

Зиновій Книш

*В СУТІНКАХ
ЗРАДИ*

ЗИНОВІЙ КЇШИШ

В сутінках зради

(УБИВСТВО ТАДЕУША ГОЛУФКА
НА ТЛІ ЗРАДИ
РОМАНА БАРАНОВСЬКОГО)

- I. Частина: УБИВСТВО ТАДЕУША ГОЛУФКА
- II. Частина: САМБІРСЬКИЙ ПРОЦЕС
- III. Частина: ПОЖНИВ'Я САМБОРА
- IV. Частина: ЗРАДНИК І ПРОВОКАТОР

СРІВНА СУРМА

Торонто

Всі права застережені

— 1975 —

Printed by:
Kiev Printers Ltd., 860 Richmond St. W., Toronto, Ont. M6J 1C9 363-7839

П Е Р Е Д М О В А

Під кінець літа 1931 року, коли збиралася в Женеві засідати Рада Ліги Націй і на її денному порядку нарад мали розглядатися теж українські петиції та скарги проти польського уряду за горезвісну "пацифікацію" з минулого року і — пізніше — за тортури українських політичних в'язнів у польській поліції, — в купелевій місцевині Трускавці коло Дрогобича вбито заступника голови урядового посольського клубу в сеймі, посла Тадеуша Голуфка.

Польська преса в краю і пропаганда за кордоном представляла це, як черговий акти протипольського терору Української Військової Організації. Хотіла тим способом привернути Польщі симпатії прилюдної opinii, що доволі послабилися в реакції на брутальність пацифікації.

Від першого дня вся справа закуталася в тайні, а що довше тривало слідство, то більш таємничі й підозрілі довкола неї кружляли вісті. Найгірша для такого терористичного акту вибрана пора, сам атентат на особу, що в польських колах уважалася прихильником польсько-українського порозуміння не хитрюванням чи застрашуванням, але на розумних якихсь основах, до того на особу, що в дійсності не мала впливу на практичну політику польського уряду супроти національних меншин — все те мусіло насувати підозріння провокації. Але чиєї?

Два роки пізніше відбувся в цій справі судовий процес у місті Самборі. Хоч називався він процесом за вбивство Голуфка, бо всі три підсудні

в ньому стояли під закидом допомоги дійсним убивцям, але майже ввесь судовий розгляд обертався довкола зловісної фігури Романа Барановського, поліцейного донощика. Сам факт убивства посла Тадеуша Голуфка зійшов у тінь перед сенсацією поставлення перед судом конфідента, звинуваченого за розвідувальну службу на два боки: для поліції і для ОУН.

Процес тягнувся понад два тижні і хоч повний був усяких несподіванок, палких суперечок, що заступили таку звичайну в політичних процесах словесну еквілібристику, хоч дієвими особами в ньому виступали найвищі достойники політичної поліції з польського і сеймові послы з українського боку, хоч засідання суду нагадували часами парламентарні дебати — процес властивого свого завдання — в'яснити підложжя і причини смерти Тадеуша Голуфка — не виконав. Проголошений присуд не міг розвіяти сумнівів. Здогади та підозріння, як були так і надалі лишилися і між поляками і серед українців.

Одне тільки в'яснив цей процес: злочасну роль Романа Барановського, зрадника свого народу, юдиного продавця своїх товаришів. А одним з дальших його наслідків було закріплення на своїх позиціях поділеного внутрішнього фронту в українській суспільності, що так сильно виявився рік перед тим у часі і після негайного суду над Василем Біласом і Дмитром Данилишином. І також дозріння та остаточне осмілення угодової концепції, що п'ятнадцять літ дрімала, загнана під поверхню життя деяких легальних українських партій.

Автор намагався зібрати розсипані в пресі, публіцистиці та й "устному переданні" всі факти й інформації про справу Голуфка на тлі провока-

ційно-донощицької роботи Романа Барановського. Наперед уже мусить признатися, що не зовсім це йому вдалося. Може це одверте признання відверне вітер з вітрил критики. Досліджування процесів історичного ставання, навіть з таких порівняльно недавніх ще часів політичної нашої дійсности, далеко переростає можливості, сили й засоби однієї людини. Все ж таки, не одне в той спосіб зібрано та збережено, не одне й вияснено.

Передаю цю книжку в руки читачів, коли сповнилося п'ятдесят років моєї праці пером. Нехай це послужить мені нагодою від щирого серця подякувати всім моїм читачам і всім тим, що словом чи ділом, порадою чи зичливою критикою облегчили мені цю працю. Без тих багатьох моїх добрих і гарних приятелів висліди її, хоч і як вони скромні, були б далеко бідніші. Сердечне ж їм за те від мене спасибі!

Зиновій Книш

I. ЧАСТИНА

УБИВСТВО ТАДЕУША ГОЛУФКА

)

I. РОЗДІЛ

ШІСТЬ КУЛЬ У ТРУСКАВЦІ

Дощовий вечір у тихому Трускавці. — Рух у віллі Сестер Службениць. — Убито посла Голуфка. — Перші пресові вістки. — Фантазії редакторів ув "огірковому" сезоні. — Секція тіла і судава "льокальна візія". — Шість куль двох калібрів — отже стріляли дві особи. — Убивці щезли безслідно. — Чи мали спільників? — Похорони Голуфка в Варшаві. — Парада на залізничній станції і жалобний похід. — Вінки і промови, теж від українців. — Від еміграції УНР промовляв есер Микола Ковалевський. — Польський холуй і посол з ББ Петя Певний хоче великої і могутньої Польщі. — Кондоленційна телеграма ундівського сеймового клубу. — Телеграфічна пропозиція міністра Августа Залєського з Женєви поставити пам'ятник Голуфкові в Трускавці. — "Союз Оборонців Підкарпаття" закликає галицькі міста називати вулиці іменем Голуфка. — Десять тисяч нагороди дрогобицького старости за викриття вбивців. —

Мальовничо положене містечко Трускавець на Підкарпатті славилось своїм цілющим живцем. Звідусіль з'їжджалися туди лікуванці, щоб напитися "нафтусі"¹⁾, покупатися у здоровій воді, а при тому весело й безжурно провести вакаційне дозвілля.

¹⁾ Мінеральна вода, називалася так від свого смаку й запаху — Трускавець лежав у нафтовому бориславському басейні.

Наближався кінець літнього купелевого сезону в 1931 році. Гості вже ладилися від'їжджати: хто до праці, хто до школи, а хто просто таки вертався додому, бо ж і час уже. Погода останніх днів серпня не заохочувала лишатися на довше, небо покритлося хмарами, накрапали дощі, в повітрі висіла осінь.

Вечір 29 серпня випав дощовий. Заповідалося й на бурю — десь від гір долинав грюкіт далекої громовиці. Вулиці пустіли, запізнені прохожі поспішали добігти додому, ще заки промокнуть. Хоч година й не пізня, але важкі хмари прискіпили сумерк і з вікон лилося вже світло.

Хто з тих мирних обивателів міг подумати, що не мине й день, а в світі шукатимуть на мапах, де лежить це галицьке містечко, заглядатимуть до словників та енциклопедій, як писати та вимовляти його дивну для чужого вуха і язика назву?

Коло пансіону Сестер Служебниць тихо. Ніхто й так не ходить тудою, а до того ще й у дощ. Хоч, здається, якісь тіні ворушаться під деревами? Може сховався хто перед дощем, а може це тільки злуда.

Відкрилися двері, хтось вийшов. Пильне мусіло бути в нього діло, коли хотілось йому йти кудись у таку годину. На хвилинку зупинився під деревами, побіг під дощем і швидко вернувся і зник у дверях. Знову все спокійно, тільки листя шелестіло під дощем і громи били все ближче та ближче.

Була година 7.30 ввечері. Гості вечеряли, хто купався, чи брав масажі — всі готовилися до нічного спочинку.

Нагло зчинився рух. Почулися стріли — а може грім ударив десь близько? Лікуванці повискакували з кімнат, з'юрмилися на коридорі, хтось

кричав, один одного питалися, що сталося? Виявилося, що в одній кімнаті лежить убитий лікувальник.

Був це Тадеуш Голуфко з Варшави, видатний польський сеймовий діяч з урядового табору. Пробувши кілька тижнів на відпочинку в віллі Сестер Служебниць, він мав вертатися на другий день до столиці — на перешкоді йому стала нагла смерть.

Вся польська преса вдарила в один дзвін великим голосом. Хто вбив Голуфка? Як його вбито? За що й чому?

Перші вістки подавали, що в суботу, 29 серпня 1931 року, десь після сьомої години ввечері, Голуфко пішов до своєї кімнати, роздягнувся, ляг у ліжко й почав читати книжку. Кілька хвилин пініше тихенько відкрилися двері, до кімнати ввійшли два молоді хлопці і прискочили до ліжка. Один з них тричі вистрілив до Голуфка з револьвера, другий наскрізь пробив йому груди кінджалом. Убивники втекли, кінджал лишили в грудях убитого, а револьвер забрали з собою. Голуфко згинув на місці. Одна куля поцілила його в голову, дві в плечі — з чого виходило б, що в першій секунді Голуфко ще встиг підвестися. Вбивники втекли тою самою дорогою, звідки прийшли. На відгомін пострілів збіглася служба, повибігали лікувальники зо своїх кімнат — ніхто не спинив убивників, вони втекли на очах усіх, пропали в темряві ночі.

Більшість тих інформацій, що від них аж кишіло в перших виданнях газет, зродилася в фантазії редакторів. "Огірковий сезон"²⁾ у пресі ще

²⁾ Огірковим сезоном преси називали в Польщі літній вакаційний час, коли все виїжджає з міста, з вакацій користають не тільки школи, але й уряди, суди, політичні установи й діячі — все тоді втихає і нема про що писати в газетах.

не скінчився, а тут трапилася першорядна сенсація міжнароднього значення і кожен пересічний репортер давав волю буйній уяві, щоб полоскотати нерви читачам.

Переведена ранком другого дня секція знайшла в тілі вбитого шість куль. Дві вийнято з голови, дві з грудей, одну з-під правої ключиці, шоста сиділа в щоці і її там лишили, щоб не спогаювати обличчя. Кулі походили з револьверів двох калібрів — 6.35 і 7.65 міліметрів — отже мусіли стріляти дві особи, а не тільки одна, як подавали часописи, що для другого вбивника зарезервували ролу кровожадного майстра ножа. Скалічені були два пальці правої руки, мабуть Голуфко відрухово заслонився. Зате ні сліду від кінджалу. Дві рани в околиці серця походили з того, що в одному місці трісла шкура, коли куля пересунулася від ключиці вниз.

Голуфка вбито напередодні його виїзду. Ще 28 серпня попросив він управительку пансіону, сестру Августину, щоб виписати йому рахунок, і при тій нагоді вписав кілька слів до пам'яткової книжки пансіону:

“Перебування в пансіоні затримаю в милій пам'яті. Я вдячний за опіку, старанність і прихильність, за що дякую сестрі ігумені й усьому Зборові”.

Дату під тим поставив 30 серпня, цебто того дня, коли мав виїхати.

Перед убивством відвідав Голуфка, як кожного вечора, масажист. Вечеряв він не в їдальні, тільки в своїй кімнаті і там його застукали вбивники.

Судова “льокальна візія” при співпраці поліції мала ствердити, що або котрийсь з убивців, або їхніх спільників, видряпався по стовпі аж під саме вікно кімнати Голуфка, щоб переконатися, чи

він уже в кімнаті. Дуже це виглядало мало правдоподібне, щоб хтось ліз по гладкому і слизькому стовпі у зливний дощ.

Далі ствердило початкове слідство, що вбивники втікали Стебницькою вулицею в напрямі пошти, перебігли біля станиці поліції. В одному місці затрималися, там ждав на них третій змовник, що дав їм інші одяги. Переодягнувшись, втікали далі тією самою дорогою, що напасники, які недавно напали на трускавецьку пошту і здобули 27 тисяч злотих.

Перший побачив утікачів Бриковскі, прокуррист. Вони бігли з револьверами в руках, готовими до стрілу, і Бриковскі вступився їм з дороги. бачив тільки, як віддали вони свої пелерини якогось хлопцеві.

Дверник пансіону мав зізнати, що ще в четвер заходив туди якийсь молодий чоловік і випитувався його про подробиці щодо способу життя Голуфка, а головно, що він робить вечорами.

Часописи повні були таких подробиць, рахуючи на безкритичність ласої на сенсацію публіки. Навіщо переодягатися вбивникам і тратити дорогий для втечі час та ще й робити це під дощем? Та й не гнався за ними ніхто. Такі сцени, живцем узяті з фільму або з детективного роману, аж ніяк не підходили до напів сільського оточення місця вбивства, але вони збуджували уяву читача й захочували купувати газети.

Похорон Голуфка відбувся в Варшаві. У вівторок, 1 вересня приїхав туди вагон з тілом убитого. На двірці ждала на нього родина, уряд у повному складі, маршали сейму і сенату, багато послів і senatorів, особисті та політичні приятелі покійника, вищі службовці міністерства заграничних справ, де Голуфко колись працював, генера-

ліція. З'явилися також і представники еміграцій деяких народів, між ними грузинської з Азербайджану, кавказькі верховинці, Великий Муфті, що якраз тоді перебував у Польщі, представники караїмів, були й інші. Уряд намагався зробити з похорону якнайбільш урочисту параду, на вулиці вишиковано шкільну дітвору, відділи "Військового пристосіблення",^{2а)} були навіть делегати від польських театрів і театру з-за кордону. На площі перед двірцем уставлено військові відділи піхоти на чолі з оркестрою полку "канівських стрільців".

Розтягнувся довгий похоронний похід, несено безліч вінків, преса подавала, що було між ними кількадесят з українськими національними барвами.

Заки рушив похід, промовив коротко пастор Скерскі. Багато промов виголошено над домовиною на цвинтарі. Перший промовляв голова клубу ББ, посол Валери Славек, від уряду — віцеміністер Юзеф Бек. Від імени української еміграції з-під стягу УНР говорив ес-ер Микола Ковалевський. Не маємо записаної його промови, ані навіть короткого її змісту, зате збереглася частина надгробного слова відомого польського вислужника Петі Певного, посла з польської урядової листи ББ від волинської округи:

"Злочинна рука варвара, ворога західньої культури, зробила, що перестало битися велике серце. Той ворог, ворог відродження українського народу, добре видно розумів, що відродження не може здійснитися лише при помочі Польщі. Тому не завагався усунути того, який метою свого життя поставив ідею повернути щирі і добрі взаємини між братніми народами, україн-

^{2а)} Організація підготовного військового вишколу.

ським і польським. Та для того злочинця ясне, що здорова частина українського народу в Польщі лояльно відноситься до держави, тому за всяку ціну старається усунути найвизначніші одиниці одної і другої суспільности. Нас не злякає і найбільший терор, а жертви, які несемо в імені права і справедливости, вневняють нас тим більше, що наша справа чиста і свята, бо ми, як і Ти, хочемо бачити Польщу велику і могутню,³⁾ а український нарід оглядати в славі його відродження. Хай Тобі буде легкою та спільна земля, яку Ти так любиш”.

Польський холуй так захлистувався власними словами, що в розгарі зголосив право українського народу до спільної власности Варшави, бо там похоронено Тадеуша Голуфка, і варшавська це була земля, що її тягар хотів промовець зменшити.

Українська Парляментарна Репрезентація вислала дня 1 вересня 1931 року кондоленційну телеграму до вдови по Тадеушу Голуфкові:

*“З приводу страшного удару, який упав на Паню, наслідком трагічної смерти покійного Мужа, Українська Парляментарна Репрезентація пересилає вислови глибокого співчуття”.*⁴⁾

За Президію:

Загайкевич, Великанович.

Висилати вислови співчуття телеграфічно чи листовно — прийнято в світі. Якби Українська Парляментарна Репрезентація, як один з сеймових клубів, вислала такі ж вислови другому клубові, в цьому випадкові сеймовому клубові ББ — ніко-

³⁾ підкреслення автора. З. К.

⁴⁾ Телеграму вислано в польській мові і “Діло” подало дуже кострубатий її переклад, але не поправляємо його, бо не маємо польського тексту.

го б це не здивувало. Одначе тут пп. д-р Володимир Загайкевич і Великанович висилали телеграму не як приватні громадяни чи колеги-посли, тільки як члени політичної української установи, що хоч і безправно та безпідставно та все ж таки вважала себе політичним українським проводом. Тим не хочемо сказати, що висилка такої телеграми цілком була не на місці. Але не можемо собі пригадати такого випадку, де б польський уряд чи офіційні польські чинники висилали кондоленційні телеграми українським родинам після втрат, що їх вони зазнали в ході боротьби українського народу.

Голова клубу ББ, полк. Валери Славек, дістав від міністра заграничних справ Августа Залеского з Женеві телеграму з пропозицією поставити Голуфкові пам'ятник у Трускавці. Якщо Славек затвердить будову такого пам'ятника — Залескі від себе жертвує на ту ціль двісті злотих.

“Союз Оборонців Підкарпаття” в Бориславі звернувся до управ громад Борислава, Дрогобича та Трускавця, щоб кожна з них назвала одну вулицю іменем Тадеуша Голуфка на його честь. Цей же Союз схвалив написати до управ усіх міст Галичини та східніх окраїн Польщі, щоб вони теж поназивали в себе вулиці іменем Тадеуша Голуфка.

Кожного року в цій порі президент польської республіки вертався до Варшави з літньої резиденції в місцевині Спала. Звичайно преса повідомляла про те новинкою на один-два рядки. Тепер же ж газети друкували товстим друком, що в зв'язку з убивством Тадеуша Голуфка президент Польщі прискіпшив свій поворот, вернувся до Варшави 31 серпня і зараз же прийняв на авдієнції прем'єра, Александра Пристора. В полудне того ж дня відвідав президента маршал Юзеф Пілсудскі

та розмовляв з ним "більше, як годину". Все те мало насторожити публіку, що треба сподіватися якихсь рішучих і далекойдучих заходів уряду з уваги на загострену внутрішньо-політичну ситуацію, що постала після трускавецької події.

Тим часом поліційне слідство не пішло ані на один крок наперед, — убивники канули, як камінь у воду. Староста дрогобицького повіту Порембальські випустив відозву до людности, щоб допомогла викрити вбивників Тадеуша Голуфка і призначив нагороду десять тисяч злотих для того, хто причиниться до їх зловлення.

Заметушилася вся поліційна система від самого низу аж до найвищих верхів у Варшаві. Залишимо її наразі і перенесемося в вир політичного гамору, в котрий пірнула вся Польща. }

II. Розділ

ГАЛАС У ПОЛЬСЬКІЙ ПРЕСІ

Гудуть, як джмелі. — Чотири категорії голосів преси: урядово-санаційної, ендецької опозиції, соціалістичного табору та бруково-“інформаційної”. — “Хорунжий польсько-української згоди”. — Полк. Валери Славек помахує нагайкою. — Шукають убивників серед українців, хоч допускають і комуністичну руку. — Поліційна “Газета Поранна” у Львові показує на націоналістичне підпілля. — Консервативний “Час” нав’язує до атентату на графа Андрія Потоцького. — Дика ненависть до українців варшавських бруковиків. — “Кур’єр Червони” проти “розшалілої гайдамаччини”, а “Кур’єр Поранни” цькує проти Сестер Служебниць і нападає на посолку Мілену Рудницьку. — Дивний і несумісний з виступами україножерного “Слова Польского” заклик двох приятелів Голуфка складати пойменні датки на українських студентів у Варшаві. — Після початкової стриманості, “Кур’єр Львовскі” кличе уряд знищити анархічні організації, сперті на чужі держави. — Що робили б ен-деки при владі? Не пацифікацію, тільки вийнятковий стан і негайні суди. — Проголошення негайних судів 4 вересня 1931. — Соціалісти спокійніші, та не можуть зійти з утертих стежок. — “Дзеннік Людови” у Львові осуджує, але є проти збірної відповідальності. — Нападає на УВО і критикує Голуфка за хаос національної політики. — Конфіскація краківського соціалістичного “Напишуд”-у. — Довга стаття Станіслава Ту-

гута в варшавському "Роботніку". "Роботнік" правильно картає уряд за політику супроти українців, однак не подає виходу з положення. — Єдиноспасенна рецепта: порозуміння між польськими й українськими соціалістами. — Краківський "Курерок" грає на найнижчих інстинктах. — "Гайдамацький ніж у польські груди!" — Безличні і брутальні нападки на український нарід. — "Гайдамацькі руки і берлінський мізок". — "Век Нови" зо Львова не бачить "протверезіння в українській суспільності". — Присікається до митрополита Шептицького. — "Польонія" про "користі (!) в Женеві для українців з убивства Голуфки". — "Дзеннік Польскі" не знає, де в Голуфка "кінчилася мудрість і зачиналася хитрість". — Обережний голос "Сурми". —

Зашуміло й загуділо в польському газетному казані. Це ж бо згинув поляк, чільний політичний діяч, на українській землі та в українській хаті. Мусіло воно насувати всякі думки й підозріння, хоч фактичний стан справи і вислідів слідства не давали ніяких підстав до таких висновків, чи навіть хочби і здогадів. Тут брали верх емоційність та вибуховість польської національної вдачі.

Давно вже не було такого шуму в світі польської преси. Бруковики шаліли в істеричній погоні за сенсаціями, політична преса коментувала подію, шукаючи за її причинами та передбачуючи наслідки, писали про вбивство всі великі столичні щоденники, партійні органи, інформаційна преса, провінційні листки і гадючі газетки. Кожен хотів долити ківш до загального кітла. Але, хоч усі співали на одну нуту, можна б поклясифікувати пресові виступи за такою схемою: урядова преса "са-наційного" табору; голоси ендецької опозиції; соціалістичні кола; окрема категорія т. зв. інформа-

ційних газет, куди треба підтягнути “незалежну” пресу, всякі репильки, дрібні часописи, газети, за котрими стояли деякі установи а то й окремі особи і які звичайно не мали постійної лінії, ідучи за кон'юнктурою, за хвилиним подувом вітру, за власним інтересом. Увесь цей гамірливий потік котив свої нерідко білим шумом ненависти запінені води в одному напрямі: на українців.

Вся без вийнятку польська преса рясніла статтями, коментарями, інформаціями, “вістками з останньої хвилини” та міркуваннями довкола вбивства Тадеуша Голуфка, як найважнішої події дня, супроти якої далеко на задній плян відсувалися навіть телеграми з Женеви, де якраз відбувався конгрес національних меншин, передбачування та сподівання у зв'язку з близькою сесією Ліги Націй, що мала розглядати українські петиції супроти Польщі, не згадуючи вже про всі інші вістки з закордонного чи внутрішнього політичного життя. Над усім простяглася загробна тінь Тадеуша Голуфка. Він сам був колись журналістом і постать його добре була відома в польських журналістичних колах, може це і збільшувало зацікавлення його вбивством.

Санацийне “Слово Польске” у Львові з дня 31 серпня, пишучи про смерть Тадеуша Голуфка, називало його “хорунжим віри порозуміння з українцями й апостолом історичної місії на сході Польщі”. Бувши

“щирим і діяльним прихильником незалежності зазбручанської України, стояв Голуфко твердо й неуступчиво на становищі приналежності Східньої Малопольці⁵⁾ до польської держави”.

5) В офіційній польській термінології Галичина називалася Малопольщею.

Таке переконання Тадеуша Голуфка мало виявитися в його виступі на публічних зборах у Львові в червні 1931 року, де він з великою відвагою та глибоким внутрішнім переконанням проголошував ідею “польсько-руської згоди” та співпраці в південньо-східніх воєводствах Польщі. На його думку, це була “неминуча історична конечність, що випливала з факту вікового співжиття поляків та українців⁶⁾ на тій землі”. Це мало б бути одною з умовин, що допоможуть українським національним ідеям здійснитися над Дніпром.

Центральний санаційний орган “Газета Польска” помістив 1 вересня передову статтю п. н. “Бл. п. Тадеуш Голуфко”, підписану ініціалами В. С. Коли розшифруємо, що за ними скривався полк. Валери Славек, одна з найважливіших і найбільш впливових постатей санаційної пілсудчини, то можемо вважати цю статтю голосом ядра урядового польського табору.

Характеризуючи вбивство Тадеуша Голуфка, як злочин, якому нема рівні в наших часах, наша уява не може знайти логіки й сенсу того вчинку, даремні всякі шукання за тим. Тимнеменше, цей злочин, хоч і як він безглуздий та логічно незрозумілий, не може лишитися без наслідків. І тут польський уряд устами Славека на сторінках свого офіціозу розгортає свої погрози українцям:

“Мусять бути винищені всі комірки депривації душ української молоді, які криються в темряві конспірації, депривації, що дає такі страшні, такі невідкличні і звіринні в своєму моральному змісті овочі. Байдуже, чи раз засія-

⁶⁾ В оригіналі скрізь “рускі” та “русін”, замість “український” та українець. У цитатах здебільшого пишемо “українець”, хоч інколи залишаємо й “русін”.

*не зло росте тепер згідно з пляном і волею сіва-
ців, чи навіть проти їх намірів. Українська гро-
мадськість, вона в першу чергу, мусить видати
йому рішучу боротьбу, якщо не хоче взяти на
своє сумління і на свій політичний рахунок
убивства одного з найактивніших і в польсько-
руській угоді заслужених політиків. Бо всі дані
та дотеперішнє слідство переконують про те, що
єдиним мотивом злочину було бажання непочи-
тальної націоналістично-української маніфеста-
ції. Дві гіпотези рисуються, де шукати правди-
вої нитки того шаленого кроку: терористична
акція ОУН або також комуністичних груп”.*

На увагу заслуговує голос “Газети Поранної” у Львові, напів брукового характеру інформативного щоденника, що вважався органом колишнього директора львівської поліції, д-ра Райнлендера. В політичній своїй поставі цей щоденник звичайно намагався триматися кожночасної урядової тенденції. У вступній статті з дня 1 вересня п. н. “Кров доброго громадянина”, в якій пробиваються сліди помітного подразнення її автора, писала “Газета Поранна”, що в цьому факті є велика і проймаюча трагедія, а переживає її не тільки польська державна рація, але й українська:

*“Бо нехай тут ніхто не твердить, що вико-
навцями були кілька збаламучених шалом оди-
ниць. Їх учинок був логічний. Впливав він з
тих самих залогень, з яких виляглося стільки
політичних убивств останнього десятиріччя в
Східній Галичині, з яких постала терористично-
саботажна акція: за ніяку ціну не допустити,
щоб між поляками й українцями запанував мир;
підпалювати горючим смолоскипом кожен по-
міст співжиття; вбивати чільних співробітників,
відстрашувати інших і підсичувати вогонь нена-*

висти. Логічна і свідомо своєї цілі є та робота, але засліплена в своєму божевіллі”.

Тут одверто й недвозначними словами автор підтягає вбивство Тадеуша Голуфка під тактично-революційну програму діяльності українського підпілля, хоч і не називає його по імені.

В дальшому “Газета Поранна” переконує своїх читачів, що ті, які підписали вирок смерти на Тадеуша Голуфка, перерахувалися в надіях на його ефект. Ані польська суспільність, ані польський уряд не дадуться вивести з рівноваги. Але назовні, поза межами польської держави, це душогубство матиме цілком інші наслідки. Замість задокументувати живучість української іррренденти, навіки лишиться ганебним документом. Польська дипломатія може собі заощадити зусилля в Женеві, акт душогубства Тадеуша Голуфка стане найбільш переконливим аргументом для узаasadнення потреби минулорічної пацифікаційної акції та розгрішенням за неї на женеvському форумі.

Занотуймо собі в пам’яті два останні моменти: заклик до поляків зберегти зимну кров і негативний відгук убивства на женеvських міжнародніх установах. До першого постійно нав’язуватимуть міродайнні польські чинники й кола, довкола другого весь час буде обертатися реакція українського легального політичного світу в Галичині.

Зближений до санації старий консервативний “Час” у Кракові також присвятив Голуфкові декілька статей. Голуфко впав жертвою скрито-вбивства і не тяжко здогадатися про його мотиви, коли зважити, що з рамени уряду від року провадив він угодову акцію між поляками й русинами, а в останніх днях віддавався їй дуже запопадливо. Публічна опінія згідна в тому, що рукою вбивників кермувала українська терористична пар-

тія УВО, на чолі якої стоїть “полковник” Коновалець.

Консервативний “Час” так застряг у минулому, що для нього нічого не змінилося по світовій війні. Вживав він мірки з-перед 25 років, пишучи, що обставини смерти Тадеуша Голуфка цілком нагадують смерть Андрія Потоцького, “незабутнього намісника Галичини, який віддав життя тому, що йшов до польсько-руської згоди”.

До наслідків убивства підходить він з двох аспектів: внутрішньо- і зовнішньо-політичного. Щодо першого, то, на його думку, багато буде залежати від того, яке становище супроти злочину займуть “руські партії”. Котрі з них щиро похвалять його, котрі облудно висловлять догану, а котрі осудять його без застереження. “Час” — зрештою слішно — переконаний, що також на заграничному терені трускавецьке вбивство викличе голосний відгомін, і то напевно неприхильний українській справі, бо заграничний світ з обуренням прийме вістку про смерть

“головного пропагатора польсько-руської згоди, ідеаліста-політика з найблагороднішими тенденціями та медіатора між двома племенами, вбитого саме за те, що любив він “руські народ”, як любив свій власний, та в їхній рівноправності вбачав єдину, конечну розв’язку проблеми їх співжиття на одній землі”.

Деякі вуличні польські часописи, а в першу чергу “Кур’єр Червони”) і “Кур’єр Поранни” по-

7) Не зважаючи на свою грізну назву, “Кур’єр Червони” нічого не мав спільного з комунізмом чи большевицькими придумками. Був це звичайний бруковик, що ганявся за сенсацією, підлабузнювався до кожного уряду, а що тоді владу тримала в своїх руках санация, то був більш санаційний, як сам Юзеф Пілсудкі.

били, як писало “Діло”, всі рекорди плоского, по-верховного й одностороннього, а одночасно перепоеного сліпою і дикою ненавистю відношення до українців у підході до справи вбивства посла Тадеуша Голуфка”.

Ось послухаймо:

“Вбивство виконано з такою премедитацією, згідно з таким детально передуманим пляном, що не підлягає найменшому сумнівові те, що це ще одне злочинне діло розшалілої гайдамачини. Чого ж ще більше треба, щоб поставити на ноги всіх, хто покликаний до оборони Речі-посполитої? По таких численних актах сабота-жів на східній частині краю, по збройних на-падах і грабунках, по стільки злочинах — чо-го ж ще більше треба, щоб викликати гнів і силу польської держави? Польська публіка мусить до всіх злочинів тієї банди зарахувати ще огид-ний морд на особі бл. п. Тадеуша Голуфка. Цей рахунок мусить обтяжити в очах Польщі всю українську суспільність. Злочини нечисленної банди в очах публічної opinii ідуть на рахунок усього українського загалу. Українці! Не маєте права дивуватися тому. З вашої сторони є слова і жести — зо сторони тієї банди є злочини. Коли ж з вашого рахунку, який обтяжуємо смертю одного з найкращих поляків, ділом скреслите криваві позиції ошалілих гайдамаків?”

В нацьковуванні польської прилюдної думки проти українців узагалі і проти українського революційного націоналістичного підпілля цей варшавський трубадурик польського шовінізму перехопив палмю першенства від свого побратима, краківського “Кур’єрка” та переплюнув навіть львівських ендеків.

Недалеко позаду від нього лишився його то-вариш по назві, також “Кур’єр”, тільки “поран-

ний". Колись називав він себе "ліберальним органом", а тепер став вуличним голосом санації, кудю вона виливала помиї та обмазувала грязюкою там, де не годилося вживати таких метод у поважних політичних часописах. Нікчемним своїм нападом намагався він пов'язати з убивством Тадеуша Голуфка Сестер Василиянок.⁸⁾ Пишучи про виступи української делегатки на конгресі меншин у Женеві, посолки Мілени Рудницької, розводився "Кур'єр Поранни" над тим, що

"толеранція Польщі супроти русинів не дає бажаних для обох сторін наслідків. Убивство, виконане з дріб'язковою премедитацією русинами, під руским дахом чернечих русінок на особі бл. п. Тадеуша Голуфка є доказом диявольського божевілля русінських демагогів, які за юдині гроші працюють pour le roi de Prusse.⁹⁾ Хочуть ослабити ідність і стійкість польської держави. Дивна це справді гостинність Сестер Базилянок!

⁸⁾ В перших днях слабо поінформовані про українські відносини деякі польські газети подали, що Тадеуша Голуфка вбито в віллі Сестер Василиянок ("Базилянок") у Трускавці.

⁹⁾ Автор цієї пашквільної статті, як видно, не грішить ані інтелігенцією, ані освітою. Вживаючи цього французького вислову хотів він показати, що українська протипольська політика працює на користь Німеччини — старий коник польських, особливо ендецьких, демагогів. Тим часом "працювати для пруського короля" значить працювати за півдармо. Така приповідка постала у Франції з того, що пруські королі дуже злиденно платили тим, кого наймали на свою службу чи то в війську, чи на королівським дворі.

Скритовбивство у Трускавці й істеричний вереск опутаної оп'янінням ненависти жінки¹⁰⁾ в Женеві, чи ж не вирежісероване це з розмислом! Може отець Базилі¹¹⁾ Шептицький, брат архієпископа Шептицького, міг би нам разом зо своїм братом в'яснити це? Під дахом Сестер Василянок убито Поляка... Голуфко, це герой романтичної ідеї Церкви св. Йоана на землі, тому цинічно вбито його в домі руских монахинь”.

А в статті п. н. “З димом пожеж”¹²⁾ шаліє “Кур’єр Поранни” обуренням, що “розперезані чужі агентури” запряглися не дозволити Польщі на внутрішню консолідацію, щоб стала вона державою, під ліберальною опікою якої жили б у повній згоді та свободі слов’янські народи, зв’язані спільними цілями, ідеалами та інтересами з Польщею. Дано до рук несвідомих смолоскипи, щоб пускати з димом пожеж добробут країни, дано ножі, щоб убивати й запевняти, що не може бути в Польщі спокою”.

Стаття повна всяких нісенітниць, що їх до справи ні пришити, ні прилатати, перескакує на т. зв. київську виправу, творення уряду в Києві і після багатьох незрозумілих вихилясів кінчиться закликком невідомо точно до чого:

¹⁰⁾ Цебто: посолки Мілени Рудницької, голови “Союза Українок”, посолки від партії УНДО і членки української делегації на конгрес національних меншин у Женеві.

¹¹⁾ Такого не було. Був о. Климентій Шептицький, ігумен чернечого чину Отців Студитів. Редактор зробив його “Базилім”, можливо і від його імени в своїй невіжесті виводив і Сестер “Базиліянок”.

¹²⁾ Перші слова польської патріотичної пісні, другої після національного гимну.

*“Каїновий злочин сіє зло і спустошення.
Польща не може бути Авелем, мусить Каїна
опам'ятати”.*

Серед такого гамору в санаційній пресі довкола справи Тадеуша Голуфка і серед погроз українцям якимось дивно вражає і неначе не на місці видається, коли “Слово Польське” у Львові в числі 242 з 4 вересня 1931 року, отже в повному розгоні антиукраїнської кампанії, надрукувало товстим друком і на видному місці такий заклик:

“Трагічні обставини смерти бл. п. Тадеуша Голуфка вимагають прилюдно заманіфестувати нашу жалобу. Апелюємо до всіх особистих та ідейних приятелів покійного, щоб для віддання пошани його зложили поіменні датки на Товариство Допомоги Слухачам Української Національності Вищих Шкіл у Варшаві”.

Підписи

Адам Скварчиньські,¹³⁾ Тадеуш де Стрем.

Не знаємо, чи такий заклик був поміщений також у других польських санаційних або інших часописах, але серед читачів “Слова Польского” не знайшовся *ані один* “особистий чи ідейний приятель” Тадеуша Голуфка, що хотів би скласти пожертву на ініціативу підписаних під закликом та поставити поруч них своє ім'я.

Киньмо оком на другу сторону плоту польського подвір'я та послухаймо, як виявила себе в тій справі польська ендеція. На загал, якщо йдеться про відношення до української проблеми, ендеція давно вже втратила всякі підстави до опози-

¹³⁾ Співробітник Тадеуша Голуфка з часів війни в редакції тижневика “Уряд і Військо”, органу Польської Організації Військової.

ції. Урядовий санаційний табір повністю здійснював програму її внутрішньої національної політики, хоч і не під яскравими та крикливими кличками ендецької демагогії.

Народово-демократичний¹⁴⁾ “Кур’єр Львовскі” з дня 1 вересня 1931 року в статті п. н. “Кривава відповідь” писав, що не вистачає самого ствердження проурядової преси, що смерть Тадеуша Голуфка подумана як удар в ідею “згоди й порозуміння”, бо покійний посол Голуфко був бійцем за волю і братерство обох народів. При цій нагоді, так пише автор статті, слід пригадати, що це не відірваний факт, тільки один з цілої серії, що з неблаганою строгістю й послідовністю повторяються від часу відбудови польської держави. Вдаряли вони й давніше, за передрозборового королівства, за Вазів,¹⁵⁾ Адама Кисіля¹⁶⁾ чи Дмитра Вишневецького^{16А)}. Висновки з цієї дійсности “Кур’єра Львовского” такі, що

“першим наказом політики й державної адміністрації мусить бути не переговорювати й дискутувати, але наперед з усією рішучістю та безоглядністю згнобити діяльність анархістичних організацій, спертих на чужі держави. Та ціль вимагає скупчення виключно на собі уваги державної адміністрації. Це питання прилюдної безпеки й порядку, питання права і злочину, а не справа такої чи іншої політичної тактики.

14) Так називала себе національно-демократична партія польських дрібно-міщанських шовіністів і від того пішла скорочена їх назва “ендеки” та “ендеція”.

15) Династія польських королів.

16) Київський воєвода українського роду.

16а) Або помилка польського редактора, або “Діла”, повинно бути Яреми, ренегата за Хмельниччини.

Наша поліція мусить нарешті виявити справність і zapewнити населенню наших земель спокій, порядок і почуття безпеки”.

Чи може бути ясніше? Ендеки закликали уряд не тільки до поліційних погромів, але до переміни їх з адміністративно-тактичних заходів у політичну програму.

До тієї самої теми вернувся “Кур’єр Львовські” кілька днів пізніше, коли в числі 244 з 4 вересня 1931 року, вже по декларації УНДО,¹⁷⁾ статтею п. н. “По декларації УНДО” розписувався цілим політичним трактатом про методи правління державою і давав зрозуміти, як поступали б ендеки, якби були при владі:

“Ситуація незвичайно грізна і вимагає енергійного та негайного протидіяння. Тому, коли б рішення було в наших руках, ми вжили б з усією суворістю всяких легальних засобів. Не уряджували б карних експедицій, щоб не потерпіли невинні. Натомість вислідили б і винищили б винних. Не відступили б перед згідним з законом вийнятковим станом і негайними судами. І не сумніваємося, що з одної сторони було б нам вдячне мирне населення, що бажає передусім безпеки, а з другої сторони, згідне з поняттями Західньої Європи, привернення порядку допомогло б нам на міжнародньому ґрунті, де одним з найповажніших замітів проти Польщі є те, що не вміє вона завести лад на південньо-східніх “кресах”.¹⁸⁾ А розмовам і фліртам ми дали б спокій”.

¹⁷⁾ Про неї буде мова пізніше, коли будемо обговорювати становище українського легального політичного світу до вбивства Тадеуша Голуфка і голоси української преси.

¹⁸⁾ Окраїни.

Трохи спізналися ендеки зо своєю порадою варшавському урядові, бо ще не висохло друкарське чорнило на їх газеті, як розпорядком Ради Міністрів з дати 4 вересня 1931 року проголошено негайне судове поступування перед усіма окружними судами Польщі у справі проступків з характером бандитизму.¹⁹⁾

Цікаво і дуже вимовно, що на відміну від інших, ендецька преса, така скоро шукати в усюму вини українців, у перших повідомленнях про смерть Тадеуша Голуфка зайняла покищо вижидальне становище, не йдучи слідом газет, що відразу почали горлати про “руку УВО”. В другому числі після вбивства, з дня 2 вересня, “Кур’єр Львовскі” не згадував про УВО, лише товстим друком подав замітку, що “слідство на мертвій точці”. Цю обережність органу львівської ендеції “Діло” пояснювало тим, що вона правдоподібно мала якісь інформації, подібні до тих, що казали їй перед місяцем помістити дуже таємничу згадку у зв’язку з нападом на пошту в Трускавці. Що там було на речі, не знаємо, але фактом є, що “Кур’єр Львовскі” з початку нічого не писав про політичний підклад убивства Тадеуша Голуфка, висловлюючи тільки жаль з приводу смерти визначного політика. Та не багато часу було потрібно, щоб “Кур’єр Львовскі” вернувся до традиційної своєї ролі протиукраїнського тарана.

Польські соціялісти звичайно виявляли більше тверезости й холодного розсудку, пишучи про українські справи. Можливо, легше їм було займати таку поставу, бо майже завжди були вони

¹⁹⁾ Це той сам розпорядок, що на його основі пізніше суджено й повішено Василя Віласа і Дмитра Данилишина за напад на поштовий уряд у Городку.

в опозиції, ніколи не стояли при повній державній владі і тільки дуже рідко співпрацювали в коаліційних урядових кабінетах. В такому положенні, коли нема на плечах безпосередньої відповідальності, не тільки легше, але й політично зручніше триматися теоретичних заłoженъ своєї програми і з тієї плятформи висловлювати свої погляди або критикувати уряд. Та хоч голоси польських соціалістів були куди спокійніші і подекуди більш справедливі від інших польських партійно-політичних кіл та середовищ, то все таки ніколи не могли вони цілком вийти поза втерті стежки польського відношення до української проблеми. Це виявилося також і в оцінці соціалістичного польського табору справи вбивства Тадеуша Голуфка та в зайнятій до українців становищі.

Орган Польської Партії Соціалістичної “Дзеннік Людови” у Львові, в числі з 1 вересня 1931 року одверто й відважно заявився проти розтягання збірної відповідальности на всю українську суспільність. Правда, були про те згадки і в інших польських часописах, але якось нещиро й облудно, неначе так собі, “про око”. А “Дзеннік Людови” недвозначно заявляв, що

“акти терору мусять бути осуджені та викреслені з-поміж метод, що допускаються в політичній боротьбі. З такою загальною оцінкою стрінувся трускавецький замах не лише в польській суспільности. Без сумніву, з тим замахом не має теж нічого спільного українська суспільність і годі їй притягати до збірної відповідальности за вчинки одиниць, чи навіть якоїсь конспіративної організації. Вважаємо потрібним підкреслити це виразно, щоб комусь не впало до незрівноваженої голови шукати відплати чи притягати до відповідальности людей, що з замахом

і вбивством не мають нічого спільного. Метода притягати до збірної відповідальності за чужі вчинки мусить бути так само осуджена, як і акти індивідуального терору”.

Все гарно і справедливо, польські соціалісти зайняли правильне, розумне й поважне становище і тим дуже відрізнялися від інших. Але в той сам час “Дзеннік Людови” долучується до галасливої брукової санаційної та напів санаційної преси, що відразу, ще заки початкове слідство дало якісь висліди, висунула тезу, що Тадеуша Голуфка вбила Українська Військова Організація, тезу, що до неї обережно поставилися інші часописи. Впевняв бо “Дзеннік Людови”, що

“все вказує на те, що вбивство виконали українські елементи, які дорогою саботажу й терору ведуть на нашому терені визвольну боротьбу”.

Мимоходом кажучи, досталося при тому й самому Голуфкові. Характеризуючи його політичне обличчя, “Дзеннік Людови” представив Голуфка як типічного репрезентанта хаосу санаційної національної політики в теорії і в практиці. Не могли йому забути соціалісти, що покинув їхні ряди й перекочував до нової партії Юзефа Пілсудского.

В слід за львівським “Дзенніком Людовим” пішов і краківський його товариш “Напшуд”.²⁰⁾

В статті п. н. “Чи друга пацифікація” з 2 вересня 1931 року починає він ствердженням, що атентат на Тадеуша Голуфка виконали українські бойовики, отже пішов за тією частиною польської преси, що в трускавецькому вбивстві відразу добачувала руку організованого українського підпілля. Зараз же після того запускається в полеміку

²⁰⁾ “Вперед”.

з консервативним “Часом”, який переводив аналогію між атентатом Мирослава Січинського на графа Андрія Потоцького, і вбивством Тадеуша Голуфка. Цілком слушно “Напшуд” доказує, що це пересада. Як виказав у свій час судовий процес, Потоцького вбив молодий українець і в наслідок схибленої політики Потоцького, що робив угоду з москвофілами, не зважаючи на величезну більшість української суспільности, якої настрої та намагання репрезентував тоді курс д-ра Євгена Олесницького та д-ра Костя Левицького. Хіба, що з порівняння “Часу” мало б впливати, що й Тадеуш Голуфко пішов слідами Потоцького та порозумівався щодо угоди з непокликаними до того чинниками з-поміж українців, з т. зв. “удержавленими” українцями в роді тих, що вважають можливим голосувати за ББ²¹⁾ і сидіти на його лавах. Мабуть, що ні, бо Голуфко занадто добре знав історію “петлюріяди” і, на меншу скалю, історію одного греко-католицького священика,²²⁾ що у виборах 1922 року, з ласки тодішнього уряду проф. Новака, створив “Польсько-Український Клуб” з трьох чи чотирьох послів.

Невідомо, що хотів далі сказати “Напшуд”, бо дальший тяг тієї статті цензура сконфіскувала.

Також центральний орган польських соціалістів, “Роботнік” у Варшаві, прийняв за певність, що Тадеуша Голуфка вбили українці, точніше, українська терористична організація. В числі з 2 вересня 1931 року поміщено там велику статтю Станіслава Тугута, колишнього міністра, що співпрацював з

21) Безпартійний Вльок Співпраці з Урядом — таку назву прийняла політична організація пілсудчиків після травневого перевороту 1926 року.

22) Отця Миколи Ількава.

Тадеушом Голуфком в Інституті Національних Дослідів і потім розійшовся з ним, коли загострилася боротьба між санацією і лівим табором. В статті п. н. "Трагедія Голуфка" автор розглядає трускавецьку подію з щиршого погляду, підносить понад лайки, погрози і т. зв. перспективи деяких польських псевдо-публіцистів, одначе при тому, хоч умовно й посередньо, покликуюється на правдоподібність, що Тадеуша Голуфка вбили українські терористи:

"Голуфка не вбили звичайні бандити. Коли вірити дотеперішнім погололкам і коли до відкриття виконавців замаху йти шляхом елімінації тих, які по всякій імовірності не могли зробити злочину, то залишається здогад, повторюваний нині всіми устами, що Голуфка вбила якась українська терористична організація. Не знаю, чи воно так, я не хотів би, щоб воно так було. Але коли, не зважаючи на все, таки так є, то щойно тут починається трагедія..."

Далі автор критикує систему правління санаційного табору і доказує, що Тадеуш Голуфко, хоч і належав до того табору, не завжди і не в усьому з тим табором погоджувався. І дивується, що знайшовся трибунал, який підписав присуд смерти на таку людину, людину доброї волі і невинувату за насильства. Мабуть ішлося тут про таке поглиблення пропасти, щоб уже ніяка добра воля не могла сягнути рукою понад нею. Кінчиться стаття словами:

"На цьому тлі трагедія Голуфка виростає до трагедії польського народу. Було б злочином, не меншим, ніж трускавецький, звинувачувати і притягати до відповідальности за те, що сталося, український нарід. Не зважаючи на все, дорога до мирного співжиття мусить знайтися, ко-

ли вже, сковані минулим, мусимо разом жити на одній землі. Але марева злочинів, без уваги на те, хто їх виконав, не будуть на тій дорозі добрими провідниками”.

Зараз на другий день, у числі з 3 вересня 1931 року, “Роботнік”, мабуть нав’язуючи до кінцевих міркувань Станіслава Тугута, помістив передову п. н. “Чи існує шлях виходу”. Стаття заслугує на увагу своєю безсторонньою поставою до витвореної після вбивства Тадеуша Голуфка політичної ситуації, але поза справедливую критику санаційної національної політики не виходить, не відповідає на поставлене в наголовку статті питання і не показує, в якому напрямі мав би йти цей “шлях виходу”, одним словом — не ставить позитивної програми, політичної плятформи в міжнаціональних взаєминах у Польщі.

Щоправда, автор не пересуджує, що вбивство Тадеуша Голуфка дійсно діло Української Військової Організації, пригадує інші політичні вбивства недавніх років, наприклад, Симона Петлюри і грузина Рамішвілі, чим натякає, що вбивників можна б шукати і в большевицьких колах. Однак майже вся польська прилюдна опінія шукає винуватців у ВУО, покликуючися на минуле тієї організації і на дійсність неспокійних відносин у Східній Галичині. Ще раз застерігається проти методи збірної відповідальности, вважаючи її найтяжчим моральним і правним закидом проти т. зв. пацифікаційної політики та одночасно найбільшим політичним промахом. Доказує банкрутство української політики санаційного табору, пригадуючи недавню заяву ген. Складковського про “повне успокоєння” в Східній Галичині та конфронтуючи її з тодішньою дійсністю. Признає, що в чуттєвому відношенні поляків до українців править всевладно на-

ставлення, від літ годоване народово-демократичною доктриною; засуджує теж підтримку адміністраційною владою жмінки давніх москвофілів.

Всього того замало, коли як висновок і рецепту подає автор єдиноспасенне порозуміння між польськими й українськими соціялістами. В справі того порозуміння можна б мати таку чи йнакшу думку, тільки де ж вони, ті українські соціялісти? З ким тут договорюватися?

На тлі цього згідного, хоч у широкій скалі тонів, хору польського журналістичного світу на одне з перших місць вибивається ославлений “Кур’єрок”, цебто “Ілюстровани Кур’єр Цодзенни” у Кракові. Не тому, щоб висував він гідні уваги думки, концепції чи спроби розумної політики, тільки єдино засягом свого діяння. Це була найбільш розповсюджена й по всіх сторонах Польщі читана газета. Мала вона свій власний стиль і за пояс могла б заткнути кожного конкурента. Її редактори добре знали психологію пересічного польського читача, будь він у Кракові, Варшаві, Вильні чи Познані, вражливу — не зважаючи на ступінь освіти чи політичного вироблення — на подих сенсації в усьому, що торкалося поверховного й загумінкового — навіть у політичних центрах — і чи не єдиного в світі розуміння польського псевдопатріотизму. А вже щодо українців не було в нього ніякого стриму. Само собою, що в такій справі, як смерть Тадеуша Голуфка, амбіція “Кур’єрка” не дозволяла нікому дати себе випередити. Відразу взяв він гострий курс на те, що вбивцями не може бути ніхто інший, тільки Українська Військова Організація. Одночасно брутальним аж до безличности способом накинувся на всіх українців і на їх легальний політичний провід. Злоба його виліталася вже в підборі наголовку першої статті, де

повідомляв він про смерть Тадеуша Голуфка, як про “Нове криваве діло гайдамачини”. Голуфко згинув, мовляв, скритовбивством невисліджених досі виконавців, що безсумнівно виводяться з-поміж українських терористів. Ось зразок журналістичного стилю, на жаль так дорогого серцю багатьох поляків тієї доби, навіть з-поміж їхньої інтелігенції:

“Жах і розміри трагедії побільшує ще факт, що оце з рук розшалілої гайдамачини впала людина і т. д. і т. д.

...Кожен може освідомити собі факт, що це вже не перший раз в історії Польщі гайдамацький ніж ціляє в груди тих, яких серце б'є гаряче для ідеї національної співпраці та співжиття”.

Божевільна просто скаженість “Кур'єрка” вилялася у предовгій, бо аж на півтори сторінки, передовій статті з 3 вересня 1931 року, під суперфантастичним наголовком “Гайдамацькі руки і берлінський мізок”. Переповідати зміст цієї сповненої гадючою їддю, а водночас позбавленої найпримітивнішого політичного глузду статті, зайняло б забагато місця і, власне, крім такої “безсторонньої мудрости”, як проповідування нової пацифікаційної акції, щоб була переведена “енергійно й рішуче, але без ніякої суровости (?) — цікаво, як собі практично уявляв би таку акцію любомудрець з “Кур'єрка” — нічого нового не вносить до відомого вже нам багатого словника ординарної та негідної друкі лайки. Ми ще про неї згадаємо у зв'язку з відголосами заграничної опінії.

В тім же самім числі “Кур'єрок” приносить допис з Лондону п. н. “Моральні справники гайдамацьких убивств”, де кидається вовком на такі поважні, з міжнародньою славою англійські пресові органи, як “Манчестер Гардіян” і “Дейлі Ге-

ралд” за те, що один з них друкє репортажі п. Войгіта з його поїздки по Галичині, а другий — статті посла Дейвіса. За його твердженнями — все те коліщата скомплікованої машини проти-польської пропаганди, кермованої з Берліна.

Або взяти знову ж довжелезну статтю в черговому числі “Кур’єрка” з 4 вересня 1931 року з апокаліптичним наголовком “КОП²³⁾ і св. Юр”. Вона намагається вмовити в читачів переконання, що такі злочини, як убивство Тадеуша Голуфка, були б неможливі, якби не затруєна атмосфера антипольською роботою політичних інтригантів з гори св. Юра у Львові, де резидує митрополит Андрій Шептицький. Доказують це “тайни митрополічних лісів”, де стрічаються німецькі інструктори з українськими пластунами. Доходить “Кур’єрок” до висновку, що на польсько-чеському пограниччі в митрополічних лісах треба поставити військовий кордон на зразок Корпусу Охорони Пограниччя, що діє здовж польсько-большевицької границі.

Коментуючи ці неймовірні попросту в своїй безграмотності, а може засліпленій злобі, високи “Кур’єрка”, “Діло” кінчає заввагою:

“Нам здається, що єдиним логічним висновком з таких “логічних міркувань” було б перевезення авторів тих статей і редакторів “Кур’єрка” з “Палацу Преси²⁴⁾ в Кракові до азилю для умово хворих, де треба б їх одягнути в каптани безпеки й ізолювати, як небезпечних для оточення”.

23) Корпус Охорони Пограниччя.

24) Так назвав “Кур’єрок” будинок, де приміщувалися його видавництва разом з друкарнею. Звичайно фотографував своїх гостей на його даху.

З “Кур’єрком” суперничав у Львові, хоч далеко йому не дорівнював — куди ж бо кучому до зайця! — популярний серед усіх верстов польської суспільности “Век Нови”. В числі з 2 вересня 1931 року приніс він широку вступну статтю, давши їй наголовок “Після злочину”. Вбивство Тадеуша Голуфка автор її вважає одним з найнікчемніших, що їх знає історія. Роздумуючи над можливими наслідками тієї події, запитує себе автор, чи випадково Тадеуш Голуфко не вибрав помилкової дороги? Та швидко зацитькує читачів “категорично-негативною” відповіддю, бо польська громадськість

“не дасть вивести себе з рівноваги, ані зіштовхнути зо шляху, що його вважатиме вказаним і корисним не лише для Польщі, як держави, але і для всіх її громадян, без різниці національності й віровизнання”.

Сказано доволі туманно, всіяко можна собі це розтлумачувати. В українській суспільності автор статті не бачить ніяких “проявів протверзіння”, а, власне, повинна б вона здобутися на “мужеський крок, щоб протиставитися злочинним інстинктам пайдократії”.

Ні сіло ні впало — автор перескакує до напасти на митрополита Андрія Шептицького. В формі дуже поганій, негідній журналістичної професії, вживаючи, наприклад, таких висловів, як “святоюрський смітник”. Конкретно, закидає митрополитові Шептицькому, що він та його оточення мовчать, “як закляті”, не осуджують терору й не висловлюють співчуття його жертвам.

У редакторів “Веку Нового” пам’ять коротка. Ще не минув рік, від коли випущено пастирський лист від усього греко-католицького єпископату на чолі з митрополитом Андрієм Шептицьким, в яко-

му різко осуджено акти терору. Цей факт довів навіть до помітної прохолоди до митрополита в колах українського підпілля, який то стан тривав аж доки Головою Проводу Українських Націоналістів не став полк. Андрій Мельник.

Щоправда, після того, як відомою стала заява українських легальних політичних проводів, "Век Нови" стрепенувся і перейшов на спокійніший тон, пишучи:

"Випадки, що сталися в серпні ц. р. на нашому крайовому терені, розколисали пригаслі за останній рік пристрасті. Досить послухати, що говорять люди, і прочитати, що пишуть газети, щоб здати собі справу, що ми знову ввійшли в надмірний переріст почувань над тверезим розсудком і невідповідальних діл над організованою громадською акцією.

... Хто ж винуватий цим разом? Польська опінія показує на підпольні українські організації, хоч убивців тим часом не зловлено. Трагізм моменту поглиблює тут саме відсутність²⁵⁾ одиниць або груп, відповідальних перед правом, які, скриваючися, підштовхують поляків в обняття ненависти. Ясна відповідальність винуватців приносить завжди пільгу, а розгублення серед темряви веде до пошуканок вини і до закидів незавжди узасаднених..."

Як останні, подаємо два короткі та інакші від попередніх голоси.

Часопис "Польонія", на відміну від усіх інших, українських і польських, добачував якийсь політичний інтерес українців, що його мало б прине-

²⁵⁾ Неясна стилізація, або невдатний переклад (узятий з "Діла"). Хіба повинно б бути "присутність одиниць або груп, невідповідальних перед правом" і т. д.

сти вбивство Тадеуша Голуфка у зв'язку з сесією Роди Ліги Націй:

“Нема найменшого сумніву, що останній замах виконала боївка Української Військової Організації, яка працює тайно в Східній Галичині. Найбільш правдоподібно, що ініціаторам замаху йшлося про викликання сильного враження на публічній opinії в добі сесії Ради і Збору Ліги Націй, де мають розглядати справу т. зв. пацифікації Східньої Галичини. Правдоподібно рахують вони на те, що можливі відплатні заходи у зв'язку з виконаним злочинем дадуть українцям нові аргументи для скарг. В кожному разі, зо смертю посла Тадеуша Голуфка справа польсько-української угоди значно утруднена, якщо зовсім не похована на довший час”.

І останній голос, “Дзенніка Польского” з 4 вересня 1931 року, що серед загального хору похвал і суперлятивів для Тадеуша Голуфка, відважився виступити хоч з дуже обережною, та все таки критикою:

“Це був молодий політик, що рвався до чинів, хоч спосіб його підходу не був ані дуже відповідний, ані цілковито зрілий. Звідси, так мовити б, з недостачі повного політичного досвіду, постало те, що нераз ішов він не дуже простою лінією. А заломлювалася вона так часто, що трудно було збагнути, де кінчалася звичайна мудрість і починалася хитрість”.

Всі ждали, що скаже “Сурма”, орган Української Військової Організації. Але виходила вона в середині місяця і ще треба було чекати тиждень-два, заки перепачковано її до краю. І також “Сурма” в цій справі мусіла вести себе надзвичайно обережно, головню в описі самого вбивства, щоб

не подати там нічого такого, що могло б послужити поліційним та політичним польським органам до дальших обвинувачень українців. В короткому розділі довшої статті, давши йому піднаголовок: “Як вбито Голуфка”, писала “Сурма”:²⁶⁾

“Як повідомляє преса, Тадеуш Голуфко мешкав від 9 серпня в Трускавці і мав 30 серпня від’їхати до Варшави. 29 серпня ввечері, вернувшись додому, прийняв масажиста, а по його відході ляг до ліжка, де спожив вечеру та збирався читати книжку. Якраз у тому часі розшалілася буря. В моменті, коли Голуфко почав читати, до його кімнати увійшли два молодики і віддали до нього шість цільних стрілів, з яких чотири трапили його в голову й серце, а два в околицю шиї. Справники потім швидко відійшли тою самою дорогою, якою прийшли. Коли виходили з кімнати, одна з сусідок, на звук стрілів, вибігла з кімнати, питаючися, що сталося, але, побачивши револьвери, відступила назад. На сходах стрінув їх якийсь чоловік, поляк, але готові до стрілу револьвери внерухомили його. Справники збігли на подвір’я, замкнули за собою браму на ключ, чим ударемнили на певний час погоню, і вибігли на вулицю. Є спірне, скільки їх було: два, три чи чотири. Бо є деякі дані, що в певній віддалі від місця вчинку мав чекати ще один чоловік, з іншим одягом і йому безпосередні виконавці дали свої пелерини. Також є дані на те, що був ще четвертий справник, що видряпався на перший поверх на балкон, який виходив з кімнати Голуфка.

²⁶⁾ “Сурма”, число 9/48, вересень 1931, “Хроніка: напади, експропріації, атентати та саботажі”.

По вбивстві заарештовано трускавецьку поліцію; її погоня не дала ніяких вислідів. Крім того, зо Львова зараз приїхали начальник відділу безпеки Роговські та інспектор Грабовські. Зорганізовано поліційні облави, рівночасно з боку Дрогобича, Борислава, Самбора і т. д. Також приїхала зо Львова поліційна експедиція з собаками. З Варшави приїхав інспектор Галчинські з кільканадцяти поліційними агентами та з поліційними собаками. Рівнож приїхав з Варшави директор політичного департаменту в міністерстві внутрішніх справ Гайке-Новак, що має кермувати слідством; побіч нього слідчий суддя для справ надзвичайної ваги, Занд, комісар Шимборські, заступник шефа безпеки в міністерстві внутрішніх справ, Келлер, та багато інших”.

Отже всі, що чекали сенсацій від “Сурми”, тим разом мусіли розчаруватися.²⁷⁾

²⁷⁾ Голоси польської преси взято з різних українських часописів, найбільше з “Діла” і з “Сурми”. Цитати й нотатки закордонної преси (німецької французької та російської) перекладені з оригіналів.

III. РОЗДІЛ

ВІДГОМІН ЗАГРАНИЦЕЮ

Слабе зацікавлення за кордоном. — Хіба в найближчих сусідів Польщі. — “Фоссіше Цайтунг” переповідає варшавські інформації. — Перестерігає поляків перед пацифікаційними методами. — Протестує проти вигадок “Кур’єрка”. — “Франкфуртер Цайтунг” інформує за півурядовою агенцією “Остекспресс”. — Плямує інсинуації “Кур’єрка” про згогядну допомогу німців і большевиків українським революціонерам. — Французький “Фігаро” проти трактатів про охорону національних меншин. — Нападає на англійських лейбуристів за висилання обсерваторів до Галичини. — Небилиці часопису “Журналь” про українську визвольну боротьбу. — Найбільше писав “Ле Тан” (Час). — Згадав про комунікат УНДО. — Надрукував заяву посла Зиновія Пеленського з конгресу національних менши у Женеві. — Дописи большевицьких кореспондентів з Варшави. — “Правда” тримається точно повідомлень ТАСС — жодних коментарів, жодної пропаганди. — “Ізвестія” містять телеграми власного кореспондента. — Сенсаційні відомості про нього та кінець його кар’єри. —

Тріскіт трускавецьких стрілів не спинився на границях Польщі. Вийшов він на сторінки світової преси, хоч у більшості не зайняв там поважнішого місця, здебільша бачимо вістки про вбивство Тадеуша Голуфка або в коротких повідомленнях “з останньої хвилини”, або в рубриках новинок.

Найбільше уваги тій події присвячували сусідні з Польщею країни, зацікавлені всім, що діялося в цьому політичному поверсайському новотворі. В перегляді заграничної преси постараємося передати голоси німецькі та советські, як двох найголовніших, найважливіших і найбільш заінтересованих сусідів Польщі, заглянемо теж і до її протекторки, Франції. Тому що українська публіка мало читала закордонну пресу, а в українських часописах реферувалася вона рідко й або дуже побіжно, або на підставі витягів з польських газет, подаємо тут дослівні переклади з дотичних оригіналів.

Німецька преса відвела порівняльно найбільше місця тій події і то не тільки велика чи столична. В безлічі дрібних провінційних газет знайдемо чи то оригінальні вістки, чи то переповіджені з більших пресових органів, чи, нарешті, повідомлення всякого рода внутрішніх німецьких пресових агенцій. З усього того вибираємо два часописи: "Фоссіше Цайтунг", великий берлінський щоденник, орган центрально-правих німецьких кіл, і широко відому в світі "Франкфуртер Цайтунг унд Гандельсблят", один з найповажніших і найбільших німецьких часописів, що виходив трьома виданнями на день: вранці, вполудне і ввечері.

"Фоссіше Цайтунг" у числі 208 власною кореспонденцією, датованою з Варшави 31 серпня 1931 року повідомляла про вбивство польського політика, що здогадно впав жертвою фанатичних українців. Це вбивство грозить заогнити і так уже до краю напружені польсько-українські відносини:

"Польська преса переконана, що вбивство виконали українці. Голуфко, сам українець, намагався довести до польсько-українського порозуміння і в переговорах з українцями перед кількома місяцями грав першу роль. Переговори

розбилися об домагання Голуфка, щоб українці відтягнули свої скарги з Женеви. Українці покликувалися на те, що відтягнути скарги не можна вже хочби й тому, щоб не лишити без розгляду т. зв. пацифікаційну акцію польської державної влади”.

В кореспонденції з Варшави 1 вересня 1931 року²⁸⁾ подано:

“Слідство в справі вбивства польського урядового політика Голуфка досі не принесло нічого нового. Адміністраційна влада встановила нагороду 5,000 злотих за зловлення вбивників. Досі арештовано п’ять осіб, запідозрених у співучасті в убивстві Голуфка. Вчора переведено багато ревізій серед провідників української національної меншини у Львові та в околиці.

Обурення всієї польської преси з приводу того вбивства все ще триває. Сьогоднішня урядова “Газета Польска” заявляє, що цей злочин не може лишитися без наслідків. Треба викоринити і доценту знищити всі гнізда конспірації серед української молоді. Газети сьогодні переповнені широкими посмертними згадками про Голуфка. Доносять про демонстрації людности в місцевостях, кудюю проїздив потяг з домовиною. Серед багатьох вінків є теж чимало від українських організацій. Похорон відбувається сьогодні о год. 3 по полудні в Варшаві, передбачені величаві похоронні врочистості.

Як досі, нема ще фактичного доказу, що колишнього начальника східнього відділу в міністерстві заграничних справ, Голуфка, дійсно

²⁸⁾ “Фоссіше Цайтунг”, ч. 209, середа, 2 вересня 1931 — “Нові акти терору в Східній Галичині. Схвилювання в Варшаві”.

вбили українські терористи. Так само не можна з певністю записати на рахунок українських організацій інших терористичних актів, виконаних у тому часі. Однак не можна дивуватися польській суспільності, що вона підозріває радикальних українців, як виконавців або підбурювачів у тій акції, бо дійсно кількість терористичних актів за останній рік, що їх записують на рахунок радикально настроєної української людности, дуже велика.

Але таким же сумним фактом, як це ствердження, мусимо вважати, що польська влада майже завжди, замість карати за провину одици, береться за репресії супроти широких верстов української людности. Якраз у найближчих днях світова опінія буде займатися такою "нацифікаційною акцією" Польщі в Західній Україні, що попередила останні вибори до польського парламенту. Також тоді, в серпні 1930 року, виконано низку терористичних актів на території українських воеводств. Також тоді були саботажі залізниць, а столиця Східньої Галичини, Львів, хвилево відрізана була від зовнішнього світу, бо знищено телефонні й телеграфні проводи. Люта була польська помста. Звідомлення про знуцання польської солдатески в незчисленних українських селах нагадують найтемніше середньовіччя. Неменш жахливі вістки продіставалися про те, що діється в польських в'язницях, особливо в столиці Волині, Луцьку. Вже тоді давалися чути поважні голоси сумніву, що такі методи не принесуть заспокоєння, навпаки, що озлоблення й ненависть незліченних невинних жертов польського месного шаління зростатиме безмірно.

Коли сьогодні знову непокоять світ вістки про українські злочини, то мусимо собі прига-

дати події з жовтня й листопада 1930 року, щоб остерегти польську владу перед повторюванням цих огидних звірств. Злочини в роді вбивства Голуфка або саботажі залізниць повинні й мусять каратися в кожній країні світа з усією суворістю законів. Але також у Варшаві мусять зрозуміти, що відплатні акції супроти тисячів невинних людей тільки підготовляють ґрунт під нові неспокої”.

В наступному числі²⁹⁾ поміщена інформація про похорон Голуфка:

“Величаві похорони вбитого посла Голуфка відбулися вчора при великому здвизі людей. Між безчисленними вінками можна було бачити багато від українських організацій. В похоронному поході, що розтягнувся майже на два кілометри, взяв участь маршал Пілсудскі, польський уряд в комплекті і багато дипломатів.

Національно-демократична українська партія УНДО, разом з головою сеймової української фракції випустила комунікат, в якому заявляє, що партія УНДО завжди і з засадничих причин протиставилася терористичним методам у політичній боротьбі. Тому українські партії і голова сеймової фракції беззастережно й категорично засуджує вбивство посла Голуфка.

Мабуть мусимо погодитися з фактом, що польські безвідповідальні підбехтувачі використовують усяку нагоду, щоб затруювати німецько-польські стосунки. Тому й ославлений краківський “Кур’єр” не може стриматися, щоб не показувати на німецьку політику, як на морально-го спричинника вбивства Голуфка: “В часі, коли

²⁹⁾ “Фоссіше Цайтунг”, Берлін, четвер, 3 вересня 1931 року, число 210, “Пілсудскі в похоронному поході Голуфка”.

нібито Німеччина намагається проволікати вис-сані з пальця скарги фольксбунду³⁰) і в часі, коли підготовляє вона атаку в Женеві, знаву залунали в Східній Галичині стріли українських боївок". А далі, ще виразніше: "ті, що потрапили увесь світ затопити в крові, не заважаються й там, де йдеться про життя однієї людини, чи навіть десятків".

Надмірного зацікавлення в часописі не виявлено. В першому дописі підкреслено тенденцію в поляків стосувати збірну відповідальність за виступи одиниць, у другому — натяк на нерозумний і недипломатичний вискок краківського Кур'єрка", що в кожній українській акції дошукуювався німецької руки.

"Франкфуртер Цайтунг" передавала перші вістки на підставі комунікатів напів урядової пресо-вої агенції "Остекспрес":

"Убивство в східньо-галицькому відпочинковому містечку Трускавці голови сеймової фракції урядового бльоку, Голуфка, викликало велике схвилювання серед варшавських політичних кіл. Ледве чи можна сумніватися щодо політичного характеру вбивства. Вину приписують членам тайної української військової організації. Прихильний урядові "Кур'єр Польські" підкреслює, що саме в останніх місяцях Голуфко дуже запопадливо працював над польсько-українським порозумінням і в тому напрямі досягнув уже не-малі успіхи. Також урядовий "Експрес Порани" називає вбитого, ледве 39-літнього політика, правдивим другом українського народу".³¹)

³⁰) Організація німецької національної меншини в Польщі.

³¹) "Франкфуртер Цайтунг", ч. 648, вівторок, 1 вересня 1931, — "Вбивство Голуфка. Велике схвилювання в Варшаві".

На другий день у вранішньому виданні подана коротенька вістка, теж за агенцією Остекспрес, з покликом на німецьку газету “Каттовіцер Цайтунг” на Горішньому Шлеську, що вбивство в Трускавці може принести непередбачені наслідки і що смерть Голуфка — це тяжка втрата не тільки для польського, але й українського народу, як речника й палкого прихильника польсько-українського порозуміння.³²⁾

В нотатці з Варшави під датою 2 вересня 1931 року читаємо, що Тадеуша Голуфка поховано на протестантському цвинтарі. Виходить, що католиком він не був. Ходили погоски, що належав він до православної церкви і на те покликувалася теза про українське походження Голуфка.

А вже в наступному числі знаходимо довшу статтю-інформацію, передану телефоном від власного кореспондента “Франкфуртер Цайтунг” з Варшави:

“Варшава, 2 вересня. Убивство урядового політика й посла Голуфка в Східній Малопольщі³³⁾ мало своїм наслідком зрозуміле схвилювання в усій польській пресі. Наразі виявлялося воно досі тільки тим, що заситувало українську національну меншину всякими закидами й докорами. Частина польської преси як один муж намагається зробити українців відповідальними за вбивство, хоч до тепер нема навіть найменшої вихідної точки для того, що вчинок цей виконали українці. Найбільша українська партія,

³²⁾ “Франкфуртер Цайтунг”, середа, 2 вересня 1931, вранішнє видання, число 651, — “Убивство Голуфка”.

³³⁾ Перший і єдиний раз в обидвох цитованих німецьких часописах ужито тут назви “Малопольці” замість Галичини.

УНДО, запротестувала проти такої нічим неоправданій постави польської преси в спеціальній заяві, де одночасно осудила в принципі політичне вбивство. Як показують останні голоси польської преси, дивним дивом іде тепер намагання здобувати політичний капітал з цього трагічного випадку. Самозрозуміло, найперше ідуть спроби притупити протипольське вістря українських скарг у Женеві на пресловуту паціфікацію в Галичині, використовуючи відповідним способом пропагандивно вбивство Голуфка. В дальшій перспективі це має підперти офензиву проти договорів про охорону національних меншин, яку то акцію започаткували поляки в недавньому часі. Таким чином проурядовий "Кур'єр Краковскі" в статті з Женеві нападає на процедуру Ліги Націй у справі охорони національних меншин. На його думку, ця процедура тільки причинилася до зміцнення переконань національних меншин, що Ліга Націй схвалює їхнє становище. А це піддає меншинам сили до терористичних актів, чого доказом убивство Голуфка. Ліга Націй узагалі не повинна займатися українськими жалобами і крім того взятися за ґрунтовну реформу процедури для справ національних меншин. Зайво підкреслювати, що ця реформа мала б іти в напрямі більшого послаблення договорів про охорону національних меншин.

Незалежно від тих, не цілком бездоганних, міркувань та висновків з трагічного випадку Голуфка, польська націоналістична преса, як того можна було сподіватися, використовує цю нагоду, щоб ще більше загострити новими нападками на Німеччину і так не дуже втішні польсько-німецькі відносини. Стало звичною потребою в польських колах приписувати німець-

ким впливам кожному неприємно для Польщі подію, де б вона не сталася. Цим разом уже дійшло до того, що начебто вбивство Голуфка сталося наслідком безпосередньої німецької інспірації, не маючи до того ніяких інших доказів чи аргументів, як тільки те, що нібито німецька політика зацікавлена в усякому підсилюванні неспокійного стану в Східній Галичині. Нераз уже виринали в польській пресі твердження, що українські організації мають керівництво в Берліні. Але теперішня заява польської газети перевищує все, що колинебудь було сказано проти Німеччини в польських націоналістичних колах”.³⁴)

З французької преси як приклад візьмемо голоси часописів “Фігаро” і “Тан”, як найбільш відомих українській суспільності в тих часах. Бо в такій, наприклад, комуністичній “Ль’Юманіте” нема ані одніського рядка про ту справу, хоч у кримінальній хроніці повно всяких вісток про вбивства і грабунки десь у Марсилії чи в Ліоні.

“Фігаро”, популярна французька газета в Парижі, одна з небагатьох, що перетривала війну, справі смерті Голуфка місця віддала мало.

Найперше знаходимо коротесеньку вістку телеграфічним стилем і формою:

“О годині 8.30 ввечері у Трускавці вбито голову урядового бльоку, посла Голуфка, що перебував там на відпустці.

До кімнати посла в пансіоні Сестер Василянок вдерлися два незнайомі, вистрілили три рази й утекли.

³⁴) “Франкфуртер Цайтунг”, вранішнє видання, число 654, 3 вересня 1931, — “Пропагандивне зловживання в Варшаві. Нові підбехтування проти Німеччини”.

Посол Голуфко негайно згинув.

Поліція веде слідство.

Посол Голуфко, що був перед тим начальником відділу в міністерстві заграничних справ, ревно займався питанням національних меншин української і білоруської та працював над польсько-українським зближенням”.³⁵⁾

Стільки всього. Менше, як про якунебудь подружню зраду, або грабіжницький напад у малому французькому містечку.

Ще один раз вернувся “Фігаро” до тієї теми, реферуючи статтю з іншої французької газети, “Журналь”, що звернула увагу на те, що вбивство посла Голуфка, “провідника польської урядової партії, яке з початку виглядало на звичайну газетну новинку, показується разючим виявом трагічної дійсності, що криється за звабними міражами примирення між ССРСР і Польщею”. Автор тієї статті, Сен Бріс, писав:

“Як знаємо, одне з найповажніших питань у Польщі, це справа асиміляції русинів, що вважаються братами мешканців України.

Пригадуємо, що створення української держави плянували німці в часі війни. Потім Україна стала однією з республік Советської Федерації: таким чином російська акція перебрала німецьку ініціативу в намаганні підсичувати надмірний націоналізм рутенів і провокувати розпад Польщі.

Обом цим акціям дуже на руку статус національних меншин, так недоречно заведений в організації нової Європи, як фермент і безнастанні заворушення. Не можна забувати і третього

³⁵⁾ “Ле Фігаро”, неділя, 30 серпня 1931. — “Вбивство польського парламентариста”.

чинника, а саме пропаганди англійських лейбуристів, які пішли аж так далеко, що висилали своїх послів до Галичини, щоб заохочувати до сепаратистичних інтриг. Після політики примусу супроти призвідників заколоту, польський уряд вступив на шлях угоди. На місце губернатора "твердої руки" поставив поміркованого воєводу. Відчинив ворота в'язниць, почав переговори з уміркованими елементами рутенської партії, щоб завести автономний режим. Хто був ініціатором такого звороту справи? Посол Голуфко. Бойові елементи його вбили, бо вони не хотіли замирення.

Є абсолютною певністю, що ці непримирні елементи дістають заохоту і підмогу з Москви і з Берліна. Польський уряд має на те незбиті докази. Це кидає особливе світло на всі маневри пактів неагресії, де ще раз виявляються таємні махінації німців і москалів".³⁶⁾

Чи можна собі уявити більшу непоінформованість і примітивізм? Автор цих інформацій сам не вигадав, мусів йому їх хтось підшептати. Виглядає, якби перейшов він курс у професорів з "Кур'єрка" і за такий еляборат дістав би в них оцінку "відмінно".

Більше про справу Голуфка читаємо в великому французькому щоденникові "Ле Тан" (Час). В його рубриці "Заграничні новинки" містилися всі інформації про Голуфка. Та хоч було їх більше, як деінде, то не вийшли вони поза категорію дрібних новинок. Ні одної статті, ні одної спеціальної ширшої кореспонденції.

³⁶⁾ "Ле Фігаро", середа, 2 вересня 1931. — "Пресовий огляд. Убивство посла Голуфка".

Правда, передавалися вони телеграфічно, а не черпалися з якоїсь загальної пресової чи телеграфічної агенції для обслуги багатьох газет одночасно. Ось вони:

*“Вчора ввечері вбито посла Голуфка, голову урядового бльоку. Він перебував на відпустці в Трускавці, в Малопольщі. Два неznані вдерлися до кімнати посла в санаторії Сестер Василянук, вистрілили три рази з револьвера й утекли. Пан Голуфко згинув на місці. Він був шефом відділу в міністерстві заграничних справ, пильно прикладовся до справ української та білоруської меншин і працював над польсько-українським зближенням”.*³⁷⁾

“Телеграфують з Варшави: Вбивство посла Голуфка в Трускавці викликало велике враження в цілій країні. Староста дрогобицького повіту, до котрого належить Трускавець, випустив заклик до людности, щоб помагала органам справедливости в пошуках за вбивниками і визначив для тієї цілі нагороду в висоті 30,000 франків.

На кілька годин перед своєю смертю в субботу посол Голуфко заповів свій виїзд на другий день сестрі-управительці заведення, де він відбував свою відпустку.

Лікарські оглядини трупа виказали, що п. Голуфко отримав шість пострілів з револьвера з дуже близької віддалі, з чого чотири в голову, а два в околицю ключиці. Знаки, що їх лікарі з початку взяли за сліди ударів стилета, виявилися тільки потрісканням наслідком нап'яття шкіри після стрілів.

³⁷⁾ “Ле Тан”, понеділок, 31 серпня 1931 року. — “Заграничні новинки. Польща. Політичне вбивство” (телеграфом з Варшави).

В неділю пополудні приїхала до Трускавця дружина покійного в товаристві п. Шетцеля, начальника східнього відділу в міністерстві заграничних справ, приятеля покійного. Тіло перевезуть у понеділок до Варшави.

Комунікат групи урядових послів стверджує, що вбивство має всі позначки політичного злочину.

Польський уряд дістав з Женеви вислови співчуття від російської національної меншини. Советський український інститут вислав кондоленційного листа до п. Сьвітальського, маршала сейму.

На думку "Газети Польскої", нема ніякого сумніву щодо характеру цього злочину. Посол Голуфко чинно займався справами української національної меншини. Він був прихильником ідеї федералізму і заявився за деякою автономією для українців. Останніми часами йшли переговори між українцями та польським урядом. Польський уряд носився з думкою ввести в життя деякі постанови, що задовольняли б домагання українців.

Два українські провідники, посол Левицький і п. Макурешек,³⁸⁾ секретар націоналістичної української організації, були ув'язнені під замітом протиурядової діяльності, вийшли перед місяцем на волю. Одначе, здається, що український нарід більш був схильний до порозуміння з польським урядом, як його провідники.

³⁸⁾ Газета очевидно має на думці д-ра Любомира Макарushку.

В статті, надрукованій 4 серпня³⁹⁾ в часописі "Ілюстровани Кур'єр Цодзенни" п. Стпичкі⁴⁰⁾ заявляє:

"Це нарід польський буде домовлятися з народом українським і помиляються ті, які думають, що Польща йтиме в Малопольці за домаганням українських націоналістичних політиків, які не слухають мови розуму".

Звертають увагу, що вбивство посла Голуфка набирає особливого значення тепер, коли в Женеві відкривається конгрес національних меншин.

Якщо гіпотеза політичного морду покажеться правдива, пише "Кур'єр Польські", годі буде передбачити наслідки, що їх потягне за собою цей звірський акт".⁴¹⁾

"Телеграфують з Варшави: кілька тисяч людей прибуло на двірець у Трускавці, коли перевозено тіло посла Голуфка. Завважено присутність п. Ільницького, одного з членів націоналістичної української організації.

Поїзд рушив зо станції о год. 12.15. Прибуде він до Варшави сьогодні о третій пополудні. Похоронний обряд почнеться негайно після приїзду потягу. В похоронних урочистостях візьме уряд у повному складі, сейм, сенат, суспільні та політичні організації.

Часопис "Данцігер Ноесте Нахріхтен", коментуючи вбивство посла Голуфка, хвалить по-

³⁹⁾ Поклик на газету з-перед місяця показував би на те, що хтось спеціально інформував французького кореспондента.

⁴⁰⁾ Перекручене назвище. Хіба може: Стпичиньські? Хоч він не належав до редакційного складу "Кур'єрка".

⁴¹⁾ "Ле Тан", середа, 1 вересня 1931. — "Вбивство п. Голуфка".

кійного за його працю для політичного порозу-
міння з українцями. Одначе не допускає він,
щоб злочин виконала якась українська органі-
зація, бо не мала б вона з того найменшої ко-
ристи. На думку газети, вбивників слід шукати
серед рядів польської соціалістичної партії".⁴²⁾

"Телеграфують з Варшави: в зв'язку з убив-
ством посла Голуфка, поліція арештувала Марію
Фабяк, служницю в заведенні Сестер Василія-
нок, де стався цей злочин.

Націоналістична у к р а ї н с ь к а організація
УНДО випустила комунікат, де стверджує:

1. що УНДО завжди протиставилося теро-
ристичним методам у політичній боротьбі,

2. що УНДО відкидає всяку відповідальність
за вбивство, яке закидують українській органі-
зації, а яке виконали приватні особи.

З приводу того вбивства урядовий часопис
"Кур'єр Поранни" шалено нападає на українців.
Він твердить, що останні виступи в Женеві пані
Рудницької, делегатки української національної
меншини, доказують, що толеранція Польщі су-
проти русинів не дає добрих наслідків.

На думку "Кур'єра Поранного" цей злочин,
хоч нічого не дає українцям, проте виходить на
користь німецькому й большевицькому імперія-
лізмам.

Вже відомі назвища осіб, арештованих у
зв'язку з убивством посла Голуфка. Є це: Олек-
сандер Буній, придверник у пансіоні Сестер Ва-
силіянок у Трускавіці, де виконано злочин; Дмит-
ро Гринаш з околиці Трускавця; Мирон Боднар,
студент; Михайло Ступницький і Микола Бабич.

⁴²⁾ "Ле Тан", 2 вересня 1931.

Амбасадор Франції в Варшаві, п. Лярош, у зв'язку з убивством вислав кондоленційного листа до п. Бека, віцеміністра заграничних справ, що заступає неprisутного п. Залеского.

Також телеграфують нам з Женеві:

Пан Пеленський, що репрезентував націонал-демократичну українську партію на конгресі національних меншин у Женеві, склав таку заяву перед представниками преси відносно смерти п. Голуфка:

“З уваги на брак подробиць не можемо в сучасний мент висловити остаточної думки про характер цього злочину. Але на випадок, якби потверджений був політичний характер убивства, єдине, що можемо з усією рішучістю вже тепер заявити, це те, що наша партія, яка репрезентує майже цілість української людности Східньої Галичини, не має нічого спільного з методами насильства в політичній боротьбі. Наша партія, у згоді з іншими українськими партіями в краю, виразно й публічно завжди стверджувала, що в своїй політичній діяльності послугується тільки легальними засобами.

Нашу політику — здійснення крайової автономії, загарантованої міжнародними умовами, провадимо легальним шляхом і засуджуємо всякі вияви терору, звідки б вони не йшли, чи то терор білий, чи червоний”.⁴³⁾

Якщо йдеться про французьку пресу, то хоч вона завжди ставилася прихильно до Польщі, але про польські справи писала мало, менше, як того могли сподіватися поляки від найбільшого свого

⁴³⁾ “Ле Тан”, 5 вересня 1931. — “Після вбивства п. Голуфка”.

союзника і протектора, якому завдячували відбудову Польщі після першої світової війни.

Варшава на той час була столковищем різних темних типів, що шниряли й нюхали по всіх кутках, резидентів усіх можливих розвідок, агентів міжнародньої шпигунської біржі. В такому середовищі не могло забракнути і представника большевицької преси, якого завданням було не так слідкувати за поточними політичними подіями, як запускатися в усіякі інтриги та ловити рибку в каламутній воді. Ця роля припала кореспондентові московських “Ізвестій” Євгенові Братінові, якого для тієї цілі, якби з мішка маку вибрав. Щовечора Братін перетелефонував до своєї редакції політичні новинки та всякі визбирані в тому кублі міжнароднього зброду вістки. Тут подаємо дві його кореспонденції про вбивство Голуфка та один коментар про введення негайних судів у Польщі в зв'язку з тією справою.

“Варшава, 30 серпня 1931 (Телефоном). В купелевій місцевині Трускавці вбито одного з замітніших і найбільш впливових пілсудчиків, заступника голови урядового бльоку, Тадеуша Голуфка, що недавно займав пост начальника східнього відділу міністерства заграничних справ. Убито його около 9 години ввечері. Як ствердило вступне слідство, в його кімнату в санаторії ввійшли два незнані чоловіки, вбили його двома вистрілами й утекли. Вбивство Голуфка, що безсумнівно має політичний підклад, справило сильне враження і майже переполох у політичних колах. Від часу вбивства Нарутовіча⁴⁴⁾ 1922 року, це перший терористичний акт проти по-

⁴⁴⁾ Габріель Нарутовіч, перший президент Польщі, убив його ендецький фанатик.

мітніших і активніших представників урядових кіл. Серед пілсудчиків Голуфко вважався зіркою першої величини. Ще як активний член ППС, Голуфко належав до керівників групи пілсудчиків у ній, працюючи систематично над підготовою та переведенням у життя федералістичних плянів у Польщі. Ще в 1920 році Голуфко брав безпосередню участь у заключенні польсько-петлюрівського договору та в підготові походу на Київ, останніми ж роками виступав у ролі спеціаліста від національного питання, зокрема українського. Переговори з українськими буржуазними партіями завжди велися при співучасті Голуфка і взагалі його вплив на державну політику в національному питанні був великий, тим більше, що Голуфко втішався особливим особистим довір'ям маршала Пілсудского. Після "нацифікації" Західньої України, в котрій Голуфко, на думку українців, брав важливу участь, він знову намагався знайти якусь плятформу порозуміння між урядом та УНДО-м. Ці переговори — наслідком передчасного їх виявлення — як відомо, закінчилися невдачно. В керівних колах існує думка, що вбивство виконала Українська Військова Організація, яку веде полк. Коновалець, використовуючи факт перебування Голуфка в Західній Україні. Політичні кола передбачають жорстокі репресії у відповідь на цей терористичний акт.⁴⁵⁾

"Польські політичні кола далі стоять під сильним враженням убивства Голуфка. Всі без вийнятку газети присвячують дуже багато місця Голуфкові й підкреслюють, що терористич-

⁴⁵⁾ "Ізвестія", число 240, 31 серпня 1931. — "Вбивство Голуфка" (від власного кореспондента "Ізвестій").

ний акт у Трускавці буде мати вагомі наслідки для польської політики в Західній Україні.

Частина польської преси недвозначно грозить жорстокими репресіями. Близький до уряду "Експрес Поранни" вигукує патетично, що "українська куля і давніше неоднократно попадала в польські груди. Але визов у виді скривавленого трупа Голуфка, кинений польській державі, перевищає все, що може стерпіти незалежний нарід".

Одночасно всі газети твердять, що до вбивства безсумнівно приклала свою руку Українська Військова Організація під проводом полковника Коновальця, який живе в Берліні. Проте орган Левіятана — "Кур'єр Польські" — натякає теж на можливість "участі комуністичних груп".

Характеризуючи політичну роль Голуфка, проурядова преса представляє вбивство як велику трагедію, тому що Голуфко був "другом українського народу". Пояснюючи ту роль, "Слово Польске", орган урядового табору у Львові, говорить прямо, що Голуфко був "символом великої східньої політики Польщі. В тій площині бачив він гарантію та умовини існування великодержавної Польщі. Голуфко був щирим і активним прихильником незалежності України за Збручем. (Советської України, примітка Є. Б.). Голуфко впав на своєму пості, але його програма буде виконана".

Про цю особливу роль Голуфка та його спеціальну роботу згадує і наказ, що його проголосила команда "Легіону Молодих" (організація пілсудчиків, до якої належав і Голуфко), де мова про те, що "ідеї Голуфка не обмежувалися до створення братнього співжиття народів, які

живуть у Польщі. Голуфко мав на думці й народи, що живуть у межах Советського Союзу”.

В такому дусі висловлювалися на сторінках своїх газет і петлюрівці. Їх заяви цікаві ще й тим, що є там згадка про представників еміграції, які перебувають у Варшаві. Мова тут, очевидно, про т. зв. “український уряд” Андрія Лівницького.

Похорон Голуфка відбудеться в Варшаві сьогодні, організують його незвичайно вчистю. Передбачена там участь уряду, військових частин та всяких організацій. Як подає “Кур’єр Червони”, будуть там і білоемігрантські організації, що ними спеціально опікувався Голуфко.

За викриття терористів, що вбили Голуфка, влада в Дрогобичі проголосила нагороду десять тисяч злотих. У Трускавці переводять масові арешти. Ідуть також численні арешти серед українського студентства львівської області.

Як установило слідство, Голуфка вбито десятьма пострілами. На кілька годин перед смертю, як подають часописи, Голуфко стояв ще в переговорах з деякими українськими політиками”.⁴⁶⁾

Реферуючи закон про введення негайних судів у Польщі, дописувач “Ізвестій” Братін підкреслює, що хоч заведені вони на просторі всієї держави, проте вістря їх спрямоване головним чином на Західню Україну у зв’язку з фактом убивства Тадеуша Голуфка:

“Іде вже підготовна робота. В Західній Україні переводяться масові арешти. Загальний

⁴⁶⁾“Ізвестія”, число 242, середа, 2 вересня 1931 року. — “Польська преса про вбивство Голуфка”. (Телефоном від власного кореспондента).

тон газет стоїть під впливом слідства у справі вбивства Голуфка, але в дійсності це нічого іншого, тільки початок нової пацифікації. Урядова преса горлає про конечність "залізної мітли" і "залізного режиму", що раз на все змінив би "обличчя Східньої Галичини" та зробив би її істинно польською областю".⁴⁷⁾

47) "Ізвестія", число 246, неділя, 6 вересня 1931. — "Драконські декрети в Польщі (телефоном від власного кореспондента).

Кожен допис "Ізвестій" з Варшави був підписаний: "Братін". Про того Братіна дуже цікаво лише в своїх спогадах Микола Ковалевський, колишній секретар партії українських соціалістів-революціонерів:

"Братін був з походження узбек. Він був уже цілком зрусифікований і провадив, як кореспондент "Ізвестій", дуже шкідливу, спеціально для нас, українців, підригну, так мовити б, акцію, з доручення відповідної секції ГПУ. Його тасмні зв'язки сягали не тільки на Волинь, але й до Галичини, де він мев серед галицьких москвофілів молодшого покоління чимало своїх агентів. Також у клубі закордонної преси він провадив свою особливу політику. Маленький, чорнявий, як усі узбеки, з хитрими тасмничо-чорними невеличкими очима, він справляв враження енергійної людини, яка, як нам видавалося, була не найменшою пружиною в советському апараті в Варшаві. Позиція його і в советському посольстві й очевидно в закулісовому советському апараті, який працював у Варшаві повною парою, була досить міцна.

Я довго не знав, з якого боку можна б підійти до справи, щоб спаралізувати шкідливу розкладову діяльність Братіна. Довший час я студював уважно все, що його торкалося. Після деякого часу мені вдалося вияснити, що діяльність Братіна має одну слабу сторону — він дуже ворогував з варшавським кореспондентом ТАСС-у, який виступав у Варшаві офіційно під прізвищем Ковальський. Правдиве його назвище було інше. Це слабшою стороною Братіна було його недавнє минуле. Під час першої світової

Читаючи звідомлення советської “Правди” та “Ізвестій”, ми неначе розчаровані. Ніже слова про капіталістичних акул, кровопийців народу, паліїв інтервенційної війни, побренькуючих шабельками зарозумілих пілсудчиків. Навіть американський репортер з ковбойської газети підляв би більше сенсаційного сосу до тієї будь-що-будь небувалої і драматичної події. Та не забуваймо, що не московські редактори, тільки варшавські кореспонденти відповідали за зміст та форму інформацій і коли б дозволили собі на стиль і вигуки “Кур’єрка”, але на большевицький лад, їм просто дали б зрозуміти, що осінь у Варшаві нездорова і було б

війни він був діяльним членом Союзу Русского Народа і видатним співробітником відомого чорносотенного органу “Колокол”. В ті часи Братін працював у Мінську, звідки писав свої монархістичні статті. Зібравши цей матеріал, я був спочатку дуже здивований, що людина, яка належала ще недавно до табору російських монархістів, тепер виступає, як кореспондент офіційного органу Сталіна. Однак, зваживши те, що російський монархіст, Братін виступав запекло проти українського визвольного руху і що й тепер у своїй новій ролі советського журналіста він теж працював проти української справи, можна було б зрозуміти цю ментальність російського націоналіста узбекського походження. Використовуючи його ворожнечу з кореспондентом ТАСС-у, я “забув” свідомо на столі після засідання клубу закордонної преси один номер “Колокола” з передреволюційних часів, в якому була патріотична стаття Братіна. Ковальський підхопив одразу цю газетку і я був переконаний, що її використає він у своїй боротьбі проти Братіна. Не пройшло і двох місяців, як Братіна відкликали з Варшави, а разом з його від’їздом спаралізована була значною мірою та розкладова праця, яку він провадив через своїх агентів проти нас.... (Микола Ковалевський: При джерелах боротьби, спомини, враження, рефлексії. Накладом Марії Ковалевської. Іннсбрук 1960. Стор. 687-688).

їм краще розкошуватися лагідним повітрям Ялти або деінде над берегами Чорного Моря.

“Правда” справилася просто — передрукувала повний текст офіційного комунікату ТАСС⁴⁸):

“Вчора в 8 годині вечором у купелевій місцевині Трускавці (львівське воеводство, Західня Україна), два невідомі справники вбили Тадеуша Голуфка, заступника голови урядового бльоку, колишнього начальника східнього департаменту міністерства заграничних справ.

У кімнату Голуфка ввійшли два невідомі, вистрілили в нього два рази і встромили йому ножа в груди та втекли. Голуфко згинув ментально.

В польських політичних колах убивство Голуфка викликало величезне враження. Газети подають, що вбивство сталося на політичному тлі. Голуфко належав до осіб, що являються організаторами й надхненниками української політики уряду. Преса висловлює здогади, що вбивство виконала Українська Військова Організація.

Голуфко являється одною з найбільш яскравих постатей табору пілсудчиків. Давніше займав він пост начальника східнього відділу міністерства заграничних справ; останніми часами був заступником голови державного безпартійного бльоку, а фактично — його керівником, поскільки голова бльоку, полковник Славек, майже весь час був членом уряду. Голуфко — один з найвірніших визнавців концепції Пілсудского створення Великої Польщі. Голуфко — автор широковідомої свого часу книжки “Пропаща Грамота”, в котрій утрату польськими війська-

⁴⁸) Телеграфічна Агенція Советського Союзу.

ми Києва характеризує, як утрату “золотої грамоти”. Голуфко, ще недавно видатний “пепесівець”, був одним з надхненників національної політики польського уряду”.⁴⁹⁾

“Варшава, 31 серпня. Вбивство Голуфка відсунуло в тінь усі інші політичні події дня. Вся преса підкреслює політичний характер убивства й однодушно висловлює думку, що терористичний акт виконала Українська Військова Організація.

В пресі надруковано заяву петлюрівської організації, де мова про те, що “найвищі представники української еміграції і також представники всіх українських організацій у Польщі на жалобному засіданні вшанували пам'ять Голуфка.

Як повідомляє “Кур'єр Червони”, в похоронах Голуфка візьмуть участь представники грузинської та азербейджанської білої еміграції.

...До Трускавця виїхав директор департаменту публічної безпеки Келлер. Політична поліція в Трускавці проводить масові арешти серед “підозрілих” осіб”.⁵⁰⁾

⁴⁹⁾ “Правда”, число 240, 31 серпня 1931 року, — “Убивство Голуфка”.

⁵⁰⁾ “Правда”, число 242, 2 вересня 1931 року, — “Після вбивства Голуфка. Польська преса накликає до суворих репресій”.

IV. РОЗДІЛ

ПОСТАВА УКРАЇНСЬКИХ ЛЕГАЛІСТІВ

Заскочення смертю Голуфка. — Зле мовчати, але й недобре кричати. — Спокійна стаття "Діла": УВО не вбила Голуфка, бо припинила терор до женеvського рішення. — Та й нема в тому ані глузду, ані інтересу. — Але похвали Голуфкові — нещирі, а слова про УВО — фальшиві. — Бо метою УВО — боротьба за визволення, а не за "мирне налашнання віносин з Польщею". — Відкинення революційних метод боротьби та відмежування себе від підпілля. — Спільний комунікат УНДО й УПР: засуд терору, протест проти приписування вбивства українцям і проти збірної відповідальности. — Урядова "Газета Львовска" схвалює комунікат і також заявляється проти колективної відповідальности. — Закидає "Ділові" маскування зла та вибілювання УВО. — Реакція "Кур'єрка" на комунікат. — "Век Нови" пояснює його страхом перед урядовими репресіями. — Вся українська преса відкидає закид убивства Голуфка українцями. — Убивників слід скоріше шукати між большевиками. —

Світ української суспільно-політичної легальщини, що його тоді в Польщі репрезентували легальні українські політичні партії, знайшовся дійсно в дуже клопітливому положенні. Смерть Голуфка його заскочила, як зрештою не тільки його. Реакція польської суспільности та польської влади легко могла перейти в репресії на зразок ми-

нулорічної пацифікації. Не можна було ані вижити, доки в'ясниться справа, ані мовчати. Бо й українська громадськість хотіла знати, що сталося і з яких причин, і від кого ж їй було сподіватися та домагатися того, як не від легального свого проводу? З другого боку поляки посвистували батогами і перли до того, щоб українська суспільно-політична верхівка засудила терор не тільки в теорії, але і тих, що бойову акцію взяли як один з засобів своєї політичної діяльності. А тут ще велика невідома: ані Начальна Команда УВО, ані Провід Українських Націоналістів не висловився публічно, поліційне слідство нічого не виявило, все плавало в сфері здогадів і допущень. Погано мовчати, але й небезпечно бити по революційному таборі, та ще й передчасно, бо як-не-як, у широких народніх масах і в великій частині української суспільності українське революційно-визвольне підпілля тішилося симпатіями. Проводові легальщини було, як тому Савці, що нема йому долі ні на печі ні на лавці.

І розум і потреба наказували якесь становище зайняти. Чи і в якій мірі контактувалася галицька преса з представниками українського революційного руху у Львові, годі точно сказати. Гадаємо, що так. І львівське "Діло" виступило зо статтею п. н. "Трускавецький атентат".⁵¹⁾

У першій частині заперечувалася теза майже всієї польської опінії, що виконавців атентату слід шукати серед членів Української Військової Організації. Витримана вона спокійно і в приличному стилі, якщо йдеться про підпільну УВО.

⁵¹⁾ "Діло" з 31 серпня 1931. "Діло" виходило антидатовано, так що газета з датою 31 серпня фактично була вже на руках читачів у Львові дня 30 серпня, цебто в перший день по вбивстві Тадеуша Голуфка.

Далі в статті представлені сумніви, чи атентат могла виконати УВО, а то з уваги на очевидну його безглуздість і шкідливість для української політики під тодішню пору:

“Признаємося, що важко нам повірити, щоб убивство покійного посла Голуфка виконали члени УВО, тобто члени тієї підпольної організації, керманичі якої в часі травневої сесії Ліги Націй у Женеві при допомозі відповідних летючок запевняли зібраних у Женеві політиків, що УВО припиняє свою акцію до вирішення галицької справи в Женеві. Про те писала свого часу вся польська преса. Коли ж би все таки прийняти за вірну тезу польської преси про те, що вбивство виконали українські змовники з УВО, тоді для нас стає нерозв’язаною загадкою причина й мотиви такого дивоглядного атентату. Покійний Голуфко був один з тих небагатьох польських діячів, які саме бажали мирним шляхом знайти розв’язку польсько-української проблеми в Польщі. Він належав до тих, що на тому відтинку польської політики нічим не зражувалися і все вірили в перемогу його ідеї... Невже ж за те належалася йому куля? Глузду такої політичної ментальности ми ніяк збагнути, ні зрозуміти не зможемо. А то тим більше, коли зважимо, що вся теперішня закордонна акція провідних кіл УВО йде саме по лінії відпруження польсько-українських взаємин у Польщі. Бо в ім’я чого та акція виходить з заложення, що Польща не виконала міжнародніх зобов’язань супроти українського населення, і в ім’я чого проголошуються в Женеві енуціяції про припинення бойової акції УВО? Нам здається, що таки в ім’я якогось мирного налагодження польсько-українських взаємин. Де ж у такому випадку глузд

обговорюваного атентату на людині, що саме найбільше цю ідею пропагувала по польському боці?"

"Діло" пише нещиро, неправдиво і фальшиво. Голуфко тільки методами різнився від інших польських політичних і державних діячів і про те знали політики з "Діла" і з-поза "Діла", як це в дальшому побачимо.

Підсуває воно Українській Військовій Організації неправдиві, фальшиві і просто виссані з пальця наміри. В усьому тому правда лише те, що команда УВО дійсно наказала припинити бойові виступи в краю до часу, коли вирішиться доля українських петицій у Женеві в справі пацифікації і в справі знущань та побоїв українських політичних в'язнів у Польщі. А це на те, щоб у моменті, коли радитимуть над тим усякі комісії та референти Ліги Націй, не дати польським делегатам покликуватися на конечність боротьби з внутрішніми розрухами і не об'легчувати прихильникам та протекторам Польщі в Женеві розгрішити та виправдати польський уряд за його звірства і противну міжнароднім договорам екстермінаційну політику супроти українців. Ніколи ані в остаточній своїй програмі, ані кличами в хвилевій передищі чи завішенні зброї не подавала УВО своєї мети як "мирне налагодження польсько-українських взаємин". Як довго Польща окупує українські землі, так довго між нею та УВО може бути тільки боротьба. "Мирні взаємини" могли б настати тільки тоді, якби Польща проголосила та загварантувала, що вона не претендує на суверенність над українськими землями, що вважає їх тільки тимчасовим депозитом від українського народу до хвилини, коли відбудує він повну свою державність і з котрою то хвилиною Галичина, Волинь

та інші українські землі ввійдуть у склад соборної української держави, яка тоді спільно з Польщею вирішить усіякі спірні граничні чи інші проблеми, і відповідно до того передасть українському народові фактичну господарку на його землі.

Кінчає свою статтю “Діло” засудом терору, як засобу політичної боротьби, з виразними натяками відмежувати себе від тих, що ведуть цю боротьбу революційними методами:

*“Ми стверджуємо на цьому місці те, що стверджували вже кілька разів і що було проголошено в спільному комунікаті трьох українських партій восени минулого року, а саме: українська зорганізована громадськість, що бореться легальними засобами за поправу долі свого народу, все виключала і виключає з політичної боротьби засоби всякого, як індивідуального, так і масового терору й атентатів, бо вони політично недоцільні та в найвищій мірі шкідливі. В слід за тим вона осужувала та осуджує такі засоби політичної боротьби, звідки вони не походили б і з яких мотивів не впливали б. Тим самим вона ніколи не брала і на будуче не візьме на себе ніякої моральної співвідповідальности за ніякі акти терору, яку то відповідальність намагаються їй накинути деякі польські кола”.*⁵²⁾

Кожному вільно зайняти таке чи інше становище до засобів і методів політичної боротьби. Вільно погоджуватися чи не погоджуватися з революційною тактикою в боротьбі. Ніхто не заперечує такого права “Ділові”. Але не мало воно права говорити в імені “зорганізованої української суспільности”, що стоїть за “Ділом”. Бо українське націоналістичне підпілля, що стояло за Україн-

⁵²⁾ Підкреслення “Діла”.

ською Військовою Організацією та Організацією Українських Націоналістів також було частиною “зорованої української громадськості” і то напевно сильніше й тугіше спаяне так ідейними переконаннями, як і внутрішньою моральною та організаційною дисципліною. Годі було в тих часах говорити про якийсь плебісцит, референдум чи інші сондажі публічної опінії. Але якби так якимсь несподіваним способом це стало можливе, ця “зорована українська громадськість” супроти націоналістичного, радикального таборів та й інших кіл суспільности опинилася б у великій меншості. Поляки знані були з ігноранції в українських справах, але аж такими недотепами не були польські кола при владі, щоб не здавати собі справи з дійсного співвідношення сил, а тому такі заяви УНДО та його преси не могли з’єднати собі поваги.

Та й польській стороні не вистачали газетні статті, до того не підписані ніякою організацією чи політичною фірмою. Тому то з тією самою датою 31 серпня УНДО й УПР⁵³⁾ проголосили спільний

К о м у н і к а т.

“Екзекутива Українського Національно-Демократичного Об’єднання і Президія Української Парляментарної Репрезентації, зібрані на спільному засіданні дня 31 серпня ц. р., розглянувши справу атентату на покійного посла Та-

⁵³⁾ До Української Парляментарної Репрезентації належали тільки послы й сенатори з партії УНДО, тому вона прибрала собі таку назву безправно і безпідставно. Правильно була б назва: “Парляментарний Клуб УНДО”, побіч таких самих інших клубів у сеймі. М . і. був ще інший сеймовий український клуб, до котрого належали послы й сенатори з радикальної партії, і вони не належали до тієї “Української Парляментарної Репрезентації”.

деуша Голуфка в Трускавці і становище польської преси до того, стверджує:

1. Українське Національно - Демократичне Об'єднання завсіди протиставилося з засадничих мотивів методам особистого чи масового терору, як засобів політичної боротьби. Тому й у даному випадку Екзекутива і Президія Української Парляментарної Репрезентації безумовно й рішуче осуджують акт убивства посла Тадеуша Голуфка, без огляду на те, хто б не був його спричинником.

2. Не зважаючи на те, що заряджені владою доходження⁵⁴⁾ не дали досі доказів, хто є дійсним справником трагічної смерти покійного Тадеуша Голуфка, загал польської преси приписує її українським підпольним чинникам, при чому деякі органи преси переносять відповідальність за те на українську громадськість. Екзекутива УНДО і Президія Української Парляментарної Репрезентації рішуче застерігаються проти такого небувалого випереджування вислідів доходжень та перекидування на цілу громадськість відповідальности за вчинки одиниць.

Львів, дня 31 серпня 1931 року

Екзекутива
Українського Національно-Демократичного
Об'єднання

і

Президія
Української Парляментарної Репрезентації”.

⁵⁴⁾ Не змінємо мови оригіналу. “Доходження” це полонізм, значить вступне слідство, що його вела або поліція або прокурор.

Деклярацію керівного партійного центру УНДО, що її “Діло” вперто хоч безпідставно називало “українським політичним проводом”, передала Польська Агенція Телеграфічна (ПАТ) і надрукувала майже вся польська преса, покищо без коментарів. Вони прийшли пізніше. З тих голосів на першому місці слід згадати б “Газету Львовську”, як офіційний орган львівського воєводства. Стверджує вона з задоволенням, що відповідальні українські політичні кола негайно, ясно і недвозначно забрали голос до вбивства Голуфка, додаючи, що

“нині, коли маємо до діла з одиничним актом, зверненням однаково проти польської, як і проти української рації, проти інтересу обох національностей — поняття збірної відповідальності тим більше не існує”.

Напевно і “Ділові” і УНДО-нню зідхнулося легше, зате менш приємними для них були дальші рядки львівського офіціозу, де він, нав’язуючи до статті “Діла”, обурювався, що “Діло” “прикриває комірчки еправації”, “маскує зло” і т. п., перейшовши до стилю “Слова Польского”, неофіційного органу львівської державної влади:

“Перший раз, у кругийський і переконливий спосіб пробують тут вибілити УВО, представляючи її, як чинник мира й апостолку “відпруження польсько-українських взаємин”. З якою метою це робиться? Цього не знаємо. Але в справу, вияснену першим уступом заяви, це вносить нову неясність. Репресій, спрямованих проти законспірованих осередків злочину, ця філіпіка в усякому разі не відверне”.

Назагал, польська сторона задоволено прийняла декларацію УНДО, бо вона — хоч не називаючи нікого по імені — відмежовувала себе явно і

славно від революційного націоналістичного табору. Декому й того було замало, полякам бо хотілося, щоб УНДО засудило не тільки терористичні акти, але революційні методи та революційну визвольну програму взагалі, а далі також і її носіїв в українському народі. Найвиразніше дав це зрозуміти “зідіотілий”, як його називало “Діло”, краківський “Кур’єрок”:

*“Нікому не вистане відпекування офіційних репрезентантів української політики від зв’язку з терористичною діяльністю. Бо коли б ці політики справді хотіли поборювати діяльність УВО і тим подібних організацій, то вже по перших замахах і перших злочинах зуміли б зорганізувати контракцію, яка явно і безсумнівно доказала б усім, що український нарід злочинців осуджує і бажає, щоб їх криваві лаби не мали в своїх руках ні одної нитки рускої політики. Тим часом нічого подібного досі не сталося. Отже, коли б нині, по жахливім злочині на особі великого приятеля українського народу появилися знову голословні декларації, то дійсно ніхто їх поважно не візьме і не може взяти”.*⁵⁵⁾

Найвірніше схопив суть справи львівський “Век Нови”, на думку якого українська суспільність перелякалася консеквенцій, які їй грозять по вбивстві, забрала голос через свої політичні організації та пресові органи, щоб відперти обвинувачення. помилився тільки “Век Нови” в одному, а саме, коли говорив про українську “суспільність”. Бо перелякалася тільки та частина суспільности, що з неї вийшла трійця “Діло”-УНДО-УПР, хоч і як вони це заперечували з обуренням, що

⁵⁵⁾ Згадана вже вище стаття п. н. “Нове криваве діло гайдамаччини”.

“українська незалежна преса й український політичний провід” ніколи не кермується в своїх виступах жодним переляком перед консеквенціями і веде себе так, як їм каже їх власне переконання і політичний розум, узгіднений з інтересами рідного краю й народу”.

До справи вбивства Тадеуша Голуфка однаково поставилася майже вся українська преса в Галичині: радикальний “Громадський Голос”, клерикальна “Нова Зоря”, орган Українського Католицького Союзу “Мета”. Всі вони висловлювали думку, що Голуфка не вбили українці, бо це не лежало в українському інтересі. “Нову Зорю” сконфіковано, бо вона занадто яскраво підкреслювала інший характер убивства, ніж той, за котрим загально стояла польська преса. “Мета” з цієї нагоди, в статті “Терор, наслідки й відповідальність” розглядала сучасну українську дійсність менш-більш по лінії “Діла”, підбудовуючи це філософсько-світоглядowymi міркуваннями. “Новий Час” ствердив, що вбивство має політичний характер, але “могли його виконати різні чинники”.

Спираючися на тому, “Діло”⁵⁶⁾ заявило, що становище української національної преси дійсно однозгідне з широкою українською прилюдною опінією, яка відразу поставила під сумнів, неначебто Голуфка вбила УВО, бо

“справників убивства треба шукати в тому таборі, що видав присуд смерти на покійного Симона Петлюру. В трускавецькому басейні мав він завжди поважні впливи, а в останньому ча-

⁵⁶⁾ “Діло”, ч. 199, неділя, 6 вересня 1931, “Після смерти Голуфка: Становище української преси і дальша низка польських голосів. Вся українська преса відкинула польську тезу про справників убивства”.

сі особливо проявив там жваво свою "діяльність". Убивство поліційного агента Букси на вулиці Дрогобича спочатку теж приписували українцям".⁵⁷⁾

⁵⁷⁾ "Сурма" інформувала про це вбивство так: "Щодо вбивства польського агента Букси, то воно мало місце 9 серпня ц. р. в Бориславі о год. 23.30 вночі, коли він вертався додому зо служби. Польські джерела твердять, що Букса в тому часі брав участь у слідстві в справі нападу на пошту в Трускавці і тому, мабуть, став небезпечним для учасників нападу. Але в зв'язку з убивством заарештовано місцевого комуніста, Броніслава Адамовського, як сильно підозрілого в убивстві. Незалежно від того, як подають польські джерела, іде слідство в іншому напрямі, мовляв, Буксу вбили українські терористи. Наслідком того відбуваються численні арештування між українцями Дрогобиччини".

V. РОЗДІЛ

ХТО БУВ ГОЛУФКО?

Народився на Сибірі, як син засланою польського повстанця. — Зв'язки з військовою організацією російських ес-ерів. — Студії в Петербурзі. — Праця в нелегальному польському Союзі Поступово-Незалежницької Польської Молоді. — І в Революційній Фракції ППС. — Партийна Школа ППС у Кракові і Звйонзек Валькі Чинней.⁵⁸⁾ — Участь в університетських страйках. — Арешт у Москві і заборона університетських студій у Росії. — Приїзд до Варшави по вибусі війни і перші контакти з ПОВ.⁵⁹⁾ — Німці саджають у табір, звідки виходить 1916 року. — Велика активність у ПОВ і в ППС. — Як делегат ЦК ППС діє в Україні і в Росії. — Надмірний ентузіязм та оптимізм. — Як співпрацівник "Роботніка" спеціалізується в національному питанні. — Два рази перепав у виборах і пішов на професійного журналіста. — Обраний Секретарем ЦК ППС. — Виїзд до Парижа 1925 року й контакти з українськими емігрантами. — Начальник Інституту Дослідів Справ Національностей. — Виступ з ППС після травневого перевороту 1926 року і перехід до "санації" пілсудчиків. — Начальник Східнього Відділу в Міністерстві Заграничних Справ. — Участь у польських делегаціях у між-

⁵⁸⁾ Союз Чинної Боротьби, організація Юзефа Пілсудського.

⁵⁹⁾ Польська Організація Військова.

народніх переговорах. — Після ув'язнення послів у Бересті трохи що не зірвав з Пiлсудскiм. — Мiнливiсть поглядiв перешкодою в полiтичнiй кар'єрi. — Хоч спецiялiст вiд українських справ, але незнаний мiж українцями. — Помiчення Миколи Ковалевського про особу й характер Голуфка. — Приязнь до українцiв тiльки в рамках концепцiї Пiлсудского в напрямних для урядової української полiтики. — Хоч не iнiцiював пацифiкацiї, але погодився i не протестував. — Його промова до українцiв у сеймi з приводу пацифiкацiї i виступ проти трактату про охорону нацiональних меншин. —

В густому туманi суперечних тверджень якось губилася сама особа Тадеуша Голуфка. А його життя, ще навіть до часу, коли почав вiн iнтересуватися українською справою в Польцi, справдi цiкаве й повне пригод. I варто i треба читачам ближче з тим познайомитися, данi до нього беремо з польських джерел.⁶⁰⁾

Тадеуш Лювiк Голуфко народився 17 вересня 1889 року в Семипалатiнську⁶¹⁾ на Сибiрi. Батька його, Вацлава, пiсля повстання в 1863 році заслано з Новогрудка на Сибiр. Наймолодшi свої роки провiв Голуфко в Джаркентi,⁶²⁾ там його батько

⁶⁰⁾ a) Polski Słownik Biograficzny, tom IX, wydanie Polskiej Akademii Naukowej, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1960-1961.

⁶¹⁾ Wielka Encyklopedia Powszechna, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, tom IV.

⁶²⁾ Władysław Pobóg-Malinowski: Najnowsza historia polityczna Polski, tom I i II, Londyn, 1967.

⁶¹⁾ Тепер у Казакстанській Советській Соціалістичній Республіці.

⁶²⁾ Тепер: Панфілов.

був начальником митного уряду. До школи ходив Голуфко в Джаркенті, а звідти перейшов до гімназії у Вернім.⁶³⁾ Ще як гімназійний учень увійшов у зв'язки в роках 1905-1907 з місцевою військовою організацією партії соціалістів-революціонерів. 1909 року переїхав до Петербурга і записався там на природничий факультет університету. Вперше тоді зійшовся з нелегальними польськими організаціями Звйонзкем Млодзєжи Постемпово-Неподгльосьцьовей (ZMPN) і Революційною Фракцією Польської Партії Соціалістичної. В липні й серпні 1910 року вислано його до партійної школи ППС у Кракові, де він нав'язав контакт зо Звйонзкем Валькі Чинней (ZWC).

Після повороту до Петербурга, Союз Поступово-Незалежницької Молоді призначив його делегатом до Коаліційного Комітету, що керував страйковим рухом у петербурзьких високих школах. Цей рух поширився й на інші університетські осередки, Голуфко їздив з його рамени до Москви, там його в 1911 році арештовано, але вийшов на волю з процесу 1912 року, тільки заборонено йому студіювати в російських університетах.

Кінчати студії поїхав до Кракова, там записався на правничий відділ. Одночасно пішов на інструкторський курс Союзу Чинної Боротьби і також обрано його до складу Головної Управи Союзу Товариств Поступово-Незалежницької Молоді.

Після вибуху війни в серпні 1914 року Голуфко приїхав до Варшави, співпрацював з часописами "Правда" і "Овид",⁶⁴⁾ також брав участь у формуванні Польської Організації Військової. Коли нім-

⁶³⁾ Тепер: Алма Ата.

⁶⁴⁾ Widnokrag.

ці зайняли Варшаву, Голуфко вступив до "Варшавського Батальйону". Його арештували й посадили в табір найперше в Зальцведель, а потім у Стендаль. Звільнений у половині 1916 року, знову пірнув у діяльність ПОВ і ППС Фракції Революційної, був начальником політичного реферату ПОВ і заходився організувати Партію Національної Незалежності,⁶⁵⁾ звідки знову вернувся до ППС.

В роках 1917-1918 співредагував орган ПОВ п. н. "Ржонд і Войско".⁶⁶⁾ В лютому 1918 року взяв участь у конференції самостійницької лівниці в Кракові, після чого "Конвент Організації А"⁶⁷⁾ і Центральний Робітничий Комітет ППС перекинули його через фронт в Україну і до Росії, де мав він виступати, як уповноважений емісар Конвенту з правом заключувати умови. В квітні 1918 року приїхав до Москви, вже як представник ЦРК ППС, а не Конвенту. Завданням Голуфка було прослідити ситуацію в Росії, зорієнтуватися про наміри большевицького уряду відносно Польщі і вияснити тамошній ППС становище ЦРК ППС супроти Осередніх Держав, її опозицію до Ради Регенційної в Польщі та передати інструкції про вилучування з російської армії поляків і творення з них самостійних польських військових відділів. А що був він теж ревним "пілсудчиком" і членом ПОВ, доручено йому в'язатися з відділами тієї організації, інформувати їх та інструювати. Як виконав він ту місію? Про те писав він у своїх спо-

⁶⁵⁾ Partia niezawisłości narodowej.

⁶⁶⁾ Цей орган заложив Валери Слабек, редакторами були Тадеуш Голуфко й А. Скварчиньскі.

⁶⁷⁾ Так називалася тайна група соціалістичних діячів, що стояла близько Юзефа Пілсудського.

годах.⁶⁸⁾ Але повоєнний польський історик закинув йому надмірний ентузіазм та оптимізм:

*“Тадеуш Голуфко, гарячий незалежник соціалістичного забарвлення, сполучив широкий горизонт думки з вийнятковим даром аргументації та переконливості. Однак помилявся в своїх розрахунках на російську революцію та її відношення до справи польської армії”.*⁶⁹⁾

Вернувшись до Варшави, Голуфко заповодив працювати у ППС, був членом її Пресового Відділу, належав до Бойового Поготив'я ППС у Варшаві, а з початком листопада 1918 року ЦРК ППС вислав його до Люблина, де галицький соціаліст Ігнаци Дашиньскі сформував т. зв. Тимчасовий Людовий Уряд, куди Голуфко приділено, як віце-міністра пропаганди.⁷⁰⁾

З того часу постійно дописував до “Роботніка”, спеціалізувався в проблематиці національностей у Польщі, виступаючи трубадуром концепції Пілсудського з особливим зацікавленням польсько-українською федерацією і свої погляди на неї виложив у книжці “Питання національностей у Польщі”.⁷¹⁾

⁶⁸⁾ Тадеуш Голуфко: Крізь два фронти, спогади політичного емісара, том I і II, Варшава 1931.

⁶⁹⁾ Владислав Побуг-Маліновскі: Найновіша політична історія Польщі, Лондон, том II, стор. 61.

⁷⁰⁾ Цей уряд створився вночі з 6 на 7 листопада 1918 року. Складався з 13 міністрів і 3 віцеміністрів під проводом Ігнацого Дашиньського. З відомих українській спільності польських політиків брали в ньому участь: Станіслав Тугут — внутрішні справи, Юзеф Морачевскі — комунікація, Томаш Арцішевскі — суспільна опіка, Вінценти Вітос — прохарчування, полк. Едвард Ридз-Сьмігли — військові справи, письменник Вацлав Серошевскі — пропаганда, письменник Андрей Струг — віцеміністер.

⁷¹⁾ Квестія народовосьцьова в Польсце, Варшава 1922.

Два рази кандидував Голуфко на посла у виборах до сейму з рамени ППС, 1919 і 1922, обидва рази безуспішно.

В 1919 році якийсь час працював начальником пресового відділу в міністерстві праці й суспільної опіки. Відновив теж свої правничі студії, перервала їх війна з большевиками 1920 року, вже їх ніколи не докінчив, цілком перейшов на журналіста й публіциста, співпрацюючи з часописом "Пржимерже", органом Союзу Відроджених Народів, у видавничій спілці "Ігніс", а від 1921 року, як начальний редактор соціалістичного органу "Трибуна". Тоді, на період від 1921 до 1924 року, ППС обрала його своїм секретарем і заступником члена Центрального Виконавчого Комітету, а потім і повноправним членом.

В 1925 році покинув тимчасово всі функції в ППС і виїхав до Парижа. Там скупчувалася політична еміграція з усіх країн Європи і Голуфко ввійшов з нею в ближчі контакти, особливо з українцями і грузинами. Вернувшись до Варшави, став начальником Інституту Дослідів Справ Національностей і, як експерта, покликано його в 1926 році до Комісії Знавців для справ національних меншин і східніх воеводств.

В тих останніх роках написав дві книжки: "Президент Габріель Нарутовіч, його життя й діяльність" і "За зміну конституції, завваги з приводу урядового проекту зміцнення виконної влади", обороняючи в ній концепцію Пілсудского, якого прихильником був завжди.

Після травневого перевороту і знову ж під впливом Пілсудского виступив 1927 року з ППС і став одним з найактивіших санаційних діячів і створеної нової партії під назвою Безпартійний Бльок Співпраці з Урядом.

В березні 1927 року покликано його на пост начальника схінього відділу в міністерстві заграничних справ і там, за твердженнями большевицьких джерел, намагався він здійснювати антисоветську федераційну концепцію Пілсудского, послідовно виступаючи корогом СССР.

В 1928 році був головою делегації в переговорах з Литвою, що закінчилися нічим, а в 1929 році репрезентував Польщу в переговорах з Румунією, Естонією, Лотвою та СССР у зв'язку з т. зв. пактом Келлога про неагресію.

Твердо стояв при Пілсудському в його намаганнях розширення влади президента держави коштом сейму і написав про те в 1930 році працю п. н. "Чому треба змінити конституцію?" В тім же році обрано його послом до сейму з виленської виборчої округи, тому покинув працю в міністерстві заграничних справ. Зайняв становище віцепрезидента сеймового клубу ББ і брав чинну участь у всяких переговорах з національними меншинами.

В останньому періоді своєї діяльності стояв на порозі зірвання своїх взаємин з табором Пілсудского, обурений арештом парламентаристів, поведінкою з ними в тюрмі в Бересті над Бугом та пізнішим їхнім судовим процесом. Тільки під сильним тиском особистих своїх приятелів рішився кінець-кінцем залишитися в санаційному таборі.⁷²⁾

Таке було життя Тадеуша Голуфка — буйне, як і його доба, повне пригод, сподівань та розчарувань, а водночас проходило під знаком мінливості й нестійкості, перескакуючи з одної праці

⁷²⁾ Владислав Побуг-Маліновскі, цит. праця, том II, стор. 719.

до другої, в сумнівах і ваганнях, наслідком чого не раз кілька разів міняв свої погляди на одну й ту саму справу і рідко міг довести якоесь діло до кінця, хоч був незаступним у проєктах, ініціативі та пропаганді всякої справи, за котру брався, вмівши надхнути її вогнем глибокого внутрішнього переконання. Може й тому ніколи не ставили його на пост, у якому приходилося видавати рішення. Серед деяких поляків поширена була думка, що Голуфко був тільки добрим крикуном, але часом і власні приятелі мали вже забагато того крикунства і коли минуло перше обурення і жаль з приводу його смерті, урядовий табір зідхнув з полегшою, що позбувся Голуфка, людини безумовно здібної і працьовитої, палкого польського патріота, але непевної, бо ніколи невідомо, чи вже завтра не крутне він хвостом, або не встругне якусь штучку.

Не зважаючи на те, що Тадеуш Голуфко вважався в польських урядових колах спеціалістом від справ національних меншин і з того приводу мусів бути в такому чи іншому контакті з деякими провідними українськими політиками, не помилилося, сказавши, що ніхто з українців його ближче не знав. Згаданий уже Микола Ковалевський, проживаючи від 1927 року постійно в Варшаві, як професійний журналіст, лишив нам цікаві помічення про особу й характер Тадеуша Голуфка:

“Деякі з пілсудчиків уважали, що якраз Галичина може стати мостом порозуміння.”⁷³⁾ Так ідеалістично висловлювався один з найбільш темпераментних пілсудчиків, Тадеуш Голуфко, який пізніше відігравав досить велику

⁷³⁾ Т. зн. між поляками й українцями. (З. К.)

ролю, як речник ідеології Пілсудського в національних справах і якого через те сильно ненавиділи шовіністичні елементи, як польські, так і українські".⁷⁴)

Або, на іншому місці:

"Тадеуш Голуфко справляв надзвичайно симпатичне враження, був людиною дуже експансивною, говорив дуже швидко, нерозуміючи окремі слова і в цих розмовах виявляв він велику дозу щирости. Він був т. зв. "закордонним" поляком, уродженим і вихованим у Туркестані. Володів дуже добре російською мовою, а його польська вимова мала сильний, так званий "кресовий" акцент. Його зовнішній вигляд відповідав уповні його темпераментові. Коли він говорив, то вся його постать була в рухові; звичайно, коли його захоплювала якась думка, він старався доповнити свої слова живими жестами".⁷⁵)

Скрізь і завжди представляли Голуфка, як "друга українського народу". Його приязнь мала полягати на тому, що він симпатизував з українцями в їх намаганнях відбудувати незалежну українську державу. Але одночасно це йшло в парі з послідовним його прямуванням здійснювати східню концепцію Пілсудського і не завадило б нам кількома словами з нею запізнатися.

Вся українська проблематика в очах послідовників Пілсудського розглядалася під двома аспектами: внутрішнім і зовнішнім. Галичина, Волинь, Холмщина, Полісся й Підляшшя належать, мусять

⁷⁴) Микола Ковалевський: При джерелах боротьби, (спомини, враження, рефлексії), накладом Марії Ковалевської, Іннсбрук 1960, стор. 589-590.

⁷⁵) Там же, стор. 612-614.

належати і будуть належати до Польщі, незалежно від того, чи, де й коли відродиться Україна. Щодо того буде заключена якась угода з українцями, хоч в очах самих же пілсудчиків представлялася вона дуже туманно. Не дивлячись на міжнародній характер тієї проблеми, зв'язаної з постановами Версайського Трактату, вважалася вона в пілсудчиків чисто внутрішнім питанням польської держави, що має розв'язуватися *в безпосередніх переговорах* між поляками й українцями.

В міжнародньому аспекті українська проблема територіяльно зачинається за Збручем. До неї пілсудчики на словах ставилися прихильно і часами навіть заявляли готовість підтримувати всякими способами визвольний український рух, але *по той бік Збруча*.

В такій ситуації логічно постає питання, де ж тут місце на приязнь до українського народу і в чім та як міг Голуфко називати себе нашим приятелем? Хіба в тому, що час-від-часу написав якусь статтю, яка нікого до нічого не зобов'язувала та й читав її мало хто. Таких статей, з тієї чисто польської так зрозумілої державної рації, писалося чимало, зокрема кожен раз, коли заносилося на якісь польські переговори. Про одну з них згадує і Микола Ковалевський:

" В одній з газет з'явилася стаття мого нового знакомого, Тадеуша Голуфка, під назвою "Довг вдячності", в якій він доводив з питомим йому темпераментом необхідність конструктивної польської політики і співпраці з українцями".⁷⁶⁾

В того ж Миколи Ковалевського, дуже добре поінформованого про закулісові ходи кліки людей

⁷⁶⁾ Там же, стор. 614.

довкола маршала Пілсудского, знаходимо ближчі відомості про те, хто вирішував таке чи інше становище урядового табору до поточних справ українського питання в Польщі. Заподає він, що це коло складалося з двох груп людей. До першого належала група вищих достойників і сторонників маршала Юзефа Пілсудского. До другого — середні, але тимнеменш відповідальні державні урядовці й фахівці з різних міністерств.

В першу групу вхоили: Валери Славек, Александер Пристор, Генрик Юзевскі,⁷⁷⁾ Тадеуш Голуфко і полк. Броніслав Перацкі. Велике значення в ній мав теж довголітній міністер заграничних справ уряду Пілсудского, полк. Юзеф Бек:

“Ця впливова група схвалювала однак рішення, так мовити б, загального і принципового характеру в українській справі. Так, наприклад, рішення перевести паціфікацію в 1930 році було інспіроване міністром Перацкім та акцептоване міністром Славеком і деякими іншими членами цієї групи. Рішення це було загального характеру, щобто не входило в техніку переведення паціфікації.

*Переведенням паціфікації натомість займалися вже польські чинники другої групи. В даному випадку це були: директор політичного департаменту Кавецькі, зрештою дуже розумний та еластичний політик, якого називали польським Фуше,⁷⁸⁾ начальник департаменту Сухенек-Сухецькі⁷⁹⁾ і вкінці воевода Наконечніков-Клюковскі”.*⁸⁰⁾

77) Відомий волинський воевода-сатрап, що вривав усі культурні й економічні зв'язки між Волинню й Галичиною.

78) Міністер поліції у Франції в наполеонській добі.

79) Про нього говорили, що до війни він називався

Не дуже помилялися ті, що приписували винуватість за пацифікацію Голуфкові. Хоч він і не був її ініціатором і, можливо, не схвалював її, але погодився на неї і не протестував проти такого рішення. Коли кільканадцять послів посаджено в тюрму, сумління Тадеуша Голуфка зрушилося о тої міри, що він готов був порвати з Пiлсудським, за котрим щиро, віддано і сліпо йшов від ранньої молодости. А де було сумління цього “великого приятеля українського народу”, коли польські уланни били жінок і дітей, знущалися над священиками, нівечили блаженські статки битого нуждою українського села, руйнували довголітні здобутки муравлиної праці кооператорів, палили бібліотеки читалень і нагаями виганяли душу з Бога духа винних тисячів українських жертв? Чи пролунало від нього принаймні одне-єдине слово обурення або протесту, за яке міг би йому бути вдячний український народ, який він нібито “так дуже любив”?

А може Голуфко тільки мовчав, не мавши відваги виступити сам один проти свого польського уряду й розбурханої зневажливостю польської вулиці суспільної опінії, може в глибині душі таки не схвалював такої політики і ждав слухного часу, коли сказане слово не втопиться в гармідері шовіністичного гулу і дійде до розуму польських політиків і польської суспільности? О, так! Голуфко говорив, а як і що він говорив, цей “щирий друг і вірний приятель українського народу”, зараз почуємо:

Сухенков і вважався москалем, за української влади змінився на українця Сухенка, а в поляків перекинувся на поляка Сухецького.

⁸⁰⁾ Микола Ковалевський, стор. 669-670.

Ви, українці — на роздоріжжі. Або будете лояльними громадянами держави і тоді багато справ, досі неполаджених, будуть поладжені, або, коли підете до Женеви, то не дивуйтеся, що польська суспільність в ім'я тієї нерівности у трактуванні меншинних трактатів, про яку я говорив,⁸¹⁾ займе супроти ваших, хоча б і справедливих домагань і зажалень відповідне становище. Це психологічно зрозуміле. Ваша брошура про пацифікацію односторонна, ви не помістили там фотографій спалених польських дворів і селянських хат і нічого в ній не говорить про саботаж. Уряд занадто шанує себе, щоб з вами, слабими, "гнобленими", процесуватися на міжнародньому форумі. Той, хто робив пацифікацію, розумів усі некорисні хвиливі наслідки, які вийдуть з того, одначе добре заслужився також і для української суспільности наглими, короткими репресіями й охоронив країну від огню громадянської війни.⁸²⁾ Коли станемо на становищі, що Польща в Східній Галичині не має нічого говорити — мусите цю боротьбу програти".⁸³⁾

⁸¹⁾ В попередніх уступах цієї промови Голуфко висловився проти трактату про охорону національних меншин: "Трактат, який Польща підписала в справі меншин, треба змінити. Коли Дмовські і Падеревські підписали той трактат, то тоді було таке міжнароднє положення і треба було це зробити. Тепер показалося, що цей трактат зовсім не приніс заспокоєння, про яке говорив Клемансо".

⁸²⁾ Підкреслення автора. З. К.

⁸³⁾ Промова посла Тадеуша Голуфка в сеймі в дебаті над експозе міністра заграничних справ Августа Залєско-го в суботу, 18 лютого 1931 року. "Діло", число 41, вівторок, 21 лютого 1931, — "Закордонна Комісія".

Тут Голуфко в нічому не різниться від таких звеличників політики “твердого п'ястуга” і “ламання костей”, як Броніслав Перацкі, котрого Організація Українських Націоналістів покарала смертю, або полк. Валерого Славека, що сам собі пустив кулю в лоб. Цей “добрий друг українського народу” радить українцям здатися на польську ласку, а коли будуть “льояльними”, то може й капне їм щось з панського польського стола. Цьому польському Лисові Микиті слід було відповісти словами з тої ж самої поеми Івана Франка:

Хоч язик твій медом капле,
Але зуб твій люто хапле,
Злоби повна голова.

VI. РОЗДІЛ

ДВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Повінь статей і коментарів про Голуфка та політику його однодумців. — Ангел миру, чи Махіявель у мефістофелівській одежі? — Дві характеристики: "об'єктивна" "Діла" та "правдива" "Сурми". — Як бачило це "Діло". — Головні риси вдачі Голуфка: імпульсивність, темпераментність і настроєвість. — Причини зацікавлення Голуфка національними справами: перехрестя білорусько-литовсько-польських та українських впливів і приналежність до соціалістичного табору. — Його теоретичні студії національної проблеми в Польщі. — Погляди Голуфка в статтях, брошурах та публічних виступах. — Небезпека "єдиної, неділимої" підказує підтримувати українські політичні змагання. — Територіяльні питання: Волинь і Полісся може бути "депозитом", але Галичина мусить належати до Польщі з державницьких, економічних і стратегічних причин. — Широка автономія Галичини — "поміст до згоди". — Розчарування післятравневою національною політикою. — Призначення шефом східнього відділу і фальшивий переполох у комуністів. — Еволюція поглядів та охолода з ентузіазму. — Проти українського університету і за утраквізацію всіх ділянок життя. — Ніколи ані не вирішував ані не мав впливу на вирішування в практиці українських справ. — Вислід: більш публіцист і теоретик, як політик. — Голос має "Сурма". — Галас довкола Голуфка викликаний для капіталізації закордоном і для

протиукраїнської акції. — Докази голосами польської преси. — Легенду про “приятельство” Голуфка до українців створили поляки вже по його смерті. — Голуфко — “найвірніший вояк Пилсудського”. — Його політична лінія: звести українське питання до внутрішньої справи Польщі. — Зліквідувати її міжнародне значення. — Погодження з большевицькою Москвою коштом України — його вислів, що: “з усіх Росій найбільш сприйнятлива для Польщі — большевицька”. — Аналогії польської та большевицької політики до українців. — Тактика: використати універсальність та бити українців українськими руками. — Невдача та компромісація Голуфка звертають його на нову дорогу: через угодовщину до наміченої мети. — Частинні успіхи нової тактики за кордоном: Комітет Трьох у Женеві і Конгрес Товариств Прихильників Ліги Націй у Брюсселю відсилають українців до безпосередніх переговорів. — Фатальний вплив деморалізації угодовщиною.

Так можемо глядіти на ті речі тепер, майже в півстоліття по смерті Голуфка. Однак тоді, коли атентат у Трускавці до білого розпалив пристрасті і коли ця подія стала фокусом, де збіглося проміння всього політичного думання в сфері польсько-українських відносин, де з одної сторони чіпали Голуфкові крила ангела миру, а з другого одягали його в мефістофелівський плащ Макіявеллі — списано про нього, політичне тло діяльності так його само як і його однодумців стільки газетного паперу, як рідко коли перед тим або й потім, і то все на протязі кількох днів. Не трудно було в тому згубитися пересічному українцеві, що про Голуфка почув може вперше в своєму житті.

Тому “Діло” вважало потрібним подати характеристику особи й діяльності Голуфка, “на

основі цілком безсторонніх і певних інформацій, без ніяких зайвих коментарів”.

Але й “Сурма” зо свого боку зібрала інформації про Голуфка та подала їх до відома в одному зо своїх чисел. Обидві характеристики дуже від себе різняться. “Діло” покликується на “об’єктивність” і, бувши при тому зв’язаним польською цензурою, висловлюється про Голуфка не раз дуже позитивно, не приховуючи при тому слабих сторінок його характеру. “Сурма” ж не мала ані потреби ані інтересу вибілювати Голуфка перед українською публікою. Для неї він, не зважаючи на те, чи годився він з програмою урядового польського табору, до якого належав, чи ні, схвалював чи критикував його поточну практичну політику — був польським активним державним діячем, співучасником і співвідповідальним за політику того уряду, що був тоді при владі. З другого боку “Сурма” уникала занадто гострих і напасливих висловів, щоб не підсилювати в той спосіб переконання, начебто тією своєю характеристикою, оправдуючи чи схвалюючи вбивство, признавалася тим самим до його авторства.

Буде, думаємо, корисним подати тут обидві характеристики, вони дуже прояснять нам і спосіб думання і його наслідки в пізнішій практичній політичній діяльності обидвох крил тодішньої української суспільності: легалістичної і революційної.

Починаємо від “Діла”:⁸⁴⁾

ГОЛОВНІ РИСИ ВДАЧІ

Покійний посол Тадеуш Голуфко був людиною імпульсивною, темпераментною і надзви-

⁸⁴⁾ “Діло”, число 198, субота, 5 вересня 1931, — “Ким був Тадей Голуфко”.

чайно настроєвою. І ці головні риси вдачі характеризували його, як публіциста і політика. Завдяки цьому свому темпераментові він звернув своїми статтями, друкованими в передтравневих роках, головно на сторінках соціалістичного "Роботніка", на себе увагу читацької публіки; його імпульсивність казала йому займатися питаннями найбільш "дражливого" актуального характеру, а настроєвість — кермуватися більше настроями і душевними відрухами, ніж якимись твердо й непохитно устійненими поглядами. Цей останній момент був теж причиною досить поважних партійно-ідеологічних переходів посла Голуфка і таких фактів, що міг він навіть у дуже короткому часі оголосити дві статті за своїм підписом на ту саму тему дуже різного тону і змісту. Наприклад: спокійна і досить пристойна стаття безпосередньо по зірванні весняних польсько-українських розмов на варшавському терені і зовсім інше інтерв'ю у краківському "Кур'єрку" після українського речового комунікату в цій справі.

ЗАЦІКАВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ ПРОБЛЕМАМИ

Правдою є, що покійний Голуфко здавна цікавився національними проблемами. Штовхнуло його до цього, крім згаданих особистих рис вдачі, його походження та життєва дорога: народився він у Туркестані, його рід походив з Виленщини, цебто терену перехрещування білорусько-литовсько-польських впливів, а студіював у Києві.⁸⁵⁾

⁸⁵⁾ В матеріалі, що його ми переглянули, ніде нема найменшої згадки про те. Скрізь подано, що Голуфко починав свої студії в Петербурзі, продовжував у Кракові, потім знову в Петербурзі, і накінець у Варшаві.

До часу травневого перевороту був він членом Головної Ради ППС і виступив з ППС сам, прийнявши урядову посаду в міністерстві закордонних справ. Зацікавлення національними проблемами та приналежність до лівого табору наблизили його до Станіслава Тугута, Леона Васілевського і тих нечисленних польських діячів, які систематично і глибше тими питаннями з власного попиту цікавилися та їх студіювали. З часом Тадеуш Голуфко набрав слави, як знавець національної проблеми і як такого покликали його після травневого перевороту, як третього члена, до Комітету Знавців, що існував у Варшаві при Президії Ради Міністрів, на місце ендека Зьвержинського. (Двома другими були Леон Васілевські і Левенгерц). З тієї самої причини був теж Голуфко співтворцем і секретарем Інституту Національних Дослідів, якого головою ще до недавня був Станіслав Тугут, та одним з делегатів уряду до Комісії для справ Собору Православної Церкви.

В ППС належав до її лівого крила, був завзятим противником порозуміння ППС з ендецією восени 1925 року, наслідком якого постав коаліційний уряд Скишинського. На цьому тлі був антагоністом посла Мечислава Недзьялковського, редактора "Роботніка". Свое тодішнє становище мотивував двома головними аргументами: відношення до маршала Пілсудського і відношення до проблеми національних меншин. Голуфко був завжди "пільсудчиком", а осінню 1925 — зимою 1926 років доходила до шпилью боротьба між польською правицею і лівицею довкола справи повороту маршала Пілсудського до чинної служби в армії.

ПОГЛЯДИ НА УКРАЇНСЬКУ ПРОБЛЕМУ

Свої погляди на українську проблему виловив Голуфко досить обширно не лише в низці статей, але й у прилюдних відчитках, виголошуваних у Варшаві, де він тоді був членом міської ради, та в інших містах, м. і. у залі міської ради у Львові восени 1925 року. Видав теж брошурку про національну проблему в Польщі, в якій особливо широко розглядав українську справу. Українську проблему розглядав у цілості і дійсно вважав її одною з найважливіших проблем Східної Європи. Виходив тут, як польський патріот, зо становища небезпеки, яку буде собою уявляти для Польщі кожна будуча "єдина, не-ділима" Росія. Вірючи теж, що український національний рух мусить укінці довести до дальшого розпаду Росії, Голуфко пропагував підтримувати цей рух та приготувати заздалегідь приятні взаємини Польщі з Україною. Полісся і Волинь, це, мовляв, "своєрідний депозит" і їх територія буде ще предметом переговорів між Польщею та державною Україною. Зате Галичина мусить остатися при Польщі з національних, велико-державницьких, економічних і стратегічних причин. Грали в тому ролю традиція, зв'язок з Румунією, нафтовий басейн та опертя на Карпати. Але Польща повинна дати Східній Галичині широку територіяльну автономію, яка стала б "помостом до згоди" між двома сусідськими державами — Польщею та Україною. Тоді теж, у 1925 році, Голуфко був рішучим прихильником українського університету, і то у Львові, заходився біля перенесення под'єбрдської академії на Волинь, осуджував шкільний утраквізм і його практичні наслідки і т. і. Ще коли перейшов до міністерства закордонних

справ, мотивував це в приватних розмовах — розчаруванням національною політикою після травневої влади, від якої сподівався радикальної зміни попереднього курсу.

Сама номінація Голуфка на начальника східного відділу в міністерстві закордонних справ викликала велике враження і страшний крик серед російських комуністів. Ці останні вважали його номінацію заповідженням проти-большевицької польської “інтервенції”. Ясна річ, що і цей страх був фальшивий, бо Голуфко, як польський державний патріот, слушно вважав, що саме большевицької Росії не треба валити, бо вона з усіх “неділимих” Росій найслабша і найменш небезпечна.⁸⁶⁾

Але перебування в міністерстві закордонних справ і пізніше виборча кампанія (Голуфко грав поважну роль у виборах на білоруських землях) вплинули на велику зміну поглядів Голуфка. Правда, до “пацифікаційної” акції відносився негативно, вона його заскочила і він (це стверджено понад усякий сумнів) не належав до того гурту людей, що її рішили та провадили.⁸⁷⁾ Ніколи теж прилюдно “пацифікації” не хвалив. Стояв завсіди на становищі потреби якогось мирного полагодження проблеми польсько-українських взаємин у Польщі. З тих теж

⁸⁶⁾ Історія показала, як дуже помилявся Тадеуш Голуфко.

⁸⁷⁾ На жаль, не подає “Діло” доказів. А без них це голословне твердження дуже виглядає на страх, щоб не вважали його поглядів такими ж, як і вбивників Голуфка за те, що він нібито був “Ініціатором пацифікації”. Що ж до публічного хвалення пацифікації — гл. виступ Голуфка в сеймі пізніше.

причин, коли з міністерства закордонних справ перейшов до сейму, поручено йому в клубі ББ референтуру українських справ. Але мав на них уже не той погляд, що перед п'яти роками. Виложив його на недавньому — несповна перед трьома місяцями — довірочному відчиті для членів ББ у Львові. Там він далі обстоював концепцію розпаду Росії, але мотивував її м. і. аргументом, що для Польщі буде корисним відплив у наддніпрянську Україну (державу) всього українського інтелігентського активу з Галичини. Заявився теж проти українського університету, зате прихильником “утраквізму” і то не лише шкільного, але й економічного. Така зміна поглядів чимало слухачів його відчиту навіть здивувала і дехто з поляків пояснював її саме настроєвістю Голуфка та його невдачею у згаданих весняних польсько-українських розмовах. Щодо тих розмов, то, як відомо, Голуфко разом з двома іншими делегатами з польського боку предложили відомі дві умовини: відкликання женеvської петиції і складення заяви льяольности. Ці умовини він боронив потім у пресі, але було прилюдною тайною, що не він був їх автором.

РОЗМІРИ ВПЛИВУ І ЗНАЧЕННЯ

Дуже важною річчю для з'ясування собі діяльності Тадеуша Голуфка й оцінки її практичних вислідів є факт, що він ніколи не тільки не вирішував національної польської урядової політики, але й не мав на ті рішення ніякого впливу. Цілий ряд відомих інших діячів з табору ББ мали фактично багато більший вплив і багато більше конкретних речей рішали, ніж Тадеуш Голуфко. Він оставався завжди більше публіцистом і теоретиком, часто нереальним,

ніж державним діячем з рішальним голосом і владою. Тому теж можна у відношенні до Голуфка мати на увазі більше його слова, як діла. Ніколи теж не був на ніякій адміністративній посаді і до адміністративної служби не мав нахилу. Взагалі, по суті, його впливи були в рішальних варшавських сферах розмірно невеликі. Зате правдою є, що в багато поодиноких справах він інтервеньював на користь українців.⁸⁸⁾

В протилежності до “Діла”, що в своїй “об’єктивності” йде дуже далеко, бо старанно промовчує все, що Тадеуш Голуфко міг зробити некорисне для української справи — до чого він зрештою мав право, як поляк і польський патріот — “Сурма” зосереджує свій погляд на інтерпретації становища й діяльності Голуфка та йому подібних діячів у тому, як вона відбивалася некорисно для української справи та які погані наслідки могла дати і дійсно дала. Віддаймо ж тепер голос “Сурмі”.

“Справа вбивства Тадеуша Голуфка, що його виконали невисліджені досі справники, наробила багато галасу не тільки в Польщі, але взагалі в цілому світі. На те зложилося не тільки становище, що його займав Тадеуш Голуфко в Польщі, і слідство, ведене великим поліційним апаратом та майже щодня багате на різні “сенсації”, але й той маркатний факт, що поляки намагалися на вбивстві Голуфка збити політичний капітал для себе на міжнародньому

⁸⁸⁾ Шкода, що “Діло” не подає, в яких справах інтервеньював Тадеуш Голуфко і скільки їх було. Бож саме ті приклади могли б промовити найбільше до переконання, чи справді Голуфко міг уважатися приятелем українців.

терені та використати це вбивство для протиукраїнської акції. Вже в попередньому числі згадували ми про те, що справою вбивства Голуфка, і то з намаганням причепити його українцям, займалася і "Польська Агенція Телеграфічна" і польські дипломати, була вона темою розмов на Конгресі Національних Меншин, далі в Союзі Народів, зокрема в польській відповіді на українські зажалення в справі "пацифікації" тощо. Крім того, треба згадати, що не тільки польська й українська, але і світова преса займалася тою справою, при чому замітне, що коментовано цілу справу не тільки розбіжно, але й у самій оцінці особи Голуфка були різні суперечності. На іншому місці друкуємо голоси польської преси, яка — не маючи на те найменших даних — голословно твердить, що вбивство виконали українці, зокрема УВО. Та в даному випадку важніше те, що Голуфка представлявано, як "великого приятеля українського народу", як "борця за автономію в Східній Галичині", як "щирого носія ідеї польсько-української згоди", як "прихильника самостійности України" тощо. І хоч тут і там, і то в самій польській пресі, появлялася інакша (хоч і необережна!⁸⁹⁾ оцінка Тадеуша Голуфка, все ж повищі голоси кольпортували дуже вперто поляки та їх прихильники, щоб тим легше було вести протиукраїнську акцію назовні. Тому не від речі буде дати кілька об'єктивних завваг відносно особи Голуфка, щоб не ширилося баламутство, мовляв, і між поляками є великі і щирі приятелі українського народу, що працюють для його добра.

⁸⁹⁾ Мабуть помилка. Більш логічно виглядало б: обережно.

Хто був Голуфко? Тадеуш Голуфко, колишній діяч з Польської Партії Соціалістичної (ППС), по захопленні влади Пілсудским зриває з партією та віддається цілком до розпорядження Пілсудского, як "найвірніший його вояк". Зараз по перевороті входить до міністерства закордонних справ у Варшаві, де отримує становище начальника східнього відділу.⁹⁰⁾ Вже на тому становищі зустрічається він з українським питанням та послідовно заступає лінію польської політики, цілковито тотожну з лінією, що її боронять вшехполяки,⁹¹⁾ погодитися з большевицькою Москвою коштом української справи. Або, інакше кажучи: розділити сфери впливу між Польщею і Червоною Москвою на українських землях та закріпити панування кожної сторони на землях у своїй смузі впливу, приділений їм договором у Ризі. Зробивши ось так українське питання внутрішньою справою Варшави та Москви, отже — і зліквідувавши його міжнародне значення, — а рівночасно здущуючи змагання до незалежності українського народу на землях обидвох держав, ішлося про те, щоб закріпити дотеперішній стан відносин на Сході Європи, що був вигідний і для Польщі і для Москви. Є загально знаний, зрештою досить необережно висказаний, вислів Голуфка, що з усіх Росій, найбільш приємлива для Польщі є большевицька Росія, що іншими словами означає, що Польща заінтересована не тільки в удержанні мирних відносин з нею, але й у найдовшому її існуванні.

⁹⁰⁾ Це підкреслення, як і всі дальші — "Сурми".

⁹¹⁾ По-українському щось неначе соборники. Друга популярна назва ендеків.

Таку політику заступає послідовно до нинішнього дня з одного боку Польща, зрезигнувавши з будь яких "походів на Київ", та "границь із 1772 року" і здушуючи в себе внутрі незалежницький український рух усякими способами, від проектів "регіоналізму"⁹²⁾ починаючи та на тюрмах і "паціфікаціях" кінчаючи. З другого боку, переводять її большевики, зліквідувавши самостійність Комуністичної Партії Західної України та підпорядкувавши її Комуністичній Партії Польщі, а в себе, всередині, винищуючи українство від "колективізації" почавши, а на Соловках і підваллях Чека скінчивши. Якраз логічним продовженням тої політики є недавні польсько-большевицькі пересправи на тему пакту про неагресію, який мав би на меті на довгий час, якщо не навіки вічні закріпити теперішній стан на Сході Європи. Що така політика скрайно небезпечна для української нації, не треба підкреслювати.

Вже на посаді начальника східного відділу Голуфко зустрічається з українською проблемою в Польщі. Та пильніше заходився він коло неї по останніх виборах до сейму, коли став віцепрезидентом урядового клубу ББ та головою сеймової групи клубу, займаючи, крім того, становище заступника голови польського інституту для справ національних меншин. Справа в тому, що у зв'язку з саботажною, паціфікаційною і потім протестаційною акцією, українська проблема в Польщі набрала, проти бажання Польщі та всупереч лінії польської політики, що її бо-

⁹²⁾ Політика розбивати національну єдність українського народу на регіональні племена, земляцтва, щоб замість українців були гуцули, лемки, поліщуки, волиняки і т. д.

ронив і Голуфко, міжнародного розголосу. Несподівано для поляків, справа стала не тільки предметом посиленої пропаганди, але і правничих розслідувань міжнародних установ (Комітету Трьох, Ліги Націй, Конгресу Національних Меншин, Конгресу Прихильників Ліги Націй тощо). І ось тут Голуфко мав сповнити велике завдання: зіштовхнути українське питання з міжнародного форуму і знову надати йому внутрішньо-польський характер, знищити взагалі політичний його характер, обмежуючи його навіть не до культурної автономії, а до регіоналізму, побуту в щини. Завдання і справді велике, навіть і тоді, якби вдалося перевести хочби й малу його частину, от, наприклад, зняти з міжнародного поля надзвичайно неприємну для Польщі справу “нацифікації” і тим самим на довгий час зробити неактуальною українську справу на міжнародному полі. Ось якого завдання піднявся Голуфко. Знані є в тій справі статті самого Голуфка, та не від речі буде зачитувати вийняток з такої характеристики, що її подає польська газета “Напшуд” (соціалістична):

“Уважано його, Голуфка, за спеціаліста в питаннях національних меншин. І так, наприклад, перед останніми сеймовими виборами вів він переговори з жидами на те, щоб вони голосували на ББ. Найважливішим його ділом були переговори з українськими політиками, щоб їх прихилити до відтягнення з Женеви скарг на знану нацифікацію.”

Тактика переведення вище наміченого завдання була наступна: з одного боку — крім безпосередніх заходів польських чинників (амбасди, міністерство закордонних справ, преса то-

що), що мали метою паралізувати українські заходи на міжнароднім полі, взято до помочі польонофільський табір УНР, який дезавував справу Західніх Земель, а з ругого боку, внутрі Польщі, крім поборювання українського руху при помочі поліції, війська, судів і взагалі всього адміністраційного апарату, роблено все можливе, щоб бити українців українськими руками, подібно, як це вдалося зробити на зовнішнім полі при помочі уенерівців. Заохочені недавнім умілим тягом польської тактики, що покінчився компрометуючим осудженням саботажної акції управами українських легальних партій, підготовлювано другий тяг з метою, щоб українські скарги в Женеві відкликала “Українська Парляментарна Репрезентація”. В тій цілі видвигнуто, як принаду — угоду.

Нещирість, хитрість і фальш підходу Голуфка ствердили, вже по його смерті, деякі польські часописи, що не тільки не дбали про обережність, але й забули пословицю “про померших говорім тільки добре”.⁹³⁾

Заходи, що ними кермував сам Голуфко — угода, відтягнення скарг з Женеві — були так невміло й невдало зроблені, що не тільки не помогли, але навпаки, скомпрометували Польщу в очах закордону. А заразом викликали рішучий спротив українських мас у краю проти “Української Парляментарної Репрезентації”, яка, пішовши на гачок “угодовицини”, могла б знівечити всі дотеперішні здобутки зовнішньо-політичної акції.

⁹³⁾ Тут “Сурма” подас два цитати з “Дзєснїка Польского” і “Роботніка”, що їх ми вже зреферували в огляді польської преси.

Але ця невдача не завершила Голуфка з раз обраної дороги. Бачучи, що з одного боку провідники УНДО дуже прислухуються до привабливих угодницьких підшептів поляків, а з другого боку — угодницькі заходи ширять деморалізацію і колотнечу в українському суспільному й політичному житті, Голуфко постановляє не відступати від тактики: через угодовщину до наміреної мети. Вістки про всякі “чорні кави”, реферати “в приватних мешканнях”, “приватні розмови” між поляками й українцями, тайні переговори, що кружляли від уха до вуха пошепки, приправлені до того сплетнями, а час-від-часу попадали на сторінки преси — щораз більше про те свідчили. А що мали вони своє позитивне значення для поляків, свідчить хочби й той факт, що їх вплив видно навіть на постановах таких установ, як Ліга Націй, яка устами Комітету Трьох у травні, при розгляді українських петицій, вказала на потребу безпосередніх переговорів обидвох зацікавлених сторін, польської та української; подібну постанову виніс Конгрес Товариства Прихильників Ліги Націй у Брюсселю.

Безперечно, було б наївно думати, що Ліга Націй чи хтось інший міг би постановити щось таке, що змінювало б у корені положення українського народу в Західній Україні. Зате в даному випадку важним є те, що всі ті балачки про “угоду” мали на цілі перед чужинцями з одного боку закрити фактичний стан екстермінаційної, нещадної, винищуючої політики Польщі в Західній Україні, а з другого боку — дати чужинцям ілюзії, що справді українську справу в Польщі можна розв’язати як внутрішньо-польську, шляхом “угоди”, якої

ніби бажає український нарід та до якої зміряє та хоче її реалізувати Польща. Тоді, як не дивлячись на озобов'язання міжнародного характеру Польщі супроти українців, дотеперішнє панування Польщі на українських землях, це безперервне ламання тих зобов'язань, а й більше того, топтання всіх прав, гарантованих навіть польськими законами, панування варварства й розбещених інстинктів. Якраз усі ті балачки про "угоду" мали замилювати очі чужинцям та заспокоїти світову опінію, занепокоєну подіями на Західніх Землях України.

Та далеко гірше значення "угодовщини" на внутрішнім полі. Це блахман, фальш, пошивання в дурні, що має на меті приспати чуйність українських мас, розбити їх єдність, компрометуючи їхніх провідників, а ширенням неоправданих ілюзій щодо направи положення нашого народу під Польщею, зробити його невідпорним, а проте придатним на найдикіші експерименти, щоб знищити нас культурно, економічно та політично.

Правдиве обличчя "угодовщини" та її "носія, Тадеуша Голуфка, дуже необережно, вже по смерті Голуфка відкрило санаційне "Слово Польське" у Львові, якого співробітником був Голуфко, в статті п. н. "Програма, що буде виконана".⁹⁴) А втім, ті самі погляди висловив Голуфко публічно на доповіді для членів ББ у Львові в червні.

Отже, як бачимо, "угодовщина" з польського боку, це маскований солодкими словами її

⁹⁴) Пропускаємо довший витяг з тієї важної статті, вона буде обговорюватися в наступному розділі.

“носія”, Голуфка, похід “на зніщене Русі”. Отже, між політикою одвертого походу проти українців та угодовщиною на ділі ніякої різниці нема: те саме нищення шкільництва й культурних установ, такий сам економічний визиск, така сама колонізація, така сама польонізація, такі самі релігійні переслідування, такий сам утиск кооперації, таке саме недопускання українців до державних установ, таке саме переносження українців до корінної Польщі, а спровадження польських зайдів на наші, такі самі арешти, процеси, тюрми, такі самі побої і тортури, такий сам утиск на всіх ділянках нашого життя. Але є різниця в формі: “угодовщина”, ведучи на ділі ту саму політику екстермінації, засліплює нас і послаблює. Їй маємо дякувати, що маємо на нашому народньому тілі такого смердючого боляка, як волинська хруніяда,⁹⁵⁾ такого рака, як уенерівщина, і такого чиряка, як замаскована, невловна, галицька угодовецька шатія. Їх наслідком є такий розгардіяш, що тепер оце панує на наших землях.⁹⁶⁾

Таким був “великий приятель українського народу” та “носій ідеї польсько-українського порозуміння”, Тадеуш Голуфко, що, як повідомляє польська преса, — “до останніх днів вів переговори з українськими політиками в справі угоди”.

“Сурма” менше займалася особистими кваліфікаціями Тадеуша Голуфка на політика і знавця

⁹⁵⁾ Автор має на думці “регіональну” волинську політику вєводи Генрика Юзєвського, започатковану перед кількома роками, в оперті на групу Петі Пєвного.

⁹⁶⁾ Тут знову пропускаємо довший цитат тої самої статті в “Слові Польскім”, з тих самих причин.

української справи і початком його політичної кар'єри. Справу розглядало вона з погляду остаточних цілей польської урядової політики супроти українців, якої виконавцем по волі чи неволі був Тадеуш Голуфко, котрому віддано в його урядовій партії український реферат. І також ефекту його діяльності. А все те під кутом не хвиливого користи чи таких “успіхів” та “здобутків”, як заплачення виторгуваної до мінімум суми злотих за пацифікаційну сваволю чи випущення з тюрми двох унівських послів, у той час як сиділи там у слідствах та засуджені вже не сотні, а тисячі націоналістів, тільки під кутом тривалої шкоди для всієї визвольної боротьби, якою вона б не була, легалістичною чи революційною — найперше через психічне розслаблення і зламання волі до власного державного життя та боротьби за нього, а далі — зміцнення в той спосіб польських позицій унутрі держави і в міжнародньому положенні. З того боку політика Голуфка та його послідовників, навіть прийнявши, що їх він мав, на дальшу мету безмірно більш була небезпечна, як у сі поліцаї, прокурори й судді. Тільки методи були різні. Та чи ж не все одне, коли кат закладає вам шовкову петлю на шию з реверансом і в білих рукавичках, чи душить шорстким мотузом і з лайкою?

Голуфко напевно менше як інші його польські урядові сучасники заслугував на смерть. Та й не хотіла його вбивати Українська Військова Організація і не вона його вбила. Одначе слід було всім українцям розкрити очі на те, що належав Тадеуш Голуфко до тих поляків, що про них каже наша пословиця: “з поляком дружи, але камінь за пазухою держи”.

VII. РОЗДІЛ

“ПОСМЕРТНА ПРОГРАМА” ГОЛУФКА

Спекуляції іменем Голуфка. — Кожен хоче бути спадкоємцем його “ідей”. — “Слово Польське” формулює програму Голуфка. — Нема ніякої польської окупації! — Ані в думці Голуфкові автономія чи хочби й університет для українців. — Не буде окремих українських шкіл, кооператив ні спортивних організацій — усе утравкізоване. — Нема різниці між тією “по смертною програмою” і проектом “на знищене Русі” з минулого століття. — Фантастичні теорії “Слова Польского” розгромив поляк, колишній воєвода Дунін-Борковскі. — Бо Голуфко писав статті, а не складав практичних програм. — А цей проект і для поляків підозрілий. — Безглуздість “програми”: народньо-культурна симбіоза українців не винародовить, а поляків хіба програма не хоче винародовлювати. — Отже хіба творити нарід-мішанець на зразок шлеських “васерполяків”? — “Кур’єр Польскі” з Варшави відкриває пляни призначити Голуфка воєводою у Львові на всю Східню Галичину. — І завести автономію з власним галицьким соймом. — Ендеки б’ють на тривогу про “ліквідацію кількасотлітнього дорібку в Червенській Землі”. — Бо в слід за Галичиною висунуть претенсії Волинь і Полісся. — Польща лишиться, як підскубана курка. — “Польське українофільство — романтична омана”. — Замість автономії — колонізація і польонізація. — І паніка і нерозбериха у кресового обивателя. — Резолюції віча ББ у Бориславі. —

Ще не зів'яли квіти похоронних вінків для Голуфка, а вже в польському політичному світі почалися спекуляції його іменем. Польська преса такий підняла хайдер після його вбивства, представляла його не тільки найліпшим знавцем розв'язки української проблеми, піднесла його не тільки до рівеня приятеля українського народу, але майже речника українців перед польським урядом і польською суспільністю. Тепер кожен перся прибити печатку Голуфка на своїх плянах і взяти на своє чоло частину його тернового вінка, нібито тільки він був правовірним визнавцем ідеї Тадеуша Голуфка. Під капелюхом Голуфка просувалися фантастичні теорії, нераз такі суперечні і політично дивоглядні, що звичайному обивателеві аж ніяк не розкумекати, чого власне хотів покійний Тадеуш Голуфко і чи мали чи не мали за що його вбити українці.

Право первородности в тих перегонах захопила собі санаційна преса, а власне, тільки її частина. Перше поспішилося "Слово Польске" зо Львова редакційною статтею з 5 вересня 1931 року п. н. "Програма, що буде виконана".

Для заспокоєння своїх читачів і взагалі "кресових" патріотів, "Слово Польске" впевняло їх, що Голуфко твердо стояв на позиціях польськості "кресуф", як частини польської національної території, а не окупованої від українців польською силою:

"Не дається заперечити, що вживання українською молоддю в Східній Галичині таких злочинних засобів політичної боротьби, як убивства, напади, підпали — подиктоване умовами ідеологічної натури, яка впливає з бажання звільнити край з-під "польської окупації". Одначе, ціла біда в тому, що окупації нема!

Не можна говорити про окупацію в краю, що від 600 років зв'язаний з польською культурою і державою, який, коли не попав у татарське ярмо, а потім не став московською провінцією, то виключно завдяки кривавим оборонним змаганням цілого польського народу. І не може бути мови про окупацію в краю, де "окупанти" творять 50 відсотків населення, складеного з усіх верстов, починаючи від селянства, а кінчаючи на містах, де промисел, торгівля, фахові знання переважно в руках польського населення".

Та й ані в гадці не було Голуфкові признавати українцям якусь автономію і навіть противився він тому, щоб у Львові створити український університет, бо

"слушно вважав, що в теперішньому стані речей, коли проблема, яка нас болить, вічно ще виступає, як політична категорія, — давати руському населенню якунебудь автономію чи університет, це тільки утривалювати цю політичну категорію, а тим самим сепаратизм, отже внемозливлювати здійснення виховної програми".

По окремих своїм точкам "програма" Тадеуша Голуфка, так як розгортало її на своїх сторінках "Слово Польске", перевищала мрії загорілих ендеків і черпала своє надхнення з відомого "проєкту на знищення Русі" в минулому столітті:

"Бл. п. Голуфко в програмі, що виховувала нового громадянина, логічно й послідовно висував ясні та необхідні засоби: одне має бути Товариство Школи Людової польсько-руске, однакові права й обов'язки, накладені на поляка й русина; один має бути польсько-руский кооперативний рух, що буде точно підлягати державній контролі, помножувати та утривалювати добробут усіх громадян; одні мають бути організації

фізичного виховання, врешті одна й та сама, що в цілій державі, має обов'язувати в Східній Галичині самоуправа".

Так висловлювався "приятель українського народу" на тайно-довірочних зборах партії ББ у Львові в червні 1931 року і "Слово Польське" тепер, покликуючися на те, уприлюднювало його думки. Одним помахом пера перекреслював він кількадесятилітній дорібок "Просвіт" та інших виявів українського культурного життя, шкільництва й кооперативного руху. Але "Слово Польське" товстим друком заповідало, що ця програма буде виконана.

"бо це єдина творча, органічна, державна програма для південньо-східніх воєводств. Бо це єдина програма, що справді ліквідує сепаратизм і тенденції насильства та замахів".

Шкода було б марнувати чорнило на відповідь такій "посмертній програмі" й українська преса тільки зреферувала її на своїх сторінках з невеликими критичними зауваженнями.

Цілком несподівано розгромило її та розторощило польське перо. У "Веку Новім" з дня 8 вересня 1931 року забрав голос колишній львівський і потім познанський воєвода Пйотр Дунін-Борковські, надіславши статтю п. н. "Нова національність." Сумнівається він, чи ту програму можна вважати духово-політичною власністю покійного Голуфка. На підставі писань його і розмов з ним автор ніколи не відважився б приписувати Голуфкові такі погляди. Одначе не виключене, що

"такий проект міг прийти йому до голови в пошуках за різними тезами розв'язки української проблеми. Прикметою бо покійного Тадеуша Голуфка була незмірна імпульсивність і велика любов до ідеї зближення, зате творення

постійної програми було йому досить чуже. Відомі його передтравневі заяви в часописі "Дрога" за українською територіяльною автономією в Східній Галичині, знаємо те, що від тої ідеї відступив він у користь більш поміркованих тез. Проект програми, описаної в "Слові Польскім" не грішить прихильністю до українців, а з польського боку теж досить підозрілий. Тому думаю, що навіть якби й вийшов від покійного Голуфка, то була б це в нього скоріше хвилева фантазія, ніж продумана в остаточних своїх консеквенціях програмова ідея".

Піддавши під сумнів і навіть подекуди виключивши, щоб така програма могла викільчитися і сформуватися в голові Голуфка, Дунін-Борковскі аналізує критично сам глүзд її. Програма проповідує народньо-культурну симбіозу польського й українського народів. Яка її мета? Винародовити українців? Це виключене, бо їх за багато. А хіба не хотів би творець програми, щоб українці винародовили поляків. Хіба що програма ставить собі за ціль, перемішуючи обидві національності в кітлі спільних інституцій, довести до зродження якогось нового народу-гібрида, ані польського, ані українського, складеного з частинок обох тих народів. Більш як сумнівне, чи такий новий нарід був би льюяльніший до польської держави, як поляки, а навіть українці. Продовжує автор:

"Людина, що вирікається своєї нації, звичайно перестає бути морально-певним елементом. Льюяльне відношення поляків до австрійської держави було якраз можливе лише при збереженні в поляків їхньої національності, або через основну германізацію, ніколи при половинчастій пів-польскості пів-німецькості. В такому випадкові вірою людини стає тільки власна

користь. В житті я пізнав багато легіоністів⁹⁸⁾ і бачив між ними людей розумних і дурних, безкорисливих і користолюбів, прихильних до українців чи інших меншин, або й ворожих. Були між ними прихильники самостійної України і федерації, були прихильники винародовлення і такі, що бажали зробити українців лояльними з залишенням їхньої народньої окремішности. Одначе, не зустрів я серед них людей, котрі не були б гарячими патріотами і які хотіли б з нас зробити якихсь мішанців, нових вассерполяків⁹⁹⁾”.

Ні, в свою чергу впевняє Дунін-Борковскі, така “програма” таки не буде виконана.

Одночасно зо “Словом Польскім” у Львові виступив теж санаційний “Кур’єр Польскі” в Варшаві з цілком протилежними речами. У вступній статті п. н. “Мета злочину” ні менше ні більше подає сенсаційну вістку, що Тадеуш Голуфко, як проповідник ідеї польсько-українського порозуміння, мав стати галицьким воеводою. Всі три дотеперішні східньо-галицькі воеводства — у Львові, Станиславові й Тернополі — мали злучитися в одне з осідком у Львові і це одне, злучене, львівське воеводство мав перейняти Голуфко. Перед тим плянувалася в Галичині широка автономія з власним провінційним соймом, щось на зразок сейму на Горішньому Шлеську.

Ендеки вдарили на сполох. Їхня “Газета Варшавська” потверджувала, що цю вістку зближеного до уряду органу подав головний його редактор З. Лемпіцкі і вона має всі позначки автентичности.

⁹⁸⁾ Учасники польських легіонів Юзефа Пілсудского.

⁹⁹⁾ Вассерполяками називали напів знімчених поляків з Горішнього Шлеська.

Сенсаційні, хоч мало правдоподібні деталі “Кур’ера Польского” про задуману реформу адміністрації в Галичині на базі територіяльної автономії для українців викликали нові випадки “Газети Варшавскої” проти всяких автономістичних концепцій для Східньої Галичини, хоч Польща, власне, була до того зобов’язана і міжнародними договорами і потвердила це власним підскубаним законом, що ніколи не ввійшов у життя. Нічого нового не вносила “Газета Варшавска” в цю офензиву, черпала свої аргументи зо старого арсеналу ендецької ментальности. Автономія Галичини, вивінувана привілеями для “руського населення”, започаткувала б ліквідацію кількасотлітнього дорібку поляків у тій країні, упадок позицій, “здобутих кров’ю і цивілізаційною працею багатьох польських поколінь у Червенській Землі”. Небезпека для цілоти і навіть самостійности Польщі зрочла б через “тісний союз між українськими діячами і явними ворогами Польщі, екстремістичними сепаратистами”, зміцнення української ірреденти на Холмщині й Підляшші, посягання за автономією для Волині й Полісся. На думку ендеків,

“польське українофільство це одна з найшкідливіших оман, що їй піддається одна частина нашої інтелігенції. Ця омана, підтримана літературною фразою романтичних гасел, повинна вступитися перед здоровим, реальним поглядом на українську проблему, як лицює зрілому урядові, що має політичне вироблення і традиції”.

Як позитивну програму ендеції, подає “Газета Варшавска” повільну асиміляцію не-польської людности на етнографічно-мішаних територіях, після попереднього зміцнення на тих землях польського елемента при помочі колонізації і всесторонньо-

го піднесення його цивілізаційно-політичних вартостей.

З усієї цієї нерозберихи, з котрого б її не розглядати боку, в пересічного поляка мусіло вкорінюватися переконання, що коли українці є чинником і спричинником постійного неспокою і небезпекою для Польщі, то ж треба їх бити, де попало і чим попало. Бо “добрий українець — тільки мертвий українець”, парафразуючи вислів американського Далекého Заходу про індіан. Давніше такий обиватель виходив на вулицю і бив шибки в українських установах, виявляючи в той спосіб свій патріотизм. Тепер уряд, під впливом сильної негативної реакції в цивілізованому світі на недавню пацифікацію, перестерігав перед вуличними показами польського патріотизму, тож “кресовий обиватель” ішов на віче і там схвалював протиукраїнські резолюції з домаганнями до свого польського уряду, а їх спішно друкувала польська преса.

Зразок таких резолюцій, схвалених найперше на вічу в Бориславі, що його скликали польські діячі з-під стягу ББ, потім повторили його в Дрогобичі, читаємо в “Слові Польським” ч. 246 з 8 вересня 1931 року.¹⁰⁰⁾

“Ствердити перед цілою Польщею, що з уваги на пам'ять вікового згідного співжиття на цій землі польської суспільности з українським людом, ідея згідної співпраці польської й української людности в нашому краю не захищається ніякими замахами ані революційною пропагандою злочинців і божевільних.

Ствердити одночасно, що після злочинної агітації, плодом якої є душогубство й пожежа,

¹⁰⁰⁾ Тут подані тільки важніші з них у дослівному перекладі за львівським “Ділом”.

ці злочини родяться в атмосфері облуди й ненависти, а ширять її в Польщі не лише українські політики, але також високі духовні сфери, що гуртуються довкола катедри св. Юра у Львові.

Звернутися до польського уряду з апелем, щоб в інтересі польсько-українського співжиття і в порозумінні з Апостольською Столицею усунув з Польщі духовних підбурювачів, без ніяких вийнятків навіть для найвище поставлених осіб.

Звернутися до уряду з проханням, щоб завів пильну контролю над діяльністю Чину Василіян у Польщі.

Звернутися до уряду з закликом, щоб на найближчій сеймовій сесії зголосив закон про "охорону Речипосполитої". Кардинальною точкою цього закону повинен бути параграф про вигнання з Польщі всіх підбурювачів і моральних спричинників політичних злочинів та саботажів. І також тих, що в краю чи за границею, у "малопольському" селі чи в Женеві зневажають ім'я Польщі і таким чином їй шкодять.

Звернутися до уряду з пропозицією, щоб обсадити нашу південню границю відділами корпусу граничної охорони".

VIII. РОЗДІЛ

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕГОВОРИ

Бомба про переговори в Варшаві з Голуфком. — Тайну розкрили варшавські польські й жидівські часописи. — Ендецький "Вечур Варшавскі" закидає ББ зраду Польщі для українців. — Сплетні львівської "Газети Поранної" і жидівської "Хвілі" про причини перервання переговорів та відкликання повновастей Парляментарній Репрезентації. — Чи конфлікт між ЦК УНДО і Президією УПР? — "Газета Поранна" відкриває домагання українців у переговорах. — Схвильовання української суспільности тайною дипломатією УНДО. — Секретаріят ЦК УНДО заспокоює обурену українську громадськість. — "Заяви на заяви" та "спростування на спростування". — Обі сторони відпекуються від ініціативи до переговорів. — "Виявлення" "Слова Польского". — Кінець триденної пресової війни. — Агенція "Іскра" про таємничі розмови кореспондента лондонського "Таймс"-у з українцями. — Що робив у Варшаві дописувач "Последніх Новостей" Неманов? —

У великому шумі про ролю Тадеуша Голуфка в справі польсько-українського порозуміння раз-у-раз і з різних сторін згадувалося, що він брав участь у переговорах з українськими міродайними політичними чинниками". При тому могло постати враження, що ці переговори йшли довший час, або відбувалися частіше. Були й натяки, що до кінця своїх днів, вже в Трускавці, Голуфко про-

вадив якісь розмови з українськими політиками.

На ділі ж у переговорах з українською стороною стояв Тадеуш Голуфко один-єдиний раз, вони до нічого не довели й розбилися по кількох днях. Ціла та справа прошуміла впродовж усього несповна трьох днів, ставши хвиливою сенсацією для україножерної та націленої на фантастичні вигадки частини польської преси.

Перші кроки на тих "галасливих стежках політичної сенсації", як називало їх "Діло", зроблено в Варшаві і були це варшавські й польські, а не львівські та українські часописи, звідки довідалися про те польська публіка й українська суспільність. Два польські щоденники — "Ржечпосполіта" і "Вечур Варшавскі" — та жидівський "Наш Пшегльонд" у своїх числах з 10 березня 1931 року одночасно заговорили про ту справу.

"Хадецька"¹⁰¹⁾ "Ржечпосполіта" в недовгій замітці п. н. "Уряд і українці" подала в доволі спокійний та речовий спосіб дослівно таке:

"Український Клуб від довшого часу шукав контакту з міродайними колами, щоб нав'язати розмови в справі польсько-українського порозуміння. Тактика Клубу пішла під дискусію на останньому засіданні ЦК УНДО у Львові і по довгих нарадах рішено уповажнити Президію Парляментарного Клубу до ведення переговорів з міродайними колами з домаганням здійснити т. зв. мінімальну програму УНДО, цебто автономію Східньої Галичини. Минулого тижня відбулася конференція між представниками Українського Клубу, послами Володимиром Загайкевичем, Остапом Луцьким та Михайлом Галуцинським, і представниками Клубу ББ в особах

¹⁰¹⁾ ХД — Християнсько-Демократична.

послів Януша Єндржеєвіча й Тадеуша Голуфка на тему устійнення польсько-українських взаємин. На основі інформацій з українських кіл, представники Клубу ББ домагалися передвступного проголошення Українським Клубом декларації про цілковиту лояльність супроти польської держави і відкликання всяких петицій, зголошених до Женеви, у справі паціфікації. На тому переговори хвилево припинилися. В українських колах кружляють поголоски, що Президія УНДО у Львові відобрала Українському Клубові повновласті до дальших розмов”.

Це саме і майже тими самими словами писав жидівський “Наш Пшегльонд.” Тільки ендецький “Вечур Варшавскі”, що вийшов того дня останній і покликүвався не на власні свої інформації, тільки на новинку з “Нашого Пшегльонду”, загүркотів великим бубном і вже самим сенсаційним наголовком “Скандальні презенти ББ для українців” полонив увагу польської публіки. Переповівши вістку з “Нашого Пшегльонду” та підливши її своїм ендецьким сосом, “Вечур Варшавскі” патетично вигүкував:

“Запитуємо, яким правом панове Єндржеєвіч і Голуфко жертвують українцям автономію у Східній Малополющі? Хто їх уповажнив торгувати засадою неподільности польської держави? Що означають ці презенти для українців? До світла! До світла, панове Єндржеєвіч і Голуфко! Нехай знає суспільність про ваші пляни і пляники!”

Варшавські дописувачі до львівських часописів ще того самого вечора перетелефонували ці вістки варшавської преси і вже вранішні видання “Газети Поранної” і жидівської “Хвілі” з 11 березня 1931 року передали їх на своїх сторінках.

“Хвіля” не сказала нічого нового. Змінила тільки в дечому причину перервання переговорів. В той час, як на основі заподань варшавських газет виходило, що українські представники в тих розмовах самі від себе і відразу відкинули польські домагання і припинили дальші переговори, “Хвіля” внесла маленьку, але дуже знаменну поправку: українські делегати звернулися до проводу УНДО за інструкціями, яку дати відповідь, та замість того зо Львова відкликано їм повновасті до дальших розмов. Це піддавало думку про різницю поглядів між Українською Парляментарною Репрезентацією в Варшаві та Президією ЦК УНДО у Львові і “Хвіля” застереглася, що подає це тільки “з журналістичного обов’язку”.

Натомість “Газета Поранна”, що скрізь донюхувалася сенсації, у двох довших статтях під вимовним наголовком “Зірвання політичних нарад з українцями” зробила з цеї справи політичну “бомбу”, що відразу піднесла температуру у львівській польській суспільності. Перш усього — заподавала “Газета Поранна” — українські розмови велися вже від довшого часу. Завданням їх була ліквідація настроїв, що витворилися після т. зв. пацифікації. Велися вони дуже дискретно і були тільки підготовою до цілої низки дальших пертракцій. В ході тих розмов українська варшавська делегація стояла в постійному зв’язку зо своїм центром у Львові. Останніми днями “розвинулася дуже гарячкова виміна думок між Президією Українського Клубу в Варшаві та Президією УНДО у Львові і вчора¹⁰²⁾ ці пертракції розбилися в досить несподіваний спосіб.

¹⁰²⁾ Цебто дня 9 березня 1931 року.

Від себе додає "Газета Поранна" ось такі нові і "з зовсім певного джерела" інформації:

"Видно умовини, подиктовані польськими міродайними чинниками дотично заяви льояльності та відкликання скарг з женеvського форуму не були під смак Президії УНДО у Львові, яка в рішальному моменті, коли пертрактації мали далі вестися, постановила відкликати дані Українському Клюбіві повновласті. Наслідком того, вчорашнього дня, а фактично сьогодні, ті переговори офіційно перервані. З їхнього перебігу випливає, що впливові українські чинники у Львові рішуче намагалися їх розбити. Ваш кореспондент довідується частинно з польських і частинно з українських джерел, що хоч на варшавському ґрунті ті переговори фактично розбиті, то все ж відбуваються вони далі, продовжувані при допомозі дуже високо поставлених духовних осіб уже на львівському терені. Бо з повищого ходу справи ясно, що заіснували якісь дуже великі різниці між Президією УНДО та Президією Українського Парляментарного Клубу, що їх можна вирішити при допомозі впливових, високопоставлених осіб, які тішаються популярністю з обидвох сторін. Однак слід ствердити, що започаткування того рода розмов і нараз — дарма, що вони в цій хвилині не повелися — щоб налагодити дуже важливі і заплутані питання в Східній Малопольці, не підуть на марне і в найближчому часі треба сподіватися дальшого обміну думками на ту тему".

У другій статті, в наступному числі, "Газета Поранна" подає, з якими домаганнями виступила українська сторона в тих переговорах:

- відкриття розв'язаних шкіл у Галичині
- відшкодування за т. зв. пацифікацію

— державної допомоги товариству “Сільський Господар”.

Накінець інформує часопис про пляни деяких “поважних львівських політичних чинників з консервативними засадами перенести розмову на іншу плятформу і правдоподібно вже завтра відбудеться перша нарада при співучасті найповажніших польських та українських чинників, що репрезентують місцеві інтереси”.

Все те діялося неначе поза плечима і понад головами української і польської суспільностей. Викликало занепокоєння і негодування так в одної, як і в другої, тому санаційне “Слово Польске” в числі з 12 березня 1931 року поспішилося заперечити всякі з тим зв’язані поголоски, признаючи тільки, що “в необов’язуючій формі дискутувалися пропозиції Українського Клубу між українськими послами та деякими членами Президії Клубу ББ відносно польсько-руських відносин у Східній Малополющі. Натомість цілком неправдиві всякі поголоски про подробиці пропозицій УНДО”.

Під тиском схвильованої та обуреної тією “тайною дипломатією” УНДО української громадськості, Секретаріят УНДО мусів оголосити в пресі вияснення в справі опублікованих у польській пресі вісток про українсько-польську угоду, “щоб покласти край усяким фантастичним сплетням”:

1. В зв’язку з інтервенціями Української Парляментарної Репрезентації в справах, зв’язаних з положенням українського народу в Польщі по так званій пацифікації, виринала з польського боку пропозиція обговорити цілу низку актуальних політичних, культурних і господарських справ. Українська Парляментарна Репрезентація звернулася до Центрального Комітету

УНДО за повноваженнями для таких розмов. Центральний Комітет фактично уповажнив Українську Парляментарну Репрезентацію вступити в такі розмови з відповідними чинниками в справі відшкодування для українського населення.

2. Досі відбулася на підставі цього уповноваження одна інформаційна розмова делегатів Української Парляментарної Репрезентації, в якій дійсно з польського боку заторкнено справу проголошення заяви лояльності з парляментарної трибуни і відкликання петицій з Ліги Націй у справі т. зв. пацифікації.

3. Делегати Української Парляментарної Репрезентації не мали повноважень говорити на такій платформі і тому неправдою є, немов би вони дали вже свою згоду на якінебудь польські домагання.

4. Українська Парляментарна Репрезентація ніяких подрібних сконкретизованих пропозицій зо свого боку не зголосила".¹⁰³⁾

Після того посипалися в польських часописах "заяви на заяви" і "спростування на спростування" в виді статей і коментарів до тієї теми. Цілий той словесний коливорот обертався довкола двох точок:

1. Хто перший дав ініціативу до тих розмов? Ні одна сторона не хотіла до того признатися. Полькам не дозволяла на те амбіція і фальшиве розуміння престижу, а українським партнерам у тих розмовах — сором і страх перед власною суспільністю.

2. Чи була однозгідність постави в переговорах між Центральним Комітетом УНДО і Прези-

¹⁰³⁾ "Діло", число 56, п'ятниця, 13 березня 1931 року — "Угода".

дією Української Парляментарної Репрезентації, а чи перший доручив перервати розмови проти волі й переконання ундівських послів, що з рамени своєї партії брали участь у польсько-українських розмовах?

Про те останнє поляки настирливо впевняли, а українці вперто або мовчали або заперечували.

Гадаємо, що різниця думок таки була, хоч може не така різка, як подавали поляки. Бо "нема диму без огню".

Після проголошення комунікату Секретаріату УНДО, передрукували його львівські польські щоденники, додавши до нього "дивоглядні й малозрозумілі", як висловилося "Діло", вияснення з Варшави. Як зразок такого оригінального "вияснення" подаємо голос "Слова Польского":

"Довідуємося, що комунікат УНДО, оголошений учора у Львові, був виданий без порозуміння львівської Президії УНДО з Українською Парляментарною Репрезентацією в Варшаві. Викликав велике збентеження серед українських послів у Варшаві. Президія Українського Клубу порозумівалася кілька разів пополудні зо Львовом і є прилюдною тайною, що не щадила докорів для авторів комунікату, бо він не відповідав правді передусім у тій точці, яка каже, що ініціатива до тих розмов вийшла з польського боку. Відомо ж бо, що Українська Парляментарна Репрезентація перша звернулася до Президії Клубу ББ з деякими пропозиціями, що обговорювалися між членами Президії ББ і представниками українських послів. Натомість правдою є, що ББ дійсно висунула, як підставу до всяких розмов необхідність відкликати українські скарги з Женеви та проголосити ясну декларацію лояльності".

Також і "Газета Поранна", що найбільше розписувалася про ті речі у Львові, доповнила перемолочену на всі боки тему додатковими інформаціями свого варшавського кореспондента, отриманими від "одного з визначних польських політиків". За її словами, пропозицію розмов таки перші висунули українці, з чого скористала група послів ББ, зацікавлена важким положенням, що постало в Галичині:

"Нема потреби скривати, що одним з визначних представників польсько-українського розуміння є заступник голови ББ, посол Тадеуш Голуфко, що має глибоке зрозуміння для слов'янських меншин у Польщі. Видно обі сторони відчували потребу "виговоритися", бо справді перші розмови, хоч довірочні і законспіровані, велися в атмосфері загального зрозуміння. На жаль, з хвилиною, коли та справа перейшла на ширше форум, що складається з людей різних політичних відтінків, серед котрих звичайно відіграють ролю скрайні течії, почався досить важкий період і труднощі для дальших розмов".

Натяки "Газети Поранної" зовсім прозорі: послы в Варшаві хотіли годитися, політики у Львові до того не допустили. Все ж таки продовжує вона далі в оптимістичному тоні, що хоч і розбилися переговори, то варшавські політичні кола дуже жваво цікавляться дальшими можливостями переговорів, бо нова ситуація внесла багато орієнтаційного матеріалу хочби й тому, що виразно визначила точки, яких ніяк не можна буде перебороти. Варшавський її кореспондент розгортав перед читачами міражі можливих розмов у їхніх дальших перспективах:

"Говорять про можливість створення українського реферату при Президії Ради Міністрів,

про зміни на керівних адміністративних позиціях у Східній Малопольщі, про спеціальну місію воеводи Юзефського, як майбутнього львівського воеводи, про приспішення ліквідації тернопільського і станиславівського воеводств і т. і."

Голуфко вийшов з тих переговорів цілком розчарований і знеохочений, не хотів зрозуміти, що писати статті та виголошувати принагідні промови, що нікого до нічого не зобов'язували, це далеко не те саме, що сидіти при столі та пертракувати в конкретних справах, і що ніякі переговори не можуть закінчитися успішно, коли одна сторона тільки вимагає і нічого від себе не дає. Бо це не переговори, тільки диктат. Нічого не дало йому зрозуміти те, що його контрагенти, представники партії УНДО, тримали переговори в тайні перед українською суспільністю. Вже це одне свідчило, що не могли б вони, навіть якби хотіли, піти на більші уступки, бо відчували, що непригожа до того внутрішня українська атмосфера і що їх камінням побив би власний нарід. Могли вони сподіватися розгрішення за переговори від української суспільности, та й то далеко не всієї, тільки в такому випадку, якби принесли дійсні і не дрібної ваги користі та поправу українського положення в Польщі, або принаймні такі здобутки, що задовольняли б почуття справедливости в українському народі і не дражнили б його національної гордості. Тим часом Голуфко, а може й ті, яких доручення він виконував, ідучи на переговори, не дав своїм партнерам ніякої шанси, поставив перед ними передумови майже повного упокорення й цілковитої капітуляції. То й не диво, що переговори мусіли не перерватися, тільки відразу закінчитися. У своїй нетерплячці та в погоні за негайним успіхом і в переконанні, що українці втомле-

ні та перелякані пацифікацією, забув Голуфко про стару мудрість, що “багато вкусиш — мало з’їш”.

Кінчаємо цю “триденну пресову війну” цим разом справді сенсаційною вісткою інформаційної агенції “Іскра”, що до невдачі переговорів причинилася чужа рука, цим разом, на превелике диво, не німецька, тільки — англійська. Повідомляла “Іскра”, що до Варшави приїхав кореспондент лондонського “Таймс”-у, відбув конференцію з українськими політиками та поінформував їх подрібно, як Комітет Трьох Ради Ліги Націй вирішить у квітні українські зажалення в Женеві. “Міродаїні чинники”, як твердила “Іскра”, викрили, що цей чужинець не є кореспондентом “Таймс”-у, тільки агентом полк. Євгена Коновальця та інших закордонних чинників.

Також з’явився в Варшаві, майже одночасно з кореспондентом “Таймс”-у, російський журналіст Неманов, співробітник еміграційних часописів “Сегодня” та “Последнія Новості”. Ходять чутки, що й цей журналіст відраджує українцям входити в якінебудь переговори з поляками до часу травневої сесії Ради Ліги Націй. Неманов вибирається до Львова на авдієнцію до митрополита Шептицького. Кінчить “Іскра” здогадом, що Неманов і кореспондент “Таймс”-у це мабуть одна й та сама особа.

ІХ. РОЗДІЛ

ЩО ДІЯЛОСЯ В ЖЕНЕВІ?

Сезон у Женеві: сесія Ради Ліги Націй і Конгрес Національних Меншин. — Двадцять дев'ять українських петицій у справі пацифікації та одна пізніша про тортури українських політичних в'язнів. — Розслідує їх Комітет Трьох: Англія, Італія та Норвегія. — Мала надія на прихильне поладження переговорів, але чудова нагода для пропаганди. — Сильне враження вістки про вбивство Голуфка в Женеві. — Поляки видають щоденник у Женеві для протипропаганди. — Обіжник-комунікат полк. Коновальця для зв'язкових ОУН за кордоном. — Ані УВО ані ОУН не мають відношення до атентату в Трускавці. — Підозріння про провокацію або большевиків, або поляків. — Хоч не виключений самочинний виступ нанизу, без відома Крайового Проводу. — В тому дусі інструкції для закордонної пропаганди ОУН. — Використати це як доказ нездорових відносин у Польщі та її нездарности у внутрішній національній політиці. — Розбити легенду про приязнь Голуфка до українців покликуючися на його доповідь у Львові. — У внутрішніх українських публікаціях стриматися з остаточною оцінкою. — Передчасний заступ атентату нічого не дає, а буде водою на млин большевиків. — Може схилити до них народні низові маси. — Комунікат вияснив справу в самій ОУН і підтримав самопевність українських делегатів у Женеві. — Невдала диверсія російського

посла з ББ Пімонова. — Заява посла Зиновія Пеленського. —

Буря, що розлютувалася в Польщі після смерти Голуфка, розколихала теж дрімливу атмосферу в Женеві, центрі міжнародних організацій з Лігою Націй на чолі. Наближався саме час скликання сесії Ради Ліги Націй з усіма її комісіями, підкомісіями та комітетами і в Женеву почали напливати кореспонденти світової преси та політичні обсерватори. В тій же самій порі відбувався там Конгрес Національних Меншин, де взяла участь теж українська делегація, куди входили Мілена Рудницька і Зиновій Пеленський, послі від УНДО до варшавського сейму.

Для українців ця сесія Ліги Націй особливо важна була тому, що мала вона зайняти становище до петицій і зажалень у справі пацифікації з осени 1930 року в Галичині і потім у справі побоїв та тортур українських політичних в'язнів у польській поліції. На той час ждали свого поладження ось такі петиції:

1. Колишнього Президента Української Національної Ради, д-ра Євгена Петрушевича, з дати Берлін, 8 жовтня 1930,

2. П'ять петицій д-ра Василя Панейка у справі пацифікації. Зголосив він їх, як колишній Секретар Закордонних Справ Уряду ЗУНР,

3. Петиція української колонії в Омекур у Франції з датою 19 жовтня 1930 року, підписали інж. Заворицький і Підгородецький, обидва члени Організації Українських Націоналістів,

4. Петиція Українського Національного Комітету в Празі з дати 24 жовтня 1930 року. Підписали: Н. Григоріїв, Софія Русова, Богацький та інші,

5. Дві англійські петиції в справі паціфікації, виборчих надужитъ, положення українського шкільництва в Польщі та поселювання польських колоністів на українських землях. Їх зголосила Унія Демократичної Контролі. Першу петицію, з дати Лондон, 13 грудня 1930 року, підписали 52 англійські парламентаристи, другу, з дати 22 грудня 1930, підписали 13 інших парламентаристів,

6. Петиція тридцяти українських організацій у місті Скрентоні, стейту Пенсильвенія у З'єднаних Стейтах Північної Америки, в справі подій у Східній Галичині восени 1930 року,

7. Петиція Об'єднання Українських Організацій у З'єднаних Стейтах Північної Америки з 23 жовтня 1930 року. Підписали: О. Ревюк — голова, д-р Лука Мишуга — секретар,

8. Петиція П'ятого Конгресу Об'єднання Українських Організацій у ЗСА в тій самій справі, з дати Філядельфія, 23 жовтня 1930. Підписали учасники Конгресу,

9. Петиція організації Український Народний Союз (25,000 членів), у тій самій справі, з дати Джерзі Ситі, стейт Нью-Джерзі, ЗСА, дня 25 жовтня 1930 року,

10. Петиція Українського Допомогового Комітету, що об'єнував 12 товариств, у справі подій у Галичині з осени 1930 року. Дата петиції: 26 жовтня 1930 року,

11. Петиція Об'єднаних Українських Організацій у Сен Луї, стейту Міссурі, ЗСА, з 26 жовтня 1930 року,

12. Петиція Українського Робітничого Союзу в ЗСА в справі подій у Східній Галичині під кінець 1930 року. Дата: кінець жовтня 1930,

13. Петиція Української Секції при Міжнародній Лізі Мира і Свободи в тій же справі, дата: Львів, кінець жовтня 1930 року,

14. Петиція 27 українських товариств у місцевині Вілкіс-Беррі, стеїту Пенсильвенія, ЗСА, дата: кінець жовтня 1930 року,

15. Петиція української колонії в Берліні, підписана представниками всіх українських організацій у Берліні, з дати 3 листопада 1930 року. В тій петиції видвигнуто такі постуляти до Ліги Націй:

а) вислати міжнародню комісію для прослідження справи пацифікації,

б) покарати урядових учасників пацифікації,

в) виплатити винагороду за спричинені шкоди,

г) зорганізувати міжнародню лікарську допомогу для жертв пацифікації,

16. Петиція Архієпископа Української Автокефальної Церкви в Америці, Йоана Теодоровича, в справі пацифікації, з дати Філядельфія, 15 листопада 1930 року,

17. Петиція Українського Об'єднання в Бразилії, з дати 16 листопада 1930. Підписав Петро Мазуришин, голова Об'єднання,

18. Петиція українців-католиків з Медисону-ЗСА, підписав Василь Меренків,

19. Петиція 80 українських організацій у Чикаго, виготовлена на спільних їх зборах з датою 21 грудня 1930 року. Підписав голова зборів д-р Володимир Сіменович,

20. Петиція Української Парляментарної Репрезентації, вислана до Ліги Націй у грудні 1930 року. Підписали всі послы і сенатори УНДО та Української Соціалістично-Радикальної Партії, крім тих, що сиділи в слідчій в'язниці,

21. Друга петиція Українського Національного Комітету в Празі у справі пацифікації, з дати 10 січня 1931 року. Підписали: Микита Шаповал, президент, Н. Григоріів і Софія Русова,

22. Петиція Центрального Виконавчого Комітету репрезентації української еміграції в Чехо-Словаччині, з дати Прага, січень 1931 року. Підписали: П. Макаренко, президент, і Дмитро Равич, секретар. Висунено такі постуляти:

а) уневажнити постанову Ради Амбасадорів з 15 березня 1923 року,

б) здійснити право самовизначення в Галичині,

в) вислати спеціальну комісію для розсліду справи пацифікації,

г) покарати винних і відшкодувати жертви пацифікації,

23. Петиція українських жінок со Східньої Галичини в справі подій з осени 1930 року. Підписала Мілена Рудницька, з датою 28 грудня 1930,

24. Петиція Українського Комітету з Філядельфії, дата: 19 січня 1931 року,

25. Петиція в справі поведінки з арештованими українськими послами Володимиром Целевичем, Осипом Когутом, Іваном Ліщинським, Дмитром Палієвом та Олександром Вислоцьким у військовій тюрмі в Бересті над Бугом. Підписала посолка Мілена Рудницька з датою Женева, 20 січня 1931 року,

26. Петиція в справі побоїв та тортур українських політичних в'язнів у часі поліційного слідства, підписав полк. Роман Сушко, колишній політичний в'язень у Бригідках у Львові.

Мало було надії на успіх тих петицій і жалоб. Замотана процедура Ліги Націй не давала більшої можливості довести їх до самого кінця. Найперше, Секретаріят розглядав, котрі з тих петицій відповідали вимогам статуту Ліги Націй і тоді або їх відкликав, або приймав до дальшого полагодження. Після того подавав їх до відома польського

уряду і прохав дати відповідь. На неї приходилося ждати довго, бо в польському інтересі лежало відсунути якнайдалі дебати над пацифікацією, в надії, що в міжчасі заіснують нові події в політичному житті і вони прикують до себе увагу світової прилюдної opinio, а справа пацифікації призабудеться, стратить на своїй гостроті, зацікавлення нею змаліє. На деякі петиції, наприклад, президента Петрушевича, польський уряд зовсім відмовився відповісти.

Увесь цей зібраний петиційний матеріал Генеральний Секретар Ліги Націй передав під розгляд Ради Ліги Націй 21 січня 1931 року, а вона покликала до життя Комітет Трьох для розслідування фактичних даних і пропозицій. До Комітету Трьох входили: представник Англії Гендерсон, Італії — Пільотті і Норвегії — Мовінкель.

Не було й мови про те, щоб Ліга Націй засудила Польщу. В тих часах члени Ліги Націй притримувалися засади “рука руку мие”, не так, як Об’єднані Нації після другої світової війни, де наслідком поділу світу на два ідеологічно ворожі й політично конкурентційні бльоки могли бути внесені деякі демонстративні рішення.

Зате була це чудова нагода для пропаганди. Змасовані українські петиції з усіх кінців світу справили імпазантне враження, зрушили світову opinio і відобрали Польщі багато приятелів та симпатію, якою втішалася вона з часу, коли сама ще боролася за своє державне визволення. Всього десять років минуло, від коли ввійшла вона до “концерту народів”, жили ще й далі чинні були в міжнародній політиці ті, перед котрими Польща скаржилася на своє поневолення і на жорстокі методи винищування свого народу. І от тепер ця

сама Польща знайшлася в ролі того вола, що забув, як був телятем, і ті самі методи терору, варварського нищення культури інших народів, що як національні меншини ввійшли в склад її держави та стояли під охороною міжнародніх трактатів — стосувала в себе на очах усього цивілізованого світу. Газети європейської преси переповнені були статтями, інформативними нотатками, інтерв'ю з усякими особами і т. п. і хоч вони не завжди витримані були в ворожому тоні, проте ставили Польщу в надзвичайно клопітливе положення.

Для облегчення завдання українській інформативно-пропагандивній акції, Начальна і Крайова Команда УВО наказали зараз після паціфікації припинити саботажну й терористичну діяльність. Втримати таку заборону на довгий час було б трудно, бо це значило б зовсім занедбати революційну роботу. Тому й обмежено її тільки до актів саботажу й до атентатів на життя урядових осіб та представників польської влади.

Находила осінь 1931 року, коли мала рішатися доля українських петицій. І неначе грім з ясного неба впала вістка про вбивство в Трускавці визначного польського політика, та ще й такого, що подавався за приятеля українців і за такого вважали його поляки. Це було щось таке неймовірне і несподіване, що відразу ж у першій хвилині насувалося підозріння, чи не самі це поляки вбили Голуфка в той догідний для себе час, щоб за одним пострілом поцілити двох зайців: позбутися невігідного балакуна, що вже всім почав набридати, і сторпедувати українські заходи в Женеві та очистити поляків перед світовою прилюдною опінією. Не в одних тільки українських головах товклася така думка, а ймовірність її під-

силивав факт, що негайно, в той сам час почали поляки видавати в Женеві щоденник французькою мовою для цілей своєї оборони й паралізування української пропаганди і зразу ж почали на велику скалю капіталізувати трускавецький атентат.

Конче потрібно було, і то якнайшвидше, тому протидіяти, щоб рішення в справі пацифікації не приймалося в сприятливій і прихильній полякам атмосфері. Одначе бракувало певних і докладних вісток і про сам атентат і про слідство в його справі та про його куліси. Цей брак певних і цілком достовірних фактів служив покищо єдиним аргументом в українських руках.

Не гаючи ні хвилини, полк. Євген Коновалець, одночасно Начальний Комендант УВО і Голова Проводу Українських Націоналістів, розіслав до всіх членів ПУН та осіб, відповідальних за пропаганду і політичні зв'язки Організації Українських Націоналістів, такий

К о м у н і к а т

3 вересня 1931 року.

У зв'язку з подією, що мала місце на західних землях, а саме вбивством визначного польського діяча з табору Пілсудського, і пропагандою, яку з приводу того розвинули поляки проти українців узагалі, подаю Панам до відома:

1. На підставі ще скупих відомостей, які дійшли до мене, маю право допускати, що це вбивство є наскрізь провокативним актом. Хто саме був інспіратором цього акту, годі мені сказати щось певне. Одначе на основі певних¹⁰⁸⁾ даних і логічних висновків, смію допускати, що інспірантами цього акту були большевики. Заз-

¹⁰⁸⁾ Т. зн.: деяких. (З. К.).

начую, проте, що не можна "а ліміне"¹⁰⁵⁾ відкинути теж і друге припущення, що цей акт інспірували деякі польські кола.

2. Цих припущень не захитала б навіть, на мою думку, та обставина, якби польській владі вдалося доказати, що цей акт виконав член української національної організації. Бо на підставі зовсім певних відомостей, що маютья в мене, Крайова Команда УВО видала була дуже рішучий наказ не переводити наразі ніяких виступів і не виконувати ніяких чи то саботажних, чи то терористичних актів, і цей наказ подала до відома свого членства. Тому, коли б навіть вийшло, що це вбивство виконав член УВО, то треба допустити, що член чи члени, які допустилися того акту, або вже були провокаторами, або впали жертвою посторонньої людини, яка з наказу ворожих українцям чинників — зуміла здобути собі відповідний вплив на тих членів і заставити їх виконати цей акт. Одначе ще раз зазначую, що наразі нема ніяких познак, щоб у цю справу було замішане членство УВО.

3. Провокативність акту доказує так реченець його виконання, цебто день перед відкриттям сесії Союзу Народів, на якій мали розглядатися українські петиції, як теж сама особа Голуфка, який безперечно не був відповідальний за минулорічні події на Західніх Землях.

4. Я певний, що Крайова Команда УВО, після точного провірення справи, видасть відповідну декларацію. Але, щоб уже сьогодні протиставитися польській пропаганді, треба, на мою думку, не вижидавши навіть цієї декларації, у відповідний та обережний спосіб з'ясувати пе-

¹⁰⁵⁾ З латині: відразу, з місця.

ред чужинцями, що цей акт не має нічого спільного з національним табором і що він наскрізь провокативний, а його інспіраторів слід шукати серед большевиків, будьто навіть серед деяких польських кіл, що є ворожі так українцям, як і стоять в опозиції до того польського табору, що тепер у Польщі при владі.

5. Одночасно, на мою думку, треба зазначувати перед чужинцями, що взагалі того роду акти — вплив тої нездорової атмосфери, яка заіснувала в цілій Польщі, а зокрема на українських землях. Гніт та екстермінаційна політика супроти інших національностей, що найшлися під владою Польщі, а передусім супроти українського населення, витворює пригожий ґрунт для всякого рода революційних актів. Звернути увагу далі, що того рода політика може довести до грізних подій і що річчю відповідальних політиків — примусити Польщу до здійснення тих міжнародніх зобов'язань, які вона зтягнула супроти українських земель. Бажанням теж було б спростувати польське твердження, мовляв, Голуфко був великим приятелем українців. На доказ неправдивости цього твердження польської пропаганди, треба наводити витяги з його доповіді, яку він мав недавно у Львові, і де заявився прихильником дотеперішньої політики польського уряду супроти українських земель, щобільше — давав поради, яким саме способом можна б українські землі спольонізувати.

6. Всі ті директиви відносяться до української закордонної пропаганди. Натомість в українських публікаціях треба наразі заявляти,

що ми стримуємося від остаточного осуду¹⁰⁶⁾ до часу, поки справа не буде як слід вияснена.

7. До приватного відома й орієнтації Панів подаю ще, що цей акт могли виконати просто незорганізовано й на власну руку молоді, запалені й обурені люди, яким не можна відмовити доброї волі, які не визнавалися в тонкощах міжнародньої політики та були переконані, що виконують корисне діло. З уваги на те, хоч і як некорисний цей акт для українців, з остаточним осудом і його критикою треба здержатися до повного висвітлення справи. Це зокрема відноситься до того, яке становище зайняти нам відносно того акту в наших українських публікаціях. Треба зважити, що обурення серед українського населення західних земель на польські пацифікаційні методи минулого року таке величезне, що й цієї можливості не можемо "а ліміне" відкидати. Це ще не означає, щоб ми перебирали відповідальність — посередньо, чи безпосередньо — за того рода самочинні акти, і щоб ми в слушний час не перевели дуже гострої критики таких незорганізованих і самочинних виступів.

Мусимо здавати собі справу, що серед широких українських мас, які не розбираються в міжнародній політиці, цей учинок викличе певне позитивне враження, особливо тепер, у річницю пацифікації. Наш передчасний осуд¹⁰⁷⁾ цьо-

106) Правдоподібно слід це розуміти, як оцінку, останнє слово чи думку, бо "осудити" є майже рівнозначне з "засудити", а в тій хвилині такий вислів був би за гострий і, зрештою, не випливає він з загального спокійного й речового тону цього комунікату.

107) Натомість на цьому місці "осуд" можна вже розуміти, як "засудження", негативне ствердження, бо не без-

*го вчинку міг би тільки скомплікувати положення, а зокрема ми могли б стратити ті симпатії, якими безперечно користуємося серед українських мас, і ці симпатії могли б звернутися в бік большевиків, або анархістичного елемента. Ця ж сама обставина примушує мене звернути увагу Панів, щоб зберегти зимну кров та обережність в оцінці цієї, безсумнівно — зо становища нашої міжнародньої пропаганди — некорисної для нас події”.*¹⁰⁸⁾

Не тільки сам факт випущення цього комунікату, але і його зміст є проречистим доказом того, що ані ОУН, ані УВО, як її бойове рам'я, не приклали рук до вбивства Тадеуша Голуфка. І свідчить він, як правильно відчував і розумів положення полк. Євген Коновалець ще далеко перед тим, заки вийшли на яву подробиці, що цілком потверджували його тези.

Одначе, проголосити цей комунікат публічно в такій нервовій і напруженій атмосфері у внутрішньо-українській ситуації було трудно. Це негайно використали б галицькі большевики в підривній агітації серед українських мас на низах, мовляв, УВО йде рука в руку не тільки з угодовцями, але і з поляками, відпекується від карі на

сторонна й об'єктивна оцінка, тільки засудження атентату на Голуфка могло б у даний мент захитати симпатіями народніх українських мас до визвольного націоналістично-революційного руху.

¹⁰⁸⁾ Комунікат узято з архівів проф. Євгена Онацького так, як він зачитував його у своєму другому томі “Записок журналіста”, що в хвилині, коли писалися ці рядки, ждав на свій друк у редакційній теці тижневика “Новий Шлях” у Канаді. Поданий він без скорочень і пропущень, з дуже невеликими мовними та правописними виправками, щоб наблизитися до сучасної української літературної мови.

одного з інстигаторів пацифікації, що стільки горя й лиха завдала українському народові. І до деякої міри дезорієнтувало б організаційні маси, сковані конспірацією. А найважливіше — наперед конче треба було прослідити, чи справді не вирвався якийсь Пилип з конопель у добрій вірі прислужитися українській революції. Тоді такий передчасний комунікат революційної верхівки був би для неї подвійною компрометацією: раз тому, що його зміст був би неправдивий, а по-друге тому, що свідчив би про незнання в Команді того, що діється в низах її організації.

Комунікат роз'яснив справу на верхах і розв'язав рухи відповідальним за пропагандивну акцію, давши їм твердий ґрунт під ногами. І також зміцнив позицію та випрямив поставу тих українців, що діяли в Женеві в імені зорганізованої української суспільности, давши їм певність, що вони не тільки заступають, але й говорять правду і не мають підстави лякатися, щоб заскочили їх несподівані факти й відобрали віригідність їхнім словам у тих осіб з чужинецького світа, з котрих їм удалося встановити контакт і з'єднати їхню прихильність для української проблеми.

На одному з перших засідань Конгресу Національних Меншин, поляки, що не могли в ньому брати офіційної участі, будучи національною більшістю в своїй державі, а не вислали делегатів від польської меншости в котрійсь із сусідніх держав, наприклад у Литві або в Чехо-Словаччині, пробували вчинити диверсію при помочі посла Пімонова з Польщі, москаля родом. Про його виступ негайно повідомила польська агенція "Іскра" з Варшави, що на засіданні Конгресу Національних Меншин промовляв посол Пімонов в імені росіян у Польщі та предложив Конгресові текст резолю-

ції до схвалення. "Іскра" подала теж текст короткої промови Пімонова:

"Я промовляю, щоб заявити, як дуже зворушили нас вістки, що наспіли зо Львова, а які показують нам, як дуже неморальні міжнародні відносини та нещасні методи, що їх у них досі вживають. Вістки ті повідомляють нас про вбивство терористами польського політика, для якого справа мирного порозуміння між національностями була головною метою його життя. Покійний був сеймовим послом і заступником польського інституту для меншинних справ, був пильним обсерватором праць нашого Конгресу і був теж присутний на одному з наших засідань у Женеві. Акт насилля, спрямований проти людини тієї вартости, людини, що була чинником замирення в так близькій для нас ділянці, не може нас не зворушити. Гадаю, що обов'язком наших зборів є найгостріше осудити таку боротьбу, цілком противну духові нашої діяльности в Женеві".

Хоч Пімонов¹⁰⁹⁾ ні разу не згадав про українців у своєму виступі, та кожному було ясно, куди він стріляє. Одначе спізнився, бо виступив аж після того, коли зійшов з трибуни промовців під загальні оплески цілої залі посол Зиновій Пеленський, що був членом Президії Конгресу, і склав свою заяву у зв'язку з вісткою про смерть Голуфка. Цю його заяву помістила повністю велика женеvська газета "Журналь де Женев", а за нею передрукувала вся інша преса:

"Досі не маємо ніякої точної вістки про характер убивства, чи воно з особистих мотивів,

¹⁰⁹⁾ "Діло" називає Пімонова "російським виданням Петі Певного" і твердить, що промову подиктували йому керівники польської пропаганди в Женеві.

а чи може політичний злочин. Покищо не маємо теж даних, щоб висловити свій погляд на характер цього вбивства. Єдине, що можемо заявити з цілою рішучістю на випадок, якби доказано політичний характер убивства, це те, що наша партія, яка є представником майже всього населення Східньої Галичини, не має нічого спільного з методами насильства в політичній боротьбі. Наша партія, разом з усіма іншими партіями нашої країни, вже виразно і прилюдно заявила, що в своїй політичній праці користується тільки легальними засобами. Ми прямуємо законними шляхами до заповнених нам міжнародними договорами прав та засуджуємо прояви терору, без уваги, чи це терор білий, чи червоний”.

Внесення Пімонона навіть не пішло під дискусію, його безосновність, без ніяких подробиць ані про мотиви вбивства, ані щодо самих виконавців, була така очевидно, що президент Конгресу не міг нічого іншого сказати, як те, що воно в цьому місці невідповідне”.¹¹⁰⁾

Час уже нам попрохати вибачення в читачів, що надужили їхньої терпеливості повним і вичерпним передаванням голосів преси про трускавецьку подію і витворену в той спосіб політичну ситуацію та атмосферу серед української та польської суспільності. Однак без того годі вчутися в духа тієї доби і зрозуміти підложжя убивства Тадеуша Голуфка разом з його політичними наслідками.

¹¹⁰⁾ “Діло”, число 198, субота, 5 вересня 1931 року, — “Конгрес національних меншин” (від нашого кореспондента з Женеви). Допис має дату 31 серпня 1931 року.

Вертаємося тепер до слідства в справі викриття чи зловлення вбивників, що весь час, поки ми розглядали політичну ситуацію, пильно й безперервно велося.

Х. РОЗДІЛ

СЛІДСТВО

Колосальний слідчий апарат. — Женева гальмом поліційної сваволі та вуличних вибухів. — Відозва львівського воеводи плямує “закордонні чинники”. — Перестерігає поляків перед шкідливими “вибухами гніву”. — Зміни грубших риб на поліційних та адміністраційних постах у Дрогобичі й у Львові. — Масові арештування серед української молоді — отже “влада не спить”. — Поліція кидається, як голий у кропиві, — арештує без розбору. — Довгі списки ревізій та арештувань в українських часописах. — Їх так багато, що вкінці подають тільки кількість арештованих та місцевини. — Ф’яско арештувань — гора вродила мишу. — Зловлено в лісі дезертира Бутрина з двома револьверами. — Чи вбивця? — Напів збожеволій Бутрин під тортурами наплів неймовірних дурниць. — Психіатри рятують престиж поліції. — Є вбивники! Це два пасажири зайцем на кораблі в Ризі. — Чудацькі пригоди двох польських студентів, що подалися за українців. — Смішне в сумному: арештування геологічної екскурсії та вакаційних гостей. — Повна невдача слідства, по п’ятьох місяцях випущено останніх чотирьох підозрілих. — Поліція перед кам’яною стіною. — Негодування польської публіки на нездарність слідчої влади. — Лист приятелів Голуфка до редакції “Роботніка” і коментарі “Діла”. — Аж напад на пошту в Городку приніс зворот — признання Біласа, щоб уникнути негайного суду. —

Рідко в котрій справі пущено в рух такий колосальний політичний, адміністраційний та поліційний апарат, як тут, щоб в'яснити підложжя вбивства Тадеуша Голуфка і зловити його виконавців.

З уваги на сесію Ради Ліги Народів, що розглядала петиції проти Польщі, польський уряд мусів докладати зусиль, щоб слідство проходило точно з постановами законів, щоб поліція не вдавалася до звичайних для неї брутальних метод, а надівсе, щоб стримати польську вулицю й вибухові шовіністичні й україножерні кола від погромів. Тимто львівський воевода негайно, бо вже 1 вересня 1931 року випустив відозву ніби до всієї, а власне головню до польської людности такого змісту:

“Публічну опінію потряс факт скритовбивства на особі посла Тадеуша Голуфка, в якому вся суспільність бачила хорунжого ідеї поєднання і співпраці всіх громадян Речіпосполитої. Для нікого в Польщі не може бути чужим існування поза державними кордонами чинників що вважають за ціль своїх аспірацій знищити ту традиційну в нашій історії ідею. Ми також свідомі того, що ці чужі чинники намагаються скаламутити внутрішнє життя польської Речіпосполитої. Злочин, що потряс сумлінням, що його приписує опінія власне тим чинникам, не може стати ударом для ідеї, яку з такою шляхетністю репрезентував покійний Тадеуш Голуфко. Суспільність не може дати понестися відрухам гніву, бо державна влада робить усе, щоб дати належну сатисфакцію інстинктові справедливости. Тому взиваю суспільність зберегти спокій

*і повагу, а також підпорядкувати себе з дові-
р'ям розпорядкам державної влади".¹¹¹⁾*

Львів, дня 31 серпня 1931

Львівський воєвода: д-р Рожнецькі.

Як один з перших заходів для заспокоєння польської суспільности, щоб показати, що влада не дармує, не тільки шукає винуватців убивства, але й усуває тих, чи то через недбалість, чи брак достатньої чуйности не вив'язалися як слід зо своїх урядових обов'язків — першим пішов у відставку дрогобицький повітовий староста Порембальські, бо Трускавець, де сталося вбивство, лежить на території його повіту. В слід за ним полетів повітовий комендант поліції в Дрогобичі, надкомісар Крупа. Зміни розтягнулися на всі відповідальні за безпеку в воєводстві керівні особи. Покинув свій пост начальник відділу безпеки у воєводстві, Роговські, преса подейкувала, що ніби дістане він таке саме становище в Познані. Інспектора поліції Людвіковського передано до розпорядження Головної Команди Поліції у Варшаві. Воєводського коменданта поліції у Львові, Грабовського, запрошено в Кельце. Все те грубі риби, а що сталося з дрібнотою, про те газети не писали.

Одночасно з тим пішли на широку скалю переведені масові арештування серед українців, головно серед студентської та іншої молоді. Звичайно прокуратура або конфіскувала українські часописи за поміщування назвищ арештованих, або просто забороняла їх подавати, "з уваги на добро слідства". А тепер і вусом не моргнула на довжелезні списки кожного дня і здавалося, що якби до неї звернутися — сама б ще їх доповнила. Бо велике число арештованих мало свідчити про те,

¹¹¹⁾ Підкреслення автора.

що влада не спить, енергійно шукає винувників і нехай усі про те знають.

Звичайно масові арешти переводяться не на те, щоб була в той спосіб надія зловити дійсних винувників. Навіть не ставало б часу, щоб їх усіх допитати та згідно з законом до 48 годин поставити перед слідчого суддю для списання протоколу й затвердження арешту. Вони давали нагоду зробити обшук — ану ж знайдеться якась нелегальщина — дошкуювали й затруювали життя спокійним громадянам, редакціям та установам. Тепер же ж до того всього дійшов новий мотив: показати публіці енергію, пружність, чуйність і невтомність поліцейних органів. Цілі колюмни українських часописів покривалися назвищами арештованих та місцевин, куди заглянуло “чуйне око сторожів справедливости”. Для прикладу і щоб виробити собі поняття про широку поліцейну акцію, передамо тут такі повідомлення з двох тільки чисел “Діла”:

РЕВІЗІЇ Й АРЕШТУВАННЯ

В *Комарні* арештувала місцева поліція 1 ц. м. одинадцять громадян: Перуна Ананія, студента медицини, Перуна Осипа, монтера, Радовича Миколу, магістра прав, Радовича Івана, кооператора, Миця Володимира, студента медицини, Ліщинського Івана, студента прав, Сенюту Миколу, випускника філософії, Когута Осипа, випускника гімназії, Дрималика Лева, випускника гімназії Калимона Романа, міщанина.

В усіх переведено домашній обшук, забрано книжки і приватні листи.

В *Бібрці* 4 ц. м. після ревізії арештовані: Коцюмбас Степан, Панкевич Петро, урядовець Філії “Просвіти”, Козакевич А., Боднар Андрій, Коцюмбас І., Михалкевич Володимир, Рудий

Святослав, Габрусевич Іван і Габрусевич Володимир, студенти з Вільхівця, Василик Володимир з Серник та ще кілька осіб з повіту.

Самбірщина, 4 ц. м. Арештовані Ступницький Володимир, абсолювент прав у Городниці, Сілецький Антін, студент прав у Лютовиськах.

Борислав, 4 ц. м.: Підгородецький Олександр, студент прав, Тураш Мирослав, студент прав, Сушків Володимир, приватний урядовець, Ніклевич Степан, робітник, Підгородецький Маріян, робітник, Сушків М., робітник.

Мразниця коло Борислава, 4 ц. м.: Андрушків Микола, Коблик Микола, Кушів Іван.

Губичі: Гапкало Михайло, урядовець, Городиський Павло, студент прав, Петрикевич Михайло, студент прав, Герник Дуся, учителька Музичного Інституту, Яворський Осип, селянин, Бішко Павло, селянин.

Попелі: Ільків Володимир, кооператор.

Тустановичі: Зарицький Іван, кооператор, Веприк Петро, кравець, Витвицький Петро, урядовець у копальні нафти, Попель Роман, магістер філософії, Волошин Ярослав, студент, Романюк Іван, студент, Терлецький Ярослав, студент, Гаврилів Іван, студент, Гаврилів Юрко, студент, Зарицький Микола, студент, Романюківна, студентка, Уруська Стефа, студентка, Сенюта Іван, Кушнір Микола, Драган Петро, Муйла Федір, Сенів М., Бабич Микола, Маців Василь, Гнатів Григор, Веприк Василь, Добрянський Микола, Добрянський Михайло.

Декого забрали просто в нічних сорочках, незавжди навіть добре одягнених. Багатьох при тому побили.

Арешти пояснювалися шуканням убивників Голуфка, а також, як безпека для Східніх Торгів у Львові, що якраз мали відкриватися.

І знову ж, у наступному числі:

В Рудні коло Львова арештовані 4 ц. м.: Зілинський Олександр, Зілинський Лонгин, Ковалишин А., Грень Е., Козак М.

Дрогобиччина: Кобільник Володимир — студент медицини, Колодрубєць Михайло — студент філософії, Коцюба Василь — студент медицини, Городиський Володимир — абсолювент філософії, Городиський Іван — студент прав, Яхно Іван — студент прав, Татарський Олекса — випускник політехніки, Коссак Богдан — студент техніки, Осередчук Володимир — випускник гімназії, Крисько Лев — студент техніки, Лихоць Ілля — вислужений учитель, Гавдяк Омелян, Бутрин Ілько.

Після допиту й короткого перетримання їх з часом звільнили, на довше залишили тільки Лева Криська й Володимира Кобільника.

Стрий — Сенишин Лев, студент філософії.

Самбірщина: Бец Омелян, інженер, Майхер Ярослав, магістер права, Яремко Іван, студент прав, Яремко Михайло, випускник гімназії, Рудий Євген, учитель, Шембель Іван, промисловець, Гашка Ярослав, випускник гімназії, Кустринський Гриць, секретар Філії “Просвіти”.

Скільщина: Кобилецький Роман, студент прав, Бутковський Іван, випускник гімназії, Федорика Осип, випускник гімназії, Плавюк Орест, студент техніки, Івасиків Бр., Бичкович Володимир.

Все те тільки подано в двох числах “Діла”, і тільки з підгірських околиць. А таких ревізій та арештувань було куди більше й у цілому краю. Та й то в списках подавалися переважно мешканці міст і такі особи, що їхня рідня писала листи з повідомленнями про арешт, або знайшовся на місці якийсь кореспондент. А скільки було таких — головно з далеких закутків на провінції і сіль-

ських хлопців, — що про них ні пес не гавкнув, як говорили в Галичині, ніхто й не знав, що їх забрала поліція. Їх було так багато, що газети перестали друкувати списки, подавали тільки або в новинках, або в коротких нотатках, що в такій то околиці відбулися ревізії й арештування. Наприклад, в одному числі “Діло” заподало: “В Перемищині арештовано 30 людей, у Сокальщині 40, крім того в Яворівщині. В Винниках і в довколишніх селах конфінували багато людей з наказом що кілька годин голоситися в поліції”.

Численні арештування відбулися в самому Львові й околиці. Ще вночі з суботи на неділю (29 на 30 серпня) поліція зробила обшук у студента філософії Омеляна Тиса, Круп’ярска ч. 4. Нічого не знайшла й пішла з порожніми руками. Три дні пізніше вернулася, зробила другий раз дуже основну ревізію, знову нічого не знайшла, неначе на глум забрала з собою якийсь старий календар, одне число журналу “Кіно” та університетську виказку, але цим разом уже посадила його в холодну.

Того самого дня арештовано братів Володимира й Карла Мутькевичів при вул. Кентржинського ч. 10, що нікого не здивувало, бо їх, так само як знаних у Львові братів Качмарських ні одного разу не обминула ревізія й арешт у масовій поліційній акції. Далі арештовано у Львові д-ра Богдана Гнатевича, інж. Атанаса Мілянича, Володимира Коцюмбаса, службовика “Маслосоюзу”, Петра Жмінковського, ремісника, Йосипа Рудакевича з Левандівки, Івана Сеніва, Омеляна Штаера, Володимира Байталу, Юрія Онишкевича, службовика “Дністра”, гімназиста Юрія Коропія, студентку філософії Анну Чемеринську, Олександра Саловича, Володимира Сеницю, службовика

“Маслосоюза”, Петра Чорнія, братів Йосипа і Ярослава Яримовичів — все те по більшій частині стали клієнти львівської поліції в кожних політичних арештах, заповняли вони регулярно поліцейну тюрму при вул. Яховича, і тут годі було пускати блахмана, що вони могли бути причасні до вбивства Тадеуша Голуфка.

З цієї на великі розміри закроєної поліцейної акції вийшов пшик. Арештовано сотні людей, а коли перецідили їх крізь сито вступного поліцейного слідства, до двох тижнів майже всіх мусіли звільнити. Затримано кількох і подано їх імена, ніби як підозрілих до співучасті в убивстві Голуфка, щоб якомсь оправдати ту акцію і кинути щось на жир нетерпеливій польській газетярській тічній вовків. Бо й тих мусіли потім випустити з судового слідства.

Поліція стала неначе перед кам'яною стіною — і ні кроку наперед! Час-від-часу спалахнула іскра сенсації в поліцейних звідомленнях для преси — та й погасла, ще заки висохла фарба на часописах. Так, наприклад, в околиці Миколаєва над Дністром арештовано двох студентів, братів Пришляків, та одну студентку, Стефу Шушкевич зо Львова. Підозріле було те, що бродили вони лісами. Шушкевичівна мала з собою молоток, а що була вона знана в поліції, бо нещодавно вийшла на волю з процесу за Східні Торги — поліція арештувала всіх трое і тріумфально привезла до Трускавця “на сұворий допит і конфронтації” — та й мусіла звільнити. Показалося, що всі трое були студентами географії та геології львівського університету і вибралися на прогулькү понад Дністром збирати потрібні їм до студій мінерали. Звідти й знайшлася в них така страшна зброя, як молоток.

Ввечері 1 вересня поліція з Погорець коло Рудок арештувала в Чайковичах двох братів Гарасимових, синів покійного д-ра Гарасимова: Всеволода, студента техніки, й Ігора, матуриста. Тому, що вони приїхали до рідні в Чайковичах з Чехо-Словащини, а їхня мати перебувала в Советській Україні — це вистарчало, щоб закинути їм убивство Тадеуша Голуфка, закувати в кайдани і ще тієї самої ночі відвезти до Дрогобича.

Серед тих розпачливих пошуків, пущено в світ вістку з деякими познаками правдоподібности, що нарешті поліція наклала руку на вбивника. Назвище його покищо зберігали в тайні, проголошено тільки, що це дезертир з польського війська і ховався у дрогобицьких лісах. При ньому знайшли револьвер з восьми кулями. Перебуває він під безнастанними допитами поліції, що шукає тепер другого вбивника. На другий день це були вже два револьвери, один калібру 6.75 з восьми кулями,¹¹²⁾ а в кишені мав ще автоматичний бровнінг 7.65. А що з саме таких калібрів пістолів убивники стріляли до Тадеуша Голуфка — негайно обтяжили його підозрінням убивства. Виявилось, що це українець, Ілько Бутрин, 22-літній гімназійний випускник, родом з Порудя, повіт Яворів. Окружний військовий суд у Познані засудив його на 18 місяців в'язниці за дезерцію. В міжчасі замішано його в якусь справу за саботажі і в дорозі з Познаня до Городка коло Львова, де мали його допитувати, вдалось йому скористати з неуваги ескорти й утекти. Лишилось йому досиджувати всього вісім місяців. З того часу шукали за ним стежними листами і знайшли нарешті в труска-

¹¹²⁾ Не подано марки пістоля. Це малий калібер і в той час у Польщі вони мали шість куль.

вещьких лісах. Якось дуже скоро затихло про нього, аж нагло під кінець місяця знову виринув він, як звинувачений за вбивство. Поліція дала йому такого хльору, що він признався до всього, що йому підсували, а до того “з власної пильности” понаговорював неймовірних нісенітниць, докладно описував, як то він підготовлявся до вбивства і як виконував атентат. Все те показалися фантазії змордованої тортурами в поліції людини, що в мучках напів зсунулася з глузду, бо виявлені вже судовим слідством обставини вбивства були цілком інакші від тих, що їх описав Бутрин. Були побоювання, що Бутрин збожеволів у поліції. Самі поліцаї носилися з думкою віддати його психіатрам на перевірку для певности, чи він дійсно ошалів, чи тільки симулює.

В тому замішанні, коли поліція не знала, за яку нитку хватати, брукова преса, на чолі з “Ілюстрованим Кур’ером Цодзенним” у Кракові та “Експресом Вечорним” у Львові принесли свіжу сенсацію, неначе просто з фільму або з кримінального роману, що нарешті, нарешті! Таки зловлено правдивих убивників Голуфка! Є ними два українські студенти — а хто ж би інший? — що всунулися якось на норвезький транспортний корабель “Теля Вормін”. Навантажений вугіллям плів він з Гдині до Риги. Обидвох подорожних “зайцем” висадили на беріг у Ризі і зайнялася ними латвійська поліція. Подали вони свої назвища: один Пйонтковський, а другий Яблоновський, трохи дивні, як в українців. Пашпортів не мали, тому не дозволено їм лишитися в Ризі, латвійська поліція дала їм до вибору, до котрої границі їх відставити. Вони вибрали литовську. Коли вже були в дорозі, латвійська влада змінила своє рішення, спеціальним кур’ером наздігнала поліційну ескор-

ту, що відвозила їх до границі. Яблоновського і Пйонтковського заковано і на граничній станції Турмонт передано полякам, що зараз же перевезли їх через Вильну до Варшави й передали політичній поліції. Ще не доїхали вони до Варшави, а вже телеграми рознесли вістку по всьому світу, що вбивники, два українські студенти — зловлені.

Виявилось, що нічого спільного з убивством вони не мали. Яблоновські, по професії бактеріолог, походять зо Шлеська, а Пйонтковські з Варшави. Не могли вони знайти відповідної для себе праці, а крім того хотіли зазнати вражіннь морської подорожі й рішили пуститися в світ пригодницькою мандрівкою. Почалося це ще від 13 серпня. Не мавши пашпортів — куди б не заїхали, звідусіль їх викидали. Тоді придумали вони штуку: податися за українських студентів, що їх переслідують польська влада, і просити політичного азилу. Та коли довідалися, що стоять під закидом убивства, все відкликали і вийшли на волю 7 вересня. Ще й по десять злотих дістали від поліції “на дорогу”.

Весела та пригода оббігла всю Європу в газетних новинках, деякі часописи писали про неї більше, як про самого Голуфка.

Слідство далі стояло на місці. Не дивлячись на те, що перебрав його в руки апеляційний слідчий суддя до справ надзвичайної важливости Скуржинські з Варшави, що вважався одним з найдібніших слідчих спеціалістів — нічого не викрито. Минав місяць за місяцем, випущено зо слідчої тюрми останніх підозролих — Лева Сенишина, Володимира Кобільника, Лева Криська й Ілька Бутрина, що просиділи в слідстві поверх п'ять місяців. Щораз нижче нависало підозріння, що за всім тим криється якась темна справа і що влада взагалі

махнула рукою на неї і тільки жде, щоб про те забули.

30 березня 1932 року в соціалістичному варшавському "Роботніку" появилася замітка п. н. "Після сьоми місяців".

"Сім місяців минуло від хвилини трагічної смерти Тадеуша Голуфка. Прилюдна опінія досі не знає, до яких висновків дійшло слідство, та чи існують вигляди, що викриті будуть убивники. Розуміємо знаменито, що кожне слідство вимагає тайни, але по сьоми місяцях багато речей мусіли хіба вже втратити на актуальності, отже якийсь звіт можна б подати прилюдній опінії.

Знаємо, що всі відлами української громадськості відкинули прилюдно обвинувачення, наче б українці брали участь у вбивстві. Оголошено заяви УНДО, соціал-демократів, навіть УВО. В тих обставинах тим більше накидується колючість, щоб поінформовано країну про те, чи слідство далі ведеться та чи існують якінебудь факти або здогади, яких оголошення не зашкодило б слідству, коли воно ще ведеться.

Ті всі, що організували свята, присвячені пам'яті Тадеуша Голуфка, мають обов'язок забрати тепер голос. Не сумніваємося, що "Роботнік" передрукує кожну інформацію і кожен погляд у цій болючій справі".

Під заявою слідували підписи, а редакція зазначила, що ця замітка походить від гурту старих приятелів Тадеуша Голуфка з петербурзьких ще часів.

До цієї заяви забрало голос "Діло", висловлюючи погляд, що напевно не тільки "Роботнік", але кожен український часопис охоче помістить усе, що кинуло б світло на цю таємничу і неначе

засекречену справу. Ніхто більше не заінтересований тим, як українська суспільність. Зараз бо по вбивстві всіма засобами інформації розтрублено по цілому світі, що це діло українців. Користувався тим не тільки Август Залескі в Женеві, але й на внутрішньому польському політичному форумі не раз його підносили при нагоді протиукраїнських виступів, наприклад, пані Яворська з ББ, коли промовляла в обороні антиукраїнських внесень.

Минуло не тільки сім місяців від смерти Тадеуша Голуфка, але й більш як рік. А слідство все ще не могло виказатися найменшими успіхами, щоб заспокоїти якомсь суспільність. І може справа навіки залишилася невияснена, якби не негайний суд над Василем Біласом і Дмитром Данилишином у грудні 1932 року за напад на поштовий уряд у Городку коло Львова.¹¹³⁾

Бажаючи протягнути слідство, щоб відсунути негайний суд, Василь Білас склав зізнання, що це він, разом з Дмитром Данилишином, убили Тадеуша Голуфка. Негайного суду не відложено, Василя Біласа і Дмитра Данилишина повішено, але слідство дістало свіжі гачки, за котрі можна було зачепитися, перекинулося на нові рейки, пов'язалося зо справою Романа Барановського, який від березня того ж 1932 року сидів у тюрмі, як підозрілий за вбивство польського комісара поліції Юліюша Еміліяна Чеховского. І кінець-кінцем це довело в вересні 1933 року, два роки після вбивства Тадеуша Голуфка, до судового процесу в Самборі.

¹¹³⁾ Гл. про те: Зиновій Книш — Городок, "Срібна Сурма", Торонто, 1973.

II. ЧАСТИНА

САМБІРСЬКИЙ ПРОЦЕС

ХІ. РОЗДІЛ

ПЕРШИЙ ДЕНЬ: АКТ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Рішення на процес не у Львові, тільки в Самборі. — Наплив публіки й поліції до Самбора. — Велике зацікавлення процесом у всій Польщі. — Труднощі з вступом на судову залю. — Дозвіл першого дня для 120 осіб, з того тільки п'ятьом українцям і в тому одному членові родини підсудних. — Загострена поліційна контроля не всіх допустила. — Перешкоди українській пресі. — Польські кореспонденти спізналися через одночасний процес у Сяноці проти поліційного комісара. — Три підсудні: Буній, Мотика, Барановський. — Трибунал, прокурор, лава присяжних. — Д-р Шурлей з Варшави заступає вдову по Голуфкові. — Д-р Рогуцький і д-р Шухевич боронять Бунія. — Мотиці й Барановському приділено оборонців з уряду. — Інцидент д-ра Шухевича з поліційною охороною. — Зміст довгого і штудерного акту обвинувачення. — Всі три підсудні звинувачені за співучасть та допомогу в убивстві Голуфка: Буній і Мотика подали інформації, Барановський доставив знаряддя злочину. — Олесь Буній і Роман Барановський також відповідають за ОУН, Микола Мотика вже за те засуджений. — Як убито Тадеуша Голуфка. — Як знайдено оба пістолі, котрими вбито Голуфка, і довга їх історія. — Обидва перейшли через руки Барановського: один у дорозі до вбивників, другий у дорозі від них. — Бойова діяльність трускавецького гуртка ОУН. — Докладні, з кожної мінути подробиці атентату. — Подвійна роля Бара-

новського: поліційний конфідент і революційний контррозвідник. — Свідомо неточні інформації Барановського для поліції. — Фальшиві його звіт-домлення збивали її зо сліду. — Продав револьвер, з котрого вбито Голуфка. — Цитати з підпільної української літератури про контррозвідну службу. — Другий Відділ Генерального Штабу в Варшаві остерігав поліцію перед Барановським. — Можливість посереднього впливу комуністів на вбивство Голуфка. — Приклади комуністичних намагань опанувати українську молодь у нафтовому басейні. — Інтерес комуністів у вбивство Голуфка. — “Комуністичний Інтернаціонал” у районного провідника ОУН. — Витяги з підпільної комуністичної літератури, де схвалено вбивство у Трускавці. — Три дивні речі в акті обвинувачення. — Перша: відсутність дійсних убивників. — Їх повішено, не давши можности боронитися в суді. — Друге: судять власного конфідента. — Третє: перший раз офіційне пов'язання комуністичного й націоналістичного підпілля у протипольській акції. — Прокурор у сліпому куті: знайшов руки, але де сховалася голова? —

Було звичаєм у Польщі більші українські політичні процеси відбувати перед окружним судом у Львові. Провінційним судам не довір'яли, найперше через трудність скласти лаву присяжних суддів з самих поляків і, можливо, не мавши певности, чи місцеві судді, без більшого досвіду в політичних справах, дали б собі раду зручно вести судовий розгляд згідно з інтересами й бажаннями влади, і чи зуміли б ставити чоло кутим на всі чотири ноги столичним оборонцям, ветеранам політичних процесів, що за десять років зібрали чималий досвід. Правдоподібно немалою роллю гра-ла теж безпека, легше було в малому місті вчини-

ти збройний напад на суд, відбити підсудних, чи навіть напасти на тюрму.

Згідно з постановами карної процедури судовий розгляд належав до того окружного суду, на території якого виконано злочин. Трускавець належав до окружного суду в Самборі і там мав би відбуватися процес. Проте, всі сподівалися, що перенесуть його до Львова, і рішення міністерства справедливости в Варшаві відбути суд таки в Самборі заскочило всіх.

Самбір — от собі звичайне провінційне галицьке місто середньої величини. Хіба в важніші торгові дні, або коли заповіджено якусь маніфестацію з нагоди національних свят помічався в ньому більший приплив людей. Та вже два дні перед початком процесу, визначеного на день 19 вересня 1933 року, місто почало наповнятися приїзжими, що мали якесь відношення до процесу: журналісти, обсерватори, свідки, а то і звичайна жадібна сенсації публіка. Звертала на себе увагу поліція в одностроях, що прибувала з сусідніх міст для зміцнення самбірської поліційної станиці в охороні судового будинку.

Самбірський процес за співучасть в убивстві Тадеуша Голуфка був одним з найбільш інтересних політичних процесів не тільки в Галичині, але й у цілій Польщі. Загадочна афера, окутані таємничістю спонуки, довге слідство в повній мовчанці, два поліційні конфіденти на лаві підсудних — все те загострювало цікавість. І дійсно, зацікавлення процесом було величезне. Свою участь зголошило понад тридцять журналістів польської преси з Варшави, Львова і Кракова. З кореспондентів заграничної преси, що постійно перебували в Варшаві, заповіли свій приїзд чотири. Від української преси приїхало п'ять представників.

Нелегко було знайти приміщення в готелях, а ще тяжче дістатися до судової залі. Судовий звітодавець “Діла”, що вважалося найповажнішим українським часописом, тільки завдяки енергійним заходам місцевого адвоката д-ра Івана Рогуцького, що був одним з оборонців у цьому процесі, отримав пресову картку вступу. А хоч судова зала могла помістити далеко більше осіб, то лише 120 щасливців дістали квитки вступу на перший день процесу, в тому всього-на-всього *тільки п'ять українців!* Але й не всі ті, яким пощастило дістати дозвіл прислухуватися процесові, могли з нього скористати. Незвичайно загострена поліційна контроля пропустила лише частину глядачів і коли почався суд, у залі — разом з присяжними суддями, трибуналом, оборонцями, підсудними та пресовими кореспондентами — не було більш вісімдесяти осіб. Навіть рідні підсудних не впускали. Перед самим початком першого дня процесу з-поміж родичів та свояків підсудних один тільки дядько Олеся Бунія сидів між публікою.

Та й преса покищо не була надто чисельно заступлена. З українських часописів вислали своїх звітодавців “Діло”, “Новий Час”, “Громадський Голос” і “Наш Клич” з Львова. Був теж редактор місцевого тижневика “Підкарпатські Вісті”. З польських був який десяток, між ними кореспонденти “Газети Поранної”, “Кур'єра Львовського”, “Веку Нового” та “Експресу Вечорного” з Львова, звітодавець “Ілюстрованого Кур'єра Цодзенного” з Кракова, представники “Польської Агенції Телеграфічної” та агенції “Всхуд” — решта з Варшави. Не надіхали ще представники закордонних часописів

і спізналися деякі польські, що сиділи в Сяноці на доволі сенсаційному польському процес.¹¹⁴⁾

Приведено до залі підсудних. Першого Олеса Бунія, наймолодшого, бо ледве двадцятилітнього, середнього росту, в темно-синьому, трохи вже витертому одягові. За ним Миколу Мотику, високого, білявого, “зо сміливим поглядом і затисненими устами”, як подавав звітодавець “Діла”.¹¹⁵⁾ Накінець з’явилася в залі головна постать цього процесу, Роман Барановський. Середнього росту, літ 29, добре поголений, мав на собі чорний одяг.

¹¹⁴⁾ Велася тоді справа в Сяноці за вбивство “вшех-польського” діяча Худзіка й поранення вислуженого майора Владислава Овоца. Обвинуваченими в тому процесі були книговод міської каси ощадности з Березова Роман Яйко, поліцейний агент Стефан Станкевіч і комісар поліції Болеслав Древіньскі. Підложжям були всякі розрахунки між ендецькими й санаційними колами. Замішано в те деякі вищі особи польської провінційної суспільности і через те справа набрала посмаку сенсаційности вже хочби й тому, що на лаві звинувачених знайшлися представники польської поліції.

¹¹⁵⁾ Перебіг процесу подасмо за “Ділом”. Його інформації ще найбільш повні, хоч деякі моменти воно нагинало до офіційної лінії УНДО. Правдоподібно найдокладніші звіти містив націоналістичний тижневик “Наш Клич” зо Львова, єдиний український часопис, що вислав на процес стенографа. На безмірний жаль, не зважаючи на всі зусилля, автор не мав щастя натрапити на “Наш Клич”. На загальній канві судових звідомлень “Діла” вставлено тут і там деякі подробиці, що їх в “Ділі” не було, а котрі випадково знайшлися в окремих числах інших газет, головню заокеанських.

Хоч недовго тривав самбірський процес, бо всього два тижні, але зібралася на ньому та довкола нього така маса всякого матеріялу і розглядався він у ході процесу так хаотично й несистематично, а до того деякі моменти про-

Трибуналом проводив окружний суддя д-р Вондравш, як голова, побіч нього окружні судді Кучера і д-р Купровскі, як засідателі, і суддя Хржонщевскі, як запасний член трибуналу.

Лаву оборонців зайняли д-р Степан Шухевич зо Львова і д-р Іван Рогуцький з Самбора, як оборонці підсудного Олеся Бунія; д-р Кміцикевич з Самбора — оборонець з уряду Миколи Мотики; д-р Кройценавер з Самбора — такий же оборонець з уряду Романа Барановського.

На прокурорському фотелі сидів прокурор Мітрашевскі.

Вдову після покійного Тадеуша Голуфка заступав варшавський адвокат д-р Шурлей.

Як тільки привели підсудних і ще заки ввійшов до залі трибунал, д-р Степан Шухевич підступив до свого клієнта, Олеся Бунія, щоб привітатися та розмовитися з ним. Один з поліційної охорони відштовхнув д-ра Шухевича і не дозволив говорити з Бунієм, не зважаючи на пояснення д-ра Рогуцького, котрого, як місцевого адвоката, знали всі самбірські поліцаї. На скаргу оборони, голова трибуналу наказав бундючному поліцистові не перешкоджати оборонцям порозуміватися з підсудними в часі процесу.

Устійнено жеребком лаву присяжних в такому складі:

цесу викликали реакцію в суспільстві й окремих осіб, в наслідок чого з'явилися заяви та спростування, публіковані не раз багато пізніше — все те дуже мішає добре й точно розбиратися в його пов'язанні та в самому бігові процесу. Будемо триматися ходу процесу хронологічно, так як ішов він день за днем, а до всіх справ, що виринули в часі його проводження будемо забирати голос, у міру доцільности та яснішого їх представлення, або відразу, або аж у черговій частині цієї праці.

Броніслав Вісьневські — селянин
Конрад Закшевські — директор копальні
Юзеф Бирка — селянин
Кароль Гурскі — управитель лісів
Юзеф Цісек — селянин
Ігнаци Ляховіч — урядовець
Антоні Ролечик — селянин
Юзеф Томая — селянин
Станіслав Льоренц — купець
Ян Брудка — висулужений сержант
Александр Рудавські — начальник громади,
та їхніх заступників:
Ян Пловяк — урядовець,
Станіслав Поклоскі — урядовець.
Самі поляки, ні одного українця, навіть жида.

Відчитано довгий і штудерно складений акт обвинувачення.

Перший підсудний, Олександр Буній, син Василя й Марії, літ 20, греко-католик, уроджений у Надвірній, востанне замешкалий у Львові, вільного стану, по професії придверник, звинувачений у тому, що як член ОУН у серпні 1931 року допоміг до вбивства посла Тадеуша Голуфка в той спосіб, що через Миколу Мотику звернув увагу членів ОУН на те, що в пансіоні Сестер Служебниць у Трускавці мешкає посол Тадеуш Голуфко, а потім Василя Біласа поінформував про спосіб життя Голуфка, про розклад кімнат у пансіоні, про положення кімнати Голуфка, показав Василеві Біласові догідний момент для вбивства, в наслідок чого Василь Білас і Дмитро Данилишин свідомо вбили Тадеуша Голуфка, а Олександр Буній тими своїми вказівками та інформаціями свідомо в тому вбивстві поміг.

Микола Мотика, син Теодора й Розалії, літ 21, греко-католик, учень восьмої кляси гімназії, за-

мешкалий у Трускавці, як член ОУН поміг виконати це вбивство, бо з наміром довести до нього повторив Василеві Біласові отримані від Бунія вістки про перебування Тадеуша Голуфка в пансіоні Сестер Служебниць у Трускавці.

Роман Барановський, син Володимира й Мальвіни, літ 29, уроджений у селі Ценева коломийського повіту, греко-католик, жонатий, замешкалий у Львові, студент політехніки, обвинувачений у тому, що як член ОУН, довідавшись від Михайла Гнатова, коменданта ОУН на дрогобицький район, що той хоче виконати вбивство для цілей ОУН, дав йому револьвер, з котрого потім Василь Білас і Дмитро Данилишин, з наказу ж того Михайла Гнатова, вбили Тадеуша Голуфка.

Одночасно Олесь Буній і Роман Барановський обвинувачені в тому, що обидва в останніх роках, — перший з них до кінця листопада 1932 року, а другий до 22 березня 1932 року — належали до Організації Українських Націоналістів і приготувляли проти Польщі збройне повстання організованою та пропагандивною діяльністю, збиранням зброї, актами саботажу, ввійшли в зв'язок з іншими особами, щоб відорвати від Польщі частину її території, з південно-східніх її земель створити незалежну українську державу.^{115а)}

Василь Білас і Дмитро Данилишин, безпосередні вбивники Голуфка, згинули на підставі заводу негайного суду у Львові в грудні 1932 року, — тому слідство проти них припинено.

^{115а)} Микола Мотика не звинувачувався за приналежність до ОУН, він за неї вже був засуджений у літі 1933 року в процесі Зенона Коссака й товаришів. (Гл. Зиновій Книш: Городок, Срібна Сурма, 1973, Торонто).

Михайло Гнатів, районний комендант ОУН у Тустановичах, з якого наказу діяли Василь Білас і Дмитро Данилишин, втік за границю, і тому слідство проти нього завішено.

Мотивація акту обвинувачення починається пригадкою, як відкрито вбивство і які були перші спостереження.

29 серпня 1931 року, около год. 8.30 ввечері, мешканці пансіону Сестер Служебниць у Трускавці почули шість стрілів, один за одним. Перша вибігла на коридор зо своєї кімнати Феліція Висовіньська і побачила двох чоловіків у плащах з піднесеними комірами й насуненими на очі шапками, як збігали вони сходами з першого поверху наниз. Один з них відвернувся, побачив Висовіньську й націлівся на неї револьвером — вона втікла назад до своєї кімнати.

Вибігли на коридор також Карло Бриковскі і Фавлівна,¹¹⁶⁾ вона показала на двері число 5, що “там щось мүсіло статися”. Бриковскі відчинив двері до тієї кімнати і побачив на постелі закривавленого посла Голуфка. Негайно вибіг на вулицю, зупинив якесь авто й послав його повідомити лікаря й поліцію.

Лікар д-р Кароль Луневскі ствердив уже смерть Тадеуша Голуфка.

Секція тіла вбитого виказала шість пострілів. Найдалший з них мабуть уже від дверей. Три — з дуже близької віддалі, майже перед самим обличчям, про те свідчила спалена шкіра. Голуфко ймовірно заслонився руками перед кулями, бо мав

¹¹⁶⁾ Мабуть назвище перекручене. Між свідками в дальшому ході процесу не бачимо такого назвища. Натомість була в пансіоні служниця Марія Фабяк, тож може це мало бути “Фабяківна”.

рани на пальцях. Всі стріли були смертельні, смерть прийшла наслідком нагального виливу крові. На землі знайдено шість лусок від револьверових набоїв, з тіла вийнято шість куль.

На підставі тих куль і лусок, Інститут Судових Експертів у Варшаві устійнив ще в листопаді 1931 року, що стріли вийшли з двох револьверів: з одного двічі, з другого чотири рази. Також докладно визначив Інститут Судових Експертиз рід і величину пальної зброї. Але аж у березні 1932 року поліція впала на слід одного з тих новського у зв'язку з убивством поліційного комісара у Львові, Юліюша Еміліяна Чеховського, виявилось, що Голуфка вбито пістолем, який Барановський продав до одної крамниці зброї в Горохові на Волині і там купив його поліцист Ян Белецькі. Відслано цей пістоль до Інституту Судових Експертиз у Варшаві і там, порівнявши вистрілені з нього кулі й луски з тими, що їх знайдено в тілі й кімнаті Голуфка, стверджено, що саме з того револьвера вистрілено два рази до Голуфка. Точне й уважне слідство пройшло довгу дорогу, що її промандрував цей пістоль, заки дійшов до рук Василя Біласа. Марка й число револьвера виявили, що випродукувала його фабрика зброї "Арма" у Львові. В акті обвинувачення точно заподані назвища осіб, що купували той револьвер, дати, коли його куповано і далі перепродувано.

Після вбивства Голуфка, Василь Білас відніс револьвер до Михайла Гнатєва, а цей через Федора Муйлу і Степана Огородника звернув його Романові Барановському, як буцімто ту зброю, що її позичив у Барановського в половині 1931 року. Роман Барановський продав револьвер фірмі Копчинського у Львові, а згодом сказав про те поліції

і так дав їй у руки нитку, по якій дійшла вона до клубка.¹¹⁷⁾

Другий револьвер, з котрого вбито Тадеуша Голуфка, знайшла поліція 30 листопада 1932 року під час ревізії в господарських будинках Гната Крамара, дядька Василя Біласа, у Трускавці. Власне, знайдено там револьверів кілька, а серед них один тільки такого калібру чотирьох куль, що їх вийнято з тіла Голуфка. На вимогу слідчого судді Юзефа Скуржинського вислано той револьвер до Інституту Судових Експертиз у Варшаві, переведено з ним балістичні досвіди і стверджено, що це дійсно той другий револьвер, з котрого вийшли чотири смертні кулі.

Знову пішло пильне й морочливе слідство, звідки й через кого дістався той револьвер до Гната Крамара в Трускавці. В світ вирушив він 29 квітня 1924 року з Варшавської Мисливської Спільки, мабуть з цілим транспортом, до складу зброї

¹¹⁷⁾ Справа мандрівки револьверів від Романа Барановського до виконавців атентату і від них назад до нього в судового звітодавця "Діла" виходить неясно. Весною чи літом 1932 року поліція ще не знала, що Білас замішаний у вбивство, він зізнав про те аж у грудні 1932 року. Слідство могло ствердити тільки те, що револьвер, котрим убито Голуфка, знайшовся в посіданні Романа Барановського і він його — за відомом чи без відома поліції, це справа спірна й нев'яснена — продав. Або звітодавець "Діла" щось тут поплутав, або прокурор, складаючи акт обвинувачення, писав про те з точки погляду моменту, коли вже всі ті подробиці були поліції знані чи то могла вона про них з більшою або й меншою правдоподібністю здогадуватися. Бо коли б уже весною 1932 року було відомо, що цей револьвер був у руках Біласа, то поліція була б негайно його арештувала й долучила до слідства в справі вбивства Голуфка.

Серженги в Ярославі. Звідти перейшов він через кільканадцять осіб і всі вони названі в акті обвинувачення — аж поки не дістався до Мирослава Юрія Березинського, тоді ще гімназійного учня в Перемишлі.¹¹⁸⁾ В лютому 1931 року Березинський, за посередництвом Степана Огородника, позичив його Романові Барановському. Цей передав його Михайлові Гнатеву через Лева Криська і Федора Муйлу, а Гнатів навесну 1931 року дав його Василю Біласові для цілей ОУН.¹¹⁹⁾

Після вбивства Голуфка, брат Василя Біласа, Володимир, сховав той револьвер, разом з трьома іншими, у свого дядька Крамара, там лежав він схований довше, як рік, аж доки не знайдено його під час ревізії 30 листопада 1932 року.

Акт обвинувачення підкреслював, що знайдення й пізнання обох тих револьверів мали вирішне значення для ходу слідства. Бо хоч Михайло Гнатів, Василь Білас, Дмитро Данилишин, Олесь Буній і Микола Мотика були арештовані зараз у перших початках слідства, та не було проти них доказів і їх випущено на волю. Щойно вислід дослідів Інституту Судових Експертиз у Варшаві, ствердження, що револьвер перейшов через руки Романа Барановського, та устійнення списку всіх осіб, що через них пройшов дорогою цей револьвер, а далі такі самі досліди й устійнення після знайдення револьвера в Гната Крамара, вкінці зізна-

¹¹⁸⁾ Згинув під час нападу на пошту в Городку коло Львова 30 листопада 1932 року.

¹¹⁹⁾ Знову неясність. З акту обвинувачення виходить, що Роман Барановський передав Гнатеву обидва револьвери, котрими вбито Тадеуша Голуфка, а з них Гнатів звернув йому тільки один. Просимо читачів пильно слідкувати за тим у дальшому одіх процесу.

ня арештованих у зв'язку з нападом на пошту в Городку дня 30 листопада 1932 року дали можливість відкрити правдивих виконавців атентату на Тадеуша Голуфка. Бо арештовані тоді Василь Білас і Дмитро Данилишин призналися перед апеляційним слідчим суддією Юзефом Скуржинським, що це вони ввечері 29 серпня 1931 року вдерлися до кімнати Тадеуша Голуфка та кількома стрілами позбавили його життя. Микола Мотика й Олесь Буній доповнили пізніше їхні зізнання.

Далі розказує акт обвинувачення, як дійшло до вбивства Тадеуша Голуфка.

Вліті 1930 року Михайло Гнатів, тоді районний комендант ОУН,¹²⁰⁾ замешкалий у Трускавці, оснував там гурток ОУН, куди між іншими належали Микола Мотика, Василь Білас, Дмитро Данилишин та Олесь Буній. В початках цей гурток тільки відбував сходина, прочитував усяку нелегальну літературу і також кольпортував її. Після довшого такого ідеологічного вишколу та конспіративної заправи, Михайло Гнатів зорганізував експропріаційний напад на пошту в Трускавці 8 серпня 1931 року і тоді два члени того гуртка, Василь Білас і Дмитро Данилишин, перейшли свій бойовий хрест, узявши в тому нападі участь.

В серпні того ж року, Олесь Буній, що працював тоді придверником у віллі Сестер Служебниць у Трускавці, повідомив Миколу Мотику, що живе там посол Тадеуш Голуфко, та спитав, чи не варто б "щось з тим польським послом зробити". Мотика зрозумів це так, що Буній піддав думку вби-

¹²⁰⁾ В вересні 1933 року прокурор скрізь говорить про ОУН. Але в грудні 1932 року, під час негайного суду над Василем Біласом і Дмитром Данилишином, була мова тільки про УВО.

ти Голуфка. Свою розмову з Бунієм Мотика повторив Василеві Біласові, та показалося, що Білас уже знає про те, також від Бунія. При чому Буній сказав Біласові, що це Голуфко був "ініціатором пацифікації". Білас переказав це Михайлові Гнатеву, як своєму зверхникові, і Михайло Гнатів, як районний комендант ОУН, наказав Василеві Біласові до спілки з Дмитром Данилишином убити Тадеуша Голуфка, потвердивши, що Голуфко дійсно був тим, який затіяв пацифікацію і через те побиття та знищення багатьох українців. Якби атентатчиків зловили на гарячому, вони мали заявити, що є членами ОУН і виконали замах з її наказу, як помсту за пацифікацію.

Тепер Білас узявся підготовляти виконання атентату. Буній показав йому Голуфка на вулиці та подав докладні відомості про спосіб життя Голуфка в Трускавці. Після того Білас повідомив Данилишина про наказ убити Голуфка, як одного з винувників пацифікації, дав йому револьвер і пару окулярів. Передумавши інформації Бунія, рішив Білас, що найкраще вбити Голуфка таки в його кімнаті, а день замаху визначив на 29 серпня 1931 року.

Того вечора о год. 7 зійшлися Білас з Данилишином у саді Біласа, одягнулися в гумові плащі, бо почав падати дощ, насунули шапки на вуха, почепили на носи темні окуляри й пішли полями до вілли "Орел", а звідти на Стебницьку вулицю. Під парканом вілли Сестер Служебниць підождали на Бунія. Коли цей вийшов з вілли, підійшов до нього Білас сам, залишивши Данилишина під деревами. Буній сказав, що в кімнаті Голуфка темно, мабуть нема його вдома, він зараз перевірить. За хвилину вернувся, повідомив, що в Голуфка світиться, значить — він уже там. Білас казав Буніє-

ві негайно йти до кухні, щоб усі його там бачили, а сам з Данилишином піднесли щільніше коміри догори та з готовими до стрілу револьверами ввійшли до вілли. Піднялися на перший поверх і застукали до дверей Голуфка. Почувши з середини голос “прошу”, відчинили двері, Голуфко лежав на ліжку з книжкою в руках, головою до вхідних дверей, ногами до балькону. Коли Білас з Данилишином були вже на два кроки від нього й націлилися на нього з револьверів — закрив лице рукою. Стреливши кілька разів, Білас і Данилишин пустилися навітікача. Бігли Стебницькою вулицею, скрутили в вузьку вуличку між посесією Мандюка та віллею “Романа” і вийшли на поле. Звідти розійшлися кожен до своєї хати. За яку годину Василь Білас пішов до кооперативи “Здоров’я”, і звідти приглядався, що діється в пансіоні Сестер Служебниць.

Олесь Буній признався до всього. Його мучило сумління весь час від хвилини вбивства Голуфка і тому він розкрив свою тайну, як тільки Мотика його зрадив та обтяжив своїми зізнаннями.

Сам же ж Мотика, в міжчасі засуджений за приналежність до ОУН, заперечив якийнебудь свій зв’язок з убивством. Його розмова з Бунієм про Голуфка ані не мала ніякого відношення ані пізнішого впливу на вбивство. Ближчі подробиці знає лише з оповідання Василя Біласа.

Не признався до вини й Роман Барановський. Гнатеву револьвер він дав, але без глибшої надуми і не знавши точно, для чого саме він потрібний. Продававши револьвер не мав поняття, що саме з нього вбито Голуфка, а продав його просто з дурноти, тому й мав причини з тим критися. Акт обвинувачення не йняв віри тому, не тільки

з уваги на минуле Романа Барановського, але й на всю його поведінку в часі слідства.

Роман Барановський вступив до УВО ще гімназистом у 1923 році. В червні 1926 року засуджено його на три роки в'язниці за співучасть у нападі на поштовий амбулянс під Калушем. Вийшовши з тюрми, перебрав підреферат експропріяцій у Бойовій Референтурі Крайової Команди УВО у Львові. Співпрацю з поліцією почав уже, як Крайовий Бойовий Референт 20 червня 1929 року, ввійшовши в контакт з підкомісарем Юліюшом Чеховським. Зберіг при тому повне довір'я в колах ОУН, їздив до Праги і далі займав в ієрархії ОУН високе становище. На з'їзді націоналістів у Львові в січні 1931 року організаційним референтом ОУН став Зенон Коссак, що його пізніше засуджено на сім літ тюрми за приналежність до ОУН та намову Біласа й Данилишина до нападу на пошту в Городку, і з того часу Роман Барановський став від нього організаційно залежний.¹²¹⁾ Коссак стояв у зв'язку з робітничою групою ОУН у Тустановичах, на чолі якої поставлено Михайла Гнатєва.¹²²⁾ Познайомив він Барановського з Гнатєвим, разом заслухали вони плянів Гнатєва про дальшу діяль-

121) Якщо прокурор стояв на становищі, що Барановський далі був Бойовим референтом, то тут сам собі перечить. Всі референти були собі рівні і Барановський не міг підлягати Коссакові. Коли ж дійсно підлягав, то значить що не був членом Крайового Проводу і тим самим не міг займати "високе становище в ОУН".

122) Знову одне слабе місце в акті обвинувачення. Раз каже, що Гнатів очолював трускавецьку, другий раз, що тустановецьку групу, третій раз, що був "районовим у Трускавці". Так само не потребував Коссак знайомити Романа Барановського з Гнатєвом, а якщо дійсно знайомив, то мусів це зробити ще в половині 1928 року. Бо коли під

ність його групи і Коссак доручив Барановському поінформувати про те Крайову Екзекутиву ОУН у Львові. Барановський стрічався пізніше з Гнатевом уже сам і після розмови про дві експропріації, переведені в Трускавці, які акт обвинувачення доволі докладно описує, хоч вони й не були предметом обвинувачення в цьому процесі — Роман Барановський дав Гнатеву револьвер, що його дістав від Мирослава Березинського.¹²³⁾

Після вбивства Голуфка, Роман Барановський, як конфідент поліції, інформував її про всякі з тим зв'язані подробиці, але інформації його не були правдиві, принаймні не завжди, а крім того він немало речей затаїв перед поліцією. Підкреслює акт обвинувачення зокрема, що Роман Барановський показав на Зенона Коссака та цілу низку інших осіб, як на винувників убивства, хоч вони з ним нічого не мали спільного. Про самого ж Гнатєва згадав аж тоді, коли той уже втік за границю, та й то говорив про Володимира, а не Михайла, Гнатєва, що змилило поліцію, бо Гнатєвих у тій околиці більше. Загаїв також перед поліцією переважний факт, що передав Михайлові Гнатєву револьвер перед убивством Голуфка, відобрав його після вбивства і потім продав. Щойно після смер-

кінець 1928 року автор перебирав від Романа Барановського підreferентуру для справ експропріацій, дістав від нього, як зв'язкового в бориславському басейні, Михайла Гнатєва під псевдом "Залізник" і з кличкою до нього. Значить, Роман Барановський мусів бути з Гнатєвом знайомий давніше, бо докладно описував авторові його вигляд, характер та бойові і провідницькі здібності та пляни всяких експропріацій, що на той час готовилися в басейні.

123) Знову неясність щодо револьверів: котрий з них дістав Гнатів від Барановського, і котрий з них пізніше віддав. Увесь час треба це мати на увазі.

ти комісара Чеховського сказав, що продав цей револьвер за відомом і згодою Чеховського, коли той уже не міг посвідчити, чи це правда. Оправдувався Роман Барановський, що про розмову з Чеховським на тему продажу револьвера говорив з радником Казімержом Іваховом і надкомісарем Казімержом Білевічем, та вони це заперечили.

Таким чином Роман Барановський свідомо за-таїв перед поліцією факти, що могли вияснити тайну вбивства Голуфка, що більше, свідомо фальшиво інформував поліцію, щоб звести слідство на манівці. Значення цього не ослаблює те, що Роман Барановський був конфідентом поліції і як такий віддав їй цінні послуги, наприклад, поміг їй відшукати й арештувати Зенона Коссака, за що дістав обіцяну нагороду півтори тисячі злотих. Бо одночасно був він контррозвідником, якого післа-ла в поліцію ОУН і там він, за згодою і на доручення своїх організаційних зверхників грав подвійну ролью конфідента й контррозвідника в одній особі.

Це була основна теза, що лягла в підставу звинувачення Романа Барановського. На її доказ прокурор цитував уривки з підпільної української літератури, де мова про контррозвідну службу.

Про дволічну роль Романа Барановського повідомив також львівську поліцію Другий Відділ Генерального Штабу з Варшави, впавши на цей слід після замаху на Східні Торги у Львові в вересні 1929 року.

В останній частині акту обвинувачення прокурор намагався доказати другу свою тезу, а саме, що на вбивство Тадеуша Голуфка мали вплив комуністи. Згідно з інструкціями з-гори шукали вони зв'язку з низами ОУН і цей їхній вплив позначився головню в дрогобицькому, бориславсько-

му і трускавецькому районах. Працювали вони дуже енергійно, щоб опанувати низові кадри ОУН, щоб поширити свої впливи на українську активістичну молодь. Їхня увага особливо зверталася на робітничі осередки Борислава, Тустанович, Стебника, Унятич, Сільця. В Тустановичах удалося їм заснувати “антиокупаційний гурток” з сімох колишніх членів ОУН, на чолі його стояв Ярослав Кіцан. Окружний Комітет КПЗУ для нафтового басейну придумав навіть і взивав у своїх відозвах гасло: “хай живуть низи УВО — геть з Коновальцем і Ярим”.¹²⁴⁾

У звітах Секретаріату ЦК КПЗУ подавалися способи, як розгортати під свій вплив українську молодь, звітувалися теж висліди тієї праці, наприклад, у дрогобицькій окрузі основано 11 комсомольських організацій, у Стебнику й Губичах опановано товариство “Сокіл” і т. д. Таких даних акт обвинувачення наводить більше. В самого Гнатєва знайдено “Комуністичний Інтернаціонал” і прокурор бачить у тому доказ, що Гнатів цікавився комуністичною літературою.

Пригадуючи політичну діяльність Тадеуша Голуфка, прокурор пише, що саме комуністи могли бути найбільш зацікавлені в тому, щоб звести Голуфка зо світу. Вони ж бо завжди поборювали всякі спроби польсько-українського замирення, а

¹²⁴⁾ Правдоподібно мова тут про акцію ЗУНРО, яка, зрештою, орієнтувалася на комуністів, бо це були її ключі, що їх вона послідовно розробляла і пропагувала, м. і. також у своєму нелегальному органі “Український Революціонер”. ЗУНРО, як цілість, припинила свою діяльність десь так під кінець 1929 року, але окремі її низові клітини, не знаючи про те і стративши зв'язок, діяли самостійно ще довгий час. Можливо, що й тут, у Дрогобиччині, була одна така ізольована клітина ЗУНРО.

самого Голуфка вважали речником збройної проти-советської інтервенції. Українські кола рішуче заперечили, щоб наказ до вбивства вийшов від керівництва українським підпіллям. Посли д-р Володимир Загайкевич та Остап Луцький виразно це заперечили, бо українська революційна організація мусіла б рахуватися з некорисним відгуком такого атентату на женеvському форумі, де саме на денному порядку стояли українські петиції в справі пацифікації. Українська Парляментарна Репрезентація та Провід УНДО ще перед вбивством Голуфка дістали запевнення від полк. Коновальця, що УВО припинить терористичні акти в Галичині до часу полагодження в Лізі Націй українських петицій. Це саме заявляв офіційний комунікат Команди УВО. Посол Михайло Матчак зізнав, що для Крайового Коменданта УВО у Львові вбивство Голуфка було справжньою несподіванкою. В усій нелегальній літературі Української Військової Організації ніколи не записувалося вбивство Тадеуша Голуфка на рахунок українського підпілля, хоч і знаходимо там його виправдування. Зате комуністичні нелегальні видання в Польщі і большевицькі часописи в ССРСР прославляли вбивство Голуфка, хвалили за нього низи УВО, а коли "Діло" згадувало про можливість комуністичної руки в цій афері, накидалися на нього, як на "донощика і провокатора".

Багатьома цитатами з большевицької преси на цю тему кінчає прокурор свій акт обвинувачення.

Як кожен акт обвинувачення, так і цей, у багато справах мусів відбігати від правдивого фактичного стану. Раз тому, що ніколи прокурор не знає повної правди. А теж тому, що обвинувачення нагинає і натягає факти і слідчий матеріал на

виправдання й доказання своїх тез. Чимало прикладів того знайдемо пізніше, коли перед нашими очима буде просуватися доказове поступовання у пресі.

Але три речі відразу б'ють у вічі з цього акту обвинувачення і на те вже тоді частинно звернула увагу українська преса.

Перше й найважливіше: нема на лаві підсудних виконавців атентату. Їм ніколи не дано можності оборони на явному судовому засіданні і себе самих і здогадних своїх помічників. Прийнято за незбитий доказ правди те, що один з них наговорив, хотівши перехитрити поліцію в боротьбі за своє життя. Це одночасно майже пересуджувало справу двох підсудних у цьому процесі. А далі, перший раз в історії українських політичних процесів поліція віддала під суд власного свого, та ще й не абиякого, конфідента і провокатора. Не сталося це випадково і була в тому глибоко законспірована причина, до чого ще в свій час вернемося.

Без прецеденсу теж було пов'язання націоналістичного й комуністичного підпілля у антипольській акції, в котрій перше стало несвідомим знаряддям у плянуванні другого. Аргументація прокурора з покликом на інструктажі та звітові матеріали Комуністичної Партії Західньої України відносно використання проти польської окупації ворожо до неї поставлених національних українських низів нікому Америки не відкривала. всьому ж бо політично освідвленому хрищеному мирові відомо було, що серед національних меншин у Польщі — а вони творили одну третину всієї людности — комуністи завжди починали свою роботу під протипольськими національними кличами. Так було на Білорусі, такої тактики трималися вони на Холмщині, Підляшші, Поліссі й

Волині, не могло бути інакше й у Галичині, хоч успіхи її тут були мінімальні і просто неварті згадки. Новим було в цьому, що перший раз у судовому процесі офіційно висунено ту тезу. А втім, прокурор і вся польська судова машина зайшли неначе в сліпий кут. Було явне — і проте на весь світ рознесли всі сурми і труби польської пропаганди — що вбивство мало політичний характер. Знайдено його руки, але де сховалася голова? Супроти ясної від самого початку постави всіх керівних — легальних і підпільних — політичних українських організацій годі було прищипити це національному українському таборові. Дві тільки лишалися гіпотези: або самі поляки, або большевики. Вибрано другу, бо в неї кожному легше було повірити.

ХІІ. РОЗДІЛ

ПЕРШИЙ ДЕНЬ: ЗІЗНАЮТЬ БУНІЙ І МОТИКА

Буній признається до вчинку, але до вини — ні. — Розмови з Мотикою і з Біласом про Голуфка. — Як то було в день атентату. — Зустріч з Біласом під смереками. — Спроба перешкодити вбивству. — В часі атентату вечеряв у кучні. — Потім мало бачив, бо посилали його за лікарем, за дрібними справами в самому пансіоні, а три години пізніше арештували. — Разом з Біласом у громадському арешті. — Там довідався про подробиці. — П'ятка Бунія та її провідник. — Барановського не знає, про Гнатєва чув. — Товариша Біласа під віллею не бачив, ані не говорив про нього Білас, здогадується, що це Данилишин, бо оба вони з собою дружили. — Білас показував револьвер, котрим убито Голуфка. — Буній пізнав його між "речовими доказами". — Мав докори сумління за вбивство, але повинувався твердій дисципліні. — До УВО вступив по розв'язанні "Пласту", шукаючи товариства молодих людей. — Не бачив, чи поліція в Трускавці пильнувала Голуфка. — Мотика не признається до вини. — Розмова з Бунієм випадкова і принагідна. — Про приїзд Голуфка до Сестер Службениць подавав список лікуванців у місцевій польській газеті. — Показував те Бунієві і Біласові. — Ким був Голуфко, довідався аж по вбивстві. — Голова трибуналу показує на ріжницю його зізнань у попередніх слідствах і процесах. — Білас казав йому знайти алібі, а потім повідомив, що Голуфко "поїхав без білету до неба".

— Також Мотика пізнає револьвер Біласа. — Чув поголоску, що УВО невдоволена з атентату і що Гнатів його сам наказав, щоб вибится наверх. — Знову суперечка з трибуналом за розбіжність зізнань. —

Після відчитання акту обвинувачення наступила півгодинна перерва.

Приведено до залі Олеся Бунія, голова трибуналу перевірив його особисті дані.

Частинно оповідаючи сам, частинно відповідаючи на питання голови трибуналу, заявляє Буній, що до вини не почуввається, але до закидуваного йому вчинку признається.

Розказує, що жив у Трускавці у свого дядька і належав там до "Пласту", де пізнався з Василем Біласом і Миколою Мотикою. За їхньою намовою, під кінець 1930, а може з початком 1931 року вступив до ОУН. Склав присягу на вірність Україні, але майже не брав участі у сходинах своєї п'ятки. Дістав працю, як придверник у пансіоні Сестер Службениць у Трускавці, а це таке зайняття, що дає мало вільного часу.

Влітку 1931 року, по приїзді Тадеуша Голуфка до пансіону, стрінувся на дорозі з Мотикою. Завязалася між ними розмова і Мотика запитався, які літовики мешкають тепер у пансіоні. Підсудний хотів похвалитися, що є між ними знатні особи, і подав посла Тадеуша Голуфка. Чи це був посол польський, чи український, того Буній тоді ще не знав.

По яких трьох тижнях стрінувся з ним Василь Білас і запитався, чи мешкає в Сестер Службениць Голуфко. Далі випитувався, котру точно займає кімнату. Буній сказав, що мешкає на першому поверсі, назвав число кімнати і додав, що вже скоро від'їде.

Вдруге стрінув Бунія Василь Білас перед полуднем у день убивства Голуфка коло кооперативи “Здоров’я” і знову розпитувався про Голуфка, де живе, чи справді називається Тадеуш Голуфко. Заявив при тому, що дістав від Організації Українських Націоналістів наказ убити Голуфка і станеться це таки сьогодні о год. 8 ввечері. Білас приїде під віллу і там має ждати на нього Буній.

Розмовляючи до того часу з Василем Біласом, не думав Буній, щоб мали заподіяти якесь зло Голуфкові. Коли ж тепер довідався про наказ ОУН убити Голуфка, хотів якось тому перешкодити

Прийшла восьма година вечора і якраз тоді управителька пансіону казала йому віднести печиво до недалекої вілли “Саріус”. Вийшов Буній з кошиком з пансіону і стрінув під брамою Василя Біласа. Яких 10-12 кроків дальше, під смереками, стояв товариш Біласа, загорнений у плащ. На питання Біласа, чи є вже Голуфко у своїй кімнаті, відповів, що нема, хоч добре знав, що є, бож носив йому туди вечерю і потім ще додаткового компот і бачив, як Голуфко лежав уже роздягнений у ліжку. Думав собі Буній, що після тої відповіді Білас відійде. За яких 10-15 хвилин, вертаючися з вілли “Саріус”, знову застав Біласа під пансіоном і також тоді його товариш стояв під смереками коло паркану. Білас ще раз запитався, чи Голуфко зайшов уже до своєї кімнати і Буній потвердив, що правдоподібно так, бо з вікна його кімнати від подвір’я видно світло.

На наказ Біласа пішов до кухні і сів за стіл вечеряти. Швидко після того пролунали стріли, до кухні вбігла служниця Пав’як¹²⁵) з криком, що

¹²⁵) Так і не знати, як дійсно називалася ця служниця. В акті обвинувачення — Фавлівна, у зізнаннях Бунія (котрий повинен її добре знати) — Пав’яківна, а потім, уже як свідок перед судом — Фаб’яківна.

вбито посла Голуфка. Буній вибіг на коридор і там хтось з гостей казав йому побігти за лікарем. Не бачив убивників, як утікали. Вернувся з лікарем і тільки на секунду затримався в кімнаті Голуфка, казали йому стояти на коридорі й не допускати до кімнати інших мешканців пансіону, що хотіли туди заглядати. Лікар ствердив, що Голуфко вже не живе.

Голова трибуналу: Чи можете описати ближче того товариша Василя Біласа, з котрим прийшов він до вілли?

Буній: Ні. Падав дощ і надворі було темно, а він стояв віддалік, загорнений в плащ. Бачив я тільки, що він був вищий ростом від Біласа.

Голова трибуналу: Знаєте підсудного Романа Барановського?

Буній: Ні, я перший раз побачив його аж у слідстві.

Голова трибуналу: Але Михайла Гнатєва хіба знаєте?

Буній: Я тільки чув про нього. Одного разу, давно вже, Василь Білас показав мені його на вулиці і сказав, що це наш комендант.

Голова трибуналу: Чи Мотика також і давніше розпитувався вас про особи, що мешкали в вашому пансіоні?

Буній: Завжди ми про те говорили з ним при наших зустрічах.

Голова трибуналу: Чи Білас розпитувався вас також про те, як розположені меблі в кімнаті посла Голуфка?

Буній: Ні, про те не було мови.

Голова трибуналу: А Білас сам говорив вам щось про посла Голуфка?

Буній: Так, це він сказав мені, що Голуфко завинив "пацифікацію" і за те прийшов наказ "з-гори", щоб його вбити.

Голова трибуналу: Від кого ж то “з-гори”?

Буній: Я думав, що від Михайла Гнатєва, бо він у нас був за провідника.

Голова трибуналу: Говорили ви коли з послом Голуфком про його виїзд з пансіону?

Буній: На який день перед смертю. Зпочатку посол Голуфко мав виїхати 31 серпня, але вже на два дні перед тим просив переказати управительці, щоб виписала йому рахунок, бо він мусить виїхати один день скоріше, 30 серпня. Я це переказав сестрі-наставниці і відголосив посла Голуфка в комісії живця.

Голова трибуналу: Чи пригадуєте собі слова, що їх ви сказали Мотиці, коли перший раз говорили з ним про Голуфка?

Буній: Здається я сказав “може з ним щось зробити.

Голова трибуналу: А не сказали ви: “треба щось йому зробити?”

Буній: Не пригадую собі того точно, може так і сказав.

Голова трибуналу: Чи з розмови з Біласом пригадуєте собі, хто з них двох перший стрілив до посла Голуфка.

Буній: Так як це мені розказував Василь Білас у громадському арешті, виходило, що це він перший увійшов до кімнати і перший стріляв. Його товариш був другим убивником.

Голова трибуналу: А другим був Данилишин?

Буній: Білас мені того не сказав. Але я з початку здогадувався про те, а потім був певний, бо вони оба весь час товаришували з собою і скрізь разом ходили.

Голова трибуналу: Бачили ви револьвер, з котрого вбито посла Голуфка?

Буній: Так. Яких два місяці після того зайшов я до хати Василя Біласа. Він витягнув з кишені револьвер марки ФН, калібру 6.75 і сказав, що з того револьвера застрілено посла Голуфка.

Тут голова трибуналу вийняв з коробки на столі два револьвери і запитався, котрим убито Голуфка.

Буній: (оглянувши обидва револьвери і показуючи на один з них, марки ФН число 109,603) Мабуть тим, я бачив його в покійного Василя Біласа, на ручці мав він невелику рису.

*Голова трибуналу:*¹²⁶⁾ Не жаль вам було посла Голуфка, коли ви побачили його вбитого?

Буній: Було мені справді жаль його, як людини і відразу і ще довго потім. Але ж я належав до організації, там тверда дисципліна і накази треба виконувати слухняно.

Суддя Купровскі: А Роман Барановський також належав до вашої п'ятки чи до гуртка?

Буній: Ні.

Прокурор: Ви часто бачилися з Біласом?

Буній: Так, досить часто.

Прокурор: І говорили з ним про Голуфка за кожним разом?

Буній: Перед убивством посла Голуфка говорив я про нього з Біласом усього два рази.

¹²⁶⁾ Ані в "Ділі", ані в інших часописах звітодавці точно не розмежовували, котрі питання ставив голова трибуналу, а котрі прокурор. Не виключене, що мусіли і пропускати деякі питання, або комбінувати два питання й відповіді в одне. Тому можливе, що деякі з тих питань ставив не д-р Вондравш, як голова трибуналу, тільки прокурор Мітрашевскі. Та це, в суті речі, не мало б більшого значення. Вже точніше зазначували репортери, про що питалися оборонці.

Прокурор: Чому ви до вини не почуваетесь, хоч до вчинку признаєтеся?

Буній: Я признаюся до всього того, що я зробив. Але з початку мені й на гадку не приходило, що дійсно задумують убити посла Голуфка.

Прокурор: А на котрий револьвер ви присягали, чи на той сам, що ним убито Голуфка?

Буній: Ні, напевно на інший. Як міг я присягати на нього, коли перший раз побачив його аж два місяці після смерті посла Голуфка.

Д-р Степан Шухевич: Ви знаєте, які цілі має ОУН і як до них прямує?

Буній: ОУН хоче визволити Україну і вживає таких засобів, що в даний час найдогідніші.

Д-р Шухевич: Чому ви вступили до ОУН?

Буній: Найбільше притягало мене те, що там гуртуються молоді люди.

Д-р Шухевич: Ви не пізнали товариша Біласа під віллею. Як далеко стояв він від Біласа?

Буній: Було це яких добрих десять метрів.

Тут оборонець д-р Степан Шухевич стверджує, що Дмитро Данилишин після свого арештування ніколи не складав ніяких зізнань у поліції. Василь Білас говорив підсудному Бунієві тільки про себе, ніколи про Дмитра Данилишина. Буній не пізнав у товаришеві Біласа критичного вечора під віллею Сестер Служебниць Данилишина, тому, на думку оборонця, Дмитро Данилишин не був убивником посла Тадеуша Голуфка.

Д-р Іван Рогуцький: Ви два рази подавали Василеві Біласові інформації про посла Голуфка. Чи знали ви, що потрібні вони йому були до запланованого вбивства?

Буній: Не знав. Василь Білас сказав мені про те аж тоді, як довідався від мене про всі ті речі.

Д-р Рогуцький: То чому ж ви послухали Біласа, коли він відкрив перед вами намір убити посла Голуфка?

Буній: Мусів. Я ж був членом організації, а Василь Білас був моїм найближчим провідником.

Д-р Рогуцький: Чи поліція в Трускавці пильнувала посла Голуфка?

Буній: Не знаю. Якось про те я не думав і нічого не завважив.

Допит Олесья Бунія скінчився о год 2 по полудні. "Діло" завважує, що "своїми ясними відповідями підсудний зробив на трибунал і присяжних суддів добре враження." А чому ж би й ні? Яке інакше враження може зробити підсудний, що до всього признається і всьому потакує?

Другого викликали на допит Миколу Мотику. Як відомо, його вже засуджено за ОУН. На попередньому процесі він широко про те говорив і тягнули його за язик та випомповували все, що могли, тож теперішній допит ішов тільки по лінії того, що відносилось до вбивства Тадеуша Голуфка, наскільки був до того причасний Микола Мотика.

На питання голови трибуналу відповів, що до вини не почуваетсяя.

Ще десь около 2 серпня 1931 року перед полуднем стрінувся він з Бунієм на вулиці перед крамницею "Маслосоюза", тримаючи в руках часопис "Глос дрогобицко-бориславскі". В новинках тої газети завжди подавалося, хто приїхав на купелі до Трускавця, а хто вже відїхав. Це для всіх було цікаве і він теж належав до постійних читачів тієї рубрики. Вичитав він тоді в списку, що до українського пансіону Сестер Служебниць приїхав польський посол Тадеуш Голуфко, а що знав про Бунія, як працівника в тому пансіоні, по-

казав йому те місце в газеті. Буній потвердив, що дійсно такий добродій заїхав до пансіону перед двома чи трьома днями.

Голова трибуналу: (перериває підсудному Мотиці). Щонайменше п'ять разів допитували вас про те в слідстві і на процесах, а оце ви перший раз згадуєте тут про газету.

Мотика: Дійсно, не гадував. Якось не прийшло мені на думку, не вважав я того аж таким потрібним. Здавалося мені, що головною річчю був зміст нашої розмови з Бунієм.

Ким був Голуфко — продовжував Мотика — він тоді точно не знав. Щойно по вбивстві довідався з газет, що цей польський посол був перед тим начальником східнього відділу в міністерстві заграничних справ, що належали до нього теж українські справи і що вважали його великим приятелем польсько-української згоди.

В тій першій розмові Буній справді сказав щось таке, як “треба щось з тим зробити”, чи якось подібно, більшої уваги на те тоді не звернув.

Голова трибуналу: (вдруге перериває Мотиці) В слідстві ви сказали, що зрозуміли вислів Бунія так, що Голуфка треба “спрятати.”

Мотика: В слідстві був у мене зовсім інший хід думок, я міг неодне сказати, не здаючи собі справи.

Далі каже Мотика, що того самого дня полудні побачив Василя Біласа і теж показав йому ту саму новинку зо списком лікувальників та звернув увагу на те, що в пансіоні Сестер Служебниць живе Тадеуш Голуфко і що “слід щось з тим зробити”, по словам Бунія. Білас тільки кивнув головою й усміхнувся. Черговий раз бачився з Біласом аж 29 серпня 1931 року вранці і тоді Білас остеріг його, щоб того вечора сидів у хаті і виробив собі алібі.

Голова Трибуналу третій раз звертає увагу Мотиці на різницю між теперішніми й попередніми зізнаннями: Ви говорили в слідстві, що Василь Білас казав вам сидіти в хаті й виробити собі алібі, бо того дня “буде робота.”

Мотика: Можливо, що я так говорив. Цілий вечір сидів я в хаті з літовиками, забавляв їхніх дітей і це мені добре придалося, бо в арешті після вбивства посидів я тільки 48 годин. Коли на другий день знову зустрівся я з Василем Біласом, він загадочно всміхнувся й іронічно сказав:

— Голуфко поїхав без білету до неба.

Про ближчі подробиці вбивства довідався я від Василя Біласа аж два тижні пізніше.

Почувши від Мотики, що в пансіоні Сестер Служебниць живе Тадеуш Голуфко, Василь Білас пішов з тим до Михайла Гнатєва в Тустановичах. Гнатів видав доручення вбити Голуфка та призначив до того Біласа з Данилишином. Вони позичили собі плащі, понасували кашкети, насадили чорні окуляри, бо хоч надворі пітьма, але на сходах і в коридорі світилося світло, і пішли до в'їзду Сестер Служебниць, де вже мав на них ждати Буній.

Далі Мотика переповідає знані вже нам речі про те, як виконано вбивство.

Голова трибуналу: знову витягнув два револьвери і в одному з них Мотика пізнає револьвер Василя Біласа.

Після вбивства ходили по околиці чутки, що Крайова Екзекутива дуже була невдоволена з того, вона доручення атентату не давала, мусів це зробити Михайло Гнатів самотужки, хотів відзначитися й виплисти наверх в організації, тому й наказав убити Голуфка.

Голова Трибуналу: Кого ви знали з вашої п'ятки?

Мотика: З п'ятки в Трускавці знав я тільки Василя Біласа і Дмитра Данилишина. Про інших мені не було відомо.

Голова трибуналу: А Буній?

Мотика: Я здогадувався, що він має відношення до ОУН, але ніколи не бачив його на організаційних стрічах.

На те голова трибуналу знову відчитує одне місце з давніших допитів Мотики в слідстві, де він признається, що це він зорганізував п'ятку і належали до неї Василь, Ярослав і Володимир Біласи, Дмитро Данилишин та Олекса Буній. Від Василя Біласа і Дмитра Данилишина сам він відбрав присягу на револьвер. Їх п'ятка мала два пістолі, один дістала від Михайла Гнатєва, а другий обміняла за щось.

Прокурор: Що мав значити вислів Біласа, що "Голуфко поїхав без білету до неба?"

Мотика: Це було сказано іронічно.

Прокурор: Навіщо ж та іронія?

Мотика не вміє пояснити, попадає в суперечку з головою трибуналу, оба нараз говорять і вкінці Мотика мусів замовкнути.

В одному з запитів знову заторкнено справу, чи був Мотика конфідентом поліції і чи добровільно до того зголосився. Мотика це заперечив, однак признав, що згадував раз Василеві Біласові, чи не варто б піти до поліції, щоб там працювати для ОУН, і що він був би на те готовий, на що йому Білас відповів одним тільки словом: "Уважай!"

Цікаво і дивно, що ані прокурор ані оборона не пробували нав'язати до того і далі тягнути Мотику за язика.

Суддя Купровскі: Ви знали підсудного Романа Барановського?

Мотика: Ні, не знав.

Суддя Курповскі: А з Бунієм ви були знакомі як довго?

Мотика: З ним запізнався я ще в “Пласті” і тому з ним товаришував. У нас у “Пласті” не зважали на соціяльні ріжници, всі були рівні, чи студент, чи робітник.

Прокурор: Чому ви сказали Василеві Біласові про приїзд посла Голуфка до Трускавця зараз того самого дня, коли говорили про те з Бунієм?

Мотика: З Біласом стрінувся я на вулиці випадково. А розмова про Голуфка зайшла через те, що Білас витягнув з кишені газету з новинкою про те і тоді почали ми говорити про приїзжих лікуванців.

Допит Мотики закінчено о 3:40 пополудні і відложено процес до середи вранці на годину дев'яту.¹²⁷⁾

Голова трибуналу мав ще кілька додаткових запитань до Мотики:

Голова трибуналу: Чи крім присуду за приналежність до ОУН були ви колинебудь карані за діяльність в інших організаціях?

Мотика: Велося проти мене слідство за “Пласт”, однак його припинено.

Д-р Іван Рогуцький вияснює, що справу занехано в наслідок відклику Мотики.

Голова трибуналу: (до Бунія): Чи пригадуєте собі щось про газету “Глос дрогобицько-борислав-

¹²⁷⁾ Тому, щоб увесь черговий розділ присвятити допитові третього підсудного, Романа Барановського, і тому, що тільки всього кілька питань на початку другого дня процесу поставлено ще Бунієві та Мотиці, переносимо це сюди, на закінчення розділу про перший день процесу.

скі" в часі вашої розмови з підсудним Мотикою про посла Голуфка?

Буній: Тепер собі не пригадую, одначе не виключаю, що так могло бути.

ХІІІ. РОЗДІЛ

ДРУГИЙ ДЕНЬ: ДОПИТ РОМАНА БАРАНОВСЬКОГО

Спізнення засідання через присяжного і його покарання. — “Герой” процесу, — донощик і провокатор. — Говорить по-польськи, тихо. — Трибунал відкидає домагання оборони говорити голосніше, оправдуючи це хворобою підсудного. — Хаотичні, без хронологічного порядку його зізнання. — Непересічна інтелігенція і гостра пам'ять у підсудного — коли йому це потрібне. — Коли вступив до УВО, як і чому став конфідентом комісара Чеховського. — Гнатів отримав від підсудного два револьвери: один безпосередньо, другий посередньо. — Один вернувся і він його продав. — Чому здогадувався, що Голуфка вбила група Гнатєва. — Чеховські знав про револьвер, але злегковажив — вияснює згодні причини. — Хоч його виключено з ОУН, але підтримував зв'язки з її членами, щоб здобувати вістки для поліції. — До Праги їздив два рази, за відомом і з доручення поліції. — Стріча з Сеніком у Празі і його підозріння супроти Барановського. — Зустрічі з Чеховським у жидівському ресторані в Станіславові. — Контакти з членами ОУН. — Розмова з Сайкевичем і його пропозиції. — Опозиція ОУН у Львові і гострий її лист до ПУН — Знайомство з Гнатєвом “Залізняком” через Коссака. — Як і чому передав револьвер Гнатєву. — Телеграма від Чеховського перед убивством. — Оправдує підозріле спізнення на два дні. — Розмова зо старостою Галлясом.

— Нарада в поліції і виїзд до Дрогобича шукати вбивців. — Поліція невдоволена з тих інформацій. — Як, чому й коли почалася співпраця з радником воєводства Іваховом. — Звивається, як в'юн під питанням прокурора. — Чи звинуваченим, чи свідком на суді ОУН у Празі? — Мав чи не мав довір'я у провідних членів ОУН? — Хто міг його підозрівати? — Знову довкола револьвера, його передачі Гнатеву і затаєння перед Чеховським. — Сальва питань д-ра Шурляя. — Підважує лояльність Барановського до поліції. — Чому зненавидів УВО? — Невистачальні в'яснення справи організаційного суду та викинення з ОУН. — Д-р Сайкевич опрокидує брехні Барановського. — Розкриває пляни Барановського шантажувати громадян виявлюванням особистих таємниць. — Оборона Барановського: сповняв обов'язок супроти держави і реабілітувався перед польською суспільністю. — Сидить, як на голках, під градом питань оборони. — Доки тривали "сердечні взаємини" з Чеховським. — Що було в "грипсі" до жінки з в'язниці? — Скарга на свою роль "жертвенного кізла" поліції. — Невже був у Дрогобичі в часі вбивства Голуфка? — Кидає підозріння донощитва на інших. — Питання д-ра Шухевича виявляють, кого продав Барановський поліції. — Драматичний момент: видав Юліяна Головінського і причинився до його смерті. — Його провокаційна роль у справі Східніх Торгів. — Страшне і гнітюче враження розкриття до дна чорної душі Романа Барановського. —

Коли вже всі були в залі і мали продовжуватися допити, голова трибуналу, д-р Вондравш, завважив, що бракує присяжного судді Льоренца. Справу відложили, аж доки його не знайдуть. Виявилось, що він самовільно поїхав собі до Дрого-

бича. Привезла його звідти поліція, суд покарав його гривною двісті злотих і процес почався аж о годині третій пополудні.

Увійшов до залі підсудний Роман Барановський, головна особа і дійсний "герой" самбірського процесу, чорний дух Української Військової Організації. Заля повна людей, усі натягли шию, як журавлі, щоб ліпше приглянутися, як виглядає провокатор, якого сама поліція за його службу для неї поставила перед суд. Зрадницька робота Романа Барановського для нікого вже не була тайною, та не всі знали його, чимало глядачів побачили тоді його перший раз. Середнього росту, блідий з обличчя, з очима, що уникали стрінутися з поглядом інших осіб, стояв підсудний Роман Барановський. Говорив по-польськи і так тихо, що журналісти не могли записувати його слів. На домагання оборони, щоб підсудний говорив голосніше, голова трибуналу пояснив, що Барановський хворий на груди, тому в нього слабкий голос, але суд чує його добре.

Зізнання його були дуже хаотичні, не трималися хронологічного порядку, перескакували з одного факту на другий, то забігали наперед, то верталися назад. Трибунал мусів вирівнювати їх питанням і Роман Барановський, відповідаючи на них, знову заторкував нові речі, або вертався з ширшими поясненнями до вже сказаних. Дуже було трудно слідкувати за його зізнаннями і затримати собі в пам'яті якийсь систематичний з них порядок. Судові звітодавці добре мусіли напружувати увагу, щоб не згубитися й не помішати чого в своїх репортажах для газет. При всьому тому виявилось, що пам'ять у підсудного дуже добра, гостро і з надзвичайною докладністю пригадує він собі імена, місцевини, дати, включно з го-

динами і взагалі всякі подробиці — коли йому того потрібно. Інтелігенція в нього теж непересічна, орієнтація бистра і тим хіба можна пояснити, що потрапив він і поліції служити і зберегти довір'я та добрі відносини з давніми своїми товаришами бойового підпілля.

Почав Барановський з того, що ще гімназійним учнем належав до Української Військової Організації, від 1923 року. В червні 1926 року засуджено його на три роки, відсидів два, бо захворів на груди й один рік йому подаровано. Вийшовши з тюрми 1928 року, знову зв'язався з УВО, але за непослух його виключено з організації. Хотів знайти собі працю. Це не було легко, бож сидів він у тюрмі, мусів виказатися посвідченням від поліції про льяльність. Звернувся до поліції за прихильною опінією і тоді познайомився з комісарем Чеховскім. Той обіцяв дати йому добре свідоцтво і навіть допомогти знайти відповідну працю, одначе домагався від нього дійсної і правдивої льяльності. Коли ж Барановський запевнив його, що не буде брати участі в ніякій протипольській діяльності, сказав Чеховскі, що того замало, льяльність мусить бути доказана ділами, т. зн. поміччю в поборюванні революційних рухів у Польщі. Так почалася його співпраця з польською політичною поліцією.

Коли підсудний почав говорити про діяльність ОУН, голова трибуналу, заглянувши до акту обвинувачення, перебив йому:

— Будете зізнавати так і про те, що подано в акті обвинувачення і в такому самому порядку.

Судові йшлося найперше про те, щоб висвітлити відношення підсудного Романа Барановського до вбивства Голуфка і одне з перших питань, що їх поставив Барановському голова трибуналу,

відносилось до револьверів, отриманих від Юрка Березинського.

Роман Барановський (відповідає на питання): “Весною 1931 року довідався я від Березинського, що він має у Дрогобичі пістолі. Видобув я їх від нього, один з них продав Леву Криськові, а той далі перепродав його Михайлові Гнатеву. Другий револьвер, марки ФН число 109603, передав я Гнатеву через учителя Музичного Інституту в Дрогобичі, Степана Огородника, дістав його назад у мої руки і дня 19 листопада 1931 року заміняв за набої та оправу до рушниці. Коли я дістав один з тих револьверів назад, підозрівав, що ним убито Голуфка.

Голова трибуналу: На якій основі спираєте свій здогад, що посла Голуфка вбили ті люди, що мали цей револьвер?

Роман Барановський: Крисько сказав мені при одній нагоді, що групі Гнатєва щасливо повелися дві “роботи”. Я знав, що вдавсь йому напад на поштовий уряд у Трускавці, і тому здогадувався, що друга “робота” мусить бути вбивство Тадеуша Голуфка.

Голова трибуналу: Чому не показали ви комісареві Чеховському того револьвера, раз ви вже йому сказали, що маєте його в вашому посіданні?

Роман Барановський: Не показав, хоч мав його тоді з собою в кишені, бо якось комісар Чеховські не дуже на те звертав увагу. Він сказав, що коли мої інформації правдиві, то він і без того револьвера зловить убивників. Гнатів і правдоподібно інші знали, що той револьвер є в мене, і коли б у часі слідства вийшло на яву, що револьвер знайшовся в руках поліції, на думку Чеховського це мене раз на все розконспірувало б, унеможливило б мені дальші контакти з організацією і я стратив би всяку вартість для поліції.

Голова трибуналу: Як ви пояснюєте, що хоч вас усунули з ОУН, ви все ж таки далі приставали з визначними діячами тої організації і навіть виїздили до них до Праги?

На те Роман Барановський не вмів ясно відповісти. Говорить, що тримався при ОУН тому, щоб паралізувати її діяльність, а коли його відсунули, він далі з тієї самої причини тримався організації, контактуючися з деякими членами за посередництвом Марусі Федусевичівної, яка не знала про його відсунення від ОУН.

До Праги він виїздив не тільки за згодою поліції, але й на її доручення. Навіть отримав від неї паспорт. Перший раз поїхав туди осінню 1929 року і вернувся в травні 1930. З початку жив у Дрогобичі, а потім поїхав до своїх батьків у Дорогові коло Галича. Ввесь цей час не зривав зв'язків з поліцією.

В Празі бачився і говорив з Омеляном Сеником. Казав йому Сеник, що є чутки, начебто підсудний “засипав” справу Східних Торгів.¹²⁸⁾ Питався підсудного, що властиво є з тим на речі, далі випитувався навіщо і за що приїхав він до Праги, яку мав посаду, що тут думає робити і т. д. Ці питання насторожили підсудного, він якось викрутився, на деякі зовсім не відповідав.

Другий раз був у Празі в травні 1931, на виразне доручення радника Казімержа Івахова.

В 1931 році комісар Чеховські був на вакаціях у Мізуні коло Долини. Викликав підсудного звичайною поштівкою — а було це дуже необережно і для підсудного навіть небезпечно — на розмову

¹²⁸⁾ Цебто бомбового замаху на Східні Торги у Львові в вересні 1929 року. (Гл. про те — Зиновій Книш: *Справа Східних Торгів у Львові, Срібна Сурма, Торонто 1965*).

до Станиславова. Зійшлися вони в жидівському ресторанчику і тоді Чеховскі повідомив Барановського, що в його мешканні у Дрогобичі відбувається Крайова Конференція ОУН, м. і. брали в ній участь Зенон Коссак і Гнатів. Учасників небагато, нарада невелика і ще не закінчилася. Підсудний порадив Чеховському не чіпати Коссака в його мешканні, бо тоді більш як певно вийде підозріння, що цю нараду “всипав” перед поліцією Роман Барановський.

Розказуючи далі про свої контакти з членами УВО й ОУН в часі співпраці з поліцією, згадав Роман Барановський про те, що після пацифікації восени 1930 року приїхав до краю Петро Сайкевич, який кінчав тоді свої медичні студії в одному з університетів за границею. Барановський з ним сконтактувався, як давній знайомий, розмова зійшла на незavidний стан, у якому знайшлася організація після масових арештів під час пацифікації, і тоді Петро Сайкевич представився йому, як новопризначений Крайовий Комендант, навіть носився з думкою зробити його своїм заступником.

Про приїзд Петра Сайкевича довідалася опозиція в ОУН у Львові, в якій головними верховодами тоді були Іван Габрусевич і Зенон Коссак. Від них підсудний довідався, що до Проводу Українських Націоналістів вислано листа, щоб прийнято домагання опозиції. Лист був у гострому й категоричному тоні і навіть містив у собі якісь погрози на випадок, якби провід ОУН не прихилився до тих домагань.

Про все те, самозрозуміло, підсудний Роман Барановський докладно звітував комісареві Чеховському.

З Гнатовом познайомив Барановського Зенон Коссак ще в 1929 році. Другий раз стрінувся він з

Гнатевом теж за посередництвом Коссака в Дрогобичі і тоді Коссак, показуючи на Барановського, сказав Гнатеву:

— Це наш певний чоловік. У всіх важних справах звертайтеся до нього.

Щойно тоді довідався Барановський про правдиве назвище Гнатєва, досі знав його тільки під псевдом "Залізняка".

Перебуваючи якийсь час у Дрогобичі, де його дружина була вчителькою музики, Роман Барановський мав нагоду зустрічатися з усіякими людьми, про яких знав, або здогадувався, що вони належать до ОУН. Якось у квітні 1931 року стрінувся з Гнатевом. Розмова була про те, що Гнатів у тому часі підготовляв напад на банк у Бориславі і на ювеліра в тому ж місті. Просив Барановського вв'язати у Львові затвердження тих актів і дістати трохи грошей на підготовчі видатки, ті гроші вернуться, як здобича в нападі. Сказав йому підсудний, що дозволу на те не може дістати. Закордонний провід організації на якийсь час закинув бойову акцію і намагається з'єднати собі маси революційною пропагандою. Гнатів був тим розчарований і навіть незадоволений і таки постановив увести в життя свої пляни: людей має, зброя є, а гроші тим часом десь позичить. Придався б йому ще один револьвер. І дістав його від Барановського.

Вертаючися назад до початків своєї співпраці з поліцією, розказує Роман Барановський, що після паціфікації приїхав до Львова, його тут арештували, щоб не збудити підозріння, що ось усіх арештують, а він ходить на волі. Вийшовши з в'язниці за який місяць, сконтактувався з Коссаком і Габрусевичем. Ішла тоді мабуть якась реорганізація Крайової Екзекутиви, бо Коссак пропонував йому перейняти в ній бойовий відділ. З зізнання

підсудного не впливало ясно, чи дійсно він прийняв ту пропозицію і як довго співпрацював з Коссаком. Зате одверто говорив він, що в той спосіб здобув він собі довір'я в Коссака і довідчувався про багато плянів та виконаних уже актів організації.

Після нападу на пошту в Трускавці, комісар Чеховські знову визвав його на стрічу в Станиславові, підсудний висловив тоді думку, що напад могла виконати тільки група Гнатєва.

На два дні перед убивством Тадеуша Голуфка дістав він телеграму від Чеховського до Дорогова, щоб негайно приїхати до Львова.

Голова трибуналу: Отже телеграму ви отримали?

Роман Барановський: Так.

Голова трибуналу: То чому ж ви зараз не поїхали?

Роман Барановський: Я це злегковажив. Не були мені понутру такі листовні й телеграфічні візвання, це звертало на себе увагу у глибокій провінції, в сільських поштових урядах. Виїхав я щойно по вбивстві Голуфка, про яке довідався в поїзді. Чеховські питався мене, хто, на мою думку, міг убити Голуфка, я подав, як здогадних убивців, Коссака, Федора Муйлу та ще якихсь двох з його групи.

На другий день по приїзді до Львова мав я побачення з городським старостою Галлясом, що дуже цікавився справою вбивства Тадеуша Голуфка. Влаштував це побачення комісар Чеховські. На питання старости Галляса, хто міг би вбити Голуфка, висунув я той сам здогад, що ніхто інший, тільки група Гнатєва. Дістав я тоді від пана Галляса сто злотих.

Після тієї розмови вислав мене комісар Чеховські до Дрогобича. За допомогою професора

Огородника¹²⁹⁾ зв'язався я з Левом Криськом і від нього довідався, що Коссак у безпечному місці, а трускавецькій групі вдалися дві "роботи". Я вже згадував, що ця розмова утвердила мене в переконанні про ролі групи Гнатєва в убивстві посла Голуфка.

Голова трибуналу: Чому ви ніразу не подавали назвищ Василя Біласа і Дмитра Данилишина?

Роман Барановський: Я не знав, чи вони були причасні до тої справи. Про те, що Голуфка вбили члени ОУН, напевно довідався я аж у тюрмі. Д-р Богдан Гнатєвич сказав моїй жінці, що Голуфка вбила УВО, але давніше до того не призналася, бо в тодішній ситуації це було не вигідне.

Голова трибуналу: Ви подали поліції тільки назвище Гнатєва. Чому промовчали ім'я?

Роман Барановський: Імени Гнатєва я не знав. Вже згадував я, що якийсь час навіть назвище його було мені невідоме і знаний він був мені під псевдом "Залізняка".

Голова трибуналу: Говорили ви ще коли зо старостою Галлясом?

Роман Барановський: Так, ще один раз у 1931 році.

Голова трибуналу: Від коли ви знали радника Казімержа Івахова?

Роман Барановський: Перший раз побачив я його в 1925 році, коли він допитував мене в поліції у Львові. А вдруге стрінувся з ним у 1931 році, сконтаттував мене з ним комісар Чеховскі. Це за

¹²⁹⁾ Називався він мабуть "Огороднік", назвище польське, але сам був він українець. Одначе скрізь у газетах подавалося його назвище в українській формі "Огородник". Після першого приходу до Галичини большевики його арештували і він пропав без вісти.

відомом радника Івахова увійшов я у зв'язок з бойовим рефератом ОУН і контактувався з організацією, щоб подавати вістки поліції. Останній раз бачив я радника Івахова в 1932 році.

Тепер почав прокурор замотувати підсудного Романа Барановського в густу сітку своїх питань.

Прокурор: Ви казали, що найперше вас викинули з організації, а потім судив вас організаційний суд у Празі під проводом Омеляна Сеніка. Як могли вас судити, коли ви вже не були членом?¹³⁰⁾

Роман Барановський: Судили тоді не мене, тільки Антона Стефанишина¹³¹⁾ за його поїздку до большевиків здобувати вибухівку для організації. Я там виступав тільки як свідок.

Прокурор: За кожним разом міняєте зізнання. Тепер з обвинуваченого робите себе свідком.

Роман Барановський: Підсудним був Антін Стефанишин. Йому суд дав сувору догану. Але разом з тим досталося й мені за те, що я був у спілці зо Стефанишином. Однак дійсне наше відношення до організаційного трибуналу було таке, що Стефанишин був підсудним, а я свідком.

Прокурор: Яку кару видав організаційний суд?

Барановський: Не було мови про кару. Тільки осуджено поведінку й дано догану.

¹³⁰⁾ Револьюційні організації УВО і ОУН могли судити не тільки своїх членів, але й інших людей і навіть чужинців за злочинну діяльність на шкоду українського народу.

¹³¹⁾ Антін Стефанишин — Тонько — літературне псевдо Антін Вартовий. Член УВО і "Летючої Бригади" сотн. Юліана Головінського, учасник процесу "поштоців" разом з Романом Барановським у Львові 1926 року. Виступав свідком у самбірському процесі. Помер на провесні 1974 року.

Прокурор: І після того ви в 1931 році знову поїхали до тих самих людей?

Роман Барановський: — мовчить, якби забув язика в роті.

Прокурор: Чого мовчите? Промовте ж!

Барановський: Я тоді не стрічався з ніким, тільки з братом моєї дружини.

Прокурор: (просто сипле питаннями одне за одним): І тому ви знищили свій паспорт? Невже ж ви думаєте, що ті "підозріння" не прийшли б за вашим слідом з краю? А ви далі контактуєтеся і з Петром Сайкевичем і з д-ром Богданом Гнатевичем, з Зеноном Коссаком та з іншою групою рибою в ОУН, з її проводом?

Роман Барановський: Стрічатися з людьми може кожен. Це ще нічого не доказує.

Прокурор: Але й не пояснює, чому Коссак мав до вас довір'я. Скажіть тепер, як писали ви до комісара Чеховського, в заклеєних листах чи на поштівках?

Роман Барановський: Усього один раз вислав йому поштівку.

Прокурор: Власноручним письмом?

Роман Барановський: Трохи змініним.

Прокурор: Коли ви були останній раз з комісарем Чеховським у каварні Штіцера?¹³²⁾

Роман Барановський: Приблизно на місяць перед смертю Голуфка.

Прокурор: Чи інші члени ОУН знали про ваші зустрічі у Штіцера?

Роман Барановський: Може і знали, бо слідили мене Березинський і Габрусевич.

Прокурор: Березинський був визначним членом ОУН?

¹³²⁾ Звичайне місце зустрічей Чеховського з Романом Барановським.

Роман Барановський: Яке він займав становище — не знаю. Він добре конспірувався передо мною і тому можна сказати, що не був звичайним собі членом.

Прокурор: Було Березинському відомо про підозріння¹³³⁾ щодо вас?

Роман Барановський: Мабуть не знав, бо хоч і не говорив мені про себе, але контактувався зо мною.

Прокурор: Чи не свідчить це, що ви стояли в сердечніших стосунках з УВО, як з поліцією? От хочби той револьвер, що ви його дістали. Огородник дає вам револьвер у повному довір'ї, а комісар Чеховські навіть не оглядає, боїться доторкнутися його, хоч і мали ви його в кишені чи в течці. До речі, де саме це було? Дату ви в слідстві подали 29 листопада 1931 року.

Роман Барановський: У Штітцера, в часі одної з наших зустрічей.

Прокурор: Гнатів говорив вам про напади?

Роман Барановський: Я про те нічого не хотів знати.

Прокурор: Ви позичили йому револьвер і знали, до чого він має служити?

Роман Барановський: Не знав.

Прокурор: Та ж Гнатів сказав вам, що потребує його до нападу на пошту в Трускавці!

Роман Барановський: мовчить, як води в рот набрав.

Прокурор: Розмовляли ви з ним, чи ні, про напад на пошту в Трускавці?

Роман Барановський: далі мовчить.

¹³³⁾ Цебто ті підозріння, що про них була мова закордоном.

Прокурор: У слідстві ви виразно сказали про ваші підозріння, що револьвер іде "на роботу".

Роман Барановський: Це був тільки здогад.

Прокурор: А були ви щирі в тій справі з комісарем Чеховським?

Роман Барановський: Так.

Прокурор: Сказали ви йому, що дістали револьвер від Березинського?

Роман Барановський: Ні, вважав я це дрібницею, яких багато кожного дня в організаційному житті. Сказав тільки, що маю револьвер.

Прокурор: Ото ж бо! Така ваша щирість!

Роман Барановський: Моєю повинністю було сказати, що я мав. І це я зробив. Далі я сказав, що позичив револьвер Криськові.

Прокурор: Чому ж не говорили ви про револьвер старості Галлясові?

Роман Барановський: Тоді я про те ще нічого не знав.

Прокурор: Кажете, що стрічалися ви з Гна-тевом на мості. Чи бачили ви ще коли його в 1929 році?

Роман Барановський: Не бачився. Аж багато пізніше.

Прокурор: Чи в Дрогобичі брали ви якусь участь у громадському житті?

Роман Барановський: (неначе здивований таким питанням) Ні.

Прокурор: Не маю на думці праці з політичним забарвленням, але от, наприклад, у справі допомоги безробітним.

Роман Барановський: Ні, такими речами я не займався.

Прокурор: Але отця Северина Сапруна ви знали, бо ж писали до нього і називали його в листі “хрунем”.¹³⁴⁾

Роман Барановський: Це правда, але не мало воно нічого спільного з політикою, відносилось до приватної справи моєї дружини.

Ще не прочунав підсудний Роман Барановський від барабанної офензиви прокурора, а вже попав під перехресний огонь д-ра Шурлея.

Д-р Шурлей: Ви сказали, що в вас narosla ненависть до Української Військової Організації. За що?

Роман Барановський: Бо через неї стратив я здоров'я і кілька років мого життя.

Д-р Шурлей: Яким актом викинули вас з УВО?

Роман Барановський: Якогось формального організаційно-судового чи дисциплінарного акту не було. Наступило тільки послаблення контактів, що згодом урвалося зовсім.

Д-р Шурлей: Нехай. Але ж це зовсім дві різні речі, послаблення організаційних контактів і викинення з організації.

Роман Барановський: Я про те зовсім випадково довідався від Зиновія Книша після його приїзду до Праги 1929 року.¹³⁵⁾

Д-р Шурлей: А як було з судом?

¹³⁴⁾ В Галичині, ще з австрійських часів, “хрунем” (від свинячого звука “хрунькати”) називали тих, що вислугувалися полякам, забуваючи або просто зраджуючи український національний інтерес.

¹³⁵⁾ Я приїхав до Праги на наради з Начальною Командою УВО і на конференцію з Проводом Українських Націоналістів не в 1929 році, тільки в червні 1930 року. (Гл. про те в книжці: Зиновій Книш — Дрижить підземний гук, Вінніпег 1953).

Роман Барановський: Мене тільки допитували, а рішення видали заочно.¹³⁶⁾

Д-р Шурлей: А членів про присуд повідомляли?

Роман Барановський: Звичайно так.

Д-р Шурлей: То як же ж могла бути після того така сердечна до вас приязнь інших членів організації, та ще й провідних? Адже Сайкевич не тільки з вами сконтактувався, як з одним із перших, але і ставив вам приманчиві пропозиції.

Роман Барановський: Він до мене прийшов, але порушив тим організаційні накази.¹³⁷⁾

¹³⁶⁾ Відсунув Романа Барановського від УВО Омелян Сеник-Грибівський у червні 1929 року, без суду і без дисциплінарки, не за кару, тільки з уваги на стан його здоров'я. Принаймні таке було його повідомлення в керівних колах у Львові. А суд, чи скоріше своєрідна дисциплінарна слідча комісія відбувалася далеко скоріше, десь з кінцем літа 1928 року за інтриги Романа Барановського проти полк. Романа Сушка, тодішнього Крайового Коменданта УВО у Львові. (Гл. про те: Зиновій Книш — Дух, що тіло рве до бою...”, Вінніпег 1951 і згаданий уже “Дрижить підземний гук”.)

¹³⁷⁾ Запитаний у цій справі д-р Петро Сайкевич склав такі вияснення:

“В 1928 році засуджено мене на півтора року тюрми за приналежність до УВО. Через те, що не залічено мені слідства і потім кількох місяців від присуду першої інстанції до затвердження його в вищому суді, я вийшов аж по двох роках, восени 1930 року. Наскільки собі можу пригадати, я після того тільки один-єдиний раз стрінувся з Романом Барановським, але рішуче заперечую, щоб давав я йому якісь пропозиції. Стріча відбулася не умовлено і не пляновано, лише зовсім випадково. Ніже одного слова не було між нами мови про якісь організаційні пляни, бо я — не знаючи ще докладно про застереження супроти Романа Барановського — мав свої власні підозріння щодо нього, що

Д-р Шурлей: А Коссак хіба ж вам не вірив?

Роман Барановський: З Коссаком інша справа. Він належав до опозиції в ОУН і шукав опори в усіх, хто не був на добрій стопі з заграничним проводом.

Д-р Шурлей: А чи опозиція була поза засягом наказів Проводу і не обов'язували її організаційна дисципліна та послух так само, як і всіх інших, льояльних до Проводу членів?

Роман Барановський: Формально опозиція ніби підлягала й підчинялася Проводові та співпрацювала з ним, але скрито робила своє діло.

Д-р Шурлей: Якими фактами можете це доказати?

Роман Барановський: От хочби ріжниці думок у справі терору. Провід Українських Націоналістів був проти всякого терору в ОУН і налягав на організаційну та політичну діяльність, а опозиція весь час обстоювала терор.

зродилися й визріли в мені, коли я був у тюрмі. Тоді Роман Барановський пропонував мені видавати спільно скандалістичну газету "Прач", на зразок польської "Справедливости" у Львові, розвідуватися для неї всякі брудні справи і брати від людей гроші за те, щоб їх не друкувати. Здавивши в собі огиду, я відмовився і сказав, що хочу докінчити свої медичні студії. А щоб позбутися його дальших спроб підходити до мене, додав я від себе, що час нам покінчити з усякими організаційними справами, бо оба ми люди жонаті й обвантажені родиною, тож революціонери з нас були б нікудишні.

Після того побачив я Романа Барановського аж у тюрмі в Бригідках 1932 року, коли нас, разом з іншими, арештовано у зв'язку з убивством поліційного комісара Чеховського у Львові."

(Інтерв'ю д-ра Петра Сайкевича з автором у Віндсорі, Онтаріо, Канада, з вересня 1964 року).

Д-р Шурлей: Звідки ви знаєте, що видано заборону терору?

Роман Барановський: Сказав мені про те Зенон Коссак.

Д-р Шурлей: Супроти того, чим ви поясните заяву д-ра Богдана Гнатевича вашій дружині, що посла Голуфка вбила УВО, хоч терор заборонила?

Роман Барановський: не вміє того пояснити.

Сальва питань д-ра Шурлея спрямована була проти основної оборонної тези підсудного Романа Барановського. Поставлено йому закид, що він роллю позірнього конфідента в поліції виконував з наказу й доручення ОУН, щоб ціною дрібних, часом і фальшивих інформацій, здобути довір'я поліції, спрямовувати її увагу в фальшивий бік, звертати на інші сліди і при нагоді довідуватися про всякі потрібні для ОУН справи.

Оборона Романа Барановського від самого початку слідства ішла по тій лінії, що він не міг діставати ані наказів, ані навіть доручень від УВО чи ОУН, бо до тих організацій не належав. Його звітди викинули, чи відсунули, що на одне виходить. Якінебудь контакти в нього були, то тільки з окремими членами організації, знайомими йому віддавна, з котрими він товаришував і вивідувався про різні справи та інформував про них поліцію. Як сам він казав, "сповняв свій громадянський обов'язок у той спосіб супроти держави і хотів реабілітувати себе перед польською суспільністю."

Д-р Рогуцький: За вашими словами, ви дали, позичили, чи продали револьвер Леву Криськові, не знаючи, до чого він призначений. Коли ж це така невинна річ, то чому ж ви зголосили про неї комісареві Чеховському?

Роман Барановський: Я так сердечно жив з комісарем Чеховським, що говорив йому про всячину.

Д-р Рогуцький: А чи ці сердечні ваші з ним взаємини тривали аж до самого кінця?

Роман Барановський: Під кінець погіршилися. Він мені обіцяв дістати посаду. Заки її знайде, буде виплачувати мені 200 злотих місячно на прожиток. Але посади не знайшов, часами здавалося мені, що навіть про те не старається. Потім ще й не виплачував мені грошей і я не мав з чого жити. На те я жалівся комісареві Білевічеві. Часами казав мені комісар Чеховські підписувати посвідки "ін блянко", щоб потім на них виписувати більші суми.

Д-р Рогуцький: І ви про все те жалілися аж по смерті комісара Чеховського?

Роман Барановський: Ні, скоріше. На яких два місяці перед його смертю.

Д-р Рогуцький: Хто давав вам гроші, як ви мали їхати до Праги на з'їзд ОУН?

Роман Барановський: Гроші на дорогу дістав я від радника Івахова.

Д-р Рогуцький: Ви запевняли комісара Чеховського, що посла Голуфка мусіла вбити група Гнатева. Чому ж його не арештовано?

Роман Барановський: Сталося це через непорозуміння. Членів його групи арештовано скоріше, це було для нього осторогою і він мав час утекти за границю й тому пропали всі докази.

Д-р Рогуцький: Як це розуміти? Чи комісар Чеховські знав від вас, що ця група вбила посла Голуфка?

Роман Барановський: Так, але її за скоро арештували.

Д-р Рогуцький: Ви писали "грипса"¹³⁸⁾ до вашої жінки і думали, що про те ніхто не довідається.

¹³⁸⁾ Грипс — у тюремній говірці записка з тюрми на волю, або з одної камери в другу. Легальний лист, що переходить через цензуру, називався "ксива".

ся? А ось він тут у суді. Скажіть нам, що це має значити: “Нігди не дайон можносьці витлумачиць сен. Цо ім сян стало і в якім целю то робйон? Не естем здольни згадноньць. Сон две концепціє: альбо хцон на тем упец печень і скомпромітоваць організацієн, тлумачонц едночесьне себе, альбо впрост зе мене зробіць козла офярного, чего у ніх не купіць.”¹³⁹⁾ Хто це ті “вони”?

Роман Барановський: Поліція.

Д-р Рогуцький: А що має значити, що з вас хочуть зробити жертвенного козла?

Роман Барановський: Це ж ясне!

Д-р Рогуцький: Так, це напевно ясне. Однак, чому поліція мала себе виправдувати?

Роман Барановський: За те, що мене арештувала.

У залі вибух сміх.

Д-р Шухевич: Ви сказали в слідстві, що м. і. поліційним конфідентом був також і д-р Григор Лужницький. Звідки ви це взяли?

Роман Барановський: Я це ствердив. Д-р Григор Лужницький давав комісареві Чеховському політичні інформації з українського життя.

Д-р Шухевич: Ви були при тому?

Роман Барановський: Ні. Але говорив мені про те комісар Чеховскі. Особисто мені про те ні-

¹³⁹⁾ Зміст “грпса” подали ми в польській мові, так як він був оригінально написаний, бо це важний документ і нам правдоподібно прийдеться на нього ще покликатися пізніше. Тут передаємо його переклад на українську мову: “Ніколи не дають можливости виправдатися. Що ім сталося і з якою метою це роблять? Я не встаі це розгада-ти. Є дві концепції: або хочуть спекти печено на тому і скомпромітувати організацію, одночасно вибілюючи себе, або просто зробити з мене жертвенного козла, чего в них теж не купити.”

чого невідомо, повторюю слова комісара Чеховського.

Д-р Шухевич: Чи правда, що на день чи два перед убивством ви були в Дрогобичі і їхали фіякром¹⁴⁰⁾ до недалекої місцевости коло Дрогобича?

Роман Барановський: Це було шойно другого дня по вбивстві.

Д-р Шухевич: (піднесеним голосом) *Ні, це було перед убивством посла Голуфка!* А чи не зобов'язалися ви по вбивстві, за винагородою півтори тисячі злотих віднайти Зенона Коссака, поставивши водночас передумову поліції, щоб убити Марусю Федусевичівну, бо вона може вас здеконспірувати?

Голова трибуналу: Відкидаю це питання. Ця справа буде розглядатися пізніше.

Д-р Шухевич: Ви зізнали, що після нападу на поштовий амбулянс під Бібркою в серпні 1930 року ви видали Зиновія Книща, Юрка Дачишина і Миколу Максимюка?

Роман Барановський: (ані пари з уст!)

Д-р Шухевич: Чи правдою є, що в 1928 році Крайова Команда вибрала вас на референта експропріаційного відділу?

Роман Барановський: Це неправда.

Д-р Шухевич: І в 1928 році, після “палатної революції” у Львові, поїхали ви з Богданом Кравцевом до Праги перед Революційний Трибунал?¹⁴¹⁾

¹⁴⁰⁾ Французьке слово, що прийнялося в Австрії, голов-но в Відні, і звідти перейшло в Галичину. Значить: кінна повозка.

¹⁴¹⁾ Не був це “революційний трибунал”, тільки засідання чи пак наради з відпоручниками Начальної Команди УВО для розгляду претенсій Романа Барановського, що їх він там представляв, як домагання “краю”, щоб усунути полк. Романа Сушка з посту Крайового Коменданта.

Роман Барановський: Так.

Д-р Шухевич: І на вас присуду не видано, не виключено з УВО?

Роман Барановський: не відповідає.

Д-р Шухевич: Чи знаєте, коли відбувся Конгрес ОУН?

Роман Барановський: Так, у 1929 році.

Д-р Шухевич: А чи ви не отримали з того Конгресу карточки з привітанням та підписами учасників?¹⁴²⁾

Роман Барановський: Не пригадую собі.

Д-р Шухевич: А опісля ви передали цю поштівку радникові Івахову і так заденунціювали учасників Конгресу, що вже сидять у тюрмі?

Роман Барановський: мовчить.

Д-р Шухевич: Чи після процесу “дванадцятки”¹⁴³⁾ Юліян Головінський усунувся від проводу у Львові і займався веденням автобусного підприємства?

Богдан Кравців ніколи не ставав перед революційним трибуналом чи яким іншим організаційним судом, міг щонайвище бути свідком у тій справі.

¹⁴²⁾ Д-р Степан Шухевич натякає на справу т. зв. конгресівців — інж. Осипа Бойдуника, д-ра Юліяна Вассіяна, д-ра Олеся Вабія, ред. Зенона Пеленського і проф. Степана Ленкавського — засуджених кожен по чотири роки тюрми.

¹⁴³⁾ Помилка. Процес “дванадцятки” або т. зв. процес поштовців відбувся у червні — липні 1926 року у Львові. Юліян Головінський сидів на лаві підсудних у т. зв. процесі “сімнадцятки” або Василя Атаманчука й Івана Вербицького, звинувачених і засуджених за вбивство шкільного куратора Яна Собінського. Процес скінчився з початком 1928 року, Юліян Головінський вийшов на волю і, здеконспірований та під безнастанним наглядом поліції, заклад до спілки зо своїм шуряком Нестором Яцевом автобусне підприємство на лінії Львів — Чесанів.

Д-р Шухевич: І чи правда, що в 1930 році він знову активізувався в організації?

Роман Барановський: Так.

Д-р Шухевич: І ви повідомили про те радника Івахова та комісара Чеховського і тим посередньо причинилися до смерті Юліяна Головінського?¹⁴⁴⁾

Роман Барановський: Ні.

Д-р Шухевич: Хто організував атентат на Східні Торги у Львові 1929 року?

Роман Барановський: Омелян Сенік.

Д-р Шухевич: Ні, це неправда. На основі ваших зізнань організував їх і підготовчу роботу виконав Володимир Попадюк. В останніх хвиликах, наслідком перешкод, не міг докінчити свого завдання і тоді ви піднялися зорганізувати це до кінця. Чи так?

Роман Барановський: не відповідає.

Д-р Шухевич: Ось як! Ви, як член ОУН, організували атентат на Східні Торги, а одночасно повідомляли про все комісара поліції Чеховського. Як це називається на людській мові?

Роман Барановський: мовчить, як заклятий.

Цим драматичним моментом закінчився допит підсудного Романа Барановського й одночасно другий день процесу. Не висвітлив він покищо найважливішої справи: яке було тло вбивства посла Тадеуша Голуфка, хто кермував за лаштунками рукою вбивці і яка була дійсна роля в тому головної фігури цього процесу, Романа Барановського. Див-

¹⁴⁴⁾ Д-р Шухевич не додав того, а може й не знав про те тоді, що Роман Барановський повідомив поліцію точно про місце й годину одного засідання, куди мав прийти та-кож Юліян Головінський. Поліція зробила засідку на нього і недалеко того місця його арештувала, а кілька днів пізніше застрілила на шляху між залізничною станцією і містечком Бібрка, дня 30 вересня 1930 року.

на мандрівка револьверів найперше до Романа Барановського, потім від нього до Михайла Гнатєва, далі до рук виконавців, потім поворот одного револьвера назад до Романа Барановського, який його зараз же позбувся, не повідомивши про те поліції, насуває густі підозріння і неспокійні здогади. Але загадки понад усякий сумнів не розв'язує і навряд чи вийде це колись повністю на денне світло — з такими думками розходилися пресові кореспонденти.

Зате так обвинувачення як і оборона до дна розкрили чорну душу Романа Барановського, поліційного донощика і провокатора, зрадника своєї організації, торгівця життям своїх товаришів. Вся безодня підлоти, вся гидь юдиної його роботи на цілу ширинь і подрібно показала аж у зізнаннях свідків і від слів їх здригалися не тільки слухачі в судовій залі, не тільки читачі пресових звідомлень з самбірського процесу, але не було мабуть ні одного українця в світі, куди тільки доходило вільне слово правди, щоб не прокляв Романа Барановського.

XIV. РОЗДІЛ

ТРЕТІЙ ДЕНЬ: ПЕРШІ СВІДКИ

Опінія знавців-лікарів. — Суперечка довкола безправного відчитування зізнань Василя Біласа і Дмитра Данилишина. — Що бачила служниця в пансіоні. — Надмірна ревність свідка Кароля Бриковського. — Євангеличка Висовіньска, хоч сама в істеричному страху, бачила “поденервування” Бунія. — Чи затемнено світло в коридорі? — Ігуменя Сестер Службениць: не прийняла б Бунія до служби, якби знала, що він підпільник. — Голуфко задоволений з пансіону. — Лясківна і Шологан бачили втікачів на вулиці, як передавали щось третьому спільникові. — Послаблення зацікавлення після наснаженого електричністю дня зізнань Барановського. — У залі майже самі поліцисти й кілька військових. — Не приїхали заграничні кореспонденти. —

Третій день був призначений на допит покликаних до процесу свідків. Ще перед тим, щоб задовольнити вимоги судової карної процедури, — знавці-лікарі відчитали свою опінію про причину смерти Тадеуша Голуфка, над котрою не було жодних дебат, її заслухано і зложено до судових процесових актів.

У цьому моменті голова трибуналу, д-р Вондравш, проголосив, що відчитає зізнання Василя Біласа і Дмитра Данилишина щодо вбивства посла Тадеуша Голуфка.

Якнайбільш рішуче спротивився тому оборонець д-р Іван Рогуцький, покликуючися на вираз-

ну заборону карної процедури у статті 340, параграф третій. Ці зізнання не були відчитувані ані в негайному суді проти Біласа й Данилишина, ані на пізнішому процесі в тій самій справі перед судом присяжних у Львові весною 1933 року і навіть не зважаючи на заборону законом нема потреби відчитувати їх у цьому процесі.

Прокурор підтримав рішення голови трибуналу, який, по нараді з другими членами, спротив оборони відкинув. Д-р Вондравш відчитав з зізнань Василя Біласа у слідстві перед негайним судом місця, що відносяться до подробиць убивства, знані нам уже з допитів Олеся Бунія і Миколи Мотики. Нічого додатково в них не було.

Зате здивувало слухачів, коли голова трибуналу почав відчитувати зізнання Дмитра Данилишина. З початку він нічого не говорив і все заперечував. Потім, коли показано йому протокол Василя Біласа, котрим він хотів відсунути негайний суд, Данилишин перший раз теж заперечив. За другим разом — потвердив їх зміст. За третім разом, бажаючи допомогти Василеві Біласові, подав і від себе деякі деталі, що покривалися з широкими зізнаннями Василя Біласа.

Перших слухано свідків, що жили в віллі Сестер Служебниць у Трускавці. Вони переповідали свої враження та спостереження з перших хвилин після вбивства посла Голуфка.

Покликано *Марію Фабяківну*, служницю в пансіоні Сестер Служебниць.

Того вечора несла вона з кухні до їдальні чай для лікуванців і побачила двох чоловіків, закутаних у плащі, як збігали по сходах. Обличчя їх не може пригадати, вони закрилися піднесеними комірами від плащів. На коридорі був уже один з гостей, директор Кароль Бриковскі, і разом з ним

увійшла вона до кімнати посла Голуфка. На ліжку побачила закритавленого трупа. Зо страху зверещала несамовитим голосом і з плачем побігла до їдальні, а звідти до кухні. Бунія в кухні не бачила, тільки одну з сестер-монахинь. Може й був там Буній, але вона так була схвильована, що не може собі пригадати. Куди побігли ті два молодики — не знає. Не бачила теж, щоб хтонебудь з товаришів Бунія приходив до нього та й не цікавилася, чи він виходив кудинебудь.

Кароль Бриковскі, римо-католик, директор банку в Яслі, займав кімнату в партері.¹⁴⁵⁾ Бачив двох молодиків, як швидко сходили сходами вниз. Один з них спрямував на нього пістоль і свідок сягнув рукою до кишені по свій, та пригадав собі, що перед вечерею лишив його в шухляді столика. Скочив назад за револьвером, а за той час убивники встигли втекти. Каже, що того вечора на коридорі було трохи темніше, як минулими днями. На його крик, що когось убито, відчинила двері зо своєї кімнати гостя пансіону Висовіньска, показала на двері кімнати посла Голуфка, кажучи, що там сталося щось лихе. Свідок увійшов до тієї кімнати і перше, що завважив, це викривлене з болю обличчя. Крикнувши: “Рятунку!” побіг за лікарем. Не пригадує собі, чи був у кімнаті коло нього Буній, зате напевно і добре пригадує собі, що нікуди його не посилав. Вибігши надвір, побачив коло фіртки пансіону двох підозрілих типів, що тримали праву руку в кишені, це показувало б, що вони обсервували пансіон.

Голова трибуналу: Не бачили ви, чи приходив хтось коли до Бунія?

¹⁴⁵⁾ На американському континенті це рівнозначне з “першою підлогою”.

Бриковскі: Так, не раз і не два бачив я, як Буній балакав з “людцями з такого самого середовища”. Також я докоряв Бунієві, що він зачитується в усяких сенсаційних газетах.

Свідок не міг би описати й пізнати напасника, що звернув на нього дуло револьвера.

На тому його відпущено. Дивний це на правду свідок. Бачив він двох типів, що обсервували пансіон у часі, коли кожен старався б бути якнайдалі від нього, та ще й тримали вони праву руку (якраз праву!) в кишені, що казало б здогадуватися, що в тих руках були готові до стрілу пістолі. Ніхто в слідстві не старався ствердити, чи дійсно такі типи крутилися коло пансіону, чи тільки вирости в фантазії свідка, що вибрав собі невластиву професію, замість урядовцем банку, повинен бути службовиком поліції. Та й на процесі ніхто ані одного питання про те не поставив, мабуть усі вважали, що свідок хоче себе зробити “важним”, а як же, він навіть за своїм револьвером біг до кімнати, не знати навіщо, коли було ясно, що заки він вийме його з шухляди столика, то втікачів поминай, як звали! Не здогадався також ніхто запитати свідка, які то “сенсаційні газети” були улюбленою лектурою Бунія і взагалі яке було свідкові діло до того, що саме читає Буній та ще й докоряти йому за те. І де він те бачив? Хіба не в часі, як Буній був у службі, отже де? В його кімнаті?

Феліція Висовіньска, евангеличка, замешкала в Варшаві, в серпні 1931 року також була на відпочинку в Трускавці і жила в пансіоні Сестер Служебниць, займаючи кімнату на партері. Почувши гук стрілів, вийшла з кімнати на коридор і бачила двох молодиків, що втікали сходами з першого поверха, одначе не могла б пізнати їх з обличчя. Здивована крикнула: “що сталося?” На те один з

утікачів погрозив їй револьвером і вона зо страху втікла до своєї кімнати.

Голова трибуналу: Чи ви завважили, щоб світлі на коридорі було не таке ясне, як звичайно?

Висовінська: Не можу собі пригадати, я перелякалася і плакала і не дуже на те звертала увагу.

Голова трибуналу: А Бунія ви тоді бачили?

Висовінська: Бачила його в кімнаті посла Голуфка, був він там разом з іншими літовиками і видавався мені доволі поденерований.

Поденеровані й перелякані були всі в пансіоні, то чому ж мав би бути вийнятком молодий хлопець, Олесь Буній? У таких дрібничках, що могли посередньо обтяжувати Бунія, виявлялася ворожість і сторонничність майже всіх свідків-поляків у політичних процесах. Висовінська зо страху не тямилася, що діється довкола неї, не пам'ятала, яке було світло, нічиєї зденерованости чи схвильованости не бачила, але якраз завважила її в Бунія, якого бачила тільки коротенький моментик, бо він був завжди чимсь зайнятий, як хлопець до посилок. Бриковскі, що приїхав до Трускавця на дозвілля, замість відпочивати й лікуватися та шукати відповідного до свого стану товариства на розмови, цікавився тим, хто приходить до Бунія на балачки і які він читав газети.

Магдаліна Сірак, ігуменя Сестер Служебниць та управителька пансіону, свідчить, що Тадеуш Голуфко приїхав до Трускавця 8 серпня 1931 року, а кімнату для нього замовила родина Пйонтеків. На кілька днів перед від'їздом, що з початку призначений був на п'ятницю 4 вересня, посол Голуфко повідомив її, що від'їде вже в понеділок, і просив приготувати для нього рахунок. А на другий день сказав, що мусить виїхати ще скоріше, цебто в неділю. В суботу Буній пригадав їй, що треба написати рахунок для посла Голуфка.

Того вечора, коли вбито посла Голуфка, свідок була в рефектарі¹⁴⁶⁾ і туди вбігла служниця Марія Фабяк з вісткою, що вбито посла. Сказала теж, що бачила двох чоловіків, як утікали. Схвильована тією страшною вісткою, свідок швидко вийшла з їдальні, довідатися ближче, що і як це сталося.

Голова трибуналу: Що робив тоді підсудний Буній?

Свідок Магдалина Сірак: Виглядав цілком спокійний. Сказав мені, що може б і його вбили, якби не був він тоді в кухні. До кухні прийшов він, щоб занести теплу воду одному з літовиків, але сестра, що була в кухні, казала йому вечеряти, а воду занесе вона сама.

Голова трибуналу: Говорив коли підсудний Буній з вами про ОУН?

Магдалина Сірак: Ніколи. Якби я була знала, що він належить до ОУН, не була б його прийняла до служби в пансіоні.

Голова трибуналу: Приходив його хтось відвідувати в пансіоні?

Магдалина Сірак: Не бачила я, щоб хто приходив до нього і говорив з ним у пансіоні під час його служби.

Голова трибуналу: Чи посол Голуфко задовлений був з вашого пансіону?

Магдалина Сірак: Дуже. Навіть сама пані Голуфкова, коли приїхала з Варшави по смерті свого чоловіка, говорила до мене: "Що ви зробили з моїм чоловіком?.. Він такий був з того задоволений, що якраз у вашому пансіоні мешкав." І навіть записав це до нашої книги гостей.

Голова трибуналу: відчитав власноручну записку Тадеуша Голуфка у пропам'ятній книзі гостей

¹⁴⁶⁾ В монастирях і чернечих будинках так називалася їдальня.

пансіону Сестер Служебниць, де він висловлює своє вдовolenня ігумені за мило проведений час і добру над ним опіку в пансіоні.

Свідки *Єржи Немовські* й *Евеліна Безухова*, також мешканці пансіону Сестер Служебниць у часі, коли перебував там і згинув Тадеуш Голуфко, — менш-більш повторили те саме, що попередні свідки.

Михайлина Лясківна, служниця в Трускавці, ішла того вечора до дрогуерії з Петром Шологаном. На вулиці Лазенській побачили вони якогось чоловіка, що крутився по хіднику недалеко від них. У тій хвилині надбігли два молоді хлопці, один з них підбіг до того, що стояв на вулиці, всунув йому щось у руки й побіг навздогін за другим, що біг далі, не спиняючись.

Свідок *Петро Шологан* не з'явився, його покарано гривною 20 і відчитано його зізнання в слідстві, що нічим не різняться та в усьому покриваються з тим, що сказала Лясківна.

Так минув третій день процесу, спокійніший, не такий нервовий. Публіка встигла вже охолоннути після драматичних моментів з допиту Романа Барановського, та й прийшло їй менше. В судовій залі нараховували не більше, як сорок слухачів, не враховуючи тайної та уніформованої поліції і кількох військових старшин, між котрими був підполковник Другого Відділу Генерального штабу з Варшави.

Не приїхали зовсім заграничні пресові кореспонденти, забарилися теж далі в Сяноці польські репортери.

Скидалося на те, що процес, який так хвилював і дратував українців, для ширших польських кіл, не згадуючи вже про заграничну публіку, не давав приводу до більшого зацікавлення.

ХV. РОЗДІЛ

ЧЕТВЕРТИЙ ДЕНЬ: ДИВОВИЖНА ІСТОРІЯ ДВОХ РЕВОЛЬВЕРІВ

Два револьвери на столі в суді — свідки, що ніколи не промовлять. — ФН число 109603. — Вийшов з фабрики "Арма" у Львові. — Перейшов через трьох власників аж дістався до Осипа Біласа, що обмінявся з Василем за інший. — Осип Білас про Василя і Мотику. — Був диригентом хору "Сурма", де співав Василь. — Приносив йому нелегальну літературу й безуспішно вербував його до ОУН. — Відмовляв Василя від деяких актів. — Суперництво між Василем Біласом і задержуватим Мотикою. — Мотика розказував про акції ОУН, хвалився, вбивство Голуфка пояснював помстою за пацифікацію. — Заперечення Мотики при конфронтації зо свідком. — Довір'я Василя до Осипа Біласа та його причини. — Ще раз словна сугічка між Мотикою і головою трибуналу. — Хто купив револьвер від Барановського і що з ним зробив та як дістався він до судді Скуржинського. — Довга й цікава мандрівка другого револьвера, марки ФН число 99716. — З Варшави до Ярослава, його крали й продавали, аж після п'яťох посідачів дійшов до Березинського. — Як то було між Березинським і Барановським. — Через Гнатєва до Василя Біласа і назад до Барановського. — Але чи той сам? — Скільки револьверів пустив у рух Роман Барановський? — Для Ярослава Біласа Голуфко — ренегат, для голови трибуналу — українець, що змінив погляди. — Легенда про українське походжен-

ня Голуфка. — Розмова між Ярославом і Василем Біласом. — І ще один Білас — Володимир, брат Василя. — Він сховав револьвери в тітки. — Матвій Гнатів, муляр, брат Михайла, також у слідстві за револьвери. — Брат виїхав — нема вістки. — Катерина Крамар та арсеналик на її горищі. —

На столі перед головою трибуналу лежать два револьвери. Німі свідки, що багато сказали б, якби в них мова. Знавці балістики ствердили, що з них вийшли смертоносні стріли до посла Тадеуша Голуфка. Як дісталися вони до рук убивників? І як знайшлися тепер на столі в суді, як найважливіші “речеві докази”? Це має висвітлити низка покликаних прокурорських свідків, що один за одним підходять до стола, беруть револьвери в руки і пильно їм приглядаються. Майже нікого з них не заприсягали.

Найперше просліджують, як проходив з рук до рук револьвер¹⁴⁷⁾ марки ФН число 109603.

Ян Хутковскі, римо-католик, вислужений сержант, незаприсяжений, зізнає, що купив цей пістоль 1926 року в фірмі “Арма” у Львові і ще того самого року відпродав його своєму двоюрідному братові Юзефові Шванкові в Трускавці.

¹⁴⁷⁾ Вживасмо по звичці з тих часів назви “револьвер”, як популярної тоді в Галичині. Хоч у дійсності револьвер має кулі в барабанчику, що обертається, від того й пішла назва. Пістоль — це коротка зброя, де кулі є в т. зв. магазинку, звідки після кожного вистрілу пружина підсуває їх у комору коло цівки. В Галичині й Польщі, за традиційною австрійською термінологією, пістоль називали інколи “бравнінгом”, від назви одного з перших винахідників чи фабрикантів того рода зброї. Так само в судових актах мішалися ці назви. Марка ФН належала власне не до “револьверів”, тільки “пістолів”, т. зв. автоматичних.

Юзеф Шванко це підтверджує. Пістоля не тримав довго, також перепродав його того самого року Міхалові Пйотровському.

Міхал Пйотровскі різниться в своїх зізнаннях від попередників. Запевняє, що купив револьвер 1924 року.

Голова трибуналу вияснює йому, що це неможливе, бо ж пістоль лежав ще тоді в магазині фірми "Арма", але свідок тричі вперто повторює, що купив його 1924, а в 1927 році відпродав Осипові Біласові. Це викликало веселість у залі, сміється публіка, усміхається і трибунал.

Голова трибуналу: А може ви відпродали револьвер аж у 1928 році?

Пйотровскі: Кажу ж вам, що в 1927 році.

Голова трибуналу: А чи не вступали ви де на "сніданячко", заки сюди прийшли?

В залі знову сміх.

Свідок заперечив головою, дали йому спокій, відчитали його зізнання в слідстві, де сказано, що відпродав цей револьвер 1927 року Осипові Біласові. І про те останнє, власне, йшлося.

Осип Білас, греко-католик, замешкалий у Трускавці, заприсяжений, зізнає по-українському.

Револьвер купив у Пйотровського 1927 року. Числа собі тепер не пригадує, але може пізнати його по рисках, що залишилися на дулі й ручці від чищення. Цей револьвер свідок заміняв пізніше Василеві Біласові за інший подібного калібру.

Голава трибуналу: Ви стрічалися з Василем Біласом і з Миколою Мотикою?

Осип Білас: Так, я знав їх обидвох.

Голова трибуналу: Розкажіть нам ваші з ними взаємини і їх відношення до вас.

Свідок оповідає, що Микола Мотика, а часами теж Василь Білас, приносили йому читати не-

легальну літературу. Мотика заводив розмови про Організацію Українських Націоналістів і взагалі на політичні теми, намовляв свідка стати її членом. Свідок відмовився, кажучи, що він уже переступив вік, коли його такі речі цікавили, і він, зрештою, “вже своє відвоював”.

З Василем Біласом найчастіше стрічався на пробах хору “Сурма”, якого був провідником і диригентом. У “Сурмі” Василь Білас був добрим, точним і прикладним членом.

Одного разу Мотика хвалився йому, що має слізні бомби, одну з них кинув у церкві, щоб розігнати шкільну дітвору, яку завели туди в часі польського державного свята.

А по нападі на пошту в Трускавці Мотика чванився, що виконано його “по-американському”. Під час того нападу Мотика сидів у хаті, тому свідок думав, чи не він це опрацював цей плян нападу і лишився в хаті, щоб мати алібі.

Також говорив йому Мотика, що Тадеуша Голуфка вбито за те, що він був “ініціатором паціфікації”, а також з політичних причин, щоб не продовжувалися угодові переговори між поляками й українцями і щоб міністер Залескі червонівся в Женеві за те, що в Польщі нема спокою між українцями й поляками. Взагалі, Мотика був хвалькуватої вдачі, але пильно берігся там, де йому особисто могла грозити якась небезпека, і тому свідок переконаний, що Мотика великий “гохштаплер”.¹⁴⁸⁾

Свідкові відомо з оповідань, що були суперечки між Мотикою і Василем Біласом, хто з них має бути провідником.

¹⁴⁸⁾ Людина, що безпідставно представляє себе важною.

Василь Білас частенько розмовляв зо свідком на всякі теми. Раз признався йому, що задумує підпалити “лазенки”¹⁴⁹⁾, то знову кинути бомбу на станицю польської поліції в Трускавці. Розкрив йому теж виконати плян нападу на пошту в Трускавці. Свідок дораджував йому покинути всі ті пляни. Проте, напад на пошту таки відбувся в серпні 1931 року.

Голова трибуналу: А що ви на те, пане Мотика?

Мотика: Тільки дещо з того, що сказав свідок, відповідає правді. Я ніколи не говорив з ним про плян нападу на пошту в Трускавці, ніколи не мав у себе слізних бомб, а дітей з церкви такою бомбою вигнав Василь Білас. Так само не говорив я по вбивстві посла Голуфка, що його вбили на те, щоб міністер Залескі паленів з сорому в Женеві.

Задерикуватий Мотика не зважає на питання й завваження голови трибуналу, знову приходить між ними до словної сґтички. Мотика далі твердить, що ніколи не хвастася перед Осипом Біласом зо своєї приналежности до ОУН, нічого йому невідомо про підпал “лазенок”, а в день нападу на пошту в Трускавці не сидів у хаті, тільки ходив на прохід.

Одначе свідок Осип Білас далі твердо стоїть при своїх зізнаннях.

Суддя Кучера: Чи підсудний Мотика говорив коли свідкові перед убивством посла Голуфка, що треба вбивати людей, які змагають до згоди між обома народами?

Осип Білас: Ні, я того від Мотики не чув.

Прокурор: Чи ви спеціально працювали над Василем Біласом?

¹⁴⁹⁾ Купелеве заведення.

Осип Білас: Того я не міг би сказати. Я знав його, як доброго хлопця, і любив з ним побалакати.

Прокурор: А бували ви в хаті Василя Біласа?

Осип Білас: Так, десь у літі між 1928 і 1929 роками, я вчив тоді музики сестер Біласа.

Прокурор: Чи Василь Білас мав до вас повне довір'я?

Осип Білас: Спершу ні. Воно прийшло згодом.

Прокурор: Чим пояснити його довір'я до вас?

Осип Білас: Я спокійно вислухував ті всі його пляни, як підпал "лазенок", бомбу на поліцію в Трускавці чи напад на пошту, не висмівав його ані не картав, тільки переконував і зо щирого серця відмовляв. Він це мусів бачити й відчувати.

Прокурор: Чи Василь Білас прохав вас перерисувати йому плян нападу на пошту в Трускавці?

Осип Білас: Так, але я на те не згодився.

Прокурор: Що хотів він з тим пляном зробити?

Осип Білас: Мабуть мав його комусь передати.

Прокурор: Говорив вам Василь Білас про Михайла Гнатаєва?

Осип Білас: Так, говорив.

Прокурор: Згадував щось про курс в Берліні?

Осип Білас: Так, Михайло Гнатів ніби мав їхати на вишкіл УВО.

Далі свідок говорить, що не вірить у те, щоб Василь Білас убив Тадеуша Голуфка, хоч і признався до того, але тільки тому, щоб рятуватися перед негайним судом. Якби Василь Білас був у те замішаний, певно був би йому або перед тим або вже після того сказав, так само, як говорив зо свідком про кожну справу, до котрої чи то задумував, чи справді прикладав своїх рук. Правда, міг лякатися, щоб не проговорився з тим свідком, але чому не боявся того відносно інших, котрим ніби

мав про ту справу говорити, або також чому не лякався говорити про всі попередні справи?

Д-р Рогуцький: Знали ви про те, що Михайло Гнатів був районним комендантом ОУН?

Осип Білас: Ні. Знав я тільки про те, що він часто зустрічався з Василем Біласом.

Д-р Рогуцький: А що говорив вам Василь Білас про Гнатєва?

Осип Білас: Те, що я й сам знав — що Гнатів був рухливий, меткий, проворний і підприємчивий.

Д-р Кройцєнавер: Чи згадував вам Василь Білас про напади на окремих визначних осіб?

Осип Білас: Ні.

Д-р Кройцєнавер: Але говорив про напад на пошту чи на станицю поліції. Мали вони зброю до того?

Осип Білас: Казав Василь Білас, що як буде треба, то зброя завжди знайдеться.

Входить свідок *Ян Сєдачек*, римо-католик, не-заприсяжений, подає, що в 1931 році працював у крамниці зброї Купчинського у Львові. Пам'ятає, що восени того року зайшов до крамниці Роман Барановський і продав чи заміняв за щось револьвер з рисами на дулі й на ручці. В тій справі допитував свідка комісар Білевіч, свідок провірював тоді дату й пам'ятає, що було це дня 19 листопада 1931 року. Револьвер пізніше продано до складу зброї Антонія Незнанського в містечку Горохові на Волині.

Антоні Незнанські, купець з Горохова, зізнає без присяги, що замовив від фірми Купчинського зо Львова два револьвери, дістав тільки один, марки ФН, число 109603 і негайно, бо вже 31 листопада того ж року продав його поліцистові Янові Бєлецкому.

Прикликають *Яна Белецького* з коридору і він, незаприсяжений, короткими словами це потверджує.

На тому кінчається мандрівка того пістоля, бо від Белецького його пізніше взяла поліція чи пак слідчий суддя Юзеф Скуржиньські для потреб слідства.

Неменш довга й цікава історія другого револьвера.

Зачинає її свідок *Антоні Котуф*, сержант. 1924 року купив він у фірмі торгівлі зброєю Серженги в Ярославі пістоль марки ФН число 99726. В 1927 році цей пістоль у нього вкрали, злодія не знайдено.

Але на слід його таки поліція прийшло по мольних шуканнях.

Агнешка Пшибило каже, що десь під кінець 1928 року прийшов до неї вояк Ян Цісло, приніс пакунок і просив переховати. Лежав він у неї довгий час і якось раз її маленький синок завважив, що в пакеті є револьвер і гроші. Гроші сховав і віддав потім Ціслові, але револьвер тим часом другий її син, Ян Пшибило, продав Юзефові Славі.

Юзеф Славо, робітник, признає, що купив револьвер у Яна Пшибила і продав його своєму знайомому Вибелякові.

Антоні Вибеляк признається, що дійсно купив від Слава револьвер і продав його, за посередництвом якогось Собачиньського, Богданові Гірнякові.

Богдан Гірняк, греко-католик, гімназійний випускник з Любачева, незаприсяжений, каже, що справді відкупив пістоль у Вибеляка і продав Юркові Березинському.

Юрко Березинський згинув у нападі на пошту в Городку. Та це було аж 30 листопада 1932 року, а розшуки за револьвером ішли весною і літом

того ж року і був ще час списати з ним у тій справі протокол. Його тепер відчитано.

Говорив Березинський, що під кінець 1930 року Роман Барановський, з котрим познайомився давніше, просив позичити йому десь револьвера. Березинський згодився позичити свій власний, однак під умовою, що найдалі перед вакаціями дістане його назад. Прийшло літо 1931 року, а Барановський револьвера не віддав. А в літі доручив Березинському перевести розвідку під Бригідками. Впоминався тоді Березинський у нього за револьвером, Барановський сказав, що вже не має, дав йому при тій нагоді мішечок з гарматнім порохом.

Голова трибуналу: Пане Барановський, звідки ви взяли той мішечок?

Роман Барановський: Я дістав його від Юрка Онишкевича.

Голова трибуналу: До чого він вам був потрібний?

Роман Барановський: На те, щоб “роззброювати”¹⁵⁰⁾ націоналістів з ОУН.

Голова трибуналу: А що це за розвідка мала бути під Бригідками?

Роман Барановський: Націоналісти плянували визволити з тюрми в'язнів, що ждали на процес за напад під Бібркою. На прохання Марусі Федусевичівної я мав перевести ту частину пляну, що

¹⁵⁰⁾ Не можна зрозуміти, що значила ця відповідь. Але мусіли її розуміти судді й оборона, бо не ставили Барановському запитів на її пояснення. Більш як певно судовий репортер “Діла”, за яким подаємо цей вислів, мусів у поспіху щось пропустити і з того вийшов незрозумілий дивогляд. Бо виходило б хіба таке “роззброювання” націоналістів, що Роман Барановський позичав від них револьвери, а в заміну давав якісь безвартісні або маловартісні речі, як ось цю торбинку з гарматнім порохом.

відносилася до зовнішнього оточення Бригідок, і доручив це Березинському.¹⁵¹⁾

У квітні 1931 року Роман Барановський позичив цей револьвер Михайлові Гнатеву і так дійшов він до рук Василя Біласа.

Історія з револьверами далі ще замотана, не зважаючи на те, що слідство вирахувало через чії руки він перейшов і попередні власники його перерефілювали перед трибуналом. Зовсім безпотрібно, хіба на те, щоб зробити враження на присяжних суддях і показати, як тяжко працювала поліція та слідчий суддя, щоб зібрати докази для процесу. Вистарчав один свідок для ствердження, що він передав Романові Барановському цей, а не інший якийсь револьвер.

Слідство колувало довкола трьох револьверів, з котрих два перейшли через Романа Барановського й один пізніше вернувся до нього. Два з них лежали на столі в судовій залі, третього не віднайдено. Питання було, котрими з них убито посла Голуфка і котрі з них мав Роман Барановський у своїх руках перед і після вбивства. Без сумніву, обидва пістолі, що служили "речовими доказами", були знаряддям смерти Тадеуша Голуфка — так ствердив Інститут Судових Експертиз у Варшаві. Тепер питання, котрий з них дістався до Трускавця через Романа Барановського? Він зізнав, що позичив у Юрка Березинського *два* револьвери. Один з них продав Леву Криськові, який нібито пізніше перепродав його також Михайлові Гнатеву. Слід на тому урвавсь, бо того револьвера не знайдено. Другий передав Михайлові Гнатеву. Тим часом Юрко Березинський зізнав у слідстві, що позичив Романові Барановському *один* тільки ре-

¹⁵¹⁾ Гл. Дрижить підземний гук, стор. 316 - 319.

вольвер. Міг замовчати, що мав два, а сам Барановський міг у тій фазі слідства ще не зізнавати так докладно, тим більше, що старався він говорити й обтяжувати якнайбільше других, щоб відвернути увагу від себе.

Один з тих пістолів вернувся до Романа Барановського, але не той, що його він передав Михайлові Гнатеву. Бо той револьвер, зрештою один з тих, що його вжито до вбивства Тадеуша Голуфка, поліція знайшла аж 30 листопада 1932 року під час ревізії у Гната Крамаря, коли Роман Барановський уже більш як пів року сидів у слідчій в'язниці. Був це револьвер марки ФН число 99726. А Барановський дістав назад і потім продав револьвер інший, теж марки ФН, але число 109603. І цей револьвер, як виходить з ланцюга свідків, вийшов з фабрики "Арма" і дійшов аж до Осипа та потім Василя Біласа, не переходивши через руки Романа Барановського. Немоżliве, щоб у часі довгого слідства і потім студій судових актів і накінець під час самого судового доказового поступування ніхто з учасників процесу, людей фахових і в своєму ділі досвідчених не звернув уваги на цю недоречність. Не інакше, тільки знову поплутали цю справу газетні репортери, помішавши в своїх звітах числа досліджуваних револьверів. Якби історія першого револьвера, того з фірми "Арма", відносилася до числа ФН 99726, а другого, що від Березинського через Романа Барановського і Михайла Гнатєва дійшов до Василя Біласа і потім тою самою дорогою вернувся до Романа Барановського — до револьвера марки ФН число 109603, — все було б зрозуміле.

Кінець-кінцем, хоч у процесі треба з найбільшою докладністю ствердити, котрий револьвер передав Роман Барановський і котрий дістав назад,

то для окреслення й визначення його ролі в тій справі, не так судово-карної, як моральної та політичної сторінки, суттєвого значення це не мало. Одним з револьверів, котрим убито Тадеуша Голуфка, був той, що прийшов до атентатчиків через Романа Барановського. А чи вернувся той сам, чи другий, подібний до нього виглядом і маркою, але таки той, що послужив знаряддям до смерти Тадеуша Голуфка — не виправдувало Романа Барановського, не зменшувало його вини й відповідальності.

Свідок *Ярослав Білас*, 19 років, гімназійний випускник, незаприсяжений, засуджений за приналежність до ОУН. Привезли його з тюрми у Львові і він розказує, що до ОУН втягнув його Василь Білас у 1931 році, вже по maturі. Вписався він на студії до університету в Празі, але якийсь час ще жив у Трускавці. Перед убивством Тадеуша Голуфка захворів і мусів покластися до ліжка, але під вечір того дня йому покращало й він уже міг піднятися на ноги. Около 9-ої години ввечері прийшов до нього з лікарською візитом д-р Карло Шварц і приніс вістку про вбивство Тадеуша Голуфка. Обидва дивувалися, хто це міг зробити. В "Сільському Господарі" стрінув Олесь Бунія і цей сказав йому, що це мабуть якась родинна драма, Голуфка мусів вбити з особистих причин. Аж три місяці пізніше Василь Білас сказав йому на сходинах, що це він убив Голуфка з наказу організації. Свого спільника не виявив.

Голова трибуналу: Ви знали, ким був посол Тадеуш Голуфко?

Ярослав Білас: Тоді не знав. Але пізніше довідався з часописів, що він був ренегатом, відступником від свого народу.

Голова трибуналу: Ні, ренегатом він не був. Був українцем,¹⁵²) але інакших, змінених поглядів. А Михайла Гнатєва ви знали?

Ярослав Білас: Ні, не знав.

Д-р Шурлей: Говорено, що Василь Білас був “комендантом”. Комендантом чого?

Ярослав Білас: Може комендантом на Трускавець.

Прокурор: Ви згадували в слідстві, що може посла Тадеуша Голуфка вбито на політичному тлі. На якій основі ви так думали?

Ярослав Білас: Я гадав собі, що коли не на родинному тлі, то хіба на політичному.

Прокурор: Чули ви щось про Туріва? Знаєте його?

152) В польському оригіналі: “м'ял змєньоне погльонди”. Легенда про приязнь Тадеуша Голуфка до українського народу спиралися частинно на переконанні деяких кіл про те, що походив він з українського роду. Фальшиве це переконання виводилося правдоподібно з його українського назвища. По-польському писалося “Головко”, хоч вимовлялося “Голуфко”. Це ще нічого не значить. Були ж і між українцями люди з подібними назвищами, але з польського кореня, наприклад Гловінський. З другого боку, серед поляків від багатьох століть стрічалися українські назвища від ряду поколінь. Не далеко шукаючи, в тому ж самому “Польському Біографічному Словнику” знаходимо такі українські назвища польських культурних і суспільно-політичних діячів, як: Головня Вінценти (1773 - 1855) підполковник, мемуарист, або Голуб Станіслав (1857 - 1939), нотар і культурний діяч, кілька Головінських і т. п. Рід Тадеуша Голуфка виводився з литовсько-білоруського пограниччя. Голуфки вважали себе поляками, свій польський патріотизм доказували ділами і своїм життям. Дошукуватися якогось зв'язку між ними й українцями можна б хіба десь у сивій давнині. “Українство” Тадеуша Голуфка подібне до такого ж самого “українства” Микити Хрущова, як це свого часу пустили в світ деякі публіцисти і “советологи”.

Ярослав Білас: Перший раз чую це прізвище.

Д-р Рогуцький: Чи сходилися ви з Бунієм?

Ярослав Білас: Так, але тільки в товаристві “Сокіл”.

Д-р Рогуцький: А в організації ОУН стрічалися?

Ярослав Білас: Я не мав поняття, чи Буній належить до ОУН.

Черга приходить на ще одного з багатьох Біласів. Тим разом за свідка стає *Володимир Білас*, рідний брат Василя, 19 років, незаприсяжений. Сидить у в'язниці в Дрогобичі під слідством за приналежність до ОУН.

З наказу свого брата Василя заніс він до тітки Крамаревої пакуночок з револьверами, щоб його там сховати.

Голова трибуналу: Ви знаєте, хто вбив посла Голуфка?

Володимир Білас: не відповідає.

Голова трибуналу: А чи знаєте, завіщо його вбито?

Володимир Білас: Не знаю. Брат Василь ніколи зо мною не говорив про те вбивство.

Свідок *Матвій Гнатів*, муляр, 27 років, теж сидить у слідстві, підозрілий за приналежність до ОУН. Знає він Ярослава Біласа, бо працював у його батька, знайомий з братами Василем і Володимиром Біласами, знає й Мотику — Трускавець малий, нетрудно там знатися з людьми. Михайло Гнатів, це його рідний брат. Він виїхав за границю 1932 року. По двох тижнях прислав листа з Данцігу, з привітанням, а від тоді не було від нього знаку життя і не знати, де він живе.

Голова трибуналу витягає з пакету чотири пістолі великого калібру, два “штаери” і два марки “парабеллум”, і питається:

— Пізнаєте ці револьвери?

Гнатів: (придивляється і каже) Пізнаю два “штаєри”. Їх знайдено під час ревізії в Розалії Парльової. Я їх заніс туди, щоб сховати.

Голова трибуналу: Звідки ви дістали ці револьвери?

Гнатів: Дав мені знайомий.

Навіть не питали його, що це за знайомий, мабуть передбачали, що не скаже.

Голова трибуналу показує пістолі присяжним суддям і власне незнати, чому, і чому проти того ніхто не протестує. Ці револьвери не мали ніякого відношення до процесу, не вбито ними Голуфка, не знайдено в нікого з підсудних і вони могли б хіба служити “речовими доказами”, якби дійшло до процесу проти Матвія Гнатєва й товаришів, що тепер сиділи в Дрогобичі.

Як останній свідок того дня виступала *Катерина Крамар*, тітка Василя і Володимира Біласів і сестра Дмитра Данилишина, греко-католичка, заміжня, зізнавала без присяги.

30 листопада 1932 року відбувся в неї поліцейний обшук, на горищі знайдено пакунок з револьверами. Давно вже приніс сестрінок Володимир цей клуночок, просив сховати, вона казала йому занести на горище, там місця доволі. Володимир Білас кинув пакунок до скрині з кухонною посудом, вона й забула про те. Не мала поняття, що в ньому, та й не розпитувалася, щойно в часі обшуку побачила, що там револьвери.

XVI. РОЗДІЛ

П'ЯТИЙ ДЕНЬ: НОВИЙ ПОСМАК СЕНСАЦІЇ

Крута стежка повороту револьвера до Романа Барановського: Білас — Гнатів — Крисько — Муйла — Огородник — Барановський. — Що говорить про те Федір Муйла. — Стріча його в Губичах з Гнатевом та Огородником. — Несподіванка його розповіді здивувала всіх. — Кидає підозріння на Михайла Гнатєва. — Конфіденційна зараза в Дрогобиччині. — Сухі й вилинялі свідчення коменданта поліції в Трускавці Миделя. — Антін Стефанишин про свою поїздку до ССРСР. — Роман Барановський його намовив, потім свідчив проти нього, на решті зробив провокатором. — Окремий суд у Празі проти Стефанишина, окремих проти Романа Барановського. — Барановський заперечує журналістичний характер поїздки, каже, що Стефанишин їздив за вибухівкою для УВО. — Сказав про те Чеховському. — Д-ра Старосольського представив як члена Сенату ОУН. — Невловна постать Михайла Гнатєва і таємничі поголоски довкола неї. — Куди він зник? — Польські джерела повідомляли про розстріл у большевиків. — Зізнають знавці з варшавського Інституту Судових Експертиз. —

Коли ввійшов до залі свідок Теодор Муйла, селянин, літ 31, теж в арешті під слідством за ОУН, і почав свої зізнання, ніхто не передбачував, що розв'яже він новий мішок несподіванок і таємничих здогадів.

Йому казали розповісти, що знає він про підсудних та про інші особи, що чи то вже були за-

суджені за ОУН, чи підозрілі, але вдалося їм утекти — взагалі про все і всіх, що належало до трускавецько-бориславсько-дрогобицького гурту націоналістичного підпілля. А найбільше — про Михайла Гнатєва. Також про Степана Огородника, бо нібито мав він бути разом з ним однією ланкою того ланцюга, котрим помандрував револьвер від Романа Барановського до Трускавця і вернувся назад до нього.

Почав він від Романа Барановського — його не знає. Ніколи не бачив. Зо Степаном Огородником стрінувся по Великодніх Св'ятах 1931 року. В квітні 1931 року Михайло Гнатів просив його піти з ним до Губич. Там у читальні "Просвіти" мав бути Степан Огородник, сам Гнатів не хотів туди заходити й показуватися людям, просив Муйлу викликати Огородника з залі. Всі разом вийшли за Губичі на залізничий шлях, Муйлу лишили на боці, а Гнатів з Огородником щось розмовляли, а про що, того Муйла не чув, стояв трохи віддалік.

З того часу ніколи вже не ходив з Гнатєвом до Огородника, але з тим останнім стрічався ще не раз і не два, тільки трохи пізніше, десь під осінь, у вересні або в жовтні. Одного разу Огородник просив його пригадати Гнатєву про револьвер. І дійсно, по кількох днях приніс йому револьвер Лев Крисько.

Голова трибуналу: (показує йому один з револьверів на столі. В "Ділі" заповдано, що це ФН число 99726) Чи це той револьвер ви передали Михайлові Гнатєву?

Муйла: Так, це той сам, що я його передав через Степана Огородника Михайлові Гнатєву.

Голова трибуналу: Ви дійсно ані слова не чули, про що там говорили в Губичах Гнатів з Огородником? Може про револьвер?

Муйла: Я не чув. Хоч може й говорили, бо Гнатів мав револьвер з собою.¹⁵³)

В усіх, що пильно слідкували за ходом процесу, це викликало помітне зацікавлення — виянювалася дорога револьвера до Трускавця, не тільки його поворот.

Далі каже свідок Муйла, що про вбивство Тадеуша Голуфка довідався з часописів. З ніким про те не говорив. А втім, його зараз по вбивстві арештували, хоч і звільнили по двох днях.

Голова трибуналу: Чи Гнатів давав вам читати підпільну літературу, або може щось говорив про напади ОУН?

Муйла: Ніякої літератури Гнатів мені не давав, ані ніколи ми з ним не говорили про ОУН та її діяльність.

Голова трибуналу: Але в слідстві ви зізнали, що дістали від Гнатєва “Сурму” й летючки.

Муйла: В поліції я це признав. Там мене так тиснули й увесь час грозили, і я трохи зо страху, а трохи, щоб дали мені спокій, нагородив усяких смалених дубів.

Голова трибуналу: Не згадував вам Гнатів, навіщо того револьвера?

Муйла: Питався я його раз, до чого йому цей револьвер, бож це заборонена річ. Але Гнатів сказав мені, що поліція дозволила йому носити револьвер.

По цих словах ще більше почали свідка тягнути за язика і він оповів про таку сцену:

“Десь з початком 1931 року стрінув я Михайла Гнатєва, як він ішов з комендантом поліції Шульцом. Я спитався його, чому він проходиться з комендантом поліції, а Гнатів мені

¹⁵³) Підкреслення автора.

на те: "відома річ, — я безробітний, не маю з чого жити, треба йти до поліції на конфідента."

Було ясне, що Гнатів поглузував собі з не надто дотепного і настирливого своїми питаннями Муйли. Шульц мусів затримати його по дорозі, бож ніякий конфідент не проходиться явно з поліцистами, та ще й у такому малому містечку, як Трускавець, і кожен поліцист вистерігається показуватися публічно зо своїм конфідентом. Бо тоді і для поліції він стає непотрібний і від організації накликає на себе небезпеку. Але стільки вже наговорено на цьому процесі про конфідентів, що кожна нова згадка про нового підозрілого вважалася новою сенсацією.

Відчитано тут протокол конфронтації Федора Муйли зо Степаном Огородником з часу слідства. Огородник увесь час запевняв, що під час розмови в Губичах він мав уже револьвер у себе, а Муйла, навпаки, з усією впертістю стояв при своєму, що дістав револьвер від Лева Криська і Лев Крисько сказав йому, що цей револьвер передає Огородник Михайлові Гнатеву.

Голова трибуналу: Чому Михайло Гнатів, простий собі робітник, мав такий вплив на вас усіх, на вас самого, на студента Лева Криська, на професора музики Степана Огородника і других?

Муйла признає, що дійсно Михайло Гнатів мав на всіх вплив, усі його слухали та йому повинувалися, а чому — того пояснити не вміє.

Д-р Шухевич: У вас у Дрогобиччині якась конфіденційна зараза, просто пошесть: Роман Барановський — конфідент, Микола Мотика — конфідент, а тепер ви до конфідентів зараховуєте ще й Михайла Гнатєва.

Свідок Федір Муйла ні словом на те не обізвався.

Його засипали питаннями і прокурор і д-р Шурлей і д-р Шухевич на всі лади і з усіх боків, як то було з тою заявою Михайла Гнатєва, а Муйла до того не вмів нічого додати, але й не хотів міняти і впевняв, що дослівно повторив те, що йому тоді казав Михайло Гнатів.

Покликано свідка *Яна Миделя*, коменданта поліції в Трускавці, він уже кілька разів свідчив про події в Трускавці на минутих процесах і тому нічого нового ані цікавого не міг сказати. Сам він не проводив слідства в справі вбивства Тадеуша Голуфка, але знав про всякі з тим зв'язані речі й особи в те замішані й переповідав тепер свої враження. Це він робив обшук у Катерини Крамарєвої і знайшов у неї пачку з чотирьома револьверами та з мапами. З "конфіденційних" джерел знав він, що Мотика мав у себе слізни бомби й екразит.

Сухі, вилинялі й позбавлені всякого інтересу зізнання цього поліциста затерли трохи враження з попереднього свідка, але температура в залі знову піднялася, коли почав зізнавати

Антін Стефанишин, 35 років, журналіст, тепер учитель у Долині, товариш Романа Барановського з лави підсудних на процесі "поштовців" у Львові 1926 року:

"Романа Барановського пізнав я ще в 1925 році, потім сидів з ним разом у тюрмі. Спершу були між нами дуже товариські, навіть дружні взаємини, але згодом почали гіршати і то в наслідок засадничих наших розходжень у політичних поглядах".

Голова трибуналу: Не могли б ви нам ближче сказати, на якому саме тлі постали ті розходження?

Антін Стефанишин: Не це питання не можу дати відповіді.

Голова трибуналу: То може скажете, чи знали ви Юрка Березинського і чи правда, що він слідив за Романом Барановським?

Антін Стефанишин: Якби я про те знав — міг би відповісти. Одначе з Березинським я зовсім не був знайомий та й не знаю, в якому він міг бути відношенні до Романа Барановського, зокрема, чи за ним слідкував.

Голова трибуналу: Чи й на вас кидали підозріння, що ви конфідент поліції?

Антін Стефанишин: Так. Таке підозріння давно вже кинули на мене. І давніше я тільки здогадувався, а сьогодні вже певно знаю, хто це зробив.

Голова трибуналу: Можете сказати, хто?

Антін Стефанишин: Так. Це зробив підсудний Роман Барановський.

Голова трибуналу: Чи ставали ви колись у Празі перед Революційним Трибуналом разом з Романом Барановським?

Антін Стефанишин: Так. Це було в вересні 1929 року і почалося з мого виїзду в Советську Україну в місяці того ж року. За порадою і згодою самого Романа Барановського поїхав я туди з відомим комуністом, д-ром Сенютою. Як журналіст, цікавився я долею і життям-буттям українського народу в советській дійсності. Не вистачали мені газетні відомості, я бажав особисто, на власні очі побачити й на власні вуха почути, що там діється. Коли я поділився моїми думками з Романом Барановським, він захочував мене до того, радив їхати і навіть запевняв мене, що говорив про мій намір у вищих колах організації і що це не викликало там спротиву. Я не перевіряв того сам, здався на слово Романа Барановського, як давнього товариша. По двох місяцях я вернувся до Галичини, а що сталося з д-ром Сенютою

— не знаю, кажуть, що він ще раз туди поїхав і вже не вернувся, мали його вбити на кордоні.

За те Роман Барановський потім кинув наклеп на мене, що я комуніст, щоб понизити мене перед українською суспільністю. Я став жертвою провокації, бо я сам мабуть не відважився б на таку поїздку.

Голова трибуналу: Хто був головою Револуційного Трибуналу?

Антін Стефанишин: Омелян Сенік.

Голова трибуналу: А Романа Барановського судили також?

Антін Стефанишин: Його справа йшла окремо.

Голова трибуналу: Але вас судили в одній і тій самій справі?

Антін Стефанишин: На це питання не можу відповісти.

Голова трибуналу: Як же ж скінчився суд над вами?

Антін Стефанишин: Мене наплямували, а як скінчилася справа Романа Барановського — не знаю.

Голова трибуналу: Ким, власне, був Роман Барановський? Чи був він бойовиком і чи займав визначне становище в організації?

Антін Стефанишин: Романа Барановського знав я тільки як політичного в'язня, одначе говорено, що він займає якесь провідне місце в організації.

Д-р Рогуцький: Скажіть, будь ласка, за що ставав Роман Барановський перед Револуційним Трибуналом?

Антін Стефанишин: Я вже сказав, що його суд відбувався окремо і я нічого про те не знаю.

Д-р Шухевич: Скажіть, пане Стефанишин, але чисту і святу правду: були ви на службі в радника Івахова?

Антін Стефанишин: Я вважав би це негідним імени українця.

Встає Роман Барановський і заявляє:

“Я не спровокував виїзду свідка Антона Стефанишина в Советську Україну. І мені відомо, що Антін Стефанишин їздив до ССРСР на те, щоб привезти звідти всяку вибухівку для УВО, зокрема екразит, в заміну за шпигунські матеріали. А втім, про все те знала поліція”.

Голова трибуналу: Хто саме з поліції знав?

Роман Барановський: Внутрішній “вивяд”.

Голова трибуналу: Добре, але хто саме з того “вивяду”?

Роман Барановський: Комісар Чеховські.

Д-р Шухевич (до Романа Барановського): Чи відбулася в ОУН реконструкція того рода, що покликано до життя Сенат та Екзекутиву?

Роман Барановський: Так.

Д-р Шухевич: І ви повідомили про те поліцію?

Роман Барановський: Так.

Д-р Шухевич: І ви сказали комісареві Чеховському, що до Сенату ОУН увійшов теж д-р Володимир Старосольський?

Роман Барановський: Такі були поголоски.

Д-р Шухевич: А чи знаєте ви, до якої партії належить д-р Володимир Старосольський?

Роман Барановський: Не знаю.

Д-р Шухевич: Як? Ви не знаєте, що д-р Володимир Старосольський є заступником голови Української Соціал-Демократичної Партії?

Роман Барановський: Ні.

Д-р Шухевич: Чи правда, що ви організували атентат на Крайового Коменданта УВО, полк. Романа Сущка?

Роман Барановський: мовчить, як заціпенілий.¹⁵⁴⁾

Знавці Ф. Сікорські та С. Черські з Інституту Судових Експертиз у Варшаві відчитали свою опінію, що Тадеуш Голуфко згинув від куль з пістолів марки ФН число 109603 і ФН число 99726. Експертиза видана на підставі порівняння куль і лусок, що їх знайдено в тілі посла Голуфка та в його кімнаті.

Невлонна й таємнича тінь Михайла Гнатєва снувалася весь час у цьому процесі. В зв'язку з тим поставали всякі поголоски. Було певне, що він утік перед арештом і написав до родини з Данцігу. Звідти мав він передістатися до ССРСР. Саме тепер надійшла вістка, як подавали часописи "з достовірних та авторитетних джерел", що большевики його розстріляли. Підтвердження такої вістки нібито мали дістати польські урядові кола в Варшаві. Та одночасно з тим пішла поголоска, що Михайло Гнатів перебуває у Франції.

Все те були твори хворобливої і жадібної на сенсацію уяви. Михайло Гнатів до ССРСР не втівав і тому не могли його большевики розстріляти, хоч правдоподібно охоче це зробили б. Але перейшов він довгу Одиссею, говорено, що забрив аж на Далекий Схід і щасливо вернувся з тієї мандрівки. Є майже певні дані, що в хвилині, коли пишуться ці рядки, Михайло Гнатів живе і перебуває десь у вільному світі.

¹⁵⁴⁾ Ці питання ставив Романові Барановському д-р Степан Шухевич на початку шостого дня процесу, але для ліпшої систематичности в його передаванні, вставили ми їх тут.

XVII. РОЗДІЛ

ШОСТИЙ ДЕНЬ: ВИСТУП ПОСЛА МИХАЙЛА МАТЧАКА

Українські послы мали свідчити про польсько-українські переговори. — Використали це для розправи з націоналізмом і для партійної пропаганди. — Розмова посла Матчака з полк. Сушком у день смерти Голуфка. — Крайовий Комендант УВО заскочений вісткою і заперечує руку УВО в тому. — Підозріння про контакти організ безпеки з членами ОУН. — Потверджуються під час поїздки за кордон на з'їзд Другого Інтернаціоналу. — Заява з сеймової трибуни. — Провід ОУН заборонив терор до вирішення петицій у Женеві тому вбивство Голуфка було для нього несподіванкою. — Знав Романа Барановського, з ним не стрічався. — Підозріння щодо нього виникли з кінцем 1931 року. — Не зважаючи на те, ОУН йому довір'яла. — "Розбудова Нації" в обороні Романа Барановського перед підозрінням радикалів. — На прохання прокурора передає це число "Розбудови Нації" трибуналові. — Терористичні акти проти заборони Проводу пояснює співпрацею органів безпеки з членами ОУН. — В Празі діяльні члени ОУН запевняли свідка, що мають повне довір'я до Романа Барановського. — Завваги до замітки в "Розбудові Нації". Посол Матчак генералізує думку одного свого знайомого в Празі на ввесь Провід Націоналістів. — Доповідь посла Матчака в Празі та реакція на неї націоналістичної авдиторії. — Аргументи полк. Сушка, чому ОУН не

могла вбити Тадеуша Голуфка. — Які відносини і чи є контакти легальних партій з підпіллям? — Підступні політичні питання д-ра Шурля. — Зручні відповіді посла Матчака. — Голова трибуналу дозволяє не відповідати, чи УВО шкідлива для українців. — Сильне зацікавлення свідченнями посла Матчака. — Його політична зручність та бистра інтелігенція в заторкуванні дразливих справ. — Колишній співосновник УВО і член його Команди, симпатик і добродій політичних в'язнів — пішов проти свого командира з Січових Стрільців і з Начальної Команди УВО. —

На свідків у процесі покликано теж деяких українських послів до сейму в Варшаві. Вони мали висвітлити поставу українських легальних партій до особи й політики посла Тадеуша Голуфка. Одначе, їхні зізнання до того не обмежилися. Судову трибуну голосного процесу використали вони до виправдування і пропаганди політики своїх партій з одночасною критикою націоналістичного табору, головню його підпілля.

Перший почав складати свої зізнання Михайло Матчак, літ 38, посол до сейму з рамени Української Соціялістичної Радикальної Партії:

“Про вбивство Тадеуша Голуфка довідався я у Львові негайно, бо вже годину по його смерті. Мене відразу вдарив брак зрозуміння політичних мотивів цього атентату і я намагався зрозуміти та висвітлити його тло і причини. Ще того самого вечора стрінувся я в каварні “Лювр” з моїм давнім товаришем шкільної лавки і потім товаришем зброї, полковником Романом Сушком. Про нього я знав, що стоїть він доволі близько до кіл ОУН. Він ще не знав про вбивство посла Голуфка і коли довідався про те від мене, видно було, як дуже збентежи-

ла його ця вістка. Відразу тоді запевняв мене, що це виключене, щоб атентат виконано з доручення ОУН і щоб могли його виконати члени ОУН.

Але, як політичний діяч, я далі цікавився тією справою. Підтримував я товариські контакти з деякими націоналістами і побувавши за кордоном на з'їздах Другого Інтернаціоналу, набрав я спершу підозріння, а потім переконання, що з убивством Тадеуша Голуфка зв'язані деякі жахливі містерії. Джерелом їх було те, що між деякими органами польської безпеки і людьми, що дуже близько стояли до ОУН, існували зв'язки, а водночас ці люди далі продовжували свою діяльність в ОУН. І тому, коли в сеймі йшла дискусія над розв'язанням українських гімназій у Дрогобичі, Рогатині й Тернополі, а посли з клубу ББ скидали відповідальність за вбивство посла Голуфка на учнів української гімназії у Дрогобичі, я склав заяву в сеймі, щоб нас не тягнули за язик, бо подамо до відомства не так викривальні, як радше дуже неприємні для польської влади інформації про вбивство посла Голуфка".

Голова трибуналу: Чи ви й тепер переконані про слішність ваших підозрінь?

Михайло Матчак: Вони потверджуються, бо деякі органи безпеки дійсно втримували контакти з деякими членами ОУН.

Голова трибуналу: Добре. Але ж Василь Білас, Дмитро Данилишин, Олександр Буній і Михайло Гнатів хіба не втримували контактів з поліцією?

Михайло Матчак: Ні. Але це були тільки низові члени організації і безпосередні виконавці атентату на посла Голуфка, не його інспіратори. Як мені зовсім певно відомо, провід ОУН теж був заскочений тим убивством.

Голова трибуналу: Одначе екс пост таки виправдано атентат на посла Голуфка.

Михайло Матчак: Я знаю, що Організація Українських Націоналістів відзначається суворою дисципліною. Все ж таки не виключене, що хтось міг виконувати акти терору теж на власну руку. Відомо мені, що в тому часі провід ОУН казав занехати всякі терористичні акти в краю. Час був на те непригожий, а на міжнародній арені ждала на полагодження скарга українських послів.

Голова трибуналу: Підсудного Романа Барановського ви знаєте?

Михайло Матчак: Романа Барановського я знав, але з ним не зустрічався. Вже з кінцем 1931 року дехто підозривав його, що він працює і в ОУН і для поліції. Але в колах ОУН мали до Романа Барановського повне довір'я. Навіть тепер, коли я був закордоном, деякі кола ОУН запевняли мене, що мають беззастережне довір'я до підсудного Романа Барановського. Яскравим доказом того довір'я є найновіше число органу ОУН, "Розбудови Нації", де в числі 7-8 за липень-серпень 1933 року гостро виступлено проти мене і проти радикальної партії тому, що робимо провокатора з підсудного Барановського.

Суддя Кучера: Як це пояснити, що в 1931 році у Дрогобичі відбулося аж вісім актів саботажу й терору, хоч провід ОУН видав наказ їх припинити?

Михайло Матчак: Ото ж то саме є вислідом тих містерій, що деякі кола ОУН утримували безпосередній контакт з деякими особами з відділу безпеки. Зрештою, потім показалося, що не всі ті акти виконували члени ОУН.

Суддя Хржонцевські: До якої партії належав Роман Сушко?

Михайло Матчак: До ніякої з існуючих легальних партій на західно-українських землях у Польщі. Але я стояв під враженням, що це один з найвизначніших діячів ОУН.

Суддя Хржонцевські: На який час видав Коновалець наказ припинити терористичну акцію? Як саме розуміти цей “час”?

Михайло Матчак: Це було в порі, коли українські послы внесли скаргу до Ліги Націй за пацифікацію і процесувалися з польським урядом у Женеві. Тоді саме мали розглядати ту скаргу¹⁵⁵⁾ і на час, доки вона не буде розглянена і доки не буде в ній видане рішення, ОУН видала наказ припинити терор.

Прокурор: Ви маєте при собі те число офіційного органу ОУН, “Розбудови Нації”, де підсуд-

¹⁵⁵⁾ Посол Михайло Матчак говорить так, якби внесена була тільки скарга сеймових послів, або якби Провід Українських Націоналістів видав свій наказ припинити акти терору тільки з уваги на неї. Насправді ж, як відомо з попередніх розділів, тих скарг було дуже багато, більшість з них внесено старанням і під впливом ОУН, скарга ж сеймових послів до Варшави була тільки однією з них. І заборону видано на те, щоб не облегчувати полякам антиукраїнської пропаганди на форумі Ліги Націй та витворити прихильну для українців атмосферу в Женеві, куди на час сесії Ради Ліги Націй звичайно з'їжджалось безліч осіб, зацікавлених міжнародньою політикою. Провід ОУН не менше був зацікавлений, а може й більше, тими скаргами, що їх внесено до Женеві за старанням і спонукою ОУН. Для посла Матчака не існувала, наприклад, петиція ОУН, — підписана його “товаришем шкільної лавки і товаришем по зброї”, — полковника Романа Сушка, що вправді мала розглядатися пізніше, але була вже внесена і в долі її та успіхові української пропаганди довкола неї провід ОУН напевно не був менше зацікавлений, як у петиції варшавських послів.

ного Романа Барановського беруть в оборону перед закидами провокації?

Михайло Матчак: Так, маю.

Прокурор: Можете позичити цей журнал судові?

Михайло Матчак: Можу.

Посол Михайло Матчак витягає з теки число 7-8 "Розбудови Нації" з 1933 року, де на сторінці 197 у статті "Провокація в наступі" написано, що саме тепер проти ОУН поведено рішучий наступ, кидаючи наклепи на активних членів Організації, м. і. і на Романа Барановського, якому закидують убивство комісара Чеховського, убивство посла Голуфка й одночасно провокаторство. Особливо гостро виступає за те стаття проти радикалів. Таку замітку подало від себе "Діло", бо тої статті тоді ще в суді не відчитувано.

Прокурор: Чи в тій статті підсудного Романа Барановського вважають визначним членом ОУН?

Михайло Матчак: Я ще не мав змоги перечитати в цілості тієї статті.¹⁵⁶⁾ Але під час мого перебування в Празі я зустрівся з діяльними членами ОУН. Вони мене запевняли, що до Романа Барановського мають довір'я на сто процент.

¹⁵⁶⁾ Подаємо тут точний текст того місця в статті, що відноситься до особи Романа Барановського: є це одне-єдине речення з довгого переліку антинаціоналістичних виступів у пресі та й іншими способами:

"або, як галицькі радикали зробили з Романа Барановського польського провокатора, а рівночасно вбивника Голуфка й комісара Чеховського".

Нема тут окресленого місця й ролі Романа Барановського в ОУН, тому свідок Михайло Матчак дуже зручно обронився від прямого запиту про те прокурора. Нема сумніву, що це можна інтерпретувати, як оборону Романа Барановського супроти радикалів перед закидами провокації.

Прокурор: А може б ви подали назвища тих осіб?

Михайло Матчак: Боюся, що це могло б їм зашкодити.

Прокурор: Чи це визначні особи?

Виною в тому дуже неловка й ляпідарна стилізація. Але, при точнішому розгляді може виглядати — і правдоподібно так воно й було — що закид радикалам ставить “Розбудова Нації” не за те, що вони з Романа Барановського зробили тільки провокатора, лише за те, що вважають його одночасно і провокатором і вбивником Голуфка й Чеховського. Однак мусимо признати, що ця замітка “Розбудови Нації”, була не на місці й не на часі і дала притоку до оправданих нападок на ОУН за прикривання донощитва Барановського. Без неї згадана стаття “Провокація в наступі” нічого не втратила б на своїй силі й гостроті, а через неї дала в руки аргумент противникам ОУН і посередньо до деякої міри потвердила тези обвинувачення Романа Барановського в подвійній грі, одночасно і для ОУН і для поліції.

Іронія долі хотіла, що автором тієї статті був сам редактор “Розбудови Нації”, інж. Володимир Мартинець, що мав гостре перо та щипливий язик і тому сам вів полемічну рубрику в журналі. За те й називали його “сокиркою”, бо немилосердно рубав він своїм гостроязиким стилем. Але саме він знаний був у колах ОУН зо своєї підзорливости супроти кожного, на кого хочби й тинь провокації чи донощитва могла впасти. Це він хвалився, що розкрив ворожого агента в ОУН в особі інж. Костарева, що перший спрямував підозріння на інж. Петра Кожевникова і через нього також інж. Микола Сціборський просив, щоб переведено над ним слідство, яке — до речі — цілком його виправдало. Цієї своєї підзорливости не позбувся інж. Мартинець і після переїзду за океан. І нещастя хотіло, що саме в тому найважнішому випадку поховзнула ся йому нога і в своєму полемічному запалі проти галицьких радикалів вивався з тією згадкою про Романа Барановського, що й личила тут, як корові сідло.

Михайло Матчак: Одна з найвизначніших осіб.¹⁵⁷⁾

Прокурор: Коли ж ви про те розмовляли?

Михайло Матчак: З весною цього року.

Прокурор: На чому саме полягає контакт визначних членів ОУН з деякими особами безпеки?

Михайло Матчак: Ми це дуже дошкульно відчували під час нашої політичної акції в краю. Деякі випадки перед і після пацифікації принесли більше шкоди як користі визвольним змаганням українського народу.

Не відповідаючи прямо на питання прокурора, цебто хто з ким та в яких справах контактувався, свідок пересуває курс в інший бік, критикуючи діяльність підпілля. Прокурор не настоює на відповідь, цей бо курс і дальший зміст зізнань свідка цілком відповідав польським інтересам і не було потреби відвертати від того свідка.

Прокурор: Чи ви про те говорили з провідниками ОУН?

Михайло Матчак: Так. Саме в Празі я виголосив доповідь в одному гуртку про політичне положення українського народу в краю. Згадав я, що деякі випадки інспірували ворожі чинники і тоді націоналісти рішуче запротестували. Твердили, що проти них уживають нікчемні засоби боротьби, всякі інсинуації.

¹⁵⁷⁾ Увесь час посол Матчак говорив про "кола ОУН", "в деяких колах ОУН" і т. п. Коли ж прийшлося подати конкретні назвища, показалося, що це тільки одна з найвизначніших осіб в ОУН. Виходило б, що своє переконання спирав посол Михайло Матчак на розмові з одним тільки визначним членом ОУН і генералізував його погляди на ширші кола провідних членів Організації.

Прокурор: Ви згадували про збентеження Романа Сушка на вістку про вбивство посла Голуфка. Пригадуєте собі щось ближче про те?

Михайло Матчак: Полковник Роман Сушко наймовірно вдарений був тією вісткою. Він тоді виразно заявив, що ОУН навіть в іншому часі не могла б убити посла Голуфка, бо по-перше, ОУН не стосує індивідуального терору до ідейних польських противників, їх бо забагато й терористичні акти супроти них були б позбавлені глузду; по-друге, якщо й виконує ОУН атентати, то на такі особи, що мають владу в своїх руках або її репрезентують, а посол Голуфко не був представником польської влади, був найперше журналістом, а потім парламентаристом-політиком. І взагалі, такий атентат і саме на Тадеуша Голуфка, був би в дуже невідповідному моменті з уваги на те, що в Женеві розглядалися тоді українські скарги.

Суддя Курповскі: Тут підсудний Роман Барановський постійно заявляє, що не є членом ОУН. Як же це так, що найвизначніші члени ОУН виявляють до нього довір'я?

Михайло Матчак: Мабуть воно не зовсім так, як виглядає.

Відповідь дуже неясна. Чи “не зовсім так” відноситься до заяв Романа Барановського, чи до виявів довір'я до нього членів ОУН?

Д-р Шурлей: Яку стичність мають українські легальні партії з ОУН?

Михайло Матчак: Організаційної стичности не мають ніякої. Тільки окремі особи можуть стояти в контакті з окремими членами ОУН.

Д-р Шурлей: Ідеться про те, чи можуть українські легальні партії мати вплив на підпільну організацію?

Михайло Матчак: Українські політичні партії намагаються впливати на хід політичного життя.

Коли в 1930 році відносини в краю вибилися з нормальних рейок, нам ішлося про те, щоб їх на ново знормалізувати.

Д-р Шурлей: Що ви розумієте під “ворожими чинниками”?

Михайло Матчак: Тих, що вороже ставляться до українських визвольних змагань на західно-українських землях.

Д-р Шурлей: А чи Українська Військова Організація є шкідливим чинником для українського народу?

Михайло Матчак: Не відповідаю на це питання, бо в суді не місце розглядати українські концепції, організації та їхню діяльність.

Голова трибуналу звільняє свідка від обов'язку відповідати на це питання.

Д-р Шурлей: Як же пояснити, що українські політичні партії не змогли зламати опору ОУН?

Михайло Матчак: Ми ж можемо впливати тільки по доконаних фактах, екс пост. Зате, якби в нас була можливість дискутувати перед рішеннями виконати цей чи інший терористичний акт, то хтозна, чи ми її не переконали б.

Д-р Шурлей: Чи думаєте, що політичні чинники кермуються тільки логікою та розумом?

Михайло Матчак: Ні, також і почування, від рух, випадок мають вплив на політичне життя й діяльність. І погляди на те, що корисне, а що шкідливе для української нації — дуже різні.

Д-р Шурлей: А чи саботажі для українського народу шкідливі?

Михайло Матчак: Ми виходимо з іншого тактичного становища, а ОУН з іншого.

Д-р Кройценавер: Ви сказали, що визначні члени ОУН мали на сто відсотків довір'я до підсудного Романа Барановського. А не питалися ви,

чи підсудний Роман Барановський зрадив інтереси польської держави?

Заля заливається бурею сміху.

Михайло Матчак: Якби в ОУН знали, що Роман Барановський стояв на службі поліції, то він ні одної хвилини не міг би залишитися в організації, ані не міг би мати довір'я в її членів.

Д-р Шурлей: А як ставилася до ОУН ваша партія радикалів-соціалістів?

Михайло Матчак: Не маю уповноваження від партії говорити про те в суді.

Д-р Шухевич: Як ставився посол Голуфко до українців?

Михайло Матчак: Ставився прихильно до вивольних змагань у Советській Україні.

Д-р Шухевич: Чи знаєте д-ра Володимира Старосольського?

Михайло Матчак: Так, знаю, як оборонця в політичних судових процесах та одного з провідників Української Соціально-Демократичної Партії.

Д-р Шухевич: Чи можливе, щоб д-р Старосольський був членом Сенату ОУН?

Голова трибуналу (перебиває): Це не має нічого спільного з процесом і не місце тут, щоб оправдувати від закидів окремі особи.

Д-р Шухевич: А д-ра Григора Лужницького теж знаєте?

Михайло Матчак: Так, знаю.

Тут знову голова трибуналу перебиває оборонцеві.

Д-р Шухевич: Я хочу доказати, що не всі інформації підсудного Романа Барановського були правдиві. (До свідка) Чи можете допустити, щоб д-р Григор Лужницький був конфідентом комісара Чеховського?

Михайло Матчак: Доктора Григора Лужницького добре знаю, як чесного українця і щирого українського патріота, і я глибоко переконаний, що це виключене.

Д-р Рогуцький: Чи знаєте щось про переговори посла Голуфка в угодовецьких справах?

Михайло Матчак: Як мені відомо, посол Голуфко переговорював з ундівським сеймовим клубом, а в сеймі є два українські клуби.

Д-р Рогуцький: В якій якості виступав посол Голуфко в тих переговорах?

Михайло Матчак: Як посол і член клубу ББ. Однак ці переговори розбилися.

Від першого до останнього слова зізнання посла Михайла Матчака прикували до себе увагу всіх присутних у судовій залі. Його інтелігентні відповіді, бистра орієнтація, зручність, з якою виминав підводні скелі підступних питань адвоката д-ра Шурлея, гідність, з якою тримався скрізь там, де хотіли його заманити в сіті, мусіли з'єднати йому признання в усіх. Посол Михайло Матчак був одним з основоположників Української Військової Організації, довгий час належав до її Крайової Команди у Львові, виступав підсудним в однім з перших чи навіть першим політичним процесі Української Військової Організації у Львові і мусів з тих часів зберегти симпатію і сантимент так до неї, як і до окремих її членів, з котрими йому колись доводилося співпрацювати. Завжди дуже прихильно ставився до політичних в'язнів-націоналістів. Заки став послом, підставою його прожитку була визичальня книжок "Ізмарагд" у Львові. Він поставив її в розпорядження Комітету Допомоги Українським Політичним В'язням і хто з них тільки хотів, щедро з неї користав, а до них належав також автор цих рядків.

Не зважаючи на те, не міг він опертися бажанню підорвати довір'я до Проводу Українських Націоналістів, на чолі котрого стояв колишній його командир з визвольних змагань 1918-1920 років, представляючи його незрячим на те, що ніби було широко відомо в краю, а саме на зраду Романа Барановського, і також оборонцем перед тими підозріннями. Можливо, що в тому повинувався він партійній дисципліні, бож наперед було відомо, чому його покликано на свідка, майже певним міг бути, про що його там будуть питатися, і напевно в його партійному проводі устійнювано загальну політичну лінію, якої він, як свідок у процесі, мав би триматися.

XVIII. РОЗДІЛ

ШОСТИЙ ДЕНЬ: ЗІСНАЮТЬ УНДІВСЬКІ ПОСЛИ

Свідчить посол Остап Луцький. — Переговори з клубом ББ на підставі попередньої ухвали ЦК УНДО. — Тема переговорів зв'язана з інтерпеляцією ундівських послів у сеймі. — Луцький, Загайкевич і Галуцинський контра Голуфко і Єнджеєвіч. — ББ пропонує переговори на ширшій площині. — Жадає попередньої декларації лояльності з сеймової трибуни і відтягнення петицій з Женеви. — Ввиду того переговори порвалися, ще навіть добре не почавшись. — Луцький: Голуфко мав опінію українофіла, осудив паціфікацію, але тільки як політично недоцільну. — Чому не вірить, що Голуфка вбила ОУН. — Названня Голуфка ініціатором паціфікації було диявольськи зручним, бо кожен юнак був готовий до помсти за неї. — Нічим непідперта думка посла Луцького про членство в ОУН Романа Барановського. — Цілі легальних українських партій у Польщі. — Вплив ОУН на молодь. — Переговори не йшли до загальної "угоди", мали на меті конкретні справи. — Чи українські легальні партії протиставилися акції підпілля і яким способом. — Кличуть до зізнань другого посла, д-ра Володимира Загайкевича. — Переговори почалися від пропозиції прем'єрові Славекові звільнити з арешту ундівських послів. — Славек відослав їх до Голуфка. — Конференція з делегатами ББ 25 лютого 1931 року. — Постуляти ундівської сторони: звільнити послів, реактивувати гімназії, відшкоду-

вати за пацифікацію, припинити розв'язування товариств.— Далі повторяє те саме, що посол Луцький.

Про польсько-українські переговори з Тадеушом Голуфком і про взаємини його з українцями ззнавав свідок

Остан Луцький, син Михайла, 49 років, греко-католик, сеймовий посол, незаприсяжений:

“Весною 1931 року, коли скликано сейм на звичайну сесію, брав я участь, разом з покійним послом Михайлом Галущинським і послом д-ром Володимиром Загайкевичем від Президії Українського Парляментарного Клубу в переговорах з Президією Клубу ББ. Діялося це на підставі попередньої ухвали Центрального Комітету УНДО. В переговорах мала заторкнутися низка справ, зв'язаних з інтерпеляцією українських послів про т. зв. пацифікацію, арештування українських послів і домагання випустити їх на волю. Від ББ виступали в переговорах заступники президента клубу, послы Голуфко і Єндржеєвіч. Як виходило, Президія Клубу ББ рішила “вбити” нашу інтерпеляцію про пацифікацію на сеймовій арені, бо зараз на вступі її делегати заявили нам, що небажано й недоцільно полагоджувати фрагментарично окремі питання. Вказано було б, раз уже ми зійшлися на розмову, поставити українське питання на ширшій площині. І заявили нам тоді польські послы, що передумовою зміни курсу політики уряду до українців мусить бути:

а) Український Парляментарний Клуб зложить з сеймової трибуни декларацію “льояльність”,

б) відтягне з Женевы скаргу на пацифікацію.

Коли ж поставлено так справу, ми відповіли, що таких умовин нам прийняти неможливо. Нашу заяву "льоаяльности" могли б і напевно будуть так інтерпретувати, що вона починається від моменту її виголошення, а значить, до того часу тієї "льоаяльности" не було і це в Женеві посередньо оправдувало б пацифікацію.

Знову ж, без полагодження нашої інтерпеляції в сеймі в справі "пацифікації", перед нами лишився один тільки шлях — до Женеві.

В виду такої обопільної постави, наші переговори перервано вже на самому початку.

Голова трибуналу: Як відносився посол Голуфко до української справи?

Остан Луцький: В польському політичному світі посол Голуфко мав марку українофіла, бо ще як член Польської Партії Соціалістичної заявився за територіяльною автономією для українців, робив заходи, щоб перенести Українську Господарську Академію з Чехо-Словаччини до Польщі і прихильно ставився до визвольних українських змагань у Советській Україні.

"Пацифікацію" він осудив, хоч не з точки погляду гуманности, моралі і тих шкід та кривд, які вона заподіяла українському народові, тільки з плятформи польської державної рації і вже хочби тому міг бути симпатичніший від тих поляків, що беззастережно похвалювали "пацифікацію". Тому українські послы, а також я і мої два товариші в тих переговорах не могли не розчаруватися з приводу перервання переговорів.

Голова трибуналу: Чи відомо вам щось про переговори Голуфка вже в Трускавці?

Остан Луцький: Про лікування посла Голуфка в Трускавці довідався я щойно з часописів, разом з вісткою про його смерть. До тепер не маю

ніяких відомостей про те, щоб під час свого перебування в Трускавці посол Голуфко вів якісь переговори з українськими політичними діячами, тим паче з партією УНДО.

Негайно по вбивстві польські часописи записали це на рахунок Української Військової Організації. Ми в це не вірили. Таке було моє особисте переконання і на такому становищі стояла партія УНДО. За таким нашим поглядом промовляв дуже важливий аргумент. По внесенні скарги в Женеві, наші послы довідалися від полк. Євгена Коновальця, що він заборонив акти терору аж до поладнання українських петицій у Женеві. Цей наказ був проголошений, знало про нього також українське підпілля в краю. Всім відомо, що в такій революційній організації панує дисципліна. І коли зважити, що те вбивство пошкодило б нам на міжнародньому терені, ми мали підставу приймати, що наші здогади правдиві, що українські політичні чинники не інспірували вбивства посла Голуфка. Справність і добра техніка вбивства зміцнила наше переконання, що не зробили того самовільно якісь "хлопчаки", що виламалися з-під наказу.

Голова трибуналу: Чи твердження, що посол Голуфко був автором пацифікації, могло викликати такі настрої, щоб під їхнім впливом навіть члени ОУН чи інші українці могли виконати вбивство без наказу?

Остан Луцький: Підсунення такого твердження могло штовхнути молодих хлопців до всього. Вважаю таке гасло просто геніяльним. Виконання чини по такому брехливому гаслі — це символ відповіді українця на пацифікацію. Ми знаємо тепер, хто був мечем. Зате бажанням українського політичного світу є, щоб нарешті стверджено, чия рука кермувала тим мечем, хто вложив його до

рук молодих, патріотичних і сповнених любов'ю до свого народу хлопців.

Голова трибуналу: Чи в українській громадськості не вважав хтось Голуфка автором пацифікації?

Остап Луцький: Невідомо. Але гадаю, що ні. Орієнтиром для суспільності міг послужити сам факт, що українські послы засіли з Голуфком до переговорів. З "авторами пацифікації" Українська Парляментарна Репрезентація в розмови не вдавалася.

Голова трибуналу: Чи в ОУН уважали Романа Барановського своїм членом?

Остап Луцький: Так, кола ОУН уважали Романа Барановського членом організації, хоч він був на послугах поліції.

Така авторитативна, нічим не підперта, без подання джерел, відповідь Остапа Луцького щонайменше дивна. Як, звідки і на якій основі міг це свідок знати, щоб так категорично, без форми якогось здогаду чи сумніву це твердити? В тому слід бачити зародки генеральної офензиви світу української легальщини проти націоналістичного українського руху, котрої перші лінії зарисовувалися вже в зізнаннях у самбірському процесі, хоч це було найменш відповідне форум для політичної розправи між українцями.

Прокурор: Які цілі ставили собі українські легальні партії в Польщі?

Остап Луцький: Ціллю всіх українських партій та організацій не є жадоба знищити Польщу чи польський нарід, або інші держави, чи народи. Українські політичні діячі, і я з ними, кермуються в своїй діяльності тільки вимогами української політики. Ми не проповідуємо негації, ані не ставимо собі головними завданнями виступати проти чогось. У нас є позитивна ціль — україн-

ська державність. Інша справа, що між українською політикою і польською державною рацією існує багато конфліктів.

Прокурор: А як стоїть справа з впливами на українську молодь?

Остан Луцький: Я не перечу, що ОУН має впливи на деякі кола української молоді. Так само не здивували б мене комуністичні впливи в деяких околицях, головно робітничих, як ось у нафтовому басейні, бож відома річ, що комуністи витрачають на те багато енергії, організаційних та пропагандивних зусиль і навіть грошей.

Д-р Шурлей: Чи ваші розмови з послом Голуфкою прямували до угоди?

Остан Луцький: Я ще раз виясню, що хоч наші переговори в 1931 році багато людей уважали за справу “угоди”, то це аж ніяк не відповідає фактичним даним. Так само категорично тверджу, що ми від тої “угоди” не відступили під тиском “публічної opinii”. Метою наших пертрактацій не було заключити якунебудь “угоду”, тільки полагодити конкретні наші постуляти. Нам поставили умовини, що їх неможливо було прийняти, і ми їх негайно відкинули. Наше становище схвалила партія УНДО так перед переговорами, як і після них.

Д-р Шурлей: Чи становище посла Голуфка в українській справі могло бути плятформою до порозуміння між польським та українським народами?

Остан Луцький: В тому часі це видавалося неможливе. А втім, я добре знав політичну дійсність і самого посла Голуфка. Він не мав більших впливів на поточну політику уряду.

Д-р Шурлей: Провід УВО видав наказ припинити акти саботажу. А чи українські партії протиставилися тим актам?

Остап Луцький: Так. Відбуто засідання Екзекутиви партії УНДО й осуджено на ньому акти саботажу, а щоб дати такому проголошенню більшого авторитету, Президія УНДО звернулася ще до Української Соціалістично-Радикальної Партії та до Української Соціально-Демократичної Партії і видано спільний комунікат з різким осудом актів саботажу. Одначе “пацифікація” так роздражнила українські маси, що цей комунікат не міг уже стримати їх від дальших актів УВО.

Стилізація останнього твердження свідка Остапа Луцького туманна. Невідомо, кого і від чого не міг стримати цей комунікат трьох українських легальних партій: чи подразнених українських мас від саботажних актів, чи УВО від впливів на ті маси.

Д-р Володимир Загайкевич, літ 55, адвокат у Перемишлі і посол до сейму, доповнює зізнання свого попередника, як другий український посол, що виступав свідком на цьому процесі з партії УНДО і разом з послом Остапом Луцьким брав участь у відомих переговорах з Голуфком:

“З початком 1931 року покійний посол Михайло Галуцинський звернувся до тодішнього прем’єра Валериго Славєка, щоб звільнити з превенційного слідчого арешту українських послів, на чолі з головою УНДО, д-ром Дмитром Левицьким. Прем’єр Славєк спрямував посла Михайла Галуцинського до послів Тадеуша Голуфка і Януша Єндржеєвіча, вони, мовляв, у Президії ББ вирішні чинники в таких справах. Визначено для тої справи конференцію на день 25 лютого 1931 року і з доручення Президії Української Парляментарної Репрезентації я, разом з послами Остапом Луцьким та Михайлом Галуцинським, узяв участь у тій конферен-

ції. Там українські послы висунули такі домагання:

- а) звільнити українських послів з тюрми,
- б) негайно реактивувати три українські закриті гімназії,
- в) припинити т. зв. безкровну пацифікацію, що полягала на розв'язуванні й ліквідації легальних українських товариств,
- г) винагородити шкоди, що їх заподіяла пацифікація.

Заслухавши наших домагань, послы Голуфко та Єндржеєвіч пропонували дискусію в ширшій площині, заявляючи, що ті справи можуть бути полагождені на тлі налагодження польсько-української справи в цілості. Як вступну передумову такого налагодження, послы Голуфко і Єндржеєвіч поставили домагання відкликати з Женевы українські петиції і скласти з трибуни в сеймі декларацію "льояльності".

Ці умовини ми відкинули, згідно з нашими переконаннями і також тому, що навіть дискусія над ними переступала повновласті, що їх ми отримали. На нашу заввагу, щоб принаймні на цій нашій зустрічі поладити справу негайного звільнення з в'язниці наших послів і перестати ліквідувати українські товариства, заявив посол Голуфко, що тих справ фрагментарично поладити не можна.

На тому закінчилися наші розмови з послами Голуфком і Єндржеєвічем

Голова трибуналу: Що вам відомо про ставлення посла Голуфка до української справи в Польщі?

Д-р Володимир Загайкевич: Нічого не знаю безпосередньо про відносини посла Голуфка до українського питання в Польщі. Знаю хіба те, що

не було підстави вважати Тадеуша Голуфка головним чи безпосереднім інспіратором або виконавцем політики уряду. Не вважав я його теж ініціатором пацифікації.

Сумніваюся, щоб яканебудь українська організація вбила посла Голуфка. Бож мусіла б вона рахуватися з некорисними рефлексіями такого вбивства в Женеві, де тоді на денному порядку стояли українські скарги з приводу пацифікації.

ХІХ. РОЗДІЛ

ШОСТИЙ ДЕНЬ: ТЯЖКА АРТИЛЕРІЯ ПРОКУРОРА

Свідчить еліта польської безпеки. — Перший — львівський староста Галляс. — Його розмови й контакти з Романом Барановським. — Зустріч за стрийською рогачкою. — Призначив 2,000 злотих за зловлення Коссака. — Несамовита пропозиція Барановського: через кур'єрку ОУН Федусевичівну знайде Коссака, а її вб'є і трупа до води! — Огида до Барановського, не хотів з ним стрічатися, Чеховському радив змінити конфідента. — Квит Барановського на одержаних злотих 1,500 за зловлення Коссака на станції Скнилів під Львовом. — Барановський давав фальшиві інформації, хотів довідатися про назвища інших конфідентів, не боявся деконспірації. — Найтяжча гармата — начальник безпеки в міністерстві Станіслав Кухарські. — Вів слідство за вбивство Чеховського і тоді пізнав Барановського. — Допит його в присутності шефа львівської безпеки Соханьського і радника Івахова. — Барановський відвертав увагу від себе, подаючи назвища українських громадян, як конфідентів. — Висунув концепцію спілки Чеховського з ОУН. — Вперше тоді згадав, що мав револьвер, з котрого вбито Голуфка. — Наказав арештувати Барановського, бо "час уже скінчити з тим Азэфом". — Розказує про контакти націоналістів з комуністами ще від 1924 року. — Останній з "великої трійці" — віцевоєвода у Львові Маріян Соханьські. — Скарги Барановського на Чеховського

і доручення Чеховському порвати з Барановським. — Розмова з Барановським у воеводстві, куди привів його Івахів. — Стріча з Барановським у хаті Івахова три години після вбивства Чеховського. — Барановський подавав назвища можливих убивників, але не було доказів. — “Бийте їх, вони признаються і будуть докази”. — Соханьські про конфідентів, їх роботу та становище поліції до них. — Подає приклади назвищами українських конфідентів, але — всі вони вже знані. — Барановський зголосився до “мокрої роботи” для поліції. — Івахів це заперечує при конфронтації з Соханьським. — Видовище в суді — два високі поліційні урядовці скачуть собі до очей і публічно сваряться. — “Я довше служу і ліпше знаю від вас українські справи” — кричить Івахів. — Невдоволення Соханьського з сердечних відносин Чеховського до конфідента. — Чому вважав Барановського за грача на два боки. — Барановський радив “добре бити Коссака, бо він м'який і признається”. — А Коссак не вірив у зраду Барановського й уважав його патріотом. — Заява підсудного Барановського про свою “чесну і вірну службу поліції”. — Соханьські про комуністів і націоналістів. — Приклади їхньої співпраці. — Внизу все перемішане, не знати хто для кого працює. — Тепер зв'язки слабнуть через події в ССРСР. — Різниця між конфідентами й агентами поліції. —

Після свідчень послів Михайла Матчака, Остапа Луцького й д-ра Володимира Загайкевича, прокурор висунув батарею артилерії найважчого калібру, яка колинебудь виступала в українських політичних процесах під Польщею. Не якісь там комісари чи “вивядовці”, не зрадя тайних агентів чи уніформованих поліцистів, з їхніми часто брехливими, безглуздими й іноді недотепними зізнан-

нями. До свідчень притягнуто еліту польської безпеки з найвищих щаблів адміністраційної та поліційної драбини.

З тієї поліційної сметанки першим з'явився у судовій залі свідок

Леон Галляс, 44 роки, колишній городський староста і шеф безпеки на місто Львів, а тепер повітовий староста в Бересті над Бугом. В часі вбивства Тадеуша Голуфка був це "удільний князь" у Львові, перед котрим відповідала вся львівська безпека. Зізнає без присяги про свої розмови й контакти з підсудним Романом Барановським:

"Підсудного Романа Барановського пізнав я з початком вересня 1931 року, по вбивстві посла Тадеуша Голуфка. Я дуже зацікавився тим убивством і його причинами, слідством довкола нього і звернувся до комісара Чеховського за ближчими інформаціями. Він мені сказав, що дрогобицька поліція, яка веде слідство, пішла по фальшивій тропі. Його конфідент Роман Барановський запевняє, що арештовані досі п'ять осіб, як підозрілі в убивстві, не мають відношення до справи. Вбила Голуфка група Зенона Коссака. При тому додав комісар Чеховскі, що за схоплення Коссака слід би заплатити щось конфідентові. Я погодився призначити на ту ціль дві тисячі злотих з диспозиційного фонду, але зажадав від комісара Чеховського, щоб улаштував мені зустріч з Барановським. Таких зустрічей відбулося дві.

Перший раз бачився я з підсудним Романом Барановським околo 5 вересня після години 10-тої вночі за стрийською рогачкою. Він сказав мені тоді, що безсумнівним моральним спричинником убивства і взагалі головною фігурою на

шахівниці є Зенон Коссак. Слідство треба почати від його арешту, щоб не втік за границю, і щойно опісля арештувати інших членів його групи, звичайних пішаків.

Розстаючися з Романом Барановським, я дав йому сто злотих.

Другий раз зустріч відбулася в половині вересня, на домагання комісара Чеховского, теж за стрийською рогачкою. Роман Барановський заявив мені, що є можливість зловити Зенона Коссака через кур'єрку ОУН Марусю Федусевичівну, але її треба б після того вбити. Ця несамоविта пропозиція пройняла мене до живого, я хотів ближче приглянутися Барановському, його обличчю та очам. Надворі було темно, тому я завіз його автом до мого приватного мешкання. Роман Барановський так представив мені свій плян: Маруся Федусевичівна, як кур'єрка ОУН і зв'язкова між низами й верхівкою, знає завжди, де живе Коссак, який напевно час-від-часу з конспіративних причин міняє мешкання. Барановський зажадав авта, щоб поїхати з Марусею Федусевичівною кудись поза Львів. По дорозі він довідався від неї, де того дня скривається Коссак, після того її уб'є і вкине трупа в воду. Вбити Марусю Федусевичівну конче потрібно, бо йнакше вона його після тієї розмови розконспірує і він не зможе далі служити поліції.

Слухаючи того типу, як він цинічно пропонував убити безборонну дівчину, мене сповнила така гидь, що я якнайшвидше хотів позбутися його зо своєї хати. Само собою, що відкинув я цю пропозицію, не міг же мішати до тієї брудної афери урядових чинників.

Після тієї моєї другої розмови з підсудним Романом Барановським я вже не хотів з ним

зустрічатися, стратив усяке довір'я до нього і доручив комісареві Чеховському знайти мені якогось іншого конфідента, що орієнтувався б у справах ОУН.

Як дійшло до арештування Зенона Коссака, точно не знаю. Між останньою моєю зустріччю з Романом Барановським і схопленням Коссака минуло яких два тижні. Коссака зловили на залізничній станції Скнилів коло Львова, коли ждав на поїзд до Стрия. Роман Барановський мусів звідкись довідатися про те і радив поліції обсадити залізничний двірець у Скнилові. За те отримав з мого фонду 1,500 злотих за посередництвом комісара Чеховського і на ту суму дав свою посвідку".

Тут голова трибуналу показує підсудному Романові Барановському квит на ту суму з дати 29 вересня 1931 року, власноручно підписаний його поліційним псевдонімом "Завадзкі".

Прокурор: Які ви мали підстави недовір'яти підсудному Романові Барановському?

Леон Галляс: Він спрямовував слідство на фальшивий шлях і показував на людей до вбивства непричасних.

Прокурор: А на чому спиралося ваше підозріння чи переконання, що Роман Барановський був одночасно і конфідентом поліції і членом ОУН?

Леон Галляс: Одного разу сказав мені комісар Чеховскі, що Барановський просив показати йому якогось іншого поліційного конфідента з кіл ОУН. Він видасть його організації і тим зміцнить її довір'я до себе. На тій основі думаю, що Роман Барановський був членом ОУН і хотів виказатися успіхом своєї роботи, як контррозвідник.

Прокурор: Як це було з винагородою підсудному Романові Барановському? Він жалівся в слід-

стві, що не діставав усіх призначених для нього грошей.

Леон Галляс: Я вже при першій зустрічі питався Романа Барановського, чи правильно дістає він гроші. Він сказав, що отримує місячно по двісті злотих, а крім того ще винагороду за спеціальні послуги. Про цю нашу розмову Барановський розповів комісареві Чеховському і з того я здогадався, що між ними обома були сердечні відносини.

Прокурор: Чи відома вам розмова підсудного Романа Барановського з комісарем Чеховським про револьвер, яким убито посла Голуфка?

Леон Галляс: Чув я про те пізніше і не можу вийти з дива, як міг комісар Чеховський злегковажити ту справу.

Прокурор: Чи підсудний Роман Барановський говорив що колинебудь комісареві Чеховському про пляни ОУН?

Леон Галляс: Того не знаю. А втім, Романом Барановським зацікавився я щойно по вбивстві посла Голуфка.

Прокурор: Чи Роман Барановський подав назвища осіб з групи Коссака? Чи згадував щось про Гнатєва?

Леон Галляс: Так, називав прізвища, між ними і Гнатєва, але без ніякого особливого натиску на його особу.

Суддя Кучера: Чи підсудний Барановський був діяльним членом ОУН?

Леон Галляс: Щодо того не мали ми найменшого сумніву.

Суддя Купровські: Чи відомо вам про опозицію в ОУН і хто її спричинив?

Леон Галляс: Найбільше говорено про Зєнона Коссака, як про неспокійну та бунтівничу вдачу, який чимало речей робить на власну руку.

Суддя Купровскі: Чи міркуєте, що Роман Барановський дійсно холоднокривно вбив би Марусю Федусевичівну?

Леон Галляс: Про те я глибоко переконаний. Він же ж цинічно відважився виступити з таким пляном перед урядовими особами.

Суддя Купровскі: Чи міркуєте, що міг Роман Барановський бути контррозвідником?

Леон Галляс: Певно! Бо він хотів здемаскувати конфідента перед організацією, щоб зміцнити тим у ній свою власну позицію. Вже це одне показувало б на його характер контррозвідника.

Суддя Хржонцевскі: Чи причиною видачі Коссака не могла бути ненависть Романа Барановського до нього?

Леон Галляс: Виключаю таку можливість. У даному випадку Роман Барановський зробив це тільки за гроші.

Прокурор: Говорив вам комісар Чеховскі, як він контактувався з Романом Барановським?

Леон Галляс: Вони зовсім явно зустрічалися в публічних льокалях, як от у ресторані Штітцера, і Барановський не боявся деконспірації. Це також щось говорить!

Д-р Шухевич (до Барановського): Від кого ви довідалися про адресу Коссака?

Роман Барановський: Не відповідаю.

Д-р Шухевич: А коли я вам докажу, від кого?

Роман Барановський (пригноблено): Від Бойдуника.

Д-р Шухевич: Чому ви хотіли вбити Марусю Федусевичівну?

Роман Барановський: Не відповідаю.

Виточують найтяжчу гавбицю з батареї — начальника відділу безпеки в міністерстві внутрішніх справ у Варшаві, цебто властивого шефа всієї

політичної поліції в Польщі. Стає перед судом свідок

Станіслав Кухарські, 42 роки, зізнає незаприсяжений:

“Вперше побачив я Романа Барановського дня 23 березня 1932 року у Львові, після вбивства комісара Чеховського. Давніше доходили до мене слухи, що на послугах поліції у Львові є якийсь Завадзкі.

На поліції у Львові дописував я Романа Барановського в товаристві Маріяна Соханьського і радника Казімержа Івахова, обох з відділу безпеки львівського воеводства. Відразу на вступі Роман Барановський засипав мене назвищами визначніших українців, з котрими мав стрічатися комісар Чеховські. Між ними згадував о. Білинського зо св. Юра, посла Михайла Матчака та д-ра Григора Лужницького. Одночасно підсував мені концепцію, що комісар Чеховські мусів стояти у зв'язку з ОУН і тому не використовував як слід інформацій, що їх діставав від Барановського. Згадав теж, що Петро Сайкевич уже давніше носився з думкою вбити комісара Чеховського і тому майже певне, що сліди вбивства Чеховського ведуть до ОУН.

В міжчасі начальник Соханьські вийшов за чимсь з кімнати і в тому моменті вернувся, кажучи, що по Львові ходить вістка, що я допитую вбивника комісара Чеховського. Львівська преса нетерпеливиться, бо газети вже готові йти на друкарську машину, просять дозволу надрукувати ту вістку в рубриці “з останньої хвилини”.

Я бачив, як ударила та вістка Романа Барановського, він змінився на обличчі і, бажаючи відвернути увагу від себе, почав говорити про

те, що мав у себе револьвер, котрим убито посла Голуфка, і вже давніше повідомив про те комісара Чеховского. Знав про те і радник Івахів. Я відрухово запитався радника Івахова, чи це правда, і він так само відрухово потвердив, що так дійсно було.

Після того допиту в мене склалося враження, що підсудний Роман Барановський грає дволічну роль і тому таки в місяці березні заявив я начальникові Соханьському, що час уже скінчити з тим Азефом.¹⁵⁸⁾

Прокурор: Чи говорив вам Роман Барановський, що перед убивством комісара Чеховского вибирався до Праги?

Станіслав Кухарскі: Так. А від начальника Соханьского знаю, що настирливо домагався від нього пашпорту.

Прокурор: Що вам відомо про співпрацю ОУН з комуністами?

Станіслав Кухарскі: Ще в 1924 році тодішній Крайовий Комендант УВО, інж. Ярослав Індишевський, разом з редактором Дмитром Палієвом виїхали до Харкова, щоб нав'язати ближчі контакти і налагодити співпрацю з комуністами. В Харкові був тоді один з провідників комуністичної партії в Галичині Розенберг,¹⁵⁹⁾ рішуче спротивив-

¹⁵⁸⁾ Сїно Азеф, інженер, російський жид, голова терористичної секції партії соціалістів-революціонерів, довгі роки стояв одночасно на послугах царської Охрани.

¹⁵⁹⁾ Розенберг, колись старшина Української Галицької Армії, користувався в КПЗУ псевдом Чорній. Каварняний бувалець, часто стрічався зо знайомими собі українцями, говорено про нього, що був членом Центрального Комітету КПЗУ, однак правдоподібно більшого значення в КПЗУ не мав.

ся співпраці з націоналістами і до умови не дійшло.

Зате в 1925 році під час з'їзду УВО в Ужгороді дійшло до фактичного розламу в УВО. Комуністська фракція створила окрему організацію ЗУНРО, що опинилася в руках прихильників д-ра Євгена Петрушевича.

Тим часом серед молоді перехрещувалися впливи ОУН і комуністів. Був такий випадок, що гурток ОУН спільно з комуністами винаймав собі домівок.

Д-р Шурлей: Як ставився посол Голуфко до проблеми національних меншин?

Станіслав Кухарські: Ставився прихильно, навіть дуже прихильно.

Д-р Шухевич: Чи відомо вам, що в УВО й ОУН думки були поділені: одні довір'яли, другі не вірили підсудному Романові Барановському, і вкінці переміг табір, що йому довір'яв?

Станіслав Кухарські: Знаю, що Роман Барановський користувався довір'ям у керівників ОУН, а його брат Ярослав ще й досі є визначним націоналістичним діячем у Празі.

Д-р Шухевич: Чи відомо вам, що ті, які їздили до Харкова, по своїм повероті до краю оголосили в "Новому Часі" низку статей, змальовуючи чорними красками положення в Україні, і тому годі говорити про комуністські впливи в УВО?

Станіслав Кухарські: Про те я чую вперше.

Д-р Шухевич: А чи знаєте, що деяких членів з советофільськими симпатіями виключено з УВО і тільки тоді вони створили організацію ЗУНРО та почали видавати свій орган "Український Революціонер"? І вони поборювали УВО, а від того часу в організації не було вже ніяких комуністських впливів.

Станіслав Кухарські: Частина советофілів дійсно могла відійти, але теж частина їх могла залишитися.

Д-р Кройценавер: Які є докази на те, що підсудний Роман Барановський зраджував польські інтереси?

Станіслав Кухарські: Його інформації були невірні, а то й фальшиві. Скінчивши його допит, у мені утвердилося переконання, що це хитра людина і що працює він на дві сторони.

Д-р Рогуцький: Чи поліція шукала за Михайлом Гнатевом?

Станіслав Кухарські: Так. Ми робили розшуки в Данцігу, в Німеччині й у Франції, де живе його брат. Можна здогадуватися, що він переїхав границю на паспорт свого брата.

Д-р Рогуцький: Чи слідство в справі вбивства комісара Чеховского вже закінчено або припинено?

Станіслав Кухарські: Воно ще далі ведеться і маємо надію, що винуватці засядуть перед судом.

Начальника відділу безпеки в міністерстві внутрішніх справ надія завела. Ані вбивників, ані хочби й далеких співучасників чи помічників у тій справі ніколи не знайдено.

Останній з “великої поліційної трійці” свідчив *Маріян Соханьські*, літ 35, тепер львівський віце-воєвода, перед тим начальник відділу безпеки львівського воєводства, куди прийшов на місце *Роговского*.¹⁶⁰⁾

“Про те, що Роман Барановський був поліційним конфідентом, — говорив Маріян Сохань-

¹⁶⁰⁾ Свідка *Маріяна Соханьського* допитувано під кінець дев'ятого дня процесу. Переносимо його свідчення сюди, щоб не розривати “великої трійці” і щоб її свідчення представлялися читачам у більш систематичному зіставленні.

ски — я знав уже давніше, але ближче з ним стрінувся аж у зв'язку з його скаргами на комісара Чеховського. Коли я довідався, що конфідент виступає з претенсіями й жаллями на офіцера поліції, я доручив комісареві Білевічеві, щоб наказав комісареві Чеховському зірвати з Романом Барановським усі зв'язки.

Десь у тому часі, одного дня ввійшов до мого кабінету радник Казімерж Івахів і сказав, що ось тут зараз побіч є Роман Барановський, сам зголосився і хоче висловити свої скарги на комісара Чеховського. Мене неприємно вразило, що Роман Барановський не переказав своїх жалів через комісара Білевіча і замість того сам прийшов аж сюди, до воеводства. Проте, я тоді Барановського вислухав, дав йому на потіху двісті злотих і сказав, що плачу добре, але й інформацій вимагаю добрих, коли ж зловлю його на якомусь лайдацтві, то з ним порахуюся. В такому тоні я звик говорити з конфідентами, не панькаюся з ними.

Говорив тоді до мене Роман Барановський по-українському, виправдуючися, що не володіє добре польською мовою, але потім я випадково почув, що з радником Іваховом розмовляв він по-польському.

Після вбивства комісара Чеховського, коли в хаті радника Івахова мала відбутися його зустріч з Романом Барановським, мене повідомлено на кілька годин перед тим. Я пішов туди особисто, вже з наміром арештувати Барановського — ніколи не було в мене до нього довір'я. Спитався я Барановського, хто, на його думку, міг убити комісара Чеховського. Він подав мені кілька імен. Самі назвища не вистачали, щоб арештувати стільки людей, і я спитався

Барановського, чи не має він яких доказів або чогось, що дало б підставу арештувати тих людей під таким закидом. На те відповів він мені: "треба їх здорово бити, вони признаються і тоді будуть докази". Почувши таку відповідь, я з трудом опанував своє обурення. Мене глибоко вразило, що ось тут стоїть передо мною один українець і не тільки каже арештувати других українців, але ще й радить бити українських політичних в'язнів.

На тій нараді устійнено в присутності Романа Барановського, що піде він до в'язниці, щоб не стягати на себе підозріння в організації, але не знав Барановський, що я вже тоді рішений був його з в'язниці не випустити.

Коли Романа Барановського допитував начальник Станіслав Кухарські з Варшави, я в його присутності зробив Барановському закид, що, власне, в цілому слідстві за вбивство посла Голуфка він нічого поліції не дав. Він боронився, що він же ж звернув увагу поліції на "речовий доказ", револьвер, котрим убито Голуфка. Я про те не знав, тоді щойно довідався, і негайно наказав шукати за тим револьвером. Його знайдено і це помогло викрити вбивців.

Голова трибуналу: Чи крім Романа Барановського знали ви ще й інших конфідентів?

Маріян Соханьські: Конфідентів було чимало, та вони не однакової вартости. Можуть бути добрі, або злі, їм платимо і їх купуємо, а вся справа в тому, щоб поліція орієнтувалася, хто продає товар добрий, а хто підроблений. Наприклад, Маріян Жұраківський,¹⁶¹⁾ засуджений у негайному суді суді на смерть, а потім помилуваний на 15 літ

¹⁶¹⁾ За напад на пошту в Городку коло Львова.

в'язниці, теж був конфідентом. Був ним і Василь Нич і зробив потім атентат на комісара Цесельчука. Роман Барановський був конфідентом дуже інтелігентним, куди інтелігентнішим від свого шефа, комісара Чеховського. Був він готовий на все, не мав ніякого морального стриму. Наприклад, у часі нашої розмови в мешканні радника Івахова, Барановський з власного почину зголосив, що він готовий до всякої "мокрої роботи".

В тому місці голова трибуналу наказав покликати радника Казімержа Івахова з кімнати для свідків і запорядив конфронтацію між ним і свідком Маріяном Соханьським. Івахів заперечив Соханьському до очей деякі його твердження про підсудного Романа Барановського, а зокрема вислів, що в мешканні Івахова Роман Барановський зголосився в потребі до "мокрої роботи" для поліції. Коли ж свідок Маріян Соханьські не відступав від своїх зізнань, свідок Казімерж Івахів заявив:

"Дозволю собі звернути увагу, що в відділі безпеки я довше працював з Романом Барановським від пана віцевоговоди Соханьського, мав час і можливість ліпше зорієнтуватися в справі і мій погляд є правдивий.

Ця словна перепалка між двома поліційними достойниками поставила в ніякове положення трибунал, що не знав, на яку стати і не хотів поглиблювати скандалу, відбираючи слово одному чи другому.

Радник Івахів вернувся до кімнати свідків, а свідок Маріян Соханьські продовжував:

"Для мене, як для колишнього старшини II Відділу Генерального Штабу, небувалою річчю були взаємовідносини Романа Барановського з комісарем Чеховським. Не могло мені поміститися в голові, щоб конфідент стояв на

рівній стопі з офіцером поліції, навіть жив з у дружбі. Той "роман"¹⁶²⁾ дуже мені не сподобався. Тому я постарався, щоб комісара Чеховського перенесли зо Львова на інше місце. Декрет про те вже був підписаний, але — в той сам день Чеховського вбито.

Прокурор: Що ви можете сказати про співпрацю Романа Барановського з комісарем Чеховським?

Маріян Соханьскі: Чеховскі пішов невластивою дорогою. Є дві методи поліційної розвідки: через особу конфідента, тобто безпосередні інформації від нього, і через матеріали, що їх треба збирати, зіставляти з собою й аналізувати. Перша метода легша, зате друга певніша. Чеховскі вибрав першу, але заприятнися з конфідентом і ніколи його не перевірявав.

Прокурор: На чому ви основуєте своє переконання, що Роман Барановський працював на два боки?

Маріян Соханьскі: На те відповідь може дати багато подробиць в аналізі поведінки самого підсудного Романа Барановського. Взяти хочби й таке: кожен конфідент як огню боїться деконспірації, бо це може йому загрожувати смертю і навіть часто так кінчається. А ось Роман Барановський тим комплєктно не турбувався, явно і славно ходив по львівських ресторанах з поліційним комісарем, якого у Львові знало багато українців. Значить, Барановський був свідомий, що нічого йому боятися деконспірації.

З другого боку, багато членів ОУН, і то не перших-ліпших собі низових рядовиків, уважали

¹⁶²⁾ В польській мові: "романс". Тут бринить так само, як хресне ім'я Барановського.

Романа Барановського добрим членом ОУН. Я мав нагоду говорити у в'язниці з Зеноном Коссаком, котрому Роман Барановський навіть якийсь час був підчинений і котрого він потім продав поліції за півтори тисячі злотих. Коли я сказав Коссакові, що це Роман Барановський його видав — Коссак не повірив. Він казав, що Роман Барановський чесний та ідейний член організації, провів у ній довгі роки і за неї витерпів. Взагалі, Коссак був переконаний, що я хочу його спровокувати. Не знав сердега, що той його “чесний та ідейний” Роман Барановський радив поліції бити Коссака і то бити добре, бо “Коссак м'який і як добре дістане — до всього признається”.

Вкінці за тим промовляє також постава організації до протирозвідки. В нелегальній українській літературі було багато статей та інструкцій на ту тему.

Тут свідок Соханьскі наводить кілька наголовків з тієї літератури.

В часі тої частини свідчення Маріяна Соханьского Роман Барановський кілька разів заперечував його твердження, протестував проти його висловів і заявив, що він “чесно й сумлінно” виконував свою службу, в нічому поліції не підманув та нічого перед нею не затаїв, — але дуже при тому вважав, щоб оперувати тільки загальними висловами й не подавати ніяких конкретних прикладів.

Прокурор: Що ви думаєте про співпрацю комуністів з націоналістами?

Маріян Соханьскі: В роках від 1928 до 1931 перехрещувалися впливи націоналістів і комуністів дуже сильно. Одні і другі підняли гасло відорвати частину земель від Польщі і на низах це часто вносило замішання.

Одна з них також була етична¹⁶³⁾ п'ятформа.

Не диво, що на низах інколи не могли відрізнити, та ще і в умовах конспірації, хто для кого працює. Був такий випадок, що дві летючки — ОУН і комуністична — друкувалися на одній і тій самій машинці.

Сьогодні цей зв'язок зникає, з уваги на політичну ситуацію і події в Советському Союзі.

Д-р Шурлей: Тут ми часто чули, на цьому процесі, про поліційних агентів і конфідентів. Яка, власне, між ними різниця?

Маріян Соханьські: Агент — це службовик, державний урядовець, якого приймають до праці так само, як до якогонебудь іншого державного уряду. А конфідентом може бути кожний. Засада вимагає, щоб поліція говорила з кожним конфідентом. Однак сук у тому, щоб відповідно сегрегувати й розцінювати інформаційний матеріал від конфідентів.

¹⁶³⁾ Не дуже високе свідощтво своєму знанню та інтелігенції дав начальник відділу безпеки і потім віцєвоєвода такою думкою. Тут дуже дався відчути брак на лаві обонців адвоката з політичною виробленістю. Як можна було прийняти мовчанкою таке твердження свідка? Ніхто не поставив йому питання, як він розуміє етичну п'ятформу комуністичної ідеології і в чому саме мала б полягати спільність етичних засад між матеріалістичним комунізмом та ідеалістичним націоналізмом, зокрема світоглядом українського націоналістичного руху.

XX. РОЗДІЛ

СЬОМИЙ І ВОСЬМИЙ ДНІ: ДРІБНА ПОЛІЦІЙНА РИБКА, ВІЙСЬКОВИКИ З ДРУГОГО ВІДДІЛУ ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ, УКРАЇНСЬКІ СВІДКИ

Згряя агентів на судових коридорах. — Бубен приїхав аж з Познаня. — Говорить про початок слідства за Голуфка в Дрогобичі. — Агента Радоня вислано зо Львова до Дрогобича на поміч. — Інформації “пана Ромця” про Східні Торги змілили поліцію. — Ласий на гроші Чеховскі в перспективі на 10,000 нагороди напевно відобраз би револьвер від Романа Барановського. — Що тільки Радонь скаже “пан Ромцьо” — публіка вибухає сміхом. — На запит оборони про Гнатєва, відсилає до “пана Ромця”. — Роман Барановський вираховує, коли й кому говорив про Гнатєва, а поліція таки дозволила йому втекти. — Агонт Дембіцкі перестав кланятися “панові Ромцьові” на вулиці, щоб не робити йому ведмежої прислуги. — Барановський завинив, що не зловили Сеника після Східніх Торгів. — Агенти Владислав Хімяк і Ян Гірні, спеціалісти від українців, долучуються до попередників: Барановський фальшиво інформував, давно його підозрівали. — Теорія комісара Федунішина про ненависть українців до Голуфка. — Доказ: летючка ОУН про переговори з “катами українського народу”. — Агонт Хшановскі помагав комісарєві Білевічеві. — Фантастичний плян Барановського представити Хшановского за Ярого перед ОУН у Трускавці. — Юзеф Будни зловив Кос-

сака у Скнилові. — Шукав за Гнатевом, їздив до Данцігу. — Мотика був його донощиком у Дрогобичі. — Комуністичне гасло: “Геть з Коновальцем — хай живуть низи УВО!” — Гіпнотичний вплив Гнатєва на людей. — Гнатів ніколи не був конфідентом. — Але Муйла пропонував послуги комісарєві Шульцові. — Чому не дано охорони Голуфкові в Трускавці. — Свідки Єржи Місінські і Маріян Бургард, капітани II Відділу Генштабу в Варшаві. — Перший свідок особисто, другий хворий — відчитують його зізнання. — Закордонні інформації Генштабу про ролю Барановського в Східніх Торгах. — Бургард їздив до Львова остерігати Білевіча. — Барановський протестує, мусів це бути хто інший, бо Барановських є більше. — Вся зала в’ялила очі в свідка Марусю Федусєвичівну. — Знала Барановського як чоловіка своєї товаришки. — Мешкали недалеко, утримували товариські зв’язки, хоч нечасті. — У трамваю всунув їй у течку револьвер. — Потім листовно просив віддати, оправдуючи це помилкою. — Передала револьвер батькові, а цей звернув жінці Барановського. — Барановський твердить, що те сталося на прохання свідка, бо батько знайшов у неї револьвер і не було іншого способу його від нього видобути. — Не може зрозуміти, чому і за що хотів її Роман Барановський убити. — Розпитував у неї про адресу Коссака, якого вона не знала. — Юліян Федусєвич, апеляційний суддя, батько Марусі, потверджує її слова. —

Коридори суду заповнилися так добре нам знаними з політичних українських процесів минулого десятиліття тайними поліційними агентами. Від років нахабною бундючністю, брехливістю, вилвлєними з повітря інформаціями “внутрішнього вивяду” і кривоприсяжністю затруєвали вони су-

дову атмосферу, намагаючися виправдати пасо-
житне своє існування.

Сьогодні їхній день. Стоять вони, одинцем, чи гуртками, ждуть на свою чергу. Деякі вже зовнішнім своїм виглядом типів з-під темної зірки не лишають у публіки ніякого сумніву, що це за птиці, а дехто нічим не різниться від сірого обивателя, яких тисячі щодня пересуваються перед нашими очима, непомітні аноніми, що не лишають сліду за собою.

Вибила дев'ята година, прокурор, оборонці і присяжні судді вже на своїх місцях. Входить трибунал — починають викликати поліцистів.

Як першого кличуть аспіранта поліції *Дмитра Бубена*, літ 37, бо він приїхав сюди аж з далекого Познаня. Щось не дуже він виглядає на чистокровного поляка, коли судити по його назвищі. Був він начальником слідчого відділу політичної поліції в Дрогобичі, одним з його завдань було слідкувати за діяльністю ОУН у Дрогобиччині. І про те він тепер розказує. Йому віддано вступне слідство після вбивства Голуфка, що до нічого не довело. Тепер хіба лишається йому свідчити про те, які він мав підозріння, кого арештовано в перших днях і кого мусіли звільнити з браку доказів.

Оборонець Романа Барановського, д-р Кройценавер, що уважно за всім слідкує і час-від-часу пильно собі щось нотує, але зрідка коли випитує свідків, ставить йому одні з тих небагатьох своїх питань.

Д-р Кройценавер: В часі слідства ви стояли в зв'язку з комісарем Чеховським у Львові?

Дмитро Бубен: Так, часами він розпитувався в мене про деякі інформації.

Д-р Кройценавер: Говорив він вам щось про револьвер?

Дмитро Бубен: Десь так о́коло 22 січня 1932 року сказав він мені, що є вже на сліді револьвера, котрим убито посла Голу́фка.

Рудольф Радонь, “пшодовнік” слідчої поліції у Львові і підвладний комісара Чеховського. Після вбивства Тадеуша Голу́фка його призначено до вступного слідства від львівської поліції.

Голова трибуналу: Ви знали про те, що Роман Барановський був поліційним конфідентом?

Рудольф Радонь: Романа Барановського я знав і здогадувався вже давно, що він у нас служить конфідентом. Деякі інформації, що їх діставала поліція, на мою думку, могли походити тільки від Романа Барановського. Але конфідентом він був поганим. Його інформації, це здебільшого — водичка.

Голова трибуналу: Чому так думаєте?

Рудольф Радонь: Я можу подати, як доказ, приклад зо слідства в справі атентату на Східні Торги. Ми слідкували за Романом Бідою.¹⁶⁴⁾ А “пан Ромцьо” вперто інформував, що якийсь Шевчук, а не Біда, виконує головну ролю в підготові атентату. Ми відтягнули агентів від Біди і слідкували за Шевчуком, як день так ніч.¹⁶⁵⁾ А тим часом Біда преспокійно і без перешкоди докінчив свою роботу. Коли б не Роман Барановський, ми були б накрили Біду на гарячому вчинку. Сам комісар Чеховскі не довір’яв пізніше Романові Барановському і він це підписав наказ його арештувати.

¹⁶⁴⁾ Головний обвинувачений у тому процесі, засуджений на кару смерті, її потім замінено на 15 років тюрми.

¹⁶⁵⁾ Тому, що справа Східніх Торгів та інформації про неї від Барановського були одним з важніших позірних доказів його дволічної гри, це вимагає точнішого пояснення. В тій справі Роман Барановський знайовся в предурній ситуації. Небагато про неї знав, але що знав, те й сказав.

Голова трибуналу: Чи підсудний Роман Барановський контактував з Романом Бідою?

Рудольф Радонь: Того я не знаю.

Прокурор: Чи знаєте щось про те, що Барановський згадував комісареві Чеховському про револьвер, що ним убито посла Голуфка.

Рудольф Радонь: Я в те не вірю. За зловлення вбивників була проголошена нагорода 10,000 злотих. Комісар Чеховські любив гроші і зовсім певно не пропустив би такої нагоди впасти на гарячий слід, що довів би до викриття вбивників.

Голова трибуналу: Чули ви про поголоску, що комісар Чеховські мав бути на послугах ОУН?

Рудольф Радонь: Нічого про те не можу сказати, не знаю.

Витворилося таке положення, що не міг дуже на те покликатися й доказувати, як побачимо за хвилину. Ніякого Шевчука до тієї справи вміщованого не було, це вигадана особа і Радонь очевидно бреше, коли розказує, начебто поліція його день і ніч слідила. Не могла слідкувати за неіснуючою особою. Всю справу провадив Володимир Попадюк і на день перед атентатом виїхав зо Львова, щоб схватися перед сподіваними масовими арештами. Лишився у Львові Омелян Сенник, що жив у підпіллі, технічні справи докінчував за тих останніх кілька годин Роман Біда. Попадюк був одним з тих, кого попередив Сенник про хворобу Барановського і відсунення його від практичної роботи. І хоч він добре жив з Романом Барановським, але по засаді "про справу говори, не з ким можна, але з ким треба", нічого йому про свою роботу не згадував. Барановський забігав до нього частенько, дещо сам бачив, дещо здогадувався, і всю підготовну роботу Попадюка перекинув на вигаданого Шевчука. Всипати відразу Попадюка-Гуртака не міг, бо тим одночасно виявив би й себе, як донощика. Тому він покищо говорив усю правду, яку знав, перекидаючи її на Шевчука, з наміром, коли прийде час, як уже когось арештують і буде можливість звернути підозріння "всипи" на арештованих, "довідатися" про Попа-

Мова ввесь час про Романа Барановського і Радонь кілька разів назвав його "паном Ромцьом", що показувало, що в поліції агенти були собі "за панібрата" з Романом Барановським. Скільки разів Радонь назвав Барановського "паном Ромцьом", заля вибухала голосним сміхом.

Д-р Рогуцький: Мене цікавить особа Михайла Гнатєва. Що можете про нього сказати?

Рудольф Радонь: Прошу запитатися "пана Ромця", він вам більше про те міг би сказати, ніж я.

Д-р Рогуцький (до Барановського): Що ви на те скажете?

дюка. Це відома стара тактика донощиків, що мусять і поліцію задоволити і своїє шкури берегти. Так він і зробив. Рядові агенти не знали, чи він засипав пізніше Попадюка, але знав Чеховскі, який уже не жив, і знав Білєвіч. На своє лихо Барановський не міг покликатися на Білєвіча. Через покійного адвоката д-ра Семена Шевчука, що був звичайно посередником у таких справах до поліції і не одному підсудному прислужився, рятуючи його перед тюрмою, Білєвіч узяв грубого хабара, щоб на процесі поминути деякі речі і не обтяжувати чи то цілком чи то тільки злегка деяких підсудних. Знав про те Барановський. Білєвіч був одним з тих небагатьох у поліції, що намагалися боронити Барановського і рятувати його перед засудом. Барановський мусів так крутити, щоб не наставити проти себе своєї дошки рятунку, не міг виявити, що він засипав Попадюка перед Білєвічем, який про те ані пари з уст на процесі не пустив та вможливив оборону Попадюка. Тому він був майже безпомічним супроти усіх тих закидів, що їх ставила вища й нижча поліція і II Відділ Генштабу йому за Східні Торги.

Деякі інформації до цієї справи отримано від Володимира Попадюка, (гл. лист до автора з дати 27 лютого 1975 року).

Роман Барановський: Про мої підозріння відносно Михайла Гнатєва я негайно повідомив комісара Чеховського. Потім також радника Івахова. Знав про те й комісар Білевіч. Я тільки в першій хвилині помилився і назвав Гнатєва Петром, бо не знав ще тоді його правдивого імені. Чому не арештували Гнатєва і дали йому через те змогу втекти — не знаю.

Д-р Кройценавер стверджує, що інформації Романа Барановського не були такою собі “водичкою”, як про те легковажно висловився свідок Рудольф Радонь. Адже сам акт обвинувачення признає, що при допомозі підсудного зловлено таку важливу в ОУН особу, як Зенон Коссак, і навіть дістав за те Барановський нагороду півтори тисячі злотих. Це була поважна прислуга, а не просто — водичка.

Д-р Шухевич: А хто всипав Юрка Дачишина і Миколу Максимюка за напад під Бібркою?

Рудольф Радонь: Дачишин сам зрадився, бо необережно проговорився перед служницею, а потім він “засипав” Максимюка.

Д-р Шухевич: Та-а-ак? А хто показав поліції криївку Дачишина?

Рудольф Радонь: Не знаю.

Свідок *Тадеуш Дембіцкі*, старший агент слідчої поліції, як і весь сьогоднішній ланцюг поліційних свідків, зізнає про ролю Романа Барановського, як конфідента поліції, і вартість його інформацій:

“Романа Барановського я знав від 1928 року. Його назвище постійно згадувалося в поліції у зв’язку з усякими українськими справами. Уважав я його завжди поважнішим членом УВО і часто бачив у товаристві інших знаних членів УВО.

Про його конфіденційну службу почав я здогадуватися в 1929 році і від тоді перестав йому кланятися на вулиці, щоб не справляти йому та його роботі ведмежої прислуги.

Підозріння щодо Барановського та його праці на два боки зродилися в мені в часі слідкування за Омеляном Сеником після замаху на Східні Торги. Це Роман Барановський звернув нашу увагу на Сеника і мене початково приділено стежити за місцями, куди міг заходити і де міг скриватися Сеник. Тим часом Сеник про все те довідався ще перед тим, заки почалася сліжка за ним. Я це відразу завважив і сказав комісареві Білевичеві, що тут щось не в порядку і через те зрікся сліжки за Сеником.¹⁶⁶⁾

Роман Барановський (встає і вияснює): Я попереджав комісара Чеховського, що Сеник виїхав до Городка. Мої інформації були правдиві і я “не винен”, що Сеника тоді не зловили.

¹⁶⁶⁾ Свідок бреше, як найнятий, та й не дуже зручно. Він оправдував своє боягузство перед Білевичем, чому випустив нагоду з рук у часі пошукувань за Сеником. Звідки він так скоро міг довідатися, що Сеник знав про сліжку за ним? І по чім міг це свідок “відразу” вавважити? Правда виглядала так, що обережний Сеник, живучи в підпіллі, весь час поводився так, якби за ним сліdkували й непомітно оглядався та ніколи не ввійшов до хати, доки не переконався, що вона “чиста” від поліційної обсервації. Завважив підозрілого типа під однією зо своїх конспіративних квартир, не ввійшов туди й пішов на поле коло Личаківського Цвинтаря, вдаючи зачитаного в газеті й увесь час тримаючи руку в кишені на револьвері. Дембіцкі побоявся йти за ним і винайшов ту байочку на своє оправдання. Гл. про те розповідь самого Сеника у “Справа Східних Торгів”, стор. 33-34.

Д-р Кройценавер: Можливо, що не всі інформації підсудного Барановського про окремі подобиці плянованого замаху на Східні Торги потім показали зовсім точними. Але є безсумнівний факт, що це він повідомив поліцію про плянований замах, звернув її увагу на те й заалармував. Це була правда і то важна правда, вона дала поліції можливість робити охоронні заходи.

Свідок *Владислав Хімяк*, пшодовнік слідчої політичної поліції, один з низових поліційних спеціалістів в українських справах, давно вже здогадувався про конфіденційну службу Романа Барановського для поліції. Недовір'я до нього почалося в свідка в часі слідства за напад на поштовий амбулянс під Бібркою. З допиту Миколи Максимюка довідався він, що Роман Барановський сконтакувався з Максимюком і розвідувався в нього про здобуті в тому нападі гроші, а комісареві Чеховському про ту свою розмову з Максимюком нічого не згадав.

Слухаючи того, мимоволі питаємо себе: а звідки Хімяк знає, чи Барановський не доніс про те Чеховському? Чеховські не розкривав перед свідком свого конфідента, тим самим не передавав йому своїх розмов з Барановським. Сам свідок зраз на початку сказав, що він тільки здогадувався про ролю Романа Барановського в поліції.

Д-р Кройценавер: Ви не знаєте, чи говорив щось Роман Барановський поліції про револьвер, що послужив зряддям смерти посла Голуфка?

Владислав Хімяк: Нічогосінько про те не знаю.

Д-р Кройценавер: Щось ви скоро забуваєте. В актах слідства виразно стоїть, що в вашій присутності підсудний Роман Барановський говорив надкомісареві Білевічеві про револьвер, який він продав у крамниці Купчинського у Львові, і розказував при тому історію того револьвера.

Ян Гірні, старший агент слідчої поліції, повторює за своїми попередниками знані вже речі про Романа Барановського.

Д-р Шухевич: Пане Гірний, чи це правда, що ви служили в Українській Галицькій Армії і були в ній хорунжим?

Голова трибуналу: відхиляє це питання.

Д-р Шухевич: У ваших свідченнях про Олесья Бунія говорили ви, як він казав, що треба Голуфка “спшонтноньць”.¹⁶⁷⁾ Буній завжди говорив тільки по-українському. Якого ж то слова вжив тоді Буній, що ви його переклали на польське “спшонтноньць”?

Ян Гірні: В поліції Буній відповідав по-польському і це слово сказав теж по-польськи.

Свідок *Юзеф Федунішин*, підкомісар поліції, переповідає інформації, що їх поліція діставала від Романа Барановського, так як це заповдано в акті обвинувачення, — нічого не додає, ані не пропускає.

Д-р Шурлей: Пане комісарю, ви знаєте ОУН не від сьогодні, і чи гадаєте ви, що вона могла виконати замах, не рахуючися з українськими інтересами в Лізі Націй?

Юзеф Федунішин: Так могло бути, з уваги на анархізацію низів, що часто буває в революційних організаціях.

Д-р Рогуцький: На якій підставі, на підставі яких фактів свідчили ви в слідстві, що особа Тадеуша Голуфка була зненавиджена в українських націоналістичних колах?

Юзеф Федунішин: Факти на такі справи подавати трудно, але я можу покликатися на нагін-

¹⁶⁷⁾ По-українському хіба: усунути, забрати з одного місця на інше.

ку української націоналістичної преси на українських політиків, що “засіли за одним столом з катами українського народу”. В тій справі ОУН навіть випустила окрему летючку.

Д-р Рогуцький: стверджує, що Тадеуш Голуфко зійшовся з українськими політиками один-єдиний раз і не міг бути знаний українським націоналістам аж так, щоб вони могли його за ту діяльність зненавидіти.

Д-р Шухевич: Можете нам подати бодай один приклад, де провід ОУН виступив проти особи посла Голуфка?

Юзеф Федунішин: Не можу сказати так відразу, мүсів би за тим пошукати.

Роман Хшановскі, поліційний агент, колись працював разом з комісарем Білевічем:

“Романа Барановського знав я, як члена Крайової Команди ОУН¹⁶⁸) у Львові та водночас інформатора комісара Чеховского. Одного разу Роман Барановський запропонував мені дивний і небезпечний плян, як розвідатися про правду в справі вбивства посла Голуфка. Я нібито мав бути подібний з лиця і з постави до сотника Ярого, а він — чільна фігура в проводі ОУН. Поїдемо разом з Барановським у Дрогобич, він представить мене тамошнім націоналістам, як Ріхарда Ярого, що з рамени проводу ОУН таємно приїхав прослідити справу вбивства Тадеуша Голуфка. Переведемо тоді на місці “суд” над тою справою і в той спосіб — говорив Роман Барановський — убивники самі себе видадуть”.

Цей неймовірно фантастичний плян, що справді міг вилягтися в голові такої людини, як Роман

¹⁶⁸) ОУН мала Крайову Екзекутиву, Крайова Команда була в УВО.

Барановський, викликав великий рух серед аудиторії у залі, оборонців і навіть трибуналі.

Свідок *Юзеф Будни*, пшодовнік слідчої політичної поліції, розказує, як зловлено Зенона Косака на залізничній станції у Скнилові. Він теж шукав за Михайлом Гнатевом, але тому вдалося втекти. Остання вістка про нього прийшла з Парижа, а куди звідти дівся — невідомо.

Також мав він діло з Мотикою, який працював конфідентом поліції. Мотика сам зголосився до комісара Білевіча і запропонував, що покаже двох людей, які мають відношення до вбивства посла Голуфка. Показав на двох братів Біласів. Свідок підозрівав, що Мотика одночасно перестеріг про те Біласів. Це Мотика засипав Олексу Бунія та всю трускавецьку п'ятку. А свідкові говорив, що вбито Голуфка тому, що він був "ініціатором пацифікації".

Микола Мотика встає і заперечує, немовбито говорив таке свідкові Будному, але... не перечить, що співпрацював з Будним.

Широко й докладно про політичні відносини в Дрогобиччині, про діяльність націоналістів та комуністів у нафтовому басейні розказував свідок *Міхал Юркевіч*, начальник слідчої поліції в Самборі:

"Перед убивством посла Голуфка, велася в читальні "Просвіти" у Трускавіці розмова про те, що в Східній Малопольщі перебувають послы Голуфко та Єндржеєвіч для ведення переговорів з українцями. Дискутанты, а головно підсудний Микола Мотика і покійний Василь Білас, гостро висловлювалися проти таких переговорів і пояснювали присутнім, що також і полк. Євген Коновалець належить до противників того рода переговорів. Я склав про те звіт до староства і до воеводства у Львові.

Пізніше дістав я вістку від комісара Чеховського, що багато можна б довідатися про вбивство від Романа Барановського. Сам він, мовляв, не є вбивцею, але немало міг би про те сказати”.

Довго оповідає свідок про українську націоналістичну молодь у Дрогобиччині і про трускавецьку “сімку”. За його словами, у Трускавці діяла не “п’ятка”, тільки “сімка”, а належали туди Михайло Гнатів, Микола Мотика, два брати Біласи, Дмитро Данилишин, Хорт і якийсь Гапій чи Гапшій.

Коли відбулися в Дрогобиччині арешти, першим почав складати перед свідком обширні зізнання Микола Мотика. Потім признався Олекса Буній і пізнав револьвер, на котрий складав присягу в ОУН.

“Впливи комуністів на місцеву українську націоналістичну молодь особливо сильно позначилися в 1929 році. Наприклад, Ольга Коцко, недавня гаряча націоналістка, перейшла до комуністів і відгравала серед них помітну роллю. Соціально радикальніша молодь переходила в комуністичний табір і звідти потім намагалася розкласти ОУН під гаслом: “Геть з Коновальцем — хай живуть низи ОУН!”

Дуже спритним у своїй діяльності виявився Михайло Гнатів. Хоч був тільки робітником, але цікавився політичними й ідеологічними справами, при ревізії в нього знайдено всяку літературу, не тільки націоналістичну, але й комуністичну. Він мав просто гіпнотизуючий вплив на своїх товаришів, тишився серед них великим авторитетом. Гнатів постійно комунікувався з Зеноном Коссаком, у важніших справах, наприклад, коли йшлося про вбивство, мусів певно дістати згоду від бойового референта ОУН.

В часі тих масових арештувань поліція сумлінно старалася перевірювати алібі арештованих. Дуже це тяжка справа на селах, де мало хат, тому більшість арештованих по 48 годинах мусіли випустити на волю. Затримано тільки Олексу Бунія, бо було про нього відомо, що він член ОУН”.

Прокурор: Чи знаєте про наказ ОУН припинити саботажі?

Міхал Юркевіч: В червні 1931 року місцеві гуртки у Дрогобиччині дістали наказ припинити саботажну акцію. Тепер не можу собі всього точно пригадати. Я те списав у своїх звітах і записках.

Прокурор вносить відчитати ті записки “внутрішньої розвідки”. Не зважаючи на спротив д-ра Шухевича, трибунал відчитує ті акти, як частину зібраних доказів, покликаючись на те, що ці акти переглядав слідчий суддя Юзеф Стружинські з Варшави і признав їх важними та потрібними для справи.

В актах подрібно й докладно написано про всякі сходи українських націоналістів у Дрогобиччині, їхні настрої проти спроб польсько-українського порозуміння, розмову в трускавецькому гуртку на тему поглядів полк. Євгена Коновальця стосовно тих переговорів, зв’язків з УНДО і т. п. Також згаданий там наказ припинити саботажну акцію цілком та обмежити до найконечніших потреб акти індивідуального терору.

Прокурор: Чи Михайло Гнатів був конфідентом поліції?

Міхал Юркевіч: Мушу рішуче заперечити це, як неправдиві поголоски. Знаю про те від мого тодішнього підвладного Шульца. Натомість казав мені Шульц, що той сам Федір Муйла, який “сипав” Гнатєва на процесі, пропонував йому свої послуги.

Свого часу старався Гнатів про паспорт до Бельгії і староство в Дрогобичі йому відмовило. Т. зв. кваліфікаційне свідоцтво видається кожному, без уваги на те, дістане він пізніше паспорт, чи ні. Тільки дуже рідко не видають такого кваліфікаційного свідоцтва. А чому — це урядова тайна. Гнатів його не дістав. Називався він на ім'я Михайло, Петро — це його батько. За Гнатевом слідували посередньо, т. зн. не ходили за ним тінню тайні агенти. Він мав опінію комунізуючого націоналіста. Коли мова про перехресчування впливів ОУН і комуністів, то варто ще згадати про Кіндратева і Яцушка. Перший з них колись був членом УВО, а потім на Волині арештували його за комуністичну роботу. Яцушко теж належав до УВО, а втік до ССРСР, як комуніст. Хоч, бували теж випадки переходу комуністів до націоналістичного табору.

Роман Барановський: У зв'язку з зізнаннями свідка я ще раз хотів би підкреслити, що я не називав Гнатєва свідомо Петром. Я тільки припускав, що він так називається.

Д-р Рогуцький: Мені дивно, чому ви, як начальник безпеки в окрузі, не дали послові Голуфкові ніякої охорони, хоч мали відомості, що бойовики в Трускавці недавно перед приїздом посла Голуфка висловлювалися про нього в ворожому тоні?

Міхал Юркевіч: Особисту охорону даємо тільки на доручення вищої влади. Такого доручення в даному випадку не було. А втім, на доручення комісара Грубера, зголосився до посла Голуфка агент Черкавські, пропонуючи йому охорону, але посол виразно висловився проти якоїнебудь особистої охорони для нього.

Допитано всіх поліцистів. Свідок Міхал Юркевіч був останнім. Їм на зміну прийшли агенти II Відділу Генерального Штабу з Варшави.

Єржи Місінські, капітан II Відділу Генерального Штабу, свідчить, що туди прийшла інформація, що Роман Барановський у хвилині свого арештування був членом Крайової Екзекутиви ОУН, хоч і служив конфідентом поліції. Ця вістка прийшла з-за кордону і говорила виразно, що Роман Барановський належав до ОУН до самого свого арештування по вбивстві комісара Чеховського.

Голова трибуналу: А чи правда те, що підсудного Романа Барановського усунули з УВО в 1928 чи в 1929 році?

Єржи Місінські: Про те я інформацій не маю.

Роман Барановський: Ця інформація неправдива. Я до членства в ОУН не почувався. Коли в 1930 році приїхав до краю Петро Сайкевич і пропонував мені місце заступника Крайового Провідника ОУН, я відмовився, і тільки за відомом, згодою і навіть порадою радника Івахова на те погодився.

Єржи Місінські: Я можу тільки сказати, що наші інформації прийшли з цілком певного і незалежного джерела.

Маріян Бургард, капітан II Відділу Генерального Штабу, не з'явився особисто, прийшла від нього телеграма з повідомленням, що він важко хворий. Відчитано його давніші свідчення, де він говорив:

"До II Відділу Генерального Штабу в Варшаві вплинула вістка, що член УВО, Роман Барановський, організує замах на Східні Торги у Львові.¹⁶⁹⁾ Для перевірки цієї справи вислано

¹⁶⁹⁾ Це цілком неправда. Роман Барановський не мав аніякісного відношення до справи Східних Торгів. Не за-

мене до Львова. Тут я зв'язався з начальником слідчого уряду поліції, надкомісарем Білевічем, і відбув з ним довшу розмову. Від нього я довідався, що Барановський може в поліційній службі діяти, як контррозвідник УВО. На те заявив мені надкомісар Білевіч, що ця концепція зовсім нова для нього, але він прийме її до уваги та ближче поцікавиться справою, бо сам він не отримує інформацій безпосередньо від Романа Барановського, вони йдуть через комісара Чеховського”.

Роман Барановський (встає і заявляє): Це му- сить бути якесь непорозуміння. Я ані не організу- вав атентату на Східні Торги, ані не брав у ньому ніякої участі. Якщо там була мова про якогось Барановського, то напевно про іншого, а не про мене.

Голова трибуналу: А хіба є ще інший Бара- новський? Хіба ваш брат?

буваймо, що над усім наглядав тоді присутній у Львові Омелян Сенік, а він же ж відсунув Романа Барановського від усякої діяльності і наказав провідному та середньому організаційному активові у Львові триматися від Барановського здалеку, м. і. це ж говорив він і авторові цих рядків і Володимирові Попадюкові, який з доручення Сеніка провадив підготову до атентату і майже кожного дня з ним бачився та йому звітував. Інша річ, що Роман Барановський втискався, куди тільки міг, користаючи з давніх то- вариських та організаційних зв'язків, щоб проникнути всякі інформації для поліції. Якщо така вістка дійсно прий- шла до II Відділу Генерального Штабу в Варшаві і цей Штаб був переконаний про достовірність джерела, звідки її дістав, то це кидас світло і на вартість та правдивість усіх інших інформацій про УВО, збережених в архівах колишнього польського Генштабу, на котрі тепер залюбки по- кликаються “наукові” польські дослідники.

Роман Барановський: Так могло бути. Інформатор помішав мене з ним, його могли підозрівати, а на мене це звалилося.

На сьогоднішній день був ще покликаний свідчити надкомісар Казімерж Білевіч, начальник слідчого відділу політичної поліції у Львові, тепер у Кракові. На процес він не приїхав, надіслав телеграму з оправданням, що не дозволяє йому на те важке захворювання.

Трибунал хотів було відчитати його давніші свідчення, так як це зробив у випадку капітана Маріяна Бургарда, однак тому рішуче спротивився оборонець Романа Барановського, д-р Кройценавер. За його твердженнями свідчення надкомісара Казімержа Білевіча мають капітальне значення не тільки для його клієнта, але й для всього процесу. Коли надкомісар Білевіч не хоче приїхати — спровадити його примусово, а коли не може — перервати процес.

Голова трибуналу проголосив перерву на пів години, щоб телефонічно зв'язатися з командою поліції у Кракові і з тамошнім фізикатом.¹⁷⁰⁾

Після перерви повідомив, що надкомісар Казімерж Білевіч приїде свідчити в понеділок дня 22 жовтня 1933 року.

В кожному політичному процесі в Польщі з-правила виступали свідками поліційні агенти та всякі урядові особи, хоч інколи вони нічого не знали з власного спостереження, з власного досвіду, в більшості або переповідали інформації “вивяду” внутрішнього, або розказували, що чули чи про що довідалися від третіх осіб. Такий спосіб перепроваджування доказів недозволений у кар-

¹⁷⁰⁾ Так у Галичині, з австрійських ще часів, називали державний уряд здоров'я при адміністраційній владі.

них процедурах багатьох країн. Можна свідчити тільки про те, що хтось сам бачив або знає з власного досвіду. Але в Польщі це залюбки стосувалося. Одначе й тут самбірський процес побив усі рекорди так пропорційною кількістю поліцистів та урядовців у відношенні до інших свідків, як і приділеного їм у процесі часу. Ще лишилося кілька “цивільних” свідків і на них саме прийшла черга.

Перший з них, це *Іван Полотнюк*, учитель з Дрогобича. Весною 1931 року він випадково познайомився з Романом Барановським на обіді в ресторані. Коли ж Барановський виїхав з Дрогобича, свідок займався деякими справами його дружини. Стрінув раз Романа Барановського, коли цей їхав до Криська, і питався, чи не боїться він арештування. Відповів йому Барановський, що нічого йому лякатися, в часі, коли вбито посла Голуфка, він був на селі коло хворої дружини.

Цей свідок почав був розводитися про свої старання за поміччю Каси Хворих для Барановської, коли їй прийшов час родити. Ані для трибуналу, ані навіть для публіки це нецікаве, голова трибуналу кілька разів переривав йому, а свідок усе вертався до тієї теми. Справляв він комічне враження, а водночас прикре й несимпатичне: почне було зізнавати кілька речень по-українському і переходить на польську мову і навпаки, так раз-у-раз у колісце.

Голова трибуналу заповів:

— Прошу прикликати свідка Марію Федусевич.

В одну мить заля зелектризувалася — очі всіх звернулися на входові двері, в задніх рядах глядачі ставали навшпиньки, щоб понад голови перших рядів кинути оком на дівчину, про яку стільки

говорено в процесі і якій такий жахливий кінець готовила потвора в людському тілі, що сиділа на лаві звинувачених. Мабуть не було ні однієї душі в залі, разом з трибуналом, щоб з тої причини не гляділа з симпатією на свідка.

Марія Федусевич, 24 роки, студентка романістики, мала складати зізнання про один з безчисленних револьверів, що таємничими стежками приходили до Романа Барановського, а потім або зникали безслідно, або виринали в найбільш неправдоподібних обставинах:

“Я знала Романа Барановського, спершу як нареченого, а потім чоловіка моєї шкільної товаришки, Дзюні Герасимовичівної. Ми мешкали в одній околиці з подружжям Барановських і бувало, що часом випадково йшли разом додому. Одного такого разу я побачила Романа Барановського у трамваю. Була велика тиснява, годі було й думати, щоб сісти, та й стояти трудно, бо тримала я в руках течку з книжками. Таку ж саму течку мав і Роман Барановський. Узяв він теж і мою, щоб було мені легше. По дорозі трохи прорідилося в трамваю, ми доїхали до моєї зупинки, там я попрощалася з Барановським і висіла. Коли я пізніше відчинила течку, на моє велике здивування побачила в ній револьвер, щільно загорнений у папір. Зараз я пішла до мого батька й показала йому цей револьвер, він його затримав у себе. На другий день прийшов лист від Романа Барановського, в якому він вибачався, що через помилку вложив револьвер до моєї, а не до своєї течки, просив, щоб я була спокійна, бо це “легальний” револьвер і він пришле одного хлопця, щоб його забрати. Дійсно, хтось зголосився по той револьвер, але я не віддала — батько заборонив давати комунебудь, тільки самому Романові Бара-

новському і то в батьковій присутності. До того його тоді й не було вдома. Потім цей револьвер відобрала Дзюня, жінка Романа Барановського”.

На те піднявся Роман Барановський:

“Ніякого револьвера до течки панни Марусі Федусевичівної я не вкладав. Вона мабуть не перший раз носила револьвери, як зв’язкова ОУН. А того разу я випадково стрінув її на вулиці Вишневецьких, підпровадив її додому і по дорозі вона просила мене визволити її з клопоту. Один з таких пістолів ОУН, що переходив через її руки, марки Фроммер, знайшов батько і відобрав у неї. Просила мене вона піти до батька й зажадати віддачі пістоля, як мого власного. Я його пізніше дістав і це є той сам, що я дав його Юркові Березинському замість того, що в нього позичив”.

Маруся Федусевич: Це видумка. В дійсності було так, як я сказала.

Кому вірити? Чи цій гарній українській панночці, чи вихолощеному з усіх моральних стримів падлюці? Навіть найзапекліший шовініст з лави присяжних міг би завагатися.

Суддя Кучера: Чи на підставі вашого знайомства з підсудним Романом Барановським можете допустити, що він хотів вас убити?

Маруся Федусевич: Коли я про це довідалася, це мене так дуже здивувало, що я не могла повірити. Защо? І нащо?

Роман Барановський: Я ніколи не ставив поліції такої пропозиції, щоб убити свідка Марусю Федусевичівну.

Прокурор: Ви доволі часто стрічалися з підсудним Барановським. Про що ви з ним тоді говорили?

Маруся Федусевич: Про всякі байдужі буденні речі, як звичайно в товариських розмовах.

Прокурор: Який інтерес мав би Роман Барановський так дуже вас обтяжувати, коли жили ви з ним і з його дружиною добре і без суперечок?

Маруся Федусевич: Нераз я сама собі завдала таке питання і по сьогодні не можу зрозуміти цієї загадки.

Д-р Рогуцький: Чи підсудний Роман Барановський випитувався в вас про адресу Зенона Коссака?

Маруся Федусевич: Кілька разів мене про те питався. Я не знала та й самого Коссака ніколи не бачила. Тоді Барановський просив мене розвідатися про те між студентами, бо він має з Коссаком грошовий інтерес.

Свідок Юліян Федусевич, суддя апеляційного суду у Львові, батько Марусі, зізнає про ту саму обставину. Його свідчення цілком покриваються з тим, що сказала його дочка. Свідок дозволив віддати револьвер тільки на підставі виказки про дозвіл носити зброю.

Прокурор: Ви не вірили листові до вашої дочки? Трохи це дивно.

Юліян Федусевич: Я мав щодо того сумніви і, зрештою, був дуже схвильований тією справою.

Прокурор: Чому ж ви не передали револьвера поліції?

Юліян Федусевич: Не зважаючи на мої сумніви, я не хотів доносити до поліції і справляти в той спосіб прикрість товарищів моєї дочки.

XXI. РОЗДІЛ

ДЕВ'ЯТИЙ ДЕНЬ: НЕСПОДІВАНИЙ ЗАХИСНИК РОМАНА БАРАНОВСЬКОГО

Свідчить д-р Казімерж Івахів, спеціаліст безпеки в українських справах. В передбаченні сенсацій з'їхалися урядові особи зо Львова й Варшави. — Роля й характеристика Івахова: неначе павук у сітці. — Свідчення простягаються на цілість українського життя. — Знайомство і співпраця свідка з підсудним Барановським. — Перевір'яє через нього свої давніші інформації. — Зустріч у кабінеті в воеводстві. — Скарги Барановського на Чеховського. — Чеховські: не виплачує грошей, наражає його на небезпеку деконспірації. — Безуспішно жалівся Білевічеві. — Отримав від Івахова двісті злотих. — Представлення Барановського шефові безпеки Соханському. — Цей підчинив Барановського безпосередньо Івахову. — Жалі Барановського, що поліція зле використовує інформації щодо слідства в справі Голуфка. — У звітах заєдно показував на Коссака і Гнатєва, радив, як вести слідство. — Помилка в наказі Чеховського: пропущено слово "не" перед арештувати. — Було б очевидним безглуздя арештувати конфідента виланого в Дрогобиччину, щоб шукав убивників Голуфка. — Чеховські не згадував йому про револьвер, котрим убито Голуфка. — Але допускає, що підсудний міг про те сказати, а Чеховські злегковажити, і доказує, чому. — Боронить Барановського у відповідях на запити голови трибуналу. — Порушення й перешіттування в залі: перший і

могутній захисник Барановського з "безпеки". — Незадоволення трибуналу і прокурора. — Сайкевич не пропонував нічого Барановському, все мало вирішитися в Празі, куди вибирався підсудний з доручення свідка. — Не дав паспорту, безпечніше їхати на Данціг, а звідти далше при помочі зв'язкових ОУН. — Кухарські не ДОПИТУВАВ, тільки РОЗМОВЛЯВ з Барановським у присутності свідка. — З Голуфком бачився тільки раз під час розмови в трійку з начальником Роговським у воевідській безпеці. — Голуфко видався йому мрійником і теоретиком без практичного підходу. — Рішуче хвалить і високо цінить конфіденційну роботу підсудного, загальну її характеристику ілюструє прикладами. — Міг не знати імені Гнатєва, але подав назвище і дуже докладно описав його особу. — Про "трік" представити Хшановського за Ярого знав, не прив'язував більшої ваги до того. — Ніколи не мав найменшої підстави підозрівати Барановського про подвійну гру. — Він лояльно і чесно працював для поліції. — Захищає Барановського, жагуче, з запалом, переконанням і піднесеним тоном. — Його вияснення душевного зламу в підсудного голова трибуналу називає фантазіями і перериває свідкові. — В присутності свідка ніколи не було мови про "мокру роботу". — Інтервенція трибуналу в сварці між прокурором та Іваховом. — Відбиває запити прокурора на знецінення інформацій Барановського, як конфідента. — "Роман Барановський був дуже вартісним конфідентом". — Боронить його і перед Галлясом і перед Соханьським — він довше і ліпше знав Барановського. — Івахів диктує формальну заяву до судового протоколу, що Барановський не був контррозвідником у поліції. — В дальшій вентиляції справи револьверів бере сторону Баранов-

ського. — Давав інструкції Барановському і той їх точно і добре виконував. — Мав повне довір'я до Барановського. — Співпраця мала тривати ще якого пів року, довше було б небезпечно. — Незручні питання д-ра Кройценавера заставляють свідка повторятися і через те послаблюють враження. — Інцидент між головою трибуналу та д-ром Кройценавером. — Наказ припинити терор був тактичним ходом “для ока”. — Статті “Фосіше Цайтунг” викликають фурію в Івахова. — Перехід револьверів через руки Барановського, це тільки “дивний збіг обставин”. — Заслуги Барановського в арештуванні учасників Конгресу ОУН. — Івахів признається, що дораджував “паціфікацію”. — Повних п'ять годин на оборону провокатора. —

Засідання суду почалося аж у полудне, спізнився викликаний на той день свідок, радник Казімерж Івахів з Кельц, його приїзду вижидали всі нетерпляче, сподіваючись не абияких сенсацій — адже мала складати свідчення особа, що довгими роками слідкувала за всім політичним, головню підпільним українським життям і була чи не найбільш поінформованою особою про українську проблему в Польщі. Просякали також усякі таємничі натяки й вістки, що в тому слідстві радник Івахів відограв першорядну ролю, хоч вона відбувалася десь неначе під землею і щойно тепер, на ось цьому засіданні суду мала виплисти наверх.

Свідок Казімерж Івахів не тільки оправдав, але й перевищив усі сподівання цікавих, і не диво, що в передбаченні тих сенсацій не тільки з'їхалися більш чисельно представники української та польської преси, але й урядові особи зо Львова, ба навіть аж з Варшави. Але ж це й була сенсація! Просто фантастична.

Коли о год. 11.20 перед полуднем у суботу, 30 вересня 1931 року на кріслі перед трибуналом засів до зізнань радник Казімерж Івахів,¹⁷¹⁾ присутні побачили людину старшого вже віку, цілком лису, в окулярах, трохи пригорблену. Велика його голова справляла враження, що непевно тримається на тоненькій, сухій шиї, а величезні долоні на довгих руках разом з тим нагадували кровопийного павука, що засівся в куті своєї сітки, ждучи на жертву. Так виглядав свідок Казімерж “Івахуф”, відступник з української родини Івахових, колишній заступник начальника відділу безпеки львівського воєводства в роках 1927-1932, а перед тим референт українських справ у тому відділі, тепер перенесений до Кельц. Здібний, феноменально працьовитий, зібрав величезний інформаційний матеріал і чудово в ньому орієнтувався, але вище заступника начальника відділу піднятися не міг ніколи. Бо з ренегатів користають, але наверх їх не виносять.

Хоч головним завданням радника Івахова було свідчити про його посередню участь у досліджуванні тайни вбивства посла Голуфка й одночасно про ролі в тому підсудного Романа Барановського, проте широченні його зізнання простягалися на кожну ділянку українського життя, що тим чи іншим способом могла загачуватися за головну тему зізнань.

¹⁷¹⁾ Власне, називався він Івахуф, бо своє українське назвище Івахів спольщив на Івахуф. І коли ми передаємо всі назвища поляків так, як вони вимовлялися по-польському, логічно й послідовно повинні б писати Івахуф. Але всі українці в той час так звикли до назвища “Івахів”, воно так часто виступало в українській пресі, навіть часом самі поляки забувалися й так його називали, і ми рішилися в тому випадку зробити виняток.

Зачав свідок від убивства Тадеуша Голуфка:
*“Безпосередньо слідства в справі убивства Тадеуша Голуфка я не вів. Навіть не був я в Трускавці. Про концепцію, що вбивство посла Голуфка вийшло з середовища ОУН, уперше сказав мені Роговські, начальник відділу безпеки львівського воеводства. Він обґрунтував її ба-
жанням ОУН поглибити пропасть між українською та польською суспільностями. Я це добре знав і розумів, з дотогочасного мого досвіду. Ціллю проводу ОУН завжди було не допускати до ніякого наближення між поляками й українцями, з тією метою розпугано перед паціфікаційною саботажною акцією”.*

На питання голови трибуналу, від коли свідок знає підсудного Романа Барановського, радник Казімерж Івахів відповідає широкою розповіддю:

Перший раз стрівся я з Романом Барановським у 1925 році. Його арештували за участь у нападі на поштовий амбулянс під Калушем і я пішов на поліцію та допитував його в деяких справах, щоб доповнити мої інформаційні матеріали.

Вдруге побачив я його в вересні 1931 року. Я вже знав тоді, що Роман Барановський був на нашій службі, сказав мені про те комісар Чеховські. В розмові з Барановським сподівався я перевірити мої власні конфіденційні інформації та й інші зібрані матеріали до діяння тайних українських організацій, зокрема під кутом погляду на цілість справ УВО й ОУН. А це тим більше, що якраз тоді проходила реорганізація українського націоналістичного підпілля, ОУН мала перейняти також бойовий реферат. Не можу сказати, щоб інформації Романа Барановського мене тоді цілковито вдоволили, бо на під-

ставі моїх власних відомостей належав він до чільних членів ОУН і міг з себе дати більше. Все ж таки довідався я від нього дещо, чого мені було потрібно, щоб позатикати діри в загальному погляді на ОУН. Я здавав собі справу, що так без приготування і без надуми навіть не міг би Барановський дати повного й систематичного перегляду того, що знав. Тому я все те передав йому через комісара Чеховського, зладив щось неначе запитальний формуляр, щоб на нього дав відповіді Барановський, опрацював диспозицію, по лінії якої мав він списувати свою розповідь. По якомусь часі Роман Барановський передав мені куди ширший і докладніший еляборат. Зважаючи на труднощі списувати такі речі з пам'яті за довгий період часу, я вважав, що хоч і не був цей еляборат на сто процент досконалий, проте цілком задовільний, можна було на тому наразі спинитися і допрацьовувати його пізнішими доповненнями.

Остання серія зустрічей з Романом Барановським припадає на березень 1932 року. Першу розмову попередило телефонічне повідомлення комісара Чеховського, що "Ромцьо" хоче говорити зо мною в деяких "загальних" справах. Не знав я докладно, про що йдеться, здогадувався лише, що Барановський хоче порозумітися зо мною в справі свого недалекого виїзду до Праги, де сподівався він побачитися з Євгеном Коновальцем. Справа це була поважна так з політичного, як і з фінансового боку, вимагала більше грошей на подорож і всякі непередбачені видатки, тому правдоподібно Чеховські відослав його до мене. Я привів його до мого кабінету бічним входом до воеводського будинку, "очистивши" перед тим коридор, щоб ніхто не міг побачити Барановського.

Відразу з першого речення заповів Роман Барановський, що дальша його співпраця з комісарем Чеховскім неможлива. На моє питання, чому саме, подав він мені кілька причин. Чеховські недбало, неточно і неповно виплачує йому гроші. А далі, невідповідно його веде, наражає на небезпеку. В присутності Барановського комісар Чеховскі неоднократно погано висловлювався про всяких українських громадян, викликував підозріння, а інколи навіть твердив, що вони теж на службі поліції. Раз він таке говорить при Барановському про інших, то де певність, що в присутності інших не говорить він того самого також і про Романа Барановського. Вже від якогось часу він завважив дивну, на його думку, поведінку комісара Чеховського і вона йому аж ніяк не сподобалася. Спершу мовчав, а потім при якійсь нагоді поскаржився про те надкомісареві Білевичеві. Той вислухав Барановського, це правда, але цілком собі його жалі злегковажив. Тому Роман Барановський, хоч і не хотів би мене клопотати цими справами, але не бачив іншого виходу, як таки звернутися до мене. Дату тієї зустрічі можна устійнити, бо того дня Роман Барановський отримав від мене двісті злотих і підписав на те квит.

Не вдаючися в перевірку правдивости чи перебільшення жалів Романа Барановського, я старався його зрозуміти, бож праця конфідента вимагає постійної і напруженої чуйности, легко йому стратити нерви. Не хотів я теж цілком на мою власну відповідальність брати дальших рішень і вважав, що найкраще буде, коли я представлю Романа Барановського моему шефові, начальникові відділу безпеки, Маріянові Соханському, що я зараз таки того самого дня зробив, і тоді Маріян Соханські доручив мені

безпосередньо “провадити” Романа Барановського.

З того часу бачився я кілька разів з Романом Барановським і запевнив його, що місячна його платня двісті злотих точно йому буде виплачуватися і так само лишаються в силі спеціальні винагороди за окремі послуги.

Останній раз бачив я Романа Барановського в день смерти комісара Чеховського і тоді також присутній був при нашій розмові начальник Соханьські. Потім уже бачив я Романа Барановського тільки як арештованого.

Так само жалівся Роман Барановський, що поліція не використовує як слід його інформацій у справі вбивства Тадеуша Голуфка. Я мав усні та письмові звіти про ті інформації від комісара Чеховського. Показував тоді Барановський, як на винуватців убивства, на Зенона Коссака, Гнатєва, Федора Муйлу, Туріва й Івана Сеніва. Ті звіти зберігаються в оригіналах, їх можна зажадати з архіву відділу безпеки у львівському воєводстві. Здавав їх Роман Барановський нашвидкуруч, на підставі свого знання відносин у дрогобицькій окрузі, не мавши ще часу ані довідатися чогось, ані перевірити. Зате другий його звіт був уже більш старанний і “вигладжений”, однак винуватцями в ньому далі виступали Зенон Коссак і Гнатів. Не твердив Барановський напевно, що саме вони вбили посла Голуфка. Не така ж то легка справа про те довідатися й дістати вистарчальні докази, щоб підперти підозріння, Але, як писав, “у тій групі треба шукати винуватців”. Навіть радив, як вести слідство, щоб усіх викрити. На підставі тих його звітів поліція зайнялася названими там особами. Що ж до Коссака, то його особа

й діяльність уже була добре знана поліції з інших джерел.

Голова трибуналу: А чому не арештовано Гна-тева?

Казімерж Івахів: Не було доказів на нього, це дуже хитрий і спритний конспіратор.

Голова трибуналу: Чому ж комісар Чеховскі наказав арештувати Романа Барановського?

Казімерж Івахів: Нічого не знаю про такий наказ.

Голова трибуналу витягає з актів оригінальний наказ арештувати Романа Барановського в Дрогобичі, підписаний комісарем Чеховскім.

Казімерж Івахів (перечитавши акт): Це ж очевидна помилка! Прошу уважно перечитати текст і можна побачити, що має там бути “не треба арештувати”. Слівце “не” помилково пропущено. Це цілком ясно впливає і з самого глузду поїдки Романа Барановського в Дрогобиччину. Поліція висилала його туди, щоб розглянувся він у ситуації, понав’язував контакти зо своїми знайомими членами організації і *цей лист мав про те попередити дрогобицьку поліцію, щоб вона була зорієнтована в такому маневрі і не робила труднощів Барановському, коли він буде шукати зв’язку з місцевими бойовиками. Який же ж був би глузд у тому, щоб давати Романові Барановському таке доручення і в той же сам час наказувати дрогобицькій поліції його арештувати.*¹⁷²⁾

Це діялося за моїм відомом. Нашим наміром було не утруднювати Романові Барановському розвідної роботи на трускавецько-дрогобицькому терені, куди ми його вислали вже 1 вересня 1931

¹⁷²⁾ Романа Барановського тоді не арештовано, бо агент Дмитро Бубен не міг його знайти.

року, цебто два дні після смерти Тадеуша Голуфка.

Голова трибуналу: Відомо вам про те, що підсудний Роман Барановський говорив комісареві Чеховському про револьвер, котрим убито посла Голуфка?

Казімерж Івахів: Комісар Чеховські був моєю правою рукою в поліційних слідствах проти українців. Постійно мене інформував і регулярно мені звітував. Рішуче стверджую, що за весь час, аж до своєї смерти, ні разу не згадував мені, наче б йому Барановський говорив щось про той револьвер. Також не знаходив я про те згадки в ніяких писаних рапортах, і, як виходить, також нікому іншому з урядових осіб комісар Чеховські про те не говорив. Гадаю, що не поминув би він такої важної подробиці в слідстві. Але, з другого боку, вважаю, що Роман Барановський міг сказати про те комісареві Чеховському і що Чеховські міг не зробити з того вжитку. Він на повних сто відсотків довір'яв Романові Барановському, мав на те підстави, вони обидва співпрацювали над викриттям убивників, стояли на доброму сліді і комісар Чеховські, як сам мені говорив, сподівався в скорому часі накласти руку на винних убивства Тадеуша Голуфка, тому міг злегковажити те, чого в ніякій іншій справі не зробив би. Він був занадто певний успіху.

Голова трибуналу (подражнено): Я не розумію, як це можливо, щоб досвідчений комісар поліції, який веде слідство в справі першорядної ваги політичного вбивства, так легковажно випустив з рук нагоду дістати знаряддя вбивства. Чи ви так зробили б на його місці?

Казімерж Івахів: Я не тверджу, що комісар Чеховські так зробив, прошу пригадати собі, я го-

ворив тільки, що в цій справі комісар Чеховські міг так зробити. Що ж до мене самого, то певно, на його місці я взяв би револьвер і сховав би його, як речовий доказ у слідстві. Одначе Романа Барановського не арештував би, бо ж це він сам приніс цей револьвер. Що інше, якби він крився з тим і поліція довідалася про револьвер не від нього самого, тільки від когось іншого.

В залі загальне порушення, всі перешіптуються, репортери пильно нотують кожне слово. Це ж бо *перший раз* у ході процесу прокурорський свідок, та ще й не абиякий, потвердив слова підсудного Романа Барановського, котрими він боронився в тій загадковій справі, а саме, начебто він свідомо затаїв перед поліцією, що мав у руках знаряддя смерти Тадеуша Голуфка, і тим унеможливив їй піти за тим слідом та зловити вбивців.

І прокурор і голова трибуналу скривилися, як середа на п'ятницю. Їм аж ніяк не подобалися свідчення радника Івахова — вони виразно оброняють підсудного Романа Барановського. В судовій залі відчувається нервово напруження.

Перше розрядження наелектризованої атмосфери наступило, коли на питання голови трибуналу свідок Казімерж Івахів стверджує, що Петро Сайкевич не пропонував відразу Романові Барановському перейняти бойову референтуру чи навіть його заступництво в Крайовому Проводі і тим самим Роман Барановський не міг нічого приймати вже тоді, в часі першої з ним зустрічі. В тій розмові було тільки сказано, що є така думка в Проводі ОУН. Коли ж голова трибуналу покликається на інші ствердження з судових актів, Казімерж Івахів доказує, що так навіть і не могло бути в тій стадії реорганізації підпілля. Все мало вирішитися аж на конференції в Празі і щойно

там могли Романові Барановському таке чи інше становище запропонувати і він тоді або прийняв би, або не погодився б. Свідок дораджував йому прийняти і Барановський мав уже туди їхати, коли якраз напередодні його виїзду вбито комісара Чеховського. Супроти того поїздки перекреслено, Роман Барановський був потрібний у Львові до нового слідства.

“Ще перед убивством комісара Чеховського устійнив я з Романом Барановським його маршрут до Праги і тактику на конференції. Барановський домагався конче пашпорту, та я не погодився на те, було б це і підозріло і небезпечно. Я радив узяти тільки замітку на особистій виказці про право їхати до Даницігу. Там Роман Барановський зголосився б у данцізькій Експозитурі УВО, як це робило багато інших перед ним, і вона вистаралася б йому документи на дальшу дорогу через Берлін на Прагу”.

Голова трибуналу: Ви були присутні, коли підсудного Барановського допитував начальник Кухарські?

Казімерж Івахів: Це була розмова, не допит, і вона мала орієнтаційний тільки характер. Хоч слідство перебрало в свої руки міністерство внутрішніх справ і в тій цілі приїхав до Львова начальник безпеки Кухарські, але я при тій першій розмові був присутний. Під час тієї розмови Роман Барановський сам сказав про револьвер, з котрого вбито посла Голуфка, і про дозвіл комісара Чеховського його продати.

Голова трибуналу (знову невдоволенням голосом): Вернемося ще до посла Голуфка. Ви були з ним особисто знайомі?

Казімерж Івахів: Лише один раз стрінувся я з послом Голуфком у літі 1931 року, коли він при-

їхав до Львова з доповіддю для львівської групи ББ. Посол Голуфко відвідав тоді відділ безпеки в воєводстві, мав розмову з начальником відділу Роговським і на ту розмову запрошено теж і мене. Розмова велася виключно про українські справи. Було видно, що посол Голуфко в принципі прихильно ставиться до українського питання, але говорив він про ті речі чисто теоретично і засадничо, не розгортаючи ніяких концепцій і не висуваючи пропозицій. На пополудневу доповідь посла Голуфка я не пішов і з того часу вже його не бачив.

Голова трибуналу: Як ви оцінюєте службу Романа Барановського?

Казімерж Івахів: Рішуче заявляю, що розвідка, яку вела поліція на підставі інформацій Романа Барановського, дала для неї цілком позитивні висліди. Наприклад, у справі нападу на поштовий амбулянс у Бібрці поліція стояла цілком безрадна, аж доки Барановський не дав їй зачіпні точки. За Коссаком поліція даремне розбивалася і хто знає чи була б його піймала, якби не Роман Барановський. Важливі інформації подав він про Крайового Коменданта УВО Юліяна Головінського. Те саме можна сказати і про Конгрес Українських Націоналістів у Відні. Що тільки знав про те комісар Чеховскі — довідався через Романа Барановського. Проти нього закид, що він назвав Гнатєва Петром, а не Михайлом. Дуже слабкий закид. Бо подав він його назвище, чим звернув увагу слідства у властиву сторону, а крім того дуже точно описав особу Гнатєва, так що й без хресного імени можна було обійтися. Увесь час давав інформації і загальні і подрібні і завжди в засаді вірні.

Прокурор: А чому ж його арештували?

Казімерж Івахів: Арештували під час пацифікації для вможливлення йому дальшої праці. Було неможливо лишити його на волі в той час, як наліво й направо йшли масові арешти українських націоналістів.

Прокурор: Ви знали про плянований “трік” з агентом Хшановскім?

Казімерж Івахів: Так, я був про те повідомлений. Не дуже я вірив у його успіх, але, як то кажуть, купиш, чи не купиш, але спробувати можна.

Прокурор: А підозрівали ви Романа Барановського про подвійну гру?

Казімерж Івахів: Можу сказати, що знаю де-що про відносини в Східній Малопольщі і в ОУН і покликуючися на те моє знання і на мій досвід я з повною і рішучою відповідальністю заявляю: *ніколи не мав я найменшого приводу підозрівати Романа Барановського, що він грає дволичну роллю. Не маю підстави не вірити й сьогодні, що Роман Барановський лояльно і чесно працював на користь поліції.*

В нікого не могло бути й найменших сумнівів: Казімерж Івахів, хоч свідок прокуратури, боронить Романа Барановського на кожному кроці, кожним своїм словом, усім своїм умінням та зручністю. В своїй обороні запалюється, говорить піднесеним голосом і все те щораз більше згущує незадоволення та підносить зденервування трибуналу і прокурора. Всі сидять, як на шпильках: чим воно скінчиться? Чи прийде до скандалу в судовій залі?

Прокурор: Що спонукало Романа Барановського перейти на службу поліції?

Казімерж Івахів: Ніколи я з ним про те не говорив і не хотів говорити. Думаю, що мусіло в

ньому зайти якийсь душевне заломання. Роман Барановський — натура психологічно скомплікована, його вдача буйна, степова...

Голова трибуналу (сильно роздратований):
Прошу свідка не розказувати нам тут фантазій та історій, свідчити коротко, до речі, без ніяких описів!

Казімерж Івахів (неначе не звертаючи уваги на заввагу): Одною з причин переходу до поліції може бути жаль за те, що Роман Сушко¹⁷³) відсунув Барановського від цікавішої, активнішої діяльності в УВО. А далі, Барановський був поважно хворий, боявся в'язниці, бо ж це не санаторія. Хотів він теж оженитися і "стати порядним". Приблизно так пояснював мені покійний комісар Чеховські вірну службу Романа Барановського.

Прокурор: Що говорив Барановський про "мокру роботу" на конференції з комісарем Чеховським?

Казімерж Івахів: Не брав я участі в ніякій конференції, де була б мова про якусь "мокру роботу".

Коли свідок Івахів, на дальше питання прокурора, вияснює, як дійшло до співпраці Романа Барановського з надкомісарем Казімержом Білевичем, прокурор ставить щораз нові питання, нераз не ждучи на відповідь, і дедалі голосніше, гарячується, і після одного з таких питань Івахів, теж поденерований, каже:

— Пане прокуроре, прошу зо мною говорити поважно!

¹⁷³) Або Івахів помилився, або Барановський не признався перед ним, що це не Сушко, тільки Сенік казав їти йому "на відпочинок і лікування".

Прокурор: Прошу мені тут не робити ніяких завваг!

Казімерж Івахів: Прошу пана голову трибуналу...

Голова трибуналу (не даючи йому докінчити, перебиває): Стверджую, що пан прокурор не дав причини до такої заяви свідка.

Прокурор намагається тепер низкою питань обезцінити заслугу Романа Барановського при видачі поліції Зенона Коссака. Відповідаючи на ті закиди, свідок Івахів каже:

“Не можна заперечити, що таки видав він поліції Зенона Коссака, яког вона давно й надаремно шукала. Тільки після арешту Коссака могли бути виявлені подробиці вини так його самого, як і інших з його групи.

Я сьогодні не маю змоги довідатися, які ще інформації давав Роман Барановський комісареві Чеховському, і не можу також їх перевірити. Але те, що знав я до останньої хвилини, доки мав відношення до тих справ, не дає мені можності змінити моєї думки про Романа Барановського, як дуже вартісного конфідента.

Для мене не може бути міродайне те, що говорив п. Галляс. Він усього два рази, і то коротко, стрінувся з Романом Барановським і він міг помилятися, як, наприклад, помилився, кажучи, що це я завербував Романа Барановського на конфідента, що є неправдою. І тому переконання п. Галляса, що Барановський свідомо відвертав увагу від особи Гнатєва, спрямовуючи її на Коссака, не може бути переконливе. Я довше студював і працював над тією справою, я певний, що знаю її ліше, і моє переконання таке, що інспіратором убивства посла Голуфка таки був Зенон Коссак, а Гнатів тільки виконав-

цем пляну. І ще я прошу — продовжує свідок Івахів — записати до судового протоколу таку мою заяву:

“В тому часі, коли Роман Барановський почав співпрацювати з комісарем Чеховскім, не мав він ніякої офіційно окресленої функції в ОУН, мав зате за собою бойове минуле і черпав свої інформації, використовуючи старі свої зв’язки з ченами ОУН...”

Голова трибуналу (перебиває свідкові): Це вже зізнав сам Роман Барановський.

Казімерж Івахів: Він боронився, як підсудний, а я стверджую те, як свідок.

Д-р Кройценавер (що аж зіпрів під час свідчень радника Івахова, раз-у-раз витираючи обличчя хустинкою): А я прошу трибунал вислухати все, що каже свідок, бо це засаднича справа для оборони підсудного Романа Барановського.

Свідок Івахів від свого становища не відступає і продиктовує до кінця свою заяву до протоколу.

Прокурор: Вернемося ще раз до револьвера. Ви кажете, що Чеховскі нічого вам не говорив про револьвер, а в протоколі свідчень начальника Кухарського записано інакше.

Казімерж Івахів: Коли Барановський на нараді в відділі безпеки виявив начальникові Кухарському справу револьвера, пан Кухарскі зовсім мене не питався, чи згадував мені про те комісар Чеховскі.

Д-р Шурлей: Коли ви розмовляли з комісарем Чеховскім про слідство, то — незалежно від того, згадував Барановський про револьвер, чи ні, — ніколи не було мови про шукання знаряддя злочину?

Казімерж Івахів (гаряче боронить Барановського): Я вже сказав, що комісар Чеховскі був

добрим і досвідченим старшиною поліції. Але ніхто не вільний від помилок. Він зробив помилку, що не затримав пістоля, але хіба тільки тому, бо глибоко вірив, що вбивники в нього вже на досяг руки і він їх от-от, саме при допомозі Романа Барановського, зловить.

Д-р Кройценавер: Чи панове давали підсудному Барановському якісь інструкції, якісь конкретні доручення і як він з того вив'язався?

Казімерж Івахів: Чи і як інспірував Романа Барановського комісар Чеховські — того не знаю. Коли ж його перебрав уже я, то мав до діла не з новиком, тільки з конфідентом, що вже для поліції працював і нічим не дав причини думати, що супроти поліції він контррозвідник. Що ж до мене самого, то так, я давав Барановському інструкції дуже докладні. Я передбачав, що він працюватиме з нами ще якогось пів року, чи трохи довше, через нього познайомлюся я з усіма деталями, що їх буде можливо роздобути, а потім якимось відсунеться від ОУН та й від політичної роботи, щоб не наразитися на неминуче розконспірування. Та й навряд, чи витримає би він довше, бо нехай собі ніхто не думає, що це легка справа — конфіденційна служба. І в тій моїй з Барановським співпраці мав я до нього довір'я, бо не було найменшої підстави, щоб того довір'я не мати.

Д-р Кройценавер: Що вам відомо і що можете сказати відносно вісток II Відділу Генерального Штабу про подвійну роллю підсудного Барановського?

Казімерж Івахів: За весь час мого урядування я з такою вісткою не стрічався.

Оборонець Романа Барановського, д-р Кройценавер, ставить свідкові багато питань, але, не мавши досвіду в політичних справах і процесах, нещасливо їх формулює так, що свідок мусів би

ще раз те саме повторяти, що вже сказав. А тим самим, може, ослаблювати сильне враження категоричних, рішучих і безсумнівних своїх стверджень. Голова трибуналу звертає на те оборонцеві увагу, д-р Кройценавер гарячиться, попадає в конфлікт з д-ром Вондравшем, що оце нарешті трапився свідок, який хоче подати повну правду про підсудного Романа Барановського, а трибунал ставить оборонцеві перешкоди в випитуванні того найважливішого для оборони Барановського свідка.

Д-р Рогуцький: Чи свідкові відомий наказ ОУН припинити бойову акцію?

Казімерж Івахів: Це було проголошене для того, щоб перервати масову саботажну акцію в вересні 1930 року. Не мусіло воно обов'язувати відносно індивідуального терору в 1931 році. А втім, не можна вірити всьому, що каже ОУН. От, наприклад, полк. Євген Коновалець оголосив у пресі, що він не є комендантом УВО, а кожна дитина знає, що тим комендантом ніхто інший, тільки він. Це революційна організація і в своїй тактиці послугується вона всякими ходами. Голуфко давно вже міг бути на проскрипційному списку, а щойно в 1931 році прийшло виконання. Полк. Євген Коновалець міг не признатися українським послам до того терористичного акту й відпекуватися від нього, та не слід того брати буквально.

Д-р Рогуцький: Ви читали статтю в "Фоссіше Цайтунг", що відноситься до справи посла Голуфка?

Казімерж Івахів: Знаю про неї. Там писалося про те, що конфідент поліції з її доручення виконав низку актів терору і врешті виріс понад її голови і не знала вона, що з ним зробити. В черговій статті виявлено вже по назвищі Івахова, як

поліційного інспіратора, і Романа Барановського, як його конфідента — Азефа.

Тут свідок попадає в істеричне просто схвилювання, що відбирає йому можливість спокійно і плавно висловлюватися, називає авторів тієї статті “лайдаками і каналаями”, запевняючи при тому, що стаття походила з українських кіл. Тому, що ті числа “Фоссіше Цайтунг” були в Польщі сконфісковані, свідок не міг вести слідства, щоб дійти до того, хто автором тієї статті, або хто піддав для неї фальшиві інформації.

Д-р Рогуцький: Чи звернули ви увагу на те, що обидва пістолі, від котрих згинув посол Голуфко, перейшли через руки підсудного Барановського?

Казімерж Івахів: Це справді дивний збіг обставин, але й більш нічого.

Д-р Шухевич намагається доказати, що все ж таки інформації Романа Барановського не були аж такі важливі, а часом таки просто брехливі, як наприклад у справі Конгресу Українських Націоналістів, або про особу Юліяна Головінського.

Казімерж Івахів: В справі Конгресу, т. зн. участі в ньому делегатів з Польщі, або тих, що вже пізніше приїхали до Польщі, Роман Барановський віддав першорядну прислугу. Він показав на особу, в котрої можна знайти картку з підписами учасників Конгресу. Ця картка дала підставу арештувати винних, виготовити проти них акт обвинувачення, поставити під суд і засудити. Якої ж можна вимагати ліпшої інформації від конфідента?

Свідок Казімерж Івахів зізнавав повних п'ять годин. Під кінець своїх свідчень мусів признатися, що він належав до тих, які дораджували “пацифікацію”, як найліпший спосіб довести до спо-

кою в Галичині. Його зізнання друкувалися під найбільш сенсаційними заголовками в пресі, не зважаючи на те, що вони виразно, свідомо і сильно підважували основні тези акту обвинувачення і дуже не понутру мусіли бути судовій і політичній польській владі. Боронив він Романа Барановського з пасією, що далеко перевищала знані його, переповнені патологічною ненавистю ренегата виступи проти українського підпілля та й усього українського народу — з якого він вийшов — у давніших політичних процесах. Але тоді він ішов по лінії польських бажань, принаймні україножерної польської прилюдної опінії, тепер же ж він сам один виступив проти офіційної інтерпретації не тільки ролі й особи головної фігури в процесі, але й інспірації до вбивства Тадеуша Голуфка. Варшава рішила знищити Романа Барановського — тут покищо не входимо, з яких причин, — а Івахів усі свої ресурси кинув на терезки ваги в його обороні, пішовши проти волі й інтересу своєї зверхньої влади. Чому? Який мав у тому інтерес? Чому так дуже залежало йому на тому, щоб рятувати провокатора?

XXII. РОЗДІЛ

ДЕСЯТИЙ ДЕНЬ: ЩЕ ОДИН ПРОТЕКТОР ПІДСУДНОГО БАРАНОВСЬКОГО

Обережна, але рішуча солідарність надкомісара Білевіча з радником Іваховом. — Його розмова з Романом Барановським у часі "паціфікації". — Запанібратство Чеховського з Барановським. — Записки внутрішнього "вивяду" з 16 вересня і 4 листопада 1931. — Пляновано атентат на міністра Складкоского. — Чеховські говорив Білевічеві про револьвер, котрим убито Голуфка. — Про Мотику та його співпрацю з Білевічем. — Сподівався атентату на Чеховського. — Нижчі органи ОУН вели терор на власну руку й відповідальність. — Роман Барановський віддав дуже добрі послуги поліції. — Звідки розбіжність поглядів на ролю Барановського? — Його інформації рішуче не були водичкою. — Роля Барановського в Східніх Торгах. — Статті в "Сурмі" про контррозвідку не мусіли заставляти поліцію вважати Барановського контррозвідником. — Мотику прийняли до гімназії за донощицтво Білевічеві. — II Відділ Генштабу внаслідок жертвою мильних інформацій, бо його осторога нічим не підтвердилася. — Не було ані причин ані підстав уважати Романа Барановського контррозвідником ОУН у поліції. —

В своїй обороні Романа Барановського Івахів не стояв одинцем. З ним солідаризувався, хоч дуже обережно, але не менш рішуче, безпосередній шеф комісара Чеховського, свідок *Казімерж Білевіч*, літ 38, начальник слідчого уряду політичної

поліції у Львові, тепер у Кракові. Запитаний, що йому відомо про ролю підсудного Романа Барановського і взагалі про слідство в справі вбивства Тадеуша Голуфка, свідчить:

“Я знав, що комісар Чеховські звербував Романа Барановського до конфіденційної служби в поліції 1929 року. Але пізнав я його аж у 1930 році, коли в часі пацифікаційної акції арештовано Барановського і він сидів у львівських Бригідках. Хотів я ґрунтовно розмовитися з Барановським, бо виглядало мені, що він або всього не знає, або не хоче всього сказати, або може комісар Чеховські не вміє використовувати його інформацій. Під кінець нашої розмови загрозив я Барановському, що його взаємини з поліцією мусять іти на плятформі повної щирости і комплектного довір'я і коли він того не буде дотримуватися, я витягну проти нього всі консеквенції.

Потім, від листопада 1930 до половини вересня 1931 року перебував я в службових справах на Помор'ї і тому львівські справи зійшли з поля мого зору. Коли вернувся я до Львова, звернув увагу на невідповідні форми знайомства комісара Чеховського з Барановським — вони були собі запанібрата. Пояснював я це собі “дивною” вдачею Чеховського, все ж таки казав йому, що мусить він змінити своє становище до Романа Барановського, стояти до нього в відношенні зверхника, а не товариша”.

Голова трибуналу, для відсвіження пам'яті свідка, відчитує т. зв. “внутрішні мельдунки” поліції з 16 вересня і з 4 листопада 1931 року, списані з інформацій Романа Барановського. В них десятки назвищ, від подробиць про внутрішні відносини в ОУН аж кишить. Представлені теж уся-

кі пляни, що з ними носилася тоді організація. Особливо докладно списано все, що відносилось до діяння і плянування ОУН у Дрогобиччині, може тому, що там у Романа Барановського були зв'язки з місцевими членами ОУН, а може стояло це у зв'язку з його дорученням прослідити відносини саме в Дрогобиччині, щоб зловити слід убивників Тадеуша Голуфка. Є там докладно описаний плян атентату на міністра Славоя-Складковського, коли він відбував інспекцію в Дрогобиччині, мова теж про замах на будинок польського "Сокола" в Бориславі, багато про Зенона Коссака, про його взаємини з домом і членами родини о. Туркевича у Львові, про слідство Проводу ОУН у справі Голуфка, про напад на пошту в Трускавці й на банк у Бориславі. Того всього було так багато і читав це голова трибуналу так швидко, що журналісти не встигали зо своїми нотатками.

Після того поставлено свідкові Білевічеві питання, що він знає про револьвер, ужитий до вбивства посла Голуфка:

"Пригадую собі, — відповідає свідок Казімерж Білевіч, — що одного разу в листопаді або в грудні 1931 року комісар Чеховскі заявив мені з великою самопевністю, що швидко попадуться йому в руки вбивники посла Голуфка і що дістане він теж револьвер, з котрого стріляли вони до Голуфка. Я до того не прив'язував надто великої ваги, бо комісар Чеховскі був тоді добре підхмелений, тож і не розпитувався я його про те ближче.

Зате від Романа Барановського вперше почув я про той револьвер аж після вбивства комісара Чеховського. Це той сам, що його віднайдено в поліциста Белецкого в Горохові, а достався він туди зо складу зброї Купчинського

у Львові, якому продав його Роман Барановський, нібито за згодою комісара Чеховського”.

Голова трибуналу: Ви мали в слідстві діло також з підсудним Миколою Мотикую?

Казімерж Білевіч: На моє доручення арештовано Миколу Мотику в квітні 1932 року разом з іншими молодиками в Дрогобиччині, коли виявилося, що знайдений у Горохові револьвер передав Роман Барановський через Степана Огородника групі Гнатєва. Мотику приміщено тимчасово в арешті повітового суду у Львові і звідти написав він два листи до віцепрокурора. В другому з них запропонував свої свідчення в справі смерти посла Голуфка. Допитав я тоді його і сказав мені Мотика, що в поїзді між малою і великою станціями в Дрогобичі підслухав розмову між двома молодими людьми, а з неї випливало, що один з них убив посла Голуфка. Майже очевидно було з поведінки Мотики, що він щось знає дійсно про вбивство Тадеуша Голуфка, тільки не хоче сказати. Він обіцяв мені, що коли вийде на волю, постарається віднайти для мене тих двох юнаків. Йому дуже хотілося не тільки вийти з в'язниці, але й назад дістатися до гімназії, звідки його виключено за підривну роботу. Обіцяв я йому, що коли pomoже знайти вбивників посла Голуфка, постараюся, щоб дозволено йому кінчати науку в гімназії.

Поїхав Мотика додому, не знаючи, що слідом за ним, крок за кроком ходив агент Будни, який вислідив, що Мотика частенько перебуває в товаристві обох Біласів та ще якогось молодого чоловіка високого росту. Нічого тоді Мотика не сказав, а Василя Біласа зрадив аж після нападу на пошту в Городку.

Голова трибуналу: Як ви сприйняли вістку про вбивство комісара Чеховського?

Казімерж Білевіч: Вона мене занадто не здивувала. Я давно вже знав про те, що ОУН плянувала атентат на комісара Чеховського, сказав мені про те Крайовий Комендант УВО, Юліян Головінський, після його арештування в вересні 1930 року. Був плян убити Чеховського, бо мешкав він трохи за містом, де легко було виконати атентат і ця думка насувалася сама собою.¹⁷⁴⁾

Голова трибуналу: Чи можна в ОУН виконувати атентати на власну руку, без відома і згоди проводу організації?

Казімерж Білевіч: Окремі клітини УВО чи ОУН могли плянувати й виконувати в своєму колі діяння атентат на власну руку.¹⁷⁵⁾ Це не вима-

¹⁷⁴⁾ Це неправда. Годі допустити, щоб Крайовий Комендант, та ще й такий, як сотн. Юліян Головінський — якого, до речі, кілька днів після арештування поліція підступно застрілила — розбалакував з поліцистами про пляни УВО. Нема ніякого сумніву, що поліції про те сказав Роман Барановський. Це йому доручено виконати атентат на Чеховського вліті 1930 року, щоб потім він мусів скриватися і в той спосіб позбутися його зо Львова. Барановський напевно сказав про те Чеховському, Білевіч про те знав, але щадив Романа Барановського в своїх свідченнях, не хотів в'язати його імени з убивством комісара Чеховського, а то тим більше, що спочатку Романа Барановського арештовано саме у зв'язку з атентатом на Чеховського. Гл. про ту справу ближче в моїй книжці "Дух, що тіло рве до бою...", Вінніпег 1951, Розділ XXIX, "Атентат на поліційного комісара Чеховського", стор. 130-134.

¹⁷⁵⁾ Це також незгідне з правдою. Кожний, хочби й найменший і місцевого тільки значення атентат мусів бути зголошений Крайовій Команді УВО через її Войову Референтуру. З двох причин. Найперше вона перевірявала, чи цей атентат укладається в загальному пляні бойової діяльності організації і чи він узагалі політично доцільний. А далі, щоб така перша-ліпша дрібна справа десь на провін-

гало ані повідомлення ані згоди проводу організації. Тому й убивство посла Голуфка могло статися без відома крайового проводу, що дійсно був заскочений тим убивством, навіть провадив слідство і тільки пізніше оправдав цей акт.

Голова трибуналу: Чи міг бути підсудний Роман Барановський контррозвідником ОУН у поліції?

ції не перешкаджала більшим акціям і плянам організації в дану пору, заалармувавши чуйність поліції. За часів моєї участі в Крайовій Команді УВО під проводом полк. Романа Сушка, а потім сотн. Юліяна Головінського, дисципліна і контролю щодо того була дуже сувора. Ніхто не мав права робити таких речей на власну руку і на власну відповідальність. Траплялося тут і там, що з'явилися якісь гурареволуційні летючки, чи навіть написано листа з присудом смерти, чого в умовах конспірації і трудного та довгого зв'язку аж до самого низу в якомусь містечку майже неможливо уникнути. Якщо й виконувалися якісь меншої ваги акти індивідуального терору, наприклад, на вїйта, що підлизувався польській адміністрації, або навіть дошкульного поліциста, що занадто сунув носа в не свої справи — то з-правила були це акти одиниць, може навіть і не членів УВО, але з надміру революційної ревности, а не з організаційного доручення, навіть низових, місцевих проводів. Такі факти були можливі і вони є в революційних організаціях усіх часів. Одначе ніколи не було надане право низам виконувати їх на власну відповідальність. Мені довелося стрінати в тюрмі двох учнів, засуджених на довічну тюрму в негайному суді. Вони були членами антиалькогольного гуртка "Відродження" в школі, наслухалися про лихо для народу з горілки і три рази під ряд спалили коршму в своєму селі. Було це в часі, коли діяла заборона саботажів. Напевно подібних речей діялося тоді більше і снувати з того висновки, що або заборона видана була тільки "про око", або що організаційні низи самі могли про такі речі рішати — це свідомо брехня, злосливність або щонайменше незнання соціологічних законів.

Казімерж Білевіч: Одверто мушу сказати, що того не знаю, чи працюючи в нашій розвідці Роман Барановський був одночасно членом ОУН і служив двом богам нараз. Я не маю наміру боронити Романа Барановського, бо приїхав я не як оборонець, тільки як свідок. І як свідок можу заявити, що підсудний Барановський дійсно віддав поліції дуже добрі послуги. Згадаю хочби те, що дав нам заціпну точку для слідства, показуючи на Зенона Коссака, як на морального справника вбивства Голуфка. І на групу Гнатєва, що разом з самим Гнатєвом, обома братами Біласами, Дмитром Данилишином і Миколою Мотикою належали до гурту Коссака.

Суддя Кучера: Для мене незрозуміле, звідки взялася така велика розбіжність поглядів урядових поліцейських чинників на вартість інформацій Романа Барановського: одні кажуть, що вони — чиста вода, другі ж захоплюються ними.

Свідок надкомісар Білевіч — у незручній позиції. Він не хотів би наразитися Варшаві, що задекретувала такий характер справи і таку поставу до Романа Барановського, а з другого боку, не хоче плисти за урядовим вітром. Викручується тим, що “різні чинники різно з Романом Барановським зустрічалися”, одні “могли його знати більше, другі менше” його самого довший час не було в Галичині і т. п.

“Чи я знаю, звідки це взялося? — продовжує свідок Білевіч, — але з того, що знаю добре, я ніяким чином не міг би назвати “водичкою” інформацій Романа Барановського. Він нам помагав різно: частинно попереджував про пляни ОУН, а частинно говорив про те, що вже сталося. Тут я хотів би спростувати, нібито Барановський фальшиво спрямував нашу увагу

на Шевчука в часі підготовки замаху на Східні Торги. Шевчук мав там визначену важну роль, він мав виконати атентат на міністра торгівлі та промислу Квятковського, коли цей приїде відкривати Східні Торги. А Романа Біду не зловили ми на гарячому вчинку не тому, що Роман Барановський збив нас зо сліду. В нас було замало людей у поліції, щоб обсадити кожного з бойовиків. Як би там не було, Роман Барановський у нічому не збрехав поліції з того, що сказав їй про Східні Торги. Незалежно від того, що знали ми від Романа Барановського, я мав своїх власних інформаторів, при помочі яких був би викрив учасників замаху на Східні Торги, і їхні інформації в нічому не перечили тому, що давав нам Роман Барановський”.

Прокурор: Чому ви не спиталися Романа Барановського, з яких причин він не доніс вам про револьвер, що його мав у своєму посіданні, тільки найперше продав його, а потім аж покликүвався на дозвіл комісара Чеховського?

Казімерж Білевіч: Ми тоді день і ніч працювали над свіжим слідством у справі вбивства комісара Чеховського і в новому звороті слідства щодо смерти посла Голүфка, що наступило після того, коли довідалися ми про револьвер. Головне завдання було якнайшвидше дістати той револьвер до наших рук. У тім гарячковім напруженні питання це відсувалося на дальший плян і можна було його хвилево забути.

Прокурор: Вам відомі статті в нелегальній українській літературі про провокацію та націоналістичних контррозвідників?

Казімерж Білевіч: Авже ж, як комісар поліції, що весь час мав діло з українським націоналістичним підпіллям, я мүсїв тими речами цікавитися. Та з того, що я ті статті читав, не мүсіло

слідувати, що я зараз повинен би вважати Романа Барановського контррозвідником. Я не мав ні причини ні підстави його про те підозрівати, тому й не вважав його контррозвідником.

Прокурор: Як це було з арештуванням підсудного Барановського в березні 1932 року?

Казімерж Білевіч: Арештувати тоді підсудного Романа Барановського наказав теперішній віце-воявода Соханьскі, виринуло бо підозріння, що він мачав свої пальці в убивстві комісара Чеховського. До мене це не належало, початково слідством займалася Варшава. Я ж увесь час був зайнятий тим, щоб якнайшвидше знайти револьвер, кулі з котрого вбили посла Голуфка.

Д-р Шухевич: Є деяка розбіжність між вашими теперішніми свідченнями про Мотику і зізнаннями інших поліційних службовців. У другому процесі за напад на пошту в Городку поліційні свідки заперечували підкупство Мотики обіцянками про старання прийняти його до гімназії, кажучи, що "ми — поліція, не шкільна кураторія".¹⁷⁶⁾ Що ви скажете на те?

Казімерж Білевіч: Що говорили інші про ту справу, я не знаю. Про себе можу сказати, що я не тільки обіцював це підсудному Миколі Мотиці, але й дотримав слова в моїй обіцянці і постарався, щоб його знову прийняли до гімназії.

Прокурор: Вас інформував II Відділ Генерального Штабу в Варшаві про те, що Роман Барановський організує замах на Східні Торги у Львові?

Казімерж Білевіч: Звернув мені на те увагу капітан Бургард, казав навіть, що Роман Барановський може бути знаряддям української контрроз-

¹⁷⁶⁾ Так називалася шкільна рада середнього ступня в тодішній Польщі.

відки. Про те говорили ми з комісарем Чеховським, але не могли знайти підтвердження такого підозріння. А втім, у поліційній службі не раз і не два стрічаємося з усякими суперечними собі характеристиками осіб. Було справою II Відділу перевірити, чи в даному випадку не впав він жертвою свідомої або мимовільної дезінформації. Мова дійсно могла бути про якогось іншого Барановського, або про особу, що прикривалася назвищем Барановського.

Свідка відпущено. Як і його попередник, радник Івахів, так і надкомісар Білевіч боронив Романа Барановського, тільки без такого запалу, без сцен і суперечок з трибуналом та з прокурором. Тим він може й більшу прислугу зробив Романові Барановському. Інформацій Барановського він не перецінював, але не заперечував їм ваги, це були, на його думку, якраз того рода інформації, що їх можна і треба сподіватися від такого конфідента, як Роман Барановський. Про подвійну гру його не підозривав, бо ніколи до того не мав причини і факти та поведінка Романа Барановського не давали до того підстав. І хоч про все те свідчив надкомісар Білевіч дуже обережно, як більше залежний від своєї зверхньої поліційної влади, ніж радник Івахів, проте його оборона була зручніша.

Фактично, коли поминути вбитого комісара Чеховського, Роман Барановський співпрацював тільки з надкомісарем Білевічем і з радником Іваховом. І характеристичне, що якраз ті два свідки, що найліпше могли знати так саму особу Барановського, як і факти, події та відносини, що були предметом конфіденційних інформацій Барановського, а в кожному разі напевно знали це ліпше, як Соханські у Львові чи Кухарські в Варшаві,

що черпали своє знання саме з урядових звітів таких Чеховських, Білевичів та Івахових, — тепер стверджували добру роботу Барановського для поліції. Чим і як пояснити інакшу думку верховних органів безпеки? Фактом є, що вони розігнали цілий керівний осередок політичної безпеки у Львові: замість Роговського, поставили свого довіреного з II Відділу Генштабу в Варшаві — Маріяна Соханського, Івахова зашили в глибоку провінційну діру, Білевіча перенесли до Кракова, Чеховського мали перенести, але його вбито вже тоді, як підписано декрет про перенесення, а головно-го їх “махера” Романа Барановського посадили в тюрму. Це не випадковий збіг обставин і не звичайні пересунення урядових осіб після атентатів. Мусіла в тому бути глибша причина. Але яка? Чи з мотивів чисто поліційної безпеки, чи з мотивів політичних, що покищо глибоко десь трималися в “урядовій тайні”?

XXIII. РОЗДІЛ

ДЕСЯТИЙ ДЕНЬ: СКОРПІОН ЖАЛИТЬ

Останній свідок: Ян Петрі, наслідник Білевіча у Львові. — Повторює свої свідчення на негайному і звичайному суді за напад у Городку. — Коссак не вірив у зраду Барановського. — Вартости інформацій підсудного Барановського не знає, прийшов до Львова вже пізніше. — Отруйне жало Романа Барановського: погрожує д-рові Шухевичеві через свого оборонця. — Обурення д-ра Кройценавера на свого клієнта, — грозив покинути оборону. — Заява д-ра Шухевича в суді. — Пояснення Барановського: не певний, чи саме д-р Шухевич відраджував убивникам куратора Собіньського признатися, але напевно приносив йому д-р Шухевич компас і ліхтарик у підготові до втечі з тюрми 1926 року. — Внесення д-ра Шухевича на ствердження брехливості всяких тверджень Барановського на процесі суд відкинув. — Польська преса розтрубіла наклепи Барановського на українських оборонців. — Деклярація д-ра Старосольського в "Ділі". —

Останнім свідком у процесі виступив:

Ян Петрі, комісар поліції, наслідник надкомісара Казімержа Білевіча на пості начальника слідчого відділу політичної поліції у Львові.

"22 березня 1932 року отримав я телефонічну вістку про скритовбивство мого підвладного, комісара Юліюша Чеховського, керманіча української секції в слідчому уряді. Як недавно прибулий до Львова, я не орієнтувався ще

добре в терені і Варшава для тієї однієї справи відрядила назад до Львова надкомісара Білевича, хоч початкове слідство спочивало в руках начальника Кухарського, що особисто зацікавився справою і приїхав з Варшави. Я ж провадив поточні справи слідчого уряду.

Так було аж до 30 листопада 1932 року, коли залярмувала нас поліція з Городка про напад на пошту. Слідство в тій справі дуже нам облегчило зловлення в часі втечі двох учасників нападу, Василя Біласа і Дмитра Данилишина. Це дало підставу зробити обшук у тітки Василя Біласа, Катерини Крамар у Трускавці, де ми знайшли малий арсенал револьверів. Тому, що обидва зловлені походили з Трускавця, ми перевели там ширші арештування. Разом арештовано тоді 16 осіб, між ними підсудного Олексу Бунія. В нього знайдено фотознімок п'ятьох хлопців, як показалося пізніше, всі вони були членами організаційної "п'ятки".

3-поміж арештованих перший почав сипати Микола Мотика. Своє признання й обтяжування інших пояснював охотою вийти на волю, щоб кінчати науку. Тоді подав він усякі дрібниці з роботи ОУН у Трускавці і, найважливіше, прозрав оповідання Василя Біласа про вбивство посла Голуфка. Він теж пояснив, що особи на фотознімці Бунія — це "п'ятка" ОУН.

Зізнання підсудного Мотики вирішили дальший хід слідства і Городка і Трускавця. Перед тим ми стояли, мов перед непрохідною стіною, ждучи, щоб якийсь випадок дозволив нам зробити крок наперед. Мене самого здивувало тоді, як міг Мотика так безжалісно й безсердечно сипати свого свояка Біласа, коли рисувалася вже тінь шибениці. Потім виявилось, що крім

страху за власну шкуру грала тут ролю також амбіція, зависть Мотики супроти Василя Біласа на тлі суперництва в ОУН.

Білас потвердив зізнання Мотики і на підставі тих же обтяжень признався і Буній. Ті несподівані зізнання спонукали вищу владу делегувати для слідства апеляційного суддю для справ надзвичайної важливости, Юзефа Скуржинського.

В зв'язку з дальшим слідством виявлено всякі дрібні саботажі у Дрогобиччині і також декілька більших терористичних актів, як напад на банк у Тустановичах, на дім жида Кепля, різного рода торгівлю та обмін за зброю, — та це не має більшого значення для цього процесу.

Голова трибуналу: А як сприйняв Зенон Косак те, що його всипали Микола Мотика і Роман Барановський?

Ян Петрі: Зрадою Мотики Косак був гнівно схвилюваний. Але коли спиталися його, що він думає про підсудного Романа Барановського, Косак назвав його "чесним українцем, ідейним українським патріотом". Не вірив і навіть слухати не хотів про те, що Роман Барановський був поліційним донощиком. Коли сказали йому, що це може потвердити вища урядова влада, не тільки поліція, наприклад, начальник відділу безпеки у воеводстві, Косак просив, щоб прийшов до нього п. Соханьскі. А як начальник Соханьскі повторив те саме Коссакові в його камері, він ще й тоді не міг повірити, щоб Роман Барановський був конфідентом.

Голова трибуналу: Роман Барановський приїздив часто до своєї родини у Станиславівщині. Чи знала про нього станиславівська поліція?

Ян Петрі: Слідча поліція в Станиславові добре знала його, як бойовика ОУН, але нічого їй не

було відомо про зв'язки Барановського з поліцією у Львові.

Голова трибуналу: Не було це дивно, що Роман Барановський міг показуватися явно з комісарем Чеховським у прилюдних місцях?

Ян Петрі: Члени ОУН дуже часто забувають про теоретичні правила конспірації та про всякі інструкції, що їх видає організація, і роблять не раз дурниці, а з того користає поліція.

Голова трибуналу: Могли члени ОУН вбити посла Голуфка без наказу або їй відома своєї організаційної влади?

Ян Петрі: Ого! Чому би ні? Знаємо чимало таких актів саботажу, що сталися без відома керівки ОУН, і потім вона мусіла погодитися з доконаними фактами, затвердити їх і взяти їх на свій рахунок. В такий сам спосіб місцеві члени ОУН могли звернути увагу на приїзд до Трускавця посла Голуфка, популярну польську політичну фігуру, розплянувати атентат і вбити його.

Суддя Кучера: Хто, на вашу думку, найбільше завинив у вбивстві посла Голуфка?

Ян Петрі: З котрого боку не підходить б — таким чи іншим способом мусів мати вплив на ту справу Зенон Коссак. Він мав величезний моральний та організаційний авторитет у Дрогобиччині, був знаменитим конспіратором і, не зважаючи на те, що може деякі факти свідчили б проти того, не можна собі уявити, щоб він не знав про ту справу.

Суддя Купровскі: Чи послуги Романа Барановського для поліції дійсно були важливі?

Ян Петрі: Не міг би я нічого про ту справу сказати з власного досвіду, бо я не мав діла з Барановським, прийшов до Львова пізніше. Мої слова були б хіба коментарями до тверджень інших осіб.

Д-р Шухевич: Тут було сказано, що Зенона Коссака обрали організаційним референтом у крайовому проводі. Як же ж міг він мішатися до бойової референтури, що не належала до нього, тільки до когось іншого?

Ян Петрі: Так дійсно було, Коссак став організатором ОУН. Але він сам давав пізнати, що це його особиста трагедія, тому що не міг і не може протиставитися деяким явищам. У моїй присутності раз у приступі розпачу крикнув: “У мене рветься логіка”. Я з того мусів зробити висновок, що Коссак сам був свідомий свого авторитету не тільки в його власній організаційній ділянці, але в цілій крайовій ОУН, а разом з тим розумів свою безсильність у конкретних випадках. У своїй пригнобленості Коссак признавав навіть вартість “Католицькій Акції” серед української молоді, чого, власне, як бойовик ОУН, може й не повинен був робити.

Відправлено останнього свідка, проголошено перерву. Після обіду мали відчитувати судові акти, листи до суду, опінії знавців у менш важливих подробицях і т. і. Нудна це по своїй натурі частина карного судочинства, дехто з публіки вже й додому хотів іти, не сподіваючися нічого цікавішого аж до часу, доки не почнуться прикінцеві промови прокурора й оборонців.

Несподівано для всіх, як тільки зійшовся комплект суду, зголосився до слова оборонець д-р Степан Шухевич і виголосив таку заяву:

“До судових актів цього процесу є долучені дуже широкі зізнання підсудного Романа Барановського в часі поліційного слідства. Ці свідчення залишилися тайними і їх під час процесу не відчитувано. Однак якимсь способом деякі подробиці з тих актів таки вийшли поза мури

цього будинку, а одна з них навіть потрапила на сторінки варшавської преси. Вона говорить, що в мене свого часу у Львові зголосилися два люди і заявили, що вони виконали злочин, за який перед судом відповідають два інші обвинувачені члени УВО, і що я мав тим особам дораджувати, щоб вони самі себе не виявляли”.

Безмірно обурений і подратований оборонець продовжував:

“В мене нема іншого способу виступити проти цього закиду супроти моєї людської та професійної гідності, як ось тут з судової трибуни скласти урочисте слово честі, що це неправда і підла клевета. На доказ того, що я не міг так поступити, я зголошую внесення і прошу Високий Суд їх прийняти.

Мало того. Вже під час самого процесу підсудний Роман Барановський намагався шантажувати мене, хоч я тут не виступаю в ролі прокурора, тільки як оборонець одного з підсудних. Через свого оборонця д-ра Кройценавера підсудний Роман Барановський звернувся з проханням “переказати д-рові Шухевичеві, що коли д-р Шухевич буде тягнути мене за язик, то я виясню, як то він і д-р Старосольський прийшли до моєї камери у в’язниці і передали мені револьвери до атентату”.

Голова трибуналу: Підсудний Барановський! Прошу заявитися, чи ви це говорили?

Роман Барановський: Безпосередньо з уст Богдана Підгайного й Романа Шухевича знаю, що це вони вбили шкільного куратора Яна Собіньского у Львові 1926 року і що вони хотіли признатися, щоб рятувати арештованих за них Василя Атаманчука й Івана Вербицького, але їм це “відрадили”. Чи це відраджував д-р Шухевич — не знаю.

Правдою є, що через д-ра Кройценавера переказував я до д-ра Шухевича, щоб дав мені спокій на цьому процесі.

Коли я сидів у камері слідчої тюрми у Львові при вулиці Степана Баторія, були там три револьвери. Плянувалася наша втеча на випадок високого засуду. Д-р Шухевич мені револьвера не приніс, але дав мені тоді компас та електричну ліхтарку.

Гнівno схвильований д-р Шухевич цьому заперечив.

Д-р Кройценавер: Я мушу признати слухність оборонцеві д-рові Шухевичеві. Я сам був глибоко обурений словами мого клієнта Романа Барановського і сказав йому, що коли він буде оклеветувати адвокатів — я зречуся його оборони. І негайно я про те переловів оборонцям д-рові Шухевичеві та д-рові Рогуцькому.

Д-р Шухевич: Я прошу покликати на свідків:

1. Адвоката д-ра Володимира Старосольського на обставину, що він, як активний і провідний член Української Соціал-Демократичної Партії, не міг бути членом Сенату ОУН, як це зізнав Роман Барановський.

2. Редактора Дмитра Палієва на обставину, що він сам, індивідуально і без інж. Ярослава Індишевського їздив до ССРСР і то виключно тільки як журналіст. Також на обставину, що Роман Барановський пустив поголоску, начебто полк. Роман Сущко був конфідентом поліції, через що полк. Роман Сущко мав великі неприємності.

3. Д-ра Григора Лужницького, письменника й журналіста, що він ніколи не був конфідентом поліції.

4. Зенона Коссака, що це не він, тільки Роман Барановський був інспіратором усяких саботажів у Дрогобиччині.

5. Апеляційного суддю Юзефа Скуржинського з Варшави, котрий найдовше розмовляв з Зеноном Коссаком і з Романом Барановським і вкінці прийшов до переконання, що Коссак говорить правду, а Барановський бреше.

Всі ці свідки якнайбільш достовірно докажуть брехливість Романа Барановського і що тому не можна вірити ніяким закидам, що їх він підносить супроти якихнебудь осіб присутних тут у судовій залі чи поза нею.

Внесенням спротивився прокурор, бо вони не мають суттєвого значення для справи.

Д-р Кройценавер протривить тільки покликанню на свідка д-ра Григора Лужницького. Підсудний Барановський ніколи не називав д-ра Лужницького поліційним конфідентом, переказував тільки, що так про нього висловлювався комісар Чеховскі.

По нараді всі ті внесення трибунал відкинув.

Перед самим кінцем доказового поступування, коли вже більше нічого не могло йому ані допомогти, ані пошкодити, Роман Барановський висунув отруйне жало скорпіона, щоб уколоти ним двох оборонців у політичних процесах і поважних та шанованих в українській суспільності громадян. Навіщо це було йому потрібне? Що спонукало його до того кроку, яким хіба лише ще більше оплюгавив себе самого не тільки в українських очах? Розпач, злоба, чи охота ще в останній хвилині показати, що він спалив усі мости між собою та українським народом?

В зв'язку з тим інцидентом, проф. д-р Володимир Старосольський, що не мав можливости забрати голос з судової трибуни, бо внесенню покликати його на свідка суд відмовив, помістив у "Ділі" таку заяву:

Львів, дня 3 жовтня 1933

Високоповажаний Пане Редакторе!

У самбірським процесі, як подає преса, впа-
ли з уст обвинуваченого Романа Барановського
твердження, нібито я під час процесу за вбив-
ство куратора Собіньського мав мнимим справцям
убивства, які в мене зголосилися, відрадити ста-
витися перед судом і признатися до вчинку. Да-
лі, що я в 1926 році під час процесу п. Баранов-
ського і товаришів у Львові мав переговорюва-
ти з в'язнями в справі плянованої втечі, а на-
віть чи то п. Барановському чи іншим в'язням
мав постачити револьверів, чи то для вжитку
під час утечі, чи то для якогось атентату.

Прошу Вас, Пане Редакторе, помістити в
інтересі правди слідоучу мою заяву:

“Ніколи ані безпосередньо чи посередньо
не відраджував я нікому зголоситися до
суду і признатися до вбивства покійного
куратора Собіньського.

Відносно другого закиду, то я ніколи не ви-
ступав у ніяким процесі п. Барановського,
а зокрема в його процесі в 1926 році, а на-
віть під час того процесу не було мене в
краю, бо я вернувся з Праги до Львова
щойно в липні 1927 року. Для ясности заяв-
ляю, що також ніколи в іншому часі я з
жодним в'язнем не вів ніяких розмов на
тему плянованої втечі з в'язниці, ані ніко-
му й ніколи не постачав жодних револьве-
рів”.

Врешті заявляю, що я звернувся до Союзу
Українських Адвокатів з проханням розслідувати
зроблені мені закиди.

З високим поважанням

д-р Володимир Старосольський.

XXIV. РОЗДІЛ

ДЕСЯТИЙ І ОДИНАДЦЯТИЙ ДНІ: ЧИТАЮТЬ СУДОВІ АКТИ

По бурі і блискавках — тиша в суді. — Але зацікавлення не маліє, приїжджають нові кореспонденти. — Нема таємности процесу, все читають явно. — Купи паперів. — Що з ними сталося? — Телефонати, протоколи, звіти й експертизи. — Вийнятки з легальної і підпільної комуністичної преси та видань. — Відгуки з українських часописів. — Критична стаття з націоналістичного "Українського Голосу". — Звіти про підризну роботу в Дрогобиччині. — Список конспіративних квартир Сеніка у Львові — але чому його не зловлено? — Дві статті з "Сурми". — Службові записки комісара Чеховского. — II Відділ Генштабу збирав заграничні пресові голоси про вбивство Голуфка. — Відчитано обидві сконфісковані в Польщі статті з "Фоссіше Цайтунг", що в'язали Барановського й Івахова з убивством Голуфка. — Інформації Міністерства Внутрішніх Справ про заграничних націоналістів. — Спростування інж. Стасева з Парижу. — Декалог Українського Націоналіста. — Зібрано всі польські газети Дрогобиччини — ніде нема згадки про приїзд Голуфка до Трускавця. — Кінець доказового поступування. —

Коли приходить пора відчитувати судові акти, настає неначе передишка, відпочинок для учасників процесу. Публіка в залі рідне, лавки журналістів порожніють, присяжні судді куняють, або літають думками кудись до своїх особистих чи про-

фесійних справ. Тільки оборонцям не може бути ні на хвилину відпруження, вони пильно слухають і нотують та наставляють уші — це ж бо все ще належить до доказового поступування і кожної хвилини може виринути якась несподіванка.

Не так у самбірському процесі. Щоправда, атмосфера в судовій залі втихомирилася після громів і блискавок останніх днів, проте зацікавлення аж ніяк не маліє. Доказом того було, що почали з'їжджатися журналістичні аси з Польщі, приїхав з Вильни головний редактор тамошнього "Слова", посол Мацькевіч, з години на годину очікують головного редактора "Кур'ера Поранного" з Варшави, Войцеха Стпичинського.

Давнішими часами, коли приходилося відчитувати "Сурму" чи хочби і звичайнісінькі летючки УВО, прокурор урочисто ставив внесення проголосити тайність процесу з уваги на "публічну безпеку". Публіка виходила з залі, поліція ставила сторожу коло дверей, присяжні судді будилися з дрімки. Тепер і про те забуто, читають усе без розбору.

До процесу зібрано стільки всяких актів, звітів, протоколів, поліційних донесень — не згадуючи вже про газетні статті, цитати з брошур — і т. п. друкованого матеріялу, що з того можна б скласти справжній архів.¹⁷⁷⁾

¹⁷⁷⁾ Всі ті речі, якщо не пропали в суматосі перших воєнних днів, мусіли опинитися в большевицьких архівах. Цікаво, що коли впала Польща й утік останній поліцист з Самбора, місцеві українці досліджували всякі акти й архіви поліції та адміністраційної влади, шукаючи там за потрібними їм для льокальних справ інформацій, головно за назвищами поліційних інформаторів. Яюсь забуто про цей процесовий матеріял, що міг би стати безцінним джерелом для історика українського підпілля.

В пресових звідомленнях з самбірського процесу навіть не було місця і змоги вилічити, які саме документи були там зібрані, а що вже й казати про їхній точний зміст. Одначе вже сам перелік прикладово поданих відчитаних матеріалів повністю, або частинами й уривками, може нам дати уявлення про кольосальну документацію, що її для цієї справи зібрав слідчий суддя Скуржиньскі.

Першою відчитують коротку телефограму трускавецької поліції до львівської команди поліції з повідомленням про вбивство Тадеуша Голуфка.

В слід за тим іншли такі речі, як протоколи оглядин, секції тіла, експертизи револьверів, також і тих, що від них не згинув посол Голуфко, але які так чи інакше дісталися до рук поліції в часі слідства.

Зібрано багато голосів комуністичної преси про це вбивство, статей з нелегальних комуністичних газет на доказ поширення комуністичних впливів серед української молоді.

Перейдено по черзі голоси українських часописів, серед котрих повністю відчитано статтю націоналістичного "Українського Голосу" з Перемишля п. н. "Після вбивства Голуфка" з дуже критичною оцінкою його політичної діяльності.

В одній відозві КПЗУ висловлена радість з того, що Голуфка вбито.

Дуже докладно й широко списані там усякі акти і звіти про підривну супроти Польщі діяльність УВО й ОУН у Трускавці, Дрогобиччині й Самбірщині.

В одному акті точно описана справа вбивства гімназійного учня Бережницького, його застрілив у Львові студент Іван Мицик з наказу УВО, за те,

що доносив до поліції. На маргінесі того слід згадати, що коли була про те мова в свідченнях начальника Соханського, де він подавав назвища всяких конфідентів з ОУН, польська преса перевернула назвище з “Бережницький” на “Березинський” та подала, що це той сам, що згинув під час нападу на пошту в Городку.

Відчитано докладніше звіт про хід поліційного слідства в справі Східніх Торгів у Львові, мабуть для оцінки правдивости інформацій Романа Барановського. З того звіту заслуговує на увагу точний список усіх квартир, де по черзі мешкав чи тільки ночував Омелян Сенік-Грибівський, доки не вернувся закордон. Насувається питання, чому поліція не потрапила накласти на нього свою лабу, коли мала такі докладні відомості, де він перебуває. А вони завжди приходили туди день запізно, або тоді, коли не було його в хаті.

Також дуже докладно списана на підставі звідусіль зібраних інформацій історія подорожі Антона Стефанишина в Советську Україну і потім суд, що відбувся над ним у Празі.

Різні акти й записки “внутрішньої розвідки” свідчать про те, що не тільки Чеховскі мав Романа Барановського, але були свої інформатори в радника Івахова, надкомісара Білевіча й підкомісара Федунішина, з котрих зокрема два давали дуже докладні інформації. На жаль, не подано їхніх назвищ.

З інших актів відчитано там деякі уривки справи нападу на поштовий віз під Бібркою і справи проти Михайла Гнатєва у зв’язку з убивством агента Пільха.

Широкою статтею “Газети Польскої” в Варшаві з життєписом Тадеуша Голуфка закінчено відчитувати першу частину актів.

Тоді прокурор запропонував відчитати цілу низку інших статей і документів, з котрих виразніше рисувалися б два важні для обвинувачення моменти: з обіжників КПЗУ стане ясна акція комуністів серед українських націоналістичних кіл, а з інших документів вийде на яву залежність винуватців убивства посла Голуфка від наказів ОУН.

Д-р Шухевич просить дати йому можливість познайомитися з тими документами, щоб міг він заявитися за тим внесенням прокурора, чи проти нього, бо він тих речей не читав. Але вже відразу противиться відчитуванню комуністичної літератури, бо націоналізм не має нічого спільного з комунізмом, нема потреби мішати ці дві справи з собою. Натомість від себе вносить, щоб відчитати "грипса" Романа Барановського з тюрми до його жінки, з того можна буде пізнати, що його діяльність була одностороння, т. зн. на користь поліції.

Д-р Кройценавер противиться, щоб відчитувати якінебудь газети. Статті в пресі щонайвище доказують, що вони були написані, натомість зовсім не служать доказом вини чи невинности підсудного.

Після того, як прокурор спротивився відчитанню "грипсів" Романа Барановського, трибунал пішов на нараду, внесення д-ра Шухевича відкинув, а більшість внесень прокурора допустив.

З нових матеріалів на перше місце висунулися дві статті з "Сурми". Одну з них, п. н. "Хто був Голуфко", що представляла його, як хитрого й фальшивого політика, що хотів бити українців їхніми власними руками і зробив для Польщі більше, як уся поліція, ми вже реферували на іншому місці. В другій статті з давніших років п. н. "Про конфідентів і провокаторів", що теоретично-

інформативно займалася тою язвою всіх революційних організацій і визвольних змагань народів, була теж згадка про революційну контррозвідку і на тій підставі акт обвинувачення пояснював свій закид дволичної гри Романа Барановського.

Потім відчитано всякі службові записки комісара Чеховського, де стверджено, що Роман Барановський стояв на етаті диспозиційного фонду староства у Львові з платнею злотих 200-250 місячно з тим, що на доручення відділу безпеки воеводства виплачували йому окремі "нагороди" за всякі "заслуги".

Інший знову документ відкрив цікавий факт, що II Відділ Генерального Штабу дбайливо збирав усі не тільки українські, але й німецькі та російські пресові голоси про справу того атентату, намагаючися пізнати настрої в сусідів Польщі і таке чи інше зацікавлення їх не тільки самим актом у Трускавці, але і його політичним тлом та причинами.

Може не всім відомо, що Тадеуш Голуфко якийсь час був тісним співпрацівником II Відділу Генерального Штабу, коли розглядалися можливості інтервенційної війни з ССРСР. Дуже можливо, що й до самого кінця не порвав він своїх зв'язків з Другим Відділом і це пояснювало б, чому ця установа так цікавилася справою його вбивства.¹⁷⁸⁾

¹⁷⁸⁾ Згадує про те "Український Революціонер", орган совстофільської Західньо-Української Національно-Революційної Організації" (ЗУНРО) у "Хроніці" числа 4 (9) з 5 квітня 1927 року:

"Оддзял П" (дефензива) робить політику.

"Слідство в афері посла Воевудзкого викрило багато просто неймовірних справ. Між іншим стало звісним,

З особливою цікавістю заслухала публіка дві статті з німецького часопису “Фоссіше Цайтунг”,¹⁷⁹⁾ що стільки галасу зчинили й вивели з рівноваги радника Казімержа Івахова, коли свідчив він перед судом у Самборі. Польська влада сконфіскувала обидва числа того часопису і заборонила їх продавати. Тому й не можна було передрукувати їх в українських газетах, хоч не бракувало до того охочих і в польській пресі. Це стало можливе тільки тоді, коли ті статті відчитано на *явному* засіданні суду, бо польська конституція запевняла волю друку всьому, що читано чи говорено в явних парламентарних дебатах або судових процесах. З того негайно скористала українська преса і “Діло”¹⁸⁰⁾ передруковано повний текст

що II Відділ польського Генерального Штабу давав гроші на політичну акцію партії “Визволене”, а та передавала частъ грошей білоруським угодвцям. У той спосіб дефензива в Польщі впливає на політичне життя, що для Польщі є не абияким скандалом. Восвудзкі, як це виходить з доходження, був агентом у “народово-сьцьовім рефераті” дефензиви для освітлювання білоруських справ. Для інформації українського суспільства подаємо, що в тому ж рефераті ляцької дефензиви “освітлює” українські справи Тадеуш Голуфко. Голуфко рівнож розпоряджас фондами, призначеними на ведення “української політики”. Та про те ми при нагоді поговоримо точніше”.

Хоч і заповів “Український Революціонер”, що вернеться ще до тієї справи, та вже до останнього свого числа нічого більше про те не писав.

¹⁷⁹⁾ Газета центрo-консервативного напрямку в тодішньому вахлярі політичних партій німецького парламенту, з добрим зв'язками до організації колишніх німецьких військовиків “Стальовий Шолом” (Stahlhelm) прихильно ставилася до політичних змагань українців.

¹⁸⁰⁾ “Діло”, число 262 з дати 6 жовтня 1933 року.

обидвох статей так, як були вони записані в судових актах, подаючи точно джерело: том VIII, сторінка 1912 — “Фоссіше Цайтунг”, Берлін, 10 лютого 1933 року, ч. 70 — “Революціонер чи шпіцель”? “Вбивство приятеля Пілсудського, Голуфка, звітмлення “Фоссіше Цайтунг” і том VII, сторінка 1918, “Фоссіше Цайтунг”, 21 лютого 1933 року, ч. 80 “Чи вбивники Голуфка зловлені”? — від власного кореспондента з Варшави, даючи тому власний наголовок “Український Азеф. Що писала “Фоссіше Цайтунг” про тайну вбивства Т. Голуфка”.

Тому, що це тільки переклад на українську мову польського перекладу з німецької мови, до того ще доволі незугарний, подаємо читачам унізу точний переклад безпосередньо з німецького оригіналу згаданих статей.¹⁸¹⁾

РЕВОЛЮЦІОНЕР ЧИ ШПИГ?

(До вбивства Голуфка, приятеля Пілсудського).

“Між багатьома терористичними актами, що відбувалися останніми роками на заселених українцями східніх провінціях Польщі, найбільше уваги притягає до себе вбивство польського посла Голуфка в серпні 1931 року. Вбитий не тільки належав до найвидатніших провідників партії Пілсудського, бувши довіреною особою маршала в усіх питаннях східньої політики. Вважався він також представником примирливого курсу супроти слов'янських меншин, зокрема супроти українців. Смертельний замах на нього стався якраз коли нав'язав він нові переговори

¹⁸¹⁾ В німецькому оригіналі ці статті друкувалися під такими наголовками: “Revolutionär oder Spitzel? Der Mord an Pilsudskis Freund Holowko”, і “Holowkos Mörders gefasst?”

з різними українськими політиками. Вже хочби з тієї причини це, безсумнівно політичне, вбивство було незвичайне, але ще більш дивовижним видається, що звичайно така метка польська поліція не могла знайти вбивників. Вкінці в одному з інших процесів за політичні атентати перед кількома тижнями признався один українець, будьто б він був причасний до вбивства Голуфка. Та заки встиг він щось докладніше про те розказати — його повішено. А хто був ініціатором і провідником нападу на Голуфка — бож виконала це ціла група — залишилося в темноті.

Тепер українська сторона висуває твердження, і коли вони покажуться правдиві, принесе сенсаційний зворот у всій цій понурій справі. Згідно з тим подається за певне, що вчинок виконали члени української бойової організації (УВО). Та одночасно слідує докази, що в тому часі — довше як один рік — керівником тієї терористичної української служби на всю Галичину був польський поліційний шпиг! З уваги на цензурні умовини в Польщі неможливо було б представити в пресі подробиці тієї афери, тому робляться заходи ввесь цей доказовий матеріал предложити в сеймі.

Ледве чи вистане простого заперечення такої заяви щодо вбивства Голуфка. А втім, відповідальні керівники польської поліції навіть не потребують такого заперечення. Нема сумніву, що вони не знали про подвійну ролю поліційного агента, який у тому ж часі стояв на чолі однієї з найактивніших терористичних організацій у країні, і як такий має на своєму сумлінні не тільки вбивство Голуфка, але й добрий десяток інших революційних актів — напа-

ди на поштові вози, державні будинки і на поліцистів у Дрогобичі, Бориславі та Трускавці, а також на Східні Торги у Львові. Герой цієї небезпечної гри сидить від початку минулого року в слідчому арешті. Був він настільки обережний, або й необережний, що втаємничив у те одного тільки високого урядовця львівського воєводства, якого в міжчасі зняли з його становища та відсунули від активної служби. Одного разу, коли цей протектор подвійного агента випадково не був у службі — урвалося поліційне прикриття шпига. Його арештовано за співучасть в убивстві одного з поліційних комісарів.

Цей випадок, у своїх подробицях, як теж і страхітливими розмірами кривавих наслідків дуже нагадує відому аферу Азефа в старій, передвоєнній Росії. Як відомо, там поліційний шпиг Азеф, як начальник терористичної групи соціал-революціонерів, кінець-кінцем zorganizував смертельний атентат на міністра внутрішніх справ Плеве. Його змусила до того konieczність утриматися в своїй подвійній ролі довіреного в революційній і поліційній службі. Чи таку ж саму самотійну подвійну роль грав і його польсько-український послідовник? Його земляки, що тепер розкривають цю його діяльність, заступають іншу думку. Вони показують на те, що всі акти, організовані тим агентом, за кожним разом доводили тільки до компромітації та репресій супроти громадських виявів українського життя. З того вони заключають, що ініціатива виходила не від нього самого, тільки від його урядового начальника з львівської безпеки. Цей урядовець був також особистим противником Голуфка, який ще на кілька тижнів перед своєю смертю гостро виступив проти ньо-

го на одній з конференцій урядової партії та хотів його усунути з того становища.

Чи вистачать докази українців до такого далекоїдучого обвинувачення, це може показати тільки ґрунтовне урядове слідство”.

ЗЛОВЛЕНО ВБИВНИКІВ ГОЛУФКА?

Варшава, 21 лютого 1933

“Згадка “Фоссіше Цайтунг” про відомості з української сторони стосовно вбивства в минулому році Голуфка, чільного польського керівника східньої політики, викликала деяку сенсацію в польській суспільності. Варшавській пресі цензура не дозволила ширше представити справу, але деякі більші провінційні газети могли писати про те докладніше. Один з тих часописів запитує про назвище керівника нелегальної української терористичної організації, що стояв одночасно на послугах поліції, і також про ім'я згодного його наказодавця з львівського воеводства.

В міжчасі ці назвища доведено вже до відома дотичного слідчого судді, разом з іншими подробицями справи. Український терорист, що очікує судового процесу, називається Роман Барановський, а згодною особою, якої доручення він виконував, був заступник начальника безпеки львівського воеводства, Івахів. Чи й коли дійде до явного розгляду цієї таємничої справи, ще невідомо”.^{181А)}

^{181А)} Обидві статті з “Фоссіше Цайтунг” передрукувала американська “Народна Воля”, часопис лівого напрямку за редакцією Ярослав Чиж, колись члена, а потім залятого ворога УВО, в числі з 3 червня 1933 року, разом з своїми завваженнями, давши тому наголовок: “Хто

В одному з актів міністерства внутрішніх справ у Варшаві писалося про намагання комуністів увійти в осередок УВО й ОУН закордоном. Була там мова про інж. Миколу Сціборського, начебто українська еміграція вважала його большевицьким агентом, згадувалося теж ім'я Юрія Студинського, сина професора Кирила, відомого советфіла на львівському ґрунті, інж. Стасева, котрого нібито французька влада виселила з Франції

вбив Голуфка". Звіди передрукував це часопис "Український Голос" з Вінніпеґу, що вправді не в'язав себе з жодною з існуючих чи діючих у Галичині легальних українських політичних партій, але ніколи не поминав нагоди, щоб устроїти колючу шпильку в УВО. Зміст і тон обидвох статей у тих часописах є неначе відгомоном того, що писав "Громадський Голос" у Львові: польська тайна поліція використовує для злих своїх цілей терористичний рух у Галичині; статті "Фоссіше Цайтунг" є потвердженням підозрінь, які редакція "Українського Голосу" та Екзекутива Союзу Українців Самостійників — організації, що видавала "Український Голос" — мали ще від часу ославленої пацифікації в Галичині 1930 року.

Обидвом тим часописам дала гостру відповідь "Сурма" в числі 8/70 за серпень 1933 року статтею п. н. "Шляхом клевет і провокацій", в якій пише, м. і.:

"...Спецам од справ УВО в "Народній Волі", "Українським Голосі" та "Громадським Голосі" подаємо наступне:

1. Людей, розконспірованих у процесях, по їх виході з тюрми з-правила не вживається до праці в організації на терені, і то не тільки тому, що вони виснажені довголітньою тюрмою та, відбігши від справ, не орієнтуються в нових людях (конспірація!), але передусім тому, що вони тягнуть за собою поліцію. Бо вони не лише є під постійним доглядом поліції, але навіть тоді, коли вони абсолютно не мають ніякого зв'язку й функцій в організації, то ще довший час по кожнім виступі організації вони перші падають жертвами масових арештів.

за зв'язки з комуністами, та Ілька Борщака, колишнього співробітника одного большевицького тижневика в Парижі. Вони мали співробітничати з органом "Незалежність", а власником його знову ж мав бути сам полковник Євген Коновалець. З того міністерство внутрішніх справ робило висновки, що ці люди мали вплив на політику закордонного центру УВО й ОУН.

Чи і як реагували на те проф. Кирило Студинський, д-р Юрій Студинський та Ілько Борщак — у цій хвилині не маємо змоги перевірити. Можли-

2. Роман Барановський, знаний з процесу 12-тьох, по відсидженні кількох років у тюрмі, з черги по виїзді за кордон у 1930 році та повороті до краю в 1931 році, а з черги по женячці, не міг мати й не мав ніякої функції в УВО і тим самим не міг бути і не був "керівником терористичної діяльності української тайної організації на всю Галичину", хочби з тої причини, що звертав на себе постійну увагу поліції. Та мимо того і зате якраз тому, що був знаний поліції, упав жертвою поліційних практик по знаних подіях з Голуфком, Чеховським та інших, його заарештовано і до сьогодні тримають його в тюрмі, де йому ляхи не тільки безпідставно, але й безуспішно намагалися й намагаються накинати цілий ряд злочинів, зокрема по черзі майже всі атентати й експропріації ще від часу виходу з тюрми. Сьогодні намагаються зв'язати його з убивством Голуфка.

3. Коли хто не був "комендантом УВО в Галичині", ані взагалі не був чинним в УВО, то, розуміється, не міг бути "провокатором в УВО", виконуючи замаху з доручення поліції, і то навіть тоді, коли б навіть був "поліційним агентом"...

4. З факту, що "така метка польська політична поліція не могла знайти учасників замаху" на Голуфка, ніяк не виходить, що в рядах УВО є провокатор. Во при такій "філософії" виходило б, що коли організація хоче успіху акту і коли хоче, щоб ніхто не сидів у тюрмі, то

во, що вони склали якісь заяви чи вислали спростування до близьких їм політично пресових органів. А втім, проф. Кирило Студинський був явний советофіл і не крився з тим у Львові, а

повинна притягнути до справи... провокаторів! Ми ж думаємо навпаки: не тоді, коли поліція нікого не зловить, маємо до діла з провокацією, але скоріше тоді, коли поліція вилловить усіх учасників акції.

5. "Народна Воля", подібно як у випадку полковника Романа Сушка, вживала на його означення кінцевих букв повного його назвища, так і в випадку Романа Барановського вживає тільки ініціалів "Р. Б.", хоч німецький часопис подав повне ім'я і назвище Барановського. З того висновок: а) що відважні "оборонці України" боялися помістити повне назвище Р. Барановського, щоб їх не потягнули до судової відповідальности; б) що самі не були певні правдивости своїх заподань і в) що їм не йшлося про розкриття провокаторів, яких назвища не подавали, а тільки про компрометацію УВО.

6. "Народна Воля"... видвигає обвинувачення проти Романа Барановського тоді, коли він, перебуваючи в тюрмі, не може боронитися, а також не чекаючи судового процесу, на якому щойно виявиться, чи є і чи не є Роман Барановський поліційним агентом і, що важніше, чи крім того є він чи не є провокатором в УВО".

Цією статтею, хоч посередньо, але ще сильніше й виразніше, ніж це зробила "Розбудова Нації", бере "Сурма" в оборону Романа Барановського. Не дивуємося тому, коли пригадаємо собі, що редактором обидвох органів у тому часі була одна й та сама особа — інж. Володимир Мартинець. Загонистий по вдачі він і тут дався понести темпераментному своєму полемічному запалові і, відбиваючися від нападок соціалістично-радикального табору, загнався за далеко. Аж дивно, чому ані посол Михайло Матчак, ані прокурор Мітрашевські не згадували про ту статтю в "Сурмі". Правдоподібно Матчак її не читав, а прокурор, як уже написав і передав судові свій акт звинувачення, не шукав за дальшими доказовими матеріалами.

Ілько Борщак до самої смерти стояв у підозрінні близьких зв'язків з большевиками. Зате маємо вияснення, що його у відповідь на те вислав до преси інж. Іван Стасів з Парижу до львівського "Діла":¹⁸²⁾

Високоповажаний Пане Редакторе!

"В судовій розправі за вбивство посла Голуфка, як повідомляло "Діло" ч. 261 з 6 жовтня ц. р., згадано моє ім'я. Сказано там, що мене видалили з Франції за зв'язки з комуністами.

Прошу не відмовити помістити на сторінках Вашої газети, що я ніколи не був видалений з Франції. Правдою є, що чотири роки тому, в наслідок доносів, до яких прикладали руки самі українці, — політичні противники незалежної від нікого акції української еміграції, — я мав неприємності з приводу перебування у Франції. Одначе, по перевірці урядовими французькими чинниками, всі ті причини усунено, як безпідставні, а вже дев'ять років, як я живу в Парижі. Від коли існує московський большевизм, я активно його поворював з переконання, що він є злим не лише з національного боку для українського народу, але і з соціального та взагалі злом для всього людства. Ніколи ніяких зв'язків не мав я з большевиками, крім явної одвертої боротьби.

Моя активна участь у громадському житті впродовж уже довгих років, моє головування в Українській Громаді у Франції під час чотирьох років, саме в цій Громаді, яка стоїть непохитно на становищі національно-незалежних інтересів українського народу, є доказом безпідставности закидів, які виринули на самбірському процесі.

¹⁸²⁾ "Діло", число 277, субота, 21 жовтня 1933 року, — "Відгук самбірського процесу" (3 листів до редакції).

Часопис "Незалежність", у якому я працював, був створений за важко зароблені гроші українських емігрантів з різних українських земель та завжди стояв непохитно на національному ґрунті.

Прошу помістити це спростування з огляду на українське середовище, перед яким я завжди готовий здати звіт за своєї діяльності, як український громадянин. На жаль, треба додати, що в теперішній нашій трагедії є серед нас багато шумовиння, яке в засліпленні для своїх особистих вигод прикладає рук до внутрішнього розкладу українського народу і тим самим допомагає чужим нищити нас українськими руками. Таким самим злбним доносом, з метою внести замішання в життя українців у Франції, уважаю донос на мене.

*З надією, що не відмовите помістити цього листа, прийміть заздалегідь вислови подяки,
Іван Стасів, Париж, 14 жовтня 1933.*

До актів самбірського процесу долучений теж був "Декалог українського націоналіста" в його першій редакції, так як кружляв він поміж студентами у Львові під кінець 1920-тих років.¹⁸³⁾

¹⁸³⁾ До речі, цей "Декалог", хоч дуже поширений між націоналістичними низами, ніколи не друкувався в офіційних виданнях ОУН, як вислів її ідеологічних та політичних позицій і кличів, і ніколи Провід Українських Націоналістів не зараховував його до свого ідеологічного дорібку. Переходив він пізніше кілька редакцій, вичищено його з буйних і чванькуватих та політично-нерозумних висловів дїтвацтва і кінець-кінцем, в останній його формі, не було вже нічого нікому його соромитися, але в усіх виступах проти українського націоналізму його противники цитували "декалог" у такому тексті, як він вийшов з-під пера 18-літнього студента першого року університетських студій у Львові.

Тому, що Мотика боронився тим, що про приїзд Тадеуша Голуфка довідався з місцевої польської газети, де містилися списки лікуванців, суд зібрав усі числа польських газет Дрогобиччини: “Ехо дрогобицького басейну”, “Здруй (Живець) Трускавца” та всі опубліковані списки лікуванців у Трускавці з літнього сезону 1931 року. Ніде не було згадане назвище Тадеуша Голуфка в числах тих часописів з дати перед його смертю. Тільки “Ехо” принесло таку вістку, але це число дісталось до рук читачів аж на другий день по вбивстві.

Ствердивши це з зібраних часописів, голова трибуналу зажадав від підсудного Миколи Мотики заявитися, чи підтримує він свою оборону, тобто чи далі твердить, що довідався про те зо списку лікуванців у газеті. Мотика стоїть при своєму первісному твердженні, що про приїзд Тадеуша Голуфка довідався з якогось польського часопису. Був певний, що це “Глос Бориславско-Дрогобицькі”, бо він завжди читав ту газету. Як виходить, мусіла це бути якась інша, але він собі не може тепер пригадати, котра саме.

Скінчено читати судові акти, закрито доказове поступовання — процес увійшов у кінцеву свою фазу.

XXV. РОЗДІЛ

ОДИНАДЦЯТИЙ-ДВАНАДЦЯТИЙ ДНІ: ПРОМОВЛЯЄ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Дискусія: “найняте” чи звичайне вбивство? — Чотири головні питання для присяжних суддів. — Суд відкидає внесення оборонців про зміну й доповнення питань. — Промова прокурора Мітрашевського. — Вбивство Голуфка ударом для ідеї польсько-українського порозуміння. — Вчинила це ОУН по засаді “що гірше — то ліпше”. — Заперечення ОУН, це тактично-пропагандивні ходи. — Обіжник полк. Коновальця? — Буній винен, бо признався, пізніші пояснення невірні. — Оборону Мотики звалили ті ж газети, на які покликуювався. — Була думка лишити Барановського поза процесом з уваги на сором для поліції — Історія діяльності Романа Барановського в УВО. — Барановський пішов до поліції не для реабілітації перед поляками, тільки з доручення УВО. — Опанував Чеховського і робив з ним, що хотів. — Не винув безпеки, бо вона не знала про подвійну гру Романа Барановського. — Уступи про те не виголошує, тільки читає. — З того враження, що це було стилізоване й узгіднене “вищою владою”. — Д-р Шурлей про Голуфка. — “Де є один поляк — там є Польща”. — Дві групи винних: виконавці і помічники. — Не було жодної провокації, Голуфка вбито з наказу верхівки ОУН. — Д-р Шурлей “шурнув” Івахова. — Івахів ліпше від інших знав про все, тільки не знав того, що знали всі — подвійної гри Барановського. — Івахів уважав

убивство Голуфка "службовою тайною". — Відмовився свідчити слідчому Скуржинському. — Вбивство виконано на холодно й обдумано на верхах, а не самочинно на низах. — З'їдливі і злобні нападки на посла Луцького. — "Розумні вбивства" посла Луцького? — За діла ОУН відповідають усі, хто з ними не бореться. — Конспірація породжує конфідентів, а конфіденти вироджуються в прокаторів. — Д-р Шурлей забув про суд, думав, що він на ендецькому вічу. — Українці не боролися з москалями і не мають історичних підстав до боротьби з поляками. — Промова д-ра Шурлея повна фальшу й перекручень. — Обурення в українців і несмак у деяких поляків. —

Заки вийшов трибунал, щоб нарадитися над питаннями для присяжних суддів, прокурор ще раз короткими словами підтримав тези свого акту обвинувачення, якщо йдеться про сформулювання правильних питань для присяжних суддів про поставлені там закиди, і домагався, щоб відповідно до того укладати питання для лави присяжних. Вони повинні спиратися на статті 135, уступ 3 обов'язуючого ще старого австрійського закону з 27 травня 1852 року, що того рода вбивство означає такими словами: "вбивство, до котрого когось найняли, або в якийсь інший спосіб через третю особу спонукали.

Д-р Шухевич противиться такій правній кваліфікації вчинку. Дотеперішній хід судового розгляду не дав найменшої підстави вважати вбивство Тадеуша Голуфка убивством з намови або найняття. Якщо ж суд схилився б до іншої думки, то в такому випадку нема іншої ради, як перервати процес та відслати акти до слідчого судді, щоб доповнив слідство в тому напрямі і таке внесення оборонець ставить.

Д-р Кміцикевич і д-р Кройценавер, як оборонці Миколи Мотики й Романа Барановського, прилучуються до внесення свого попередника.

Трибунал пішов на нараду. Внесення оборони на зміну правничого означення вчинку не взяв до уваги.

Лаві присяжних поставлено такі питання.¹⁸⁴⁾

Перше головне питання:

Чи обвинувачений Олекса Буній, син Василя й Марії, літ 20, греко-католицької релігії, народжений у Надвірній, останньо замешкалий у Львові, винен у тому, що в серпні 1931 року в Трускавці, повіт Дрогобич, з наміром позбавити життя посла на сейм Тадеуша Голуфка, за посередництвом Миколи Мотики звернув увагу виконавців убивства Тадеуша Голуфка на факт перебування цього останнього в Трускавці, в пансіоні Сестер Служебниць; а далі, чи винен, що з тим самим наміром поінформував Василя Біласа про спосіб життя Тадеуша Голуфка та про розклад його мешкання; що вкінці з тим самим наміром позбавити життя Тадеуша Голуфка запевнив винуватцям свою поміч і показав дня 29 серпня 1931 року Василеві Біласові відповідну до вбивства пору, наслідком чого того самого дня Василь Білас і Дмитро Данилишин, яких до того спонукала Організація Українських Націоналістів, зумисне позбавили життя Тадеуша Голуфка, отже через пораду уладив злочинне діло та зумисне його виконав, а крім

¹⁸⁴⁾ Стилізація таких питань звичайно довга, виглядає замотана, повна побічних і відносних речень — тяжко в ній слідкувати за головною думкою. Це тому, що при складанні питання натиск іде не на чистоту літературної мови, тільки на точне визначення тих моментів, що містяться в карному законі.

того, не приложивши безпосередньо рук до виконання вбивства та не співдіючи активно — в інший, дальший спосіб *помагав до виконання того намовленого вбивства*¹⁸⁵) і приклав руку до певнішого його виконання?

Друге головне питання:

Чи обвинувачений Олекса Буній винен у тому, що в останніх роках до кінця листопада 1932 року на терені Східньої Галичини та зокрема на терені львівського воеводства, через участь у тайній Організації Українських Націоналістів, яка приготувляла збройне повстання проти Польщі з метою відорвати від неї південньо-східні землі і створити з них самостійну українську державу при допомі організаціїної та пропагандивної діяльності, збирання зброї, виконування саботажів і насильства, увійшов у порозуміння з іншими особами, щоб відорвати від польської держави частину її державної території і виконати в той спосіб державний злочин?

Третє головне питання:

Чи обвинувачений Микола Мотика, син Теодора і Розалії, народжений 18 грудня 1912 року в Трускавці, там же замешкалий, нежонатий, випускник восьмої гімназійної класи, греко-католицької релігії, винен, що в серпні 1931 року в Трускавці, як член Організації Українських Націоналістів, у намірі позбавити життя посла на сейм Тадеуша Голуфка, звернув увагу виконаців убивства Тадеуша Голуфка на факт перебування й місце замешкання Тадеуша Голуфка в Трускавці, повторивши Василеві Біласові отримані від обви-

¹⁸⁵) Підкреслення автора, з метою допомогти читачам зорієнтуватися, які саме моменти вини підсудного містяться в тому довгому питанні.

туваченого Олексі Бунія вістки про замешкання Тадеуша Голуфка в пансіоні Сестер Служебниць у Трускавці, наслідком чого 29 серпня 1931 року Василь Білас і Дмитро Данилишин, що їх до того спонукала Організація Українських Націоналістів, зумисне позбавили життя Тадеуша Голуфка, отже, не приклавши безпосередньо рук до виконання вбивства, ані не співдіючи активно, — *через пораду й поучення злочинне діло уладив*, зумисне його виконав і до виконання та певнішого переведення в діло того намовленого вбивства Тадеуша Голуфка причинився?

Четверте головне питання:

Чи обвинувачений Роман Барановський, син Володимира й Мальвіни, літ 29, греко-католицької релігії, народжений у селі Ценева, коломийського повіту, колишній студент другого року політехніки, винен у тому, що в половині 1931 року, у львівському воєводстві, довідавшись від коменданта дрогобицького району Організації Українських Націоналістів, Михайла Гнатєва, що той останній задумує для цілей ОУН перевести убивство, дав Михайлові Гнатєву автоматичний пістоль ФН число 99726 калібру 7.65 міліметрів, наслідком чого дня 29 серпня 1931 року у Трускавці Василь Білас і Дмитро Данилишин, спонукані Організацією Українських Націоналістів, при допомозі того самого пістоля зумисне позбавили життя посла Тадеуша Голуфка, на котрого показала їм Організація Українських Націоналістів, — отже, не приклавши безпосередньо рук до виконання вбивства ані не співдіючи активно, через зумисну передачу за-собів допомагав до того намовленого вбивства Тадеуша Голуфка та причинився до певнішого його виконання?

П'яте головне питання вистилізуване достоту так само, як і друге, тільки скрізь там, де в другім

питанні виступає назвище Олекси Бунія, у п'ятому вставлено Романа Барановського.

Оборонець Романа Барановського, д-р Кройценавер, зголосив два евентуальні питання, т. зн. такі, що на них лава присяжних даватиме відповідь у випадку, коли заперечить головне питання.

Перше питання, що по суті не так евентуальне, як по своєму характері свого рода головне на місце першого:

Чи винен Роман Барановський у тому, що в листопаді 1931 року, отримавши автоматичний пістоль марки ФН число 106603, який, на його думку, міг бути вжитий до вбивства посла Тадеуша Голуфка, позбувся його дня 19 листопада того ж року, продавши фірмі Купчинського у Львові, через що усунув предмет, який міг послужити слідчій владі, що шукала вбивників Тадеуша Голуфка, до виявлення винуватців?

Цим питанням оборонець хотів підсунути вини перешкодження владі в слідстві на місце вини в допомозі до вбивства.

Друге питання, вже властиве евентуальне, чи пак додаткове, на випадок потвердження головного:

Чи обвинувачений Роман Барановський, передавши пістоль у першій половині 1931 року Михайлові Гнатеву за посередництвом Лева Криська, яким то пістолем у дальшому наслідку був убитий посол Тадеуш Голуфко, зробив це без свідомости наслідків свого вчинку?

Потвердження цього додаткового питання давало можливість і право прикласти в присуді сильно пом'якшувальну обставину несвідомости підсудного, що пістоль був призначений для виконання злочину вбивства.

Само собою, прокурор спротивився обидвом питанням і трибунал їх відкинув, мотивуючи це

тим, що в акті обвинувачення нема поставленого підсудному Романові Барановському закиду продажу того пістоля. В тій справі може хіба бути окреме судове поступовання. А друге питання “не має формальних підстав”.

Романа Барановського поставлено в положення того зайця, що “ані йому вискочити, ані йому виплигнути”. Його могли або звільнити від закиду — на що не було ніякісіньких шансів, — або затвердити йому вину за тяжкий злочин без ніяких пом’якшувальних обставин, з перспективою присуду з усією суворістю карного закону.

І тоді почав свою промову прокурор¹⁸⁶⁾ Мітрашевскі. Переповідаємо її за львівським “Ділом”,

¹⁸⁶⁾ Читачі давніших моїх книжок пригадують, а новим це мушу тут повторити, що кожного разу, коли приходиться мені передавати прикінцеві промови прокурора й оборонців, нема можливости точно й дослівно переповісти тих промов. В довоєнних часах не вживалися ще звукозаписувачі, рідко коли і стенографувалися промови. Поминаю вже й те, що навіть якби були десь стенограми, то вони цілком недоступні українському дослідникові в вільному світі. Він зданий тільки на те, що знайде в газетних звідомленнях і репортажах, з дуже рідкісними вийнятками, коли хтось з оборонців користувався написаним наперед текстом промови, хоч і виголошував його з пам’яті, і передав це потім для вжитку преси. Та й тоді не завжди часописи могли чи хотіли віддати стільки місця в себе, щоб надрукувати повний текст, без скорочень. Переповіджена в пресовому звідомленні промова не тільки втрачає на красі ораторського стилю, але і на силі правничої та логічної аргументації, в котрих відбивається індивідуальність, темперамент і правничий хист бесідника. Головний недолік записаних газетними репортерами промов: пропущення місць, що їх репортер не вважає суттєвими, і тому, що неможливо записати все — брак відчуття психологічних і правничих тонкощів, бо все те передане втертим стилем газетного жаргону.

що надрукувало тільки частинний зміст тієї промови.

Вбивство посла Тадеуша Голуфка — так почав прокурор — було ударом не тільки для сім'ї вбитого, його приятелів та однодумців, але і для цілої польської держави, а найбільше для ідеї польсько-українського наближення, що нею так гаряче пройнятий був покійник. Його виконано з особливим звірством, пущено в нього шість куль, з котрих п'ять були смертельні, а шоста розтріскала щоку.

Подія ця потрясла всіми поляками, всі вони, не зважаючи на свої політичні переконання, глибоко відчули смерть Голуфка.

Слідство показало понад усякий сумнів, що безпосередніми вбивниками були Василь Білас і Дмитро Данилишин, а їхніми помічниками і співвинуватцями — обвинувачені на сьогоднішній лаві підсудних.

Далі прокурор обговорює політичні цілі Організації Українських Націоналістів, методи її діяльності і засоби, що ними в своїй боротьбі послуговується. Ширше спинився на реорганізації ОУН, наслідком якої було поєднання обох тих організацій в одну — ОУН проковтнула УВО, прийнявши за підставу своєї організаційної системи п'ятичленні клітини на низах.

Головна ціль ОУН — відорвати від Польщі українські етнографічні землі. Помічними засобами до того — підривати престиж польської держави внутрі і за границею, постійно підсилювати польсько-українську ворожнечу. Все те діялося по думці гасла: "що гірше — то ліпше", в ім'я якого ОУН проковує польську владу до репресій супроти українців, щоб поглибити через те ненависть українського народу до Польщі.

Підставою ідеологічного й політичного освідомлення членів у гуртках ОУН є “Десять заповідей українського націоналіста”. Тут їх прокурор ще раз нагадує і наводить з них найзручніші для себе місця. Поза тим у вишкোলі членів ОУН беруться до уваги всякі інші політичні й економічні справи. Наприклад, на сходинах трускавецького гуртка дискутувалася справа польсько-українських переговорів, при чому підсудний Микола Мотика відчитував обіжник¹⁸⁷⁾ полк. Євгена Коновальця, що треба всіми силами протидіяти польсько-українському порозумінню. В обіжнику ОУН було написано, що українські послы переговорювали з “катами українського народу”. Тоді вперше падає назвище Тадеуша Голуфка і таким робом посол Голуфко в свідомості членів трускавецького гуртка ОУН виростає до значення “ката України”. У світлі того легко нам зрозуміти вислів підсудного Бунія, що “треба щось з тим польським послом зробити”.

Авторство вбивства цілком ясне: затіяла і вчинила його ОУН і для ніякої іншої концепції тут місця нема. Не має тут значення заява Євгена Ко-

¹⁸⁷⁾ Не знати, звідки це взяв прокурор. Ніяких “обіжників” в ОУН тоді не було, т. зв. обіжні листи, тільки до членів головних керівних органів почали висилатися аж після війни. Хіба, може, мав він на думці котрусь з летючок. Та й летючки ніколи не підписувалися іменем полк. Євгена Коновальця, як Голови ПУН. Підписувала їх установа, що їх видавала. В той час до надзвичайних рідкостей належало, щоб летючки підписував ПУН. Випускала їх звичайно Крайова Екзекутива ОУН. Скільки разів потрібно було офіційного комунікату ПУН для публічного відома — а це було дуже-дуже рідко — тоді це друкувалося в “Розбудові Нації”, як офіційному органі Проводу Українських Націоналістів.

новальця про припинення саботажної акції, бо ж знаємо, що всупереч тій заяві в самій тільки Дрогобиччині виконано цілу низку саботажних актів.

Не можна зважати на вислів Романа Сущка, що він “заскочений” тим убивством. Все це тільки тактичні ходи, потрібні для організації в дану пору. В посмертній згадці про Василя Біласа і Дмитра Данилишина виразно сказано, що вони виконували “також інші доручення ОУН” — одним з тих “доручень” і було вбивство посла Тадеуша Голуфка. Гнатів видав наказ його вбити, а перед тим розвідувався ще, яким способом з точки погляду ОУН можна б морально оправдати цей атентат.

Морочливе слідство слідчого судді Скуржинського устійнило черговість посідання револьверів, з котрих убито Тадеуша Голуфка, від 1924 до 1931 року, і стверджено понад усякий сумнів, що обидва пістолі перейшли через руки Романа Барановського, Михайла Гнатєва й Василя Біласа.

Оборона Олекси Бунія, начебто він не знав, що його інформації послужать до вбивства посла Голуфка, не заслуговують на віру. Найперше — тому перечить ціла атмосфера трускавецького гуртка, котрого членом був Буній. Він теж, як показують деякі подробиці слідства, згасив світло на коридорі, щоб улегчити вбивникам утечу.

Мотика борониться, що він не допитувався Бунія про приїзд Тадеуша Голуфка до пансіону Сестер Служебниць, тільки випадково довідався про те з місцевої газети. Тут ми переглядали всі ті газети і не знайшли в них про те найменшої згадки. Коли ж переповідав Василеві Біласові отримані від Бунія інформації, то робив це, як вишколений вихованець ОУН і вважав це своїм обов'язком та не міг тих відомостей уважати якимись дрібничками.

Перейшовши до підсудного Романа Барановського, признається прокурор, що були погляди, щоб лишити його поза процесом: це ж бо сором виводити на денне світло факт, що влада такий довгий час користала з послуг того рода людини. Одначе він посадив його на лаву звинувачених, бо вважав це своїм обов'язком у почутті відповідальности перед історією.¹⁸⁸⁾

Підсудний Роман Барановський став співпрацівником поліційних чинників тільки в наслідок "помилки одиниць" і приходиться лише жаліти, що ще й досі деякі з тих "одиниць" не змінили своєї думки про вартість співпраці з Романом Барановським. Але водночас прокурор їх виправдує, бо, мовляв, вони не знали про подвійну гру Барановського.

Треба спинитися на відношенні Романа Барановського до Михайла Гнатєва. Гнатів ішов на безпосередній терор, без огляду на поставу верхівки ОУН. Коли пляни його мали йти на затвердження д-ра Богдана Гнатєвича і коли Роман Барановський звернув йому увагу, що Крайовий Комендант УВО їх не затвердить і не дасть грошей на їх виконання, Гнатів одверто заявив: "то я це зроблю без грошей, сам їх здобуду". Тоді Барановський пішов йому з допомогою, бо, довідавшись, що бракує Гнатєву зброї, дав йому револьвер.

Після того прокурор переходить довгу чергу революційних актів УВО й ОУН, до котрих тим

¹⁸⁸⁾ Міг би хто подумати, слухаючи того, що тільки від прокурора Мітрашевського залежало, чи поставити Романа Барановського під суд. Але було очевидне, що те рішила Варшава і Мітрашевські, хочби й хотів, не міг би поступити інакше, бо коли б відмовився йти по лінії вимог центральних органів безпеки — не загрів би довго місця на своєму прокурорському кріслі.

чи іншим способом мав відношення Роман Барановський. Це має свідчити, що він був одним з найбільш діяльних членів УВО, а потім ОУН. І коли оборона сьогодні говорить про “провокації” Романа Барановського, то тільки тому, що в даній ситуації це слово для неї вигідне. Але не вважав провокатором і вірив Барановському Зенон Косак, Барановського боронила “Розбудова Нації”, офіційний орган Проводу Українських Націоналістів. Ще з в’язниці писав Роман Барановський до своєї жінки, щоб вона довідалася, де є Гнатів, бо він “не може довше мовчати”. Що це значить? Розуміти це треба так, що Роман Барановський боронив свою організацію і жадав, щоб вона боронила його.

Не боявся він деконспірації, явно вештався по львівських ресторанах з комісарем Чеховським. Та й чого ж йому боятися, коли знав він, що його місце в поліції відоме проводові ОУН? Отож, ми бачимо, що на лаві підсудних сидить член ОУН, який працював для поліції з відома й доручення ОУН. Так, він був конфідентом і брав гроші від поліції, та це не міняє факту, що весь цей час він служив також своїй організації.

Нам говорено, нібито Роман Барановський пішов на співпрацю з поліцією тому, щоб реабілітувати себе в очах польської влади. Невже ж співпраця з поліцією була єдиним засобом до того? Він же ж міг просто зірвати з ОУН і перейти до першої-ліпшої громадської легальної праці. Але так було тому, що того вимагала від нього його організація. Правда, він видав Коссака, але тільки тому, що припер його до стіни староста Галляс і жадав від нього доказів роботи конфідента. Зате комісара Чеховського, з яким мав стояти в поточних щоденних зв’язках, опанував він цілковито і робив з ним, що захотів.

Дальшого змісту промови прокурора Мітрашевського "Діло" не передає, тільки кінчає її такою загальною характеристикою:

"Промова прокурора тривала три з половиною години і закінчилася закликком до присяжних суддів потвердити всі головні питання. Не розв'язала вона навислих над справою сумнівів і всі недосказані речі такими ж і лишилися. Цікаве було порівняння Романа Барановського з Азефом. Азеф — мовляв — крився зо своїми зв'язками з поліцією, а Барановський явно "афішувався". Все ж таки, постать Романа Барановського далі лишилася під несамовитим знаком запиту. Уступ промови, де говорилося про непричасність влади безпеки, (цебто радника Казімержа Івахова) до провокаторських діл Романа Барановського, прокурор відчитував, з чого видно, що це було старанно стилізоване і, мабуть, з кимсь наперед узгіднене".¹⁸⁹⁾

Після прокурора другим промовцем виступив д-р Шурлей, адвокат з Варшави і речник пошкодованої родини вбитого Тадеуша Голуфка.

Першу частину довгої своєї промови присвятив він розглядові життя й діяльності жертви трускавецького атентату і закінчив її не конче зрозумілим висновком, що "нема оправдання для ніякого винародовлення: де є тільки один поляк — там є і Польща". Чи це мало значити, що Тадеуш Голуфко лишився поляком, хоч народився й виховався далеко поза Польщею, чи мало воно бути оправданням польської національної політики, зокрема супроти українців і що Голуфко так її розумів по суті речі? Бо в Чикаго, наприклад, або в Детройті, живе не один поляк, але кількасот ти-

¹⁸⁹⁾ "Діло", число 262, п'ятниця, 6 жовтня 1933.

сяч, та з цього ще не виходить, що там Польща. Цю чванькувату ендецьку польську рису висміяв свого часу польський письменник Бой-Желеньскі в віршику: “цеси сен цала Польска, од Чікаго до Тобольска”.

У промовця нема ніяких сумнівів, що вбивники посла Голуфка відомі. Він по черзі переходить усіх підсудних, а ще перед тим на першому місці ставить покійних Василя Біласа і Дмитра Данилишина, звинувачує та спеціалізує вину кожного з них. Роля Романа Барановського більш складна і заслуговує на більшу увагу, при чому не можна тратити з очей факту, що це саме він доставив смертоносне знаряддя злочину.

“Отже маємо дві групи винувників — говорить д-р Шурлей — безпосередні виконавці Білас і Данилишин, з помічниками Бунієм, Мотикою і Романом Барановським, але стоїть за ними ще дальший чинник, організаційно вищий, що теж винуватий у цьому вбивстві. Сюди в першу чергу належить Михайло Гнатів. Буній, Мотика і Барановський були помічниками в злочині. Білас і Данилишин виконали його, але Михайло Гнатів видав наказ до вбивства. Всі змовники в убивстві відомі, вони творять організаційно пов'язану цілість, названу “групою Гнатєва”.

На Гнатєву кінчається ряд відомих убивників Тадеуша Голуфка. Одначе понад Гнатєвим є ще хтось, від кого він діставав напрямні і вказівки. Хто ж видав якраз ця директиву? Тут насувається цілий ряд здогадів. Даремні були б зусилля їх нині розгадати, коли не вдалося це такому геніяльному слідчому судді, як Юзеф Скуржиньскі.

Ці здогади йдуть у першій лінії в напрямі провокації і скеровані вони проти підсудного

Романа Барановського. Моральних перешкод їм поставити не можна. Особа, що сама себе пропонує свідкові Соханському звести з цього світу людину, а свідкові Галлясові — молоду дівчину й утопити її трупа, така особа здатна на все і від неї можна сподіватися всього”.

Одначе, д-р Шурлей не вірить у концепцію провокаційного вбивства, на його думку,

“Зовсім темно з тої сторони і не роз’яснив нам пітьми своїми зізнаннями навіть свідок Івахів, який з титулу своєї посади мав доступ до всіх ниток публічної безпеки й небезпеки. Не зважаючи на наші сподівання, нічого нам цей свідок не виявив”.

І тепер промовець гострими словами напосівся на свідка радника Казімержа Івахова, що

“знав так багато, як ніякий інший свідок, навіть знав, що Тадеуш Голуфко не хотів би стати львівським воеводою, про що не знав сам Голуфко. Він знав пляни Голуфка, хоч це до нього не належало, але не знав плянів Романа Барановського та його товариша, Михайла Гнатева, хоч був до того зобов’язаний. А як ми були б вдячні п. Івахову за вияснення, чому вважав він справу вбивства посла Голуфка службовою тайною і спершу відмовився свідчити слідчому судді, заслоняючися тією тайною!”

Становище свідка Казімержа Івахова пояснює собі д-р Шурлей тим, що Івахову соромно було признатися, що впродовж років давав він Барановському водити себе за ніс. Бо не вірить промовець у те, щоб пішов Івахів аж так далеко і взяв безпосередню участь у тій провокаційній грі. Проти того не тільки промовляє, але й виразно це виключає доказ негативний: не знайдено нічого, що було б доказом виконання чину з провокації.

Так само, на думку д-ра Шурлея, цілком треба відкинути тезу, що вбивство Тадеуша Голуфка було потрібне полякам, бо, мовляв, оправдувало б експостпаціфікацію й об'єднувало б становище Польщі в Лізі Націй. Наївно було б думати, що коли б українці прийшли до Ліги Націй зі скаргами на паціфікацію, то вона розніжить і паціфікацію осудить, а коли поляки покажуть на вбивство посла Голуфка, то Ліга Націй розсердиться на українців і відразу вибачить Польщі паціфікацію.

Для концепції комуністичної інспірації до вбивства Тадеуша Голуфка д-р Шурлей відводить дуже мало місця в своїй промові. Хоч і має прикмети імовірності цей здогад, проте він тільки здогадом, а здогади треба залишити здогадами і не вільно втрачати з очей доступної нам правди, вловимої, доказаної, правди фактів. Затемнювати справу розшуками винних, коли вже їх знаємо і маємо, дошукуватися невиразного обличчя вбивства, якихсь затаєних його причин і спонук — це тільки зручна тактика, що відвертає увагу від фактів і спрямовує її на вкритий мрякою шлях фантазії. Чи був це провокатор, що придумав убивство, чи рішено його в комуністичних низах УВО, а чи наказано з Берліна чи з Москви — яка це різниця, коли вжито до його виконання ОУН.

Так само намагається промовець збити твердження, що вбивство виконали самочинно засліплені низові фанатики ОУН:

"Ні! Це було діло продумане на холодно, після вирішення його на всіх ланках організаційної ієрархії ОУН!"

вигукє д-р Шурлей.

Злобними, з'їдливіми і часом аж непристойними нападами кидається промовець на посла

Остапа Луцького, неначе б він признавав та оправдував "розумні вбивства". На його теж адресу спрямовує всі претенсії польської влади й суспільности нібито за надто слабе й мало рішуче проти діяння української легальної політики й усієї української громадськості терористичній діяльності Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів. Бо за ту діяльність відповідають не лише ті, що її чинять, але й ті, що з нею не борються, що діла її освячують панахидами.

Пацифікація була і того ніхто не заперечить. Але її викликала така ж сама терористична акція ОУН. Аналізуючи по-своєму соціологічно-політичне явище українського націоналістичного руху, найгіршим лихом у ньому промовець уважає конспірацію, бо вона породжує конфідентів, а ті вроджуються у провокаторів.

Остання частина промови д-ра Шурлея була наскрізь політична. Обурене "Діло" називало її "ендецькою вічевою промовою, злобною, брехливою, повною фальшу, а підставою її було повне незнання найістотніших справ української дійсности, української історії та історії української політичної думки".¹⁹⁰⁾

Дійсно, як можна серйозно трактувати таку "науково-політичну" вартість міркувань д-ра Шурлея, коли він з патетичним обуренням доказував, що українці не боролися проти московських своїх гнобителів, що всю свою політичну активність спрямували на боротьбу з Польщею, хоч не мають до того ніяких історичних підстав. (??) Як доказ

¹⁹⁰⁾ "Діло", число 263, субота, 7 жовтня 1933. "Промова заступника вдови по Т. Голуфкові, адвоката д-ра Шурлея. Ендецькі напасти на українців".

польського українофільства покликуються д-р Шурлей, що поляки ходять до “руських церков”. Та й себе самого зараховує він до приятелів українського народу, “а є нас стільки — в самозахопленні емоціонується д-р Шурлей, — що не стане куль, щоб нас вистріляти”.

Бесідником був безсумніву д-р Шурлей добрим, обізнаний з технікою і практикою судових промов, не дарма ж рахувався одним із найзручніших варшавських адвокатів і тому й найняла його родина Тадеуша Голуфка, щоб заступав її інтереси. Але в своїй загонистості, пірваний патосом, посунувся за далеко, вщерть виповнив свою промову історичними неправдами, перекрученими висловами, тенденційною та й образливою подекуди інтерпретацією фактів. Його промова викликала загальне обурення серед усієї української громадськості і несмак навіть серед багатьох його польських земляків.

XXVI. РОЗДІЛ

ДВНАДЦЯТИЙ і ТРИНАДЦЯТИЙ ДНІ: ПРОМОВЛЯЮТЬ Д-Р РОГУЦЬКИЙ І Д-Р ШУХЕВИЧ

Ключева роль і головне завдання д-ра Рогуцького в процесі. — Таємниче гло і складний характер убивства. — Нагла смерть трьох учасників слідства. — Процес нічого не висвітлив: ані підложжя, ані кулісів, ані навіть фізичних убивців. — Нісенітниця, абсурд і шкода для українців з убивства Голуфка. — Українці мають право підозрівати в убивстві провокацію. — Чому Коссак не мав до того відношення. — Барановський не показував на вбивців зо страху за власну шкуру. — Бо він це спровокував, — але з чийого доручення, лишиється загадкою. — Чому повних два місяці не арештовано Гнатєва? — Що свідчать "гриси" Барановського до жінки? — Свідчення Івахова й Білевіча прикривають несамовиту тайну за лаштунками. — Значення інформацій "Фоссіше Цайтунг". — Буній найчесніший з усіх підсудних. — До УВО пішов, шукаючи товариства юнаків. — Поклик на критичну аналізу Голуфка польської національної політики. — Що писав про те дипломат граф Лось? — Д-р Шурлей образив український нарід. — Оборона відкидає закиди Шурлея деклараціями українських партій. — Розбіжності між легальщиною і революційністю. — Об'єктивні соціяльні й політичні умовини існування підпілля. — По розв'язанні "Пласту" — одні до націоналістів, другі до комуністів. — Боротьба з конфі-

дентами і провокаторами деморалізує і деправує молодь. — Як м'яч від стіни відоб'ється і вдарить по самій Польщі. — Польська поліція сама зміцнює ґрунт під ногами підпілля. — Не шукаймо рафінованих кар за злочини, але биймося з причинами злочинів. — Заява д-ра Шухевича в справі Данилишина. — Непотрібна несподіванка і її прикре враження. — Обережно з Іваховом, бо він усіх уважає брехунами. — Що каже оборонцеві його досвід з комуністичних політичних процесів. — Нема спільних точок між комунізмом і націоналізмом. — Націоналістичні демонстрації перед большевицьким консулятом. — Не можна дійти до правди через неправду. — Збиває тезу про самотійний виступ низів організації в убивстві Голуфка. — Чому не могла того зробити ОУН. — Все показує на Барановського, як інспіратора атентату. — Гостра відправа д-рові Шурлеєві. — Ми не йшли за "презентами" до Женеві. — Нападами на посла Луцького Шурлей б'є власного свідка обвинувачення. — Ще про легальщину й нелегальщину. — Роля Барановського в убивстві. — Голова трибуналу не дозволяє про те говорити. — Д-р Шухевич резигнує з дальшого слова. — Оборонець Мотики, д-р Кміцикевич розглядає справу з чисто формально-юридичного аспекту. —

Промова оборонця Олексі Бунія, д-ра Івана Рогуцького з Самбора, мала бути головною відповіддю оборони на закиди акту звинувачення не тільки супроти його клієнта. Бо Олесь Буній припечатав свою долю сам. Збентежений "сипанням" Миколи Мотики, не витримав у поліційному "млині", признався і тепер міг сподіватися хіба гострішого чи лагіднішого присуду. Одначе його особа, як члена Організації Українських Націоналістів, хоч і як дуже молоденького в хвилині, коли вбито

Тадеуша Голуфка, і хоч як такого собі дуже маленького члена на самому низу драбини ОУН, а все ж таки ідейного і морально-чистого члена революційної визвольної української організації, в'язала його прямою ниткою з усією складною проблемою української політики взагалі і з українським підпіллям зокрема. Можна було сподіватися — і так воно дійсно й було — що головні удари обвинувачення будуть прямуватися понад головою підсудного в українську — в тій чи іншій формі організовану — суспільність.

Процес відбувався в Самборі і було логічне та розумне, щоб виступав у ньому хтось з місцевих українських адвокатів, яких там не бракувало. Вибір упав на д-ра Рогуцького і цей вибір, як ми вже мали нагоду бачити і як це побачимо з його прикінцевої промови, цілком себе оправдав.

До оборони делеговано теж д-ра Степана Шухевича, ветерана політичних оборонців, учасника всіх більших політичних процесів не тільки в одному Львові. У самбірському процесі його присутність була конечна, як того, що був чудово обзнайомлений з тактикою польських судових, прокурорських і поліційних органів, мав за собою великий досвід з судової залі та підперте знаменитою пам'яттю знання підложжя й історії українського націоналістичного підпілля в Польщі.

Першим з них промовляв оборонець д-р Іван Рогуцький:

Високий трибунале, достойні панове присяжні судді!

Політичні вбивства — річ не нова, зустрічаємо їх на сторінках історії кожного народу, що став уже на деякім ступені політичного розвитку. У нас, на галицькій землі не одне політичне вбивство мало місце, але такого таємни-

чого атентату, з такими незнаними, закулісовими мотивами, як убивство посла Тадеуша Голуфка — безумовно не було. Тому публічна опінія і преса називає наш процес сенсаційним і небувалим.

Пригадаймо собі, що сам суддя Скуржинські після півторарічного ведення слідства — а знав він про справу більш ніж докладно — в останньому листі до самбірського суду за дозволом продовжити слідство на дальших три місяці, мотивував своє внесення тим, що вимагає цього “таємниче тло і складний характер убивства”.

Вже самі обставини, серед яких проходить цей процес — небуденні. Двох головних, фізичних виконавців убивства нема. Михайло Гнатів, що мав дати наказ Василеві Біласові — втік за границю і, як подавали українські часописи, мали його розстріляти большевики в Україні. Комісар Чеховські, що з уваги на свої взаємини з підсудним Романом Барановським міг би дати неодні вияснення — убитий. Його наслідник, комісар Хімчук — помер наглою смертю і в такий же самій несподіваній смерті знайшов свій кінець д-р Петер, що вів слідство в справі вбивства комісара Чеховського.

Такий, назв'їм його, дивний спліт подій. Не дивниця, що в тих обставинах насувається сумнів, чи процес, що оце вже тягнеться третій тиждень, висвітлить підложжя вбивства і його закулісові спонуки. З жалем мусимо ствердити, що судовий розгляд не вияснив нам ані таємничого підложжя справи, ні не виявив моральних причинників, тих, що дали Гнатеву наказ убити посла Голуфка. Ба! Не можна навіть сказати, що вияснив він справу фізичних убивників посла Голуфка.

Бо Василь Білас признався до вчинку перед слідчим суддею, але це пізніше відкликав, пояснюючи, що склав такі зізнання тільки тому, щоб уникнути негайного суду. Все ж, можна б кінець-кінцем прийняти, що був він одним з двох убивників. Зате цілком не можна з певністю сказати того про Дмитра Данилишина. Він спершу потвердив признання Василя Біласа, також щоб відсунути негайний суд, при чому йшлося йому не так про себе, як про Біласа. Та коли прийшлося йому описувати, як цей атентат відбувся, він подавав — а головно власну свою участь — дуже неясно і незгідно з докладними заподаннями Василя Біласа. В негайному суді все те заперечив і в останній передсмертній годині врочисто заявив, що не був він убивником і що час колись вияснить ту справу. Підсудний Олекса Буній так у слідстві, як і тут перед нами говорив і говорить, що він помічника Василя Біласа не пізнав, хоч добре знав Данилишина. Нема підстави, щоб не вірити Бунієві, він сказав усе, що знав, чи про що його питалися, і не мав ніякої причини обтяжувати Василя Біласа й оправдувати Дмитра Данилишина — обох уже покійних. Якби логічно допустити, що вкупі з Василем Біласом під віллею Сестер Служебниць стояв і Дмитро Данилишин, то хіба б не боявся він разом з Біласом підступити до Бунія, бож вони обидва добре зналися, не було йому причини триматися здалеку, щоб Буній його не пізнав. В актах слідства знаходимо, що того самого дня, коли сталося вбивство, Михайло Гнатів приїхав до Трускавця з якимсь чоловіком, а в авті був ще якийсь таємничий індивід.

Усіх тих моментів, капітально важних, судовий розгляд не виявив, тайну їх узяли з собою до гробу Василь Білас і Дмитро Данилишин.

Ще важнішою справою, що займала і ще й далі займає ввесь український загал, це справа мотивів того політичного вбивства. Хто видав наказ робітникам Гнатеву й Біласові вбити посла Голуфка? Український загал усе заступав думку, що вбивство посла Голуфка не наша, українська справа. Українська громадськість і тепер не змінила свої думки. Білас і Данилишин — як висловився один з свідків у цьому процесі — це вправді український меч, але безсумнівно кермувала ним не українська рука в політичному значенні того слова. Висліди процесу не захитали того становища.

Хто хоч би трохи вмів політично думати і був при здоровому глузді, той без трудно зрозуміє, якою крайньою нісенітницею з української точки погляду було вбивство посла Голуфка. Перш усього, треба не тільки усвідомити собі, але й підкреслити, що посол Голуфко не був урядовою особою, за політику влади безпосередньо не міг відповідати і всупереч переконанню мало в політичних відносинах зорієнтованих людей не мав в урядових чинників надто великого впливу. Відома його досить часта змінливість політичних поглядів на українську справу. Своїми доволі ліберальними — в порівнянні з іншими сучасними йому польськими політиками — поглядами на національне питання в Польщі стояв він досить відокремлено в клубі ББ і тому не міг мати достатнього впливу, щоб здійснювати свої наміри. До групи полковників¹⁹¹⁾ він не належав. Ще до так недавня був

¹⁹¹⁾ Так називалася фракція клубу ББ — і взагалі пілсудчиків — що заступала політику твердої руки до

він одним з чільних діячів Польської Партії Соціалістичної і не могли його так скоро за "свого" вважати в новому оточенні. Який невеликий вплив мав він на українські справи в державі, видно з того, що ніхто не питався про його думку в такій важливій і вагітній можливими наслідками в формуванні польсько-українських відносин справі, як пацифікаційна акція. Мусимо лояльно признати, що до таких політичних метод, як пацифікація, Тадеуш Голуфко ставився негативно, хоч осуджував їх тільки з уваги на політичні шкоди, що їх вони приносять польській державі, отже не з точки погляду їх моральної вартости, тільки політичної доцільности. Знаємо від послів Остапа Луцького та Володимира Загайкевича, яку коротку й епізодичну тільки ролю зіграв посол Голуфко в польсько-українських переговорах. Отже не можна було говорити про посла Голуфка, як про особу, що сама одна в тодішніх обставинах могла стати вирішним чинником у заключенні польсько-української угоди, якої нібито так дуже мало боялися українське підпілля.

Додаймо до того, що вбивство сталося в часі, коли на женецькому форумі Ліги Націй мали рішатися українські скарги на пацифікацію і коли навіть провід ОУН — як це виявив процес — наказав стримати акти терору й саботажу, а що вбивство мусіло б викликати некорисний відгомін у Європі, то просто годі не розуміти, як шкідливим і абсурдним з українського

українців у Польщі, а куди входили здебільшого колишні полковники: Валери Славек, Славој Складковскі (потім став генералом), Броніслав Перацкі, Вогуслав Медзінські, Александер Пристор, Юзеф Бек та інші.

становища — легального, чи нелегального — було вбивство Тадеуша Голуфка. Тому українська суспільність має право до підозріння, що вбивство спровокували особи чи групи осіб, яким залежало на тому, щоб скомпромітувати тодішні українські змагання і тим способом вплинути на негативне вирішення українських петицій у Женеві.

Василь Білас і Михайло Гнатів були робітниками. Не мали вони ані ширшої загальної, ані спеціальної політичної освіти. Нема сумніву, що про Тадеуша Голуфка не знали вони більше, як от хочби й Олекса Буній. Тому, якби навіть допустити, що вбивство запланували й виконали низи ОУН на власну руку, то мусимо прийняти, що ані Білас ані Гнатів не вирішували тієї справи, мусів їх хтось до тієї справи інспірувати. На основі зізнань поліцейних свідків прокурор приймає, що це був Зенон Коссак. Але це тільки їх здогад, їхнє ніякими доказами не підперте особисте переконання. Зважмо ж, що Зенон Коссак — бойовик непересічної дисципліни, високої внутрішньої культури й політичного вироблення і ніяк не можна допустити, щоб явно на власну руку ламав директиви найвищого свого політичного проводу. Навіть, якби стояв до нього в опозиції. Бо це була справа не вузько-організаційна в даному моменті, тільки загально-національна українська рація, що з'єднувала в солідарній поставі всіх без винятку українців.

Знаємо, що Коссак у Дрогобичі перебував мало та й нема сліду, щоб був він там перед убивством і контактувався з Біласом чи з Гнатевим. Зате знаємо, що познайомив він Гнатєва з Романом Барановським і сказав, що до нього Гнатів може мати довір'я.

З уваги на престиж, яким користувався серед членів ОУН Роман Барановський, він без сумніву був би знав, хто такі справжні вбивці, якби це було постановлено навіть у повітовому чи тільки районному проводі ОУН. І коли видав Зенона Коссака, був би, очевидно, за одним замахом видав і безпосередніх виконавців та заробив не тих злотих 1,500 за Коссака, але й визначену висоту нагороди злотих 10,000 за вбивців. І бачимо цікаве явище: Роман Барановський показував і видавав поліції цілком інших людей, тільки не дійсних убивців. Чому так було? Бо робив він це доцільно і свідомо — боявся за свою власну шкуру!

Але найбільш сенсаційним і як рідко загадковим стає наш процес тому, що на лаві підсудних сидить поліційний конфідент. Це таємнича особа і процес не висвітлив докладно всіх сторінок темного його й нікчемного життя. А проте кожний, хто брав участь у цьому судовому розгляді, хто обзнайомлений зо станом слідства, не може опертися на переконання, що він у тій справі мачав свої брудні пальці, найправдоподібніше спровокував цей чин — а на чие домагання і з чийого доручення, це лишилося для нас загадкою. Треба з притиском ствердити, що обидва револьвери, від котрих згинув посол Гадеуш Голуфко, перейшли через руки Романа Барановського!

І чи не дивне це, чому не арештовано Михайла Гнатєва, про котрого поліція знала, що він визначний член ОУН у своїй околиці! Преспокійно сидів він у краю поверх два місяці після трускавецького атентату. Ба, що більше! Було стверджено, що старосто в Дрогобичі не хотіло йому видати заграничного паспорту, а

все ж таки він без труду виїхав. Коли в цьому суді запитано одного з поліційних свідків, чому не арештовано Михайла Гнатєва, пам'ятаємо, що він відповів: "про те міг би сказати хіба Роман Барановський".

Дуже характеристичне світло кидають на справу "грипси" Романа Барановського, що їх він писав з в'язниці до своєї жінки. В одному з них пише він: "ніколи не дають мені можности витолкуватися..."

(Тут голова трибуналу перериває обонцеві: — Цей грипс є урядовою тайною).

Нехай буде! Але була ціла низка інших моментів, виявлених під час процесу, щодо особи Романа Барановського і вони показують, що тут він зіграв якусь таємну роль.

В тому місці дозволю собі звернути увагу на заприсяжені зізнання свідка Осипа Біласа. Він свідчив, що жив у добрих і навіть сердечних відносинах з Василем Біласом, Дмитром Данилишином і навіть Миколою Мотиною. Вони говорили йому про те, що діялося в околиці, звірювалися перед ним зо своїми плямами, а слухали чи не слухали його порад, це інша справа, але в кожному разі шанували його як того, що воював колись за Україну і мали до нього довір'я. І зізнав Осип Білас, що якби в їхньому гурті плянувалося щось у відношенні до посла Голуфка, він безсумнівно знав би про те так само, як знав про всі давніші їхні пляни і дії, чи хочби і про діввацькі витівки. Зізнав він також, що рішення прийшло нагло і несподівано, на один чи два дні перед убивством.

Хто уважно прислухувався свідченням радника Івахова — а вони ж такі викривальні і так дуже відбігали від акту звинувачення —

той мусить признати, що тут щось не тее, криється перед оком щось незнане і таємне. І цікаво, що ті зізнання радника Івахова підтримав другий свідок, надкомісар Казімерж Білевіч. Два високі поліційні достойники, з котрих перший відігравав не абияку роль у львівському воеводстві від ряду літ, наглядно й очевидно нам показують, що та справа має свої куліси і що за тими лаштунками захована якась небуденна й несамоविта історія. Їхні свідчення зробили справу вбивства посла Голуфка ще більш таємничою і загадковою. Коли згадаємо інші концепції, що оберталися довкола мотивів убивства, як наприклад здогади, що їх висунув засопис “Фоссіше Цайтунг”, коли пригадаємо, що були особи та й цілі польські угруповання, які боялися призначення посла Голуфка на становище львівського воеводи, то тайна ця зарисовується в ще більш темних кольорах.

Судовий розгляд не кинув світло на ту таємницю, не висвітлив підложжя вбивства і його моральні спрчинники невідомі до сьогодні. Занадто упростив собі справу прокурор, з легкої руки вдоволившись твердженням, що наказ до вбивства видав Михайло Гнатів, отже за нього має відповідати українська революційна організація — та й на тому крапка.

Займімся тепер підсудним Олесем Бунієм і його ділом, що його акт обвинувачення називає “співучастю у злочині вбивства”. При тому пам’ятаймо, що судимо не вчинок, тільки живу людину. А я певний, що між нами нема ні одного, хто не признав би, що з усіх трьох підсудних — Буній найчесніший і найбільш характерний. В хвилині злочину мав усього 18 літ, був — хай простить мені досадне слово, бо не з наміром образи його вживаю — шмаркачем. А що був

при тому українським патріотом, то це тільки добре свідчить про нього. Він належав до легальної організації "Пласт". А потім "Пласт" розв'язали і куди ж він мав піти? Тільки ненормальні юнаки стають відлюдками й тікають від товариства, його ж тягнуло до гурту, до таких самих його ровесників і він знайшов їх в ОУН. Вірив, що вони також українські патріоти. Та політик з нього кепський, але не будемо тому дивуватися, коли згадаємо, що його професором від політики був Мотика.

Ми, оборонці, нероз з цього місця відкликаємося до серця суддів. Це не тільки обов'язок нашої професії. Маємо повне право на те, бо тільки милосердний суддя може бути справедливий. Однак я не вимагаю від вас, панове присяжні судді, щоб ви мали серце для нього. Зате маю право вимагати, щоб ви виявили розуміння і для його ідейних мотивів чину. Завдаймо собі питання: чому Буній, простий собі сторож у пансіоні, попав у конфлікт з карним законом на політичному тлі. Злочин, як і революція, є одним з наслідків і яскравих симптомів стану суспільності. Політичний злочин можливий тільки там, де політичні відносини складаються так, що значна частина громадян вважає себе скривдженою існуючим політичним ладом. Чи можете собі уявити політичний злочин там, де всі задоволені? Коли ж політичного злочину допустився Олесь Буній, то мусить існувати підложжя, на якому він міг зродитися. Те підложжя ми всі добре знаємо, творять його нездорові польсько-українські відносини і Буній став одною з більш чи менш свідомих жертв тих аномальних відносин.

Я обов'язаний теж дати відповідь п. Шурлеєві на його здивований запит: "Чого ж ви хо-

чете, українці? Та ж маєте все, чого душа забажає!" Так може думати п. Шурлей, але на жаль чи на щастя не всі так думають і не думав так покійний посол Тадеуш Голуфко.

(Тут оборонець д-р Рогуцький відчитує з брошури Тадеуша Голуфка місця, де він аналізує національні відносини в Польщі, критично ставиться до урядової національної політики і передбачує, що в наслідок того національні меншини можуть стати явно і яскраво ворожим табором супроти польської держави).

Той сам погляд висловив колишній польський дипломат, п. Лось, у своїй брошурі "Про конструктивну політику на Червоній Русі". Коли б усі польські політики гляділи на польсько-українські відносини очима п. Шурлея — трагічна була б дальша їх історія! Промова п. Шурлея, бездоганна і блискуча формою своєї краснорічivosti, була для українського народу просто образою і то тим тяжчою, що кинена не з першого-ліпшого місця десь на вічу, але з урядової судової трибуни. Пан Шурлей звів український нарід до етнографічної маси і на всю українську суспільність кинув наклеп, що вона в своїй цілості є моральним спричинником убивства посла Голуфка. Закид "подвійної гри й ролі" української громадськості просто нечуваний! На жаль, ми тут не маємо такої волі слова, як п. Шурлей. А втім, навіщо говорити до нього, коли не знає він елементарних політичних фактів.

(В цьому місці оборонець відчитує політичні декларації легальних українських політичних партій у справах революційної нелегальщини).

Тільки люди, що комплектно не визнають-
ся в українських відносинах і не мають зелено-
го поняття про історію української політичної
думки, можуть виступати з такими нісенітницями,
як закид "дволичної гри" української
громадськості.

Ні! Розбіжності між ідеєю боротьби революційної та ідеєю боротьби еволюційної існують дуже поважні і нема потреби того закривати. Але, з другого боку фактом є, що існують об'єктивні умовини, які сприяють існуванню та діянню української націоналістично-революційної організації. Цими об'єктивними даними є передусім історична трагедія українського народу, що втратив свою державну незалежність. Факт, що після війни українці знайшлися в чотирьох чужонаціональних державах; факт, що без своєї вини і в наслідок екстермінаційної протиукраїнської політики ми тратимо свої політичні, господарські й культурні надбання з-перед війни; факт, що українська молодь позбавлена своїх шкіл; факт, що навіть після скінчення школи не має вона доступу до державних верстатів праці; факт, що не має вона ніяких вентилів для природного юнацького темпераменту; факт, що по всьому світі ширяться національні й суспільні течії і вони мусять знаходити свій відгук теж і на наших землях — всі ті факти разом узяті остаточно зводяться до того, що ідея революційної боротьби не цілком позбавлена підстав і що революційна організація має об'єктивні соціальні й політичні умовини та може з них черпати свої соки.

Ніхто з українців, і навіть з самих членів ОУН не стояв і не стоїть на становищі, що польська держава не має права боротися з україн-

ським революційним рухом. І тут саме доходимо до тієї проблеми, довкола котрої обертався увесь цей процес: якими методами поборює державна влада український революційний рух. Тут ми маємо клясичний приклад, що державні органи безпеки ведуть ту боротьбу методами морального розкладання української молоді, а засобом їй до того служать платні конфіденти і провокатори. Коли ж стверджуємо, що ведеться і мусить вестися боротьба між двома світами, то запитаймо самі себе одверто: чи справді не може вона йти лицарськими і правовими стежками, чи справді мусить пересуватися на такий слизький ґрунт, як деправація людських душ платнею двісті злотих місячно, як грошеві винагороди за зраду своїх товаришів? Вербування молодих людей на службу конфідентів і провокаторів — це сіяння моральної зарази, а вона дуже небезпечна! Небезпечна не тільки для української революційної організації і не лише для української молоді, але і для польської держави, бо кінець-кінцем відоб'ється, як м'яч від стіни і вдарить по польській суспільності. Доказом того — цей процес, в якому на лаві підсудних засіла така креатура, як Роман Барановський. Видно, що до свідомости деяких одиниць з польських державних чинників дійшло вже, що не дуже воно добре й пожиточно користуватися вічно інституцією залізних конфідентів.

Вся польська національна політика йшла до цього часу надзвичайно на руку тій українській націоналістичній організації, якої провідним гаслом: *що гірше, то ліпше!*⁸⁹²⁾

⁸⁹²⁾ Оборонець д-р Іван Рогуцький, сам бувши членом одної з легальних українських партій, що публічно й дек-

Польська національна політика супроти українців не зробила нічого, щоб вирвати ґрунт з-під ніг українській революційній організації, зате робила вона все, щоб той ґрунт зміцнити. Пригадую панам присяжним суддям характеристичний вислів одного свідка, аспіранта поліції Дмитра Бубена: "По розв'язанні "Пласту" половина пішла до націоналістів, а друга половина до комуністів". Чи всім нам відразу не насувається логічне питання: навіщо в такому разі було розв'язувати "Пласт"?

Кінчаю тепер мої слова в обороні підсудного Олексі Бунія, котрого прошу увільнити від вини, думками відомого польського соціолога: "нехай соціологія зверне увагу передусім на злочин, як витвір суспільности, щоб нашим законодавцям, які всі свої зусилля спрямовують на вишукування рафінованих кар, нарешті прояснилося в голові, що караємо за злочин тому, бо відчуваємо потребу звалити на когось вину і в той спосіб самим собі принести полегшу".

Починаючи свою оборону підсудного Олексі Бунія, д-р Степан Шухевич пригадав, що він був оборонцем покійного Дмитра Данилишина перед негайним судом. Вже тоді не давали йому спокою

ляраціями в пресі виступила не тільки проти націоналістичного українського руху, але й націоналістичної ідеології, забуває тут про свою роль оборонця в політичному процесі і користується в своїй промові демагогічними закидами, зачерпнутими з арсеналу польської пропаганди, навіть з того ж акту обвинувачення, який він обов'язаний оспорювати. Ніколи ОУН не висувала і не пропагувала гасла "що гірше, то ліпше". Це гасло питоме марксистсько-соціалістичним організаціям (до одної з них і належав д-р Рогуцький) і знайшло свій вершок теоретичної досконалости в большевицькій пропаганді клясової боротьби в суспільстві.

дві речі: чи справді Данилишин був одним з убивців Тадеуша Голуфка, а коли так, то хто його до того штовхнув? Данилишин до вбивства не признався, в суді мовчав. Обтяжували його, щоправда, Василь Білас безпосередньо і Микола Мотика посередньо. Але перший свої зізнання відкликав і подав на те причини, що їм можна було повірити, а другий видавався всім учасникам процесу невірідний з уваги на психічний стан, у якому він тоді знаходився. Оборонець не може признати вини свого клієнта, якщо вона не доказана йому на сто процент, або коли він сам її заперечує чи хочби тільки мовчить. Відповідно до того д-р Шухевич розгортав у негайному суді свою оборонну тактику. Не знав він ще тоді про зізнання Данилишина перед слідчим суддею Скуржинським. А що оборонець завжди льояльно ставився до судових актів, то сьогодні вже не ставить під знаком запити факту участі Дмитра Данилишина в убивстві Тадеуша Голуфка. Бо він не хотів би, як казав прокурор, своєю обороною затемнювати справи. Останні слова Дмитра Данилишина були звернені до оборонця, та вони — тайна сповідника і лишаються тільки протоколи судді Скуржинського.¹⁹³⁾

¹⁹³⁾ Цей несподіваний вступ д-ра Степана Шухевича викликав дуже прикре враження. І не тільки серед присутніх у судовій залі українців — будь вони адвокати, журналісти чи слухачі — але і в усій українській суспільності. Заява д-ра Шухевича заперечила всю так зручно побудовану аргументацію його попередника д-ра Рогуцького, що не давала права нікому беззастережно вірити в вину Дмитра Данилишина і мусіла засіяти сумнів також і в багатьох поляків. І була ця заява д-ра Шухевича зовсім непотрібна — ніхто її від нього не вимагав ані до виголошення її не провокував. Виглядає, начебто д-р Шухевич почував себе

А тому, що правда потрібна обидвом сторонам, українській і польській, то не для затемнення справи, тільки саме для вияснення об'єктивної правди промовець стверджує, що процес таємної історії вбивства Тадеуша Голуфка не вияснив:

“Коли б я мав безпосередні інформації від ОУН і міг на них тепер покликатися — я того не скривав би. Але що не було їх у мене та й нема, я знаю тільки те, що ОУН прилюдно оголосила. Відомо, що полк. Євген Коновалець проголосив доручення перервати саботажну акцію, а свідок Казімерж Івахів — уперше в цьому політичному процесі — закинув полк. Коновальцеві дволичність. Одначе не можна й п. Івахову вірити й узагалі до його зізнань треба ставитися з найбільшою резервою, а це тим більше, що він закинув брехливість двом свідкам, віцевоєводи Соханському і начальникові Кухарському, яким не маємо підстави не вірити. Якби ми прийняли, що підставою ОУН є тільки конспірація, тоді дволичність у конспірації давно вже розвалила б ту організацію. Свідок Івахів запевняв нас, що після інструкції про припинення актів саботажу, проголошеної явно, прийшла друга, з дозволом на деякі категорії терористичних актів. Де вона, та інструкція? Хто її бачив? Чому вона не передана для взитку суду? Якщо п. Івахова поінформував про неї підсудний Роман Барановський, то це така прав-

винним за спосіб оборони Данилишина перед негайним судом і, замість боронити свого клієнта Олексу Бунія, почав обороняти себе самого перед закидами, що їх йому ніхто не ставив. Звернули на те увагу також деякі українські часописи, вважаючи цей виступ д-ра Шухевича цілком неоправданим і щонайменше дивним.

да, як багато іншого з того, що говорив Барановський.

В усякому разі, таке моє глибоке переконання, що ані думка про вбивство не зродилася в проводі ОУН, ані не вийшла від нього апробата виконати його, однак в ім'я безоглядної правди, я це висуюю тільки як моє переконання, а не рішуче твердження, і тому мене дуже дивує, чому твердить це п. Шурлей без стовідсоткових доказів”.

Також, на думку оборонця, думка про те вбивство не вийшла від комуністів. Одначе не тому, що так пояснював п. Івахів, покликуючися на якусь там ухвалу комуністичного конгресу в Москві, що забороняла акти саботажу й індивідуального терору. Промовець боронив комуністів у великому процесі в Луцьку, де були й саботажі, була й “мокра робота”, було й те, що ніби заборонили большевицькі партійні з'їзди — і всіх підсудних там за те засудили.

Оборонець доказує далі, що нема спільних точок між комуністами й націоналістами. Комуністична тактика наказує їм втискатися до всіх можливих товариств та організацій. Але це — інфільтрація, одностороння, а не обопільний зв'язок. І говорити, що всякі ідеологічні українські групи — це “все одне”, це найбільше невіжество в українських справах і з таким їх знанням не далеко можна зайти. Як виглядає “співпраця” націоналістів з комуністами, про те можуть свідчити націоналістичні демонстрації і напади на консулят СРСР у Львові, — але п. Івахів це дискретно промовчав. Може це теж “урядова тайна”, що про неї не вільно говорити в суді? І чому не згадав про те прокурор? Хто шукає правди через неправду — ніколи до неї не дійде.

Висувалися ще дві інші концепції вбивства Тадеуша Голуфка. Одна, що вчинили це самовільно низи ОУН, і друга, що сталося це наслідком провокації. Промовця цікавить передусім перша концепція, як оборонця підсудного Бунія.

Приїзд посла Голуфка до Трускавця був такою подією, що сама собою насувалася, як тема розмови між хлопцями. Але чому вислів Бунія, що “варто б щось з тим польським послом зробити”, маємо інтерпретувати тільки, як думку про його вбивство? Це ж могло значити: вибити Голуфка, обкидати його гнилими яйцями, вибити шибки в його кімнаті, або одну з тих багатьох витівок, на які так вигадливі молоді хлопці. Чому 18-літній юнак Олесь Буній мусів відразу думати про вбивство?

Коли ж говорити про якусь інспірацію, то нитка тієї інспірації чи ініціативи вривається на Мотиці і Гнатеву — все даліше, це тільки здогади й фантазії. Випадково промовець був тоді присутній у каварні, коли полк. Роман Сушко почув про вбивство посла Голуфка і сам був свідком того, як страшенне схвилювала ця вістка полк. Сушка. Ні, Крайова Команда такого наказу не дала і про ці пляни нічого не знала. Наказ вийшов з-поза Трускавця і в найглибшому переконанні промовця — з Дрогобича. Дві були тільки особи в Дрогобичі, до котрих могла дійти ця справа: Зенон Коссак і Роман Барановський. Ціле літо 1931 року Коссак провів у Мізуні, там само, де був і комісар Чеховскі з “одною невістою”. Чи можна допустити, щоб досвідчений бойовик і конспіратор, за якого вважала Зенона Коссака поліція, будши організатором убивства, не хотів залишитися потім на очах комісара поліції, далеко від сцени вбивства, лише вибирався до Стрия, неначе суну-

ти голову в петлю? Зате промовець знає, що на день перед убивством і день після нього був у Дрогобичі Роман Барановський.

“Я не прокурор — каже д-р Шухевич — і не моя це річ обвинувачувати Романа Барановського, не хочу теж моїх поглядів щодо цього підсудного накидати лаві присяжних суддів, але мушу звернути увагу на різні можливості правди, якої ми всі шукаємо і яка не була тут виявлена. В суді мусимо вважати на кожне наше слово. Тому, коли звинувачують Бунія в участі в убивстві, треба тямити, що до останнього моменту Буній не знав про намір убивства, і також пригадати собі, що старався він бути якнайдалі від убивства”.

Не поминув теж д-р Шухевич “лицарських прикмет” д-ра Шурлея, який сказав, покликуючи на латинську приповідку, що “той зробив, кому це корисно” і — накинувся на посла Остапа Луцького. А в дійсності, почерез його особу хотів ударити всіх українців. Д-р Шурлей закинув послові Луцькому, що він признає убивство, коли воно “розумне”, а засуджує, коли “безглузде”. Але коли такого враження набрав п. Шурлей — а втім, це тільки він один, бо нікому іншому в цій залі й на думку таке не впадало — то чому він відразу не питався про те посла Луцького, коли той складав свої зізнання, а заждав, аж вийде він з залі й поїде додому, щоб тоді вдарити його ззаду? Чи це можна назвати лицарською, джентельменською поведінкою? Та й до того неправдивими твердженнями, бо посол Луцький казав, що вбивство було дуже шкідливе для українців і не говорив, що було воно корисне для поляків. Посол Луцький належить до тих політиків, про яких кажуть, що вони стоять на реальному ґрунті. Коли таким спо-

собом трактувати таку людину, то яким правом можна дорікати українцям за те, що нема розмов між українцями й поляками? Становище п. Шурлея покривалося з поглядами найбільш шовіністично супроти українців настроєної частини польської преси і воно було б зрозуміле в часі вуличної антиукраїнської демонстрації, а не в судовій залі.

“Не можна нам говорити, що ми йшли за “презентами” до Женеви. Це образа — одна з тих багатьох, якими орудував п. Шурлей у своїй промові. А до кого український нарід має чи не має довір’я — це наша українська справа і ніхто не має права давати нам до того ніяких поучень. Українські виборці мали й мають довір’я до посла Остапа Луцького, бож обрали його своїм послом. Мав довір’я до нього і прокурор, коли покликав його на свого свідка в цьому процесі. І цілком байдуже, чи хтось третій йому довір’яє, чи ні”.

Після того оборонець подає дефініцію “державної зради” та пояснює, в чому суттєва різниця між легальною і нелегальною політикою боротьби. У зв’язку з пояснюванням характеру Організації Українських Націоналістів, оборонець довше спинився на характеристиці української молоді, в якої любов до Батьківщини доходить аж до істерії. Шкода, що звітодавець не записав принаймні важніших моментів з тієї частини промови оборони д-ра Шухевича.

У цьому місці д-р Шухевич почав розглядати роль Романа Барановського в процесі і коли лише заговорив про його особу, голова трибуналу перервав оборонцеві й не дозволив говорити про іншого обвинуваченого, тільки про його клієнта. Схвильований оборонець висловив тільки прохан-

ня до присяжних суддів, щоб звільнили від вини Олександра Бунія і зрікся дальшого слова.

Оборонець Миколи Мотики, *д-р Кміцикевич*, у своїй промові не заторкував ніяких політичних моментів і розглядав справу не з політичного, тільки з чисто формально-юридичного аспекту. Бо за свою приналежність до ОУН Мотика, як відомо, був уже суджений і засуджений у літі того самого року. Тому *д-р Кміцикевич* обмежився тільки до обговорення ролі свого клієнта в убивстві Тадеуша Голуфка, т. зн. чи дійсно можна чи не можна вважати його співучасником або помічником у тому злочині.

XXVI. РОЗДІЛ

ЧОТИРНАДЦЯТИЙ І ОСТАННІЙ ДЕНЬ: ОБОРОНА РОМАНА БАРАНОВСЬКОГО, ВЕРДИКТ ПРИСЯЖНИХ І ПРИСУД ТРИБУНАЛУ

Незавидна роля д-ра Кройценавера. — Ніхто не хотів його заступити. — Обережна хоч патетична його промова. — Оправдується перед "гінню Голуфка" та його родиною за свій "сумний обов'язок". — Його клієнт на лаві підсудних "через непорозуміння". — Майстерне навугиння довкола Барановського. — Револьвер дістав Гнатів на пів року перед убивством. — Підсудний продав пістоль явно, хоч міг затаїти своє назвище. — Ніколи з тим не крився і одверто це сказав, чим фактично виявив убивників. — Листи до оборонця про Івахова. — Не Коновалець посилав підсудного до поліції, тільки Івахів до Коновальця. — Довір'я ОУН до Барановського, це його заслуга, бо що вартий конфідент, якому ОУН не вірить? — Приклад шпига Редля з австрійського генштабу. — Де глузд і справедливість: найперше посилати конфідента до ОУН, а потім за те судити. — Характеристика й оцінка інформацій Романа Барановського для поліції. — Засадничі вістки важніші від деталей. — Найліпші знавці ОУН — Івахів і Білєвіч — цінили працю Барановського та йому довіряли. — Чи не дивне, що Гнатів потребував одного тільки револьвера? — Якби підсудний був "шишкою" в ОУН, міг би дати йому цілу скриньку. — Ввесь край гуде про конфідента і провокатора. — А це доказ його невинности в дволич-

ності. — Бо не стараються його захищати. — Мовчанка ОУН — найкраща оборона Барановського. — Етична вартість Барановського — найнижча, але закон за те не карає. — Можна його найгостріше плямувати морально, але нема за що судити. — Всі підсудні зреклися останнього слова. — Розчарування в залі, всі сподівалися сенсаційних заяв Барановського. — Не було реплік прокурора і д-ра Шурлея. — Присяжні потвердили всі питання. — Суворий присуд. — Батьки і родина Романа Барановського публічно виреклися його заявою в пресі. —

Від самого початку Роман Барановський боронився тим, що вірно й лояльно співпрацював з польською поліцією і на лаві підсудних знайшовся тільки через якесь “дивне непорозуміння”. По тій самій лінії ішов його оборонець з уряду, д-р Кройценавер, жидівський адвокат у Самборі. Незавидна була його роля, тієї оборони він не бажав і не мав до неї аніякісінької охоти. Жалівся на те журналістам, скаржився, що оборона Романа Барановського закаламутила йому тихе життя й позбавила сну, що він “не хоче експонуватися в цьому політичному процесі” і був би радий, якби міг спекатися того тягару й передати оборону іншим адвокатам, якби хотіли вони скористати з нагоди, щоб блиснути на широко розрекламованому у всій Польщі політичному процесі.

Добру і правильну характеристику так самого оборонця, як і його настроїв, подає кореспондент “Діла”, пишучи, що:

Українська революційна організація, польська поліція, конфіденти, провокація, суперечки в судовій залі між високими державними урядовцями з ресорту служби безпеки — все те справи, з якими д-р Кройценавер, порядний і

солідний жидівський провінційний адвокат, ніколи не мав діла, їх не знав — і не хотів знати. Інколи аж жаль було глядіти на ту людину, як вона вертілася серед хаосу справ, серед політичних питань і проблем адміністраційної системи, в яких не визнавався і яких не хотів торкатися, просто лякаючися їх зачіпати і тим наразити собі котрусь з заінтересованих сторін. Не диво, що такий оборонець, не хотівши “експонуватися”, ступав у виконуванні свого обов’язку неначе по склі. Цим теж треба пояснити його дуже обережну, хоч і з патосом виголошену промову при кінці процесу”.

Нікому не було тайною, що д-р Кройценавер розглядався між самбірськими адвокатами, кому б передати оборону Романа Барановського, та не знайшов на те охочого.

На вступі своєї промови д-р Кройценавер пригадує, що він тільки оборонець з уряду. Устрій судівництва і приписи професійної адвокатської організації накладають на нього обов’язок боронити свого клієнта і він буде старатися виконати це завдання по найкращому своєму вмінні і в найліпшій волі. Тут вплітає він щось якби оправдання себе за те, що виступає оборонцем обвинуваченого за співучасть у вбивстві Тадеуша Голуфка, вибачається перед його тінню і перед його вдовою за те, що мусить виконувати цей “сумний обов’язок”. А цей обов’язок наказує оборонцеві співпрацювати з судом, щоб викрити матеріальну правду, яку він собі уявляє вільною від усяких настроїв, що ними не тільки судова зала просякла, але які розвіялися далеко поза ці чотири стіни по всій країні.

Першою провинною, на підставі ствердженого факту, яку закидає підсудному Романові Баранов-

ському акт обвинувачення, це те, що *на пів року перед убивством посла Голуфка* передав він Михайлові Гнатеву пістоль. Друга його вина мала б полягати на тому, що він був членом ОУН. Беручи до уваги ці два факти, треба дивуватися, яким майстерним павутинням облутано назвище Романа Барановського. До того павутиння додано ще уявлену містерію проданого револьверу, забуваючи на те, що цей револьвер Барановський продав *явно*, подаючи купцеві Купчинському своє правдиве назвище ще й адресу. Якби він хотів тайком позбутися пістоля, без нічийого відома, міг знайти способи продати його так, що поліція ніколи про те не довідалася б. І продав він пістоля на підставі порозуміння з комісарем Чеховським. Що б не думати про комісара Чеховського, є очевидним, що він собі той револьвер злегковажив. Не зважаючи на таку поведінку комісара Чеховського, Роман Барановський все ж таки не затаїв тої справи, хоч легко міг би це зробити, і сказав про те кільком найвищим представникам влади у львівському воєводстві.¹⁹⁴) Тим самим, *ніхто інший, тільки Роман Барановський виявив убивців посла Голуфка*, яких викрито на основі його інформації про револьвер. І судді мусять вірити Романові Барановському, доки нема безперечних доказів, що він говорить брехню. А він пред'явив докази на правду своїх зізнань і їх потвердили свідок Івахів, вислови комісара Чеховського ще за його життя, частинно теж свідок Бубен. Виключати можемо тільки явища фізичної неможливості, наприклад одночасну присутність у Самборі і в Кракові. Але не можна

¹⁹⁴) Оборонець поминає те, що Роман Барановський сказав тим особам про револьвер щойно після смерти Чеховського, коли той не міг тому заперечити.

виключати такої можливості, що комісар Чеховські не забрав негайно пістоля від Романа Барановського. Коли б такий револьвер давали оборонцеві — він ухопився б за нього кіхтями й зубами. Але дурницю може стрілити кожна людина, не був вільний від того і комісар Чеховські, а те потвердили й таку можливість допустили такі два високо кваліфіковані “специ” від слідчої служби, як радник воеводства і заступник начальника відділу безпеки Казімерж Івахів і начальник слідчого уряду політичної поліції у Львові, надкомісар Казімерж Білевіч.

Тут промовець виявляє, що дістав кілька листів з характеристикою свідка Івахова, однак відчитувати їх не буде, бо що б там не говорити про радника Івахова, ніхто не може того заперечити, що це першорядний “капацитет” у ділянці служби безпеки і чи не найкращий знавець та найліпше поінформований з-поміж усіх про справи українського підпілля.

А вже закид контррозвідки Романові Барановському в поліції з доручення ОУН — це така нісенітниця, що смішно й говорити про неї. Подумати тільки на здоровий глузд: Барановський має їхати до Праги, щоб з рук Євгена Коновальця дістати високе становище в ОУН, а вибирається туди з *відома й доручення радника Івахова, шефа українського відділу служби безпеки!* Хто ж, будши при здоровому розумі, може тут говорити про контррозвідку в поліції? Не Коновалець посилає Романа Барановського до Івахова, а навпаки, Івахів посилає його до Коновальця. Закидають Барановському, що він мав довір'я в колах ОУН. Але ж це саме й *заслуга* його, бо навіщо здався поліції такий конфідент, якому в організації не вірять? Що він може поліції донести і чи варто їй такого

конфідента тримати, ще й оплачувати його? Що більше довір'я має і почетеї в організації здобуває шпиг, то більша його вартість для поліції, то кращий він шпиг. Був такий геніяльний шпигун в австро-угорській державі, полковник генерального штабу Редль. Саме через свою чинну службу і довір'я до своєї особи міг він віддати такі великі послуги москалям і до якого лиха був би він їм потрібний, якби через підозріння до його особи австрійці замкнули йому доступ до інформацій!

І не може поміститися в голові розумної людини, *навіщо доручати шпигунові старатися про найбільше довір'я в тайній організації, увійти до неї, працювати прикладним революціонером, щоб роздобувати від неї інформації, а потім звертати це, як вістря проти нього і саджати як обвинуваченого на лаву підсудних за сумлінне виконання тих доручень.* Це противиться логіці і здоровому розсудкові. Аполлон в імені погибшого Гектора кидав громи на невдячних богів. А Роман Барановський має повне право жалітися на богів поліційного Олімпу. Приніс він поліції гекатомби жертів з ОУН. Видав увесь трускавецький гурток, як "на пательні",¹⁹⁵⁾ поміг зловити Зенона Коссака, та й то ще скубнули йому п'ятьсот злотих з призначеної за те нагороди дві тисячі. Видав плян замаху на Східні Торги. Доставляв усяких інформацій і характеристик окремих членів ОУН. Був на добрій дорозі до викриття вбивців посла Голуфка і сама ж поліція йому в тому перешкаджала. Хотіли деталів? Що варта деталі в порівнянні з засадничими інформаціями? Котрий конфідент губиться в дрібницях, що мало приносять користи, а легко його розконспірують?

¹⁹⁵⁾ Сковорідці.

Ніколи в своєму житті оборонець не був у якійсь конспіративній організації.

(При цій “заяві” д-ра Кройценавера всміхаються і слухачі і судді — в нікого нема сумніву про страх д-ра Кройценавера перед конспірацією).

Але знає він, що конспіративні організації хоронять себе перед конфідентами і в деяких, найважливіших справах свідомо виготовляють подвійні пляни: для конфідентів і для дійсних виконавців. Навіть якби Роман Барановський мав нещастя передати поліції один з таких фіктивних чи фальшивих плянів саботажу, то й цього не можна б уважати великим гріхом його і доказом зради супроти поліції.

В суді з’явилися два найвищі представники слідчої політичної служби — радник Івахів і надкомісар Білевіч — і вони ствердили, що Роман Барановський був вісью розвідчої поліційної служби в українських справах. Ті два свідки стали “стовпами”¹⁹⁶⁾ оборони Романа Барановського і стовпи ті лишилися ненарушені, витримали всі спроби їх підважити чи звалити. Проти Романа Барановського висувуються самі тільки підозріння і здогади про зраду поліційних інтересів — а все те тільки поверховні позначки, *нема між ними ані одного наявного доказу.*

Оборонець пригадує розмову підсудного Романа Барановського з Михайлом Гнатевом. Розпитував тоді Барановський Гнатєва про його найновіші пляни і, довідавшись про намір нападу на банк і пошту, звернув йому увагу, що ОУН веде тепер тільки пропагандивну роботу і не погодиться на бойову акцію.

¹⁹⁶⁾ Оборонець ужив польського слова “філяри”.

— Дозвіл мені непотрібний, зроблю це сам, без нього.

— А гроші на підготову? — розпитував обережно конфідент.

— Роздобуду і віддам, здобувши їх у нападі.

— А де ж зброя?

— От це й моє лихо — зброї не маю.

Не мав тоді і Роман Барановський при собі зброї, аж за кілька тижнів позичив револьвер і передав Гнатеву. І тут оборонець уважає прямо неправдоподібним, щоб Михайло Гнатів, визначний бойовик і районний комендант у Трускавці, *не мав одного револьвера*, не міг собі роздобути його ніде інде, тільки мусів ждати на нього кілька тижнів від Барановського! А ще більш було б дивне, якби Роман Барановський дійсно був чільним членом ОУН і не міг дати Гнатеву цілої скриньки револьверів, лише мусів позичати один від гімназиста, так як один студент позичає від другого одяг, щоб піти на забаву!

Всі ті твердження поліції — це тільки гіпотеза, до того на дуже крихких ногах. Це загальне говорення не сконкретизоване доказами, на те, щоб натягнути все до тези акту обвинувачення. Єдиний, хто міг би цю тезу потвердити і вірно та правдиво виявити зв'язки підсудного Романа Барановського з Гнатовом — це сам хіба Михайло Гнатів, — але його нема.

Від кількох тижнів увесь край гуде про українського конфідента поліції. Якби Роман Барановський справді був на службі контррозвідки ОУН — невже ж ніхто з провідників тієї організації не старався б його реабілітувати, захистити перед таким страшним морально обвинуваченням? Невже ж ніхто не дав би судові доказів по лінії тези акту обвинувачення, що Роман Барановський дійс-

но був на службі революційної організації? Оборонець вважає мовчанку ОУН найкращим доказом того, що підсудний Барановський не мав і не має нічого спільного з ОУН і є тільки поліційним конфідентом. Але тут же таки відпекується оборонець, наче б він хоч на мить солідаризувався з підозріннями “Фоссіше Цайтунг”, він вірить у чесність і невинність польських органів безпеки.

Оборонець просить вибачення в свого клієнта, що не буде його щадити в оцінці його етичної вартости. Перехід на службу поліції на те, щоб за гроші продавати своїх товаришів і саджати їх на довгі роки в тюрму, витиснув криваву пляму на чолі Романа Барановського. Але карний закон не вважає це злочином і за те ніхто не може притягати підсудного Романа Барановського до судової відповідальности. І тому можна підсудного засуджувати морально, відмовляти йому чести, можна ним гидувати, кидати на його ім'я пляму, що він голосився до “мокрої роботи” для поліції і хотів убити студентку Марію Федусевич — то все те не є закидами, що за них треба відповідати з постанов карного закону, який таких діл не кваліфікує, як карний злочин. А нічого іншого підсудному Романові Барановському не доказано, нічим не підтверджено правдивости тез акту обвинувачення.

Тому оборонець вважає, що в карному суді нема за що судити Романа Барановського, та просить звільнити його від вини й карі.

Скінчили своє діло оборонці. За постановами карної процедури, підсудним прислугує останнє слово, заки ще присяжні судді підуть на нараду. І на те останнє слово з великим зацікавленням ждала вся зала. Були чутки, що Роман Барановський схоче використати цю нагоду, в останній мінуті виляти з себе жовч і виступити з якимись

заявами чи відкриттями, що перевищать усі дотеперішні сенсації — а було їх немало в цьому процесі.

Встає Буній — не має останнього слова. За ним Мотика зрікається того свого слова. Піднімається Роман Барановський. Уся зала заперло віддих — а він ледве чутним голосом також від останнього слова відмовився. Велике розчарування для ласої на сенсацію публіки.

Відпали теж сподівані репліки прокурора й д-ра Шурлея. Цей останній мовчки проковтнув добру відправу, що її дали йому українські оборонці. І це теж до деякої міри була несподіванка, була загальна думка, що він схоче відбитися або оправдатися. А він мовчав.

Голова трибуналу пояснив присяжним суддям постанови карної процедури про поставлені їм питання і про висоту кари, що її може накласти суд: від шости місяців до п'ятнадцять років важкої тюрми.

Присяжні судді радили півтори години — не довго, як на такий процес — і вернулися з таким вердиктом:

Олексі Бунієві перше питання, про співучасть у вбивстві Тадеуша Голуфка, *затверджено всіми дванадцяти голосами.*

Друге головне питання, про членство в Організації Українських Націоналістів, дістало дев'ять голосів “та” і три — “ні”.

Миколі Мотиці його головне питання також потверджено десяти голосами проти двох.

В Романа Барановського перше головне питання — також про співучасть у вбивстві Тадеуша Голуфка — потверджено восьми голосами на чотири заперечні, а друге головне питання — приналежність до ОУН — потверджено десяти голосами проти двох.

Прокурор попросив слова і жадав узяти в Олекси Бунія, як обтяжувальний момент, що він перший піддав думку про вбивство Тадеуша Голуфка, а як пом'якшувальну обставину — його молодий вік у хвилині виконання злочину.

Супроти Миколи Мотики вносить застосувати обтяжувальним моментом його найвищу між трускавецькими виконавцями та співучасниками вбивства освіту та інтелігенцію, а пом'якшувальною — зарахувати його пізніші зізнання перед владою.

Роман Барановський, на думку прокурора, не має за собою ніякої пом'якшувальної обставини для його вини.

Оборонець д-р Іван Рогуцький просить додати, як пом'якшувальну обставину в Олекси Бунія те, що в нього не було ніякої ненависти в підложжі до вчинку, тільки добре чи зле зрозуміла любов до його Батьківщини.

Так само д-р Кміцикевич і д-р Кройценавер зголошували всякі пом'якшувальні моменти до виміру кари їхнім клієнтам.

По короткій нараді трибунал проголосив прису:

Олекса Буній — десять років важкої тюрми,
Микола Мотика — шість років важкої тюрми,

Роман Барановський — десять років важкої тюрми.

Заля пуста, публіка розходилася, дехто затримався ще в коридорі, обмінюючися коментарями до присуду з журналістами чи оборонцями.

Засудженців відведено до самбірської тюрми, де вони довго не побули, розвезено їх по інших карних заведеннях, а Романа Барановського до найважчої і найстрашнішої в усій Польщі в'язниці Святого Хреста коло Кельц, з-поза мурів якої рідко кому щастило вийти живим.

А в українській пресі появилася передрукована з націоналістичного тижневика "Наш Клич" у Львові ось така заява:

"Заявляємо оцим, що вирікаємося раз на завжди нашого сина Романа і не хочемо ні ми ні наші діти з ним мати ніяких зносин, а то тому, що він через свою юдину роботу позбавив життя або здоров'я неодного українця. Його поступки негідні не то українця, але ніякої чесної людини.¹⁹⁷⁾

*Дорогів, дня 27 вересня 1933 року
Володимир і Мальвіна Барановські,
разом з дітьми.*

¹⁹⁷⁾ Узято з "Діла", число 261, четвер, дня 5 жовтня 1933 року, — Родичі вирікаються власного сина. Заява батьків Романа Барановського.

XXVII. РОЗДІЛ

ЧИ РОЗГАДАНА ЗАГАДКА?

Дві сторони медалі в самбірському процесі: українська і польська. — Присуд у Самборі — польське офіційне становище. — Темні місця процесу будять сумніви і в поляків. — Підозрілі питання в українській суспільності. — Чи загрожений Івахів знищив Голуфка українськими руками? — Чому так гаряче боронив він Романа Барановського? — Чи обидва вони позбулися й комісара Чеховського? — Засуд Романа Барановського — асекурація польської влади від тих підозрінь. — Дискусія в тридцять років по смерті Голуфка вертається до тієї самої тези — польської провокації. — Статті д-ра Юліяна Рабія в філядельфійській "Америці". — Виводи й висновки Івана Кедрина-Рудницького. — Розповідь інж. Анатоля Валюха з Трускавця. — Відвідини Романа Барановського в Трускавці. — Для спеціальних справ у наглому випадку: зв'язковий знак у виді половинки календарика. — Його розмова з Василем Біласом. — Звіт Зенонові Коссакові. — Листи Михайла Гнатєва з Шанхаю в Китаю. — Публікації д-ра Петра Мірчука. — Фальшиві і шкідливі їх твердження вносять замішання і сумнів. — Чи Провід Українських Націоналістів перебрав відповідальність за вбивство Голуфка. — Чи конспірація без відома Крайового Провідника, полк. Романа Сушка?

Присудом у самбірському процесі польська сторона закінчила для себе формально справу

вбивства Тадеуша Голуфка. Ствердила, що вбили його два члени Організації Українських Націоналістів, Василь Білас і Дмитро Данилишин, дальшими помічниками їм у тому були Олександр Буній, Микола Мотика і Роман Барановський, теж члени ОУН. Належав також до ОУН Михайло Гнатів, що дав наказ до вбивства і потім утік за границю. А чи знав про те верховний провід організації, чи затвердив плян атентату та наказав убити посла Голуфка — це для польської влади суттєвого значення не мало.

Такий був присуд. Він мав розвіяти непевність, заспокоїти польську суспільність. І не підлягав критиці.

Чи вся польська суспільність була вдоволена такою розв'язкою? Чи вистачало це для її певности і зацитькання сумління? Не беремося про те судити, бо й не наша це справа. Гадаємо, що ні. За багато було темних місць у процесі, за багато недомовлень, за багато незрозумілих речей, а до найважливіших з них належала суперечна собі постава до оцінки поліційної служби Романа Барановського між т. зв. міродайними чинниками польської державної безпеки в Варшаві й у Львові, якої найбільш яскравим виявом була патетична оборона Романа Барановського знавцем українських справ у львівському воєводстві, радником Казімержом Іваховом. Вдумчиві люди завдавали собі також питання, чому перенесено майже всю адміністраційно-поліційну верхівку, чому заслано Івахова в провінційну діру, де з нього ніякої користи, бо це так, якби кваліфікованого механіка від делікатних машин загнали до кузні кувати кінські копита. І не лишилася без відгомону нотатка "Фоссіше Цайтунг" з неприхованим підозрінням, що посла Тадеуша Голуфка позбулися деякі поля-

ки, бо був їм невідгидний для гострого політичного курсу і поліційних метод у підході до української справи в Польщі, від чого залежала їхня власна кар'єра.

Різні теж здогади будило вбивство комісара Чеховського, що сталося в дивній, нічим не обоснованій порі, бо ані якогось більшого слідства в новій справі тоді не ведено, ані не було надзвичайних арештів чи поліційних побоїв політичних в'язнів. Та й убито його в березні, коли куди тяжче було втікати вбивникові з місця атентату, як у літі. А Романа Барановського, про якого всім відповідальним поліційним чинникам добре було відомо, що він конфідентом убитого комісара, не тільки арештовано для відвернення від його особи підозріння ОУН, але таки справді ведено проти нього слідство за те вбивство.

В деяких українських колах висунулося підозріння, що вбивство посла Тадеуша Голуфка вистрило в голові Казімержа Івахова. Не понутру була Голуфкові постава Івахова до української проблеми в Польщі, вона принципово й у корені підтинала всі його пляни і спроби політики домовитися якось з українцями на сприйнятливій для польської державної рації плятформі. Як довго сидів на своєму кріслі референт українських справ у львівському воєводстві, Казімерж Івахів, заспівувач боротьби з українцями найскрайнішими способами, оточений зграєю поліційних харцизяк, що вміли хіба лічити ребра, ламати кості й відбивати нирки політичним в'язням, так довго годі було й думати про якусь політику зговорення. Інтуїтивно відчув це і зрозумів Тадеуш Голуфко в своїй першій і zarazом останній розмові з Іваховом у Львові і замаркував собі в душі подбати, щоб Івахова зо Львова усунути й на місце біснуватого фанатика ренегатської зненависти поставити людину,

з котрою можлива була б у нього співпраця. Зрозумів це також і не в тім'я битий Івахів. А з ним і вся тічня гончих поліційних собак у Львові, що під небеса піднімала репет про свою необхідність "на сторожі польськості на кресах".

Аж напрошувалася думка, що так само, як Голуфко хотів викинути Івахова, бажав Івахів розправитися з Голуфком. На якінебудь урядові заходи за короткі були в нього руки, але хіба ж нема інших, неменш певних у своїх наслідках способів? І в своїх плянах покористувався він Романом Барановським. Не в тому значенні, щоб безпосередньо давати йому пряме доручення вбити Голуфка, чи зорганізувати вбивство. Занадто хитрий лис і витончений був з нього грач, щоб пускати на такий ризик. Є більш субтельні способи виявити своє бажання, щоб не наражатися на небезпеку й у разі потреби пустити кінці в воду. Та й не забуваймо, що, на зважаючи на свою моральну вартість, Роман Барановський був інтелігентний індивід і вистачало йому показати палець, щоб побачив він цілу руку. І що він сам заявляв свою готовість на "мокру роботу", навіть пропонував убити власними руками Марійку Федусевичівну. Барановський не мусів бути великим мудрієм, щоб пізнати бажання Івахова. І було йому вигідно й корисно забезпечити собі протекцію всемогучого у львівській безпеці Івахова, а не якогось там собі підкомісарину Чеховского, що ставав на "струнко" перед Іваховом. І Роман Барановський, використовуючи свої зв'язки та знайомства з низовиками УВО в дрогобицькому басейні, напустив їх на Голуфка, щоб зобов'язати собі Івахова. Можливо, що до Івахова та його соратників дійшли вже чутки про старання Голуфка висунути його зо Львова. Його смерть за одним махом відвертала ту небезпеку від Івахова і давала йому нову

нагоду підкреслити вагу й потребу поліційного апарату, під його проводом, для боротьби з УВО. Одночасно Івахів був свідомий не надто великої популярності Голуфка серед доволі широких кіл урядових політиків. Рахував він на те, що — після першого обурення і може навіть жалю — приймуть смерть Голуфка з почуттям пільги, а перед тим ще використають її в Женеві. Всі будуть зацікавлені в тому, щоб звалити вину на українців і кінець-кінцем знайдуть серед них жертвенного кізла.

Така концепція пояснювала в той же час, чому Івахів так гаряче боронив Романа Барановського і чому попав у неласку Варшави, що мабуть занюхала письмо носом.

Тут Роман Барановський виступав би вже в класичній ролі провокатора, підготувавши та організувавши революційний акт з поліційного благословення на те, щоб позбутися немилого поліції політичного діяча. Зовсім так само, як це до війни робила царська Охрана.

Дехто йшов аж так далеко, що дошукувався такої ж самої спілки Івахова з Романом Барановським у вбивстві комісара Чеховського. Чеховські, мовляв, підозрівав махінації Івахова з Романом Барановським, зловив якийсь їх слід і та спритна спілка проковтнула Чеховського таким самим способом, як і Голуфка. І так само, як до вбивства Тадеуша Голуфка Роман Барановський покористувався боївкою Михайла Гнатєва, так тепер до замаху на Чеховського ужив котрусь з львівських боївок. Це перерішило його долю в польській службі політичної безпеки, що в свою чергу постановила зліквідувати Романа Барановського, поставивши собі при тому подвійну мету: обезцінити та позбавити достовірности твердження Романа якби він колись хотів розкрити темну свою спілку

з Іваховом, а з другого боку залякати українську громадськість виявленням гнилі конфідентства та провокації внутрі УВО — як це блискуче переведено самбірським процесом.

Авже ж, усе те лежало тільки в сфері здогадів, сумнівів, підозрінь і фантастичних теорій, яким можна б вірити, або й ні, але яких ніхто рішуче не міг відкинути чи заперечити, занадто ж бо глибоко заліз червяк сумніву не тільки в українську, але й польську суспільність. Не вільні були від того й польські урядові верхи в Варшаві, доказом чого не тільки те, що рішилися поставити Романа Барановського під суд, але й засудити його *якраз за співучасть у вбивстві Голуфка*. Доказувати винуватості в убивстві Голуфка на тій лише підставі, що вбито його револьвером, котрий дістався до групи Михайла Гнатова *на пів року перед убивством, коли ще ніхто, навіть сам Тадеуш Голуфко, не знав, чи буде він у Трускавці*, — це просто сміх тай годі. Варшава могла посадити Романа Барановського за ґрати на десять років за той же сам закид подвійної гри з доручення ОУН, без закиду чинної співучасті в убивстві. Однак конче хотіла вона зв'язати Романа Барановського *якраз з убивством Тадеуша Голуфка, як асекурацію на майбутнє*.

Минав час, приносив з собою нові події, нові турботи, убивство Тадеуша Голуфка меркло в давнині, та одночасно з тим в українській суспільності утвердилася думка остаточно, що Голуфко згинув у висліді польських затій, які послужилися провокатором і при його помочі дісталися до боївки українського підпілля. Так сильно і глибоко сиділо те переконання в зацікавлених тими справами українських колах, що ще тридцять років пізніше дух Тадеуша Голуфка товкся, як Марко по пеклі, в дискусіях серед українських журна-

лістичних і публіцистичних кіл і тоді знову відновилася первісна теза польської провокації та використання несвідомої ідейної української молоді для вбивства Тадеуша Голуфка.

Один з оборонців у другому самбірському процесі, за напад на поштовий уряд у Трускавці, д-р Юліян Рабій, виступив на сторінках часопису "Америка" в Філядельфії з низкою статей п. н. Процес Голуфка в Самборі, причинки до історії українського підпілля в ОУН. Твердо повторював там колишній, за часів польської окупації тільки з уст-до-уст передаваний, погляд, що Голуфка вбила польська безпека українськими руками при допомозі своїх провокаторів:

"Убивство Голуфка було огидним політичним мордом, упрянованим чужими руками, ворожими українському загалові, до якого вжито поліційних агентів-провокаторів, а виконавцями цього вбивства були спровоковані несвідомі того чину, бойовики ОУН, як Білас чи Данилиши чи хто інший, але в кожному разі не Організація Українських Націоналістів, яка від того морду відпекалася".¹⁹⁸⁾

Своє твердження спирає автор статті на перебігові й висліді самбірського процесу, подаючи одночасно причини, чому польська влада зорганізувала цей процес у такій формі і з таким складом обвинувачених:

"На судовій залі вийшла на яву роля польських агентів-провокаторів, яких заангажовано до того морду, та — щоб не розкрити поліційних "вершин" — посаджено двох тих провокаторів на лаву обвинувачених, мабуть у надії,

¹⁹⁸⁾ "Америка", ч. 143, Філядельфія, субота, 27 липня 1968, цитована стаття.

*що тим способом затруться і брудні практики польської поліції”.*¹⁹⁹⁾

У своїх висновках з аналізу самбірського процесу та сучасних йому політичних відносин у Польщі, як теж здогадах про внутрішні справи українського націоналістичного підпілля в бориславському нафтовому басейні, д-р Юліян Рабій пішов за далеко, бо без ніяких доказів і навіть хочби обоснованих підозрінь долучив до двох обвинувачених у процесі донощиків — Миколи Мотики й Романа Барановського — також провідника того підпілля в районі Тустановичі-Трускавець, Михайла Гнатєва, покликуючися нібито на твердження оборонця в тому процесі, покійного вже тоді д-ра Івана Рогуцького, пишучи:

*“Акт обвинувачення каже, що вбивство мали виконати Василь Білас і Дмитро Данилишин, які вже в тому часі, за городецький напад, повисли були на шибениці у Львові. Одначе, за твердженням д-ра Івана Рогуцького, який перестудіював судові акти, знав усі неясні й суперечні місця акту обвинувачення, тими двома вбивниками були таки Василь Білас і Михайло Гнатів, через руки якого перейшли теж два револьвери, якими вбито Тадеуша Голуфка, і він, цебто Михайло Гнатів, Роман Барановський і Микола Мотика мали належати до тієї “трійці” жалюгідних польських агентів-провокаторів, що перевели цей огидний морд”.*²⁰⁰⁾

Досі не вийшло нічого на яву, що давало б право чи підставу виступити з такими не то за-

¹⁹⁹⁾ “Америка”, ч. 142, Філядельфія, п'ятниця, 26 липня 1968 року, цитована стаття.

²⁰⁰⁾ “Америка”, ч. 143, Філядельфія, субота, 27 липня 1968 року, цитована стаття.

кидами, але хочби й підозріннями супроти Михайла Гнатєва, що був провідником і душею українського націоналістичного бойового підпілля в Дрогобиччині. Навпаки, відомо, що Провід Українських Націоналістів — хоч напевно мусів бути надміру обережний після афери Романа Барановського — доручав йому відповідальні завдання, висилаючи як члена групи бойовиків ОУН до зв'язку з хорватськими “уштами”, а ще пізніше — в спеціальній місії на Далекий Схід, до Харбіну в Манджурії. Розпитування автора цієї праці серед колишніх підлеглих і співпрацівників Михайла Гнатєва показують, що так перед самбірським процесом як і після нього та ще й тепер відносяться вони до нього зо щирою дружною і з пошаною.

За обороною та мотивацією тієї самої тези про польську провокацію в убивстві Тадеуша Голуфка заявився на еміграції відомий український діяч Іван Кедрин-Рудницький. Близкучий журналіст з гострим пером, добрий знавець польсько-українських взаємин між двома світовими війнами, автор багатьох статей на внутрішньо-українські та польсько-українські теми, колишній варшавський кореспондент “Діла” та співробітник інших українських і чужих пресових органів також забрав голос у тій справі. Визначючи місце Тадеуша Голуфка в укладі внутрішніх політичних сил тодішньої Польщі, характеризуючи його, як політичного діяча, та піддаючи розглядові відношення до нього можливих його польських противників у зв'язку з плянами створити одне тільки воеводство в Східній Галичині з Голуфком на чолі, писав він, що

“Проти такого проекту була, очевидно, вся польська націоналістична правниця з її організаціями на терені Східньої Галичини й польський шовіністичний адміністраційний апарат. Саме в

зв'язку з отими плітками на тему згодної нової ролі Голуфка, у варшавських журналістичних і політичних колах одверто говорилося про те, що не є виключене, що тим чинником, який потягнув за шнурок Організацію Українських Націоналістів і використав ідеалізм та патріотизм українських бойовиків, була польська поліція".²⁰¹⁾

У тій статті автор вилічує та інтерпретує всі елементи провокації в убивстві Тадеуша Голуфка, що чи то виявилися на процесі, чи заторкнені були в часі поліційного й судового слідства, або взагалі не розглядалися там, але були загально в українській суспільності відомі. Їх нетрудно було пов'язати логічною аргументацією в переконливу цілість, тим більше, що майже вся українська суспільність в те вірила й хотіла вірити. Кінчає автор свої висновки висвітленням свого особистого переконання:

"Автор цих рядків і тоді під час того самбірського процесу, і тепер схиляється до думки, що вбивство Тадеуша Голуфка було заплановане якоюсь шовіністичною польською клікою та режисероване при допомозі польської поліції з використанням її агентури в Організації Українських Націоналістів. Стівідсоткової правди не можна ствердити, бо вона зійшла в могилу з головними діючими особами тієї трагедії, а коли ще дехто з них може й живий, то напевно уста його замуровані".²⁰²⁾

Коли ці речі діялися, не було мене на волі. А пізніше інші справи висунулися на передовий

²⁰¹⁾ Іван Кедрин-Рудницький: Несамовитий процес, календар Українського Народного Союзу на 1962 рік, стор. 148.

²⁰²⁾ Там же.

плян і скоро після того прийшла війна. За той час урвався контакт з багатьома моїми друзями в Українській Військовій Організації та в Організації Українських Націоналістів. Після того, як большевики перший раз зайняли Львів у вересні 1939 року, стрінувся я з деякими колишніми приятелями на еміграції. Належав до них мій добрий друг і товариш по організації, інженер-економіст Анатоль Валюх. Походив він з того ж самого Трускавця, де згинув Тадеуш Голуфко, його батько був парохом Трускавця. Само собою, що зараз у перших розмовах після довгої розлуки, на уста насунулася справа вбивства Тадеуша Голуфка. Розказав мені тоді Только предивну історію і подаю її так, як записав тоді за свіжої пам'яті:

“В серпні 1930 року арештувала мене львівська політична поліція в моєму домі у Трускавці. До арештів у нас привикли і я тим зовсім не здивувався. Було це на кілька тижнів після нападу на поштовий амбулянс під Бібркою і я здогадувався, що мій арешт стоїть у якомусь зв'язку з тією справою. Хоч не мав я до неї ніякого відношення, все ж — неприємна це річ. Поліції був я знаний, як політично підозрілий, але, хоч і належав до Української Військової Організації, та був сильно законспірований і ніколи не можна мені було поставити якогось закиду, що довів би мене на лаву підсудних. Одначе цим разом занепокоїло мене те, що арешт перевела не місцева, трускавецька, ані повітова — дрогобицька — поліція, тільки приїхав за мною спеціально відпоручник львівської поліції, Шварц.

По всяких пригодах, прикрому слідстві, в часі якого довелося закуштувати поліцейних штурханців і навіть добрячих побойів, кінець-кінцем випуцено мене на волю десь так у міся-

ці жовтні. Вийшла нас групка — який десяток людей — з львівських Бригідок, а серед неї і Роман Барановський. Про нього я знав, що відогравав він якусь поважнішу роллю в УВО, навіть мав належати до Крайової Команди. Мене він частенько бачив чи то в Академічному Домі, чи то в гурті тих чи інших моїх товаришів-студентів, але ніколи не мав я з ним ніякого організаційного зв'язку.

Ідучи так додому з Бригідок, розговорилися ми по дорозі і він згадав, що відвідає мене незадовго у Трускавці, бо його дружина дістала посаду в Філії Музичного Інституту ім. Миколи Лисенка в Дрогобичі і він туди вибирається.

Дійсно, ще того ж місяця заїхав він до мене в гостину до Трускаця, балакали ми там про всякі речі, не запускаючись глибше в політику. Кілька днів пізніше поїхав я за ділом до Дрогобича, стрінув Романа Барановського на вулиці і зайшли ми на каву до цукерні Федевича. Слово по слові, і Роман Барановський просив мене подати йому когось певного в Трускавці для контакту. Мене для тієї цілі вважав він невідповідним, бо я перебував у Трускавці тільки на вакаціях та й був уже розконспірований перед поліцією. Для яких це контактів потрібно йому мати когось у Трускавці, він мені не сказав, а я й не допитувався. Подав я йому Василя Біласа, якого знав з "Пласту". Була в Трускавці групка молодих хлопців, що стояли під моєю опікою в "Пласті" — я був зв'язковим від "Пласту" до них від доволі ще давніх часів. Часто я з ними стрічався і поза формальними пластовими зайняттями. Трускавець бо містечко невелике. Та ніколи ми не говорили про справи УВО чи інші якісь конспіративної природи речі, хоч

я і здогадувався, що більшість з них, а зокрема Василь Білас, напевно належали до Української Військової Організації. Однак певности про те в мене не було.

Барановський витягнув з кишені картоновий календарик, роздер його на дві нерівні, позублені, частини — це мало бути замість ключки. Одну частинку затримав він у себе, а другу казав мені передати Василеві Біласові. Хтонебудь зголоситься до Біласа з тією половинкою календарика, Білас має порівняти, чи годиться вона з його власною, і тоді може з ним безпечно говорити. Це має іти поза нормальним зв'язком, так мені чи то виглядало, чи може навіть і сам Роман Барановський натякав про те, у важких і наглих справах.

Знову минуло яких вісім-дев'ять місяців. За цей час я вже набрав певности, що Василь Білас належить до УВО, хоч ані я його про те не питався, ані він мені до того не признавався. Він забігав до мене, коли я був удома на вакаціях, говорили ми вже тоді про діяльність УВО і навіть часами він запитувався мене про деякі поради, наприклад, добре пам'ятаю, що носився з наміром нападу на пошту в Трускавці, навіть розгортав свої пляни, як, на його думку, це найкраще зробити. Перед самим нападом прибіг він до мене ввечері, попередити, щоб я постарався про алібі для себе. Жартом запитався я його, чи буде якась "робота". Він це потвердив і я ближче не допитувався, бо не моє це діло і звичай УВО не дозволяв розвідуватися про не потрібні речі тільки на те, щоб заспокоїти свою цікавість.

Зорганізував я собі на той день партію бріджа з якимись поляками, це навіть було недалеко від поштового будинку, — ми чули стріли,

граючи в карти. Це алібі дуже мені придалося, бо після нападу арештовано багато українців ув околиці, деякі з них посиділи собі навіть по кілька місяців, мене ж моє певне алібі, та ще й потверджене свідками-поляками, захоронило від арешту. І я за те був вдячний Біласові.

Кілька тижнів пізніше знову прийшов Білас з попередженням виробити собі алібі, цим разом дуже міцне й певне, бо йдеться про “мокру роботу”.

Щасливо склалося так, що на той сам день припадало весілля в родині мого свояка Анто-на Попеля в Тустановичах. З'їхалося багато родичів і гостей з ближчої і дальшої околиці. Вже від третьої години пополудні був я там, роботи в мене було по вуха, крутився я по всій хаті і всі мене там бачили. Нагло, десь перед північчю, в найбільшому розгарі весільної забави, влетіла поліція. Оточила хату, провірювала особисті виказки всіх приявних, розпитувалася докладно, хто і звідки туди приїхав, чи весь час був на весіллі, а чи може виходив звідти і т. п. Я був на очах усіх і весь час, не тільки тому, що старався, щоб мене всі бачили й запам'ятали, але мав я там функцію в весільному обряді, про що всі знали. Моє алібі було, як тоді говорилося, “муроване”, поліція лишила мене в спокою і навіть пізніше на допити не кликала, хоч у цілій околиці йшли шалені арешти серед українців, зокрема серед молоді, це ж бо того вечора вбито посла Тадеуша Голуфка в Трускавіці.

Два чи три дні пізніше бачився я з Зенком Коссаком. Не пригадую вже точно, чи це було в самому Дрогобичі, чи в Мізуні коло Болехова, куди я доволі часто їздив з відвідинами до мого

свояка, о. Євгена Гаврилюка.²⁰³) Я знав Зенка, як провідника на дрогобицьку округу, а може й вище якесь становище займав, хоч жив у Дрогобичі, бо часто кудись виїжджав. Крім того ми ще й особисто були приятелі, рідко коли було, щоб не гостював він у мене на Різдво або на Великдень.

— Щось там гаряче у вас, у Трускавці.

— А що таке?

— Якто "що таке"? Революція в вас діє.

— Ти маєш на думці Голуфка?

— А кого ж би? Ви ж там сплавили його у Трускавці.

— А хіба ж не організації це діло?

— Куди там! Не маємо з тим нічого спільного.

Це мене занепокоїло, я був певний, що атентат виконано з наказу УВО, хоч і не дуже розумів, у чому саме його потреба.

Згадав я Зенкові, що Василь Білас попереджав мене про потребу алібі на той вечір. Відразу він насторожився, доручив мені докладно прослідити, як до того могло дійти, хто це виконав і з чього наказу. Не пригадую собі, чи дав він мені кличку до групи Біласа, та я й не дуже її до того потребував.

Вернувся я додому і ще того самого вечора викликав Василя Біласа, сіли ми на лавочку в моєму саді.

— Говори, Василю, — кажу йому, — все чисто так, як на сповіді.

Спочатку думав я, що буде він вагатися, але відразу і без ніякої принуки признався він

²⁰³) Його вбили мадяри 1944 року, як ішов зо Святими Дарами до смертельно раненого вояка УПА в лісі.

мені тоді, що справді разом з Дмитром Данилишином убили вони Голуфка. А було це так.

Прийшов до нього незнайомий йому чоловік, показав половинку календарика і запитався, де друга. Знайшов Білас свою половинку — обидві прилягали до себе, як утяв! Тоді той чоловік представився Василю Біласові, як делегат Команди УВО у Львові з наказом убити Тадеуша Голуфка. Бо Голуфко відповідальний за пацифікацію в Галичині і було б соромом для УВО, якби випустити його живим з української землі. Наказ треба виконати якнайшвидше, бо Голуфко може виїхати до Варшави. Це справа нагла, тому й наказ приходить відразу з Львова, та ще й тому, щоб не пробовтався про те хтось з місцевих. З тим незнайомий від'їхав.

Здивувало Біласа, чому цей наказ передано йому, звичайному рядовому членові-бойовикові, а не через його зверхника в Трускавці. Зродився в ньому сумнів і пішов він до коменданта УВО на цей район, Михайла Гнатєва в Густановичах. Показалося, що Гнатів нічого про те не знає. Досі не бувало ще такого, щоб якінебудь накази чи доручення приходили поза його плечима, як провідника. Щось тут підозріле і недобрим це пахне! Тож порадив він Василю Біласові не брати до уваги слів незнайомого "делегата Команди УВО" і покинути думку про атентат на Голуфка. Нема чого спішитися, треба найперше справу перевірити.

Завагався Білас, кого послухати — Гнатєва, провідника на нижчому щаблі, чи висланця з Львова? Та ж приїхав він на певний знак-кличку, передану Біласові майже перед роком! Може справді це така справа, що про неї ніхто, навіть районний провід, не повинен знати, і

може Білас провинився, вихляпався з тим перед Михайлом Гнатевом?

Рішився він далі про те мовчати, ні з ким не говорити, але виконати отриманий зо Львова наказ. Узяв собі до помочі Дмитра Данилишина й оба вони вбили Голуфка. Втечу облегли їм дощ, що загнав людей з вулиць до хат, і також сильно тоді гриміло, стріли чути було тільки в віллі, відгомін їх не виходив надвір.

Казав я собі описати особу того незнайомого, що прийшов з половинкою календарика. Зо слів Біласа виходило, що був він подібний до Романа Барановського і ростом і рисами обличчя. Я й без того був майже певний, що це міг бути тільки або сам Роман Барановський, або хтось, кому він передав половинку календарика й адресу Василя Біласа. Все ж таки я далі точно випитувався Василя Біласа про подробиці вигляду й мови незнайомого і після того не мав уже я найменшого сумніву, хто був цей таємничий "делегат зо Львова".

Про все те доповів я Зенкові Коссакові. Він задумався. Вже нічого ми про те не говорили, він подякував мені за скорий звіт і сказав, що доведе це до відома Крайової Команди УВО у Львові.

З Зенком Коссаком я вже не бачився, він мусів ховатися перед поліцією і мабуть виїхав до Львова, бо не знайшов я його в відомій мені його дрогобицькій криївці. Вже не мав я нагоди стрінутися з Зенком Коссаком, а з ніким іншим про це я давніше не говорив, тож і тепер не хотів.

Прийшов небавом самбірський процес, розкрив Романа Барановського, як поліційного донощика і як провокатора. Більш як хто інший мав я певність щодо того, бож тільки я і Зенко

Коссак знали про історію двох половинок календарика і тим самим про ролю Романа Барановського в тій понурій афері.

Здавалося — ясно, як сонце, хто керував руками Василя Біласа і Дмитра Данилишина, коли вони стріляли до Тадеуша Голуфка.

Але — тільки здавалося. Все знову перевернулося коміть головою, коли по війні, 1947 року, Анатоль Валюх віднайшов Михайла Гнатєва, свого земляка й організаційного друга, в далекому Шанхаю, куди він мусів виїхати, відступаючи перед большевиками, що зайняли Манджурію. Зав'язалося між ними листування, писали вони собі про свої пригоди та переживання за той довгий час, коли доля поставила їх на двох кінцях світа. Питався його Только Валюх м. і. і про те, як то було в 1931 році, коли Василь Білас розказував про зустріч з незнайомим зв'язківцем, що виказався другою половиною календарика Романа Барановського. Відповідь його не тільки до краю здивувала, але і приголомшила. Показалося з листів Михайла Гнатєва, що другу половинку календарика отримав від Романа Барановського Левко Крисько, але *обидві ті половинки, ще далеко до вбивства Тадеуша Голуфка, знайшлися в руках Михайла Гнатєва, бо він відобрав їх і від Василя Біласа і від Левка Криська.* Отже не міг ніхто зголоситися в Василя Біласа з тим таємним зв'язковим знаком і тим самим не міг йому давати доручення від Крайової Команди у Львові вбити Тадеуша Голуфка.

Кому вірити? Хто говорить правду? Чи Василь Білас, пластун і добрий хлопець, що за всі роки знайомства з Анатолем Валюхом ніколи ні разу йому не збрехав, чи Михайло Гнатів, якого не тільки Только Валюх, але й усі інші підпільники з того району знали, як високо ідейного і патріотич-

ного члена організації, людину безумовної чесності і кришталіної чистоти характеру.

В одну мить ця ясна до того часу справа знову заплуталася в нерозв'язаний вузол загадки. Ключ до тайни тримав у своїх руках Михайло Гнатів, що не хотів про те писати в своїх листах.

Цілком несподівано, під кінець 1960 років заговорив хтось інший. Зв'язаний з колами Закордонних Частин ОУН публіцист, д-р Петро Мірчук, стверджував у своїх писаннях, що атентат на Тадеуша Голуфка плянувала й організувала тодішня Крайова Екзекутива ОУН у Львові, точніше, не вся Екзекутива, тільки три її члени: Іван Габрусевич, Роман Шухевич і Зенон Коссак. Атентат, від якого відпекувалася вся українська суспільність і про який уперто та послідовно мовчала до того часу вся ОУН, намагався він вплести як сумнівної вартости листок у лавровий вінок слави своєї організації. Ні менше ні більше писав він дослівно таке:

“Особа Голуфка була відома серед провідних кіл ОУН, як співавтора “нацифікації” та підступного політика, що послідовно змагав до спольщення західньо-українських земель, удаючи при тому приятеля українського народу. Тож на нараді трійки Габрусевич-Шухевич-Коссак запало вирішення усунути цього небезпечного ворога. Зорганізуванням атентату зайнявся сам Шухевич, одержавши зв'язки з бойовиками в Трускавці від Коссака... Зенона Коссака напередодні вбивства Голуфка арештовано...”

Про вбивство Голуфка вирішили тільки три члени Крайової Екзекутиви, спираючися на тому, що Крайовий Провідник мав право сам вирішувати про доцільність знищення національного ворога українського народу. Коротке перебування Голуфка у відпочинковому пансіонаті

не давало змоги порозумітися з закордонним Проводом ОУН. Його поінформовано про всю справу щойно після виконання атентату... Згодом полк. Коновалець апробував атентат і беззастережно перебрав його на відповідальність ОУН".²⁰⁴⁾

Ще раз вернувся до тієї справи д-р Петро Мірчук в одній з чергових своїх публікацій, пишучи про вбивство Тадеуша Голуфка:

"...Вбивство Голуфка було бойовим актом ОУН, виконанням якого керував сам тодішній бойовий референт КЕ ОУН, Роман Шухевич.

...В серпні 1931 року Голуфко приїхав на вакації до здоровельної місцевости Трускавець біля Дрогобича і замешкав у пансіоні СС Василянок. Дверником у тій віллі був Олекса Буній, член ОУН. Він негайно повідомив організаційним шляхом про перебування Голуфка у Трускавці Зенона Коссака, в той час організаційного референта КЕ ОУН, що постійно жив у Дрогобичі. Коссак сконтактувався з бойовим референтом КЕ ОУН, Романом Шухевичем і новим Крайовим Провідником КЕ ОУН Іваном Габрусевичем, і вони в трійку прийняли постанову виконати вбивство Голуфка. Переведенням постанови зайнявся особисто бойовий референт Роман Шухевич, одержавши безпосередній зв'язок з керівником дрогобицько-трускавецької боївки ОУН через Коссака".²⁰⁵⁾

²⁰⁴⁾ Петро Мірчук: Нарис історії Організації Українських Націоналістів, перший том, стор. 284-285, за редакцією Степана Ленкавського. Українське Видавництво Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк, 1968.

²⁰⁵⁾ Д-р Петро Мірчук: Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка), командир армії безсмертних. Товариство колиш-

З першого ж погляду насувається підозріння, що автор обох тих публікацій не завдав собі трудно перевірити факти або хочби й переглянути тогочасну пресу. Подав він, що Зенона Коссака арештовано напередодні вбивства Тадеуша Голуфка, в той час як у дійсності поліція доволі довго шукала за ним уже після вбивства, була визначена нагорода в польській безпеці за його зловлення й арештовано його на залізничній станції в Скнилові під Львовом майже три тижні після атентату наслідком зради Романа Барановського, за що він отримав 1,500 злотих.

Також зробив він Крайовим Провідником ОУН у тому часі Івана Габрусевича, коли загально відомо, що був ним полк. Роман Сушко. Це було стверджено і в часі слідства і на самому процесі в Самборі. Перебрав він цей пост після свого виходу з слідчої тюрми вліті 1931 року і стояв на ньому аж до виїзду за кордон восени того ж року, вже після смерті Тадеуша Голуфка.

Також нічим не обосноване і, м'яко кажучи, незгідне з правдою твердження автора, що полк. Євген Коновалець "апробував атентат на Тадеуша Голуфка і беззастережно перебрав його на відповідальність ОУН". Ніде нема про те згадки в якихнебудь заявах, комунікатах чи письмових декляраціях ОУН. Тодішній Голова ПУН допустив тільки можливість у своєму комунікаті представникам ОУН на чужині, що цей атентат могли самочинно виконати низові члени ОУН з помсти за "паціфікацію". Не можемо теж знайти сліду, щоб якийнебудь інший керівний орган ОУН апробував убивство Тадеуша Голуфка і записував його на рахунок

ніх воякав УПА в ЗСА, Канаді і Європі, Нью-Йорк, Торонто, Лондон, 1970, стор. 42-44.

ОУН. Вся ОУН мовчала про те і, на нашу думку, єдиний автор “Нарису історії ОУН” пустив у світ це неправдиве твердження.

Раз така вістка з’явиться у друкованій формі, та ще й під фірмою “історії” ОУН — приносить подвійну шкоду. Чужі, а зокрема ворожі визвольному українському націоналістичному рухові, чинники покликаються на неї, як на офіційну печатку ОУН під атентатом, свої ж приймають її за дійсність і несвідомо ширять неправду в українському народі. Вже маємо один такий приклад. В регіональному збірнику дрогобицької землі, в статті про революційну діяльність ОУН, читаємо:

“Найважнішим терористичним актом, що його виконали бойовики ОУН, було вбивство в Трускавці польського посла, Тадеуша Голуфка, одного з видатних польських державних діячів. Атентат виконала трускавецька боївка 29 серпня 1931 року, а зорганізуванням того зайнявся тодішній бойовий референт при КЕ ОУН, Роман Шухевич-Дзвін. Він одержав зв’язки з бойовиками в Трускавці безпосередньо від Зенона Коссака”.²⁰⁶⁾

Обидві згадані публікації справи вбивства Тадеуша Голуфка не вияснили, навпаки, ще більше її затемнили, бо недоказаними, голословними твердженнями внесли в неї новий елемент сумніву, чи “трійка” Іван Габрусевич — Роман Шухевич —

²⁰⁶⁾ Інж. Володимир Тустанівський: “Підпілля у Дрогобиччині”, стаття у збірнику “Дрогобиччина — земля Івана Франка”, Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто 1973, видання Наукового Товариства ім. Шевченка, стор. 99.

В листі до автора цієї праці з дати Детройт, 8 липня 1975, інж. Володимир Тустанівський стверджує, що при писанні тієї статті покористувався інформаціями д-ра Петра Мірчука в його “Нарисі історії ОУН”.

Зенон Коссак рішилася на атентат і довела до його виконання в конспірації перед тодішнім крайовим провідником українського підпілля, полк. Романом Сушком. Думаємо, що так не було. Такі речі могли б діятися в 1940 році, але не в 1931, коли ОУН тільки що розганялася в своїй революційній роботі.

Не живуть уже ані Іван Габрусевич, ані Роман Шухевич, ані Зенон Коссак. Не можуть вони свідчити, а тому більш як коли стало конечним сягнути до самого джерела, знайти останнього актора тієї драми з-перед тридцяти років, що лишився ще в живих — тодішнього провідника бойового націоналістичного підпілля в бориславському нафтовому басейні, Михайла Гнатова.

XXVIII. РОЗДІЛ

ГІРКА ПРАВДА — АЛЕ ПРАВДА!

Розшуки за Михайлом Гнатевом. — Голка в стіжку сіна. — Його мандрівки по світі. — Кінецькінцем знайдено слід. — Поїздка до нього та інтерв'ю. — Його розповідь про діяння бойового відділу в нафтовому басейні. — Як дійшло до атентату на Голуфка. — Чому його вбито. — Рішення в останній хвилині, без можності порозумітися з Коссаком. — Два з восьми револьверів, ужитих до нападу на пошту в Трускавці. — Але не знає, котрі. — Два отримав від Сеніка у Львові, решту здобули іншими способами. — Ані від ані через Романа Барановського не дістав жодного пістоля. — Як то було з передаванням револьверів через Муйлу і Криська. — Звіт Сенікові в Данцігу. — Як прийняв його Сенік. — З ніким іншим про те неговорив. — Твердження д-ра Мірчука про планування й організування атентату в Крайовій Екзекутиві ОУН — цілком неправдиві. — Не було ані ніякого повідомлення до Крайової Екзекутиви, ані доручення звідти. — Все це вигадки. — Коли, як і чому виїхав за границю. — Що робив Роман Барановський у Дрогобичі. — Нічого не міг донести поліції, бо не знав. — Не мав зв'язків і знайомств з членами бойового відділу, тільки з людьми, що самі нічого не знали. — Чотири зустрічі з Романом Барановським, з того три випадкові, а всі ще перед атентатом. — Дрогобич викінчив Романа Барановського. —

Шукати за Михайлом Гнатевом у світі, це те саме, що глядіти за голкою в стіжку сіна. За ним

пропав слід. Було відомо, що втік він до Данцігу і проживав там довший час. Побував і в Німеччині. Вислано його у зв'язковій акції до таборів хорватських "ушастів". Разом з іншими членами ОУН тримали його пізніше італійці на Сицилії і на Ліпарських Островах. Поїхав у місії до Харбіна в Манджурії і там захопила його війна.

По війні виринув у Шанхаю в Китаю, звідси вдалося йому вирватися. Сліди вели до Європи, звідти до Аргентини — і там урвалися.

Двоякого рода труднощі стояли на дорозі, щоб віднайти Михайла Гнатєва. В усіх тих своїх довгих мандрівках мусів він користуватися різними документами й міняти назвище. А після війни заявився своїми симпатіями до табору Степана Бандери, звідки годі було сподіватися якоїнебудь помочі в розшуках.

Вперті розшукування кінєць-кінєцем увінчалися успіхом, вдалося знайти Михайла Гнатєва в одній країні на еміграції. Довелося авторові відбути доволі довгу подорож, щоб стрінутися з ним та зібрати від нього, з першої руки, автентичні інформації про атентат на Тадеуша Голуфка. Внизу подаємо списанє з ним інтерв'ю:

Питання: Ви належали до Української Військової Організації. В котрих це було роках?

Відповідь: Моя діяльність на рідних землях, спершу в рамках УВО, а потім ОУН, припадає на 1929-1931 роки.

Питання: В котрих околицях це відбувалося?

Відповідь: Діялося це в так званому бориславському нафтовому басейні, головно в таких місцевинах, як Трускавець, Тустановичі, Борислав, Стебник, Мразниця й інші.

Питання: Яке ви займали тоді становище в організації?

Відповідь: Там я вважався провідником українського націоналістичного бойового підпілля.

Питання: На чому полягала діяльність того підпілля?

Відповідь: Ми виконували всякі більші чи менші індивідуальні бойові акти й саботажі з метою протестувати проти польської окупації на українських землях, підносити патріотичні настрої серед українців, будити в них віру у власні сили і в нашу організацію. Таких актів, часами дрібних, але важних своїми наслідками в даній околиці, було багато. До найважливіших належали: замах гранатою на польський “Сокул” у Бориславі під час урочистої академії для відмічення річниці зайняття “польського Підкарпаття”; напад на банк у Бориславі; напад на поштовий уряд у Трускавці, убивство керівника політичної поліції в Бориславі, Букси; атентат на сеймового посла Тадеуша Голуфка в Трускавці.

Питання: Чи знали ви про доручення Проводу Українських Націоналістів припинити саботажну й терористичну акцію на час до вирішення українських петицій до Ліги Націй у Женеві?

Відповідь: Ні. Ані я ані ніхто інший з нашої групи про те не знав. Не було такого проголошення ані в “Сурмі”, ані в “Бюлетені Крайової Екзекутиви ОУН”, ані в іншій літературі, що до нас доходила. Не було теж якогось устного повідомлення через наш зв'язок догори, що йшов звичайно через Зенона Коссака в Дрогобичі. Було відомо, що восени 1930 року припинилася велика саботажна акція УВО, та це ще, на нашу думку, не значило, що слід зовсім закинути всяку бойову роботу.

Питання: Чи ви були самостійні в веденні бойових акцій на терені вашої діяльності?

Відповідь: В засаді всяка бойова робота обговорювалася і плянувалася з порозумінні з Зеноном Коссаком, що був з початку Провідником дрогобицької округи, а потім організаційним референтом Крайової Екзекутиви. Також до нього йшли від нас звіти про виконані окремі акти чи бойову акцію. Тільки в вийняткових наглих випадках, коли не можна було зловити зв'язку до Зенона Коссака в Дрогобичі або через нього — до вищого зв'язку у Львові, могли ми працювати самотійно.

Питання: Як дійшло до атентату на посла Тадеуша Голуфка?

Відповідь: Думка про те не постала нагло. В нашій групі доволі часто ішли гутірки на тему угодовецької постави деяких українських політичних діячів та угруповань, про деморалізацію народу в наслідок братання з представниками польської окупаційної влади на всяких “чорних кавах”, “воєвідських балях” і т. п. спеціально для тієї мети організованих зустрічах. Це викликувало огірчення й жаль, що в той час, коли йде боротьба на життя і смерть цілого народу, знаходяться люди, що шукають порозуміння з ворогом.

Вже після “пацифікації” читали ми в пресі, що відбулися тайні переговори ундівських послів з репрезентантами польського урядового бльоку, в котрих з польського боку брали участь два послы, між ними Тадеуш Голуфко. Потім він в одному з своїх виступів у сеймі оправдував “пацифікацію” і це навело нас на думку, що він мусів мати якесь відношення до неї. Про ці речі була мова на одних наших сходинах у лісі, витворився гарячий настрій, ми були озлоблені на Голуфка і вважали, що така політична тактика більше шкоди приносить, як одверті переслідування, бо деморалізує суспільність і розслаблює в ній охоту до спротиву

та боротьби. Ми готові були навіть до Варшави за ним їхати, якби не стояв на перешкоді брак грошей.

Питання: Коли і як плянувався цей атентат на Тадеуша Голуфка?

Відповідь: Все сталося в останній майже хвилині. Дня 28 серпня відвозив я Зенка Коссака таксівою одного з наших прихильників з його таємної квартири в Дрогобичі до Стрия, а звідти він мав їхати кудись далі, мабуть до Львова. Він уже тоді скривався перед поліцією. Вернувся я додому аж по півночі і застав листа від Василя Біласа. Повідомляв він мене, що Голуфко приїхав до Трускавця, живе в пансіоні Сестер Служебниць і за день-два поїде. Питався, що робити. Я довго, цілу ніч бився з думками. Здавав я собі справу, що Голуфко це не перший-ліпший поліцейний агент або хрунівський вийт-підлабузник і що атентат на нього напевно зчинить багато шуму й галасу. Не було з ким порадитися, бож тільки що відвіз я Зенка Коссака до Стрия. А коли поїду шукати за ним до Львова, то по-перше невідомо, чи застану його там, він тоді часто їздив по всяких містах, а по-друге, навіть якби і знайшов — Голуфко за той час виїде і пропаде єдина нагода його позбутися. Я вже згадував, що ми готові були їхати за ним до Варшави, тож як випускати його з рук, коли він тут, під носом, на нашій землі? Таке було наше переконання, що кожен визначний польський політичний діяч, як представник окупаційної польської влади, раз приїде на українську землю — не повинен вийти з неї живим.

По довгій боротьбі з собою, я над раном рішився і вислав мого молодшого брата Матвія з листом до Василя Біласа, де було одне тільки слово: “зняти”.

Питання: Голуфко перебував у Трускавці майже цілий місяць. Як пояснити, що ви так пізно про те довідалися, аж напередодні атентату?

Відповідь: Прошу не забувати, що місяць серпень 1931 року був для нас дуже гарячий. Найперше, ми підготовлялися до нападу на пошту в Трускавці і виконали його 8 серпня. Попав на наш слід керівник польської політичної поліції в Бориславі, Букса, і його негайно вбив член нашого бойового відділу, Євген Петрів, теж учасник нападу на пошту. Зараз після того арештовано Василя Біласа й мене, а хоч і випущено скоро, то все ж таки наші думки кружляли довкола тієї справи. Zenko Коссаk навіть дораджував мені виїжджати за кордон. Потім треба було перевезти здобуті гроші до Львова. Це сталося аж під кінець серпня. Дійсно, не ставало часу думати про щонебудь інше. Можливо, що Буній знав про Голуфка скоріше, але Василь Білас дізнався від нього про те в останньому моменті. На кілька днів перед атентатом був я Трускавці, бачився з Василем Біласом. І якби він уже тоді про те знав, напевно був би мені сказав і не потребував би повідомляти про те листом аж день перед наміреним виїздом Голуфка.

Питання: Що сталося після того?

Відповідь: Брат Матвій доручив листа Василеві Біласові і він того ж самого вечора разом з Дмитром Данилишином атентат виконали. Повідомив мене про те раненько на другий день.

Питання: Чи підозривала вас поліція, що ви стоїте в зв'язку з тим атентатом?

Відповідь: Я мусів бути на те приготований. Сподіваючися того, я нікуди не виходив з хати й ночував удома, весь час перебував на очах усієї моєї родини.

Вночі поліція обскочила хату, прийшла провіряти, чи я вдома і чи не виходив куди вечором. Найперше оглянули всі черевики. Надворі падав дощ, дороги болотнисті і якби я виходив з хати, черевики були б мокрі. Але все було чисте й сухе і поліцисти пішли, не чіпаючи мене. Це було для мене знаком, що Василь Білас виконав доручення.

На другий день знову прийшла поліція, тим разом робила докладний обшук. Не тільки в мене, але і в інших підозрілих їй осіб у моєму селі. Нічого не знайшли. Аж за яких два-три дні пізніше арештували мене й допитували, після допиту пустили. Так само допитували Василя Біласа й деяких інших хлопців. У міжчасі я мав уже можливість стрінутися з Василем Біласом і він склав мені точний звіт, як відбувся атентат на Голуфка.

Але в тих перших днях після атентату не здавалося мені, щоб поліція мала супроти мене якусь сильніше підозріння. Шукала за вбивниками і горі ногами перевертала всю околицю, робила ревізії в свідомих українців, допитувала молодих хлопців, тож не минула й мене. Ввесь час старався я вести себе так, що політика мене не цікавить, я в ній не визнаюся, а до товариств належу, шукаючи розваги в гурті молодих людей. До деякої міри це мені вдавалося.

Питання: Якими револьверами користувалися Василь Білас і Дмитро Данилишин у тому акті?

Відповідь: Того я не знаю. Здогадуюся, що тими самими, які мали в часі недавнього нападу на пошту в Трускавці. Було там вісім револьверів усякого рода, але котрі з них мав Білас і Данилишин, того не пам'ятаю.

Питання: Роман Барановський зізнав на поліції і в суді, що дав один пістоль для бойової акції. Чи це правда?

Відповідь: Неправда. Рішуче стверджую, що ніколи я ані не просив Романа Барановського про револьвер, ані не дістав від нього револьвера безпосередньо чи посередньо через іншу особу.

Питання: В часі самбірського процесу була мова про те, що ви віддавали Романові Барановському позичений у нього револьвер. Що ви скажете на те?

Відповідь: Коли я від Романа Барановського револьвера ані не дістав, ані не позичав, то тим самим не міг йому віддавати.

Питання: На тім же процесі говорено також про те, що ви передавали через Федора Муйлу і Степана Огородника один револьвер Леву Криському, який мав його отримати від Романа Барановського. Які ваші завваження до того?

Відповідь: Все те дуже поплутане, намішано саламаху правди з брехнею. А в дійсності було так: правдою є, що я позичив у Левка Криська один револьвер марки ФН, але ані для мене особисто, ані для організаційних цілей. Один з членів нашої бойової групи, Микола Кушнір, мав дядька, що називався, якщо не помиляюся по стільки роках, Флюнт. Він був залізничником, мав дозвіл на зброю і доволі часто купував нам набої для револьверів. Сказав мені Микола Кушнір, що його дядько хотів би дістати на кілька днів револьвер марки ФН. Має такий револьвер, по словам Миколи Кушніра, Левко Крисько, але навряд чи хотів би йому позичити. Тож просив мене роздобути в Криська револьвер на кілька днів, мені Крисько не відмовить. Дістав я той револьвер від Левка Криська і передав через Миколу Кушніра Флюнтеві. За якийсь час, на перше домагання Криська, я цей револьвер перебрав від Миколи Кушніра й віддав Криському. Можливо, що Крисько переказував мені через Муйлу, щоб віддати

револьвер. Але з цілою певністю знаю і заявляю та з відповідальністю тверджу, що *цей револьвер я особисто віддав Левкові Криськові до його власних рук*. Дальше мушу з притиском зазначити, що все те, то значить позичка револьвера в Криська та віддача йому діялося далеко перед смертю Тадеуша Голуфка. Ще одна важна справа: Крисько докоряв мені пізніше, десь 1936 року в Італії, що я не віддав йому його власного револьвера, тільки інший, хоч тієї самої марки ФН і такого самого калібру.

Питання: Яка ваша думка про твердження самбірського процесу, що обидва револьвери, від пострілів котрих згинув Тадеуш Голуфко, перед і по смерті Голуфка перейшли через руки Романа Барановського?

Відповідь: Я читав про те в пресі, вже перебуваючи поза межами Польщі. Просто неможливо мені було вже тоді і тим більше тепер того перевірити. Можу сказати тільки те, що в часі, коли я останній раз розділював револьвери учасникам нашої групи, а було це перед нападом на пошту в Трускавці, ні один з тих револьверів не дістався нам від або через Романа Барановського. Він міг знати про два револьвери з нашого запасу, та це було на добрих два роки до атентату на Голуфка.

Влітку 1929 року приїхав до Дрогобича Омелян Сенік-Грибівський. Зенко Коссак познайомив мене з ним, обговорювали ми можливості бойової роботи, зокрема експропріаційних акцій у бориславському басейні і я тоді звертав увагу Сенікові на брак зброї. Обіцяв він мені допомогти і дав зв'язок до Львова. Скоро потім приїхав я до Львова, зголосився на зв'язок до визначеної кімнати в

Академічному Домі, питаючися за “Гуртаком”.²⁰⁷⁾ В кімнаті застав я, крім Гуртака, ще одного чоловіка, незнаного мені ні з вигляду, ні з назвища. Як я довідався багато пізніше, це був Роман Барановський. Гуртак знав від Сеника, що я маю приїхати і в якій справі, але не знав про те Роман Барановський і розпитувався у Гуртака. Коли ж довідався що за револьверами, сказав до Гуртака: “Коли не мають револьверів — нехай ідуть красти”. Ця глумлива замітка дуже мене прикро вразила.

Зв’язковий завів мене на Личаківський Цвинтар на побачення з Сеником і Сеник казав йому видати мені револьвери. Дістав я два і був трохи розчарований, бо сподівався найменше п’ять. Пам’ятаю, що один з них був марки “Ортгіс”, а другий інакший, марки собі не пригадую. Знав про те Роман Барановський і міг знати також марки й числа тих револьверів.

Це єдиний слід у моїй пам’яті якогонебудь пов’язання Романа Барановського з нашими револьверами.

Питання: Чи ви складали звіт про виконання атентату на Тадеушові Голуфкові вищій організаційній владі?

Відповідь: Так. Увесь час шукав я контакту до Зенка Коссака і не міг його зловити. Виїжджаючи за границю під кінець місяця вересня 1931 року вступив я до Львова, зайшов до Академічного Дому, стрінув там одного зо знаних мені членів нашої організації і хотів через нього зв’язатися з Зенком Коссаком. Від нього довідався я, що Коссака якраз на день перед моїм приїздом арештувала поліція. Я не знав нікого іншого з Крайової

²⁰⁷⁾ Гуртак — псевдо Володимира Попадюка.

Команди УВО чи з Крайової Екзекутиви ОУН, але було мені відоме з давніших часів псевдо “Старий”, що мав відношення до бойових справ і навіть підготовляв один такий акт у Станиславові, де я мав брати участь. Шукали за тим “Старим” кілька годин, не могли натрапити на слід, мабуть виїхав зо Львова. Мені не лишалось нічого іншого, як їхати далі. Це було велике щастя і для мене самого і для всіх з нашої бойової групи у Дрогобиччині. Бо “Старий”, це був ніхто інший, тільки Роман Барановський. І хоч не сподобався мені відразу, як це я згадував вище, і цілком не було в мене до нього симпатій, але коли б мене були тоді з ним сконтактували, я був би через нього склав звіт для Крайової Екзекутиви, якої членом я його вважав, бо не мав ніякої іншої змоги до неї дібратися. А це було б те саме, що складати звіт самому Чеховському. Сам Бог нас тоді від того захоронив!

Поїхав я до Данцігу і доволі скоро потім відбув зустріч з Сенником-Грибівським. Йому я точно й докладно в звітській формі розказав усе, що відносилось до справи атентату на Тадеуша Голуфка.

Питання: Чи ще колинебудь пізніше розказували ви кому про ту справу?

Відповідь: Ні. Ніхто ніколи з організаційних верхів мене вже про неї не розпитувався, а з іншими членами ОУН не вважав я ані за потрібне ані за доцільне про те говорити.

Питання: Як сприйняв Сенник ваш звіт? Чи робив вам якісь докори?

Відповідь: Ні, не докоряв. Вислухав уважно і спокійно. Зазначив, щоправда, що цей акт стався в не дуже для нас вигідних політичних умовах і що це занадто поважна справа, щоб її можна було самим вирішувати, без порозуміння з вищими організаційними чинниками. Але зрозумів і

прийняв до відома, що ми це мали на увазі і хотіли б так зробити, не було до того ніякої можливості, занадто вже був короткий час. Стрічався я потім ще з Сенником багато разів, але ніколи вже про те він зо мною не говорив.

Питання: Чи знаєте, що писав д-р Петро Мірчук про підготову та виконання атентату на Тадеуша Голуфка?

Відповідь: Так, читав я про те в його книжках “Нарис історії ОУН, том I” і “Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка), командир армії безсмертних”.

Питання: Чи він розпитувався в вас про інформації відносно тієї справи?

Відповідь: Ні. Ніколи ані устно зо мною про те не говорив, ані не писав, ані не посилав кого іншого, щоб списати мою розповідь.

Питання: В книжці д-ра Мірчука написано, що Олесь Буній повідомив Зенона Коссака “організаційним зв’язком” про приїзд Голуфка до Трускавця. Чи знаєте щось про те?

Відповідь: Це виключене. Якийнебудь “організаційний зв’язок” Бунія мусів би йти тільки через провідника його “п’ятки”, Василя Біласа. Далі це йшло б від Василя Біласа до мене і щойно від мене до Зенона Коссака. Стверджую рішуче, що того не було. Я сам довідався про Голуфка від Василя Біласа в останньому моменті і не мав ані часу ані можливості сконтактуватися з Коссаком.

Питання: Що ви можете сказати про твердження д-ра Мірчука відносно плянування й виконання атентату на Тадеуша Голуфка?

Відповідь: У тому нема й зерна правди, а звідки такі інформації д-р Мірчук узяв і на основі чого таке писав — про те я не знаю.

Чи в Крайовій Екзекутиві ОУН у Львові дискутувалася та справа і чи винесена була постано-

ва покінчити з Голуфком, про те мені невідомо. Маю про те не тільки поважні сумніви, але й певність, що так не було в часі, коли Голуфко перебував у Трускавці. Ніхто не знав про його приїзд, ми самі довідалися про те дуже пізно. Не могли дати знати про те "догори", а в часописах не було про те ніякої згадки. Не знав і Зенко Коссак, а тільки від нього могла б про те довідатися Крайова Екзекутива. Далі, д-р Петро Мірчук твердить, що така постанова запала в трійці: Іван Габрусевич, Роман Шухевич і Зенон Коссак. З Зеноном Коссаком я бачився останнього дня перед смертю Голуфка і він мені про те нічогосінько не згадував, а напевно мусів би це зробити, якби хотів Романові Шухевичеві чи комунібудь іншому з Львова передати зв'язок до бойовиків бориславського басейну, що стояли під моєю командою. Ані Роман Шухевич, про якого ми тоді й не чули, ані ніхто інший з Львова до нас не приїжджав і не то в справі Голуфка, але в ніяких інших організаційних справах з нами не контактувався. Актентат був запланований, підготовлений і виконаний в останній хвилині з ініціативи й силами нашої місцевої бойової групи.

Всі інші твердження, а в тому й писання д-ра Петра Мірчука на ту тему, належать до фантазії, так само, як інші теорії, начебто актентат на Голуфка був виконаний з інспірації чужих, неукраїнських чинників, що послужилися для тієї цілі своїм конфідентом і провокатором Романом Барановським.

Питання: Коли й чому виїхали ви за граинцю?

Відповідь: Зараз після нападу на поштовий уряд у Трускавці передав мені Мирослав Тураш доручення від Зенона Коссака виїхати за кордон з уваги на мою безпеку. Положення якраз тоді вже трохи впокоїлося, а з учасників нападу ареш-

товано тільки Василя Біласа й мене та й зараз же випущено на другий день, я вже не вважав доцільним виїжджати в тому часі. Здавалося мені, що мій виїзд поліція могла б уважати втечею і признанням до участі в нападі і через те почати поновні арештування серед друзів, що часто з мною стрічалися.

Не мав я теж наміру виїжджати в перших днях після атентату на Тадеуша Голуфка. Та яких два тижні пізніше почав я інстинктивно відчувати, що хоч мене й випустили після допиту, то неначе якийсь невидний поліційний перстень звужується довкола мене. Огорнули мене неспокій і неясні передчуття. Говорив я про те з Мирославом Турашем і довідався від нього, що Зенон Косак далі настоює на мій виїзд, доручив виплатити мені 400 злотих на дорогу, а по виїзді за кордон мав я зголоситися на означеній адресі в Відні і покликатися на нього.

Пробував я виїхати легально, подаючи за причину поїздки до мого брата у Франції, і старався про паспорт у старостві. Хоч мав я всі потрібні урядові документи, то паспорту мені не видали. супроти того рішився я їхати на зелену границю. Моїм наміром було поїхати до Познання, де студіював один з моїх земляків, і при його допомозі перейти німецьку границю.

Поїхав я до Львова і ночував там теж в одного земляка, нашого прихильника. Він радив мені заждати, а тим часом порозумівся зо Степаном Бандерою, з яким разом студіював агрономію. Бандера відмовляв мене від їзди до Познаня, спрямував до Данцігу і дав мені туди зв'язкову адресу.

Ця подорож мала свої цікаві і не дуже приємні для мене пригоди, не місце їх тут переповідати. Згадаю коротко, що на границі у Тчеві поліція стягнула мене з поїзду, бо не мав я печатки на

особистій виказці, що давала б мені право перейти границю до Данцігу. Але що мав я купу всяких документів коло себе, що були потрібні для паспорту, мене випущено, щоб я узяв собі печатку в місцевому старостві. За порадою інших подорожних я найняв таксівку, що перевозила до Данцігу, оминаючи граничну контролю, по дорозі застряг у багні і трохи пішки а трохи залізницею добився на зв'язкову адресу.

Моє прочуття показалося наскрізь оправдане.

Два дні після мого виїзду з Дрогобича, з'явилися там два поліційні агенти зо Львова, щоб слідкувати за моїми кроками й зустрічами, а ще кілька днів пізніше — розписано за мною гончі листи.

Над цією обставиною спинився я трохи довше, щоб доказати, що виїхав я за границю не тільки за згодою, але і з прямого доручення тодішнього крайового організаційного проводу”.

Ось яка вона, та правда, чиста і дійсна, а хоч і гірка — але правда. Голуфка вбили члени ОУН з патріотичних мотивів у переконанні, що пімстилися за “пацифікацію”. Не порозумілися з проводом через конечність поспіху в виконанні атентату. Не було в тому ніякої провокації ані ніяких макіявельських інтриг польської безпеки. Провід ОУН ні на вищому ні на нижчому щаблі не мав до того ніякого відношення. Не притягав виконавців до відповідальности, бо пішли вони на цей учинок з найвищої ідейности і найглибшого переконання про його потребу, а тільки нещасливий збіг обставин не дав їм можности наперед порозумітися зо своїм проводом. Але не апробував того акту Провід Українських Націоналістів, ані не перебрав його на відповідальність організації.

Роля Романа Барановського в бориславському басейні була майже ніяка, точніше, робив він усякі намагання та зусилля, щоб дійти до нутра

тамошньої організації, та це йому не вдалося і провокаторські його замашки більшої шкоди членам тамошнього підпілля не принесли. Властивим полем підлої діяльності Романа Барановського був Львів і справи довкола та близько крайових верхів УВО й ОУН, а в Дрогобиччині йому не щастило, хоч і працював він над тим, щоб здобути собі там коло людей, від яких міг би пізніше користуватися інформаціями для поліції. Знаємо, наприклад, що шукав контакту з інж. Анатолем Валюхом, підтримував приятні взаємини з Левком Криськом, шкільним товаришем Зенона Коссака, пробував зачепитися за Михайла Гнатєва. Все плавав по верху, не дістався до дна.

Спираючися на інформаціях Михайла Гнатєва, можемо сказати, що Роман Барановський виявив поліції все, що знав про дрогобицькі справи, а знав він дуже мало, тому інформації його були скупі, не вдовольняли поліції і викликали в неї підозріння подвійної гри Романа Барановського. Коли Михайло Гнатів-Залізник вийшов зо слідчої тюрми в Самборі з початком жовтня 1930 року і знову перебрав провід над своєю бойовою групою в бориславському басейні, ніхто не знав про якунебудь діяльність Романа Барановського на тому терені, ані не наткнувся він на якісь її сліди. Всі контакти Барановського ішли до людей, яких знав він зо Львова і стрічався з ними переважно у Львові або й за границею.

За два роки нюхтіння Романа Барановського по Дрогобиччині Залізник бачив його всього чотири рази, майже завжди випадково і навіть не знав його назвища. Була вже згадка про те, що перший раз побачив Романа Барановського в Гуртака, зв'язкового до Сеника у Львові, вліті 1929 року в Академічному Домі, не знаючи ані його

назвища, ані псевда. Не обмінявся з ним ні одним словом.

Другий раз стрінув його теж випадково, в поїзді, під кінець жовтня 1930 року. Їхав до Львова разом з Зенком Коссаком ув організаційних справах. У Стрию до їхнього переділу всів Роман Барановський зо своєю жінкою. Ніхто нікому не представлявся і Залізник, хоч відразу пізнав Романа Барановського як того, що його бачив у Гуртака, не міг тоді довідатися, як він називається. Ішла загальна розмова, в якій Залізник майже не брав участі, більше прислухувався. З тієї розмови та з поведінки Коссака з Барановським здогадувався він, що вони знайомі з давніших часів і що незнайомий чоловік мусів належати до кола членів десь ближче організаційної верхівки.

Кілька днів пізніше Залізник ще з одним бойовиком, Миколою Максимюком, поїхали до Станиславова на одну експропріацію. Вона не відбулася, показалася, що була недбало підготована. Сказав тоді Максимюк Залізникові, що акцію підготовляв один з відповідальних членів організації, якого у Львові називали "Старим".

У квітні 1931 року Левко Крисько стрінув Михайла Гнатєва на ринку в Дрогобичі, сказав йому, що "хтось" хоче з ним говорити і завів його до мешкання, де вже ждав на нього Роман Барановський, все ще незнаний Гнатєву ні по назвищі ні по псевді. Запитувався його тоді Барановський м. і., чому не виконано експропріації в Станиславові. Залізник вияснив, що відворот після акції був не тільки трудним, але майже неможливим і виявив здивування, хто міг підготовляти ту акцію так недбайливо. На те Роман Барановський призначався, що це він організував ту експропріацію, але не на підставі власної обсервації, тільки на основі отриманих інформацій від місцевих людей

у Станиславові. Таким способом дізнався тоді Залізник, що "Старий", це та особа, що її бачив у Львові в Гуртака 1929 році і в вагоні зо Стрия до Львова в жовтні 1930 року. Але все ще не знав його правдивого назвища.

Перевів тоді Роман Барановський розмову на організаційно-кадрові справи, кажучи, що ось Лево Крисько має вже зорганізовані три п'ятки членів, а Залізник не має ні одної. Цим прозрадився, що нічого не знає про тамешні справи, бо ж у Залізняка було людей більше. Дав йому тоді половинку календарика, якої друга була в Василя Біласа, а цю мав до того часу Крисько. Відповів на те Залізник, що може й має Крисько ті три п'ятки, та навряд чи буде з якась потіха. Нічого легшого, як набирати людей без розбору наліво й направо до організації, але яка з них потім буде користь? При найближчій нагоді відібрав Залізник від Василя Біласа другу половинку календарика й обізничив.

Останній раз бачився Залізник з Романом Барановським на кілька тижнів перед нападом на пошту в Трускавці. Стрінувся з ним випадково на ринку в Дрогобичі. Ішла підготовка до нападу на пошту і потрібно було грошей, думав Залізник, чи не вдасться дістати трохи від організації через "Старого". Роман Барановський сказав, що грошей роздобути не може, каса в організації порожня, радив робити речі менші, що не вимагають стільки коштів на підготову.

Це була остання розмова Залізняка з Романом Барановським, якого він до кінця знав тільки, як "Старого". Про правдиве його назвище довідався два роки пізніше, читаючи в "Новому Часі" звідомлення з процесу в Самборі.

Вже ніколи й від нікого не чув він про яку-небудь діяльність Романа Барановського в бори-

славському басейні в часі між виїздом Залізняка за границю й арештом Барановського в березні 1932 року. А всі інші зізнання Романа Барановського в поліції, слідстві і на процесі, що відносяться до справ організації в Дрогобиччині, на думку Михайла Гнатєва — чиста вигадка. Величезна більшість його доносів та інформації поліції про справи УВО й ОУН відносяться до осіб і подій до 1930 року. Майже нічого не міг він зашкодити Дрогобиччині, бо мав там зв'язок з Коссаком, якого передчасно продав, з Залізняком, якого не мав нагоди стрінуги після вбивства Голуфка, зо Степаном Огородником і Левом Криськом, які нічого не знали і тому не міг від них видобути ніяких вісток. До речі, сама поліція його від них відрізала, швидко їх арештувавши і протримавши в тюрмі довший час.

Таким чином, за словами Михайла Гнатєва, Дрогобиччина зламала шию Романові Барановському, стала причиною його падіння. Хтозна як довго ще подвизався б Роман Барановський у своїй паскудній поліційній роботі, якби рознюхував про справи у Львові і якби доля не загнала його до Дрогобича.

III. ЧАСТИНА

ПОЖНИВ'Я САМБОРА

XXIX. РОЗДІЛ

КРІЗЬ ПРИРВАНУ ГРЕБЛЮ — РУБАЮТЬ З ПЛЕЧА!

Шуря-буря після процесу. — Еволюція реакції партійної преси на політичні процеси від 1920 року. — Спершу — ідентифікація і солідарність з підсудними. — Потім по черзі прихильність, симпатії помішані з милосердям. — На кінець критика, засудження й одверта війна. — Причина: страх перед наростаючою силою і ляк за репрезентацію. — Хто, власне, веде націю? — Явище Романа Барановського притокою і нагодою до генеральної розправи з націоналізмом. — Б'ють по голові й ногах. — Офензива "Діла". — Теоретичні висновки і практичне їх здійснювання. — Перші стріли — геть з масовістю революційного руху! — Крокодилячі сльози над молоддю в підпіллі. — Підпілля й терор не шкодили партійному світові, доки не оформилися політично. — Перебільшений закид про "дітвору" в ОУН. — Члени ОУН — від 18 літ, так як виборці в демократіях. — Конфідентки були скрізь, в УВО ще найменше. — Довжелезні статті про шкідливість конспірації в політиці. — Початки УВО — конспіративні, а в ОУН конспірація, це сміх. — Конспірація зникла через масовість, що стала прокляттям ОУН. — Насміхи "Діла" з "дітвацької" національної революції. — Дивний закид націоналізмові зневіри в свій нарід. — Революційне підпілля основане на перестарілих чужих зразках. — Революційність не має перспектив через низьку культуру народу, брак автори-

тету проводу і відсутність суспільної верстви з революційним світоглядом. — “Нещастя” підпільного руху — негативістична література і брак (!) позитивного ідеалу. — Насилування юнацької психіки. — В підпіллі молодь — не база майбутнього, тільки виконавець теперішнього. — Психологічна нездатність молоді до конспірації і революційності. — Свідомо фальшиві закиди: ОУН шукала тільки ідейности й темпераменту, забувала про твердий характер та устійнений світогляд. — Бідність і примітивність літератури ОУН. — Поради “Діла”, звідки брати революціонерів. —

Скінчився самбірський процес, але не вщухла буря, що звіялася з нього. По кожному більшому політичному процесі довше чи коротше гуділо серед української суспільности, настрої не втихомирювалися і думки не втихали разом з тим, як судові возні позамітали залю. Бо кожен з тих процесів заторкнув основи українського бути чи не бути, пригадував, що боротьба не вгаває, не можна стояти від неї осторонь, згорнувши руки, не можна заколисувати себе рожевими надіями і поринати в оптимістичний сон. Коли б і хотів хтось спокою — не давало йому того кипуче життя і та ідейна, жертвенна частина народу, що не могла погодитися з повільним конанням, тихо глядіти, як затискається мотуз довкола шиї, і яка воліла “гарячу смерть, як зимне умірання”. Тому кожен процес тягнув за собою реакцію суспільности і вона не втихала ще довго після нього.

Схвилювання було більше чи менше, залежно також і від того, які наслідки і які відгуки тягнув за собою політичний процес на міжнародньому полі і в польській політиці.

Коли б хто завдав собі труду перечитувати голоси української преси після політичних процесів почавши від самого їх початку, від 1920 року, зав-

важив би дивні речі. В початкових роках польської окупації в коментарях і завваженнях до звідомлень з судової залі помітна була свого рода солідарна постава української суспільности з підсудними, з їхніми політичними змаганнями й домаганнями. Учасники політичних процесів мали за собою моральну й політичну підтримку народу, а принаймні політично виробленої та політично зорганізованої переважної його більшости.

Поволі магнетна голка зорганізованої суспільности щораз більше хитається і відбігає від курсу, що його брали підсудні і за те йшли до в'язниці. Однак усе ще є до них симпатії і партійна преса стоїть на становищі, що загнала їх під суд і потім у тюрму несправедлива, неслухна, дискримінаційна супроти національних меншин і зокрема супроти українців політика окупаційної влади. У виступах преси є ще вогонь, слідні ще рештки колишнього бойового духа, коли весь нарід стояв неначе на першій лінії фронту.

Ще два-три роки пізніше, коли бойові виступи УВО, а ще більше політичні процеси за них починають діставати виразні знаки націоналістичного думання — у пресі все ще є прихильність, але мішається вона вже з жалем і неначе з милосердям, що, мовляв, непотрібні жертви, хоч за добру ідею.

В міру того, як підпілля стає щораз більше націоналістичне, а в легальщині на чоло висувається угодовецьке крило УНДО, — проливаються крокодилячі сльози над підсудними, що діяли в безсумнівній ідейності, але зле розуміли український патріотизм і політичні вимоги хвилі, а вина за те спадає на їхній провід. Цей тон усе міцнішає й міцнішає і підноситься у своєму крещендо та доходить до фортіссімо, коли на політичній

арені з'явилася ОУН з нещасливим своїм виступом у Городку.

Вся галицька українська преса одним голосом зашуміла про нерозумну, шкідливу і навіть злочинну супроти української національної рації політику “загранічного проводу ОУН”, що веде свою працю конспіративно і втягає до неї “дітей”. Уважний слухач того концерту партійної преси дослухатися міг не тільки більш чи менш слухного і правдивого жалю над жертвами й обурення на їх провідників, але й зовсім виразних ноток неспокою, що той нерозумний провід разом з своїми нещасними жертвами загортає під свої ідейні та політичні кличі щораз ширші кола українського народу і недалекий уже може той час, що росте великої сили політична конкуренція в українській дійсності і, може, треба буде забути про “український політичний провід”, про “політичну українську репрезентацію”, бо віжки політичного проводу переберуть зовсім інші руки.

Одначе геройська постава бойовиків у вигляді смерті, що зрушила найширші кола всього українського народу, переродила українське село в найглухіших і найтемніших закутинах, досі невразливих на якінебудь українські патріотичні кличі, не давала можливості розгорнути широкий фронт проти наростаючої сили українського націоналістичного руху. Удари пішли по верхах у “безпечному закордоні” і навіть у краю, лишивши на боці головну масу націоналістичного руху.

Але ось самбірський процес висунув на авансцену Романа Барановського, зрадника, донощика, конфідента і провокатора — і то не абиякого, а одного з найбільш революційних членів ОУН, з багатим бойовим минулим, не з низів, але з верхів ОУН. Чи ж можна собі уявити ліпшу нагоду, щоб ударити по ОУН? Ударити з усієї сили, руба-

ти з плеча, бити по голові — проводіві — і по ногах — організаційних низах. Бити так, щоб ніколи вже не піднялася, ніколи не стала грізна, щоб зовсім зійшла з політичної сцени, щоб утратила довір'я в народі, бо як же ж вірити їй, коли вона від низу до верху пронизана донощиками? Бити провід за те, що він нерозумний, нездарний, не вміє втримати організації в руках. Бити всі ідеологічні й політичні підстави націоналістичного революційного руху, бо в його самих заложеннях лежить первородний гріх конспірації, що невідхильно мусить довести до катастрофи. Бити всю організаційну мережу ОУН від низу до гори за її непослух, нездисциплінованість, моральний розклад — а все те речі не випадкові, тільки логічно й консеквентно мусять вони впливати з революційних методів боротьби, що їх прийняла за свої націоналістична організація. Бити без передишки, щоб не дати зловити віддиху, не дати очунятися після морального струсу, що його приніс самбірський процес з його сумної слави героєм — Романом Барановським!

Авже ж, українські легальні політичні партії та їхня преса не могли послугуватися методами польських газет, що не знали стриму у скаженій ненависті до революційного українського визвольного руху. Та й не дуже було це потрібне. Сильний і болючий удар не конче мусить іти під гуркіт барабанів і з гарматнім огнем. Захований у рукаві стилет інколи більше вдіє, як обоюдний меч.

Офензиву почало "Діло" ствердженням, що формальний кінець самбірського процесу завершує тільки перший період тієї справи, яка не замикається лише в судовій процедурі. Друга його частина тільки що зачинається, а складаються на неї теоретичні висновки з процесу і практичне їх

здійнювання — в сторонах, що можуть і повинні бути заінтересовані тим процесом. Усі вони мусять витягнути з самбірського процесу науку, не соромитися глянути правді ввічі та поставити крапку над “і”:

“Яка адміністраційно-політична система правильна й доцільна на українських землях у Польщі та якими засобами слід поборювати немилі для держави явища, — це не тільки внутрішня справа державної адміністрації. Так само не є лише внутрішньою справою українського підпілля, як воно гадає поставитися до явища, на яке натякав уже городецький негайний суд (пригадаймо Мотику!), а яке рубом стало на самбірському процесі: страхітливого явища поліційних конфідентів у рядах революційної організації. Все те кровно заторкає цілу українську громадськість, увесь український нарід і тому нашим обов'язком звернути на те увагу”.

Нічого не можна проти того сказати. Та це тільки стрілецькі рови, звідки мають іти сальви на ОУН.

Виходячи з заложення, що самбірський процес не може лишитися без далекойдучих наслідків для нікого, хто не глядить на нього, як на “сенсацію” та роздуту газетами “скандалістику”, треба шукати “морального сенсу” процесу, сягати за ним глибше та йти у відворотному напрямі ніж відгадувати тільки процесові загадки і доходити до внутрішніх постанов, хоч і які вони мусять бути непопулярні.

В самбірському процесі факт убивства відійшов на дальший плян, сховався він у затьмінні двома особами: свідка Івахова з польського та підсудного Романа Барановського з українського боку. “Діло” не може сказати про першого всього, що могло б і хотіло б, бо не має навіть того

мінімум свободи, що її дає судова зала. А концентрація на особі Романа Барановського могла б уразити читачів оносторонністю в підході до проблеми.

*“А проте ця поява є цілком окремим явищем, цілою окремою проблемою. Вона сягає аж до підстав організації українського підпілля: засади масовості, гасла масового приєднування членів, ведення пропаганди серед мас і головно втягування в революційні ряди всієї молоді, ба — дівчори, яка має теж ставати на службу революційної боротьби! Трагізмом віяло з виявлення правди, як то молодий хлопець, гімназійний учень, зраджував своїх товаришів, бо хотів вернутися на шкільну лавку, з якої його викинули; як то інший молодий і кволий, хворий на серце хлопець, пішов на поклик організації нападати на пошту — стоячи одночасно у зв'язках з поліцією. Як інший, ідейний, інтелегентний хлопець заслужив собі на славу “українського Азефа”, бо хотів “зреабілітуватися”. І падали прізвища і падали мотиви їх заломлення, яких найважливішою причиною було те, що проводирі українського галицького підпілля не рахуються з законом фізіології, з несподіванками віку дозрівання та не вимагають у бойовиків зрілого світогляду, якого не можуть мати кільканадцятилітні діти”.*²⁰⁸⁾

Ці перші стріли націлялися в масовість націоналістичної організації, притягання до неї малолітніх дитваків “без зрілого світогляду”, через що вони легко підпадали погрозам та спокусам, не витримували морально і ставали конфідентами.

²⁰⁸⁾ “Діло”, число 265, понеділок, 9 жовтня 1933 — “Моральний капітал” (жмінка рефлексій після самбірського процесу).

З-поза того заломлювання рук визирали справжні мотиви боротьби з націоналістичним рухом. Як довго це були одиниці, або малі гуртки в рамках УВО — все було гаразд. Ані підпілля, ані терористична акція не були тоді нелюбі угодовій легальщині, доки не виявляли політичних аспірацій. Вона тоді залюбки на них покликувалася перед Варшавою, помахувала ними, як страшилом, запевняючи, що воно зникне само з себе, без репресій, як тільки задовольнити домагання українців у польській державі. Тоді підпілля навіть потрібне було для тих добродіїв і вони дійсно та правдиво жаліли б, якби воно згасло. Деякі посли з легального табору пробували домовлятися з Начальною Командою УВО, щоб вона своєю акцією давала їм змогу виторгувати від Варшави уступки та привілеї. Але тільки націоналістичний рух пішов на ширшу членську базу і зголосив свою прихильність на політичній сцені, як широка політична, а не вузько-терористична організація — відразу іншим вітром повіяло в легальному світі та змінилася його постава. Легальний партійний світ напевно знав, що перехід з терористично-революційної на політично-революційну діяльність іде поволі й не раз болоче. Не можна за одним помахом ножа розтяти нитки традиції та й нема чого її зовсім відпекуватися й зачинати історію від себе. Але, zagrożений у дальшій перспективі в своєму існуванні і значенні, не хотів того признати, не хотів допустити побіч себе нової сили.

Перебільшений і брехливий був закид, що до ОУН втягалася дівтора і шкільна молодь, т. зн. до революційної акції, практичної роботи. Членом ОУН можна було стати після скінчення 18 років життя. У тому “проводирі галицького підпілля”, як злобно названо, не були дурніші від парламентів західніх держав, що знизили виборче активне

право до 18 років. А один з кандидатів на американського президента запустив собі довге волосся, де ще не світилася лисина, і залицявся до “вісімнадцятилітніх” гіппісів, чого ніколи не робив провід ОУН: він не рівняв себе вниз, тільки намагався підтягнути молодших до свого, дорілого рівня.

Конфіденти були не тільки в ОУН. Ніякий політичний рух, що змагався за визволення народу боротьбою, не був вільний від тієї зарази. В УВО та в ОУН було конфідентів куди менше, як в інших народів, про що кожен міг довідатися і знати, якби поцікавився історією революційних рухів, та й не тільки революційних, а взагалі суспільних. Хочби й тих самих поляків, що так тепер страшили легальщину конфідентами та провокаторами.

Черговий удар пішов по конспірації, як підставі організації та метод її діяльності. На те присвячено дві довгезелі статті з загальним теоретичним розглядом соціологічного явища конспірації в політиці та конфронтації тих висновків з дійсністю і практичною діяльністю націоналістичного українського підпілля.

Стверджено там — як samozрозуміле і щось, що не потребує доказу, — що ніяка революційна організація не може існувати без конспірації. Бо революційна організація, про яку і свої і чужі знають, стає дивоглядом, якого єдина практична вартість та єдине призначення — заповняти в'язниці.

“Ясна річ, що не може бути мови про моральний вплив такої конспіративної організації, якої не осяює романтика конспірації і яка в довгому реєстрі своїх зовнішніх виступів має лише війняткові випадки, що залишилися тайними і нерозкритими”.

Престиж УВО серед українців і поза ними стояв високо, коли це була організація справді таємна, коли творилися довкола неї легенди і фантастичні здогади. І цей престиж почав падати щораз нижче, коли

“судові акти обвинувачених почали перетворюватися в історичну хроніку організації, а прокурорські свідки та урядові “знавці” почали кидати, наче з рукава, такими подробицями з внутрішнього життя організації, які на вічні часи повинні б залишитися тайні. І коли обвинувачені члени УВО почали “сипати” не лише самих себе і не лише своїх спільників, але взагалі почали розповідати про тайну революційну організацію все, що їм було відоме”.

Самбірський процес кинув жахливе світло на ту сторінку конспіративності УВО. Навіть якби тільки 10% зізнань Романа Барановського були правдиві і якщо те все, що говорилося на тому процесі було “саламахою правди й фантазії”, то всім стало ясно, що організація перестала бути конспіративна. І засадничим стає питання: чому нинішнє українське підпілля не змогло зберегти свого конспіративного характеру? Одна лише може бути відповідь. *передусім через свій принцип масовости, який каже будувати організацію на масах, масово творити організаційні клітини, масово приймати членів і масово назначувати “проводирів”.*

“Все те робиться на те, щоб підготовляти національну революцію”, для якої треба вічно “розбурхувати духа” народу щораз новими доказами революційної активності, від індивідуального терору починаючи, а кінчаючи на підрізуванні стовпців і здирання зо стін портретів. До таких спорадичних “ін’єкцій духа” заангажувала організація масових операторів. Ясно, що

з-гори можна було передбачити, що: 1. масовий характер організації виключить її конспіративність, 2. при масовому наборі членів увійдуть до організації небезпечні для неї одиниці. Так і сталося: масовий характер української революційної організації став її прокльоном”.

Далі “новітнім методам” анархізації громадського життя, підсилюванню ненависти, як чисто емоційної і негативної спонуки, цькуванню всіх проти всіх у нестерпній демагогії і наклепах, протиставить “Діло” методи “громадської праці під проводом відповідальних політичних партій для рідної культури, рідної економіки в атмосфері взаємного довір’я, національної солідарности й послуху провідникам”. І приходить до диковинного висновку, що

“вічний страх за те, щоб нарід не заснув, вічне потрясування ним, насторожування чуйности народу вічним криком і демонстраціями — є доказом зневіри у вартість власного народу”.

Після того слідує ствердження, нібито організатори українського підпілля творили його на історичних чужонаціональних революційних зразках, але забули перевести геополітичну й національно-культурну аналогію, забули про три основні чинники, конечні для втримання конспіративного характеру масової революційної організації, до чого потрібні: висока культура народу, високий авторитет революційного проводу і суспільні верстви з үстійненим, безсүмнівно революційним світоглядом, сперті на реальні суспільні інтереси. І тут пригадується високий відсоток неписьменних в українському народі, брак авторитету проводу не тільки поза організацією, але таки в її нутрі, чого доказом анархічні виступи низів у 1930 році та в випадку вбивства Голуфка, всякі “палатні ре-

волюції” у верхівці і врешті зведення кадрів організації майже виключно до студентів та середньшкільників.

Звідси йде перехід до аналізу другої головної причини неможливості зберегти конспірацію в українському підпіллі — *“молодий, а то й дитячий вік величезної частини членів революційної організації”*.

При тому “величезною помилкою” організаторів українського підпілля вважалося не тільки те, що вони втягали молодь до безпосереднього виконання революційних актів, але також “нещастям цілого українського підпільного руху” вважалося те, що... українські націоналісти рішилися ширити свою ідеологію серед української молоді, до того ще і шляхом відповідної літератури. Ось тут закопана собака! Партійний світ простив би терористичні акти, але не простив би того, що націоналізм ширить політичну освіту та з’єднує прихильників своїй ідеології, своєму політичному світоглядові!

Далі йде закид старшим провідникам підпілля, що вони забули про підстави педагогіки, яка каже виховувати молоде покоління в дусі *позитивного ідеалізму*, і ставить їм за приклад кого? Большевиків, “які виховують свою молодь по лінії *творчого матеріалізму*”, в той час, як центр ваги націоналістичної виховної акції серед підпілля полягає на *негативізмі*. Фанатизм не повинен бути руйніницький, викликувати хаос у громадському житті, звертатися проти національного (читай: партійного, прим. автора) проводу і тим самим проти власного організму.

Іншим гріхом націоналістичного проводу вважається насилування юнацької психіки, нагинаючи її до вимог конспіративної організації проти природи молодости:

“Лідери підпілля показалися поганими психологами. Єдиний свій хист проявили в вишукуванні доріг найменшого спротиву. Основуючи на конгресі ОУН масову конспіративну організацію, пішли відразу по лінії найменшого опору, кинувшись на молодь, як найбільш податливий елемент і в праці серед молоді знову ж використовували безперечно найлегший і найбільш приманчивий спосіб знайти собі послух і популярність, але і спосіб найпримітивніший, з лиховісними дальшими наслідками... Злакомившись на найподатливіший контингент визнавців, підпілля сперлося на молодь не як на базу своєї будуччини, але як на творців, провідників і виконавців теперішньої революційної дійсности. І штучно перенесло суперництво революційної та еволюційної ідеологій на площину конфлікту “дітей і батьків”, підриваючи авторитет старших громадян і звівши нечувані досі в нашій громадськості методи боротьби”.

Націоналісти здобули “маси” і масово заволоділи молоддю. Взяло підпілля молодь “романтикою конспірації”, в чому допомогли йому історичні й політичні обставини. Одначе

“Юнацький гін до конспіративної романтики, запал до самопосвяти не має нічого спільного зо зрілістю до техніки конспірації і до зрілого переживання наслідків саможертвенних поривів...” Бо як довго гімназійний учень чи молодий студент, якого проймає приємна дрож на вид револьвера, зможе опертися спокусі, щоб не похвалитися перед товаришем (“але під словом чести, що нікому не скажеш”), що він має револьвер? На самому акті революційної діяльности не кінчається роля революціонера, здебільшого тоді починається для нього час чи не найбільшої проби, ударів, спокус і хитань.

Правда, в молоді є погорда смерті — але тому, що ще не мала часу призадуматися над смертю. А страх перед переслідуваннями, коли вони вже почалися, паніка під час перших ударів — це ті питоменності молоді, що так яскраво виявляються в затяжній війні. “В’язниці гартують нам молодь” — не раз чуємо від оптимістів, а скептики пригадують, що був колись здобутий гірким досвідом звичай у російських соціал-революціонерів, ніколи не брати до бойової організації людей, що перейшли через в’язницю”.

ОУН шукала в своїх членів двох головних спонук: *ідейности і темпераменту*, не бачила поза ними інших, конечних для революціонера прикмет і поза сферою зацікавлення керманічів ОУН лишилися такі справи, як *непохитний характер*²⁰⁹) і *устійнений світогляд*. Ні одного ні другого не можна вимагати в дітей і юнаків. Бо хоч історія знає безліч актів, що їх виконали юнаки, але ніхто ніколи не оснований цілого політичного руху

²⁰⁹) Автор статті помиляється, або не знав дійсного внутрішнього життя в націоналістичному підпіллі тридцятих років. У всій легальній українській пресі разом узятій не було стільки статей на тему й потребу сильного, твердого характеру і ясного ідеологічного світогляду, як у націоналістичних виданнях, головню підпільних, бо легальні були неможливі. В усяких одноднівках, дрібних брошурках, вишкільних випусках, бюлетенях і т. п. звичайній в підпіллі літературі, помножуваній циклостильним способом, повторювалися ті речі аж до зануди. Може рівень тих статей і не був високий з точки погляду журналістичної блискучости, може й не науковий, надто популярний і примітивний — так з уваги на їх авторів, як і на читачів — але нема сумніву, що націоналістичний рух прив’язував до тих питань величезну вагу, більшу, як усі інші політичні організації, за винятком, хіба, комуністичних.

на дітях і молоді і ніякий революційний рух не може втриматися тільки на емоційних спонуках.

“Палкість та ідейність — це великі прикмети, але обі вони можуть стати причиною великих лих, коли йдуть самотою і коли не спугує їх зрілий інтелект, устійнений світогляд і зрівноважений характер”.

Нинішня література ОУН не в силі справді витворювати світогляд, спертий на науковій аналізі історичних процесів і суспільних явищ. Крім “Розбудови Нації” — за винятком страшенне примітивного відділу політичної полеміки — ані “Сурма” ані “Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН” не можуть хіба стати основою зрілого світогляду.

Під кінець статті “Діло” спостереглося, що підпало під той сам гріх, що за нього критикувало ОУН та все підпілля, а саме застрягло в критиці та негативізмі і пробує вилізти на сухе порадомою, звідки брати революціонерів, коли всі призначають, що існують об’єктивні історично-політичні дані під революційну організацію:

“Революціонерів не можна шукати, революційна організація не може постати “з-гори”, від провідирів та організаторів, лише “знизу”, від одиниць, що пішли на революційну роботу, бо так їм казав їх передуманий світогляд, їх загартований характер, їх палка вдача та їх розуміння долі народу. Спершу члени — потім організація, а не навпаки!... Тоді організація не буде масова, це певне, але й не дитячо-молодеча своїм складом. Зате буде передусім — законспірована. Тоді ніхто з ніким не зможе списувати зізнань на кількадесят сторінок і тоді вся громадськість не буде відпекуватися від діл, які ані революції, ані революційній боротьбі користи не приносять”.

Якось блідо і слабо бринить цей кінцевий акорд. Обережно кінчає свої антинаціоналістичні виводи, не показуючи, *що і як* мала б робити така правдива й корисна революційна організація на місце того, за що громлять тепер сучасне підпілля.²¹⁰⁾

Багато можна б писати про ті міркування відносно конспірації й масовости. Кожному, наприклад, відомо, що всі комуністичні партії є по своїй суті революційними організаціями, бо змагають до зміни існуючого суспільно-політичного ладу через боротьбу клас і кінець-кінцем через соціальну революцію до диктатури пролетаріату, на місце т. зв. буржуазного, капіталістичного суспільно-політичного й державного устрою. Але є чимало країн, де комуністичні партії з революційною своєю програмою існують цілком явно і легально. Тільки там, де мусять, сходять у підпілля. Заганяють їх туди адміністраційні та поліційні репресії. Отже не всі і не завжди революційні в своїх програмах організації мусять діяти в конспіративному підпіллі.

Так само й націоналістичний рух, поминувши Українську Військову Організацію, почав формуватися в політичну організацію, цілком не думаючи зачинати своєї діяльності в сутінках конспірації. Перші т. зв. Групи Української Націоналістичної Молоді, а потім їх об'єднання в Союз Української Націоналістичної Молоді були призначені

²¹⁰⁾ “Діло”, число 275, четвер, 15 жовтня 1933 — “Чому в ОУН неможлива конспірація”, і число 279, понеділок, 23 жовтня 1933 — “Молодість — заперечення конспірації”. Це дві засадничі статті “Діла”, але незалежно від них при всякій нагоді подавало воно свої завваження, примітки, коментарі тощо і в такому ж самому стилі.

для легальної, т. зн. не конформістичної в своїй програмі, тільки явної по своїй формі діяльності. І мали свій явний орган, місячник "Смолоскип" у Львові. І коли закладалася ОУН, то хоч і передбачала, що скоріше чи пізніше заженуть її в підпілля, але хотіла якнайдовше втриматися на поверхні, щоб запустити коріння в ґрунт і здобути більший вплив на широкі верстви української суспільности.²¹¹⁾

²¹¹⁾ Гл. про те ближче в книжці: Зиновій Книш — При джерелах українського організованого націоналізму, "Срібна Сурма", Торонто, 1969.

XXX. РОЗДІЛ

“ТЕЙ, ЩО Ж ТО ЗА ШУМ УЧИНИВСЯ!”

Передовиці католицької “Мети”. — Підпілля скотилося в трясовиння. — Шмаркаті конфіденти спаралізували організацію. — Приклади конфідентів на службі царської Охрани. — Довірений Леніна в Думі Маліновський у співпраці з Охраною. Підпілля бракує: політичного глузду, моральних підстав, опори у власній суспільній верхівці. — Гангрена серед молоді. — Етична й політична декаденція. — Скригі бажання “Мети”. — Перший клич у боротьбі з націоналізмом. — Безвідповідальні “проводи” і розперезані “ідеологи” націоналізму. — Недобровільна залежність легальщини від підпілля. — Шукати виходу зо сліпої вулиці. — Пригожа кон'юнктура до боротьби з націоналізмом. — Самбір його скомпрометував і поклав на лопатки. — Питання моралі на першому місці в боротьбі з підпіллям. — Нічого не таїти, все на поверхню! — Вина преси, що уникала дискусії. — Інформувати маси про безвідповідальність підпілля. — Посилити активність легального світу. — Не баянсувати між недоговоренням і песимізмом. — Фарисейська злорадність “Мети”. — Не сповнилися її пророцтва. — Посестра “Мети” — “Нова Зоря” відважніша в висновках і порадах — Де вина? — Найбільше в польській політиці, найменше в самій молоді. — Підпілля просякло конфідентами і провід мусить негайно розв'язати тайні організації. — “Неділя” домагається відповіді для стривоженої суспільности. — Всіми сила-

ми припинити доплив молоді до підпілля і так підрізати йому коріння. — Радикальні дуби з “Громадського Голосу”. — ОУН проти них найменше виступала, але її конкуренція найбільше їм загрожувала. — Хоч радикали найбільше працювали над молоддю, але приклад боротьби ОУН надщерблював їхні твердині. — Сильна їхня антинаціоналістична кампанія ще перед Городком і Самбором. — Неперебірчиві брехні: Барановський заступником коменданта УВО, лютючки ОУН цензурував Чеховські. — Нездарність, сліпота й дурноста проводу ОУН. — Його злочинна легкодушність і “фашистська” демагогія. — Всі критикують і б’ють ОУН — а про себе ні чичирк, як “лицарі без скази”. — За “Новим Часом”, критика не допоможе, треба власною доброю й активною політикою пірвати маси. — Провокатори є не тільки в підпіллі, не бракує їх і на поверхні. — Підпілля розростається наслідком капітулянтських настроїв у легальному світі. — Хай і легальна, але боротьба — ось чого хоче нарід! — Єдиний спосіб боротьби з занепадом: власне геройство, власна жертвенність, прямолінійна політика і безкорисливість. — Постава “Нового Часу” не в смак угодовщині. — Після Городка засуджено методи революційної боротьби, після Самбора — сам її принцип. —

“Діло” прорвало греблю і туди ринули запінені води всіх, хто досі або мовчав, або “делікатно” підступав до немилої українській легальщині, а особливо угодовщині, що стала їй за диригента, проблеми підпілля, не хотівши стягати на себе реакції не тільки самих підпільних організацій, але і прихильної їм громадської позапартійної думки на низах.

Вірний супутник “Діла” у хрестоносному поході проти визвольного націоналізму, католицький

тижневик "Мета", присвятив тій справі дві свої передовиці.

"Ще ніколи — писала "Мета" — український громадянин наших земель не мав нагоди бачити так виразно й у такій цинічній наготі всієї, до досконалости доведеної новітньої техніки боротьби з підземними організаціями. Та ще ніколи цей сам громадянин не мав нагоди переконатися, у яке безвихіне трясовиння зіпсуття докотилася українська підземна організація, яка неподільно й беззастережно опанувала душі й серця української молоді. Самбірський процес розкрив небувалий в історії всіх революційних рухів факт паралічу революційної конспірації при допомозі двадцятилітніх конфідентів... Бо разом з двома обвинуваченими процес розкрив уже н'ять назвищ гімназистів або студентів університету, які з однаковою легкістю робили "революцію", як і віддавалися на послуги поліції. Маємо повне право припускати, що при іншій тактиці оборони, яка чомусь не вважала за відповідне тягнути за язика свідків, високих поліційних достойників, до того звільнених від урядової тайни, можна було б тих назвищ довідатися ще більше..."

Далі згадує "Мета", що ОУН, як революційна організація, не могла бути вільна з-під соціологічного права, що де є таємні організації, там з природи речі мусять бути і конфіденти. Наводить приклади з російської партії соціалістів-революціонерів, що була наскрізь розложена і цілком опанована царською Охраною, яка просто командувала тією партією, бо щонайменше кожен її третій член стояв на службі Охрани і вона при допомозі тих конфідентів кермувала майже всіма бойовими і політичними виступами російських есерів. Охрана вживала російську есерівську бойову організацію

для полагоджування своїх рахунків з невігідними для неї державними достойниками: завжди мала на поготов'ї кілька атентатів і шахувала ними уряд, могла туди замішати, кого тільки схотіла. Згадує теж про відомий гумористичний, але цілком правдивий випадок, коли непоінформована провінційна Охрана "накрила" раз нелегальні сходи есерів, де брали участь від першого до останнього самі поліційні конфіденти, що себе взаємно не знали. Пригадує теж цей тижневик, якто голова фракції большевиків у Четвертій Думі, "товариш Маліновській", був на службі Охрані. Ленін виготовляв йому декларації та істотні частини промов для виголошення в Думі, а перед тим цензурував їх та виправляв їх не раз ще більш гурареволуційними вставками директор департаменту поліції в Петербурзі, Віссаріон. Нещодавно в архівах Охрані знайдено один з таких оригіналів революційної декларації Леніна з поправками Охрані, куди скрайнішими від Ленінових. Супроти таких історичних фактів нема чого дивуватися, чому в нас не міг би з'явитися такий Роман Барановський.

Однак не допоможуть тут здивування ані обурення. Всі, а в першу чергу українська молодь, мусять зрозуміти, що не можна робити революції за всяку ціну і що до неї треба людей не лише готових до посвят і ризика, але в першу чергу треба *характерів*.

"Трьох чинників бракувало в українському підземелю: політичного розуму, моральних підстав і відповідної соціальної верстви, що національну революцію вважала б одночасно своєю соціальною справою. Скочуючись по лінії найменшого опору, те підземелля поширилося серед молоді і — згангренувало її. Воно докотилося до жахливого явища, що серед найбільш

активних молодих одиниць затерлося поняття добра і зла, що в них ідейність розпилася в якомусь кошмарному сатанізмі, який однаково плодив конфідентів, як і агітаторів проти української Церкви.

Ця етична декаденція йшла крок у крок за політичною і довела до політичної залежності виступів підземелля від укритих режисерів...

Дальшим наслідком цієї політичної декаденції було втягнення цілого найновішого українського націоналістичного руху в підземелля і то в його суто бойову діяльність. Це найфатальніша наша політична помилка останніх літ. Вона виявляє майже всі вагання української національної політики останніх років, злочасну проблему "батьків і дітей", створення релігійного фронту, атомізацію українського політичного світу. Рух, якого завданням було заховати²¹²⁾ і відновити все громадське життя, отрясти з нього зневіру й апатію, перемінити біль у постійне зусилля, став монополією одиниць, що скрилися за анонімністю і революційною недосаяжністю, пішов на послуги сил, про які не можна було сказати, де кінчаються власні, а починаються чужі".

Кінчає автор статті сумним ствердженням, що нація котиться до катастрофи, а ведуть її до того не тільки інспіратори атентатів, але й анонімні автори летючок і бюлетенів, поширених масово між молоддю, особливо між сільською, і ті провідники української нелегальщини, що ще так недавно у своєму офіційному видавництві брали в оборону провокатора.²¹³⁾

²¹²⁾ Полонізм, має значити "зберегти".

²¹³⁾ Стаття "Мети" з 8 жовтня 1933 п. н. "До помилок

В наступному своєму числі “Мета” іде назустріч бажанню “Діла” та договориє до кінця недосказані минулого тижня свої скриті бажання. Жалко, що не могли ми дістати її в цілості, маємо тільки уривки, а вони такі характеристичні, так добре віддають атмосферу, в якій окремі українські партійні часописи підгукували, підносили й піддавали один одному відваги, що вважаємо потрібним подати їх тут без ніяких наших скорочень:

“Ми не маємо ніяких ілюзій у тому, щоб після самбірського процесу українська нелегаліщина перестала існувати, або щоб у боротьбі з нею понехано систему конфіденціоналізму і навіть провокації.

...Зате цей процес повинен збудити однодушний відрух, незрушима застереження всієї української громадськості: руки геть від молоді! Раз на все! Раз на все треба покінчити з забавою в революцію, роблену дітьми, за яку дорого платить уся нація, раз на все треба виполоти лиховісну гумористику з безвідповідальними “проводами” і розперезаними “ідеологами”, які мов маріонетки підстрибують у чужих, брудних руках. За науку, як не можна робити революції, заплатили ми дуже дорого замкненням найактивніших частин молоді, розкладом українського революційного націоналізму й паралічем легального українського політичного життя.

Та ми свідомі теж і того, що один лише вигук “руки геть!” — це бляшаний згук. Ми ж

українського націоналістичного руху”, передрукована в “Ділі”, число 268, четвер, 12 жовтня 1933, до котрої “Діло” дає від себе заввагу, що “на жаль, автор обмежується до ствердження негативних фактів і не ставить справи позитивно, що треба робити, щоб ті відносини оздоровити”. Точно те саме можна б сказати і про “Діло”.

доторкуємося нашого політичного завороженого кола, найбільш істотної проблеми нашої політики: недобровільної залежності нашого легального громадського життя від виступів нелегальщини. Самбірський процес вияснив, як на долоні, що залежність не була відвортною, т. зн. український легальний світ не мав впливу на нелегальний, що нелегальний сам попав у залежність від національно-ворожих чинників і вкінці, що цей нелегальний світ розвивався так, що його розвиток був одночасно розвалом українського громадського життя. Виходить, що націю за горло залізом стискала власна рука, залежна від чужої волі.

Так, мусимо мати сміливість глянути жахливій дійсності ввічі і мусимо шукати виходу такого, щоб не був він сліпою вулицею.

В політиці недержавної нації не сміє бути ніякого чинника, що мав би вплив на цю політику та був одночасно від неї незалежний.

Кон'юнктура, що її створив самбірський процес, пригожа для такої нашої політики. Українська нелегальщина в дотеперішньому своєму вигляді скомпрометована від основ, до самих верхів. Вона не представляє з себе чинника, що був би здібний до віднови. І не сміємо до того допустити, щоб вона відновилася. Та одночасно не зробимо того самим заломлюванням легальних рук і вигуками до нелегальних: геть! Коли є умовини для революційної діяльності, то сама природа потягне молодь у підземелля, а рація державного режиму накаже йому нову якусь систему боротьби з нашим революційним рухом, в якій — припускаємо — може не буде мати місця тип поліційного урядовця в роді Івахова і тип провокатора Романа Барановського. Зате напевно прийде система

знов від нас незалежна, яка знову потягне нас у кругіж, що його самотнім наслідком буде ослаблення українського національного організму.

І тому, чи це кому подобається, чи ні, після-самбірські рефлексії висувують на перше місце нашої політики питання моралі. Чи не повинно застановити кожного українця, що навіть поліційні чинники змушені були приступити до ревізії своєї тактики, опанованої революційною безвідповідальністю? Що навіть у провокації не можна без кінця стосувати засади: "всі засоби дозволені"? Наші дорослі теоретики, які твердять, що в національному житті й у політичній боротьбі треба стосувати засади, які обов'язують у звіринному світі, так мовити б, теоретики зоології в ідеології, отримали поглядову лекцію від — польської поліції.

З другого боку, збереження моралі в прилюдному житті наказує, що не повинно бути ніякого відруху того життя, якого не слід би витягнути на поверхню. Мусимо здобутися на відвагу ставити в політиці всі крапки над "і". Тут не може бути нічого недоговореного. Уважаємо, що велику частину відповідальности за те, що сталося досі під землею, несе українська легальна преса й українська легальна публіцистика. Вона уникала дискусії над явищами, про які навіть знала, що вони шкідливі. Це нарешті мусить скінчитися! Нарешті мусимо знайти засоби, щоб якнайширші українські маси довідувалися про всі наслідки, що їх тягне за собою безвідповідальна діяльність. Хочби й ведена "ідеалістами". Запал, добра воля, святе обурення, ненависть — це чинники, що для проводу в нації далеко не вистарчають. Хоч досі, на жаль, вистарчали.

Врешті, український легальний світ мусить бути більш активний, як був досі. Він мусить створити таку політичну практику, яка б не блянсувала між недоговореним і песимізмом. Українське легальне визвольництво, мусимо признатися до того одверто, замало могло своєю практикою переконувати, що воно є дійсно визвольництвом. Воно не давало відповіді на цілий ряд питань біжучого дня. У примітивному черепі легше роз'яснювалося, коли по запиті “як здобути українську державу”, слідувала відповідь: “зрадою, бомбою і терором”, ніж коли відповідалося “безупинним зусиллям”, або “масовою боротьбою за автономізацію українського життя”.²¹⁴⁾

Спеціальність “Мети” — соціологічно-політичні міркування на філософському підкладі. Вже з самої своєї природи мусіли б вони бути спокійні, безпристрасні, без емоції. Коли ж і пустила вона коли сльозу, то з-поза співчуття для невинних “жертв” ОУН поблискувала там злорадість з прикрого чи невігідного положення, в яке попала сама організація. Тут же вона відсунула набік фарисейське лицемірство і рушила чвалом уже не щоб бити, але щоб добити ОУН. З пророцтвами поспішила — ОУН не впала під тяжким ударом самбірської афери, перетривала “Мету” разом з її союзниками.

“Нова Зоря”, тижневик, що виходив у Львові, але за котрим стояв єпископ Григорій Хомишин зо Станиславова, переповідаючи з нагоди самбірського процесу відомі вже речі, одверто проголосила висновок, на котрий не зважилися ні “Діло” ні “Мета”.

²¹⁴⁾ “Мета”, неділя, 15 жовтня 1933 — “Самбірське мemento”.

Зачинаючи від того, що головною підставою самбірського процесу були ненормальні відносини, які від 15 років існують на українських землях під Польщею, автор статті стверджує, що за них відповідальність несуть у першу чергу поляки. Цілком зрозуміле, що ці відносини хвилюють українців не тільки в краю, але й на еміграції і також зовсім природне, що переймається ними в першу чергу молодь. Не надто переконливим способом переводиться далі аналогія між виступами польської молоді в Австрії 1848 і в Росії 1914 років: спершу реакція була одинична, потім перейшла в масову. В галицьких українців головною того причиною було розв'язання "Пласту", що загнало молодь у підпілля, і також немало причинилося до того постійне прославлювання в поляків згаданої революційної діяльності польської молоді.

Ще найменше можна звинувачувати саму українську молодь за її невідповідальні вчинки, бо робить їх вона в найліпшій вірі й намірі. Однак, мавши багато вирозуміння для почувань та ідеалізму молоді, мусимо вимагати від неї, щоб не шкодила вона своїми вчинками українському народові. А завдала вона тої шкоди нам немало, завершенням чого була лихої пам'яті пацифікація 1930 року, котра завдала українському народові в Польщі діймавий удар і ще до сьогодні не прийшли ми до себе після нього.

Досі ми вважали це тільки наслідками невідповідальної діяльності української молоді. Аж самбірський процес відкрив нам очі на її причини:

"Немало провокаторів відкрив самбірський процес. Всі вони були в підземній організації української молоді, а водночас на службі польської поліції, як її конфіденти. Найвизначнішу роль зіграв головний "герой" самбірського про-

цесу, Роман Барановський. Прямо гідь бере від його цинічних зізнань. Навіть представники польської поліції не могли скрити перед судом свого обмерзіння таким конфідентом, як Роман Барановський. І тим провокаторам, зокрема Барановському, свято вірила українська молодь, виконувала їх накази — й ішла на смерть!

...Самбірський процес виявив виразно, що українські підземні нелегальні організації наскрізь просякли конфідентами і провокаторами, а вони так законспіровані, що не викликували найменшого підозріння не тільки серед р'ядових членів українського підземелля, але навіть у його проводі, Тенер провід підземелля побачив той стан у всій його наготі. Тому, коли цей провід справді відчуває якусь відповідальність за свої вчинки, то він повинен негайно розв'язати всі українські підземні організації на всіх українських землях під Польщею і тим самим вирвати українську молодь з обнять провокації".²¹⁵⁾

Інша українська преса, хоч задоволена таким ставленням справи на вістрі ножа, все ж таки вважала, що воно не розв'язує проблеми, бо саме нормальне розпущення існуючої організації не дасть бажаних наслідків. Коли прийняти, що існують об'єктивні умовини для існуючого підпілля, то на місце розв'язаної постане нова революційна організація.

В черговому своєму числі "Нова Зоря" заторкнула справу, що її зовсім поминула мовчан-

²¹⁵⁾ "Нова Зоря", 8 жовтня 1933, передова стаття п. н. "Самбірський процес — кілька слів про його причини". Стиль статті показує на редактора "Нової Зорі", д-ра Осипа Назарука, як на її автора.

кою вся польська преса і тільки злегка згадали про неї деякі українські часописи. Маємо на думці заціплення в українській суспільності конфідентоманії, що відносилася б не тільки до підпілля й молоді, але й до всієї організованої української громадськості:

“Бувший львівський староста Галляс зізнав у самбірськiм процесі між iншим таке:

— Коли Чеховскi сказав мені, що Барановський вимагає від нього пожертвування йому хоч одного політичного конфідента, щоб він міг видати його організації, я сказав Чеховському: то покажіть на найвишнє значніших українських діячів, як на своїх конфідентів.

Польська преса промовчала наведене вище зізнання Галляса. Мабуть зжахнулася від потворности його змісту. Українська преса відмітила його. Та на самому відміченні того зізнання не можна обмежитися. Бо якраз те зізнання, це найбільш жахливий момент з цілого процесу. ...Не будемо тут розглядати питання, чи українські, і то найвизначніші діячі були на службі поліції, як конфіденти. Чому? Не лише тому, що воно таке несамовите, таке потворне, таке цинічне. Не будемо розглядати того питання також тому, бо зізнання старости Галляса розуміємо в тім місці так: приходить до нього комісар Чеховскi з досить скромним домаганням свого конфідента — видати йому одного донощика... А бувший староста Галляс, як сам зізнав, повчив Чеховского, що він сам, Чеховскi, без вагання може собі найменувати конфідентів, скільки хоче і яких хоче і то з-поміж найвизначніших діячів між українцями. Такої поради уділив комісареві поліції розмірно висо-

кий урядник, бо староста в великім місті, в столиці краю...

Тепер перейдемо до розгляду еventуальних наслідків такої поради б. львівського старости. Робимо це, як люди і як християни-католики, обов'язані до оцінки публічного життя зо становища християнської моралі.

Які наслідки могли б бути, якби Чеховскі справді пішов був за радою Галляса і показав Барановському на найвизначніших українських діячів, як на конфідентів поліції?

Наслідки мали б бути страшні. Вони могли позбавити українську громадськість її найвизначніших діячів. Позбавити — в моральнім розумінні того слова і навіть фізичнім...

Демаскування дійсних поліційних конфідентів серед української молоді та вказування на фікційних конфідентів серед старших українських діячів має завдати, як сказали ми вище, передусім моральний удар українській молоді й українській старшій громадськості. Бо крім морального удару може наступити дуже легко й інший удар.

Як відомо з історії підземних і взагалі революційних організацій, вони з усякими поліційними конфідентами не церемоняться.

І тут приходимо до найжахливішого моменту поступку старости Галляса. Він, показуючи через Чеховського-Барановського українській підземній організації на найвизначніших українських діячів, як на конфідентів поліції, видав тим самим на них вирок смерті!...

Оцей вчинок Галляса, що був тоді городським старостою міста Львова і є тепер таким же старостою міста Берестя, отже високим державним урядником, характеризує дуже наглядно відносини того роду, що віддають українців

на ласку й неласку... конфідентів! При тім у відношенні до українців не перебирається у способах, якими їх поборюється”.

Після того автор статті доказує, які негативні наслідки для самої польської держави й польської суспільності має така тактика: підриває довір'я до безсторонності державної влади, викликає подражнення й ненависть, в людності зникає всяка повага до держави. В наслідок того в Польщі може легко запанувати така ж сама “мораль”, як у ССРСР. І кінчає своє бідкання розпачливим закликом до поляків:

“Панове! Коли в боротьбі з українцями затираються вже границі між добром і злом, то пам'ятайте бодай про власну суспільність, про дітей своїх! Бо, коли така метода боротьби, про яку радив староста Галляс, прийметься, то вона справді може знищити, зганґренувати український, білоруський, жидівський і німецький рух у Польщі, але та гангрена не щезне, зробивши своє діло на “інородцях”: вона зачне нуртувати між вами самими і розложить усю вашу суспільність, всю її моральну й матеріальну силу. Бо зло родить зло. Ми маємо моральний обов'язок сказати вам це виразно... Тому кличемо до совісти й до розуму тих, що мають вплив і за котрий колись Провидіння Боже зажадає рахунку!”²¹⁶⁾

Нав'язуючи до того виступу “Нової Зорі”, канадський “Новий Шлях” робить висновок, що самбірський процес, замість збудити недовір'я української громадськості до ОУН — як це було ціллю польських аранжерів процесу — змобілізу-

²¹⁶⁾ “Нова Зоря”, число 78, з дня 15 жовтня 1933, перекладовиця п. н. “За християнську мораль у публічному житті”.

вав її проти займанців і протверезив, хочби й на хвилину, так добре відомого д-ра Осипа Назарука, що з упертістю маніяка проповідував порозуміння та співпрацю українців з поляками. А це показує, що

“Націоналістичний рух уповні виправдує не лиш своє існування, але також свою політичну лінію і всі свої рішучі способи боротьби. Цим успіхом ОУН здобула вже давно всю здорову народню гуцу. Бо чи не зо страху перед гнівом цієї здорової народньої гуці і перед її караючою рукою, якої провідним виявом і силою є саме ОУН, написав Назарук ту свою статтю?”

“Нова Зоря” перестерігає поляків перед підлими методами, яких вони вживають до гноблення українського народу. Ми привикли до того, що “Нова Зоря” журилася за польські інтереси більше, як за українські, дарма, що ці польські інтереси вона заслонює “християнською мораллю”, “вимогами культури” і т. д.

Але пригадуємо собі, що ця стаття перечить усій діяльності Назарука. Хіба ж годиться взивати роками українців до лояльності супроти ворога, а тепер — щоправда, тільки відрухово — щойно стверджувати, що цей ворог має дідьчі затії розкладати й нищити всю українську громадськість? Хіба ж личить, замість вести справжню боротьбу з національним ворогом-займанцем, поборювати саме ОУН, єдину зорганізовану українську силу, що справді бореться з цим національним ворогом, так як з усіма займанцями?...

...Так, як самбірський процес звернувся проти самих його аранжерів займанців, так і це признание “Нової Зорі” про підлі методи в поборюванні не тільки ОУН, але й цілого україн-

ського народу, звергається проти самої "Нової Зорі" і її вислугування чужим інтересам".²¹⁷⁾

Часопис "Неділя", "тижневик для українських родин", що постачала своїм читачам усякі дивовижні й сенсаційні історії з усіх закутків світа й узагалі намагалася дати їм цікаву і приємну лектуру та не дуже заглиблялася в міркування з світової і внутрішньо-української політики, не поминула мовчанкою не так самого самбірського процесу, як усієї проблеми відносин в українському підпіллі.

Схвильований пересічний український громадянин — пише "Неділя" — зо страхом і здивуванням питається себе, як це можливе, щоб 18- і 20-літні хлопці були одночасно і членами своєї революційної організації і вислужниками найбільшого її ворога, польської поліції.

"Це такі страшні життєві запити, такі страшні факти, а не якась хвора фантазія, що кожен громадянин має право жахатися і має право, ба навіть святий національний обов'язок голосно це питання з глибини затривоженої душі викрикувати і голосно жадати на нього відповіді!"

Дають такому схвильованому громадянину відповіді: що "це фаталізм усіх революційних організацій; що зараза конфідентів і провокаторів, це "конечне зло" кожної конспірації; що поліція мусить шукати серед членів тайної організації інформаторів; що завжди знайдуться слабі духом і характером люди, зокрема в сьогоднішніх тяжких часах". Може це кого вдоволить, чи заспокоїть, але широка громадськість тим не

²¹⁷⁾ "Новий Шлях", Саскатун, дня 7 листопада 1933, — "Ляцька підлість навіть угодовців застрахує".

може вдоволитися, не може погодитися з існуючим станом речей, що є так, як є, що так мусить бути і що на те нема ради. Рада мусить знайтися і мусить також знайтися вихід з ситуації, а сюди найперше належить — припинити доплив молоді до тайних організацій, бо

*“кільканадцятилітні діти можуть бути і бувають дуже ідейними, готовими до всякої самопожертви, готові йти на смерть. Але ніхто не може дати найменшої гарантії, чи та сама ідейна дитина не стане два-три роки пізніше конфідентом, чи не перетвориться в найлютішого провокатора. Бо такої гарантії не дає дитячий, незрівноважений, повний несподіванок на будуче вік вісімнадцятилітнього чи двадцятилітнього бойовика. І тому неправдою є, що нема засобів боротися проти конфідентів. Є такий радикальний лік: не втягати дітей до революційної роботи! Не перетворювати революційної організації в організацію дітей, нині послушних проводіві ОУН — а завтра поліції”.*²¹⁸⁾

Найгострішим, демагогічним способом, перекручуючи і натягаючи та перебільшуючи деякі факти, накинувся на ОУН, а найбільше на її провід, радикальний орган “Громадський Голос”. Його нагальний виступ можна зрозуміти, бо ніяка інша легальна українська партія не зазнала таких втрат від ОУН, як радикальна. Тереном впливів радикальної партії було українське село. Вона мала свою традицію селянської партії, розбудувала собі партійні твердині в деяких околицях, куди ніхто інший не мав вступу. Вона єдина з усіх інших легальних українських партій систематично пра-

²¹⁸⁾ “Неділя”, 22 жовтня 1933, передова стаття “Діти і революція”.

цювала над партійними кадрами молоді, від давна і від самого низу, з села. Щойно в останніх роках почало те саме заводити в себе католицьке українське середовище. Радикальна партія поставила свою організацію молоді “Каменярі”, обслуговувала її своїми інструкторами, видавала для неї популярну політичну літературу.

Скоро після того, коли почала ширитися в краю ОУН, наткнулася вона на радикальні сфери впливів. І сталося так, що без політичного бою, без ідеологічної полеміки, на котрій не дуже розумілася низова, сільська молодь, та й не надто тим цікавилася, без політичної антирадикальної агітації — бо з усієї легальщини радикали ще найбільше зберігали національну гідність і тому майже вся полеміка ОУН зверталася проти УНДО, не рахуючи явних польонофілів та советофілів — самою лише своєю приявністю, прикладом своєї боротьби, вищерблювала ОУН традиційні “посілости” радикального табору, загортаючи під свої впливи сільську молодь, якій більше припадали до душі революційні кличі та революційна діяльність ОУН. В тому була велика загроза для радикальної партії і вона вдарила на сполох. Від оборони перейшла до наступу і це вона перша почала бити не тільки по організаційній, але й по ідеологічній основі українського націоналістичного руху. Це діялося ще перед самбірським процесом і він тільки піддав вітру на вітрила антинаціоналістичної кампанії галицьких радикалів. Забулися старі часи співпраці в УВО, порвалися особисті зв'язки з хвилиною, коли стерно революційного підпілля перейшло в націоналістичні руки. І коли виринула в самбірському процесі фігура Романа Барановського, радикальна преса просто не могла не скористати з такої чудової нагоди, щоб не вдарити міцно радикальним дубчаком по цілій ОУН,

а зокрема по її прововоді, а то тим більше, що радикальні кола належали до перших, які почали видвигати підозріння на Романа Барановського ще перед самбірським процесом.

Мішаючи факти і здогади, підсипаючи перцю й соли під смак своїх читачів, добре розмахнувся “Громадський Голос” своїм буком і періщив ним уздовж і впоперек усю ОУН, зачинаючи від проводу:

“Наперед ще раз пригадаймо собі фактичний стан: Роман Барановський, якого іменовано заступником Крайового Провідника ОУН та крайовим начальником бойового відділу ОУН, рівночасно був цілих чотири роки платним знаряддям польської поліції, котрій продавав членів ОУН за юдині срібняки. В тім самім часі були ще поза ним інші значні риби ОУН, як поліційні конфіденти. Провокатор Барановський та інші його колеги видавали на тяжкі роки тюрми, або й на шибеницю десятки собі довірених і “підкомандних” товаришів. Та провокаційна гра тягнулася цілими роками, тюрми заповнювалися довірливими членами і прихильниками ОУН, котрі в своїй легковірності не могли знати, що заступником крайового коменданта іменовано — поліційного конфідента Барановського. Тих рядових членів ОУН, з’агітованих летючками “Сурми”, які наперед, ще перед друком, читав комісар Чеховські — як зізнавав Барановський — не можна звинувачувати за те, що вони не могли розкрити ролі Барановського та йшли за ним спонукувані високим почуттям жертвенности й любови до свого народу.

Але зовсім друге діло щодо Проводу Українських Націоналістів. Це вже не молоді, але зовсім старі політичні демагоги, що лише використовують недосвідчену молодь. Цей провід

ОУН, що ввесь час не тільки пропагував фашистські думки, але й удавав сам фашистську диктатуру, показався у світлі самбірського процесу цілковито нездарним, злочинно-сліпим і дурним. Полишаючи на боці способи громадської поведінки тих людей, з якими не погоджуємося, слід було б вимагати від проводу ОУН передовсім розуму і почуття відповідальності. Тим часом історія провокації в ОУН показує, що ті люди були злочинно легкодушні. Тоді, коли цілий український Львів гудів про провокаторів в ОУН, провідники ОУН цілими роками були сліпі на провокаційну роботу Романа Барановського та йому подібних і далі штовхали молодих ідейних студентів у руки цієї кумпанії.

Хто на протязі чотирьох років показав себе так нездарним і легкодушним, як провід ОУН, той не повинен більше показуватися в громадському житті. В наслідок легкодушности того сліпого й невідповідного проводу наступила не якась матеріальна втрата одної кооперативи чи товариства, або інші шкоди, які можна направити, але тут цей провід ОУН через свою вину заломив десятки ідейних молодих людей, запроторив їх на довгі роки до тюрми, зламав їх психічно, бо видав легкодушно всіх членів ОУН у руки поліційного конфідента.

Тепер проводові ОУН не pomoже ніяка фашистівська демагогія або простий викрут у якійсь летючі. Страшної вини з їх сумління не змаже ніяка "націоналістична" фраза".²¹⁹⁾

²¹⁹ "Громадський Голос", Львів, число 40, 1933 — "Сліпі поводитори".

На бічні стежки відходять такі свідомі перебільшення, що Барановський повні чотири роки був конфідентом, бо не так важно, чи це були чотири, чи тільки нецілі три; забувається нестверджений і недоказаний факт, нібито Роман Барановський був заступником Крайового Провідника і бойовим референтом у Крайовій Екзекутиві, бо на те маємо тільки його власні слова, та й то він говорив, що йому це тільки пропоновано і він мав щойно за порадою радника Казімержа Івахова перейняти ті функції і не стало йому часу — взяли його під ключ, заки поїхав на наради до Праги; проходить повз увагу людей, що не якісь *значні риби з ОУН*, тільки шмаркачі в ролі Мотики й Бережницького були донощиками: — все те водою спливає по свідомості пересічного читача “Громадського Голосу”, він знає тільки незаперечний факт, що Роман Барановський був конфідентом і що провід ОУН того не відкрив сам і навіть брав його в оборону перед підозріннями середовища довкола “Громадського Голосу”.

За вийнятком “Мети”, що в закінченні однієї статті взивала не обмежуватися тільки до критики, хочби і слухної, правдивої і потрібної, але піддати аналізі також власну дотеперішню політичну діяльність легальних українських партій і пустити її більш активним темпом по стежках, що мали б притягальну силу визвольницької програми в очах молодого покоління — всі інші барабанили тільки про вину ОУН, виступаючи “лицарями без скази”.

Ще докладніше звернув увагу суспільности “Новий Час” на те, що не вистачає звинувачувати підпілля за його помилки. Треба й самому ділом і власною ясною визвольницькою програмою полонити активні сили народу, що хочуть дійсно боротися за Україну, а не пасивно сприймати і

щонайвище хіба протестувати проти польської екстермінаційної політики, спрямованої на вигублення і полонізацію української людности:

“Самбірський процес, це нещастя — читаємо в “Новому Часі”, — але разом з тим це школа, з якої багато можуть навчитися ті, що хочуть учитися.

Самбірський процес — це була для української громадськості велика проба. Однак, “ніяка проба не є небезпечною, якщо до неї відходить відважно” — каже Гете. Тої відваги власне треба тепер українській громадськості — і старій і молодій. Відважно треба заглянути ввічі фактичному станові і витягнути з нього висновки...

Інституція провокаторів і конфідентів — вічна. Є вони під поверхнею, але є й на поверхні життя... При цьому не треба забувати про одну життєву правду: підземелля є завжди відбиткою надземелля. Що сильніші прояви капітулянтства серед старшої громадськості, то сильніша реакція на те серед молоді. Що більше проявів прилюдного зіршення серед старших, то більше провокаторів і конфідентів серед молоді... Не вільно генералізувати поодиноких фактів і приходити до висновку, що все нічого неварте.

Не вистане плакати над занепадом моралі серед молоді і на неї кидати камінням. Треба з тим занепадом боротися. А боротися можна тільки одним засобом: власним героїзмом, власною жертвенністю, власною прямолінійністю, власною витривалістю і власною безкорисливістю”.²²⁰⁾

²²⁰⁾ “Новий Час”, 9 жовтня 1933, стаття п. н. “Рефлексії”.

Дуже це було не в смак коаліції “народнього фронту” проти ОУН після Самбора. Пригадувалися слова про тих, що бачать тріску в чужому оці, а не видять поліна у власному. Бо куди легше кидати блискавки і громи на других, як ставити суворі вимоги до себе самих.

Гамір довкола і після самбірського процесу був продовженням такого ж самого, що несповна перед роком прошумів над галицькою землею з приводу негайного суду над Василем Біласом і Дмитром Данилишином. Тільки тепер зроблено дальший крок. Тоді засуджено головно методи революційної акції, тепер остаточно засуджено і сам принцип революційної визвольної боротьби на базі націоналістичного руху, засуджено всю організацію Українських Націоналістів від низів аж до її проводу. Але ще не дійшло до повного капітулянтства, ще не було відваги виступити з тим перед усією українською суспільністю західньо-українських земель. Угодовщина визначила тільки напрям, поставила доровкази, не виписуючи на них ні назви мети, ні віддалі до неї.

XXXI. РОЗДІЛ

ПЕРШИЙ ВІДБІЙ

Угодовщина в акції — кувати залізо поки гаяче! — Наради ЦК УНДО та інструкції про використання зізнань Барановського в пропаганді. — Українці довідуються про те... з польської преси в Варшаві. — Барановський доносив поліції, а невідомий "інформатор" ундівської легальщини — до польської преси. — За варшавськими і львівськими газетами повторив це "Новий Час". — За непокоєння й обурення в суспільстві. — Закид "Нового Часу": УНДО використовує зізнання тина, якого відреклася власна родина, у партійній пропаганді. — Целевич відповідає статтю в "Ділі". — За нею слідує цілий ряд протестів і спростувань. — "Діло" на дефензивних позиціях. — В імені самбірської оборони складає заяву д-р Рогуцький. — Виправдування "Діла". — Протести ображених та обурених дрогобицьких громадян. — Спростування на підставі пресового закону з погрозою віддати справу в суд. — Целевич публічно відкликає свої слова та перепрошує дрогобичан. — Двобій "Діла" з "Новим Часом". — "Новий Час" висміває "оздоровлювання" відносин пропагандою зізнань провокатора. — Довга й непереконлива відповідь "Діла". Його наступ на "ідеологічну групу "Нового Часу". — Хто до неї належав? — Полеміка двох українських щоденників відвертає увагу від ОУН. — Передиска дає їй змогу зібрати сили до протинаступу. —

Угодовецьке крило легального партійного світу не вдоволилося газетним шумом і словесною полемікою. По засаді “кувати залізо, поки гаряче”, постановило воно, ще заки свіжий у пам’яті самбірський процес і поки не зійде він у тінь перед новою якоюсь сенсацією, пустити в рух акцію, щоб усунути ґрунт з-під ніг націоналістичному рухові. З тією метою скликано на швидку руку засідання Центрального Комітету УНДО і там, як виходило б з інформацій, що просочилися через чотири стіни залі, де відбувалося засідання, посол Володимир Целевич виступив з пляном пропагандивної акції на підставі гарячих ще зізнань Романа Барановського. Засідання не було конспіративне, бо годі того вимагати від збору, де присутніх щонайменше кільканадцять осіб та в організації, що кинула визов методам конспірації в політиці, але “тайне”, “для власного вжитку”, без подання змісту нарад до публічного відома, чи хочби тільки до відома всіх членів партії УНДО.

Дивним дивом, уперше про те довідалася українська громадськість... з польських джерел. Не українські, тільки польські часописи і то не тільки у Львові, але й у Варшаві, принесли ту вістку, а за нею повторив її м. і. “Новий Час”. Якось нікому не прийшло тоді до голови запитатися публічно, яким чином польська преса знає про довірочні події в українському легальному житті скоріше від української? А може в УНДО сидять такі ж “інформатори”, як і в ОУН?

Перші написали “Газета Варшавська” і “Кур’єр Львовські” — обидві ендецькі газети, — що “УНДО кольпортує зізнання Романа Барановського, використовуючи їх проти ОУН”. За львівським “Дзен-

ніком Людовим” повторив це “Новий Час”,²²¹) додаючи таку свою заввагу:

“Якщо це правда, то зізнання свідка, якого відреклася навіть власна рідня, являються віригідним матеріалом для політичної партії”.

Негайно прийшло до нового двобою між “Ділом” і “Новим Часом”. Брязкіт їх шабель нераз уже розносився понад українським Львовом, але тепер це дуже неприємне було для УНДО, яке, ніде правди діти, не надто чисте сумління мало в тій справі. Зараз воно вистрілило в “Новий Час”, що він помагає польській пресі “путьціць русіна на русіна”. Нотатка “Нового Часу” глибоко вколола “Діло” і ту частину УНДО, яка з ним солідаризувалася. Вколола так боляче, що зараз у відповідь на неї надрукувало воно предовгу статтю, закидаючи “Новому Часові” оборону дурниці, “глузду якої ніхто не второпає”.

Також і виведене з рівноваги УНДО зареагувало на неї. Нав’язуючи до тієї нотатки і до польської преси, посол Володимир Целевич написав і за власним підписом помістив у “Ділі” статтю, що потягнула за собою довгий ряд заяв і спростувань і зсунула УНДО з офензиви на оборонні позиції. Тому то і стала вона до деякої міри зворотною точкою в великої частини галицької української суспільности і посередньо дала змогу для ОУН віддихнути і відвернути себе тим з фокусу полеміки й нагінки на себе після самбірського процесу. З тієї причини і для ліпшого розуміння нововитвореного укладу відносин, уважаємо потрібним її тут навести:

²²¹) “Новий Час”, число 221 з 6 жовтня 1933 — “Як працює УНДО?”

“У деяких польських часописах, як “Кур’єр Львовскі” і “Дзеннік Людови”, появилася нотатка про те, що Українське Національно-Демократичне Об’єднання використовує зізнання Романа Барановського для поррахунків зо своїми політичними противниками і тому поширює їх між своїми членами.

Цю нотатку подає “Новий Час” за “Дзенніком Людовим” у числі 221 з 6 жовтня ц. р. під сенсаційним наголовком “Як працює УНДО”.

(Тут слідує замітка, що її подали вгорі).

Ми вже привикли до того, що “Новий Час” усе вірить польській пресі, коли вона нападає на УНДО. Це вже бувало нераз і до того ми, як сказано, привикли. Важнішою є справа одного згідного становища, яке в справі зізнань Романа Барановського зайняли ендецька та соціалістична преса і “Новий Час”.

Щоб не ширилося баламутство, подам кілька вияснень. Признаємося, що до самбірського процесу прив’язує УНДО велику вагу і що ще нераз прийдеться його проаналізувати. Тому то на нараді Центрального Комітету УНДО зреферовано дотеперішній хід процесу, зроблено з нього висновки, а між іншим інформовано членів Центрального Комітету про зізнання Романа Барановського. Відносно зізнань Барановського, то про них скоріше була поінформована редакція “Нового Часу”, як ми. На кожний випадок, нема ніякої причини скривати перед українською громадськістю такі зізнання, які були зложені перед владою і про які обширно пише ендецька варшавська польська преса. Само собою розуміється, що знання їх не може нікому пошкодити. Самбірський процес, а в тому і зізнання Романа Барановського, кидають ярке світло на відносини, які панують в українських під-

пільних організаціях, виказують деморалізацію, яка там поширилася, головно у верхівці, і параліч конспіративних засобів боротьби. Ці справи ми висвітлюємо, бо вони мають важне значення для майбутнього тої вітки українського народу, що живе в межах Польщі. Думаємо, що висвітлювання цілого комплексу справ, зв'язаних з самбірським процесом і Романом Барановським, лежить також в інтересі української молоді і правильно зробив "Наш Клич", що подав докладно і з підкресленням зізнання комісара Бубена, який подав Чеховському, як своїх конфідентів, назвища Веселого, Гавдяка, Городиського й Мотики, і нічого, що діється в самбірському процесі, не затаює перед своїми читачами. Коли ми ці справи, включно з зізнаннями Романа Барановського, обговорюємо, то не тому, щоб зводити порахунки з політичними противниками, лише щоб висвітлення справи причинилося до оздоровлення гнилої атмосфери. А що "Новий Час", чи пак його редактори всі справи трактують під кутом партійних порахунків, це не наша справа, це справа засобів боротьби, яких уживає так звана "ідеологічна група Нового Часу" в боротьбі зо своїми противниками.

Ніхто ніколи з нашої сторони не твердив, що всі зізнання Романа Барановського правдиві, а проречистим доказом того є становище "Діла" і "Свободи"²²⁾ в справі д-ра Григора Лужницького. Ми цю справу могли знаменито використати проти "ідеологічної групи" "Нового Часу", але в почутті відповідальности того не

22) Щоденник "Діло" стояв на партійних позиціях УНДО, але партійним органом УНДО був тижневик "Свобода" у Львові.

зробили. Зізнання Романа Барановського характеризують знаменито відносини в підпіллі, без огляду на відсоток правди, який у них знаходиться. Ми інформуємо про них наших діячів, хоч ті зізнання в прикрий спосіб атакують мене особисто і деяких інших членів УНДО.

Самбірський процес міг більше прояснити справу і, на мою думку, оборона підсудних не стояла на повній висоті, бо не висвітлила багато темних сторінок нашого життя, не потягнула за язика своїми питаннями багато осіб, яких зізнання могли б причинитися до оздоровлення українського громадського життя.

Закривання болючих сторінок життя, хоч би вони були найприкріші, може важко пімститися в майбутності і є опортунізмом найгіршої сорти і дуже нам жаль, що редактори "Нового Часу" того не розуміють".²²³⁾

Володимир Целевич

Задовга ця і не дуже зручна своїм змістом репліка Володимира Целевича в обороні акції УНДО, змусила його перейти з наступу в оборону. Він обороняв право партії інформувати своїх членів, чого УНДО-нню ніхто ані не закидав, ані не забороняв. Воно й так інформувало своє членство в "Ділі" та в "Свободі" і могло це далі й докладно продовжувати, доки захотіло б. Але тут ішлося про таємні кнучання, використовуючи самбірський процес, не тільки проти націоналістів, яких ніхто так знову не спішився боронити, але і для підбудови моральної та політичної атмосфери до дальшої політичної акції, явно покищо не висловленої, та вже націленої на угоду з польською дер-

²²³⁾ "Діло", число 264, неділя, 8 жовтня 1933 — "На маргінесі зізнань Романа Барановського".

жавною владою, що півтора року пізніше, з ініціативи частини УНДО, завершилася в т. зв. нормалізації польсько-українських стосунків і це Володимир Целевич, один з головних режисерів “нормалізації”, у своєму виясненні старанно промовчував.

Зате зачепив справи й особи, що відразу втягнуло УНДО в конфлікти.

Перша відгукнулася оборона в самбірському процесі заявою-виясненням д-ра Івана Рогуцького. Не перечив він, що оборона може не все зробила, що можна було зробити в тому процесі, але зробила все, що в її силі, коли взяти до уваги, що це найбільший своєю вагомістю український політичний процес у Польщі і що його вимоги далеко переходили сили і спроможності двох тільки оборонців, котрі по своєму найліпшому вмінні і по найліпшій волі цілком безкорисно виконували цей важкий національний обов'язок.

А заміт Володимира Целевича, що процес міг би висвітлити багато темних сторінок нашого життя і що не сталося це тільки тому, що оборона не тягнула за язики поліційних свідків, неслухний і не має підстави. В карному процесі оборона обмежена тільки до процесового матеріялу і заторкати всякі питання може лише в рамках переведених доказів. А саме та частина зізнань Романа Барановського, що, на думку “Діла”, мала внести світло про розміри конфідентської та прокативної роботи, була зложена в поліційних протоколах вступного слідства, вони до процесових актів не належали, їх не вільно було відчитувати й не відчитано, отже оборона не могла й не мала права в своїх питаннях до них нав'язувати. Пробував д-р Шухевич ставити запити і голова трибуналу їх не допустив. Зокрема д-р Шухевич робив усі можливі намагання і, як відомо з преси,

через поставу голови трибуналу навіть не міг докінчити своєї промови.²²⁴⁾

Тут мусимо від себе пригадати, що на самому початку процесу навіть підсудному Романові Барановському голова трибуналу не дозволив виходити поза те, що було змістом акту обвинувачення.

“Діло” помістило листа д-ра Рогуцького в повному дослівному тексті, признало труднощі його та д-ра Шухевича, виправдувало наміри Володимира Целевича, все таки в тій своїй замітці додає:

“Однак не маємо ніякого сумніву, що й д-р Рогуцький... є цілком добре свідомий різних недомагань оборони. Чи було, наприклад, річчю нормальною, щоб два оборонці взаємно собі перечили в справі участі Дмитра Данилишина в убивстві Тадеуша Голуфка?... Ніхто з нас взагалі не робить закиду присутним на самбірському процесі оборонцям, лише підносить деякі застереження взагалі щодо оборони...”

Також ця стаття Володимира Целевича замотала його, а посередньо й “Діло” та УНДО в неприємну пересправу з ображеними громадянами Дрогобиччини, що тягнулася довго, настроїла проти “Діла” деяку частину української суспільності і скінчилася капітуляцією Целевича.

Почалося з того, що надрукувалася в “Ділі” на домагання порушених у честі згаданою статтею громадян ось така їхня

З А Я В А

“В зв’язку з зізнаннями комісара поліції п. Дмитра Бубена в самбірському процесі, зга-

²²⁴⁾ “Діло”, число 265, четвер, 12 жовтня 1933 — “Відгуки самбірського процесу. З листів до редакції”.

дано за "Нашим Кличем" у Вашому щоденнику з дня 8 жовтня 1933 року у статті п. н. "На маргінесі зізнань Романа Барановського", що п. Бубен, на запит комісара Чеховского, до ко-го мав би звернутися його конфідент у Дрого-бичі, відповів: "до Гавдяка, Веселого і Городись-кого".

Тому, що не подано імені нікого з вище згаданих, ми нижче підписані стаємо в обороні нашої громадянської честі і заявляємо публіч-но, що ніколи не мали ніякого контакту з по-ліцією. Зате вважаємо, що зізнання комісара Бубена є або інсинуацією, або неправдиво пере-дані, або мильно інтерпретовані.

Віriamo, що Хвальна Редакція схоче стати в обороні покривдженої таким страшним заки-дом нашої громадської честі і подасть цю заяву в цілості до публічного відома. Матеріальні до-кази нашої невинності подамо по точнім про-слідженні цієї справи.

За поміщення цієї заяви з-гори дякуємо,

Дрогобич, дня 9 жовтня 1933

Гавдяк Богдан, гімназійний випускник

Гавдяк Омелян

Гавдяк Тадей, абсолювент філософії

Веселий Володимир

Веселий Нестор

Веселий Олександр, студент прав

Веселий Юрко

Городиський Володимир, абсолювент філософії
і приватний урядовець

Городиський Іван, магістер прав

Городиський Осип, магістер фармації.²²⁵⁾

"Діло" надрукувало заяву, не додавши від се-бе ніякого в'яснення, не вибачалося перед підпи-

225) "Діло", число 265, четвер, 12 жовтня 1933.

саними, поминуло це мовчанкою, думавши, що на тому стане.

Покривджені громадяни ждали на якесь вияснення і може б дійсно на тому справа скінчилася. А коли “Діло” мовчало і правдоподібно вже забуло про те, вважаючи порушення людської честі дрібничкою, що вичерпалася надрукуванням заяви — підписані під нею віддали справу в руки адвокатів. А ті, докладно прослідивши справу, перестудіювали акти, статті і звідомлення з процесу в “Нашому Кличі” і прийшли до переконання, що ані в зізнаннях аспіранта Бубена, ані в “Нашому Кличі” нічого подібного не було і що невідомо на якій підставі і звідки дійшов Володимир Целевич до таких образливих тверджень у своїй статті в “Ділі”.

У висліді того вислано до редакції “Діла” спростування, покликуючися на 19 параграф пресового закону, що давав на те право покривденим і накладав на обов’язок це надрукувати. У спростуванні стверджено, що адвокати д-р Володимир Ільницький та д-р Іван Рогуцький зладили урядово засвідчений відпис з судових актів у Самборі з зізнань аспіранта Бубена. Долучено ті відписи в польській мові, так як вони були написані в оригіналі. Не знайдено там нічого з того, що покликалося і що подало в своїй статті “Діло”. На тій основі:

“Підписані стверджують, що неправдою є подана інтерпретація зізнань Бубена в “Ділі”, чим зроблено велику кривду підписаним громадянам. Зате правдою є, що підписані ніколи не мали і не мають ніякого контакту з поліцією, як рівнож правдою є те, що поза вище цитованими відписами тих зізнань аспіранта Бубена той останній нічого більше не сказав щодо осіб підписаних у тій справі.

Просимо Хвальну Редакцію в найближчому числі "Діла" помістити в цілості це спростування.

Рівночасно зазначаємо, що на випадок непоміщення цього спростування, цілу справу звернемо на судову дорогу.

(Слідують підписи ті самі, що під попередньою заявою). ²²⁶)

"Діло" пробувало боронити себе й Володимира Целевича, що він покликувався на "Наш Клич", який містив звіти з самбірського процесу на підставі стенограмів свого спеціального кореспондента і які тому були найобширніші з усіх існуючих з того процесу звітів. Ані "Діло", ані п. Целевич не хотіли на когонебудь кидати клеймо конфідента, але ж не можна було хіба зовсім промовчати звіту, в якому подано ті назвища.

Показалося, що такого звіту в "Нашому Кличі" не було, і припертий до муру Володимир Целевич мусів публічно в пресі перепросити ображених громадян заявою такого змісту:

"В інтересі правди стверджую, що в моїй статті "На маргінесі зізнань Романа Барановського", поміщеній у "Ділі" з дня 8 жовтня ц. р., я через помилку невірнo зацитував слова "Нашого Клича" про те, що комісар Бубен подав Чеховському як своїх конфідентів у Дрогобиччині назвища Веселого, Гавдяка, Городиського й Мотики. Рівнож я перевірів, що на процесі в Самборі комісар Бубен того рода зізнань не зложив.

²²⁶) "Діло", число 284, субота, 28 жовтня 1933 — "З відгуків самбірського процесу. Лист до редакції".

Мимовільно покривджених невірною нотаткою прохаю вибачення”.

Володимир Целевич²²⁷⁾

Особливо заболіло угодовщину²²⁸⁾ становище “Нового Часу” в оцінці цілоти поліційних зізнань Романа Барановського, а не тільки тих, що були виявлені на прилюдному судовому розгляді. “Новий Час” писав:

“Самбірський процес був прилюдний і все те, що діялося на ньому, могло кидати ярке світло. Всякі зізнання, зложені й відчитані на процесі, переходили крізь фільтр внесень, заперечень, спростувань і т. д., так що громадськість могла собі виробити погляд на їх вартість і стійкість.

Зовсім іншу вартість мають зізнання Романа Барановського, яких на процесі не розглядає. Зізнання провокатора — маємо враження — у 90% брехливі й видумані, а яких не було можливості справдити ніяким чином, не можуть стати для шануючих себе людей доказовим матеріалом до висвітлення такого чи іншого становища в якійнебудь організації. Які це брехливі зізнання, знає хіба п. Целевич на підставі того, що Роман Барановський наплів у них на нього!”

²²⁷⁾ “Діло”, число 289, четвер, 2 листопада 1933.

²²⁸⁾ Щоб не було непорозуміння, вияснюємо, що терміном “угодовщина” не обнімаємо всього українського легального партійного світу, тільки ті його кола, що перли до угоди з польським урядом за ціну дрібних, несуттєвих і просто негідних для престижу визвольних змагань уступок. На жаль, склалося так, що ці кола показалися найактивніші, не знайшли рішучого спротиву і кінець-кінців таки потягнули легальну політику за собою. Вона не знайшла в собі сили тому протиставитися.

“Новий Час” тут явно виступив проти використання зізнань провокатора, брехливих і неперевіраних, як підстави до “оздоровлювання” відносин в українській суспільності. Навіть сама польська влада, що в самбірському процесі пішла на вирішний бій проти українського підпілля, вагалася, чи залучити ці поліційні зізнання Романа Барановського до свого арсеналу, і рішилася з них не користати.

Це страшенне заболіло УНДО та його пресову трубу, “Діло”. Спершу почали вони доказувати, що виявлення, обговорення і критична аналіза лежить не тільки в інтересі всієї української суспільності, але передусім в інтересі самого українського підпілля. А далі кинулися вовком на т. зв. ідеологічну групу “Нового Часу”.²²⁹⁾

229) Зо статей “Діла” не можна довідатися, кого воно залічує до тієї “ідеологічної групи”. Редакційний штаб у видавництві Івана Тиктора, що видавало теж щоденник “Новий Час”, був великий і кількістю своїх співробітників далеко перевищував якнебудь інше українське видавництво в Галичині. Крім щоденника “Новий Час”, видавався там ще тижневик “Наш Пралор” і дуже поширений та багаточитаний часопис-тижневик “Народня Справа” з найвищим накладом, що його колинебудь до того часу осягнув якийсь український часопис. Видавалася теж регулярними місячними випусками серія книжечок і такі більші речі, як “Велика історія України”, “Історія української культури” та “Історія українського війська”. Працювали при тому десятки співробітників. До найбільш відомих назвищ редакційного складу видавництва належали Дмитро Палів, д-р Григор Лужницький, письменники Микола Голубець і Юра Шкрумеляк. Трудно окреслити, що саме представляла собою “ідеологічна група Нового Часу”, обережно можна сказати, що “Новий Час” у тому періоді ставився прихильніше до націоналістичного підпілля, хоч і не погоджувався з ним, противився угодовській капітулянтській політиці, і,

Не реферуємо тут довгої полемічної статті “Діла” в обороні потреби й дока зуванні доцільності порпатися до самого дна у виявлених, чи невиявлених, правдивих, чи брехливих зізнань Романа Барановського, як теж нападків “Діла” на становище “Нового Часу” та його “ідеологічної групи”. Було б це задовго і, по сутті речі, було б воно тільки перемелюванням уже сказаного.

Одначе сам факт, що зарисувалася така глибока різниця думок у погляді на ту справу між редакціями обидвох часописів, дуже йшов на користь націоналістичному рухові в його тодішній ситуації. Після гургану, що звіявся в часі самбірського процесу, такі пересправи на пресових сторінках могли здаватися “бурею в склянці води”. Але вони дуже помагали націоналістам, а головню підпіллю в його прикрому положенні, розсівали громадську увагу на дрібні конфлікти, в котрих угодовецький табір мусів переходити у відступ, відверталися від нього симпатії та викликувалися негодування за те, що хоче він поліційними зізнаннями розправлятися з політичними противниками в українському громадському житті. Тим більше, що це були не самі тільки редакційні сварки, за противними до “Діла” поглядами стояла якась “ідеологічна група”, отже виходило це поза стіни редакційних кімнат і спиралося на якусь частину суспільної української опінії, що хоч і не соліда-

взагалі, займав більш стійке, без хитань і вагань, становище в українській політиці. Через те нераз попадав він у конфлікт з УНДО-м. Можна здогадуватися, що до тієї “ідеологічної групи” належали теж особи з-поза складу працівників цього своєрідного “пресового концерну” і вони, а принаймні дехто з них, пізніше стали довкола пресових органів “Фронту Національної Єдності”, що його створив та очолив редактор Дмитро Палів.

ризувалася з методами політичної боротьби підпілля, хоч також потрясена самбірським процесом, але хотіла бути справедлива в своїх висновках, не генералізувала одного чи кількох випадків на весь український націоналістичний рух від низу аж до Проводу, і, надівсе, хотіла в тій боротьбі йти чесно, без підступних ходів.

XXXI. РОЗДІЛ

ЗАМІСТЬ ОБОРОНИ — НАСТУП!

Стабілізація внутрішнього протинаціоналістичного фронту. — Нема перемир'я, ні збройного поготів'я — постійна позиційна боротьба. — Тотальна війна за "бути, чи не бути". — Демагогічне гасло про два рамена держави; поліція і підпілля. — Загранична світова опінія самбірським процесом не інтересується. — Ані слова в великих щоденниках. — Увагу привернув процес Димітрова в Ляйпцігу за підпал Райстагу. — І в польській пресі менше зацікавлення, як звичайно. — Зате перед підпіллям став сильний внутрішньо-український фронт. — В початках ОУН його не хотіла. — Скрізь скрайні концепції і кличі. — Радикали стали на соціалістичній плятформі II Інтернаціоналу. — В УНДО переважила капітулянтська угодовщина. — В ОУН узяли верх техніки революції над політиками. — Це разом мусіло довести до внутрішньої війни. — Причини революційної радикалізації в ОУН (крайовій). — Виарештування і примусові виїзди первісного її керівного активу. — Безвиглядність оборони перед наступом в оперті на демагогію Самбора. — Та ОУН не грішила безрадністю. — В одну мить перейшла на контр-офензиву. — "Звідомлення" Крайової Екзекутиви ОУН. — Заперечення членства Романа Барановського в ОУН. — Доносив лише про старі речі. — Угодовщина пішла на шлях, показаний поляками. — Тому й виступила проти підпілля. — А це значить: вислужництво займанцеві і спілка з

поліцією. — Хочете війни? Будете її мати! — Чому підписана Крайова Екзекутива, а не Провід Українських Націоналістів. — Комунікат виданий у краю, передрукований за кордоном і за океаном. — Його хлоп'яча задержуватість. Сліди поспіху й помилки в фактах. — ПУН удруге поставлений перед фактом акцентує "звідомлення" екс пост. — Другий комунікат Крайової Екзекутиви ОУН. — Головним джерелом політичної інформації — балакучість угодного табору. — Заборони членам і прихильникам дискутувати й розмовляти з угодовцями. — Демаскувати клеветників ОУН. — Поступати з ними за вказівками місцевих проводів. — По тій самій лінії націоналістична преса за кордоном. — Виступи "Нового Шляху" в Канаді. — Самбір зааранжували поляки, як зброю проти українців. — Про провокацію горляють найбільше гендлярі національною ідеєю та честю. — Геть зо спрчинниками національної деморалізації — угодовцями! — Українці пасажирами в поїзді, а машиністи — поляки. — Демагогія з обох боків. — Війна на два фронти аж до впадку Польщі. — Закидають підпілля інфільтрацію конфідентами, а самі добровільно піддаються польським контрольорам. — Брак хребта й характеру в націоналістів? — А якто з автономістичними та советофільськими резолюціями легалістів? — Барановський продавав людей тайно, а директор гімназії віддавав учнів явно поліції. — Інші приклади словної драчки в непотрібнім і жалюгіднім внутрішнім українським фронті. —

Найбільшим і найважливішим наслідком самбірського процесу та виявлення провокаторської діяльності Романа Барановського була для українського націоналістичному руху, а зокрема націоналістичного революційного підпілля стабілізація

внутрішнього українського протинаціоналістичного фронту. Зарисувався він уже давно, його перші контури показалися на горизонті ще навіть заки постала Організація Українських Націоналістів. Одначе бракувало йому постійности. Час-від-часу, головно після невдалої якоїсь бойової акції, згущувалися хмари, вдарив дощ чи навіть град, — а потім небо випогодилося й усе далі ішло своєю дорогою. Але тільки сповидно. Цей фронт існував “потенційно” і панувало на ньому щось ніби “перемир’я” ніби збройне поготів’я.

Перша його консолідація прийшла під час “пацифікації” восени 1930 року. Але ще й тоді, хоч було вже ясне, що стоять проти себе два протинні політичні табори, що більше, *два інакші ідеологічно-світоглядіві світи*, тільки вряди-годи відбувалася перестрілка на окремих відтинках того фронту. І було також ясно, що цей фронт уже не зникне ніколи, як довго буде існувати й діяти Організація Українських Націоналістів.

Після негайного суду за напад на пошту в Городку, вдалося ворожому польському окупантові заактивізувати більш угодово до Польщі настроєне крило того одноцілого партійного протинаціоналістичного фронту до гостріших виступів проти української підпільної революційної боротьби. А самбірський процес довів до сталої, так сказати б позиційної, війни на тому фронті, не тільки проти революційних метод, не тільки проти політичної конспірації, хочби й занехала вона терористичну акцію, але проти самого ідеологічного й політичного явища українського націоналізму в його найвиразнішій організованій формі Організації Українських Націоналістів. Цементом для міцнішого підмурування того фронту, що не зник уже ніколи, сталася роздута до безмірности польською, а особливо українською пропагандою сумна афера про-

вокації Романа Барановського. В скаженій атаці проти націоналістичного підпілля висувалося на чоло демагогічне гасло, що польська держава має два рамена в боротьбі з українцями: явне — поліцію, і тайне — українське підпілля, кероване армією конфідентів під проводом таких Барановських.

Нераз досі сипалися громи на голови УВО й ОУН. Після нападу в Городку виливалися й помії. Але те, що діялося тепер, перейшло всі межі. Тоді світлі постаті Василя Біласа і Дмитра Данилишина навіть з могил боронили свою організацію, замикали уста блюзнірствам, затикали вуха на лайку. Тепер же ж страшною зморою на все лягла понура тінь Романа Барановського.

Зовнішній фронт, фронт заграничної світової opinii — не існував. Світова преса зовсім не інтересувалася ані процесом за вбивство Голуфка, ані польсько-українською дракою у зв'язку з аферою Романа Барановського. Коли ще про смерть Тадеуша Голуфка були довші чи коротші звідомлення заграничних кореспондентів великої світової німецької, англійської, французької і навіть советської преси, то тепер ті ж самі газети ані одним-одніським рядком не згадали про самбірський процес. Повний брак вісток у французькій, німецькій і взагалі західньо-європейській пресі пояснюється тим, що одночасно ішов у Ляйпцігу великий політичний процес за підпал Райстагу проти Димітрова й товаришів з метою скомпрометувати комуністичну партію. Цей показовий процес почався 21 вересня — два дні після самбірського — і викликав великий відгомін у світі. Було це напередодні постанови т. зв. народнього фронту, цебто спілки комуністів з соціялістами, і вони сполученими силами з колосальним вкладом енергії спрямовували зацікавлення світа на процес у Ляйпці-

гу, в порівнянні з котрим самбірський процес був нічим незамітною подією, чисто внутрішньою польсько-українською сенсацією десь там на краю світа. Не знаходимо про нього навіть згадки в новинках.

Дивним дивом і в польській пресі самбірська справа викликала менше заінтересування, як можна було б сподіватися. Заповіджені репортери великих польських щоденників не приїхали, від самого початку більше їх цікавило, як там билися з собою польський лісничий з поручником коло Сянока. Зацікавлення зросло, хоч не дійшло до точки кипіння, аж після того, як свідок радник Казімерж Івахів відважився виступити проти задекретованої в Варшаві лінії обвинувачення.

Зате внутрішній український фронт став перед ОУН на всю ширинь, з'єднаний, спаяний спільною метою: використати підлу роботу Романа Барановського для морального й політичного викінчення ОУН.

Організація Українських Націоналістів не хотіла внутрішнього фронту в боротьбі на ножі, на життя і смерть. Рахувалася вона з тим, що мусить бути найперше суперничання, потім конфлікти і може навіть ворожнеча, але ніколи в такій формі і в такій мірі, як вона розвинулася в тридцятих роках нашого століття. Прокляттям українського політичного життя було, що в ньому на сто відсотків здійснилися соціологічні закони протиставлення скрайностей поміркованості. На кожному відтинку політичного українського життя перемогли скрайні концепції і кличі: радикальна партія, з національної-селянської, пересунулася на соціалістичні позиції Другого Інтернаціоналу, який був запереченням найістотніших — найприродніших властивостей селянської психіки: прив'язання до землі, інстинкту земельної власності. В національ-

но-демократичній мішанині взяла верх найбільш її угодово-капітулянтська тенденція і заплила до пристані “нормалізації” під капітанами її корабля Василем Мудрим і Володимиром Целевичем. У націоналістичному русі до голосу прийшла скрайня течія, що проповідувала технічно-революційні, терористичні методи політичної боротьби. Виплила наверх нещасливим збігом обставин, а не внутрішньою природною еволюцією. Полковник Роман Сушко мусів виїхати за кордон після двократнього свого ув'язнення під замітом, що був він Крайовим Комендантом УВО; сотника Юліяна Головінського, що перший злучив у своїй особі два пости, — Крайового Коменданта УВО і Провідника Крайової Екзекутиви ОУН, убила польська поліція під Бібркою 30 вересня 1930 року; Бойового Референта Крайової Команди УВО, Зиновія Книша, запропорено до в'язниці на довші роки; референт пропаганди, Ярослав Барановський, також мусів утікати за границю і небавом зрада його брата Романа цілком спутала йому руки на деякий час; помандрували в тюрму такі визначні члени націоналістичного руху, як т. зв. конгресівці, цебто учасники Першого Конгресу Українських Націоналістів у Відні 1929 року, — д-р Юліян Вассиян, ред. Зенон Пеленський, д-р Олесь Бабій, інж. Осип Бойдуник і з молодших — проф. Степан Ленкавський. Помер Степан Охримович, хоч більш радикальних поглядів, але в ідеологічному, а не терористичному аспекті. Лишилося чисте поле і порожнє місце, що його негаймо заповнило скрайне крило під проводом Зенона Коссака та Івана Габрусевича. Якінебудь радикальні засоби супроти нього в даному моменті були б уже тоді розбили ОУН на двоє, так як це сталося вісім років пізніше.

Нещастям екстремів є не тільки те, що вони “дотикаються”, як говорять філософи, але й ідуть на бій з кличем: “або-або!”. Так воно сталося і на галицькій землі й ОУН, під проводом своїх екстремістів, стала віч-на-віч сконсолідованого внутрішнього українського фронту, в котрому першу скрипку хотіли грати угодовці.

Всяка оборона в таких умовах була безвиглядна. Прийнявши оборонну тактику, ОУН сама добровільно лягала б на лопатки. Бо чим і як боронитися, як пояснювати появу й діяльність такого Романа Барановського, оточеного невідомо яким числом менших підголосків, як оправдувати те, що його своєчасно не виявлено, не знищено, як і слід було б революційній організації?

В психозі, що витворилася під час і після самбірського процесу, що помогло б закидати демагогію, фальшиві перекручення, навіть і брехливість легального світу в поставі та розцінці такого явища? Нехай буде, що перебільшують, що перекручують, можливо що й брешуть у дечому, — та це не причина зради і провокації Романа Барановського, це її наслідок. І Барановський не вийшов з УНДО, тієї чи іншої соціалістичної, демократичної чи християнської партії, тільки з рядів ОУН.

Що pomoже закидувати, що провокація не була монополією ОУН, що це явище так старе, як і сам організований політичний світ, що ніхто ніколи не був від неї вільний, що, вкінці, УВО й ОУН боролися проти неї, що вбили провокатора Гука й Бережницького, що викрили чимало інших та остерігали пере ними українську суспільність? Ви почуєте відповідь, навіть від прихильника ОУН: це все правда, але ви подушили дрібну рибку, а не бачили між собою кита. Ба, не тільки, що не бачили, але й були сліпі, коли вам його показу-

вали і ще на два місяці перед процесом ламали копії в його обороні.

Які б не висувати заміти проти ОУН, ніхто не міг їй закинути безчинної бездарности. В одну мить рішила вона, що коли нема шансів на оборону, треба перейти в контрфензиву по думці старої засади, що найкраща оборона — це наступ.

Найперше треба було скінчити з аферою Романа Барановського, щоб ні хвилини довше не бовтатися довкола неї. Факт незаперечний, що Роман Барановський був і конфідентом і провокатором. Одначе неправдою є, що він був одночасно визначним членом організації, займав у ній якісь видні пости. Все це брехня і злобна видумка, того навіть самбірський процес не доказав. Доносив Барановський тільки те, що знав з часу, коли був членом УВО, т. зн. до половини 1929 року. Щонебудь доніс він поліції про пізніші речі, це роздобував приватними інформаціями від давніших своїх товаришів і знайомих і було воно, як зрештою показували його зізнання, майже завжди в світі минулого, не відносилось до поточних справ організаційного діяння.

Ще не скінчився самбірський процес, а вже ОУН видала, за підписом Крайової Екзекутиви таке

ЗВІДОМЛЕННЯ

“У зв’язку з самбірським процесом (Романа Барановського) доводимо до відома:

1. Рішенням Крайової Команди УВО в місяці червні 1929 року виключено Романа Барановського з активу УВО тому, що він затратив ті моральні вартості, які члени УВО мусять мати в своєму характері. Тим самим з того часу не був Роман Барановський втаємничений у ніякі справи організації і не брав ніякої участі ні в

організуванні, ні в виконванні ніяких актів, чи акцій, з оручення організації.

2. До ОУН Роман Барановський ніколи не належав.

3. В місяці жовтні 1929 року виринуло підозріння, що Роман Барановський має зв'язки з польською поліцією. Тоді перевірено ті факти, з яких випливало те підозріння, одначе вони не вистарчали до випровадження остаточних консеквенцій — цебто виміру найвищої кари. Дальшому слідженню Романа Барановського перешкодив його побут за кордоном, а після його повороту до краю — його арешт.

4. Інформації, які давав Роман Барановський польській поліції, були роблені ним, як заключення на основі зовнішніх помічень і ознайомлення з деякими справами організації з давніших часів. Поза тим — це видумки і брехні.

5. Так званий самбірський процес уряджений польською владою на те, щоб підорвати довір'я українського громадянства до ОУН. Представники угодового табору в поборюванні революційного націоналістичного руху пішли шляхом, підсуненим польською владою, і прийняли за правдиві поліційні зізнання насвітлення діяльності ОУН, подавані конфідентами і представниками польської поліції.

Поборювання українського революційного руху угодовим табором по лінії інтересів польської державної рації методами чи то накиченими чи підсуненими займанцицькою владою оцінюємо як наявне вислугування їй. Тому того рода спроби угодового табору в поборюванні українського організованого націоналізму ставимо і будемо ставити нарівні з заходами займанцицької влади проти нас”.

В жовтні 1933 року.
Крайова Екзекутива ОУН на ЗУЗ.²³⁰⁾

Цей перший офіційний акт ОУН у справі провокації Романа Барановського заслуговує, щоб добре йому приглянутися. Перше враження з нього — і такий був намір автора — це ствердження, що *період провокаційної і донощицької діяльності Романа Барановського припадає на час, коли він уже не був членом організації*. І через те не видавав він ніяких нових організаційних тайн, тільки робив свої здогади й висновки на основі давнішого свого досвіду з підпільної діяльності. Тому все те в більшості видумки і брехні. Це перше, засадниче ствердження. Друге: ці, переважно фальшиві доноси Романа Барановського поліція підсунула угодовому таборові, він прийняв їх за правдиві і послугується ними в боротьбі з ОУН. А тому він, об'єктивно, стає співником польського окупанта в боротьбі з революційним українським рухом. І за таку діяльність угодового табору ОУН буде до нього ставитися так само, як до заходів окупаційної влади.

Іншими словами: хочете війни? Будете її мати!

Однаке в тому першому вже комунікаті криються зародки первородного гріха, що довели пізніше ОУН до внутрішньої катастрофи і їх легко переочити, мавши увагу зайняту виключно справою Романа Барановського.

Це “звідомлення” підписала Крайова Екзекутива ОУН, а не Провід Українських Націоналістів. Це ще не було б лихом, якби діялося воно за порозумінням з ПУН, бо в такій ситуації для ПУН найкраща була мовчанка. Воно було доведене до

²³⁰⁾ “Український Націоналіст”, річник I, число 2-3, жовтень-листопад 1933 року.

публічного відома летючками — іншого способу Крайова Екзекутива тоді не мала. Але було також у дослівному тексті надруковане в підпільному органі ОУН, що видавався за кордоном, і з доручення ПУН та при допомозі його пропагандивного апарату розповсюднене по країнах емігрантського поселення в часописах, що стояли близько до ОУН або вважалися органами націоналістичного руху. Наприклад, передрукував його канадський “Новий Шлях”. Зовсім природно, що вся та публікація не відбувалася в одному часі: найперше друкувалися та розповсюджувалися летючки, потім друковано це за границею. А що друковано її в органі, який видавав ПУН, то тим самим ПУН прийняв до відома зміст і форму летючки, поставивши за нею свій верховний авторитет. Значить, черговий раз т. зв. “крайовики”, цебто крайові націоналісти поставили Провід Українських Націоналістів перед доконаний факт, а ПУН на те не zareагував, бо в даній ситуації може й не міг.

А тим часом це звідомлення містить у собі речі, що їх ніколи там не було б, якби його редаговано в ПУН, а не в Крайовій Екзекутиві, або принаймні в порозумінні з ПУН. Перш усього, вражає його доволі мало поважний, хлоп'ячо-задерикуватий тон, що хоче бути більше грізним, як ним у дійсності був. Це прикмета т. зв. тридцятих років націоналістичного руху в Галичині і її перші сліди бачимо вже в стилізації “декалогу українського націоналіста”.

Далі, на всьому звідомленні видні сліди поспіху. Вміщено там факти, що їх напевно пропущено б, якби був час порозумітися та їх перевірити. Наприклад, Романа Барановського не виключено в червні 1929 року за втрату потрібних членів УВО моральних вартостей характеру. Його відсунуено від активної діяльності в УВО, подаю-

чи за причину і йому самому й іншим членам поганий стан здоров'я, що вимагав лікування. Іншими словами, послугуючися термінологією пізнішої практики ОУН, він пішов на "безтермінову відпустку", з котрої вже ніколи не мав вернутися до практичної роботи в організації.

Підкреслено, що до ОУН Роман Барановський ніколи не належав. Це не зовсім відповідало правді. Так само можна було б сказати, що і Сенік-Грибівський і полк. Сушко і навіть Юліян Головінський не були членами ОУН, вони ж бо склали свою членську присягу в УВО і не повторяли її в ОУН. ОУН постала в січні 1929 року, а Романа Барановського відсунено від активної роботи в організації — хоч не позбавлено ще тоді його членства — у червні того ж року. Отже від січня до половини червня 1929 був він таким самим членом ОУН, як усі інші члени складових націоналістичних організацій, що злилися в ОУН: УВО, Союз Української Націоналістичної Молоді, Легія Українських Націоналістів і т. п., що вважалися автоматично членами нової організації, без потреби повторювати церемоніал записування і формального прийняття в члени. В такий спосіб і я сам і сотні членів з-під моєї команди знайшлися в рядах ОУН.

Ціла третя точка, про підозріння супроти Романа Барановського складена дуже слабо й недбало, а що найважливіше — незгідно з правдою. Підозріння могли бути, але в окремих людей, що їх наверх не виявляли. Жодного сумніву в краю ніхто супроти Романа Барановського не мав, принаймні до вересня 1930 року, доки я був на волі, бо хто як хто, але я перший був би тоді про те знав. Виїзд його за кордон зовсім не перешкаджав слідкувати за ним і його роботою, а тим менше не перешкодив тому його арешт після повороту

до краю, бо вернувся він до Львова вліті 1930 року, арештовано його всього на три тижні аж у вересні того ж року, випущено на волю і поновно арештовано аж у березні 1932 року. Якби Крайова Екзекутива вела проти нього слідство в наслідок якихсь підозрінь, мала піддостатком на те часу.

Офіційний акт ОУН у такій справі не сміє мати нічого, щоб за те можна зачепитися, і не сміє він говорити неправду, бо кого раз зловлено на брехні — ніколи йому не повір'ять.

Та що найбільше вражає в цьому комунікаті, це його стилізація таким тоном і способом, якби Крайова Екзекутива була єдиним верховним та уповноваженим до такої справи органом ОУН. Вже в тому одному, як теж у факті випущення його без попереднього порозуміння й устійнення тексту з Проводом Українських Націоналістів можна бачити перший крок, від котрого почали розходитися стежки галицьких націоналістів та цілої ОУН під проводом ПУН.

Кілька днів пізніше вийшло друге “звідомлення” Крайової Екзекутиви, з інструкціями для членів і прихильників ОУН, як мають вони себе вести в стосунках з членами угодового табору, з уваги на те, що головним джерелом інформації для польської поліції є на ділі угодовий табір.

ЗВІДОМЛЕННЯ

“Самбірський процес виказав, що боротьба з донощитвом і провокацією не проводилася в нас на цілому фронті. Організація боролася до тепер з поодинокими випадками донощитва, які мали місце серед членів організації, а звертала мало уваги на властивий корінь лиха — на угодовський табір, який на ділі є головним джерелом інформації поліції.”

Не твердимо, що всі ті, що є поза рамками організації, є донощиками чи провокаторами. Проте самбірський процес показав, що саме з-поміж цього угодового табору вийшло багато свідомих чи несвідомих інформаторів поліції (гл. зізнання свідка Матчака і Луцького). З приводу того ми приневолені прийняти якнайдалші засоби охорони перед того рода інформаторами польської поліції і держати всіх тих, що такими інформаторами є, або в консеквенції свого політичного переконання ними можуть стати (гл. статті Кедрина в "Польсько-українському Бюлетені", Кузьмовича й Кучабського в "Меті", Назарука в "Новій Зорі", Целевича в "Ділі"), здалека від усіх тих справ, хочби й дуже посередньо зв'язаних з діянням організації.

В тій цілі членам організації наказуємо, а симпатикам нашої організації поручаємо:

1. Про справи безпосередньо чи посередньо з організацією зв'язані не входить в зайві дискусії з діячами угодового табору.

2. Вистерігатися суперечок з ними, які давали б матеріал про напрямні діяльності ОУН.

3. Зокрема по різних акціях та актах організації не подавати своїх коментарів, заміток чи хочби припущень. Самбірський процес розкрив особи, які якраз тим шляхом здобуті правдиві чи фальшиві інформації доставляли поліції (Матчак).

4. Жодним так званим визначним громадянам не давати підстав до здогадів про особи з нашим рухом зв'язані.

5. Не давати послуху сплетням, що мають на меті сіяти серед нашого загалу недовір'я до організації, бо їх нарочно поширює угодовий табір (стаття Целевича в "Ділі", летючки

УНДО-ння з зізнаннями Романа Барановського, "Громадський Голос").

6. Демаскувати з місця всіх тих, що такі вістки-сплетні поширюють.

7. Проти здемаскованих клеветників виступати якнайрішучіше по окремим вказівкам місцевих органів ОУН".

В жовтні 1933 року.

Крайова Екзекутива ОУН на ЗУЗ.²³¹⁾

По тій самій лінії пішли роз'яснення постави легальних партій в часі самбірського процесу і після нього в пресі, що на неї могла мати вплив ОУН за кордоном і за океаном. Писав, наприклад. "Новий Шлях" з Емонтону:

"Відомий самбірський процес у справі вбивства речника "польсько-української згоди", Тадеуша Голуфка, на якому м. і. виступав бувший член УВО і пізніший конфідент польської поліції, Роман Барановський, дав нагоду нашому опортуністичному таборові, як у Батьківщині, так і на еміграції, скріпити свій наступ проти Організації Українських Націоналістів (ОУН). Різноманітні угодовці, загумінкові політикани, "інтернаціоналісти" різних покріїв, а з ними і польська поліція стали рука в руку в одну лаву проти українського націоналізму. Оце протинаціоналістичне об'єднання в підлий спосіб очорнює наш націоналістичний табір, а зокрема його Провід, стараючися вмовити в суспільність, що в ньому повно провокаторів...

Про провокацію в ОУН говорять тепер ті, що завсіди провокують, продають і міняють українську національну ідею... Барановського

231) "Український Націоналіст", річник I, число 2-3, жовтень-листопад 1933 року.

та інших продажних типів серед нашої суспільності витворюють саме ті, які закидають деморалізацію нашої національній революційній організації. Коли хочемо забезпечити ту нашу організацію від усяких проявів упадку національної моралі, в першу чергу мусимо старатися усунути причини деморалізації. Головною причиною безсумнівно являються безхребетники та опортуністи тих наших політичних угруповань, які хочуть визволяти Україну "органічною" працею та "реальною" політикою, робленою в межах ворожої законності. Та їхня "народня" робота в рамках ворожих законів довела одних до цілковитого примирення з фактичним станом речей, витвореним займанцями, інших довела до провокаційної роботи серед нашої суспільності".²³²⁾

Як пішло вже на бій, то в ньому вистрілювалася всяка амуніція. Від самбірського процесу аж до вибуху війни в 1939 році закидали націоналісти льояльним до Польщі угодовцям, що вони неначе пасажири в поїзді, їдуть туди, куди везуть їх польські машиністи в льокомотиві, і не в силі змінити його напрямку.

Що — це вигаслий вулкан, з якого ніхто вже ніколи не в стані видобути огню не то для визвольної боротьби, але навіть почуття національної гідності українського народу.

Відплачувалися їм такою ж монетою за поставу після Городка й Самбора. Без сумніву, було там немало демагогії, але ж бо такою самою демагогічною, хоч і лицемірною тактикою послуговувалися і противники націоналізму.

²³²⁾ "Новий Шлях", Едмонтон, число 47, 21 листопада 1933 — "Ще в справі процесу в Самборі".

На закид, що поляки кермують підпіллям через інфільтрованих туди конфідентів і провокаторів, відповідали, що ОУН принаймні проти того бореться, а в легальні установи поляки не потребують нікого інфільтрувати, роблять це цілком явно, за згодою легальних українських провідників насаджують туди своїх контролорів, от хочби польських сержантів над українськими “Лугами”. Також видали поляки закон, яким змушували підприємства з більшою кількістю працівників на кожних 25 осіб персоналу приймати одного польського інваліда, або “оброньцу Львова”, т. зн. тепер українці своїми грішми утримують тих, що боролися проти них у визвольних змаганнях. Вимагали, щоб у яечних експортних магазинах української кооперації вишколювалися польські фахівці, бо поляки своїх не мали. І щось не чути було ані протестів, ані інтерпеляцій, ані газетної мобілізації української суспільности — бо так наказав пан. Забулася тут “сеймова трибуна”.

Гімназистів боронили перед націоналістичною ідеологією, а самі виховували їх на покірних шукачів державної клямки.

Нема в націоналістів сильних і стійких характерів, зате є вони в легальному світі. Ось приклади: один з радикальних лідерів, д-р Северин Данилович, закладає першу “хрунівську” угодову політичну партію і перший виломлюється з солідарної політичної постави української суспільности. Другий радикальний діяч і, на жаль, полковник української армії, д-р Роман Дашкевич, прийняв *добровільно* польську контролю над “Лугами”, чим перший зробив вилом в автономности українського суспільного організованого світу. А ось яка “стійкість” характерів у національно-демократичному таборі. Від коли постало УНДО, не було й року, щоб не відкололася звідти якась група і тво-

рила власну організацію: католицьке крило, радянські, накінець група Палієва. А й ціле УНДО також дуже "стійко" трималося "відповідальної" національної політики по засаді: раз на ліво, раз на право! На одному з'їзді схвалювало польську автономістичну резолюцію, на другому советофільську. Туди мають іти націоналісти вчитися політичної мудрости.

Роман Барановський був конфідентом і продавав поліції своїх товаришів. За те діставав двісті злотих місячно. Не могло бути й не було нікого, хто б не назвав це огидою. Він це робив, щоб "зреабулітуватися" і заслужити собі на ім'я льоляного "обивателя". А чим різнився від нього один з директорів української гімназії, що ловив учнів, які розкидали летючки, кликав їх до канцелярії, дзвонив на поліцію і казав арештувати? Хіба тим, що за те, щоб таким способом також заслужити собі на ім'я льоляного "обивателя", брав не 200, як Барановський, тільки 600 злотих місячно і шанували його за те, як "доброго українського громадянина та виховника".

Такі колочі й затруєні стріли кидалися з обидвох сторін, не завжди по-правді і майже завжди непотрібно. Трудно тепер скидати за те вину на одну чи другу сторону. Однак є підстави думати, що інакша постава легального світу після Городка й Самбора, більше гідности його супроти польського займанця хоч не усунула б цілком того явища з українського суспільного життя, але не довела б його до такої гостроти і таких скрайних виявів. Коли творився націоналістичний світ, не йшов він на повне знищення і ліквідацію всіх легальних партій. Хочби й тому, що не міг би того зробити, та ще й у чужій державі. Слушно чи наївно, але вірив він, що вони занидіють, хоч не зникнуть зовсім, але тратитимуть свою силу та керів-

ництво українською політикою в міру того, як ширитиметься націоналістична ідеологія та світогляд і міцнішатиме націоналістична організація. Є всі підстави думати також, що якби легальщина трималася своїх політичних позицій з половини 20-тих років і не пішла на похилу площу угодовщини, цілком інакший був би теж і націоналістичний рух у Галичині. А так кожна сторона хотіла поставити на Богдановім: “нехай стіна об стіну вдариться, одна впаде, — друга зостанеться”. Що ж, одна в 1939 році впала, але друга так вищербилася, що до сьогодні не замурувала виломів.

IV. ЧАСТИНА

ЗРАДНИК І ПРОВOKАТОР

XXXIII. РОЗДІЛ

ДОНОЩИЦТВО І ПРОВОКАЦІЯ

Безтрадиційність революційної боротьби в Галичині. — Не було досвіду в конспірації. — Донощиків мало, тому невміння їх викривати й поборювати. — “Грубий калібер” Роман Барановський не дорівнював своїм колегам в інших народів. — Паніка в суспільності. — Підсичує її поліція. — Револьверові вістки польської преси. — Ріжниця між конфідентом і провокатором. — Остороги “Сурми”. — Перебільшення значення внутрішнього “вивяду”. — Тверезий голос заморського емігранта. — Провокація, але польська, щоб вивести нас з рівноваги й напустити переляк. — Співпраця поліції з польською пресою. — Вимушені признання подаються як “конфіденційні інформації”. — Зберігати холодну кров і критичну поставу до поліційної тактики. — Шептана пропаганда і наклепи польської влади на революційних провідників. — Приклади “Розбудови Нації” про таку ж саму роботу українських противників націоналізму. — Поліція позбулася непотрібного вже Барановського для психологічного ефекту серед українців. — Наслідком того — психоза в суспільстві. — Боротьба з нею тяжча, як з провокацією. — Як бореться підпілля з донощицтвом. — Смерть, або демаскування. Частинні тільки успіхи поліційної показухи з Барановським. —

Українська суспільність майже не знала революційної конспіративної боротьби. В Галичині, до часу польської окупації 1919 року, ніколи не було

конспірації між українцями, якщо не враховувати туди таємних гімназійних гуртків, що читали всяку літературу, здебільша легальну, а якщо заборонену, то тільки для шкільних учнів. А за Збручем самостійна українська революційна політична діяльність велася дуже коротко у “Братстві Тарасівців” та в першому році діяльності Революційної Української Партії (РУП), доки не влялася вона в загальне русло соціалістичного руху в царській імперії. І тому ані не було традиції революційної боротьби, ані часу зібрати досвід у конспіративних її методах. Окремі українці зігравали не раз визначну роль в революційних організаціях, що діяли на українських землях обабіч Збруча — та це був досвід чужих, не українських політичних сил. І коли український підпільний рух почав діяти в 1920 році, він ішов у тих справах неначе напотемки, здобуваючи свій революційний досвід у тяжкій науці, за яку дорого приходилося платити.

Де є конспіративна діяльність, там скоріше чи пізніше з’являються донощики. Це незаперечне соціологічне явище і зайве було б доказувати це прикладами з історії революційних рухів у світі. Мусіли вони виринути і в українському підпіллі, бо ж складалося воно не з ангелів, тільки з таких же самих людей, як в усіх інших революційних рухах, з такими ж самими слабостями людської душі, котрі може використати ворог. Однак тих донощиків було мало і були вони дрібні, без більшого значення. Коли ж з’явився на овиді перший грубший калібер в особі Романа Барановського, — хоч і далеко він не доріс до своїх колег по тій зрадницькій професії в інших народів, — українська громадськість була просто перестрашена. В першій хвилині вона втратила здібність холодно про те подумати, розібратися в ділі власною своєю

аналізою, піддалася паніці, що їй доцільно і свідомо напустив на неї польський поліцейний апарат, і яку піддувала угодово супроти Польщі настроєна частина легального українського партійного світу в своїй політичній розгрі з націоналістичним рухом, що стояв їй найбільшою перешкодою на шляху до угоди.

Але ще й перед Романом Барановським поліція старалася заціплювати в нашій суспільності дефетестичні думки про безнадійність усякої боротьби, покликуючися на те, що вона або заздалегідь знає про наміри підпілля через своїх донощиків, або при їхній допомозі швидко виловить усіх учасників якої б то не було революційної акції. Перестерігала перед тим “Сурма”, коли писала:

“Усім відомі зізнання польських поліцейних урядовців, зокрема на останніх процесах, про внутрішні справи УВО чи про окремих обвинувачених. Ті зізнання викликували різні чутки й поголоски, бо поліцейні службовці постійно твердять, що їхні інформації — “конфіденційні” і походять з внутрішнього “вивяду”. Знані й експертизи “знавця” від справ УВО”, Казімержа Івахова, який з лантуха засипує всіх інформаціями про ідеологію, тактику, статуту, регуляміни, пляни, реферати тощо з УВО й ОУН. До того револьверові вістки польської преси, які супроводжують масові арешти по кожному чині УВО, мовляв, уже зловлено справника, УВО вже ліквідована, дають сторонній людині причину сумніватися, чи маємо тут діло зо справністю поліції, а чи не з роботою донощиків і провокаторів. Не диво, що непоінформованій людині це може дати підставу підозрівати, що в УВО провокатор на провокаторові сидить та провокатором²³³) поганяє.

²³³) Нерідко перемішують провокатора з конфідентом, або донощиком. Конфідент, це довірена людина поліції, яка

Та чи воно справді так?

Правда, що були донощики в УВО, правда й те, що грали вони дуже незначну ролю, а до того їх своєчасно усувано. Безперечно, можна сумніватися в тому, чи всіх їх усунуто, як та кож у тому, чи взагалі можна охоронити себе від тої дрібної гидоти... Але й можна одночасно з певністю твердити, що досі не було і тепер нема донощика на якомусь відповідальному пості в УВО.

А реляції Івахова? — питається хтось. На те можна відповісти так, як відповів під час одного з останніх процесів у Львові редактор

доносить усе те, що довідається про пляни й діяльність таємної організації, про окремих її людей, внутрішні відносини і т. і. Його доноси або попереджують, або "експост" інформують про життя й діяння організації. А провокатор, це тип, що з доручення поліції, або з власної ініціативи, сам організує революційні акти або веде якусь частину організаційної діяльності на те, щоб притягнути до того членів організації і потім видати їх поліції, або щоб виконати якийсь акт, потрібний для поліції в її усяких плянах так супроти організації, як нераз і супроти власної суспільности, щоб викликати серед неї відповідні настрої, або вплинути на урядові зміни. В історії донощики старші від провокаторів. Хоч провокатори були й давніше, але перший пляново ними користувався Фуше, шеф французької поліції під кінець великої французької революції і в наполеонській добі. Там же й викувалася французька назва agent provocateur, що прийнялася від тоді в світі. Провокація стала невідлучною частиною діяльності московської політичної поліції. Послугувалася нею дуже зручно царська Охрана, а до вершин мистецтва довели її большевики, не тільки в нутрі ССРСР, але й поза його межами. Щоб уникнути непорозуміння, в дальшому вживатимемо означення "донощик" скрізь там, де помилково "Сурма" вживає "провокатор".

українського часопису за океаном одному львів'янинові, який по зізнаннях Івахова вхопився з розпуки за голову, мовляв, "та ж він усе знає!"

— Коли б ви, пане, так читали видання українських підпільних організацій, так студіювали всі політичні процеси і коли б так старалися пізнати ті справи, як про те старається Івахів, ви знали б неменше, а може й більше від Івахова. Це речі, про які організації пишуть у своїх пропагандивних та інформативних виданнях і до яких непотрібно "внутрішнього вивяду". Коли ж скаже Івахів щось і поза тим, а звичайно говорить таких речей дуже мало, то це або логічні висновки, або більше чи менше вдалі здогади, або просто пуцена з метою провокації брехня".²³⁴)

Додає "Сурма", що всякі ті "конфіденційні відомості" та "внутрішні вивяди", про яко безнастанно балакають поліційні агенти і комісари поліції і про які розписується польська преса, це безперечно провокація, але провокація польська, щоб витворити в українській суспільності переляк.

Ці окремі випадки провокативної поведінки польської поліції переходять у систему. Підкидують "Сурму", кріси, вибухові речовини на те, щоб арештувати або невігідні для себе особи, або перші-ліпші і показати в той спосіб свою спритність. На процесах і в пресі безугавно вмовляють у публіку, що УВО на службі чи то большевиків, чи то німців, підробляють листи, видумують усякі фальшиві історії, щоб підкопати престиж організації і підорвати до неї довір'я в українському народі.

²³⁴) "Сурма", число 12 (51), грудень 1931 року, — "Шляхом провокації".

До того долучуються вимушені побоями і тортурами зізнання арештованих членів УВО на процесі, щоб не покликуватися на те, якими методами здобуті ті відомості, поліцейні свідки тільки частинно подають їх, як зізнання самого підсудного, а решту пояснюють “конфіденційними джерелами”.

“Все те, — кінчає “Сурма” — може причинитися до паніки непоінформованих та незабезпечених психологічно супроти такої поліцейної тактики людей. А паніки не було б, якби до того ставитися спокійніше та критично, якби докладно перестудіювати перебіг кожної судової справи, наприклад, чому заарештовано людину, коли, кого з нею ув’язнено, чи бито її, що зізнала вона на поліції, а що в суді”.

І “Сурма” і “Розбудова Нації” остерігали своїх читачів перед такими підступними провокативними методами не тільки поліції, але й високо поставлених польських урядовців і політиків. Поширювали вони всякого рода наклепи явно і шептаною пропагандою, наприклад, що революційні провідники розкрадають організаційні гроші, несумлінно використовують рядових членів, розтринькують кров’ю, смертю і в’язницею здобуті гроші по заграничних кабаретах, невміло керують бойовими акціями й узагалі всією організацією. А наслідок того — непотрібні жертви, невдачі та нещастя. Зокрема вони

“часто-густо кидають та розповсюджують підозріння, що той чи інший бездоганний та активний член організації стоїть на службі поліції, або що вся організація просякла конфідентами, тому в ній повна анархія та безголов’я. Всі ті наклепи мають на меті скомпрометувати організацію в очах широких кіл власної громадськості і тим відібрати їй підставу для дальшого роз-

*витку, як, наприклад, доплив нових членів, фондів, моральної підтримки, а також і з нутра розкладати організацію”.*²³⁵⁾

Кинене в українську суспільність отруйне сім'я потім заразою шириться і роздувається не раз до неймовірних розмірів. Прикладом того хоче бачити “Розбудова Нації” факт, що колишній член УВО, Ярослав Чиж з “Народньої Волі”,²³⁶⁾ вкупі з польськими розвідниками і провокаторами, зробив з полк. Романа Сущка по-перше вбивцю члена УВО, полк. Юрія Отмарштейна, по-друге, польського провокатора, а вдобутку ще і злодія. Або

*“якто наші “реальні політики”, довідавшись “довірочно” на “чорних кавах” та “поседзенях” у воеводів та інших Сухенеків²³⁷⁾ несотворені речі про ОУН, прийшовши додому, заломлюють у розпачі руки та підозрівають у провокації навіть власних дітей, хоч якраз вони самі впали жертвою провокації поляків, що можуть тільки потирати руки з задоволення, що так легко і таким примітивним способом досягнули свою ціль — “пусьціць русіна на русіна”.*²³⁸⁾

Не можна дивуватися, що пересічного громадянина, навіть прихильного до ОУН, могла загорнути в свої обійми психоза в усьому бачити руку конфідента й наслідки провокаторської роботи. З тим явищем куди важче боротися, як з самими конфідентами та провокаторами. Бо з ними українське підпілля якось собі давало раду, напевно не

²³⁵⁾ “Сурма”, грудень 1931 (уже цитована).

²³⁶⁾ Тижневик, виходить у Скрантоні, стейту Пенсильвенія, ЗСА.

²³⁷⁾ Гл. примітка число 79.

²³⁸⁾ “Розбудова Нації”, річник УІ., Прага, липень-серпень 1933, число 7-8 (66-67).

гірше, а може й ліпше, як подібні організації в інших народів, хочби в таких патріотичних і запеклих у ненависті до англійського ярма, як ірляндці. Вже була згадка, що вбито донощика Михайла Гука і Бережницького. Та не все треба було аж карати смертю, часами вистачало тільки виявити його, остерегти в той спосіб українську громадськість та внеможливити йому дальшу донощицьку роботу. Знову покличемося на один з таких прикладів у “Сурмі”:

“Польським провокатором є Юрко Дудко, наддніпрянець, років 21-23, бльондин, кучеряве волосся, невисокого росту. Є він сином письменника Федора Дудка, що раніше співпрацював з Літературно-Науковим Вістником, а недавно перейшов до большевицьких “Нових Шляхів” у Львові. Юрко Дудко працював до 1928 року в “Просвіті” у Львові, звідки за підозріння шпигунства на користь большевиків його вигнали. Був він знайомий з большевицьким консулом Лапчинським у Львові. Потім провокував він і націоналістів і комуністів. В роках 1928-1930 роз’їжджав по Волині, де ніби продавав книжки, а одночасно закладав, з метою провокації, націоналістичні та комуністичні боївки. В 1929 році просидів місяць тюрми в Рівному на те, щоб спровокувати Семенюка та 16 людей, що й досі сидять у в’язниці. Останній його подвиг був у Варшаві, де він перебував довший час. На підставі його брехливого доносу варшавська поліція арештувала 5 жовтня 1931 року Ореста Чемеринського, Стефу Кордубівну, Т. Сиротенка та його приятеля і немени темного типа А. Длугопольського²³⁹⁾ і ще Стівюка,²⁴⁰⁾ польоно-

²³⁹⁾ Варшавський кореспондент “Сурми” скривдив тут Анатоля Демо-Довгопільського, що показався пізніше доб-

філа й урядовця Поштової Каси Ощадности. По переведеній конфронтації з Дудком, поліція випустила всіх арештованих. В часі конфронтації заарештовані кинули Дудкові ввічі закид провокації. Мали нагоду на власні очі побачити підписане зобов'язання Дудка, що він буде доносити поліції про все, що діється між українськими студентами, за що діставав місячно двісті злотих”.²⁴¹⁾

Та в тім то й біда, що кожне таке виявлення, чи навіть ліквідація, конфідента до деякої міри потверджували поліційні тези. Добре, — думав собі такий Іван Запоточний, чи Степан Загородний, — зловили одного. А скільки їх ще лишилося?

Можна не тільки здогадуватися, але й прийняти за певне, що польська поліційна верхівка рішилася посвятити Романа Барановського для такого психологічного ефекту. Не така то вже була вона примітивно дурна, щоб не здати собі справи з межі, доки можна витиснути якусь користь з такого донощика. Сам же ж його найбільший протектор і спільник у провокації, радник Казімерж Івахів, зізнав у Самборі, що була думка потримати Романа Барановського якого пів року на службі, а потім він тихо пірнув би в нормальне життя, порвавши всі контакти і з поліцією і з організаційними колами, і згодом уся справа потонула б

рим членом ОУН, жертвенно працював у Карпатській Україні, сильно потерпів від чехів і від мадярів, створив “Летючу Естраду” в Карпатській Україні, був співробітником пропагандивної референтури ПУН у Кракові в воєнних роках і згинув від куль Гестапо на своїй рідній Волині.

²⁴⁰⁾ Стовпюк, здається Іван, польонофіл, співпрацівник д-ра Северина Даниловича та о. Ількова у їхній угодівій організації, званій популярно в Галичині “хлібодами”.

²⁴¹⁾ “Сурма”, число 10-11, жовтень-листопад 1931 року, — Хроніка, “Здемаскування провокатора”.

у забутті. Наказодавці Романа Барановського зорієнтувалися, що він уже дав з себе, що міг, і що все те в левиній частині відносилося до минулого. З поточної діяльності ОУН він майже нічого не приносив, бо не знав того і не міг довідатися, хіба якісь дрібненькі кришки від особистих своїх знайомих. Замість знайти йому посаду, як було обіцяно, та відпустити його до спокійного життя, поліція кинула бомбу в українську суспільність: виявила одного з найбільших своїх донощиків. Глядіть — мовляв — ми не брехали вам, коли покликувалися на наші “довірочні інформації з внутрішнього вивяду” — ось вам доказ. Один такий “конфіденційний орел”, та не думайте, що це єдиний та останній!

І не помилилися. Психічне потрясення справді було величезне, дійшло до найдальших закутків української землі під Польщею. Бо для зрозуміння революційної боротьби та її метод треба традиції, де невдачі чергуються з успіхами і в кінцевому балянсі показують сальдо на користь підпілля. Тоді це нарід розуміє з власного, хоч сумного, досвіду, але тоді й цікавиться він такими справами в історії та в інших народів, має скалю порівняння і бачить не тільки самі нещастя й від’ємні сторінки революційної конспіративної боротьби, але також її успіхи.

Бомба справді вибухла з громовим гуком. Але принесла наслідки тільки частинні, бо вбила глибше клина не між націоналістичний рух і всю решту українського народу, тільки між підпілля з одною і ту частину легальщини, що й без того ставилася негативно до українського визвольного націоналізму з другої сторони. Для протиставлення її націоналізмові та його визвольній боротьбі не треба було аж поліційної показухи з Романом Барановським.

XXXIV. РОЗДІЛ

З БАРАНОВСЬКОГО — ЗАВАДЗКІ

Зміни поглядів під впливом віку, духових потрясень або переваги тих чи інших елементів людської душі. — Замолоду — анархісти, а потім — вигідні консерватисти. — З Дон Кіхотів — Санчо Панси, а з Павлів — знову Савли. — Вічна боротьба добра і зла в людській душі. — Три головні стимули до зради: захланність, заздрість і зневажність. — Котрий з них переважив у Романа Барановського? — Напевно не гроші. — Родина або суспільність могли йому забезпечити прожиток і лікування ліпше, як двісті поліційних срібняків. — Які причини подавав він Чеховському. — Процес зради визрівав довго, на самоті й у недугі. — Жаль за втраченими роками та здоров'ям і почуття кривди зродили ненависть до УВО й бажання помсти. — Чи спадкова патологічна ненормальність? — Брошура "Темна сторона місяця" і божевільні маячення її автора. — Закидає Головінському порозуміння з Барановським у конфіденційній роботі. — Барановський учень Головінського у валендоризмі та моральному релятивізмі. — ПУН Барановського до поліції не посилав, але знав про його роль від Головінського. — Ніяких доказів, самі здогади. — На місце поліційного "внутрішнього виявду", — "внутрішнє переконання" автора. — Спекуляції маніяка після двадцяти років на віддалі тисячі кілометрів. — Користі поліції з роботи Барановського відомі, але де ж користі ОУН? — Тут автор пішов далі від поліції і прокурора.

— Факти заперечують несусвітні твердження автора. — Барановський служив поліції в часі, коли Головінський не був у Команді. — Хіба б видав він на смерть єдиного свого протектора перед ПУН? — Неймовірна безглуздість Кутька має джерелом його злобу до УВО взагалі, а до Головінського зокрема. — Сорок років плюгавив він чільних націоналістів, полк. Коновальця, полк. Сушка і сотн. Головінського. — З “викривальними” теоріями виступив аж по смерті всіх трьох. — Хто такий Ярослав Кутько? —

Не тільки дослідник та історик українського підпілля мусить ставити собі питання, як то “з Івана ставсь Урхан”, з українця Барановського — поляк Завадзкі. Перед такою самою загадкою стає кожний, хто цікавиться минулим українського революційного руху і невідхильно мусить у ньому наткнутися на фігуру Романа Барановського.

Переміна людських поглядів — річ стара і звичайна. Переходить їх майже кожен юнак. На початку цього століття поширений був вислів, що хто замолоду не був анархістом, з того ніякого добра не вийде. Потверджується тим давній досвід, що молода людина виявляє ідеалістичні пориви душі, горить бажанням реформувати світ, боротися з людською кривдою, вірить у справедливість і шукає її. В кожного юнака вибиваються тоді духово-моральні елементи Дон Кіхота, що сідлає свого Розінанта й рушає в світ на бій зо злом. А потім минають роки, запал вигаряє, душа попеліє. І світ заповняється Санчо Пансами.

Бувають і зміни політичних переконань на 180 ступнів. Не один тільки Савло став Павлом і навпаки: не один уроджений з природи Павло завернув на стежки Савла. Бо людська душа —

делікатний і многострунний інструмент. На різно-
рідні її елементи, на тонкі і грубіші струни різно
впливають зовнішні стимули з різними наслідка-
ми. Одні з них видобувають милозвучні акорди
— другі пірвуть струни. І в людській душі, як у
світі, дримають добрі і злі елементи. Вони можуть
балянсуватися в гармонії, але й можуть переважа-
ти ті чи другі. У ній, як і в світі йде постійна бо-
ротьба Ормузда з Аріманом, добра зо злом, анге-
ла з дияволом, світла з пільмою. Що впливає на
те, що схитнеться там рівновага і виплодиться в
душі сатана?

Це питання цікавило, хвилювало і тривожи-
ло людей від непам'ятних часів. Стало воно скла-
довою частиною кожної великої релігії. Зглибля-
ли його філософи, розробляли поети й письмен-
ники, досліджували психологи, студіювали політи-
ки.

Три могутні стимули найлегше й найчастіше
розбурхують темні нетрі людської душі і штов-
хають її на шлях зради: захланність наживи, заз-
дрість і зненависть. Історія повна прикладів того.
З заздроси Каїн убив Авеля, а Герострат спалив
святиню Діяни в Ефезі, одне з чудес тодішнього
світа; розказують, що в Юди розчарування пере-
мінилося в ненависть і що не 30 срібняків, але ба-
жання помсти на Христові за розвіяні ілюзії ви-
дало Його на хрест; а жадоба грошей і наживи
зродила Азефа.

Під впливом котрої з тих емоцій, а може й
інакшого поштовху Роман Барановський почав
торгувати шкіурою своїх товаришів?²⁴²⁾

²⁴²⁾ Подаючи свою професію на процесі, Роман Бара-
новський сказав, що торгує звірячими шкірками з мислив-
ства. Це підхоплено в сенсі, що справді торгує він шкіурою,
але не звірячою, тільки людською.

Багато було мови про гроші в зв'язку з роботою Романа Барановського. Він сам сказав, що шукає зайняття, щоб заробити на прожиток з родиною, і хотів доброї opinii від поліції. Жалівся і надкомісареві Білевичеві і радникові Івахову, і начальникові безпеки в воевідстві Соханьському, що Чеховські його піддурює, не виплачує повної платні, каже підписувати посвідки "ін блянко" і вставляє туди більші суми. При кожній нагоді зустрічі з поліційними достойниками після таких жалів капали йому то сто то двісті злотих. За Коссака дістав півтори тисячі, стала його місячна платня встановлена була на двісті злотих. Все це така мізерота, що дивуватися можна, як хотілося йому продати честь і паскудити душу в перспективі повного зірвання з родиною та зо своїм народом і все те дослівно "за миску сочевиці".

Походив Роман Барановський з родини може не дуже заможної, але в кожному разі настільки матеріально забезпеченої, що могла б йому заповнити удвоє стільки, якби він хотів, вийшовши з підпілля, серйозно лікуватися й узятися за студії. Широко розгалужена по всій Галичині і посвячена зо старими священичими, урядничими й вільно-професійними родами, родина Барановських, з багатьма тітками, дядьками і всякими ближчими й дальшими свояками не дала б йому терпіти біди, якби він хотів організувати собі таке ж саме нормальне життя, як тисячі молодих людей, його ровесників. Щоправда, грошей він видавав більше, як інші, і не раз жалівся передо мною, що Крайовий Комендант полк. Роман Сущко — скупар, торгується з ним за кожен шаг і тим спиняє темпо бойової роботи. Але ніколи я ані не бачив ані не чув, щоб мусів він позичати гроші, як це робив кожен другий-третій студент. Ніколи їх у нього не бракувало, завжди ходив порядно, навіть елегант-

но зодягнений і все те свідчило, що грошей йому родина не жаліє. Можливо, що попав він у скрутне фінансове положення вже пізніше, в поліційній службі, коли треба було і жити з родиною й обмежуватися в видатках з уваги на лікування, до чого він за все дотеперішне своє життя не звик. Але я виключаю, щоб став він донощиком заради грошей.

Ніхто досі не освітлив прожектором мотивів його донощицької служби, ніхто про те не свідчив на процесі, нікому він не звірювався, бо це речі, що про них нікому не говориться, вони дуються в середині донощицької душі, ні діти ні дружина про них не знають, принаймні дуже рідко. Ми чули тільки посередньо від Казімержа Івахова, який передавав у своїх свідченнях зачуті про те слова від комісара Чеховського, бо сам він з Романом Барановським ніколи про те не говорив. Та це були скоріше мотиви, чому зірвати з революційною роботою та перейти на звичайне життя, а не щоб зараз ставати на поліційну службу.

На мою думку, наскільки я знав Романа Барановського, — а знав я його в тих часах доволі добре, може ліпше, як давні його товариші — процес зради Української Військової Організації визрівав у нього довго. Не пішов він до поліції в наглому психічному рефлексі, під впливом якогось морального удару чи акту заподіяної йому кривди. Можливо, що всі ті мотиви, про які згадував Чеховскі — хвороба, турбота за родину, страх перед тюрмою, охота запевнити собі спокійне від поліційної нагінки і вічного переслідування життя — ослабили внутрішній моральний відпір у ньому і коли б того не було, може б не скотився він на саме дно морального багна.

Дехто дошукүвався також патологічних причин такого його кроку. В одній з моїх книжок

про діяння УВО, спинився я раз над родиною Барановських і згадав про дивні історії, що діялися в ній.²⁴³⁾ На тій основі Ярослав Кутько²⁴⁴⁾ говорить, що в Романа Барановського проявлялася фізично-духова ненормальність, яку він мав одідичити по батькові і якої наслідком була його психічна незрівноваженість та душевна розхристаність і в якій легко могли родитися наглі скоки від одної скрайності до другої — від патріотичної революційності до поліційної провокації.

На мою думку, цей висновок, хоч теоретично міг би й мати якесь значення, але в цьому випадку безпідставний. Перечить тому консеквентність Романа Барановського найперше в революційній, а потім у донощицько-провокаторській роботі.

А вже просто негідне пояснення автора брошури, де він цілком стає на позиції польських органів безпеки і підписується обома руками під їхньою тезою, що Роман Барановський працював на обидва боки, і для поліції і для ОУН, за відомом тієї останньої. Саме ствердження того дає погане свідоцтво інтелігенції автора, його слабому знанню і крайових відносин узагалі і внутрішніх справ підпілля зокрема, бо з УВО він вийшов тридцять років перед тим, заки написав свою брошуру, і майже весь цей час пересидів у З'єднаних Штатах Америки. Але він пішов у своїх твердженнях ще даліше від польської поліції і взагалі всієї системи органів поліційної безпеки в Польщі, бо одверто каже, що сталося це за відомом і з дору-

²⁴³⁾ "Дух, що тіло рве до бою...", Вінніпег 1951, Розділ ХУІ, "В пастці", стор. 77.

²⁴⁴⁾ Ярослав Кутько: Темна сторона місяця, історія поліційної провокації Романа Барановського в українським підпіллі, частина I і II, Нью-Йорк — Детройт — Скрантон 1953.

чення сотн. Юліяна Головінського і що Роман Барановський звітував про свою роботу Юліянові Головінському, а Юліян Головінський — Начальній Команді УВО, чи пак Проводові Українських Націоналістів!

Пишучи про те вже далеко по смерті сотн. Юліяна Головінського, автор “Темної сторони місяця” не підписав її своїм правдивим назвищем. Чому? Ми можемо розуміти ненависть його та його політичного середовища, з якого він вийшов і в якому до кінця працював, до особи сотника Юліяна Головінського, що завів порядок ув Українській Військовій Організації та вивів її з імпасу, в який попала вона 1924 року після арештування тодішнього Крайового Коменданта, полк. Андрія Мельника.²⁴⁵). Але чому не виступити з такими закидами й міркуваннями скоріше, зараз після самбірського процесу, коли вже хоч і не жив сотн. Головінський, але жив ще полк. Коновалець та інші члени і Начальної Команди УВО і ПУН з тих часів?

Дозволимо собі дослівно навести деякі місця з брошури Ярослава Кутька:

“Він (цебто Роман Барановський) рішився заслужитися перед своєю організацією тим способом, що буде вдавати конфідента поліції, а насправді з одного боку давати поліції фальшиві інформації, а з другого довідуватися про дійсних конфідентів, що є членами ОУН. Барановський був вірним членом Головінського і визна-

²⁴⁵) М. і. автор цієї брошури закидає мені, що я промовчав це в книжці “Дух, що тіло рве до бою...” і зробив це свідомо. Та не міг я подати всієї історії УВО на 145 сторінках однієї книжки. Про ту справу писав я докладніше там, куди вона належить, а саме в книжці “На повні вітрила”, що обговорювала діяльність УВО в 1924-1926 роках.

вав безморальну теорію валленродизму²⁴⁶) до останніх консеквенцій. Себе він уважав за так хитрого й досвідченого, що був він переконаний, що йому напевно вдасться водити поліцію за ніс... Так приблизно можна з правдоподібністю зобразити собі спосіб думання Барановського перед його рішальним кроком, коли він пішов до польського поліцейного комісара Чеховського, зголосився до тайної служби проти УВО.

Рішальне значення при рішенні Романа Барановського йти на небезпечне підприємство в поліції мала також його "пригодницька" вдача. Попри колишній патріотизм грала роль при його вступі до підпільної організації також безсумнівно та обставина, що він мав авантюристичний нахил, одідичений від свого батька і потім розвинений членством у "Летючій Бригаді".

Перед нами постає питання: чи Роман Барановський звирявся зо свого пляну ще перед кимсь з членів організації, чи може рішився виключно сам? Відомі деякі дані²⁴⁷) промовляють за тим, що він звирявся зо свого наміру і що той намір був одобрений. Найбільше побожною поваги мав Барановський до свого колишнього

²⁴⁶) Назва взята з польської поеми Адама Міцкевича "Конрад Валленрод". Польський рицар пішов служити німецьким хрестоносцям, здобути собі їхнє довір'я і потім зрадити їх та знищити. Від його назвища пішла й теорія "валленродизму", цебто відречення від свого народу тільки сповидно, служити чужому на те, щоб у відповідний мент зрадою його принести користь власному.

²⁴⁷) Які дані? Чому автор не подає ніякого доказу, хочби й посереднього, на ті ової фантастичні твердження та неймовірні закиди супроти однієї з найбільш активних та героїських постатей Української Військової Організації?

командира "Летючої Бригади" і Крайового Коменданта, сотн. Юліяна Головінського... Юліян Головінський був теоретиком і практиком валленродизму і морального релятивізму. Отже якщо Барановський кому звірявся за своїх конфідентських замислів, то цією особою могла бути тільки особа Головінського. Мабуть Барановський Головінському таки звірявся за своїм пляном, бо трудно припускати, що він міг би рішитися на такий крок сам.

Про те, що Головінський правдоподібно знав про нову конфідентську роллю Барановського, можна думати на основі того, що Барановський мав у проводі організації безграничне довір'я аж до моменту його здемаскування польською поліцією. Таке довір'я Барановський сам собі здобути не міг, якби не мав підтримки від якогось авторитетного члена проводу в Краю. Така підтримка була конче потрібна особливо ще тому, що ще довго до розкриття провокації Барановського проти нього кружляли підозріння. Їх мусів заграничний провід перевіряти і рішальною опінією для нього мусіла бути опінія такого члена проводу, як Головінський. Знову ж Головінський мусів уважати такий крок Барановського зовсім згідним з його валленродизмом.

Барановський став до злочинної гри за стіл з зовсім іншим грачем — комісарем Чеховскім... Чеховскі грав, як вишколений шулер.⁷⁴⁸) Зразу мусів давати "виграти" Барановському дрібні ставки і, мабуть, Барановський мусів перед Чеховскім хвалитися деякими успіхами своєї служби для організації у рядах поліції. Але крок за кроком Чеховскі затягав на шию Барановсько-

²⁴⁸) Шахрай, обманець у грі в карти.

го свою петлю конфідента. Барановський мусів щораз частіше давати правдиві інформації про свою організацію і видавати її менші фігурки в руки поліції...²⁴⁹⁾

...Начальна Команда УВО чи пак пізніше Провід ОУН знав про ролю Барановського від Головінського, але безпосередньо не давав йому наказу йти до поліції в ролі конфідента. Формально оставалася ця справа на відповідальність Барановського й Головінського, як Крайового Командира Організації".²⁵⁰⁾

Читаючи це, не хочеться вірити власним очам! Якби не хаос нелогічностей і суперечностей, можна б думати, що автор цитує тут слова польського прокурора з акту обвинувачення. Це просто маячення божевільної людини, ніхто при здоровому глузді не міг би так аргументувати своїх несусвітніх фантастичних вигадок.

Розгляньмо його твердження з точки погляду логіки, здорового глузду і знання фактів, тих самих фактів, що мали б і мусіли б бути знані також авторові брошури, коли він писав цей свій пашквіль:

1. Кутько ніде ані одним реченням не подає доказу своїх звинувачень супроти Юліяна Головінського. Один раз тільки згадує, що "промовляють за тим деякі відомі факти", одначе не каже, які,

²⁴⁹⁾ Начальники Чеховского в своїх свідченнях у самбірському процесі ствердили якраз щось зовсім інше. За їхніми словами, Роман Барановський далеко перевищав інтелігенцію свого "шефа" Чеховского і, як казав прокурор у своїй промові, "робив з ним, що хотів". Доказом може бути хочби й те, що начальник воєвідської безпеки передав дальше "ведення" Барановського найперше надкомісареві Вілевічеві, а потім радникові Івахову.

²⁵⁰⁾ "Темна сторона місяця", частина II, стор. 95-97.

і не дає змоги читачеві та дослідникові переконатися, чи вони “промовляють” до кожного, чи тільки до хворої уяви автора.

2. Доказує цей факт тільки *своїми власними здогадами*, отже таким самим способом, як звичайно подавали докази польські поліцисти. І ланцюг його аргументації, що відразу виходить з непевних заłoженъ — щоб не вжити досадного вислову “фальшивих” — іде далі такими ж непевними ланками. Але доходить уже до цілком позитивного ствердження:

а) Барановський був подвійним агентом поліції в ОУН та ОУН у поліції;

б) на те він сам не міг би рішитися, отже мусів перед кимсь звіритися;

в) тому, що він високо цинив Юліяна Головінського і стояв з ним у дуже приязних стосунках, то міг звіритися тільки перед ним;

г) Отже “мабуть таки звірився”;

г) Головінський “правдоподібно знав про роллю Барановського”;

д) “мабуть Барановський мусів хвалитися перед Головінським деякими успіхами своєї служби для організації в рядах поліції”

і накінець уже зовсім певно

е) “Начальна Команда УВО чи пак пізніше Провід УНО знав про роллю Барановського в поліції від Головінського”.

Ось таким способом Ярослав Кутько в одну мить подав “докази” подвійної роботи Романа Барановського за згодою і відомом Проводу Українських Націоналістів, що намагався доказати весь польський державний адміністраційно-поліційний апарат, не міг знайти ніяких доказів, крім своєї власної здогадної оцінки вартости зізнань Романа Барановського. І свідомий крихкої основи таких “доказів”, передавав судові ці твердження не уста-

ми якихсь там “вивядовців” чи “пшодовніків”, чи хочби навіть поліційних комісарів, але також самої сметанки поліційного апарату з найвищих щаблів драбини органів безпеки від Львова аж до Варшави, щоб справити сильніше враження і на присяжних суддях і на всій польській, а особливо українській прилюдній opinii.

Романа Барановського хотіли конче засудити за приналежність і діяльність в ОУН. Йому могли закидати тільки те, що він діяв у поліції з рамени ОУН. І не могли знайти нічого, крім власних “переконань”, навіть не могли покликатися на свій “внутрішній вивяд”, який, хоч теж у цьому випадку був би неправдивий, але принаймні спирався б на чимсь поза власними їхніми переконаннями. А до такого їхнього переконання вистарчала кожному з них *одна чи найвище дві* зустрічі та розмови з Романом Барановським, у той час, як такі поліційні теж не абиякі аси, як надкомісар Білевіч і воевідський радник Івахів, які *два роки* співпрацювали з Романом Барановським та користали з його інформацій, заперечували подвійність гри Барановського і категорично стверджували його вірну службу поліції.

Якби можна було знайти хоч тінь доказу, хочби й посереднього, хочби й на підставі “вивяду” — речники звинувачення вхопилися б за неї руками й ногами, щоб обґрунтувати своє нічим не підперте враження. І кому це лігше було зробити: чи цілій орді львівських та варшавських поліцистів, що ступали “по гарячих слідах” за Романом Барановським, чи Ярославу Кутькові, що сидів преспокійно в редакційному кабінеті віддалений тисячами кілометрів і двадцяти роками від сцени та її головного актора і, замість колосального в кільканадцяти томах і працею соток поліційних рук і мізків зібраного матеріялу, мав до свого розпоря-

дження тільки повідомлення судового репортера "Нового Часу"? Але цей геніяльний Шерльок Гольмс своєю дедукцією з кільканадцяти сторінок зробив більше, як увесь польський державний поліцейний, адміністративний, прокурорський та судовий гончий апарат. Не знав про його існування прокурор Мітрашевські з Самбора, а то напевно був би покликав його на свого "коронного свідка" в процесі.

І тим легше це було б поліцейній зграї зробити, що Юліян Головінський уже не жив і не міг того заперечити. Могла вона цинічно сказати, що він про те так само виговорився в поліції, як ніби мав їй виявити начебто ОУН плянувала атентат на комісара Чеховського. І покликатися на те, що він "взяв з собою до гробу свою тайну". А якщо того поліція не зробила, то напевно не з пошани до Головінського, чи з морального якогось стриму — бож убили його і зливали поміями всю організацію аж до Голови її Проводу — тільки не хотіли обсміщувати себе в очах світу безглуздіям зачерпнутого з кримінальних романів "доказу".

За твердженнями Ярослава Кутька, метою "інфільтрації" Романа Барановського в польську поліцію було видобувати звідти потрібні інформації для ОУН, зокрема розвідуватися, хто дійсно є конфідентом поліції. Кутько навіть каже, що з ласки Чеховського він мав якісь початкові успіхи і хвалився ними перед Юліяном Головінським. Які це були успіхи? Що скористала ОУН з цієї макіявельської гри? Польська сторона, якій так дуже залежало на тому, щоб закинути подвійну гру Барановському, не могла знайти нічого, але то нічого гісінько, а можемо бути певні, що якби тільки впала на слід найменшого, напевно не забула б видвигнути й роздути того на процесі, як доказ служби Романа Барановського для ОУН. Якого то,

хочби одного, хочби й найменшого, конфідента поліції викрив Роман Барановський для ОУН? Навіть на процесі, де чіплявся за соломинку, щоб себе рятувати, не міг він показати таких інших крім себе “конфідентів” у поліції, як поважних і шанованих громадян — д-ра Лужницького, о. Білинського, посла Матчака, які не мали ніякого відношення до ОУН і стояли поза всякими підозріннями зв'язків з поліцією.

Натомість можемо зареєструвати великі втрати в людях, що їх потерпіла ОУН наслідком донощицької роботи Романа Барановського.

Говорить теж Ярослав Кутько, що поліція поступнево змушувала Барановського “щораз частіше подавати правдиві інформації і видавати менші фігури в руки поліції”. Якщо тими “меншими фігурами” будемо вважати Крайового Коменданта УВО, сотн. Юліана Головінського, Бойового Референта Крайової Команди УВО Зиновія Книша та Організаційного Референта Крайової Екзекутиви ОУН Зенона Коссака — то в цьому пункті можна з ним погодитися. Та навряд чи могла б організаційному прововоді оплатитися така “інформаційна” служба свого агента в польській поліції.

При тому всьому автор “Темної сторони місяця” не звернув уваги на дві речі, що відразу і силою самого факту, а не натяганих інтерпретацій чи “переконань” одним ударом розбивали всі його фантазмагорії.

Роман Барановський почав доносити поліції десь від половини 1929 року.²⁵¹⁾ І за твердженнями Ярослава Кутька, мав про те “зверитися” Крайово-

²⁵¹⁾ Різні про те висловлювалися думки, беремо тут дату найпізнішу і найбільш правдоподібну. Вона теж так була встановлена показаннями самих поліційних свідків у самбірському процесі.

му Комендантові УВО Юліянові Головінському, щоб дістати в той спосіб згоду організаційної верхівки і забезпечити собі його протекцію та оборону на випадок, якби це вийшло на яву і нижчі організаційні чинники хотіли б його покарати за зраду.

Але Юліян Головінський був Крайовим Комендантом УВО тільки до половини січня 1927 року, коли його арештовано в поліційній акції після вбивства шкільного куратора Яна Собіньського у Львові, — отже коли ще й Роман Барановський сидів у в'язниці. А хоч і вийшов Головінський на волю на провесні 1928 року, то з уваги на поліційний нагляд над собою мусів припинити і в організації цілком був неактивний. *Наново призначено його Крайовим Комендантом УВО та водночас Крайовим Провідником ОУН аж під кінець червня 1930 року, отже в часі, коли Роман Барановський уже цілий рік вислугувався поліції.* Про своє донощитство поліції міг Роман Барановський носитися з думкою і вкінці на нього рішиться, коли Крайовими Комендантами УВО були: полк. Роман Сушко, по його арешті кілька тижнів виконував обов'язки Крайового Коменданта д-р Володимир Горбовий, потім коротко д-р Богдан Гнатевич, знову переходово полк. Роман Сушко і накінець від половини травня 1929 року — Омелян Сенік-Грибівський. І якщо Роман Барановський хотів би забезпечити собі плечі в Крайовій Команді УВО та дістати від неї згоду на інфільтрацію в поліцію, мусів би договорюватися про те не з Юліяном Головінським, що сидів у Чесанові, рідко коли звідти показувався і навіть не був тоді звичайним членом Крайової Команди, тільки з котроюсь з тих осіб. Виключене, щоб з уваги на свої взаємини з полк. Романом Сушком міг він з такою підозрілою і небезпечною пропозицією підходити до ньо-

го. Д-ра Володимира Горбового і д-ра Богдана Гнаевича він замало знав, до того вони на тих становищах були дуже коротко і тільки тимчасово і ніколи б не могли рішитися на таку карколомну історію, а Сенік-Грибівський Барановського не любив, знав про його махінації, щоб висадити з сідла полк. Романа Сушка і за це він відсунув Романа Барановського від активної участі в організації пізньою весною 1929 року.

І якби справді вийшла така пропозиція з Краю і заграничний провід мав би її перевіряти, то чому мав би він те робити через Юліяна Головінського, що в Крайовому Проводі тоді не був і сидів десь там у глухій провінції, а не через свій керівний орган у Краю, Крайову Команду у Львові? І коли б навіть піти аж так далеко, щоб допустити, що заграничний провід запитував про думку в тій справі, головню щодо самої особи Романа Барановського, також і Юліяна Головінського, то чи можна собі уявити, щоб могло все те діятися поза плечима Крайової Команди у Львові, щоб найвищий керівний орган ОУН, Провід Українських Націоналістів, пускався на якусь велику, хоч таємну, політичну гру й ангажував свій авторитет у махінації обскурних агентур десь на низах поліційного трясовиння та ще й поминаючи Крайову Команду, відповідальну за організаційні справи в краю?

Щось таке могло виключитися тільки в голові людини, що від років неначе ціллю свого життя вважала плюгавити УВО й ОУН. Це не перший такий її виступ, не перший вискок з обвинуваченнями проти Крайового Коменданта УВО. Мазив він болотом і перед і після самбірського процесу полк. Романа Сушка, свого командира з української армії. І чим він тоді його не називав? І польським провокатором і вбивником пол. Юрія Отмар-

штейна і злодієм та розтратником організаційних грошей. А все те в часі, коли в Раді Ліги Націй мала розглядатися скарга полк. Романа Сущка про тортурування політичних в'язнів у польській поліції і коли проти нього велася шалена кампанія, щоб позбавити його доброго імені та обезцінити його підпис під петицією до Женеві.

Та й тепер вирвався Кутько зо своїми мізкуваннями в часі, коли вже не жив сотник Юліян Головінський і не міг проти того боронитися. Не оправдує Кутька і те, що не було вже в живих Головінського в 1933 році, коли відбувався самбірський процес. Але жив ще до 1938 року полк. Євген Коновалець, а до 1941 року Омелян Сенік-Грибівський і вони могли б дати Ярославу Кутькові таку відповідь, що не треба було б йому шукати темної сторони місяця, бо в його власних очах йому потемніло б. Сотник Юліян Головінський не втікав до безпечного сховку за морем, два рази був Крайовим Комендантом, брав участь особисто в усіх бойових акціях, наражав своє життя і здоров'я, сидів у тюрмі і вкінці згинув з рук поляків, що пустили в нього зрадливу кулю, коли мав сковані руки. Він навіки ввійшов в історію українського націоналістичного руху, його бойового рамени, і хочби й скільки їдді розливали по паперах Ярослав Кутько та йому подібні, — вона вивітріє, висохне, а ім'я його залишиться покрите пам'яттю слави і мучеництва за свій нарід.

Ярослав Кутько тільки частиною свого імені підписав поганий свій памфлет, решту скрив за псевдонімом. Він уже теж відійшов на другий світ.²⁵²⁾

²⁵²⁾ Лишив Ярослав Кутько по собі слід: позичав у бібліотеці товариства "Народний Дім" у Торонті числа "Нового Часу" в 1952 році для своєї брошури і залишив посвідку, підписану своїм правдивим назвищем.

XXXV. РОЗДІЛ

ДЕ ПОЧАТОК ЗРАДИ?

Важне не "чому", тільки "коли". — Різниці в поглядах і здогадах. — "Чухраїнське" — "я так і знав!" — До Самбора — незнайки, після нього — всезнайки. — Найдалше, бо до 1928 року, сягає д-р Сайкевич. — Підозрівав також дружину Романа Барановського, що була в нього зв'язковою. — Через неї його вислідили і потім арештували. — Повна цікавих історій розповідь інж. Федора Яцури-Крука, хеміка УВО. — Перше підозріння влітку 1930. — Барановський відвідує Крука в кооперативі "Рій". — Приносить вістку про відхід Сича і прихід "Юлька". — Того самого дня те саме сказав Івахів д-рові Шухевичеві. — Від тоді унікав Барановського. — Тайні сходи бойовиків без відома проводу. — Барановський нарікає на бездіяльність і закликає до самочинної акції. — Крук переходить у пам'яті роки свого знайомства з Романом Барановським. — Багато фактів і подій представилися йому в іншому світлі. — Історія з атентатом на комісара Федунішина восени 1928. — На місці атентату стрінули їх тайні агенти, мусіли втікати. — Хто дав знати поліції, коли це було між ними двома? Барановський звалює вину на Сича, якого мусів повідомити, як Крайового Коменданта. — Влізливість Барановського. — Як його позбугися? — Крук "у тайні" сказав йому, нібито ОУН думає пірвати Чеховського й видобути від нього назвища конфідентів. — А на другий день убито Чеховського й арештовано Барановського.

— Антін Стефанишин у Карпатах перестерігає інж. Пясецького-Піка перед Романом Барановським. — Патріотична родина, бойове минуле, важний пост у команді не допускали думки про провокацію. — Розповідь Ніни Ганкевич-Пясецької. — Не підозривав я, навіть коли конфідент мене продав. — Уважав за нервового й викінченого організаційно й політично, та ніколи за зрадника. — Мої організаційні та товариські взаємини з братами Барановськими. — Дзюня концертувала в нашому гурті. — В початках — ідейний та безінтересовний бойовик. — Не зважаючи на хворобу, повний енергії та підприємчivosti. — В плянах реформи й активізації УВО схитнулася в нього рівновага. — Конфлікт з організаційним “естаблішментом”. — Недоступні засоби внутрішньої боротьби. — Виїзд до Начальної Команди влітку 1928 і поворот з хвостом під себе. — Початок перелому в душі. — Погіршення хвороби. — Відвідую хворого Барановського на селі. — Заступаю його в праці. — Приїзд Сеніка з-за кордону. — Реорганізація бойового реферату. — Відсунення Барановського на “лікувальну відпустку”. — Удар по амбіції та останній поштовх до зради. — На вакаціях у Яремчі над Прутом. — Барановські виїжджають до Праги студіювати. — Відвідини в Под’єбрадах і докори Сеніка. — Поворот Романа Барановського до Львова вліті 1930. — Махінації поза моїми плечима. — Сварка й зірвання взаємин. — Слабкість Головінського до Барановського. — Невиконання атентату на Чеховського. — Ультимат: або я, або Барановський. — Передпацифікаційні арешти перешкодили його відрядженню на Волинь. — Остання зустріч у Бригідках. — Приїзд судді Скуржинського з Варшави до тюрми в Дрогобичі. — Допитує, як свідка в справі Барановського, але не сказав, за що звинувачений. — Ані я не знав, ані Скуржинські

не сказав про донощиттво Романа Барановського. Мої підозріння й непевність. — Що за тим криється? — Бож чи варто тільки за тим приїжджати аж з Варшави? — Облесність Скуржинського. — Хитрючий лис і небезпечний слідчий суддя. — Виходжу мокрий з довгої розмови. — Ціль відвідин прояснилася аж по Самборі. — Допитував багато знайомих Романа Барановського, щоб встановити його правдивий характер. — Потрібне для обвинувачення: чи вірити йому, чи ні? —

Коли стало явно, що Роман Барановський служив польській поліції, на перше місце висунулися не психологічні міркування, чому на те пішов, тільки практичне питання: коли це сталося. Завдавали собі це питання не тільки верховні організаційні кола, але й колишні його товариші та приятелі. І не з самої тільки цікавості. В кожного було щось “на сумлінні” супроти державної безпеки і кожен хотів знати, чи сказав про те Барановський, чи міг про те ще знати, чи може вже не мав нагоди довідатися. Було річчю першорядної ваги встановити, коли почалася зрадницька його діяльність і тоді прийняти, що про дотогочасні речі він сказав усе, бо все більше чи менше знав, а що сталося потім — могло залишитися для поліції тайною.

В часі, коли все те діялося, я сидів у тюрмі. Тільки глухі відгуки доносилися до нас за тюремні ґрати. Коли ж я — далеко вже пізніше — узявся досліджувати справу до глибини, побачив, як дуже різняться в тому погляди окремих людей. До самбірського процесу хіба тут і там виявлялося щось, що навіть підозрінням годі було б назвати, а скоріше неокресленим, може інстинктовним недовір'ям, та й то несміливим, прихованим, то тепер кожен запевняв, що сумніви в нього давно вже були, що він не тільки підозривав, але й перекона-

ний був про його зраду. Повторилося безсмертне “чухраїнство” Остапа Вишні, що “я так і знав” і “а я й так казав”.

Розпитував я людей, що або здавен-давня знали Романа Барановського, або стояли з ним в організаційних зв'язках, або просто частіше від інших стрічалися з ним у роках 1928-1932 і майже кожен з них запевняв мене, що підозривав його далеко ще перед арештуванням у березні 1932 року.

Найдальше в своїх ствердженнях ішов д-р Петро Сайкевич. За його словами, не можна було вірити обом братам Барановським, Романові і Ярославу, вже як тільки вони вийшли з тюрми. Не було випадку, щоб кого з політичних в'язнів — поза загальною амністією — випускали передчасно з тюрми, а от обом їм подаровано третину кари. Коли в Романа Барановського це можна б пояснити його хворобою сухіт, то не було такого виправдання для здорового його брата Ярослава. Покликався він на думку Омеляна Сеніка.

Після спустошення, що його вчинили масові арешти в наслідок убивства Яна Собінського, його вислано до краю ладнати порвані організаційні зв'язки. Сяк-так зібравши все докупі, поїхав він за кордон на наради, як далі ставити справу. Якраз тоді, з початком 1928 року, вийшли на волю брати Барановські і зголосилися до організаційної роботи. Мав тоді сказати йому Сенік — читачі вибачать мені, що повторю грубі його слова — “не беріть мені тих се...ів, дайте їм по десять злотих і хай ідуть до дідькової мами”. Так і зробив д-р Сайкевич. Але швидко потім попався він у тюрму і сформована в міжчасі нова Команда УВО прийняла Романа Барановського до організаційного зв'язку.

Вже в тюрмі підозріння д-ра Сайкевича перемінилося у внутрішню певність. Дійшов він до то-

го, роздумуючи про причини й обставини свого арештування. Зв'язковою була в нього Дзюня Герасимовичівна, пізніша дружина Романа Барановського. Вона єдина знала, що жив він у родини Масляків при Гіпсовій вулиці у Львові і тільки через Дзюню контактувався він з іншими організаційними людьми у Львові і з тими, що приїжджали з провінції. Бувши дуже обережним, він пильно слідкував за всім, що діється в околиці його мешкання, кожного разу, коли виходив з хати, або вертався додому. Раз якось, виглядаючи крізь вікно своєї кімнати на вулицю, завважив під хатою підозрілих типів. З їхньої поведінки було видно, що вони тримають хату під обсервацією. Не було вже часу міняти мешкання — він і так сам не міг того зробити, ті речі майструвалися через зв'язкову Дзюню — бо мусів він їхати за кордон на нараду з Начальною Командою УВО. Коли ж вернувся 15 квітня — Дзюня не прийшла на умовлену заздалегідь зустріч, він лишився у Львові без зв'язку і без квартири. Арештувала його поліція там таки близько визначеного на стрічу з Дзюнею місця. Довідавшись в тюрмі про те, що Дзюня була наречена Романа Барановського, пов'язалися в нього разом усякі подробиці і він був певний, що попався в руки поліції завдяки Романові Барановському. Але як довго сидів у тюрмі, тримав це для себе, з ніким не ділився своєю думкою.²⁵³)

Можна розуміти, що це своє підозріння затримав д-р Сайкевич у собі і не повідомив про нього Команду УВО по виході з тюрми, уважаючи, що може це за дрібний факт, щоб на його основі обтяжувати видного й активного в тому часі члена ОУН, тим більше, що й сам д-р Сайкевич мав

²⁵³) Згадане вище інтерв'ю автора з д-ром Петром Сайкевичем у Віндсорі.

тоді зайняті думки виїздом за кордон докінчувати свої медичні студії. Одначе, раз у нього таке підозріння вже тоді постало, повинен би достосовувати своє власне відношення до Романа Барановського. Один дрібний факт свідчить, що ці підозріння або були недостатні, або розвіялися з часом, або просто д-р Сайкевич про них забув.

Юрко Карманін сидів у Бригідках після вбивства комісара Чеховського, сидів теж тоді там і д-р Петро Сайкевич, бож арештовано сотні українців. Або сиділи вони обидва разом в одній камері, або тільки виходили на прохід у тому самому часі.²⁵⁴⁾ Ідучи на прохід і вертаючися з нього, проходили вони попри наріжну коло сходів камеру, де сидів Роман Барановський, і д-р Сайкевич всунув туди “грипса” Барановському. За кілька днів жалівся Карманінові, що Роман Барановський передав “грипса” слідчому судді і в зв’язку з тим кликано д-ра Сайкевича на допит.²⁵⁵⁾

Виходило б з того, що підозріння д-ра Сайкевича не було таке сильне і таке тривке, коли зважився він передавати Романові Барановському “грипса”. Хіба, що виставив у той спосіб Барановського на пробу, щоб упевнитися в своїх здогадах.

До таких самих, що або мали недовір’я до Романа Барановського, або навіть підстави підозривати його про контакти з поліцією, належав інж. Федір Яцура, керівник хемічної лябораторії УВО, що знав Романа Барановського і з тюрми і з часів ще “Летючої Бригади”, жив з ним у добрих товариських відносинах — говорили вони собі

²⁵⁴⁾ Звичайно повинна була випускатися тільки одна камера на прохід, т. зн. кожна окремо. Часами лучили дві камери, з уваги на брак місця на в’язничному подвір’ї.

²⁵⁵⁾ Інтерв’ю з Юрієм Карманіном у грудні 1974 року в Торонті.

на “ти” — і, як хемік УВО, часто мав діло з Бойовою Референтурою УВО, якою в свій час завідував Роман Барановський. Подає він, на доказ того, кілька надзвичайно інтересних подробиць, що їх тут дозволяємо собі навести, злучивши їх у цілість формою розповіді:

“Першого підозріння про донощицтво і провокацію Романа Барановського набрав я влітку 1930 року. Я тоді працював у пасічничій кооперативі “Рій” у Львові при Бляхарській вулиці. Несподівано зайшов до мене Роман Барановський. Я знав, що він утік чи поїхав за кордон, і здивувався, побачивши його у Львові. Привіталися ми, як старі знайомі, і розказували собі, що діялося за час, коли ми не бачилися з собою. Поділилися ми так новинками з нашого життя і довідався я тоді від Романа Барановського, що Сич покидає пост Крайового Коменданта УВО і на місце його знову прийде Юлько Головінський. Дуже був він з того вдоволений.

Того самого дня пішов я за якимсь ділом до міста і зараз таки на Руській вулиці наткнувся на професора Юрка Полянського, мого товариша з військових часів. Перше його слово до мене було, чи правдою є, що Юліян Головінський знову перейняв команду УВО в краю. Не зважаючи на те, що був він добрим другом, нічого я не сказав йому про те, на його питання відповів моїм — звідки він про те знає? Показалося, що йде він з суду, де тоді якраз відбувався процес за атентат на Східні Торги з минулого року. Розказував йому д-р Степан Шухевич, оборонець у тому процесі, що в часі перерви підступив до нього воевідський радник Казімерж Івахів і питався, скільки правди в тому, що Юліян Головінський зайняв становище полк.

Романа Сушка і тим заскочив д-ра Шухевича, якому нічого про те не було відомо.

Це відразу пов'язалося мені в думках з відвідинами Романа Барановського в мене перед кількома годинами. Як це — знає про те Івахів, знає і Роман Барановський, а нічого невідомо ані оборонцям у політичному процесі, ані мені, що як-не-як, я відповідав за лабораторію УВО і повинен би був знати, хто має мені давати накази. Воно ніби нічого аж так дуже надзвичайного, але я постановив матися на обережності перед Романом Барановським, так на всякий випадок, хоч і з ніким не ділився неспокійними тими моїми думками.

Довший час не було в мене ні нагоди ні потреби зустрічатися й говорити з Романом Барановським. Можливо, що випадково обмінялися ми кількома словами в принагідній зустрічі на вулиці, але мусіло б це бути щось дуже дрібне, коли не залишилося з того сліду в моїй пам'яті. В кожному разі не мав я з ним ані жодного організаційного зв'язку, ані діла.

Аж десь у 1931 році знову зайшов до мене Роман Барановський і казав прийти до української школи при Крупярській вулиці на Личаківі. Буде там декілька людей, треба б обговорити деякі речі. Прийшовши туди на умовлену годину, застав я вже Марійку Федусевичівну, двох братів Качмарських і ще когось мені незнамого. Реферував Роман Барановський. Говорив про застій в організаційній діяльності, нічого, мовляв, не діється, пропадає наша слава. Конче мусимо щось зачати, хочби і з власної ініціативи, щоб зрушити ОУН з мертвої точки.

Слухав я того мовчки і дуже мені воно не сподобалося. Були в мене вже неясні застереження супроти Романа Барановського і не хо-

тілося мені мішатися в ту справу. Але треба було знайти якийсь вихід і я забрав слово та запропонував, що не годиться нам починати якесь діло так зовсім без відома нашого проводу. Ану ж теперішній стан, що видається нам безділлям, укладається у його пляни, а ми вирвалися б непогамовано і принесли б тим йому шкоду. Заки щонебудь почнемо, мусимо наперед порозумітися з Крайовим Проводом. Я це беру на себе. Коли дістану відповідь — знову зберемося і тоді може щось постановимо. Всі інші підтримали мене і Роман Барановський піймав облизня. Хоч дуже неохоче, мусів також на те пристати.

Зараз після того відпровадив я Марійку Федусевичівну додому і по дорозі перестеріг її, щоб не надто слухала всього того, що говорить їй Роман Барановський. Це була перша особа, що їй я висловив мою думку про Романа Барановського.

При найближчій нагоді передав я це через мій зв'язок до Проводу, що в низах кружляють такі думки, як про те говорив Роман Барановський, однак нічого не згадував про сходи, ані про те, що в них брав участь, щоб не робити всім нам неприємности за справу, в якій ми нічим не були винні. Відповіді не було, та я і не просив її. Нічого було Барановському переказувати, а й він сам мабуть волів про те не згадувати.

Почав я тоді переходити в моїй пам'яті всякі моменти з часу мого знайомства з Романом Барановським, особливо від весни 1928 року, коли він вийшов з тюрми. Багато справ тепер видалися мені інакші, як дивився я на них тоді. Коли тільки я був у Львові — а я мусів часто виїздити, як тільки заносилося на масові ареш-

ти, і ховатися в моїй кривці на селі — не було дня, щоб я не мав якогось діла з Романом Барановським, або хочби звичайної тільки зустрічі. Моя лабораторія була свого рода автономна і не підчинена йому, як Бойовому Референтові. Т. зн., я робив усе, що було потрібне для Бойової Референтури, але завжди мав окремих зв'язок також і поза нею, на всякий випадок, щоб у поважніших справах могли перевіряти доручення, або в разі сумніву — впевнитися. Попри властиве моє “хемічне” діло виконував я всякі фотографічні роботи для ОУН, різні механічні напрямки і т. п., а було того так багато, що займало весь мій час. Не завжди співпрацював я в тому з самим Романом Барановським, були всякі замовлення і від інших членів Бойової Референтури, часами приносила мені різні доручення моя зв'язкова Оля. Тільки вона одна знала адресу нашої лабораторії і ті місця, де слід мене шукати в разі потреби. І тепер трудно мені було б виділити з усієї тієї великої роботи за довгий час, у чому я мав діло з Романом Барановським, а про що він напевно не знав, або міг не знати.

Моя увага спинилася на одній події. Було це після листопадових демонстрацій 1928 року у Львові. УВО слідкувала тоді за поліційним комісарем Юзефом Федунішином, жив він при маленькій вуличці, що виходила наліво з площі св. Антона на Личакові. Одного разу скаржився мені Роман Барановський, що так довго вже слідкують за Федунішином і досі ще не покінчили з ним. Це й мені видалося нездарне і я запропонував, щоб зробили це ми два. Негайно, бо навіщо відкладати, коли кожен день добрий, то й сьогоднішній теж. Видно було, що Барановський не похочував. Висував усякі трудно-

ці: Федунішин має охорону під хатою, треба б зробити це десь по дорозі, може бути облава, а ми не маємо вже такого здоров'я, щоб утікати і т. п. Я таки переконував його, що мусимо показати шмаркачам, що потрапить стара гвардія. Нарешті не міг він мені відмовити і ми постановили зробити це ще того самого вечора, коли Федунішин буде вертатися зо служби. А погоні нічого нам боятися. В мене лежала готова свіжо сконструйована бомба в формі ручної гранати. Випробовував я це на полі, а тепер ось дуже добра нагода випробувати її в дійсній акції, на випадок, якби йшла за нами погоня.

Вдома ми ночувати не могли, бо напевно вночі виарештують усіх колишніх членів УВО, треба постаратися про ночівлю. Післав мене за тим Барановський на вулицю Понінського коло Стрийського парку. А може інакше якось називалася, в кожному разі була це вулиця, що вела до головного входу в парк. Жили там дві дівчини, Марійка Кравцівна й Марійка Чижівна, вони влаштуються так, щоб відпустити нам свою кімнату, а самі підуть ночувати кудись до своїх товаришок.

Ледве вистачило мені часу, щоб відповідно переодягнутися і приправити вусики. Залагодив я справу з нічлігом і прийшов на зустріч, що відбулася в мешканні о. Чемеринського, який жив недалеко місця, де думали ми перехопити Федунішина.

Пішли ми пішки і сходили вниз вулицею Гловінського з Личаківської. Коло трамвайної зупинки на площі св. Антона, де звичайно висідав Федунішин, вертаючися додому, стояла купка людей. Звичайна собі річ — люди ждуть на трамвай. Побачивши нас, відлучилося звідти яких 5-6 людей і почали повільно підходити до

нас. Серед них пізнав я одного знайомого гатрака.²⁵⁶) Це мене занепокоїло. Якщо є на зупинці поліція, то правдоподібно ждала вона на Федунішина, щоб охороняти його в дорозі до хати. Попередня розвідка ствердила, що на зупинці ніколи не було охорони, тільки під хатою. Від зупинки до хати було близьенько. І чого вони йдуть напроти нас? Власне, їм не вільно б рушитися з місця, доки не над'їде Федунішин, коли ж покидають своє місце охорони й йдуть до нас, то, видно, мусіли на нас ждати. Підійшли так, що вже не було сумніву — це тайні агенти. Мусіли ми завернути. Та мені конче хотілося випробувати нову мою бомбу, смішно ж надаремно її з собою нести. Казав я Романові Барановському відбігти трохи далі, де менше людей, я буду вдавати, що поправляю собі щось коло черевика, "тайняки" підійдуть ближче і тоді або вистріляємо їх, або кину їм бомбу на гостинця.

Одначе агенти спинилися. Подивилися за нами, не хотіли йти в пусту вулицю. Постояли трохи, послідували очима за нашим відходом і вернулися на Личаківську вулицю.

Питався я здивований, звідки взялися там агенти, та ще й аж шість, коли звичайно для охорони давалися два. Роман Барановський пустив підозріння на Сича, що це він мусів попередити поліцію. Сича треба було повідомити про атентат і про те, що ми обидва замість визначеної на те давніше трійки мали його виконати, бо ж він Крайовий Комендант. Якось не прийшло мені тоді на думку звернути йому увагу, що на Федунішина засідалися вже більше як тиждень і що Сич мусів про те знати та кожного вечора

²⁵⁶) В тюремній говірці гатрак це тайний агент, а гатранка — це ревізія.

міг того сподіватися. Такі поголоски Роман Барановський пускав і давніше при всяких нагодах.

Цікаво скінчилася остання моя зустріч з Романом Барановським. Я весь час ще працював у пасічничій кооперативі "Рій". Це було в середмісті, близько осідку багатьох українських установ та товариств і Романові Барановському було зручно туди до мене забігати. Він завжди розпитувався мене про всякі організаційні справи і мені нелегко було збувати його чимсь так, щоб і нічого не сказати і не збудити в нього підозри, що я маюся перед ним на обережності.

Одного разу надоїли мені вже ті відвідини і я хотів його трохи настрашити. На такий собі звичайний запит, що чувати, зробив я таємничу міну, оглянувся навколо, заглянув за двері, чи нема там кого, і шепотом сказав йому, що ОУН підготовляється схопити поліційного комісара Чеховського, спеціаліста від українських справ у слідчій бригаді політичної поліції у Львові. Є сильне підозріння, що між львівськими членами крутиться поліційний конфідент. Досі не змогли його вислідити, тому постановили пірвати Чеховського і "взяти його на магель",²⁵⁷⁾ щоб видав своїх конфідентів.

Барановському аж очі вилізли, коли слухав того. Звичайно обличчя було в нього якесь мертве і непорушне, а тепер — як не той став. Розпитувався ще про якісь подробиці та й пішов собі. За які дві години вернувся, приніс з собою пістоль і просив дозволити йому помайструвати на підручному мому верстатикові.

²⁵⁷⁾ Магель — тяжкий валок, що ним гладять постіль після прання. "Взяти на магель" — у тюремній говірці: здорово побити.

На другий день часописи принесли вістку, що Чеховського вбито. Чи вбив його Барановський? Тоді я не міг би того з певністю сказати, не зважаючи на нашу розмову з попереднього дня і на те, що чистив та випробовував він свій пістоль у мене. А потім я почав схилитися до тої думки, особливо коли по процесі в Самборі цілком уже вийшло на яву його відношення до поліції, зокрема до комісара Чеховського.

*Читав я вже тут, за океаном, що Чеховського вбив Юрко Березинський. Це дуже можливо, та не міняє воно моєї думки, що Роман Барановський приклав до того свою руку, вживши Березинського, як виконавця. Він же ж віддавна був з ним в організаційному контакті”.*²⁵⁸⁾

Інж. Петро Пясецький-Пік, член бойової групи УВО під кінець 20-тих років у Львові, студював лісівництво. В 1930 році відбував практику в митрополичих лісах у Горганах, жив у Підлютому в одній кімнаті з Антоном Стефанишином, знаним нам уже свідком з самбірського процесу. Скоро зговорилися між собою про УВО, хоч до того часу не знали один про одного, чи належить він до УВО. Ставив тоді Стефанишин деякі пропозиції інж. Пясецькому, одначе трудно йому було на те піти, бо якраз стояв він перед кінцевим дипломовим іспитом. Вже тоді, вліті 1930 року, в одній з тих розмов розказував йому Стефанишин, що Роман Барановський працює для польської поліції. Скоро після того їх обох арештувала поліція з Осмолоди й відвезла до Львова. Це була якраз велика хвиля “пацифікаційних” арештів. Носився інж. Пясецький з думкою позвітувати про

²⁵⁸⁾ Розповідь списана на підставі кількох розмов та інтерв'ю з інж. Федором Яцурую-Круком у червні 1954 року.

те Остапові Рудакевичеві, через котрого тоді йшов у нього організаційний зв'язок "догори", але в великому замішанні, що його викликала "пацифікація" — одних арештовано, другі мусіли скриватися — повривалися дотеперішні зв'язки і якимось воно забулося.²⁵⁹⁾

Можна б переповідати тут багато таких подробиць, що повинні б були звернути увагу на зраду Романа Барановського, а принаймні загострити організаційну чуйність. Одначе в тому часі всі знали Романа Барановського, як давнього доброго члена УВО, з ореолом "Летючої Бригади" Юліяна Головінського довкола себе. Пам'ятали про свої з ним зв'язки, було теж відомо, що походить він з доброї і патріотичної української родини і тяжко було підозрінням пробити цю стіну доброї опінії, що оточила Романа Барановського в перших роках його діяльності в УВО, завершеної голосним "процесом дванадцятки" (поштоvcів) у 1926 році.

Як дуже ці речі впливали на думку про Романа Барановського в тих, що знали його з УВО, може посвідчити розповідь студентки Ніни Ганкевичівної, тепер одруженої Пясецької, дочки оборонця в політичних процесах, д-ра Лева Ганкевича. Навіть в очевидних фактах, що мусіли б насунути підозріння на кожного іншого, боронило перед тим Барановського його бойове минуле:

З Романом Барановським познайомилася я через Дарку Герасимовичівну, мою шкільну товаришку, тізнішу його наречену і дружину. Не раз і не два бувала я в них у хаті, коли вони вже подружилися. Про те, що належить він до

²⁵⁹⁾ Лист інж. Петра Пясецького-Піка до автора з травня 1974 року.

УВО, знала я від Уляни Сітницької, бо це вона притягнула мене до тієї організації.

На даху, куди виходили вікна з його мешкання, було кілька гарних голубів. Вони подобалися мені і я любила на них глядіти, коли приходила в гості до Барановських. Він сказав мені, що це поштові голуби і він користується ними в своїй роботі. Це виглядало дуже таємничо і романтично, і хоч цікаво мені було ближче про те довідатися, та я не допитувалася, не хотіла порушувати конспірації.

Потім я поїхала до Праги на студії. Недалеко звідти, в Под'єбрадах, жили Барановські. Діялося це в 1929 і 1930 роках. Часами я з ними стрічалася, а коли їздила додому на свята чи на вакації, і Ромко і Дарка передавали через мене якісь матеріяли до Львова. Якось щасливо й безпечно я все те туди відвозила.

Останній раз, коли я бачила Романа Барановського в Под'єбрадах перед однією з моїх подорожей до Львова, передав він через мене невеликий пакетик з якимись потрібними для організації хемікаліями. Показалося, що він теж приїхав до Львова, навіть чи не того самого дня, та нічого мені про те не говорив у Под'єбрадах, що вибирається до краю. Переказав через когось, що хоче бачитися зо мною, я прийшла на умовлене місце і він тоді питався, як я той пакет перевезла через границю і де поклала його в хаті, бо може мене не бути вдома, коли він прийде за ним, то щоб знав він, де шукати. Але сталося так, що того самого вечора прийшла до мене Катруся Зарицька і я через неї передала пакет, куди треба.

А раненько другого дня, ще перед шостою годиною, збудив нас дзвінок у дверях. Поліція! Мають зробити обшук. Мешкання в нас було

просторе, та вони не цікавилися ані батьковою кімнатою, ані бабусиною, — простісінько до мене і в шафу, де в кутку в черевіку сховала я пакет так, як це сказала Романові Барановському. Нічого вже там не знайшли та й не дуже потім розглядалися, відійшли розчаровані.

Мені було ясно, за чим вони шукали, але батькові я не призналася до нічого. А він і не дуже дивувався, бо в тих роках у багатьох студенток переводили обшуки, тож колись і на мене мусіла прийти черга.

І якось ані в гадці мені було підозрівати Романа Барановського. Бо що з того, що шукали в шафі? Це чистий випадок, не можуть до неї не заглядати, коли прийшли з обшуком.

А коли, якийсь час пізніше, сказав мені батько, що Романа Барановського арештували за якісь погані справи, що мав він працювати на два боки, то значить також і для поліції, я ніяк не хотіла в те повірити і гаряче його боронила перед батьком”.

До тих, що не підозрівали Романа Барановського в зраді, майже до самого кінця, належав також і я.

Як мало хто з інших тодішніх членів УВО мав я діло з Романом Барановським. Належав я до бойової групи УВО у Львові, що її, разом з іншими, весною 1928 року перебрав Роман Барановський. Швидко дійшло до того, що в усіх плянах та акціях УВО висунувся я там наперед і тоді не було дня, щоб не стрічався я з Романом Барановським. Знався він з кількома з-поміж нас і ці взаємини з сухо й формалістично організаційних зв'язків перейшли на плятформу приятні. Потреба частіших зустрічей для обговорення всяких плянів і поточних подробиць організаційної роботи не дозволяла нам удавати, що ми себе не знаємо. То-

му перейшли ми на явне знайомство, як студенти, що сходяться з собою в Академічному Домі, у студентській харчівні, на всяких студентських забавах, імпрезах тощо. Потім він притягнув до того гурту також Дзюню Герасимовичівну, яку більшість з нас знала з-давніше як кур'ерку і зв'язкову УВО, а тепер вона стала його нареченою. Грала вона гарно на фортепіяні, один з нас жив у мешканні молодого українського судді, д-ра Юрія Морачевського, де був фортепіян, там ми сходилися часами на підвечірки і Дзюня давала нам концерти.

Коли Роман Барановський поїхав додому на Різдво 1929 року і там недуга прикувала його до ліжка, я ще з одним товаришем вибралися на село його відвідати. Була це люта зима, коли птахи замерзали на льоту, а у Львові на площах палилися вогнища, щоб люди могли погрітися. Заїхали ми залізницею до Калуша, а звідти треба було ще 20 кілометрів автобусом до містечка Войнилова. Через студінь автобуси не курсували і ми мусіли пішки дибати серед тріскучого морозу. Там перебули два дні і я з ним тоді обговорив увесь плян акції УВО на весну-літо 1929 року, було бо очевидне, що йому щонайменше кілька місяців треба буде відпочивати та інтенсивно лікуватися.

Одним словом — був час і нагода пізнати Романа Барановського ближче. І мушу сказати, що в тому часі Роман Барановський насправду був і хотів бути добрим та ідейним членом УВО. Скільки всяких плянів ми переговорили в нашому гурті, скільки надій та ілюзій снувалося перед нами! На відміну від інших студентів, та й від мене самого, що не зважаючи на все, таки пильнував своїх правничих студій та екзаменів, Роман Барановський пірнув душею і тілом у революційну роботу. Не думав про “обивательську” кар'єру, раху-

вався з тим, що скоріше чи пізніше неможливо йому стане працювати в краю і треба буде втікати за границю. Ми вважали його нашим добрим другом, не тільки членом Української Військової Організації. І готові були разом з ним стояти в обороні нашої організації, якби хтонебудь хотів ставати їй на перешкоді. Тим пояснюється, що коли вліті 1928 року Роман Барановський вийшов перед нами з підозрінням супроти Сича,²⁶⁰) котрого ми ніколи не бачили й не знали, то хоч як потрясла нами ця вістка, всі ми, і молодші і старші члени УВО, між ними й деякі учасники колишньої “Летючої Бригади”, рішили допомогти йому в тих “реформах УВО” і виступити проти Сича.

Коли тепер роздумую про те, стає мені зрозуміле, чому так багато добрих членів УВО, без сумніву ідейних і готових на всяку посвяту для ОУН, у 1939-1941 роках стали проти полк. Андрія Мельника та Проводу Українських Націоналістів. Вони вірили й ішли за тими, котрих знали і бачили довкола себе в підпіллі і в тюрмі.

Був тоді Роман Барановський, не зважаючи на свою хворобу, повний енергії та ініціативи. Правдоподібно тоді, бачивши, що велика частина бойового апарату УВО живе такими ж думками, почала рости в ньому амбіція. Ще коли він, у серпні 1928 року, вибирався через Данціг до Начальної Команди УВО обороняти своє становище і домогтися зміни Крайового Коменданта, їхав у бойовому настрою і повний добрих думок, мовляв, “перемога за нами”, а тільки вернеться “Юлько” — покажемо, що вміємо!

Вернувся звідти інакшою людиною. Це вже не був той сам Роман Барановський, котрого пі-

²⁶⁰) “Дух, що тіло рве до бою...”, Розділ XXIV, “Барановський проти Сича”. — Стор. 105.

знали ми перед пів роком. Ходив мовчки, затоплений у своїх думках. У нього й перед тим був який кам'яний вираз обличчя, не сміявся він ніколи на повний голос, усміхався тихо й кутками уст. А тепер — мовчазний і насуплений, часами аж понурий. Ми пояснювали собі це погіршенням його хвороби, терпінням від неї, майже на очах вона ним оволодівала — і щиро жаліли товариша.

І, думаю, тоді настав у ньому перелім. Може далекою ще була в нього думка про зраду. Але побачив він, що нічого змінити не в силі, не може зсунути полк. Романа Сушка, якого зненавидів усією душею і не минав ні одної нагоди, щоб не кинути каменем на нього. Закидав йому дріб'язковість, рутину замість революційного розмаху, розпускав про нього всякі поголоски і сплетні, уважав його головним винником невдачі своїх плянів широко розгорнути бойову діяльність УВО. Разом з тим росла в ньому неохота до того, що ми в сьогоднішні термінології назвали б “естаблишментом” в УВО, а почуття повного безсилля ще більше його дратувало.

До того, він таки справді щораз частіше хворів, лягав на тиждень або й більше до ліжка і там бездільність гнала його думки на дорогу ненависти, спершу до окремих осіб в організації, а потім до всього її проводу та до цілої УВО.

В той час я мусів його заступати, не було дня, щоб не заходив до нього на його квартиру при вул. Потоцького число 104, обговорювати всякі поточні наші завдання. Утверджувалося в мені переконання, сполучене з щирим жалем, що він не може й не повинен уже вернутися до активної праці в організації, бо це зажене його в могилу. Йому конче треба було лікуватися, їхати кудись у теплий клімат, а разом з тим відвернути свої думки від революційної діяльності. Так думали й

інші. Тримав я свої думки в собі, щоб не дразнити ними хворого, і мовчав. Та й не дуже мав час говорити, бо пішов до тюрми на кілька місяців.

Але не мовчали інші, а серед них перший Омелян Сенік-Грибівський, що був при розгляді скарги Романа Барановського на полк. Романа Сушка, і хоч сам великий прихильник Юліяна Головінського ще з військових а потім підпільних часів, та не міг потурати бунтівничому ставленню справи в Романа Барановського. Не завиваючи нічого в папір, сказав він Барановському одверто і просто:

— Ви, друже, хворі, і вам не до організації, тільки до санаторії. Передавайте свої справи та й ідіть лікуватися, щоб не було запізно.

Коли це було, годі точно устійнити. Десь під кінець травня, або з початком червня 1929 року. Я вийшов на волю 6 червня, кілька днів пізніше мав зустріч з Сеніком-Грибівським на Личаківському цвинтарі і там він мене про те повідомив та наказав не стрічатися з Романом Барановським, бо він іде лікуватися і не має вже відношення до організаційних справ. Те саме сказав він і моєму товаришеві з тої самої бойової групи, Гуртакові-Попадюкові і визначив одночасно його, як відповідального за підготову до атентату на Східні Торги.

Наказ мусить бути наказом і йому треба повинуватися. Не унікав я, ані інші, товариства Романа Барановського, але й не шукав за ним, а те саме було і з іншими. Барановський мусів це бачити і можна собі уявити, що діялося в його душі: організація його відсунула від активності, наказала іншим членам обминати його, близькі його товариші, хоч і не відщуралися зовсім від нього, але помітно охололи. Все, що скорбними думами нависало в його душі, коли лежав хворий і сам

на селі, де ні з ким словом обмінятися, прорвалося тепер з болем і тут, на мою думку, прийшов момент, коли він останній і вирішний раз завдав собі питання: за що? За що віддав він свою молодість для Української Військової Організації? За що стратив здоров'я в тюрмі? З одного боку шарпав душу болючий жаль, а з другого проривався скажений гнів, підсичуваний пекучою враженою амбіцією. Все те злилося разом у якийсь пекельної сили вогонь і в тому вогні спопеліли всі моральні гальми доброї сторінки людської душі. Він мав до вибору: або пустити собі кулю в лоб, або шукати помсти. За втрачене життя. Вибрав друге і скотився на дно.

До такого висновку дійшов я, стараючися зрозуміти психічний процес у Романа Барановського в тому часі й за таких обставин. І воно збігається з поліційними заподаннями, що Роман Барановський почав свою поліційну службу під кінець червня 1929 року.

Не міг я знайти в моєму власному досвіді чогось, що показувало б на скорішчу дату, наприклад, безпосередньо після того, як дали йому догану за кордоном за його інтриги проти Крайового Коменданта УВО Сича. Один тільки єдиний випадок міг би насувати мені сумніви.

В одному з перших допитів після мого арештування 12 березня 1929 року, комісар Казімерж Білевіч чванився, що він усе про мене знає і навіть знає моє псевдо — Роберт. Кожен з нас мав по кілька псевд для зв'язку з різними колами, а на короткий час перед тим наступила зміна псевд до вжитку з організаційною верхівкою. Я тоді вибрав собі псевдо "Роберт". При тому були тільки оба брати Барановські і я.²⁶¹⁾ Але я не був певний,

²⁶¹⁾ Гл. про те ближче в моїй книжці "Далекий приціл".

а ще менше можу собі пригадати тепер, чи не вговорився я з тим псевдом, помилково його вживши в зв'язку з ким іншим у Бойовому Рефераті.

Хоч і багато втратили на своїй сердечності наші взаємини з Романом Барановським, та не порвалися зовсім. Бо не було на те причини. Десь у липні 1929 року дістав я від нього телеграму до Коломиї, щоб приїхати до Яремча. Там він перебував на вакаційному відпочинку зо своєю нареченою, чи може вже і дружиною, Дзюнею Герасимовичівною, і там ми його працювали перед виїздом за кордон. Дзюник Попадюк, що також перекладав там вакації, я, що приїхав на цю телеграму, і Марійка Федусевичівна, яку ми запросили з недалекого Делятина, вона там була на вакаціях у своєї заміжньої сестри. Роман Барановський повідомив нас, що Дзюня їде до Праги завершувати свої музичні студії в тамошній консерваторії і він з нею. Будуть жити десь у здоровому місці під Прагою, може він теж запишеться на якісь студії і там буде приходити до сил. Побажали ми щастя нашій молодій парі і цей "добрий товариш" справді виїхав за границю з початком академічного року, але перед тим ще встиг навести поліцію на слід Дзюника Попадюка-Гуртака, що впав першою його жертвою. Ледве живим вийшов з-під поліційних тортур і просто чудом урятувався на процесі за Східні Торги.

При іншій нагоді згадував я, що бачився з Романом Барановським у Празі, поїхавши туди на конференцію ОУН. На його запрошення відвідав обоє Барановських у Под'єбрадах і за те читав мені отченаша Сеник-Грибівський, хоч ні словом не натякнув на якінебудь підозріння супроти особи Романа Барановського.

Вліті 1930 року Роман Барановський вернувся до краю і, користаючи зо зміни на становищі

Крайового Коменданта УВО, яким став сотн. Юліян Головінський на місце полк. Романа Сушка, почав умішуватися в організаційні справи і робив це за моїми плечима. З того приводу постав між нами конфлікт і я навіть раз викинув його за двері з моєї кімнати.²⁶²⁾

На його самозванчі зв'язки поза плечима Бойової Референтури і засівання в той спосіб хаосу та дезорієнтації скаржився я Головінському. До Барановського мав він симпатії з давніших часів і зовсім того не приховував. Називали себе “паном Ромком” і “паном Юльком”. Правдоподібно знав теж про старання Барановського позбутися Сича і назад покликати Юліяна Головінського на Крайового Коменданта. В тих двох гарячих передпацифікаційних місяцях, в липні і в серпні 1930 року, Роман Барановський причепився до Головінського, як реп'ях до кожуха. Майже не було в мене зустрічі з Головінським, щоб або вже не застав я там Барановського, або приходив він зараз по мені. Все те пояснював я собі радістю Романа Барановського, що нарешті дочекався він свого. Бо і справді, як тільки прийшов Головінський, посипалися пляни й закипіла робота, покищо тільки підготовча. Та я здавна привик говорити, відбирати накази і звітувати *тільки в чотири очі* і мене дратувала нахабна влізливість Романа Барановського. Раз я навіть злегка, але ультимативно натякнув Головінському нехай він вибирає між нами двома і тоді він сам запропонував вислати Барановського на Волинь, нехай там ставить ОУН при допомозі знайомих з Чехо-Словаччини студентів. А щоб тримати його здалеку від Львова, рішено, що Роман Барановський застрілить комісара Чеховського, мусітиме втікати зо

²⁶²⁾ Гл. “Дрижить підземний гук”, стор. 135-136.

Львова і небезпечно йому буде сюди вертатися. Дав я Барановському револьвер, а Головінський гроші на дорогу — та й на тому скінчилося. Не пам'ятаю вже, чи віддав він мені револьвер, але гроші казав йому Головінський затримати. В своїй слабості до хворого товариша, звичайно такий гострий і часами навіть брутальний Головінський не здобувся навіть на суворішу догану за невиконання наказу, сказав йому тільки одне речення:

— Як могли ви, пане Ромку, так зі.....ся з тим комісарем?

Вся та поведінка Романа Барановського, хоч обурювала й ішла мені на нерви, та я ніяк не підозрівав у ньому донощика. Не могло б мені в голові це вміститися. Пояснював це я, та й Головінський, його нервовим подразненням через поганий стан здоров'я, його нетерплячкою та горінням до активності.

Тим часом насувалися на мене мої власні клопоти, прийшла тюрма, процес, довгі роки за ґратами...

Не було ані потреби думати про Романа Барановського і не знав я ще тоді, що він продав і мене і Юліяна Головінського. Але кепський інтерес зробив на мені, бо за Коссака хоч дістав 1,500 злотих, а за мене — дулю.

Останній раз у моєму житті бачив я Романа Барановського на коридорі Бригідок, мабуть у квітні 1932 року. Моя камера виходила на прохід, а його верталася. І хоч по правилу повинно бути так, що доки не замкнуть дверей за одними, не вільно випускати других на коридор, але якось так склалося, що всі помішалися і минуло добрих кілька хвилин, заки ключники завели порядок і розділили від себе в'язнів з обох камер. Побачив я Романа Барановського, стояв він під стіною і мочки глядів на мене. Всміхнувся я до нього й аж

тоді він підступив до мене, привітався та не встигли ми й кількома словами обмінятися, як потягнув його ключник до келії.

Не пригадую точно, було це восени 1932 чи ранньою весною 1933 року, коли я вже сидів у Дрогобичі. Викликано мене до тюремної канцелярії. Пішов я туди, нічого не підозріваючи, не раз бо кликали мене чи то на побачення, чи то щоб підписати посвідку на отримані з дому гроші або перебрати харчову пачку. Часами просили написати прохання до суду якомусь в'язневі.

Заведено мене до кімнати, де я ще ніколи не був. Сидів там якийсь гарно зодягнений добродій, виглядало, що високий, перед ним на столі машинка до писання. Коли я ввійшов, він піднявся, дуже чемно привітався і представився, як апеляційний слідчий суддя для справ вийняткового значення Скуржиньські. На моє здивоване питання, яке в мене може бути діло зо слідчим суддею, та ще й у Варшаві, коли я вже два роки, як засуджений, з горбом восьми років на плечах, заспокоїв він мене, що я тут не виступаю, як звинувачений, він хотів би допитати мене, як свідка. При тому вибачився, що не вміє говорити по-українському, тільки по-російському, але я можу відповідати по-своєму, українську мову він дуже добре розуміє.

Почалося з деяких компліментів. Заки він рішився на розмову зо мною, поцікавився ближче моєю особою, переглянув мої поліційні й судові акти і прийшов до переконання, що найкраще буде говорити одверто, без підступів і хитрування. Він веде слідство проти Романа Барановського. Не сказав мені, за що, не знав я, що це за Голуфка, міг хіба здогадуватися, що за вбивство Чеховського, бо була про те згадка в часописах.

Сказав Скуржинські коротко, що йде проти Романа Барановського слідство за приналежність до Організації Українських Націоналістів. Вираз здивування мусів не сходити з мого обличчя, бо пояснював він далі, що від самого початку справою зацікавилася Варшава, варшавські поліційно-адміністративні органи її почали, потім це перейшло до суду і на його долю випало вести судове слідство.

Виглядало це логічно і зрозуміло, та все таки дивно. Бувало ж бо, що до слідства в справах УВО визначували апеляційних слідчих суддів до вийняткового значення, в моїх власних справах два рази такі судді виступали, Ояк і Янушевські, та це звичайно було зв'язане з якимсь революційним актом, а Барановському закид убивства Чеховського, як виходить відпав, а слідство далі в апеляційного судді та ще й у Варшаві.

Так почався цей ніби допит, ніби розмова. Тривало воно добрі дві години і не було б надто цікаво переповідати тут усе. Спробую короткими словами відтворити її зміст у формі діалогу, в якому Скуржинські говорив довго, а я скорочувався, скільки міг, щоб не бовтнути якоїсь дурниці.

— Я не хочу — каже Скуржинські, — щоб ви обтяжували Романа Барановського, крий Боже, не буду вас тягнути за язика і будемо старатися наскільки можна оминати дражливі політичні справи.

— Оце чудасія! — думаю собі, — нічого в тому не розберу.

— Трохи знаю, а трохи здогадуюся, що ви добре знали Романа Барановського?

— Так, я знав його доволі добре зо студентських часів у Львові.

— Отож то й іде мені про те. Я хотів би вас просити, щоб ви схарактеризували його, як люди-

ну, який у нього характер, яка вдача, яке відношення до людей, приятелів, до світа...

— Якось трудно мені було б це зібрати разом у суцільну характеристику, не звертав я на те уваги, та й не так дуже ним цікавився.

— Але ж мусіли ви про щось говорити з собою?

— Так, ми говорили про всякі справи, студентські, товариські, навіть політичні, але ніколи про Українську Військову Організацію, хоч я знав про його колишню в ній ролю, читав це в книжечці "Дванадцять українців перед львівським судом", та не хотів його ближче про те розпитувати.

— Чи любив він пожартувати, ходити на забави, пограти в карти, а чи може цікавився серйознішими речами? Прошу не заторкувати ніяких політичних питань, мені йдеться пізнати Романа Барановського, як людину й характер.

Вертівся я, як муха в окропі. Не питається ж мене цей суддя з простої цікавості, не для того приїхав сюди аж з Варшави. До чогось воно мусить бути в слідстві важне, але до чого? Може Роман Барановський так борониться? Хоч була б це дуже зла оборона, бо якраз такими речами він ніколи ані не цікавився, ані не займався і ледве чи хто міг би це йому посвідчити.

Щось я там відповів, ніби так, ніби ні, Скуржинські бачить мою неохоту і здогадується, що я міг би щось сказати, якби хотів і якби знав, до чого воно потрібне.

Я ввесь у напрузі. Барановський сидить під слідством, мене тут допитують, як свідка, все, що я скажу, може йому або допомогти, або зашкодити. І того останнього я боявся. Не зважаючи на не дуже приязний стан наших взаємовідносин перед моїм арештуванням, без сорому мушу признатися, що не мав я на нього підозріння, приймав, що ось

ще один з наших товаришів попався в тюрму і я не смію вирватися з нічим, що йому могло б вийти на лихо.

Почав Скуржинські з іншої бочки. Про українських політичних в'язнів узагалі. Зрозуміле, що польська держава мусить нас поборювати, так само, як на її місці ми робили б з ними. Та це ще не значить, щоб з політичними в'язнями поводитися так, як це стало звичаєм у Львові. Він проти того, щоб їх бити, вимушувати зізнання, фізично чи морально над ними знущатися. Вони противники Польщі, але люди ідейні, їх треба знешкідливлювати згідно з законами, але шанувати в них людську гідність. І коли він веде слідство в політичній справі, то для нього дуже важно правильно оцінити характер обвинуваченого, тому й він розпитує мене, як давнього знайомого Романа Барановського. Нема в тому ніякого підступу і правдиві мої зізнання тільки можуть підслідному поможти.

Та й хитрий з біса, це й Скуржинські! Не можу ж ні словом не відозватися на таку мову. Побачився я, що дуже радо це зробив би, але справді аж так добре і з того боку Романа Барановського не знаю. Знаю, що останніми часами він мав наречену, багато часу їй віддавав і менше було нагоди з ним зустрічатися, та й хворів він часто, виїжджав додому і т. п. викрути.

Потім пішло на те, як я проводжу час у тюрмі, що читаю, чи думаю вернутися до моєї правничої професії і студіюю нові правничі речі і закони, що якраз тепер повиходили в Польщі, чи не роблять мені яких пакостей у тюрмі, чи добре ставиться до мене тюремна адміністрація. Я ж бо маю право на те все так тому, що я політичний в'язень, як і з уваги на мою високу освіту. Можу отримувати всякі книжки, за винятком підпіль-

ної і явно протидержавної літератури. Якби в мене були якінебудь жалі чи прохання — він радо й негайно мені це полагодить, ще заки відіде до Варшави.

При цьому зручно, то тут то там вертався до головної своєї теми, що, власне, за птиця Роман Барановський? Чи добрий товариш? Чи самолюбний? Як ставився до грошей?

Подякував я йому, але дійсно нічого не потребую. Маю все, чого мені потрібно й чого можу вимагати, адміністрація мене потребує, щоб я грав на скрипці в тюремній оркестрі, а незалежно від того мій шурин, Володимир Кохан, є послом на сейм у Варшаві і виклопотав мені в Варшаві всі привілеї навіть без мого відома.

Спробував Скуржинські останній раз. Може я не хочу говорити про те до протоколу. То він нічого не буде списувати і я нічого підписувати. Чисто неформально й усно тільки схарактеризувати Романа Барановського, щоб він міг собі виробити поняття про свого в'язня в слідстві. Я тільки підтвердив те, що вже сказав і не було з чого списувати протоколу.

Розсталися ми дуже добре, він ще раз запевнив мене, що як тільки б застосовано до мене в тюрмі якісь обмеження в правах політичного в'язня — зараз до нього написати до суду в Варшаві і він "з великою приємністю" це поладнає.

І так пішов він, з чим прийшов, і я аж тоді помітив, що сорочка на мені мокра і нерви грають, аж пучки в пальцях болять.

Хитрюща людина і страшенне небезпечний суддя! Такий більше може видобути прихильними словами, як брутальний поліцист штурханцями. Не диво, що витягнув він від Василя Біласа признание перед негайним судом, чого не втяли поліційні комісари. Я б об заклад побився, що він за-

певнив Біласа про відсунення негайного суду, коли він все розкаже й підпише протокол. А раз Білас це зробив, він чемно подякував, знову наговорив усяких обітниць та й пішов до біса.

Якось нічого мені тоді не говорило його назвище: Скуржинські. Коли переповідав я ту розмову, вернувшись до камери, хтось з друзів пригадав собі, що було таке ім'я в газеті, коли писалося про справу Тадеуша Голуфка. Це йому передано слідство в тій справі. Що може мати Роман Барановський зо справою Голуфка, ніхто з нас тоді не мав найменшого поняття.

Аж після самбірського процесу розкусив я мету відвідин Скуржинського в мене. Правдоподібно він таким способом розпитував інших людей, у тюрмі, або й на волі. Мабуть рішався тоді, куди зарахувати Романа Барановського: чи до категорії продажнього типа, чи до ідейних членів ОУН і відповідно до того зробити висновок зо слідчого матеріялу для прокурора. І моя виразна неохота свідчити могла інтерпретуватися, як воля боронити доброго члена ОУН перед судом, а це ледве чи вийшло б на добро Романові Барановському.

XXXVI. РОЗДІЛ

КІНЕЦЬ РОМАНА БАРАНОСЬКОГО

Пропав для світа Барановський, лишився символ моральної погані. — Вивіз до тюрми Святого Хреста. — Терпіння його матері. — Відвідини паніматки Барановської в моєї матері. — Прохання довідатися про долю й адресу сина. — Розповідь редактора Василя Качмара. — Про Барановського знав від Степана Гинилевича в Перемишлі, що виплачував Барановському підмогу з фонду "наглих потреб". — Засуд у процесі і приїзд до в'язниці Святого Хреста. — Кварантанна на оди-ночі. — Нapis Барановського на смітярці. — Серед засуджених шпигунів у камері також Барановський. — Тримався окремо, похмурий, ніколи не виходив на прохід. — Спроби Барановського почати розмову. — Пригнічений і хворий, смоктав цукор та оглядав знімок дружини з дочкою. — Осторога "коменданта камери" Коха. — Через біль голови — сам-на-сам з Барановським. — Барановський нав'язується з розмовами. — Виливає жалі й нарікання. — Чому пірвав з УВО. — За власні гроші Марійка Федусевич купувала йому ліки. — Жінка ним не піклується. — Любов до дочки і турбота за її долю. — Не хоче сказати, хто вбив Голуфка. — Дивачіє, думає продовжити життя цукром і викрадає його у спів'язнів. — Думка німецького студента Коха про Барановського. — Помер у липні 1935 року. — Писав спогади, їх переслано до Варшави. —

Коли вивели Романа Барановського з судової залі в Самборі — перестав він існувати для світа, як жива людина. Лишився тільки символ моральної погані, до якої може докотитися людина. Виреклася його родина, прокляли його пам'ять колишні друзі і пізніші жертви, пішов він з плямою Юди на чолі, щоб ніколи вже в житті не показатися людям на очі. Мало хто й знав, куди він подівся. Говорено, що сидить у тюрмі Святого Хреста, на згадку якої навіть злодії хрестилися, але що в тому часі не було ще українських політичних в'язнів у тій тюрмі, то й не доходили звістки про нього.

Не відреклася публічно його дружина. З “грипсів”, що їх він висилав до неї з тюрми, можна було б здогадуватися, що вона не відцуралася від нього, хоч, з другої сторони, підношено, що Роман Барановський свідомо посилав ті “грипси” так, щоб їх переловлено й передано слідчому судді, тому не можна покладатися на їх зміст. Як відомо, писав він їх у польській мові. Потім його взаємини з жінкою порвалися і він лишився в світі сам один, як палець, зо стражданнями від невиліковної хвороби, з видивом смерти перед собою і з чорнішим від диявола своїм сумлінням.

Одне тільки серце билося ще для нього в світі, про що він і не знав, а це серце бідної його матері. Хоч разом з чоловіком і другими дітьми відреклася вона цієї потвори, та не могла забути, що це ж її син, рідна її дитина, тихо терпіла свій жаль і біль з приводу нещасної і проклятої його долі.

По моему виході з тюрми розказувала мені моя мати, що одного разу приїхала до неї пані-матка Барановська. Розплакалася і благала мою матір, чи не схотіла б вона довідатися через мене, в котрій тюрмі сидить її син. Вона сама не може

розвідатися, не має можности до того з далекої закутини в селі та й не сміє зо страху перед іншими членами родини. І хоч її син зрадник і Каїн, але все ж таки її син і вона хотіла б анонімно час-від-часу щось йому післати, пачку з харчами, трохи грошей.

— Я прошу вас, як матір, що також має сина в тюрмі, але в тому щасливому положенні, що не мусите його соромитися, як я свого. Мені ж навіть признатися до нього не вільно.

Жаль зробилося моїй матері бідної пані Барановської, розплакалися там обидві жінки, кожна з іншої причини, пообіцяла їй моя мати, що буде старатися довідатися про те. Але нізащо в світі не може про те говорити зо мною. Я ж бо вже знаю, що це її син видав мене поліції, і коли б вона тільки й почала б говорити про нього, я й слухати не хотів би. Та й не має вона відваги питатися про те в мене на побаченні.

Так мабуть і не вдалося пані Барановській знайти свого сина Романа, бо в тих скупих вістках, що маємо про його перебування в тюрмі, не знаходимо згадки, щоб діставав він якусь допомогу “зо світа”.

Перший з українських політичних в'язнів, що бачив Романа Барановського в тюрмі і навіть сидів з ним разом в одній камері, був Василь Качмар,²⁶³) якого надзвичайно цікавою розповіддю про те ділимося з нашими читачами:

²⁶³) Василь Качмар, журналіст, видатний націоналістичний діяч довоєнної і воєнної доби, староста українських політичних в'язнів у Дрогобичі, редактор націоналістичного “Українського Голосу” в Перемишлі, потім “Нашого Прапора” у Львові в видавництві Івана Тиктора, і тижневика “Краківські Вісті” в часі війни в Кракові, та й інших.

“До 1933 року Романа Барановського я особисто не знав. Чув тільки про нього від мого приятеля в Перемишлі, Степана Гинилевича, що також був членом Української Військової Організації.

З доручення полк. Євгена Коновальця, в деяких українських банках, чи пак ощадностевих касах, зложено було невеликі грошові суми на так звані “наглі видатки” організації в краю. Також у Перемишлі був такий депозит і ним завідував Степан Гинилевич. Людина це була ідейна і вірна своїй організації, майже весь свій маєток, що його дістав у спадщині від батька, роздав він на організаційні цілі. Зокрема фінансував він часопис “Український Голос” у Перемишлі, що від 1929 року був виразником української націоналістичної думки в Галичині. В тому часописі він зовсім безкоштовно працював адміністратором.

З фонду “наглих потреб” Степан Гинилевич виплачував дрібні допомоги членам УВО, що вийшли з тюрми хворі, або в наслідок польських переслідувань не могли знайти собі пристановища. Між іншими, час-від-часу давав він допомогу Романові Барановському, з котрим був добре знайомий з давніших ще часів. Допомоги не висилалися поштою, по них треба було або особисто зголоситися, або можна було їх передавати якоюсь довіреною особою.

Одного разу, коли мав приїхати до Перемишля Роман Барановський, Стефко Гинилевич хотів мене з ним познайомити. Тоді він уперше дуже довірочно, сказав мені, хто такий Роман Барановський: колишній в'язень польської тюрми, член УВО, тепер хворий на груди, що якийсь час дістає невеличку підмогу на лікування з фонду “наглих потреб” у Перемишлі. Ги-

нилевич сподівався, що його можуть кожної хвилини арештувати й посадити в тюрмі на довше, хтось мусів би його заступити в завідуванні фондом "наглих потреб" і на такого він хотів запропонувати мене.

Хоч і цікаво було б мені побачитися з Романом Барановським, поговорити з ним, та я переміг спокусу і вимовився перед Стефком тим, що недобре мене розконспіровувати перед Львовом. На моє щастя Гинилевич лишився на волі до мого арештування в травні 1932 року і я з Романом Барановським у Перемишні не стрічався.

Але прийшов час і на мене. Як багато інших націоналістів, так і мене не минула звичайна доля для них. Мене арештували, засудили і ще заки затверджено присуд у вищій інстанції, вивезли в перших днях листопада 1933 року до в'язниці Святого Хреста коло Кельц. Ця тюрма вважалася в Польщі однією з найважчих, з дуже суворим режимом.

Два тижні кوارантанни пересидів я на оди-ночці в пивниці. Нудьгуючи серед невеселих дум, розглядався я по кутках і стінах камери. Вона пуста, не було на чому довше спинити уваги і я пильно придивлявся кожній речі, кожній подряпині на стіні, щоб якимось скоротити собі ті два тижні, заки переведуть мене до спільної з іншими в'язнями келії. З безділля замітав я камеру більше разів, як потрібно, малою мітлою, що стояла в куті. Сміття збиралося до бляшаної посудини, глипнувши на неї якимось прияснішому світлі, завважив я там нашкрябаний цвяхом чи дротом напис польською мовою: "Чому ти зрадила мене, моє серце? Роман Барановський". Пригадав я собі, що читав я у часописах згадку про вивезення Романа Баранов-

ського після засуду до Святохресної тюрми відбувати там свою кару. Як і я, мусів він сидіти в цій самотності, налягали на нього сумні думи й одну з них вилляв з себе оцим написом. Десь він там, мабуть, сидить нагорі...

Якось минули два тижні моєї кватиринни і мене перенесли до збірної камери, де сиділо 26 в'язнів, майже самі німці й москалі. Всіх засуджено за шпигунство — одних на користь Німеччини, других для СРСР.

Перший привітав мене німець Кох, як показалося, його наставлено "комендантом келії". Був це дуже інтелігентний хлопець, студент з Данцігу. Відвів мене набік і шепнув:

— Сидять тут усякі люди, між ними багато донощиків, будь уважний!

Кожен новий прибулий до камери в'язень будить цікавість у "старожилів". Спитався мене один зо старших в'язнів, хто я по національності, за що засуджений і на як довго. Це, так мовити б, мав я подати мою візитну карточку. Коли я сказав, що українець, а засуджено мене на п'ять років за приналежність до Організації Українських Націоналістів, обізався Кох, показуючи на скулену в кутку камери постать:

— Тут є твій земляк Барановський, його засуджено за Голуфка.

Хоч я вже здогадувався, що десь у цій тюрмі сидить Роман Барановський, але пройняла мене легка дрож, не сподівався я стрінутися з ним так швидко, та ще й ув одній камері.

Мовчки прийняв я слова Коха. Довший час ні на крок не наближався я до Барановського і не пробував заходити з ним у розмову. Найбільше насторожило мене те, що він ніколи не виходив з нами на прохід. Сидів у своєму кутку, понурий і пригноблений. Чи це сумління

так його давило, чи недуга мучила, а може туга за волею муляла?

Одного дня не вийшов я на прохід, дошкульний біль голови примусив мене залишитися в камері. Тільки ми два з Барановським осталися, я сидів ув одному кутку, а він у другому, зараз таки напроти мене. В камері мовчанка — мовильна тиша.

Ненадійно, перший промовив Барановський:
— Звідки ви походите?

Не відзиваюся.

А він знову, тим разом з нуттю неначе якогось жалю:

— Ми ж тут обидва собі рівні, я тут не Роман Барановський — провокатор, тільки в'язень. Хіба ж можете сказати, звідки ви родом і де жили, заки попали в тюрму.

Ніяково відповів я:

— Родом я з Перемишля, а де жив давніше, це вам нецікаво.

Барановський підвівся й підійшов ближче:

— В Перемишлі мав я дуже доброго приятеля і найкращого мого товариша. Був це Степан Гинилевич, також син священика.

Не хотілося мені навіть починати тієї розмови, не то що продовжувати, тим більше, коли Барановський згадав про Гинилевича, з котрим мене в'язали стосунки в Українській Військовій Організації.

Не зважаючи на мою мовчанку, Барановський говорив далі:

— Гарна людина, вірний приятель і я не вартий бути його товаришем.

Тут мені знехотя вирвалося:

— Цінне ваше признання.

— Так, — тягнув далі Барановський, — ви всі тепер звете мене падлюкою. Але ні на волі

не було та й тепер нема нікого, хто б поспитав отого зрадника Барановського, чому він став таким.

Аж ніяк не хотів я слухати того і перебив йому:

— Не місце тут на такі розмови, залишіть свої виправдування, аж вийдете з тюрми на волю.

— На волю? — зідхнув він глибоко і з гірким болем неначе вистогнав з себе — ви звідси певно вийдете на волю, але мені тут буде кінець, помру у в'язниці. І прошу вас дуже, вислухайте мене, перекажіть Гинилевичеві, як тільки побачите його "на світі", що Ромко не вродився провокатором і підлякою.

На коридорі почувся шурхіт кроків, в'язні верталися з проходу і розмова уврлася.

Після того, довго не було можливості відновити цей наш діалог. Та й спершу не дуже я хотів. Правда, в тодішньому пригніченому духовому стані неодне незнане могло вирватися Барановському уст, бож душив він це в собі і не мав перед ким виговоритися. Все ж таки, я не довір'яв йому навіть у тюрмі, хоч і як цікаво було б розвідатися, що саме загнало Романа Барановського на шлях зради, доносити на своїх друзів з організації і, власне, так зовсім нізащо перекинутися в ворожий табір. Постановив я собі при найближчій нагоді таки потягнути Барановського за язика, обережно поставити йому кілька питань з його юдиної роботи у Львові, нехай розгарячиться і виливає жаль, дозволивши мені бути слухачем.

Як і перед тим, не пропускав я ні одного проходу, щоб вирватися з пропахлих цвіллю грубесних мурів тюрми й подихати трішки свіжим повітр'ям. А Барановський з камери май-

же не виходив. Сидів у своєму куточку, обличчя в нього пожовкло, як віск, чоло вкрилося морщинами. Сам до нікого не заговорив, хіба в крайній потребі, а коли хто й обізвався до нього якимсь словом — відповідав неохоче і дуже тихим голосом. Тримав у мошонці цукор, часто витягав по кусникові і смоктав, або оглядав світлину своєї дружини. В'язнична управа, як вийняткову ласку, дозволила йому тримати ту світлину в камері. Як тільки глянув на неї, очі проймалися йому блиском, обличчя з воскуватого приймало блідо-червоний кольор. Він важенно переживав розлуку з дружиною, як сам мені потому сказав, називалася вона Дарка, з роду Герасимович. А ще більше терпів з туги за донею, бо з жінкою щось там у нього не все було в згоді. До конфідентів і донощиків у мене тільки погорда, ніякого сентименту до Романа Барановського в мене не було й не могло бути, але ні то страшно, ні то ніяково було глядіти на ту жахливу його душевну муку.

Ішли дні за днями, сірі, безпросвітні й однакові, от як у тюрмі. Раз якось потихеньку сказав мені Барановський, що дуже хотів би мені розказати децю зо свого життя у Львові. Майнуло в мене в голові: чи не підступ це якийсь? Тюремна адміністрація пильно вважала на розмови між в'язнями, довідувалася про них через своїх донощиків. Може й Барановський до них належить? Може це вже ввійшло йому в кров? Він же ж не виходить на проходи і тоді тюремники могли випитувати його без свідків про все, що діялося й говорилося в камері. Сам він до розмови не рвався, все ж бачив, хто з ким говорить, і міг підслухати децю. А відомо, що донощики не тільки інформують про правдиве, це й від себе вигадують несотворені речі!

Тюремна адміністрація не любила тихих і довірочних розмов між в'язнями, їй завжди ввижалася якась змова — і тоді не багато бракувало, щоб побили, пустили під зимний душ і посадили в одиночку. Після того — простуда, запалення легенів і смертельна хвороба... На те мені також звернув увагу той сам Кох, і навіть начальник тюрми, Бултівлович,²⁶⁴) як тільки приїхав я до Святого Хреста, привітав мене словами:

— Тут не Львів і не Перемишль, тут — Сьвенти Кржиж! Зрозуміли? в нас нема апеляції, тільки касація.

На його мові це мало значити, що в'язень тут на ласці й неласці і начальник для нього паном життя і смерті.

Спитався я раз Коха, яка його думка про Романа Барановського, доносить він управі тюрми, як колись поліції? Кох — людина освічена, володів дев'ятьма мовами, дуже добре орієнтувався в міжнародній політиці і напрочуд правильно визнавався в українських справах. Він не вважав Романа Барановського за "стукача" в тюрмі. Казав, що це людина цілком морально викінчена, зневірена, втратила всяку надію, не вірить, що переживе ще тих сім років, які йому лишилися до кінця кару, а на помилування не має ніяких шансів. Уже в суді поляки потрактували Романа Барановського, як того мурина, що зробив своє і може відійти. Барановський це дуже добре знає, а що він такої заплати за свою провокаторську роботу не сподівався, то це вдарило його жахливо і зов-

²⁶⁴) Бує він москалем з роду, називався Бултівлович, змінив собі кінець назвища, щоб уподібнити його до польського.

сім зломило. А втім сам Роман Барановський це мені пізніше потвердив.

Прийшла зима. Повітря на Святохресній Горі вологе, тюрма просякла вогкістю, я з того почав діставати ревматичні болі голови. Мимоволі мусів я часом лишатися в камері під час проходу, тяжко було на ногах устоятися від тих болів. І хоч-не-хоч я був тоді сам-на-сам у камері з Барановським. А він настирливо нав'язувався мені з розмовами, до зануди виливав передо мною всякі свої жалі й душевні болі. Наскільки можу собі пригадати по таких довгих роках, почав він розмову від того самого питання, що й мені не давало спокою: чому він, бойовик УВО, не тільки з деяким організаційним стажем, але навіть і вищим становищем, став вислужником польської поліції? Історія була така, що, як члена УВО, засуджено його на три роки в'язниці. Вийшовши на волю, Роман Барановський почав собі уявляти, що українська суспільність повітає його, як героя, дістане він добру працю, а, власне, одержуватиме гроші і не працюватиме. При тому, почала йому докучати хвороба легенів, набавився її в тюрмі. А тим часом став він віч-на-віч твердій дійсності життя. Ніхто ним не піклувався, тільки д-р Богдан Барвінський²⁶⁵) і Маруся Федусевичівна, дочка апеляційного судді у Львові та шкільна товаришка

²⁶⁵) Д-р Богдан Барвінський не тільки Романом Барановським опікувався. В той час лікував він кожного члена УВО по виході з в'язниці, коли його про те просив "Комітет Допомоги Українським Політичним В'язням". З його безкоштовної лікарської допомоги користав теж автор цієї книжки. Серед бойовиків УВО називали д-ра Богдана Барвінського з-німецька-австрійська "регіментсарцт" — полковий лікар. (З. К.)

його пізнішої дружини. І тоді він запитав сам себе: чи варто було вступати до Української Військової Організації і сидіти у в'язниці? Яка за те заплата від української суспільности?²⁶⁶)

Така зарозуміла самолюбність і претенсійність вивели мене з рівноваги і я перебив йому:

— А яку ж заплату готовили ви Марусі Федусевичівній? За те, що ця добра і гарна українська панночка рятувала ваше здоров'я, за отримані від батьків гроші потайки купувала вам усякі ліки, щоб облегчити вашу хворобу, ви хотіли її вбити! Це ж вийшло на яву в часі вашого процесу!

— Вбивство цієї невинної і доброго серця дівчини наказала мені підготовити поліція. А зрештою — я таки її не вбив!

По хвилині додав:

— Я знав, що Стефко Гинилевич є членом УВО, я ж з ним контактувався в Перемишлі. Знав я також, що він причасний до організації нападу на поштовий віз під Бірчею коло Перемишля, а я таки не видав його поліції.

²⁶⁶) Не один лише Роман Барановський, який, до речі, просидів тільки два роки, виступав з неоправданими претенсіями до української суспільности. Перші члени УВО, до половини 1920-тих років, уважали, що їх організація репрезентує весь український нарід у його боротьбі, що це всеукраїнська свого роду військова сила-армія і що тому належить їм така ж опіка й поміч, як, наприклад, воєнним інвалідам. Другий учасник "процесу поштовців", що ще досі живе в ЗСА, відмовлявся допомогти авторові інформаціями, мовляв, про УВО не варто писати, бо вона "зламала йому життя і кар'єру". Тільки під кінець 20-тих років УВО впевнилася, що мусить іти "власним руслом" — не рахувати на ніяку вдячність, сама нести свій хрест боротьби і сподіватися признання не від сучасного покоління, хіба аж від історії. (З. К.)

На те я вставив, що не Гинилевич, тільки Зенон Коссак плянував цей напад, і то без відома тодішнього Проводу у Львові, бо підозрівав, що не все там упорядку, коли поліції так легко було виловити учасників попередніх нападів.

— Коссак, чи Гинилевич, — відповів Барановський, — але я знав, що це діло УВО, а поліції реферував, що напад був приватний, і тому всіх арештованих за нього, між ними й Гинилевича, поліція в Перемишлі випустила на волю.

Пригадалося мені тоді, що дійсно, коли поліційний комісар у Перемишлі, Олінькевіч, випускав арештованих на волю, сказав:

— Панове! Я знаю, що напад зробила УВО, але маю наказ зо Львова вас звільнити.

Можливо, що десь у найглибших надрах зрадницької душі Романа Барановського жеврів огник товариського сумління супроти Гинилевича і з того скористали також інші арештовані члени УВО в тій справі.²⁶⁷⁾

Дуже турбувався Роман Барановський долею своєї доньки. Жінці чомусь не довіряв,

²⁶⁷⁾ Процес за напад під Бірчею таки відбувся перед судом у Перемишлі. Виступав там один тільки обвинувачений, Василь Цебеняк, засуджений на 15 років тюрми. Автор сидів з ним разом у тюрмі найперше в Дрогобичі, а потім у Грудзьондзу на Помор'ї. Суджено його одного, бо тільки його зловлено. Два інші учасники нападу, Роман Куцак (пізніший Роман Кучеренко, близький співробітник полк. Романа Сушка) і Терешко, що під сучасну пору живе в Аргентині, не далися піймати, втекли до Чехо-Словаччини. Василь Цебеняк міцно тримався, нікого не видав у слідстві, боронив його д-р Володимир Загайкевич. Це був чесний бойовик, патріотичний селянський хлопець з села Сіракізці, згинув геройською смертю 1948 року в рядах Української Повстанської Армії. (В. К. і З. К.)

признався мені раз, що мусів чинно зневажити о. Сапруна,²⁶⁸) підозріваючи, що він залицяється до його дружини. Мабуть ці думки давили його, коли сидів на одиночці в кварантанні, звідти й напис на бляшаній смітярці.

Наші розмови закінчилися різким фіналом. Одного разу, коли він не знаю вже котрий з черги раз замучував мене своїми наріканнями на українську суспільність і на свою дружину, мені урвався терпець, набридло слухати того "плакання в камізолюку", висловлюючися тюремною говіркою, і я хотів перевести розмову на інші рейки:

— А хто вбив Голуфка? — ні з цього ні з того запитав я.

Барановський зиркнув на мене з-під лоба:

— Цього не сказав я судді, то й вам не скажу.

— А! Так значить, ви знаєте, хто вбив? А втім, про те говорив і Мотика...

Не дав він мені далі говорити, гаркнувши:

— Навіщо вам це знати?

Я замовк. Та й не було часу далі розпитувати, бо вже верталися в'язні з проходу.

Такий був кінець наших розмов, бо хоч болі голови не покидали мене, та я терпів і виходив на прохід, щоб не лишатися самому з Барановським, а коли й мусів лишитися, то він уже до мене не підступав. Дивачів щораз більше. Навіть викрадав кусники цукру іншим в'язням, коли вони були на проході. Ніхто на те не жалівся ключникам, усі бачили його душевне за-

²⁶⁸) Отець Северин Сапрус, диригент, один з основників Філії Музичного Інституту ім. Миколи Лисенка в Дрогобичі, де Дарія Герасимович-Барановська вчила гли на фортепіані. (З. К.)

замання і розпачливе намагання продовжити життя цукром, щоб вийти ще на волю.

Не судила його того доля, війни 1939 року не діждався і помер там таки у Святохресній тюрмі.²⁶⁹⁾

Про смерть Романа Барановського довідуємося від Зиновія Матли в його посмертному спогаді про Василя Нидзу:²⁷⁰⁾

У келії число 20 ми застали таких в'язнів: Романа Барановського, Миколу Мотику, Василя Покотила, Івана Думку, Дмитра Кореня. Окремо треба згадати Сергія Пясецького, пізнішого відомого польського письменника. Це колишній польський офіцер, якому кару смерти замінили на 15 років тюрми... Там він почав писати свої повісті. Сергій Пясецькі розказував, що Роман Барановський пропонував йому розповісти багато історій з життя українського підпільного визвольного руху для опрацювання в формі повістей, але він відмовився використати такі матеріали.

Роман Барановський писав спогади. Він часто сидів за столом і щось записував у великому та грубому зошитку. На початку 1935 року Романа Барановського забрали до в'язничного шпиталю і там він помер. Його записки, як казали в'язничні сторожі, відіслано до Варшави".²⁷¹⁾

Що могло бути в тих записках? Чи були вони тільки повторенням та розширенням п'ятдесятсто-

²⁶⁹⁾ З листовних розповідей редактора Василя Качмара до автора в липні 1974 і в січні 1975 року.

²⁷⁰⁾ Член ОУН, засуджений на довічне тюрму, повісився у в'язниці.

²⁷¹⁾ "Гомін України", Торонто, 28 листопада 1970 — Зиновій Матла: Володимир Нидза.

рінкового протоколу поліцейних його зізнань, а чи зважився він розкрити там речі, що їх затаїв перед поляками і тепер на порозі смерти, коли вже нічого гіршого не могло його ждати, вилляв він те разом з іншою своєю гіркістю на папір? Чи вийшла б з них остаточно правда про те, хто плянував і наказав убити Тадеуша Голуфка? Чи довідалися б ми з них про інтриги за лаштунками поліції та про дійсну роль Казімержа Івахова, зловісну фігуру і темного духа в тій таємничій афері? Може колись дасть на це відповідь відділ дезінформації польської чи московської політичної поліції, де ці записки, якщо збереглися взагалі, дожидають слухного часу на своє використання.

XXXVII. РОЗДІЛ

ПРОКЛЯТТЯ ДОЛІ

Фаталізм у родині Барановських. — Один син — самовбивник, другий — зрадник, третього — вбили. — Комунікат ПУН з 11 травня 1943. — Безвинна смерть д-ра Ярослава Барановського. — Її причини. — Що писав про те д-р Лев Ребет? — Ствердив фальсифікацію документів проти Ярослава Барановського. — Остання жертва — батько родини. — Жахливі тортури і смерть у бункері “служби безпеки”. — Свідчення сотн. Дмитра Герчанівського. — Інформації кооператора і політ'язня Дмитра Вирсти. — Замкнулося коло долі. —

Записано було на зорях, що замало було родині Барановських утратити одного сина.

Першою жертвою долі впав один з синів, що з невідомих причин сам наклав на себе руку в дуже дивний спосіб.²⁷²⁾

Другий син, Роман, згинув моральною смертю ще перед тим, заки зійшов у могилу в тюрмі від сухіт.

Третього звела зо світу братовбивча куля.

Дня 11 травня 1943 року Провід Українських Націоналістів проголосив такий

КОМУНІКАТ

“Дня 11 травня 1943 року, около першої години пополудні, впав на стійці Борця-Револу-

²⁷²⁾ “Дух, що тіло рве до бою...”, стор. 77.

ціонера на бруку міста Львова, недалеко площі св. Юра, колишній член Української Військової Організації, піонер Українського Націоналістичного Руху на Західньо-Українських землях і на еміграції, Генеральний Секретар та член Проводу Українських Націоналістів у роках 1935-1940, один з найближчих співпрацівників сл. п. Полковника Євгена Коновальця, довголітній політичний в'язень, відзначений срібною відзнакою Українського Політичного В'язня, довголітній дійсний, потім почесний Президент Центрального Союзу Українського Студентства, доктор прав і суспільних наук Ярослав Барановський на 37 році свого життя, замордований з-заду з руки скритовбивника револьверовою кулею в голову.

В розгарі праці, напередодні великих світових рішень понесла Організація Українських Націоналістів та Український Нарід тяжку і незаступиму втрату. З наших рядів вирвано підло і підступно людину твердого характеру, великих духових і моральних вартостей, бойовика-революціонера, талановитого організатора, непересічного державного діяча і глибокий аналітичний розум. Вбито зразкового націоналіста, що своєю двадцятилітньою працею поклав у Визвольній Боротьбі великі і тривкі заслуги.

Розкладові сили нашого життя скерували саме на нього, як остюю організаційного порядку й дисципліни, свої атаки проти організації. Не хотючи своєю особою ускладнювати ситуацію, Ярослав Барановський уступає за своїх організаційних постів, але не кидає працювати індивідуально для Визвольної Справи, хоч як чорно відплачувалася Йому людська злоба за Його повне трудів, героїчне і плідне життя.

Вбивник вийшов з того самого гурту, що має вже на сумлінні десятки підступно помордованих членів ОУН, а між ними сл. п. Омеляна Сеника-Грибівського й інж. Миколу Сціборського. Керманічі диверсії проти ОУН знову дали доказ відсутности в них усякої національної етики, політичного глузду та виявили перед усією українською громадськістю, що виконують ту саму роботу, яку на знищення Української Нації ведуть її вороги. Все здорове в нашій суспільности відсепарується від цієї роботи і ганьбою затаврує новий злочин.

Трагічна смерть Ярослава Барановського ще більше зміцнює нас у переконанні про правильність нашого шляху. Його кров ще більше сцементує ОУН та Український Нарід у боротьбі за здобуття Самостійної Соборної Української Держави, а нашого походу не спинять ніякі ворожі стріли в наші ряди.

Слава Україні!

*Провід Українських Націоналістів
Постій, 11 травня 1943 року*

Д-р Ярослав Барановський був цілком іншої вдачі від свого брата Романа. Працьовитий та обов'язковий, з аналітичним розумом та холодно-кровною витривалістю, хоч і прибило його — самозрозуміло — донощицтво і провокаторська робота його брата, та він не подався під тим ударем і далі ревно та добре працював ув Організації Українських Націоналістів. При тому не марнував часу, покінчив університетські студії в Празі і здобув докторський диплом. Одночасно також був активний у студентському житті і відгравав там довший час провідну ролю. Своєю меткістю та проворністю віддав чималі послуги Проводові Українських Націоналістів, швидко став його чле-

ном, наймолодшим віком, і навіть Секретарем Проводу Українських Націоналістів.

Стягнув на себе ненависть пізнішої опозиції в ОУН своїми суровими вимогами і занадто формалістичною, позбавленою товариського тепла поведінкою. До того дійшли ще деякі непорозуміння в чисто особистій площині між ним і Степаном Бандерою. Його звинувачено у зв'язках з польською поліцією і широко це використано в демагогічній пропаганді проти Проводу Українських Націоналістів у 1939-1941 роках, коли стався розлам в ОУН. Саме назвище "Барановський" разу ж нагадувало його брата Романа, а до того ще в широких масах організованих низів не дуже здавали собі справу чи це був Роман чи Ярослав, зате всі знали і пам'ятали, що був це Барановський. Проти нього пущено в рух фальшиві документи, ніби знайдені в архівах польської адміністраційної влади в Самборі після того, як місто зайняли німці.

Хоч про ті речі широко говорено в моїй праці "Розбрат", не хотів би я покликуватися на неї, зате навести, що думав і писав про те один з найвизначніших представників тодішньої опозиції, колишній Крайовий Провідник ОУН у підпіллі, а потім професор Українського Вільного Університету в Мюнхені, д-р Лев Ребет, доки не згинув з рук кагебівського агента Богдана Сташинського.

"В середині тридцятих років виринув важкий конфлікт між організацією в Україні і провідом за кордоном, і ця проблема в різних варіантах актуальна ще й до нинішнього часу.

Перший привід до конфлікту дало переказане Степаном Бандерою з тюрми підозріння, що хтось з закордонного штабу, найправдоподібніше Ярослав Барановський, діє як польський провокатор. Підозріння це базувалося на тому, що, як переказував мені брат Бандери, повер-

нувшись з побачення з ним, три особливо таємні деталі зв'язку, який ішов з краю за кордон через Тешин, були відомі польській поліції. Через місто Тешин переходив польсько-чеський кордон і це дуже полегшувало, як тепер кордон секторів у Берліні, нелегальний перехід з однієї держави до другої. Ці умови організація використала, як і умови, які давав Данціг, для втримання зв'язку, і певні дрібні, але важливі таємниці цього зв'язку відомі тільки кільком членам організації, знала, як переслухання виявило, також польська поліція.²⁷³) Тому, що один з тих, які знали ті деталі, був Ярослав Барановський, підозріння впало на нього.

²⁷³) Цим переходом користувалися націоналістичні й комуністичні підпільники, від коли тільки заіснувала Польща. Ходив і я тудино. Знав його теж Роман Барановський і напевно розкрив те перед поліцією. Чудово знала про те і польська поліція. Нічого тут не було й не могло бути таємного. Зручність у користуванні тим перехідним пунктом полягала на тому, що мостом у Тешині переходили в обидва боки тисячі людей денно і поліція мусіла б — особливо в годинах, коли робітники йшли до праці або верталися з неї — перевірювати кожного, за винятком хіба дуже добре собі особисто знаних осіб, щоб стримати зв'язковий рух. Майже фізично це було неможливе, не кажучи вже про те, що стягнуло б протести і чеської влади та й деяких польських урядових чинників, бо робітники спізнялися б до праці в фабриках. Ніяких деталей щодо самого переходу не було потрібно. Інша справа — ночівля, або тимчасове збереження матеріалів перед транспортом до Кракова, — та про те далі. Вже за моїх часів мусіли ми влаштувати переходи так, щоб не спинятися на ніч. Містечко невелике, кожен чужий поза годинами руху, коли туди напливали робітники з підміських околиць і з оподалічних містечок, зараз мусів би впасти в око поліції.

Хоч в атмосфері загального заламання центру організації в краю та її зв'язків легко могло постати підозріння, що хтось зрадив, або виконує роль провокатора, проте для засади справу треба було потрактувати серйозно. Неясностей, одначе, було безліч. Вони походили не тільки з того, що дехто з провідних членів, охопленій атмосферою загального провалу, склав широкі свідчення²⁷⁴) перед поліцією про діяльність організації і не тільки в наслідок того, що поліція систематичним слідженням краківської групи членів ОУН,²⁷⁵) зайнятих між іншим зв'язком через Тешин, знала багато про їхню діяльність, але і з того, що весь архів ОУН, який був у Празі, чеська поліція видала ще перед замахом на Перацького польській владі. Зрозуміло, заарештовані члени не могли зорієнтуватися, що поліція знає з зізнань, що зо свого слідження, що о

²⁷⁴) Д-р Лев Ребет чесно й одверто заторкнув тут справу, що весь час після варшавського процесу соромливо промовчувалася. Деякі члени тодішнього Крайового Проводу, а в першу чергу його Організаційний Референт Малюца (здається Іван на ім'я, не хотів би образити іншого, бо були й інші Малюци) “всипав” усе, що знав, і навіть публічно каявся за свою роботу. В таких умовах на всі боки шукалося жертвенного козла, на кого б хоч частинно звертати увагу і тим самим відвернути її від себе. А що Ярослав Барановського не любили, зокрема мав з ним якісь рахунки Степан Бандера, що був він активний і знав найбільше речей, а надівсе, що називався не Березовський, чи Бережанський, тільки Барановський — підозріння звернено на нього.

²⁷⁵) Про те, м. і. згадує колишній прокурор у варшавському процесі Степана Бандери й товаришів, пишучи:

“...Значно ретельніша була роля Слідчого Уряду в Кракові та його начальника, комісара Білевіча. Зокрема дуже вимовні були висліди обсервації, що велася

зо згаданого архіву, а що в наслідок провокативної діяльності здогадного зрадника.

Треба взагалі дивуватися, що в цьому хаосі виникло так мало підозрінь. Випадок хотів, щоб єдине підозріння впало на Ярослава Барановського, брат якого, на жаль, дійсно відіграв роль провокатора в кінцеву добу існування УВО.

Автор цих спогадів переказав зміст і причину першій особі, яку зустрів. Це була згадана Анна Чемеринська, відданість якої боротьбі була неоднократно випробувана. Справу ускладнювало те, що Анна Чемеринська була нареченою Ярослава Барановського і важко було вимагати, щоб вона, будучи певною, що підозріння безпідставне, не сказала про нього Барановському. Заперечуючи якнайрішучіше можливість зради з боку Ярослава Барановського, Анна Барановська вказала на відомі мені зрештою безпосередньо джерела недовір'я Степана Бандери до особи Ярослава Барановського, які, коли вони були, нехай і малою мірою, дійсно мотивом підозріння, показували б, до якої драма-

вже від зими на залізничній лінії Тешин-Краків-Львів. Зміст багажу, що його перевозили обидва обвинувачені (Карпинець і Климишин), скоро був відомий поліції, перевірювано це довірочно в залі для схову багажу на двірці. ...Напроти мешкання Карпинця поліція встановила сталий обсерваційний пост. З тією метою найняла по противній стороні Ринку Дембніцького ч. 13 (там мешкав Карпинець) кімнату і там через далековид поліцисти на зміну обсервували входову браму, а інші ходили слідом крок-за-кроком за Карпинцем і Климишином”.

(Władysław Żelenski: Zabójstwo ministra Pierackiego (Instytut Literacki, Paryż 1973, Biblioteka Kultury, tom 233).

тичної безодні можуть довести неопановані людські пристрасті...

Що це підозріння не було переконливе, показав зрештою факт, що в 1940 році, коли всі в'язні зустрілись і коли можна було розібратися в усіх неясностях, підозріння супроти Ярослава Барановського було доведене не аргументами з 1936 року, а таємними записками польської поліції, що ніби були знайдені в польських архівах після впадку польської держави.

Знаючи всю історію закидів проти Барановського, автор цих рядків не мав сумніву, що ці поліційні нотатки були зфабриковані оточенням Степана Бандери в ході внутрішньої боротьби, яка в 1940 році йшла на еміграції і в наслідок якої ОУН розбилася на два відлами. Це переконання знайшло несподіване підтвердження на початку 1947 року. Недавно перед тим, з кінцем 1946 року, автор цих рядків, гостро запротестував, як Генеральний Суддя ЗЧ ОУН, перед усім тодішнім проводом ЗЧ ОУН проти того, що середовище АБН, за яке відповідав Ярослав Стецько, і редакція організаційного органу "Визвольний Шлях", що його редагував Іван Вовчук, у своїх публікаціях представляли Степана Бандеру, як творця УПА, хоч відомо, що Степан Бандера перебував під час війни в концентраційному таборі. Така поведінка не тільки компрометувала наш визвольний рух, але була неморальною супроти дійсних творців і командирів УПА.

У відповідь на цю критику з боку оточення Степана Бандери пішла нагінка на підписаного, мовляв, критика Степана Бандери — це розкладава робота, невідомо, в чиєму інтересі вона ведеться, хто за тим стоїть і т. д. з виразними нотками про енкаведівську провокацію. В цей час, на початку 1947 року, до автора цих спогадів

зголосився один член штабу Степана Бандери з краківських часів і заявив, що коли така нагінка буде продовжуватися, тоді він публічно буде свідчити, як були спрепаровані "докази" зради Ярослава Барановського.

Цими кількома словами правди про ту сумну справу вона напевно не вияснена до кінця. Хоч Ярослав Барановський може і мав прогріхи супроти ОУН... але певно не ті, які йому закидали".²⁷⁶⁾

На жаль проф. д-р Ребет не вважав за відповідне висвітлити до самого дна і раз на все ту справу, не подав, хочби і зберігаючи в тайні назвище свого інформатора — як відбувалася фабрикація фальшивих документів проти д-ра Ярослава Барановського. Можливо, що звірився він з тим своєї дружині і вона в свій час розкриє тайну для добра правди в історії ОУН.

Ненависть, що йшла по слідах д-ра Ярослава Барановського та вкінці підступно вкоротила йому життя, не заспокоїлася цим убивством. Скоро після того виляла вона свою смертоносну їдь на ще одного з родини з родини Барановських. Цим разом упав від неї батько родини, о. Володимир Барановський, парох сіл Дорогова й Колодієва коло Галича.

Про його смерть коротко інформує сотник Дмитро Герчаківський, колишній заступник полк. Андрія Мельника в Крайовій Команді УВО у Львові. Був він управителем маєтності Крилос коло Галича, одної зо столових дібр греко-католицької митрополії у Львові, від 1935 року аж до другого приходу большевиків. У тому лісистому районі

²⁷⁶⁾ Лев Ребет: Світла і тіні ОУН, видання "Українського Самостійника" Мюнхен, 1964, стор. 74-76.

міцно загніздилася “служба безпеки”.²⁷⁷⁾ Згадаймо, що це там, коло Галича, пропав сл. п. Іван Мицик-Аскольд у 1941 році, коли поспішав до Львова зо своєї місії на покутське Підкарпаття.

Сотник Дмитро Герчанівський був сам свідком і мав нагоду позбирати першоджерельні інформа-

277) В мемуаристиці та публіцистиці повоєнних років прийнялося називати відповідальними за всі ті речі “бандерівців”. Не вільний був від того теж і автор цієї книжки. Показується, що така генералізація і неслухна і не зовсім відповідає правді. Було і є багато членів бандерівської організації, що не погоджувалися з братовбивчим терором, а хоч і не осуджували його явно — що можна зрозуміти — але протестували проти нього та боролися з ним на внутрішньому своєму форумі. В сам день смертельного захворіння полк. Андрія Мельника довідався автор від нього, що один з визначних членів бандерівського центрального проводу в Кракові тайком прийшов до нього й попереджував про постанову вбити сл. п. Омеляна Сеника-Грибівського та просив остерегти його, щоб мався на обережності. Після того, як у 50-тих роках поділилася бандерівська організація, а ще більше після смерти самого Степана Бандери, щораз більше масмо на те доказів. Один з колишніх членів тієї організації забирав про те слово на сторінках “Нового Шляху” в Вінніпегу десь у 1954 або 1955 році. Другий, що мабуть ще й досі вважається членом, склав протокольну розповідь, підперту документацією, перед автором, до якого мав довір'я, як до історика націоналістичного руху. Автор мусів зобов'язатися словом, що ті речі тільки для історії, а не для публікації і тому передав тих кількадесят сторінок розповіді на збереження до історичного архіву. Тільки одне, кровожадне крило засліплених фанатиків перло до безоглядного й на велику скалю братовбивства. Більшість їх гуртувалася довкола “служби безпеки”, тому вважаємо, що справедливо і правильно буде вживати назви не “бандерівці”, тільки “служба безпеки” в справах, зв'язаних з внутрішнім українським терором 1941-1946 років.

ції на місці про подвиги “служби безпеки” та й інших темних типів, що бунували під захистом довкільних лісів. Всі вони зберігаються в архівах однієї з українських наукових установ, а за його ласкавим дозволом використовуємо тут нотатку, що відноситься до смерті о. Володимира Барановського:

“...У Блюдниках убили місцевого лісничого Івана Івачишина, котрий за большевиків урятував від вивезення й арештування НКВД багато громадян, між ними й мене, та й сам ледве втік у ліс з рук міліціонерів, що прийшли його арештувати.

Пригнобленого втратою двох синів, — хоч одного з них вирікся — о. Володимира Барановського тримали в бункері в лісі під Соколом понад один тиждень (критикував підпілля, але докладна причина мені невідома), а потім застрілили його, як Гестапо стало над бункером, який пізніше розбило гранатою. Цей бункер показав конфідент Гестапо, молодий Сокольський (не знаю його імені) з Сокола. А що він давав відомості теж і для підпілля — Гестапо його розстріляло...”

Докладніше про схоплення о. Володимира Барановського, його тортури і смерть у бункері “служби безпеки”, звітував кооперативний діяч у Галичі і колишній член УВО та політичний в'язень, директор Дмитро Вирста.²⁷⁸⁾

“В часі німецько-большевицької війни жив я в Галичі, працював у тамошньому кооперативному союзі.

²⁷⁸⁾ Учасник процесу Богдана Кравцева й товаришів у жовтні-листопаді 1931 року за напад на поштовий амбулянс під Бібркою, засуджений на три роки тюрми.

Було це в літі 1943 року. Приїхав до мене о. Коновалець, рідний брат полк. Євгена Коновальця, парох сіл Куріпова, Пукасовець і Острова. Від нього довідався я, що минулої ночі Гестапо зробило ревізію в о. Володимира Барановського, потім його арештовано й кудись повезено.

Стало це великою сенсацією в районі Галича, завіщо ж бо арештувати Богу духа винного старенького священика, що нікому не чинив лиха і тихо доживав віку на своїй парохії?

Почалися заходи, запити й інтервенції, на місці в Галичі і потім у Станиславові. Гестапо з початку мало на те звертало уваги, заперечувало, начебто з його доручення арештовано о. Барановського, але коли показалося, що це таки правда, дійсно люди в одностроях німецьких прийшли серед ночі і забрали з собою священика — зацікавився тим станиславівський відділ Гестапо.

Як там велося слідство, того не знаю, мусіло послуговуватися своїми конфідентами. Допитувано побережників з довкільних лісів і хтось з них запримітив стежку в лісі, що вела до бункера, а кілька днів пізніше Гестапо вже було на сліді. Говорено, що мав це донести Поясик з Гробиськ, присілку села Залуква під Галичем, — його хресного імени не знаю.

Тим часом вийшло на яву, що коли о. Барановський вернувся зо Львова, куди їздив на похорон улюбленого свого сина, д-ра Ярослава, був тяжко прибитий горем, мав нарікати на підпілля і навіть публічно з проповідниці в церкві висловився, що "ті бандити бандерівці вбили мого сина". Донесено це до "Служби Безпеки", що досить була сильна в тому районі, і це вона з помсти пірвала о. Барановського, перебравши-

ся в уніформи німецької поліції. Такі вістки привіз о. Коновалець.

Тривало це може яких два тижні. А в серпні приїхало около десять вантажних авт, повних німецької поліції, промчалися через Галич і скрізь по дорозі забирали побережників. Поїхали в напрямі на Блюдники.

Прибувши під ліс, де було знайдено бункер, оточили його звідусіль, але самі туди не йшли висунули побережників. У бункері було кілька есбістів,²⁷⁹⁾ здається три чи чотири, точно того не знаю. Коли побачили, що все пропало і нема виходу, — вбили о. Барановського, потім два з них самі застрілилися, а одного чи двох зловили поліцисти живими, зв'язали й кинули на авто та вкрили брезентом. О. Барановський, змордований і побитий, був тільки в сорочці і підштанцях. Усі були ще теплі.

Поліційна каравана рушила назад до Станиславова через Галич. Знову зупинилися, на ринку в Галичі, коло ресторану, що його власником був Богдан Лепкий. Мав він, як казали, походити з села Синевідсько Вижне, і перебував у Галичі ще з-перед вибуху польсько-німецької війни. По приході большевиків утік на захід, а після їх відступу знову вернувся і провадив ресторан. Жив у дуже добрих стосунках з Гестапо, уважався за його співробітника. Погрожував він немилим собі людям, лякалися його через те, а ще тим більше, що, як казали, мав він теж якесь відношення до "Служби Безпеки". На превелике диво всього Галича, поліція, вискочивши з авт, умлівіч обставила ресторан, вдерлася до середини з крісами і гранатами в

²⁷⁹⁾ Есбісти або есбеки — так називали членів Служби Безпеки.

руках, усім казала піднести руки вгору. Першого вхопили Лепкого, зв'язали чи скували руки та поклали в авто. Забрали теж чимало інших, між ними секретаря відділу староства в Галичі, Василя Лисака з Залукви. Їх у Станиславові допитували і потім випустили. Дісталось теж німцеві, "беціркксляндвіртові"²⁸⁰) Мюкке (Миеске).

Були здогади, що один зо схоплених у бункері "синув" Лепкого та й інших, бо відбулося тоді багато арештувань в околиці та в сусідніх повітах".

Смертю о. Володимира Барановського замкнулося фатальне коло, що почалося лиховісною роботою Романа Барановського.

У хвилині, коли пишуться ці рядки, живуть ще деякі сучасники, самовидці та учасники тих подій. Та це вже дуже далекі для нас речі і цілком перейшли до історії. Супроти тих бурюнів, що перекотилися над українським народом та його землею за останнього пів століття, може бліді вони й маленькі. А польський поліцейний лакуза Роман Барановський стоїть карликом поряд з біснுவатими зрадниками, що непритомні з ненависти до свого народу шаліли в розбійницьких плянах московських большевиків. Та й сама боротьба з окупаційним польським режимом, що прогнів, ще заки міг стати добре на ноги, не може встояти на тій самій площині порівняння в умовах лютої дійсності московських вовкулак..

Проте, хвилювала вона й до живого проймала українську суспільність у свій час. Не залишила теж самою тільки історією, кинула живе сім'я і пустила паростки, що перетривали і вогонь війни і холод сибірської тайги.

²⁸⁰) Начальник уряду для сільсько-господарських справ.

Джерела

I. Друковані:

- “Сурма”, орган Української Військової Організації, річники 1931, 1932, 1933
- “Розбудова Нації”, орган Проводу Українських Націоналістів, річник 1933
- “Український Націоналіст”, річник I, 1933
- “Діло”, щоденник у Львові, річники 1931, 1932, 1933
- “Новий Час”, щоденник у Львові, річник 1933 (окремі числа)
- “Український Революціонер”, орган Західньо-Української Національно-Революційної Партії, ч. 4 (9) з 5 квітня 1927
- “Новий Шлях”, Саскатун, Канада, річник 1933
- Микола Ковалевський: При джерелах боротьби, спомини, враження, рефлексії, Іннсбрук 1960
- Ярослав Кутько: Темна сторона місяця, історія поліційної провокації Романа Барановського в українському підпіллі, Нью-Йорк — Детройт — Скрантон 1953
- Лев Ребет: Світла й тіні ОУН, видання “Українського Самостійника”, Мюнхен 1954
- Зиновій Матла: Володимир Нидза (“Гомін України”, Торонто, 28 листопада 1970)
- Д-р Петро Мірчук: Нарис історії ОУН, том I, Українське Видавництво, Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк 1968
- Д-р Петро Мірчук: Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка), командир армії безсмертних, Видання Товариства Колишніх Вояків УПА 1970
- Іван Кедрин-Рудницький: Несамовитий процес (календар “Свободи” за 1962 рік)
- Д-р Юліян Рабій: Процес Голуфка в Самборі, причинки до історії українського підпілля в ОУН (“Америка”, Філадельфія, чч. 143-146 з 1968 року)
- Інж. Володимир Тустанівський: Підпілля в Дрогобиччині (стаття в збірнику “Дрогобиччина — земля Івана

Франка”, видання Наукового Товариства ім. Шевченка 1973

“Известия” 1931, чч. 240, 242, 246

“Правда” 1931, чч. 240, 242

Władysław Pobóg-Malinowski: Najnowsza historia polityczna Polski, tom I i II, Londyn 1967

Władysław Zelenski: Zabójstwo ministra Pierackiego, Biblioteka Kultury, Instytut Literacki, Paryż 1973

Polski Słownik Biograficzny, tom IX. wydanie Polskiej Akademii Naukowej, Wrocław-Warszawa-Kraków 1960-1961

Wielka Encyklopedia Powszechna, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, tom IV, Warszawa

“Vossische Zeitung”, Berlin 1931, Nr. 208, 209, 1933 Nr. 70, 80

“Frankfurter Zeitung” 1931, Nr. 648, 651, 654

“Le Figaro”, Paris, Septembre 1931

“Le Temps”, Paris, Septembre 1931

II. Розповіді, інтерв'ю, інформації (в поазбучному порядку)

інж.-екон. Валюх Анатоль

Вирста Дмитро, кооператор

сотн. Герчанівський Дмитро

Гнатів Михайло

Карманін Юрій

ред. Качмар Василь

проф. Онацький Євген: Записки журналіста, т. II (в рукописі)

Попадюк-Гуртак Володимир

Пясецька, з роду Ганкевич, Ніна

інж. Пясецький-Пік Петро

д-р Сайкевич Петро

інж. Яцура-Крук Федір

III. Власні спогади автора

ПОКАЗНИК ІМЕН

- Августина, Сестра Службениця 12
Адамовські Броніслав, комуніст 79
Азеф Єйно, провонатор 275, 283, 333, 362, 364, 384, 475, 557
Андрушнів Микола 152
Арцішевські Томаш, соціяліст 84
Атаманчук Василь, член УВО 219, 351
Бабич Микола 59, 152
Бабій Олесь, д-р, поет, член ОУН 219, 529
Байтала Володимир, член УВО 154
Бандера Степан, член ОУН 449, 461, 622, 624, 625, 626, 627, 628
Барановська Мальвіна, мати Романа 424, 603, 604, 605
Барановський Володимир, о., батьно Романа 424, 627, 629, 630, 631, 632
Барановський Ярослав, д-р, Секретар ПУН 284, 529, 575, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 626, 627, 630
Барвінський Богдан, д-р, лікар 613
Безухова Евеліна, свідок у процесі 228
Бек Юзеф, полк., віцеміністер 14, 60, 90, 396
Бережницький, поліційний донощик 357, 358, 506, 530, 552
Березинський Мирослав Юрій, бойовик УВО 174, 179, 202, 210, 211, 229, 236, 237, 238, 249, 312, 358, 585
Бец Омелян, інж. 153
Белецні Ян, поліцист 172, 235, 236, 337
Бирка Юзеф, присяжний суддя 169
Бичнович Володимир 153
Біда Роман, член УВО 295, 296, 342
Білас Василь, бойовик УВО 4, 31, 148, 160, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 207, 222, 223, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 255, 303, 338, 347, 348, 374, 375, 376, 379, 381, 385, 393, 394, 395, 397, 399, 425, 426, 431, 432, 436, 437, 439, 440, 441, 452, 454, 459, 461, 465, 508, 527
Білас Володимир, член УВО 174, 195, 230, 242, 243

Білас Осип, мешнанець Трускавця 229, 231, 233, 234, 239, 399
Білас Ярослав, член УВО 195, 229, 230, 240, 241, 242
Білевіч Казімерж, надномісар поліції 180, 216, 235, 286, 292,
293, 298, 299, 300, 302, 308, 309, 314, 320, 328, 335, 337,
338, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 358, 390, 400,
406, 417, 418, 419, 558, 564, 566, 593, 601, 602, 624
Білінський Володимир, о., священник у св. Юрі 282, 568
Бішко Павло, селянин 152
Богацький, суспільний діяч 133
Боднар Андрій 151
Боднар Мирон, студент 59
Бойдуник Осип, інж., член ПУН 219, 281, 529
Бой-Желеньські Тадеуш, письменник 385
Борщак Ільно 367, 369
Братін Євген, кореспондент "Ізвестій" 61, 64, 65, 66
Бриновські Кароль, директор банну 13, 171, 222, 223, 224, 225, 226
Брудна Ян, присяжний суддя 169
Бубен Дмитро, аспірант поліції 292, 294, 295, 322, 405, 416, 513,
516, 517, 518, 519
Будни Юзеф, поліцейний агент 292, 303, 338
Бунса, поліцейний агент 79, 450, 453
Бултвіловіч, начальник тюрми 612
Буній Олександр, член УВО 59, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 174
175, 176, 177, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193,
194, 195, 196, 197, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 240,
242, 255, 301, 303, 304, 305, 347, 348, 372, 374, 375, 376,
377, 380, 381, 385, 390, 391, 394, 397, 400, 401, 405, 407,
409, 410, 412, 422, 423, 426, 444, 453, 459
Бургард Маріян, капітан 293, 307, 309, 343
Бутновський Іван, випусник гімназії 153
Бутрин Ільно, політичний в'язень 148, 153, 156, 157
Валюх Анатоль, інж. 425, 435, 442, 463
Вартовий Антін, псевдо Антона Стефанишина 208
Василик Володимир 152
Васілевські Леон, публіцист 152
Вассіян Юліян, д-р, член ПУН 219, 529
Великанович Дмитро, посол до Сейму 15, 16
Веприн Василь 152
Веприн Петро, кравець 152

Вербицький Іван, член УВО 219, 351
Веселий Володимир 517
Веселий Нестор 517
Веселий Олександр, студент прав 517
Веселий Юрко 517
Вибеляк Антоні 236
Вирста Дмитро, член УВО 629
Вислоцький Олександр, посол до Сейму 136
Висовіньска Феліція, свідок у процесі 171, 222, 224, 225, 226
Витвицький Петро, урядовець у копальні 152
Віссаріон, директор поліції в Петербурзі 489
Вісьневські Броніслав, присяжний суддя 169
Вітос Вінценти, політичний діяч 84
Воєвудські, посол до Сейму 361, 362
Войгіт, англійський політик 39
Вовчун Іван, член ОУН 626
Волошин Ярослав, студент 152
Вондравш, д-р, голова трибуналу 168, 190, 199, 222, 232
Гаврилів Іван, студент 152
Гаврилів Юрко, студент 152
Гаврилюк Євген, о., 439
Гайне-Нован, міністерський урядовець 44
Галуцинський Михайло, посол до Сейму 122, 266, 267, 272
Ганкевич Лев, д-р, адвокат 586
Гапій (Гапшій?), член ОУН 304
Гапнало Михайло, урядовець 152
Гарасимів Всеволод, студент 156
Гарасимів Ігор, випусник гімназії 156
Гашна Ярослав, випусник гімназії 153
Гендерсон, англійський політик 137
Герасимович Дарія (Дзюня), дружина Романа Барановського
311, 312, 573, 576, 586, 587, 594, 614, 616
Гернин Дуся, учительна музики 152
Герчанівський Дмитро, сотник 619, 627, 628
Гинилевич Степан, член УВО 603, 606, 607, 609, 610, 611, 615
Гірні Ян, поліцейний агент 292, 301
Гірняк Богдан, випусник гімназії 236
Гнатевич Богдан, д-р, член УВО 154, 158, 207, 209, 215, 382,
569, 570
Гнатів Володимир 179

Гнатів Григор 152
Гнатів Матвій, член УВО 230, 242, 243, 452
Гнатів Михайло, член УВО 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178,
179, 181, 185, 186, 188, 189, 194, 195, 198, 199, 202, 204,
205, 207, 210, 211, 216, 221, 229, 230, 234, 235, 238, 239, 240,
242, 244, 245, 246, 247, 248, 252, 255, 280, 285, 292, 293,
297, 298, 303, 304, 305, 306, 314, 315, 321, 322, 326, 338,
341, 358, 376, 377, 381, 382, 385, 386, 390, 393, 394, 395,
397, 398, 399, 400, 409, 413, 416, 419, 420, 425, 426, 430,
432, 433, 440, 441, 442, 443, 447, 448, 449, 463, 464, 466
Гнатів Петро 298, 306, 326
Головінський Юліян, сотн. 199, 208, 219, 220, 326, 329, 333, 339,
340, 529, 535, 555, 556, 561, 563, 564, 565, 567, 568,
569, 570, 571, 573, 578, 586, 592, 595, 596
Головня Вінценти, мемуарист 241
Голуб Станіслав, нотар 241
Голубець Минола, письменник 521
Горбовий Володимир, д-р, член ОУН 569, 570
Городиський Володимир, випусник філософії 153, 517
Городиський Іван, магістер прав 153, 517
Городиський Орест, магістер фармації 517
Городиський Павло, студент 152
Грень Е. 153
Грибівський, псевдо Омеляна Сеника 213, 358, 456, 458, 535,
569, 570, 571, 592, 594, 621, 628
Григоріїв Н., політичний діяч 133, 135
Гринаш Дмитро, політичний в'язень 59
Гун Михайло, поліцейний донощик 530, 552
Гуртан, псевдо Володимира Попадюна 296, 457, 463, 464, 465,
592
Габрусевич Володимир, студент 152
Габрусевич Іван, член ОУН 152, 204, 205, 210, 443, 444, 445,
446, 447, 460, 529
Гавдяк Богдан, гімназійний випусник 153, 517
Гавдяк Омелян 517
Гавдяк Тадей, випусник філософії 517
Галляс Леон, львівський староста 198, 206, 207, 211, 275, 277,
279, 280, 281, 315, 329, 383, 386, 497, 498, 499
Галчинські, інспектор поліції 44
Гете Йоганн, поет 507

Гловінський 241
Грабовські, воевідський комендант поліції 44, 150
Грубер, комісар поліції 306
Гурсні Кароль, комісар поліції 306
Данилишин Дмитро, бойовик УВО 4, 31, 160, 169, 170, 171, 174,
175, 176, 177, 178, 185, 189, 190, 194, 195, 207, 222, 223,
243, 255, 304, 341, 347, 374, 376, 379, 381, 385, 391, 393,
394, 395, 399, 406, 407, 426, 431, 432, 440, 441, 442, 453,
454, 508, 516, 527
Данилович Северин, д-р, адвокат 540, 553
Дачишин Юрно, інж., член УВО 218, 298
Дашинські Ігнаци, соціяліст 84
Дашневич Роман, д-р, голова "Лугу" 540
Дейвіс, англійський парламентарист 39
Дембіцкі Тадеуш, поліційний агент 292, 298, 299
Димітров, комуніст 524, 527
Дмовські Роман, ідеолог ендеції 92
Добрянський Микола 152
Добрянський Михайло 152
Довгопільський-Демо Анатоль, член ОУН 552
Драган Петро 152
Древінські Болеслав, комісар поліції 167
Дрималик Лев, випускник гімназії 151
Дудно Федір, письменник 552
Дудно Юрно, поліційний донощик 552, 553
Думна Іван, політичний в'язень 617
Дунін-Борковські Пйотр, воєвода 112, 115
Єнджеєвіч Януш, посол до Сейму 123, 266, 267, 272, 273, 303
Жмінковський Петро, ремісник 154
Журанівський Маріян, політичний в'язень 287
Завадзкі поліційний псевдонім Романа Барановського 279, 282,
555, 556
Заворицький, інж., член ОУН 133
Загайневич Володимир, д-р, адвокат і посол до сейму 15, 16,
122, 182, 266, 267, 272, 273, 274, 396, 615
Заншевські Конрад, присяжний суддя 169
Залізник, псевдо Михайла Гнатева 179, 198, 205, 463, 464, 465,
466
Залесні Август, міністер 9, 16, 60, 160, 232, 233
Занд, слідчий суддя 44

Зарицьна Катруся, членна УВО 587
Зарицьний Іван, кооператор 152
Зарицьний Минола, студент 152
Зілінський Лонгин 153
Зілінський Оленсандр 153
Зьвержинські, ендек 98
Івасиків Бр. 153
Івачишин Іван, лісничий 629
Івахів Назімерж, воєвідський радник безпеки 180, 199, 203, 207,
208, 216, 219, 220, 250, 275, 276, 282, 283, 286, 288, 307,
314, 315, 316, 317, 318, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328,
329, 330, 331, 332, 355, 365, 372, 384, 386, 390, 391, 399,
400, 407, 408, 413, 416, 417, 419, 425, 426, 427., 428, 429, 430,
474, 492, 528, 547, 548, 549, 553, 558, 559, 564, 566, 572, 578,
579, 618
Ільнів Микола, о., посол до сейму 553
Ільнів Володимир, кооператор 152
Ільницький Володимир, д-р, адвокат 58, 518
Індишевський Ярослав, інж. 283, 352
Навецці, директор департаменту 90
Налимон Роман, міщанин 151
Нарманін Юрій, член ОУН 577
Нарпинець, член ОУН 625
Начмар Василь, редактор, член УВО 603, 605, 617
Начмарські брати, члени УВО 154, 579
Нвятновські, міністер 342
Недрин-Рудницький Іван, редактор 425, 433, 434, 537
Неллер, з безпеки в Варшаві 44, 68
Непель, купець 348
Ніндратів, комуніст 306
Ніцан Ярослав, комуніст 181
Нлемансо, французький пре'мер 92
Нлимишин Минола, член ОУН 625
Нміциневич, д-р, адвокат 168, 374, 391, 412, 423
Нниш Зиновій, член УВО 5, 160, 203, 212, 213, 218, 485, 529, 568
Нобилецький Роман, студент 153
Нобільник Володимир, студент 153, 158
Ноблик Микола 152
Новалевська Марія 88
Новалевський Минола, ес-ер 9, 14, 65, 81, 87, 89, 91

Ковалишин А. 153
Ковальський, кореспондент ТАСС 65
Когут Осип, випусник гімназії 151
Когут Осип, посол до сейму 136
Кожевників Петро., інж. 259
Козьян М. 153
Козаневич А. 151
Колодрубєць Михайло, студент 153
Коновалець, о., 630, 631
Коновалець Євген, полк., 24, 62, 63, 131, 132, 139, 143, 181, 182,
257, 269, 293, 303, 305, 318, 332, 367, 372, 380, 407, 413
Кордуба Стефа, студентка 552
Корінь Дмитро, політичний в'язень 617
Коропій Юрій, гімназист 154
Коссан Богдан, студент 153
Коссан Зенон, член ОУН 178, 179, 180, 198, 204, 205, 206, 207,
209, 214, 215, 218, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 290, 292,
293, 298, 303, 304, 314., 321, 326, 329, 337, 341, 346, 348,
349, 350, 352, 353, 383, 390, 397, 398, 409, 418, 425, 438, 441,
442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 450, 451, 452, 453, 456,
457, 459, 461, 463, 464, 466, 529, 558, 568, 596, 615
Кохан Володимир, посол до сейму 601
Коцно Ольга, номуїстка 304
Коцюба Василь, студент 153
Коцюмбас Володимир, член УВО 154
Коцюмбас І. 151
Коцюмбас Степан 151
Кравців Богдан, член УВО 218, 629
Кравців Марія, студентка 582
Крамар Гнат, мешканець Трусавця 173, 174, 239
Крамар Катерина, тітка Біласа 230, 242, 243, 248, 347
Крисько Лев, член ОУН 153, 158, 174, 202, 207, 211, 215, 238,
244, 245, 247, 310, 377, 442, 448, 455, 456, 463, 464, 465, 466
Кройценавер, д-р, адвокат 168, 235, 262, 285, 294, 298, 300, 309,
316, 330, 331, 332, 346, 352, 353, 354, 374, 377, 413, 414,
415, 423
Крук, псевдо інж. Яцури 572, 585
Крупа, надномісар поліції 150
Кузьмович Володимир, д-р, редактор "Мети" 537
Купровські, д-р, суддя 168, 190, 195, 261, 280, 281, 349

Нупчинські, зброяр 172, 235, 300, 337, 377, 416
Нустринський Гриць, урядовець "Просвіти" 153
Нутьно Ярослав, журналіст 556, 560, 561, 564, 565, 567, 568, 571
Нухарські Станіслав, начальник безпеки 275, 282, 283, 284, 285,
286, 315, 325, 330, 344, 347, 407
Нуцан Роман член УВО 615
Нучабський Василь, публіцист 537
Нучера, суддя 168, 233, 256, 280, 312, 341, 349
Нучеренко Роман — Нуцан Роман 615
Нушнір Микола 152, 455
Нушнір Іван 152
Лапчинський, большевицький консул 552
Левицький Дмитро, д-р, голова УНДО 272
Левицький Кость, д-р, адвокат і політик 34
Левенгерц, польський діяч 98
Лемпіцні З., редактор 117
Ленін Володимир 486, 489
Леннавський Степан, проф., член ОУН 219, 444, 529
Лепкий Богдан, власник ресторану 631, 632
Лисак Василь, урядовець 632
Лихоць Ілля, учитель 153
Лівицький Андрій, політичний діяч 64
Ліщинський Іван, студент 151
Ліщинський Іван, посол до сейму 136
Лось, граф, дипломат 390, 402
Лужницький Григор, д-р, журналіст і письменник 217, 263, 282,
352, 353, 513, 521, 568
Луневські Кароль, д-р, лікар 171
Луцький Остап, посол до сейму 122, 182, 266, 267, 268, 269, 270,
271, 272, 276, 373, 388, 391, 396, 410, 411, 537
Людвіновські, інспектор поліції 150
Лярош, амбасадор 60
Лясківна Михайлина, служниця 222, 228
Ляховіч Ігнаци, присяжний суддя 169
Льоренц Станіслав, присяжний суддя 169, 199
Мазуришин Петро, суспільний діяч у Бразилії 135
Майхер Ярослав, магістер права 153
Макаренко П., політичний діяч 136
Манарушка Любомир, д-р, секретар УНДО 57
Мансимюк Микола, член УВО 218, 298, 300, 464

Манурешен, гл. Манарушна Любомир 57
Маліновсній, депутат до Думи 486, 489
Малюца Іван, член ОУН 624
Мандюк, мешканець Труснавця 177
Мартинець Володимир, інж., член ОУН 259, 368
Маслянів родина 576
Матла Зиновій, член ОУН 617
Матчак Михайло, посол до сейму 182, 253, 254, 255, 256, 257,
258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 276, 282, 368, 537, 568
Маців Василь 152
Мацькевич, редактор, посол до сейму 356
Мельник Андрій, полк. 41, 561, 590, 627, 628
Мереннів Василь 135
Медзінські Богуслав, посол до сейму 396
Мидель, поліцист 244, 248
Михальневич Володимир 151
Мицик Іван (Аснольд), бойовин УВО 357, 628
Миць Володимир, студент 151
Мишуга Луна, д-р, редактор 134
Мілянич Атанас, інж., член ОУН 154
Мірчун Петро, д-р, публіцист 425, 443, 444, 446, 448, 459, 460
Місінські Єржи, капітан 293, 307
Мітрашевські, прокурор 168, 190, 368, 372, 378, 382, 384, 567
Мовінкель, норвезький політин 137
Морачевський Юрій, д-р ,суддя 589
Морачевські Юзеф, польський політин 84
Мотина Микола 163, 167, 168, 169, 174, 175, 176, 177, 185, 186,
188, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 223, 229, 231, 232,
233, 242, 247, 248, 293, 303, 304, 335, 338, 341, 343, 347, 348,
371, 372, 374, 375, 380, 381, 385, 391, 399, 401, 406, 409,
412, 422, 423, 426, 432, 474, 506, 513, 519, 616, 617
Мудрий Василь ,редактор, посол до сейму 529
Муйла Федір, член УВО 152, 172, 174, 206, 244, 247, 248, 293,
305, 321, 448, 455
Мульневич Володимир 154
Мульневич Нарло, член УВО 154
Мюнне, німецький урядовець 632
Назарук Осип, д-р, редактор 496, 500, 537
Наконечніков-Клюновські, воєвода 90
Нарутовіч Габріель, президент Польщі 61, 85

Недзялковскі Мечислав, рэдактар 98
Незнаньскі Антоні, зброяр 172, 235
Неманов, журналіст 121, 131
Немоєвскі Ёржи, сведок у процэсі 228
Нідза Володзімір, член ОУН 617
Ніч Васіль, студэнт 288
Ніклевіч Стэпан, робітнік 152
Новак, проф., прэм'ер 34
Овоц Владзіслав, майор 167
Огороднік Стэпан, музін, член УВО 172, 173, 202, 207, 210, 244,
245, 247, 388, 455, 466
Олесніцкі Ёвген, д-р, адвонат і політін 34
Олінькевіч, комісар поліцыі 615
Онацкі Ёвген, проф., член ПУН 143
Онішневіч Юры, член УВО 154, 237
Осередчук Володзімір, выпускнік гімназіі 153
Отмарштейн Юры, полк., член УВО 551, 570
Охрымовіч Стэпан, член ОУН 529
Ояк, слідчы суддзя 598
Пав'ян, служніца 187
Падеревскі Ігнаці, п'яніст і політнік 92
Паліў Дмітро, рэдактар і пасол да сейму 136, 283, 352, 521,
552, 541
Панейно Васіль, д-р, міністр ЗУНР 133
Панкевіч Пётро, урядовець "Просвіты" 151
Пэрьова Розалія 243
Пэвны Пётро, (Пэтя), паланофіл 9, 14, 110, 145
Пеленскі Зенон, рэдактар, член ОУН 529
Пеленскі Зіновій, пасол да сейму 47, 60, 133, 145, 146
Пэрун Ананій, студэнт 151
Пэрун Осіп, монэр 151
Пэтер, д-р, слідчы суддзя 393
Пэтлюра Сімон, Голонны Отаман 36, 78
Пэтрыневіч Міхайло, студэнт 152
Пэтры Ян, комісар поліцыі 346, 349, 350
Пэтрів Ёвген, бойовік УВО 453
Пэтрушэвіч Ёвген, д-р, прэзідэнт ЗУНР 133, 137, 284
Пэрацкі Броніслав, міністр 90, 93, 396, 624
Піонтковскі 157, 158
Піотровскі Міхал, мешканець Труснаўца 231

Підгайний Богдан, член УВО 351
Підгородецький, член ОУН 133
Підгородецький Маріяч, робітник 152
Підгородецький Олександр, студент 152
Пісудські Юзеф 16, 24, 33, 49, 62, 80, 81, 83, 84, 85, 88, 90, 91,
95, 98, 104, 117, 139, 362
Пільотті, італійський політик 137
Пільх, поліцейний агент 358
Пімонов, мосналь, посол до сейму 133, 134, 135
Плавюк Орест, студент 153
Плеве, царський міністер 153
Пловяк Ян, присяжний суддя 169
Побуг-Маліновські Владислав, історик 81, 86
Поклоскі Станіслав, присяжний суддя 169
Покотило Василь, політичний в'язень 617
Полотнюк Іван, учитель 310
Полянський Юрій, проф. 578
Попадюк Володимир, член УВО 220, 296, 308, 457, 592, 594
Попель Антін 438
Попель Роман, магістер філософії 152
Порембальські, староста 17, 150
Потоцкі Андржей, граф 18, 24, 34
Поясик, селянин 630
Пристор Олександр, полк., прем'єр 16, 90, 396
Пришляни брати 155
Пшибило Агнешна, свідок у процесі 236
Пшибило Ян 236
Пясецьна, з роду Ганкевич Ніна, членна УВО 573, 586
Пясецький-Пік Петро, інж., член УВО 573, 585
Пясецькі Сергіюш, письменник 617
Рабій Юліян, д-р, адвокат 425, 431, 432
Равич Дмитро, студентський діяч 136
Радович Іван, кооператор 151
Радович Микола, магістер прав 151
Радонь Рудольф, поліцейний агент 292, 295, 296, 297, 298
Райнлендер, д-р, директор поліції 22
Рамішвіллі, грузинський діяч 36
Ребет Лев, проф., д-р, член ОУН 619, 622, 624, 627
Ревюк О., діяч в ЗСА 134
Редль, полк., шпиг 413, 418

Роберт, псевдо Зиновія Книша 593
Роговські, начальник безпеки у Львові 44, 150, 285, 315, 326, 345
Рогуцький Іван, д-р, адвокат 163, 166, 168, 191, 192, 196, 215,
216, 217, 222, 235, 242, 250, 264, 285, 301, 302, 306, 313,
332, 333, 352, 390, 402, 404, 405, 406, 423, 432, 509, 515,
516, 518
Рожневські, д-р, воєвода 150
Розенберг, комуніст 283
Ролечик Антоні, присяжний суддя 169
Романюк Іван, студент 152
Романюківна, студентка 152
Рудавські Александер, присяжний суддя 169
Руданевич Остап, член УВО 154, 586
Рудий Євген, учитель 153
Рудий Святослав 152
Рудницька Мілена, посолка до сейму 18, 26, 27, 59, 133, 136
Русова Софія, суспільна діячка 133, 135
Сайневич Петро, д-р, член УВО 198, 199, 204, 209, 213, 282,
307, 315, 324, 572, 575, 576, 577
Салович Олександр 154
Сапрун Северин, о., диригент 212, 616
Седачен Ян, зброяр 235
Семенюк, учитель, член УВО 552
Сен Бріс, журналіст 54
Сеник Омелян, член ПУН 198, 203, 208, 213, 220, 250, 292, 296,
298, 308, 355, 358, 448, 456, 457, 458, 459, 463, 535, 569,
570, 571, 573, 575, 592, 594, 621, 628
Сениця Володимир, член УВО 154
Сенишин Лев, студент 153, 158
Сенів Іван, член УВО, 154, 321
Сенів М. 152
Сенюта, д-р, комуніст 249
Сенюта Іван 152
Сенюта Минола, випусник філософії 152
Серженга, зброяр 174, 236
Серошевські Вацлав, письменник 84
Сич, псевдо полк. Сушка 572, 578, 583, 590, 593, 595
Сікорські Ф., знавець балістики 252
Сілецький Антін, студент 152
Сіменович Володимир, д-р, діяч у ЗСА 135

Сіран Магдалина, Сестра Службениця 226, 227
Сітницьна Уляна, членна УВО 587
Січинський Мирослав 34
Снварчинські Адам, журналіст 28, 83
Снерські, пастор 14
Складновські-Славой, генерал 36, 335, 337, 396
Снуржинські Юзеф, слідчий суддя 158, 173, 175, 229, 236, 305,
353, 357, 373, 381, 385, 393, 406, 573, 574, 597, 600, 601, 602
Сншинські, прем'єр 98
Славек Валери, полн., пілсудчик 14, 16, 18, 21, 67, 83, 90, 93,
266, 272, 396
Славо Юзеф, робітник 236
Собачинські 236
Собінські Ян, шкільний куратор 219, 346, 351, 354, 569, 575
Сокольський, донощик Гестапо 629
Соханські Маріян, віцевоєвода 275, 276, 282, 283, 285, 286, 288,
289, 290, 291, 314, 315, 320, 321, 343, 344, 345, 348, 358,
386, 407, 558
Сталін Йосип 66
Станневич Стефан, поліційний агент 167
Старосольський Володимир, д-р, адвокат 244, 251, 263, 346, 351,
352, 353, 354
Стасів Іван, інж. 355, 366, 369, 370
Сташинський Богдан, агент НКБ 622
Стефанишин Антін, член УВО 208, 244, 248, 251, 358, 573, 585
Стецько Ярослав, член ОУН 626
Стовпюк Іван (?), полонофіл 552, 553
Стпичинські Войцех, редактор 58, 356
Стрем де, Тадеуш, товариш Голуфна 28
Струг Андржей, письменник 84
Студинський Кирило, проф. 366, 367, 368
Студинський Юрій, д-р. 366, 367
Ступницький Володимир, абсолювент прав 152
Ступницький Михайло 59
Сухенек-Сухецьні (Сухенно, Сухеннов) 90, 91, 551
Сушків Володимир, урядовець 152
Сушків М., робітник 152
Сушко Роман, полк. 136, 213, 218, 251, 253, 254, 256, 257, 261,
328, 340, 352, 368, 381, 409, 425, 445, 447, 529, 535, 551,
558, 559, 570, 571, 579, 591, 592, 595, 615

Сціборський Микола, інж., член ПУН 259, 366, 621
Сьвітальські Казімерж, д-р, маршал сейму 57
Сьміґли-Ридз Едвард, полк. 84
Татарський Оленса, випускник політехніки 153
Теодорович Йоан, архієпископ 135
Терешно, член УВО 615
Терлецький Ярослав, студент 152
Тиктор Іван, видавець 521, 605
Тис Омелян, студент
Томая Юзеф, присяжний суддя 169
Тугут Станіслав, політичний діяч 19, 34, 36, 84, 98
Тураш Мирослав, член УВО 152, 460, 461
Турів 241, 321
Турневич Іван, о., 337
Тустанівський Володимир, інж., 446
Урუსьна Стефа, студентка
Фабяк Марія, служниця 59, 171, 187, 223, 227
Фавлівна (?) 171, 187
Федорина Осип, студент 153
Федунішин Юзеф, комісар поліції 292, 301, 358, 572, 581, 582,
583
Федусевич Марія, студентка 203, 218, 237, 275, 278, 281, 293,
310, 311, 312, 421, 428, 579, 580, 594, 603, 613, 614
Франко Іван 93
Фуше, міністер поліції 90
Хімчун, комісар поліції 393
Хімян Владислав, поліцейний агент 292, 300
Хомишин Григорій, єпископ 494
Хорт, член ОУН 304
Хржонщевські, суддя 168, 256, 257, 281
Хрущов Минита 241
Худзін, ендек
Хутновські Ян, сержант 230
Хшановські Роман, поліцейний агент 292, 302, 315, 327
Цебеняк Василь, член УВО 615
Целевич Володимир, посол до сейму 509, 510, 511, 514, 515,
516, 518, 519, 520, 529, 537
Цесельчун, комісар поліції 288
Цісек Юзеф, присяжний суддя 169
Цісло Ян, воєн 236

Чемеринська Анна, членка УВО 154, 625
Чемеринський Орест, член ОУН 552
Чемеринський Ярослав, о., член ОУН 582
Черкавські, поліцейний агент 306
Черські С., знавець балістики 252
Чеховські Юліюш Еміліян, комісар поліції 160, 172, 178, 180, 198,
199, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 209, 210, 211, 214, 215,
216, 217, 218, 220, 244, 251, 258, 259, 263, 275, 276, 277,
278, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 288, 289, 292, 294, 295,
296, 298, 299, 300, 302, 304, 307, 308, 314, 318, 319, 320,
321, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 331, 332,
335, 336, 337, 338, 339, 353, 355, 358, 360, 367, 372, 393,
409, 416, 417, 425, 427, 428, 429, 458, 487, 498, 504, 513,
517, 519, 555, 558, 559, 562, 563, 564, 566, 567, 572, 573,
577, 584, 585, 595, 597
Чиж Марія, студентка 582
Чиж Ярослав, редактор 365, 551
Чорний, псевдо Розенберга 283
Чорний Петро 154
Шаповал Микита, політичний діяч 135
Шванко Юзеф, мешканець Труснавця 230, 231
Шварц, поліцейний агент 435
Шварц Карло, д-р, лікар 240
Шевчук, член УВО 295, 296, 342
Шембель Іван, промисловець 153
Шептицький Андрій, митрополит 19, 39, 40, 131
Шептицький Климентій, ігумен 87
Шетцель, урядовець міністерства 57
Шимборські, комісар поліції 44
Шнрумелян Юра, письменник 521
Шологан Петро, мешканець Труснавця 222, 228
Штаєр Омелян, член УВО 154
Штітцер, власник ресторану 209, 210, 281
Шульц, поліцист 246, 247, 293, 305
Шурлей, д-р, адвокат 163, 168, 199, 212, 213, 214, 215, 241, 248,
254, 261, 262, 263, 264, 271, 284, 291, 301, 330, 372, 373,
384, 385, 386, 388, 389, 390 391, 401, 402, 408, 410, 411,
414, 422
Шухевич Роман, член УВО 351, 443, 444, 446, 447, 460
Шухевич Степан, д-р, адвокат 163, 168, 191, 199, 217, 218, 219,

220, 247, 248, 250, 251, 252, 263, 281, 284, 301, 305, 333,
343, 346, 350, 351, 352, 359, 373, 390, 391, 392, 405, 406,
407, 410, 515, 516, 572, 578, 579

Шушневич Стефа, студентка 155

Юзевські Генрик, воевода 90, 110, 130

Юрневич Міхал, номісар поліції 303, 305, 307

Яблоновські, бактеріолог 157, 158

Яворска, посолна до сейму 160

Яворський Осип, селянин 152

Яйно Роман 167

Янушевські, слідчий суддя 598

Яремко Іван, студент 153

Яремко Михайло, випускник гімназії 153

Ярий Ріхард, член УВО 181, 292, 302, 315

Яримович Йосип 154

Яримович Ярослав 154

Яхно Іван, студент 153

Яців Нестор, член УВО 219

Яцура-Крук Федір, інж., член УВО 572, 577, 585

Яцушно, комуніст 306

Назвиц Тадеуша Голуфна і Романа Барановського нема в показнику, бо вони виступають майже на кожній сторінці книжки.

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ВИДАВНИЧИЙ ФОНД "СРІБНОЇ СУРМИ"

за час від 15 травня 1974 до 30 вересня 1975 року

Давніші пожертви поміщені в попередніх виданнях "Срібної Сурми". Коли когось пропущено, або коли хто завважить якусь іншу помилку, прошу ласкаво повідомити Видавництво, це буде справлене в черговому виданні. Так само наступним разом будуть поміщені надвишки передплат на книжку "В сутінках зради", бо в хвилині, коли друкується цей список, не можна було ще устійнити точної ціни за ту книжку.

Всім жертводавцям сердечна подяка за прихильність і підтримку.

Добродії "Срібної Сурми"

Віктор Балабан, підприємець і діловик з Гюстон, Тексас, кожнорічно складає більші суми. Цього року вплатив дол. 50.00. Разом досі склав дол. 719.25.

Читач з Рочестеру, Н. Й., що бажає затримати своє назвище в тайні, задекларував постійну вплату по дол. 5.00 місячно, як довго буде при здоров'ї і праці. Підніс це потім на дол. 7.00, 10.00 і останніми місяцями на дол. 12.00 місячно. В цьому періоді склав дол. 173.00, попередньо — дол. 101.00, разом досі — дол. 284.00. Щире за те спасибі!

Балицький Богдан, Монтреал	\$ 7.00
Баран Йосип, інж., Нью-Йорк	2.50
Безкоровайний Петро, Торонто	1.00
Белендюк М., інж., Монклер, Н. Дж.,	10.00
Берегулька С., інж., Мельровз, Масс.,	2.00
Березецький Володимир, Чикаго	3.00
Біланюк Петро, проф., д-р, Детройт	5.00
Бойко Йосип, д-р, Торонто	2.00
Бойчак Іван, Вінніпег	2.00
Борисюк М., д-р, Стемфорд, Конн.,	2.00
Братків Г., Едмонтон	2.00
Бучацький О., Роземер, Кве.,	1.00
Валюх Анатоль, інж., Клівленд	7.00
Василишин Микола, Вернон, Б. К.,	2.00
Винницька Н., Торонто	2.00

Вінтонів П., інж., Бостон	1.00
Вірстюк Франц, Кліфтон, Н. Дж.,	2.00
Вітровий Роман, Аллентавн, Па.,	2.00
Вовк Лев, Саскатун	2.00
Войтович Петро, проф., Балтімор	2.00
Волошин Іван, Віндсор	2.00
Волян Яків, Льонгей, Кве.,	2.00
Гайдук Теодор, Парма, Огайо	2.00
Гайманович Ярослав, о., Монтреал	4.15
Гардибала Петро, о., Йорктон, Саск.,	1.00
Гнатишин А., Нью-Йорк	2.20
Гоголь Петро, Едмонтон	7.00
Голинський Богдан, проф., Торонто	2.00
Головата Степанія, Кантон, Огайо,	2.00
Головінський І., д-р, Сомерсет, Н. Дж.,	1.00
Головка Юрій, Вінніпег	5.00
Головко Василь, Ванкувер	5.00
Голуб Іван, Нью-Йорк	5.00
Горпинка Анна, Норт Бетелфорд, Саск.,	2.00
Гош Іван і Клявдія, Філядельфія	2.00
Гошовський М., Нью-Йорк	3.00
Грицак Петро, Росель, Н. Дж.,	1.00
Губчак Микола, Чікаго	3.00
Гугель Олександр, Воррен, Міч.,	2.00
Гупало Ярослав, Чікаго	2.00
Гура Ярослав, Бріджпорт, Конн.,	2.00
Гута Іван, Трой, Міч.,	2.65
Гутович Євген, Нью-Йорк	2.00
Гутор В., Торонто	2.00
Генгало Павло, Монтреал	2.00
Герездюк М., Віліямс Лейк, Б. К.,	4.00
Господин Андрій, Вінніпег	2.00
Грем Йосипа, Торонто	1.00
Гулька Мирон, Грессі, Онт.,	1.00
Двораківський Андрій, о. прот., Нортгемптон, Па.,	2.00
Демків Євстахій, Гадсон Бей, Саск.,	6.00
Дедів Степан, Монтреал	2.00
Дзерович Адріяна, Оттава	2.00
Дзуль Василь, Чікаго	2.00
Дикан Іван, Філядельфія	2.00

Дорожинський Павло, Нью-Йорк	2.00
Дорожовський І., Монреал	7.00
Дражньовський Роман, Бергенфільд, Н. Дж.,	1.00
Дранжевська Галина, Монреал	2.00
Дуб Омелян, д-р, Чікаго	2.00
Дубняк Роман, Торонто	2.00
Дуда Микола, Савт Поркюпайн, Онт.,	5.00
Думін Василь, Торонто	2.00
Єренюк Євген, Едмонтон	2.00
Жолнірчук Володимир, Філядельфія	5.50
Жук Антін, Брендон, Ман.,	2.00
Жуковська Степанія, Ріго Парк, Н. И.,	3.00
Залуга Петро, Детройт	2.00
Зарічний Василь, д-р, Ілліной	2.00
Зелез Володимир, Рочестер, Н. И.,	2.00
Зуб Григор, д-р, Сарнія, Онт.,	2.00
Зубальський Євген, Детройт	2.00
Іванців Микола, Пасейк, Н. Дж.,	5.00
Івасик Мирон, Австралія	2.40
Івасик Михайло, Ошава	2.00
Кавка Микола, Парма, Огайо	2.00
Калюжний Семен, Монреал	2.00
Калюшка Олекса, Парма, Огайо	3.00
Каркоць Михайло, Міннеаполіс	2.00
Кармазин Антін, Алікіпта, Па.,	2.00
Карпінська Євгенія, Нью-Йорк	1.00
Кассян Петро, Едмонтон	2.00
Качмар Степан, Тандер Бей, Онт.,	2.00
Кащук Микола, Торонто	1.00
Кваснюк Дарія, Льос Анджелес	2.00
Кий Василь і Ліда, Честер, Па.,	11.25
Кий Мирослав, Свортмор, Па.,	10.00
Кінах В., Су Сен Марі, Онт.,	2.00
Кіра Петро, Лігайтон, Па.,	2.00
Кісь Михайло, Портедж Ля Прері, Ман.,	8.00
Кіцак Василь, Монреал	1.00
Кіцула Йосип, Савтгемптон, Онт.,	2.00
Климовський В., Монреал	1.00
Клинчик Теодор, Вернон, В. К.,	3.00
Кліщ Володимир, д-р, Філядельфія	2.00

Кобаса Олександр, Суел, Н. Дж.,	2.00
Кобзей Іван, Ст. Джозеф, Міссурі	1.00
Кобзар Іван, Гантер, Н. Й.,	20.00
Ковалик Роман, інж., Торонто	5.00
Коваль Теодор, Торонто	2.00
Коваль Ярослав, Торонто	2.00
Ковальський Богдан, проф., Монреал	2.00
Когут Маркіян, Торонто	7.00
Козак Ярослав, Гантінгтон Веллей, Па.,	1.00
Колатало Богдан, Фер Ловн, Н. Дж.,	2.00
Колодій Василь, Кліфтон, Н. Дж.,	5.00
Комаринська Дарія, Форест Гілс, Н. Й.,	2.00
Коннок В., Скарборо, Онт.,	2.50
Копач Володимир, д-р, Бруклін, Н. Й.,	2.00
Копистянський Андронік, Юніондейл, Н. Й.,	1.60
Коропей Йосип, д-р, Потукет, Р. Ай.,	2.00
Костишин Степан, Вінніпег	5.00
Кострицький Василь, Філядельфія	2.00
Костюк Іван, Трентон, Н. Дж.,	1.50
Кравчук Ярослав, Парма, Огайо	4.00
Криштофович Петро, д-р, Австралія	45.00
Кузик Дмитро, інж., Трентон, Н. Дж.,	8.00
Кузьмак Любомир, д-р, Савт Орендж, Н. Дж.,	20.00
Кунда Василь, інж., Едмонтон	2.00
Кунцьо, Микола, Асторія, Н. Й.,	4.00
Купчик Павло, Саскатун	2.00
Куричак Е., Елізабет, Н. Дж.,	5.00
Кушнір Йосип, Детройт	9.50
Кушнір Михайло, Едмонтон	2.00
Лабка Ярослав, Трентон, Н. Дж.,	2.00
Лампіка Любомир, Гантер, Н. Й.,	2.00
Левицький Дмитро, Абернеті, Саск.,	10.00
Лехів Іван, Вінніпег	1.00
Ліщинський Дем'ян, Савт Орендж, Н. Дж.,	6.00
Лис Михайло, Муз Джо, Саск.,	4.25
Лисяк Роман, д-р, Стоні Пойнт, Н. Й.,	30.00
Логин Юрій, Гамільтон, Онт.,	2.00
Лукашевський Роман, Чікаго	7.00
Мазуркевич Лев, Поркюпайн Плейнс, Саск.,	5.00
Мазурок Осип, інж., Едмонтон	7.00

Майданський Онуфрій, Монтреал	2.00
Макарушка Ярослав, д-р, і Марія, Вінгтамтон, Н. Й.,	7.00
Малиновський Степан, д-р, Детройт, Міч.,	2.00
Маловицький В. А., Ендікот, Н. Й.,	1.00
Мардак А., п-і, Німеччина	2.00
Марунчак Василь, Кліфтон, Н. Дж.,	2.00
Масляк С., Денвер, Коло.,	3.00
Матвійчук З., д-р, Вінніпег	6.00
Матійців Прокіп, Найлс, Ілл.,	2.00
Матчишин Лев, Содбурі, Онт.,	7.00
Мацюкевич Сергій, Стретфорд, Онт.,	7.00
Мельник Семен, Гобокен, Н. Дж.	2.00
Мельник Степан, Монтреал	2.00
Микитюк Ярослав, мгр., Австралія	1.10
Михайлович Ярослав, д-р, Мічіген Ситі, Інд.,	2.00
Мицатин Ю., Парма, Огайо	1.00
Мовчан Іван, Монтреал	1.00
Мороз Степанія і Роман, Гейстінгс, Н. Й.,	12.50
Небелюк Мирослав, д-р, Саскатун	7.00
Несторович Ярослава, д-р, і Ірина, Нью-Йорк	2.00
Німець Павло, Манчестер, Н. Г.,	1.00
Н. Н., Вайлдвуд Крест, Н. Дж.,	2.00
Новаківський Сидір, Філядельфія	7.00
Онишкевич Володимир, інж., Джерзі Ситі, Н. Дж.,	2.00
Онуферко Володимир, д-р, Джерзі Ситі, Н. Дж.	6.25
Оренчук Володимир, д-р, Саннівейл, Каліф.,	2.00
Орищин Степан, Лейквуд, Коло.,	2.00
Павліш Ілля, Чікаго	2.00
Падох Ярослав, д-р, Нью-Йорк	2.00
Палаташ А., Детройт	2.00
Палій Іван, Віндсор, Онт.,	2.00
Панчишин Ілля, Стар, Алта.,	4.00
Петрига В., Торонто	2.00
Петрусь Іван, Дукень, Па.,	2.00
Підвербецький Василь, Берлінгтон, Онт.,	10.00
Повх Андрій і Мирослава, Рочестер, Н. Й.,	2.00
Повх Іван, Гаррісбург, Па.,	2.00
Полюга Роман, Монтреал	1.25
Пона Г., Вінніпег	3.00
Попадюк Володимир, Чікаго	10.00

Попович Іван, Парма, Огайо	2.00
Попович Михайло, Тантон, Масс.,	1.00
Порайко Марія, Ошава, Онт.,	2.00
Прийма В., Торонто	6.00
Притуляк О., Монтреал	4.00
Процик Володимир, Асторія, Н. Й.,	1.25
Рак Роман, д-р, Васейк, Н. Й.,	2.00
Різник І., Фріголд, Н. Дя.,	3.75
Романко Микола, с. Івана, Торонто	2.00
Романчукевич Роман, інж., Торонто	5.75
Росоляк Іван, Торонто	3.00
Рудяк Петро, Янгставн, Огайо	1.00
Сабада Е., Саскатун	7.00
Савчук Михайло, Тандер Бей, Онт.,	2.00
Сахрин Володимир, Торонто	2.00
Сацевич Н., Саскатун	4.25
Сачковський Дмитро, майор, Торонто	2.00
Селешко Степан, Нью-Йорк	2.00
Семанюк Василь, Рочестер, Н. Й.,	1.00
Сиволап Ніна, Санта Ана, Каліф.,	3.00
Синовицький В., Монтреал	2.00
Синьків Антін, Гарлянд, Ман.,	5.00
Сироїд Василь, Еспанола, Онт.,	12.00
Сідлярчук Степан, Бостон	2.00
Скоцко Євген, Сілвер Спрінг, Мд.,	14.00
Скочияс Іван, Філадельфія	2.00
Сліпець, П., Вотсон, Саск.,	5.00
Слюсарчук Атанас, д-р, Детройт	4.00
Смітюх В., інж., Торонто	7.00
Сосяк М. А., Летгем, Н. Й.,	6.00
Соя Володимир, Гарден Ситі, Міч.,	2.00
Стасюк Ярослав, Нью-Йорк	3.00
Стебельський Іван, Денвер, Коло.,	2.00
Стебницький Василь, Бостон	1.50
Стельмах Богдан, Гледстонбері, Конн.,	6.50
Стеткевич Лев, Лексінгтон, Н. Й.,	1.50
Стефаниця Т., Австралія	7.28
Стефюк Михайлина, Толстой, Ман.,	13.25
Стецура Карпо, Санрідж, Онт.,	4.00
Стороженко Микита, Ошава	6.25

Ступка Михайло, Асторія, Н. Й.,	2.00
Сукар Євген, Монреал	4.00
Суховерський Ігор, Брексвіл, Огайо	2.00
Суховерський Михайло, д-р, Едмонтон	2.00
Супків Володимир, Нью-Йорк	5.15
Терлецький Іван, Піттсбург, Па.,	2.00
Терлецький Осип, Вінніпег	3.00
Теслюк Йосип, д-р, Гартфорд, Конн.,	1.25
Тимків Микола, Філядельфія	4.00
Типовницькі Олена й Омелян Михайло, інж. Льос Анджелес	10.00
Ткачук Григор, Парма, Огайо	2.00
Томків Микола, Су Сен Марі, Онт.,	2.00
Торищак Осип, Содбурі, Онт.,	2.00
Тростянецький Я., Льос Анджелес, Каліф.,	3.75
Турчак Григор, Феніксвіл, Па.,	4.00
Тяжкий Олекса, Амгерстбург, Онт.,	2.00
Федорак, С. Ванкувер	9.00
Фліс М., Потукет, Р. Ай.,	1.00
Харабарук Марія, Монреал	2.00
Харамбура Іван, інж., Філядельфія	2.00
Хомин М., Філядельфія	2.00
Хохлач, Іван, Монреал	2.00
Хромовський Степан, Юніон, Н. Дж.,	2.00
Цимбала Богдан, д-р, Гендерсон, Кентакі	17.00
Цісик Тетяна, д-р, і Зенон, Філядельфія	2.00
Цьона Петро, Влейн Лейк, Саск.,	1.00
Чайковський Т., д-р, Денвіл, Ілл.,	10.00
Чемерис М., Вінніпег	8.00
Чесниковський Северин, д-р, Шагтікок, Н. Й.,	12.00
Чубатий Володимир, д-р, Оттава	5.00
Шабатура Василь, Піттсбург, Па.,	2.00
Школяр Михайло, Кліфтон, Н. Дж.,	1.19
Шорш Ігор, Австралія	1.19
Шостак Іван, Торонто	1.00
Юшкевич Роман, Детройт	2.00
Яворський Василь, Детройт	5.50
Яремчук Дмитро, Оттава	2.00
Яремчук Іван, Нью-Йорк	4.25
Ярош Іван, д-р, Ірвінгтон, Н. Дж.,	7.00

ВИДАННЯ “СРІБНОЇ СУРМИ”

- 3. Книш: Сьогодні й завтра, думки націоналіста
- 3. Книш: Варшавський Договір у світлі націоналістичної критики
- 3. Книш: В яскині лева, українець у польському підпіллі
- 3. Книш: За чужу справу (в большевицькому полоні та в армії ген. Андерса)
- 3. Книш: Перед походом на схід, частини I і II
- 3. Книш: Розбрат, спогади про розкол в ОУН
- 3. Книш: Б'є дванадцята (продовження до “Розбрату”)
- 3. Книш: Срібна Сурма, збірник спогадів з УВО, ч. I
- 3. Книш: Початки УВО в Галичині
- 3. Книш: На порозі невідомого, спогади з 1945 р.
- 3. Книш: Справа Східніх Торгів у Львові
- 3. Книш: Власним руслом, УВО в 1922-1924 роках
- 3. Книш: Так перо пише... (вибрані статті)
- 3. Книш: Далекий приціл, УВО в 1927-1929 роках
- 3. Книш: Погром у тюрмі
- 3. Книш: Два процеси
- 3. Книш: При джерелах українського організованого націоналізму
- 3. Книш: На повні вітрила, УВО в 1924-1926 роках
- 3. Книш: Городок
- 3. Книш: Західньо-Українська Національно-Револьюційна Організація
- 3. Книш: В сутінках зради

Голос з підпілля, розповідь “Кривоноса”, літературний запис З. Книша

Над Прутом у лузі... збірник за редакцією З. Книша

Вогонь родиться з іскри, розповідь “Карпа”, літературний запис З. Книша

Юліян Мовчан, д-р: Що варто б знати, політичні статті

Ярослав Гайвас: Воля ціни не має

Коллард Юрій: Спогади юнацьких днів

В. Верига: Там де Дністер круто в'ється

Книжки того самого автора в інших видавництвах:

Справа Ярослава Барановського-Макара

Бунт Бандери

Дух, що тіло рве до бою... (Юліян Головінський,
Крайовий Комендант УВО)

Дрижить підземний гук, спогади з 1930 року

Під знаком тривожнього майбутнього

Історія української політичної думки, ч. I до кінця
XVIII ст.

Устрій ОУН — порівняльна студія

У тристаріччя Переяславського Договору

Говорить Підгір'я, розповідь бойового референта
УВО Станиславівщини, літературний запис
З. Книша

Вельмишановні Читачі!

Книжка "В сутінках зради" розкриває тайну збивства польського посла Тадеуша Голуфки 1931 року, висвітлюючи при тому суспільно-політичні відносини в Західній Україні тієї доби на тлі діяльності УВО-ОУН. Містить у собі безліч цікавого, а то й зовсім неznаного матеріалу. Праця над нею тривала кілька років. Кошти її видання в теперішній інфляційній порі неймовірно високі, тому прохання до Читачів: допомогти поширити її серед Ваших приятелів і знайомих, бо тільки розпродавши її до останнього примірника може "Срібна Сурма" видати нову книжку. Ціна дол. 18.00, сплату можна розкласти на догідні рами.

Видання її збіглося з 10-річчям моєї авторської праці і з цієї нагоди сердечно вітаю моїх читачів і всіх тих, хто словом і ділом не хлілів мені підтримки й готовий до неї надалі. Тільки від Вас залежить, чи автор та Мога "Срібна Сурма" зможуть продовжувати дослідницьку й видавничу діяльність.

Zynowu Knyah
40 Hemewood Ave., # 608
Toronto, Ont., Canada M4Y 2K2

Aug. 69
18.00
for 3/1/82

